FRATRIS

PETRI MARIÆ GAZZANIGA

ORD. PRÆD.

PRÆLECTIONES THEOLOGICÆ

HABITÆ

IN VINDOBONENSI UNIVERSITATE

NUNC VERO METHODO DISPOSITÆ

EMENDATÆ ET AUCTÆ

ACCEDIT TRACTATUS DE SACRAMENTIS EJUSDEM AUCTORIS

TOMUS SEPTIMUS

DE ACTIBUS HUMANIS ET DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS.

BASSANI 1831.

SUIS TYPIS REMONDINI

EDIDIT

INDEX

CAPITUM ET PROPOSITIONUM

QUÆ

IN HOC VOLUMINE VII. CONTINENTUR

TRACTATUS

DE ACTIBUS HUMANIS

1. Nihil est tam necessarium illi Theologiæ parti, quæ mores respicit, quam tractatio de actibus humanis. Porro, ut docet S. Thom. 1. 2. q. 1. art. 1., „ actionum, quæ ab homine aguntur, illæ solæ proprie dicuntur humanæ, quæ sunt propriæ hominis, inquantum est homo. Differt autem homo ab aliis irrationabilibus creaturis in hoc, quod est suorum actuum dominus. Unde illæ solæ actiones vocantur proprie humanæ, quorum homo est dominus. Est autem homo dominus suorum actuum per rationem, & voluntatem, unde & liberum arbitrium esse dicitur facultas voluntatis, & rationis. Illæ ergo actiones proprie humanæ dicuntur, quæ ex voluntate deliberata procedunt. Si quæ autem aliæ actiones homini conveniant, possunt dici quidem hominis actiones, sed non proprie humanæ, cum non sint hominis, inquantum est homo “. Hujusmodi sunt actiones vitales, vel etiam quæ a pueris, & amentibus fiunt. Omissio inter actiones humanas numeratur, quia semper est cum aliquo actu conjuncta.

2. Actus humani alii sunt eliciti, alii sunt imperati. Primi sunt, qui a sola voluntate immediate procedunt, ut virtutis amor, & odium vitii. Actus imperati dicuntur illi, qui per alias potentias ex voluntatis imperio exercentur, ut loqui, ambulare, &c. De istis agemus in prima Dissert. in qua nempe disputabimus de voluntario, & involuntario. Dispertiri etiam solent actus humani in bonos, & malos, qui scilicet regulis boni conformes sunt, vel difformes; de quibus in altera Diss. tractabitur. Tertia autem Dissertatio erit de conscientia, in qua celeberrimam controversiam de Probabilismo pro viribus accurate expendemus. Quibus omnibus quarta accedet Dissertatio *de ultimo fine hominis*, in qua etiam gravissimum nostræ fidei articulum de universæ carnis resurrectione diligenter, copioseque exponemus, & vindicabimus.

DISSERTATIO PRIMA.

De voluntario, & involuntario.

3. Voluntarium, quod Græci dicunt ἑκούσιον definiri potest ex S. Th. 1. 2. qu. 7. art. 1. *quod procedit a principio intrinseco, cum aliqua notitia finis;* unde patet, non esse voluntarium, *primo* omne illud, quod a principio extrinseco oritur; *secundo* omne illud, quod cognitionem aufert, vel perturbat (*a*).

4. Multiplex est voluntarii diviso. *Primo* aliud est voluntarium *simplex*, & *purum*, quod ex sola voluntatis inclinatione procedit; aliud *mixtum*, quod fit quidem ex voluntatis consensu, sed non sine aliqua repugnantia, ut confessio criminis vi tormentorum a reo extorta, projectio mercium tempestuoso mari ad vitandum naufragium &c. Hinc etiam aliud dicitur voluntarium *perfectum*, & est illud, quod omnino, seu absolute volumus; aliud *imperfectum*, quod volumus, non *absolute*, & *simpliciter*, sed *secundum quid*, seu quadam velleitate potius, quam voluntate; quod maxime in iis pœnitentibus attendendum est, qui in eadem peccata, quæ detestari se dicunt, sæpius relabuntur.

5.

(*a*) Scholastici inter se acriter disputant utrum omissio *pura*, ut vocant, seu *negativa* solum (quando scilicet sine ullo positivo voluntatis actu aliquid omittitur) sit voluntaria. Immo prius aliquam controversiam excitant, an talis omissio *pura* possibilis sit; & in varias, ut fieri solet, sententias distrahuntur. *Nos ommissis his tricis*, inquit P. Concina Lib. I. de Jure *Nat. & Gen.* Dissert. I. cap. 3. n. 7. *absolute convincimus, nunquam voluntariam reperiri omissionem, quin aliquis actus voluntatis præcedat, vel comitetur;* id autem breviter vir clarissimus præstat, nec tanti momenti hanc quæstionem reputat, ut ea omnia, quæ in utramque partem adduci solent, expendantur.

5. Ulterius aliud est voluntarium *directe*, & *in se*, quod nempe immediate voluntas imperat, vel intendit: aliud *indirecte* tantum, & *in causa*, quod ex eo resultat, quod directe, & in se est volitum; ut qui vino se ingurgitat ad ebrietatem vult, vult etiam impotentiam, quæ inde consequitur ad studia, preces &c. Ut aliquid tamen sit voluntarium in causa, communiter *tres* requiruntur conditiones. *Prima*, ut agens potuerit, ac debuerit illius effectus consecutionem prævidere, cujus conditionis defectu ebrietatem Noe a culpa excusare possumus, ut ex SS. PP. Nat. Alexander ostendit Diss. III. *Hist. vet. test. Secunda*, ut in ejus potestate fuerit causam ponere, vel non ponere. *Tertia*, ut causam, ex qua sequitur effectus malus, teneatur auferre. Quamobrem non est justis indirecte voluntaria invidia, quam impii contra eos concipiunt, quia hujus invidiæ causam non tenentur auferre. Contra vero qui colloquia de rebus venereis sine necessitate habent, aut obscœnas imagines aspiciunt, aut lubricas materias legunt, indirecte volunt etiam motus carnis, & tentationes inde sequentes.

6. Nonnunquam haud facile est determinare, quandonam aliquis teneatur causam illam auferre, ex qua sequitur effectus malus. Sed in re explodenda omnino est falsa illa nonnullorum regula: *Deum causa habet duos effectus, unum bonum, & alterum malum, licet eam ponere, intendendo effectum bonum, & permissive se habendo ad malum*. Explodenda, inquam est, illique hæc duo principia, vel ipso naturali lumine nota, subroganda. Primo: *Bonum majus præferendum est minori*. Secundo. *Bona æterna multo majora sunt temporalibus; spiritualia corporalibus; publica privatis*. Ex his duobus principiis colligi potest, quandonam teneatur quis causam effectus mali auferre; & quandonam, si non auferat, censeatur indirecte etiam malum effectum velle. Sic ex. gr. dicimus, Parochum, qui mulierum confessiones ex officio suo excipiens carnis patitur tentationes, eas indirecte velle; contra, eum, qui ad conservanda bona temporalia furem lethaliter percuteret, licet nonnisi bonorum conservationem intenderet, censeretur tamen furis mortem indirecte velle (*a*).

7. Est & alia partitio voluntarii, quæ accuratam, & longiorem exposceret explicationem, scilicet in voluntarium *expressum*, & *tacitum*. Quid primum sit, facile patet. De secundo autem est celebris illa regula juris: *Qui tacet, consentire videtur;* cui tamen alia contraria opponitur: *Qui tacet, non fatetur, sed nec utique negare videtur*. Ad has duas regulas conciliandas opus est eas circumstantias inspicere, in quibus silentium pro approbatione sumi prudenter potest; neque enim semper approbantur, quæ Pastores Ecclesiastici, aut etiam Principes sæculares nonnunquam tolerare coguntur, ne majora oriantur mala. Metus autem, & aliæ causæ efficere possunt, ut aliquis taceat, nec tamen consentiat; quæ res ex mox dicendis majori in luce collocabitur.

8. Voluntario opponitur involuntarium, quod duplex est; aliud involuntarium *privative*; & in sola negatione actus voluntatis consistens; aliud involuntarium *positivum*, quando voluntas expresse renititur. Quadruplex a S. Th. 1. 2. qu. 6. art. 4. & seq. involuntarii causa affertur, nempe violentia, metus, concupiscentia, & ignorantia, de quibus omnibus dicendum est.

CAPUT I.

De Violentia.

9. Violentum, quod Græci dicunt κατὰ βίαν, definitur a S. Thoma 2. 2. q. 175. art. 1. *Cujus principium est extra, nihil conferente eo, quod vim patitur;* unde patet, ad violentiam duo requiri: *primo*, ut vis cogens ab externo principio oriatur; *secundo*, ut patiens externo principio cogenti pro viribus renitatur; si enim patiens non resistat, vim non patitur; & si ex parte solum resistat, ex parte autem se vinci patiatur, actus, non erit omnino violentus; nam, ut inquit S. Thomas 1. 2. q. 6. art. 5. ad 2. „ Voluntarium potest aliquid dici dupliciter, uno modo secundum „ actionem, puta, cum aliquis vult aliquid age„ re: alio modo secundum passionem, scilicet cum „ aliquis vult pati ab alio. Unde cum actio in„ fertur ab aliquo exteriori, manente in eo, qui „ patitur, voluntate patiendi, non est simpliciter „ violentum; quia licet ille qui patitur, non con„ ferat agendo, confert tamen volendo pati: un„ de non potest dici involuntarium ".

10. Porro voluntati nulla inferri potest violentia, quantum ad actus internos, & immediate ab ipsa voluntate elicitos, ut sunt actus odii, amoris, imperii &c. quia actus isti immediate procedunt a principio intrinseco, nempe voluntate ipsa. Id adeo verum est, ut contradictionem plane involvat, voluntatem *proprie* cogi; vellet enim simul, & non vellet, unde mirari subiit, Christianum Thomassinum Lib. I. c. 1. *de natura hominis moralis* communem hanc Theologorum doctrinam improbare potuisse. Hinc qui vi tormentorum in persecutionibus a fide defecerunt, non propterea a culpa excusati sunt; quia violentia proprie dicta in iis locum non habuit. Est tamen aliqua violentia minus propria, quam voluntas pati potest, quan-

(*a*) De variis regulis cognoscendi voluntarium indirectum dignus est, qui legatur P. Vinc. Patuzzi *in Ethica Christ.* Tom. II. tract. 3. cap. 3. §. 5. Alia celebris divisio voluntarii in liberum, & necessarium copiose explicabitur inferius Cap. IV.

quando scilicet agit sine cognitione finis sed potius agitata imaginatione phantasiæ; ut contingit in infantibus, amentibus, phræneticis &c. tale quid etiam deprehenditur in motibus primo primis, a quibus voluntas sine ullo rationis judicio abripitur.

11. Actus contra externi, qui per alias potentias exercentur, sunt obnoxii violentiæ, & tunc omnino sunt involuntarii, qui propterea nec vitio verti possunt, nec laudi. Quamobrem Patres Concilii Ancyrani an. 314. Can. 3. eos ab omni culpa immunes declararunt, qui ad idolothyta degustienda, ad thus in ignem coram idolo projiciendum, & id genus alia externa vi adacti sunt (a); & Innocentio III. cap. *Majore* extra de Bapt. docet, eum, *qui nunquam consentit, sed penitus contradicit, nec rem, nec characterem sacramenti suscipere* (b).

12. In praxi tamen duo sunt advertenda. *Primum* est, ne qui dicitur violentiam passus, aliquid contulerit, saltem indirecte, vel omittendo quod facere tenebatur, & poterat, vel aliquam violentiæ causam præbendo. *Alterum*, ut resistat, quantum potest. Hinc motus venerei non censentur omnino violenti, & involuntarii in iis, qui iisdem non omnibus viribus resistunt. Quæ duo sunt præcipue Confessariis quam diligenter observanda (c). Contra vero cruciatus, & mors, quæ Sancti Martyres pro Jesu Christi fide confitenda invicte sustinuerunt, quamvis essent a principio extrinseco, erant ipsis voluntaria, quia voluntarie ea tolerare maluerunt, quam a Christi fide deficere.

13. Ex hac doctrina de violentia perperam aliqui physicam Thomistarum præmotionem impugnare conantur, quia hæc est a principio extrinseco, nempe Deo. At vero, si res bene consideretur, hæc præmotio potius voluntarium efficit, quam tollat. Deus enim, qui nobis liberam volendi potestatem dedit, potest etiam nostram voluntatem, sarta, tectaque ejus libertate manente, interius immutare. Audiatur S. Thomas, qui Qu. XXII. *De verit.* art. 8. ita rem breviter exponit: „ Cum Deus voluntatem immutat, facit ut præ„ cedenti inclinationi succedat alia inclinatio, & „ ita quod prima aufertur, & secunda manet. „ Unde illud, ad quod inducit voluntatem, non „ est contrarium inclinationi jam existenti, sed in„ clinationi, quæ prius inerat; unde non est vio„ lentia, nec coactio ". Et 1. 2. quæst. 109. „ art. 2. ad 1. Homo, *inquit*, est dominus suo„ rum actuum, & volendi, & non volendi, pro„ pter deliberationem rationis, quæ potest flecti „ ad unam partem, vel ad aliam. Sed quod de„ liberet, vel non deliberet, etsi hujusmodi et„ iam sit dominus, oportet, quod hoc sit per de„ liberationem præcedentem; & cum hoc non pro„ cedat in infinitum, oportet, quod finaliter de„ veniatur ad hoc, quod liberum arbitrium mo„ veatur ab aliquo exteriori principio, quod est „ supra mentem humanam, scilicet a Deo ".

CAPUT II.

An metus causet involuntarium?

14. Metus definitur in jure Lib. IV. *Digest.* tit. 2. l. 1. *Instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidatio:* cui definitioni ea consonat, quam Aristoteles tradit Lib. II. *Rethor.* cap. 4. dicens: *Timorem esse perturbationem ex imaginatione futuri mali corruptivi; vel dolorem, seu molestiam inferentis.* Porro hæc mentis trepidatio, vel perturbatio, tam vehemens quandoque esse potest, ut rationem e statu suo dimoveat, & tunc metus sine ulla controversia voluntarium tollit.

15. Sed alius est metus, qui hominem quidem perturbat, sui tamen ipsius compotem relinquit. Duplex autem est; alius gravis, seu ut dici solet, *cadens in constantem virum* in cap. X. de *his, quæ vi, metusque causa*, quo nempe etiam viri fortes commoveri solent; alius levis procedens ex causa levi, quæ a viro forti contemni debet, & solet; cujus proinde metus jura nullam habent rationem. In gradibus autem hujus timoris constituendis etiam persona ipsa consideranda est, qui enim timor est levis respectu unius, potest esse gravis respectu alterius.

16. Sed & illud observandum est, alium esse metum, qui in actionem influit, seu ex quo actiones procedunt, & fiunt; alium, qui actionem tan-

(a) Vid. S. Augustinus Lib. I. *De Civ. Dei* c. 16. & seq. ubi probat, „ Virtutem, qua recte vivitur, ab „ animi sede membris corporis imperare, sanctumque „ corpus usu fieri sanctæ voluntatis; qua inconcussa, „ ac stabili permanente, quidquid alius de corpore, „ vel in corpore fecerit, quod sine peccato proprio non „ valeat evitari, præter culpam esse patientis ... & „ non amitti corporis sanctitatem manente animi sanctitate, etiam corpore oppresso, sicut amittitur cor„ poris sanctitas violata animi sanctitate, etiam cor„ pore intacto ".

(b) Neque huic R. P. decisioni repugnat Concilium IV. Toletanum, quod declaravit, eos, qui regnante Sisebuto coacti ad baptismum fuere, illum valide recepisse, & cogendos esse ad Christianam religionem servandam. Hoc enim decretum de iis intelligendum est, qui timore pœnarum ad baptismum adacti sunt; timor voluntarium penitus non tollit, ut infra ostendetur.

(c) Inter laxas Probabilistarum opiniones enumerari meretur, quod post Cornelium a Lapide in Cap. XIII. 22. Danielis nonnulli docuerunt, potuisse Susannam lascivorum senum violentiam tacite pati, modo in eam interno actu non consensisset; ne scilicet clamando periculo infamiæ, & mortis sese exponeret. *Poterat*, inquit laud. Cornelius, *Susanna dicere: non consentio actui, sed patior, & tacebo, ne me infametis, & adigatis ad mortem.* At vero tunc, ut equidem reor, Susanna senibus non restitisset, quantum poterat; adeoque in actum pravum aliqua ex parte consensisset.

tantummodo comitatur, quod aliquid fit cum metu. Christi Martyres (exemplum est S. Ambrosii in Ps. CXVIII.) tormenta sibi a tyrannis parata non poterant non timere, sed iste timor nihil in actionem influebat; neque enim tormentis deterrebantur a fide Christi confitenda; sed alius erat in ipsis timor Dei, quo ad constantem perseverantiam in fide mirifice confirmabantur. His expositis, sit.

PROPOSITIO.

Quæ ex metu fiunt, simpliciter, & absolute voluntaria sunt, involuntaria autem secundum quid, & conditionate, S. Thomas 1. 2. *q.* 6. *art.* 6., & 2. 2. *qu.* 125. *art.* 4. (*a*).

17. Prob. prima pars. Illud est voluntarium, quod agitur, vel imperatur a voluntate, prælucente cognitione finis; at vero quod fit ex metu hujusmodi est; nam certe mercator ingruente procella, circumstantiis bene perpensis, ex metu naufragii absolute, & simpliciter vult jacturam mercium: ergo &c. Quamobrem Concilium Ancyranum Can. sexennii pœnitentiam iis etiam decernit, qui *supplicii minis, & bonorum oblationi, vel exterminationi tantum cesserunt, & sacrificaverunt*. Et S. Leo P. Epist. CLIX. alias CXXIX. ad Nicetam Episc. Aquilejensem c. 5. eos Christianos, qui in captivitate cibis immolatitiis se polluerunt, *sive hoc terror extorserit, sive fames suaserit*, pœnitentiæ satisfactione purgandos esse, statuit.

18. Prob. altera pars. Quod fit ex metu, spectatur ut malum, & eligitur tantum ut gravius malum vitetur; adeoque eligitur quidem, sed semper repugnante, saltem inefficaciter, voluntate, ut patet in exemplo mercatoris allato; jactura enim mercium in mare non apprehenditur a voluntate ut bonum absolute, sed ut minus malum.

19. Et quidem utraque pars magis etiam declarabitur, si timoris originem consideremus. Oritur enim ex amore: sic qui timet mortem, quia vitam amat, inde quod fit ex timore mortis, fit ex amore vitæ. Sed simul cum amore, ex quo procedit metus, est etiam alius amor alterius objecti, quod propter metum deserimus. Sic qui propter metum mortis fidem Christianam abnegabant, eam diligebant, minus tamen quam vitam; ac propterea illam isti infelicites postponebant (*b*).

20. Qualis autem debeat esse noster timor, ut sit ordinatus, & salutaris, ita præclare explicat S. Thomas 2. 2. qu. 125. art. 4. inquiens: „ Timor intantum habet rationem peccati, inquantum est contra ordinem rationis. Ratio autem judicat, quædam mala esse aliis magis fugienda; & ideo quicumque ut fugiat mala, quæ sunt minus fugienda, non incurrit peccatum: sicut magis est fugienda mors corporalis, quam amissio rerum temporalium: unde si quis propter timorem mortis latronibus aliquid promitteret, aut daret, excusaretur a peccato, quod incurreret, si sine causa legitima, prætermissis bonis, quibus esset magis dandum, peccatoribus largiretur. Si autem aliquis per timorem fugiens mala, quæ secundum rationem sunt minus fugienda, incurrat mala, quæ secundum rationem sunt magis fugienda, non posset a peccato totaliter excusari: quia timor talis inordinatus esset. Sunt autem magis timenda mala animæ, quam mala corporis; corporis autem magis, quam mala exteriorum rerum: & ideo si quis incurrat mala animæ, idest peccata, fugiens mala corporis, puta flagella, vel mortem, aut mala exteriorum rerum (puta damnum pecuniæ); aut si sustineat mala corporis; ut vitet damnum pecuniæ, non excusatur totaliter a peccato. Diminuitur tamen secundum aliquid ejus peccatum, quia minus voluntarium est, quod ex timore agitur: imponitur enim homini quædam necessitas aliquid faciendi propter timorem imminentem “.

21. Obj. 1. S. Thomas 2. 2. qu. 142. art. 3. dicit: „ Ea quæ per timorem fiunt, principium habent ab exteriore impellente, unde non sunt simpliciter voluntaria, sed mixta “; ut dicitur in 3. *Ethic.* cap. 1. & iterum in resp. ad 3. „ In timiditate consideratur magis voluntarium in universali, minus tamen in particulari; & ideo in ea est magis voluntarium secundum quid, & non simpliciter “.

22. Resp. Hoc loco S. Thomas per voluntarium *simpliciter* intelligit voluntarium purum, & simplex; per voluntarium autem *secundum quid* intelligit voluntarium mixtum, quod nempe cum aliqua repugnantia conjunctum est. Hanc esse S. Thomæ mentem patet primo ex eo, quod loco supra citato 1. 2. qu. 6. art. 6. nostram propositionem expresse, & data opera defendit. *Secundo*, quia in locis objectis hoc unum demonstrare intendit, intemperantiam majus esse vitium, quam timiditatem, quia timiditas habet aliquid de involuntario

(*a*) Puffendorfius tum Lib. I. *de Jure nat. & gent.* cap. 5. §. 4. tum Lib. I. *de Off.* cap. I. §. 24. docet, metum tollere imputabilitatem. Reprehenditur jure merito a Finetti *De prin. juris nat., & gent.* Lib. IV. cap. 4.

(*b*) Hac de re legi meretur S. Bern. *De gratia, & lib. arb.* cap. 12. ubi ad hanc duplicem voluntatem explicandam utitur aptissimo exemplo S. Petri & postquam ostendisset, S. Petrum visum fuisse ex metu negare veritatem contra propriam voluntatem, ita de eo concludit: *Quatenus Christum diligebat, vim prorsus (quod negandum non est) passa est illa voluntas, ut contra se loqueretur: quatenus vero se, voluntarie procul dubio consensit, ut pro se loqueretur. Si Christum non amasset, non negasset invitus: verum si se amplius non amasset, non aliquatenus negasset.*

rio admixtum: *ea autem, quæ per delectationem fiunt, sunt simpliciter voluntaria*.

23. Obj. 2. Contractus ex metu extorti sunt irriti, Alexandro III. cap. *Abbas*, tit. *de his, quæ vi*, dicente: *Quæ metu, & vi fiunt, de jure debent in irritum revocari*; & Innocentio III. cap. *Ad audientiam* ibid. *Quæ vi, metuve causa fiunt, carere debent robore firmitatis*; atque idipsum peculiariter etiam de contractu matrimonii statutum est in cap. XV. & XXVIII. Extra *De sponsalibus*. Id vero non alia certe de causa, nisi quia simpliciter, & absolute involuntarii sunt, unde etiam in *Regulis juris* (Reg. 116.) dicitur: *Nihil consensui tam contrarium, quam vis, atque metus*: ergo &c. (*a*).

24. Resp., hujusmodi contractus natura sua esse voluntarios, adeoque ratos, & validos, eorum tamen aliquos jure positivo, tum civili, tum ecclesiastico irritos factos esse, & quidem merito: nam interest Reipubl. in quibusdam præcipue contractibus libertatem tueri, ut injuria arceatur, & lites, aliaque incommoda amoveantur. Ulterius etiam æquum videtur, ut qui alium ad paciscendum, vel contrahendum metu injusto compulit, nullum ex actione injusta fructum percipiat. Ceterum si ille, cui metus injuste incussus fuit, nolit a contractu recedere, docet Sylvius in Comment. ad hunc art. 6. concl. 2., contractum esse validum, quoadusque rescindatur per eum, qui injuriam passus est, aut per potestatem superiorem. De Matrimonio autem alia est ratio; quia ad ipsum rite contrahendum requiritur inter alia spontaneus, & liber consensus, cujus ratio indicatur in cap. XVII. Extra *de sponsalibus*, quod nempe libera debeant esse matrimonia, & coactiones soleant frequenter difficiles exitus habere. Hinc matrimonia ex gravi metu contracta in citatis supra decretis irrita, & invalida declarata sunt (*b*).

25. Obj. *tertio*. Sicut violentia est de malo præsenti, quod repugnat voluntati, ita metus est de malo futuro, quod pariter voluntati repugnat: ergo quemadmodum violentia tollit voluntarium, ita & metus.

26. Resp. cum S. Thoma 1. 2. qu. 6. art. 6. ad 7., in eo esse discrimen, quod id, quod agitur ex metu, sit voluntarium, non quidem propter seipsum, sed propter aliud, scilicet ad repellendum malum, quod timetur. „ Sufficit autem ad „ rationem voluntarii, quod sit propter aliud vo„ luntarium; voluntarium enim est, non solum „ quod propter seipsum volumus, sed etiam quod „ propter aliud volumus, ut propter finem “. Res aliter se habet in violentia, cui voluntas semper contranititur.

27. Ob. *quarto*. Communiter a peccato excusatur, qui ex gravi metu præcepta etiam juris naturalis, aut divini non servat; ergo videtur metu tolli omnino voluntarium.

28. Resp. neg. cons. Ratio enim excusans a peccato in hujusmodi casibus, non est voluntarii defectus; sed quia leges intelliguntur cessare. Hinc metus gravis excusat solummodo in præceptis affirmativis, quæ non obligant quovis tempore, nec in quavis circumstantia. Secus est in præceptis negativis, unde qui metu mortis fidem ejurarunt, gravissimi criminis rei habiti sunt. Addo, etiam in præceptis affirmativis metum gravem quandoque non excusare; ut si transgressio legis vergeret in contemptum religionis. Quamobrem Martyres Machabæi potius mori elegerunt, quam carnes suillas in contemptum legis comedere.

29. Ob. *quinto* contra secundam partem. Synodus Trident. Sess. XIV. cap. 4. *De contritione* definivit contra Lutherum, attritionem, *quæ ex gehennæ, & pœnarum metu communiter concipitur ... non solum non facere hominem hypocritam, & magis peccatorem, verum etiam donum Dei esse, & Spiritus Sancti impulsum &c.*: atqui si metus causaret involuntarium secundum quid, & conditionate, hæc doctrina falsa esset; sequeretur enim, attritionem ex metu conceptam relinquere voluntatem, & affectum ad peccatum, saltem secundum quid, & conditionate: ergo &c.

30. Resp. illam attritionem, de qua loquitur Tridentina Synodus, talem esse, ut omnem affectum ad peccatum excludat, etiam conditionatum, quia nedum peccatum, sed etiam affectus ad peccatum a Deo prohibetur proposito gehennæ supplicio: quo fit ut homo ex timore gehennæ nedum peccatum, sed etiam peccati affectum & voluntatem detestetur. Equidem difficile puto, metum amore omni destitutum sufficere ad excludendum omnem penitus peccati affectum, etiam conditionatum; unde vel ex hoc ipso argumentum satis validum prodit ad necessitatem alicujus amoris in Sacramento Pœnitentiæ adstruendam. Vid. P. Dan. Concina Lib. I. *de re Natur.* Diss. I. cap. 5. num. 18.

31. Quæres: An juramentum metu extortum obliget?

32. Resp. S. Thomas 2. 2. quæst. 89. art. 7. ad 3. „ In juramento, *inquit*, quod quis coactus „ facit, duplex est obligatio, una quidem, qua „ obligatur homini, cui aliquid promittit, & ta-

„ lis

(*a*) De contractibus metu extortis, qui legibus positivis irriti facti sunt, videri potest P. Vinc. Patuzzi in *Ethica Christ.* Tom. II. Tract. 2. cap. 5. §. 2. ubi etiam exponit doctrinam S. Thomæ de servandis contractibus metu extortis, si juramento firmati sunt.

(*b*) Hoc intelligitur de metu injuste incusso: res enim aliter se habet, quando metus juste incussus est; ut si Judex carcerem, vel exilium minitetur juveni, nisi nubat puellæ, quam spe matrimonii stupravit; hujusmodi metus matrimonium non irritabit. Multo minus irritaretur matrimonium, quod quis metu incontinentiæ, paupertatis &c. contraheret.

„ lis obligatio tollitur per coactionem, quia ille, „ qui vim intulit, hoc meretur, ut ei promissum „ non servetur. Alia autem est obligatio, qua quis „ Deo obligatur, ut impleat, quod per nomen e„ jus promisit, & talis obligatio non tollitur in „ foro conscientiæ, quia magis debet damnum „ temporale sustinere, quam juramentum viola„ re. Potest tamen repetere in judicio, quod sol„ vit, vel Prælato denunciare, non obstante, quod „ contrarium juravit, quia tale juramentum ver„ geret in deteriorem exitum; esset enim contra „ justitiam publicam. Romani autem Pontifices „ ab hujusmodi juramentis homines absolverunt, „ non quasi decernentes hujusmodi juramenta non „ esse obligatoria, sed quasi hujusmodi obbliga„ tiones ex justa causa relaxantes ". Quod idem confirmat Angelicus q. 98. art. 3. ad 1.

CAPUT III.

De Concupiscentia.

33. Concupiscentia, teste S. Joanne epist. 1. cap. II. 16., est omnis peccati causa. *Omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ.* Definitur autem a S. Thoma 1. 2. qu. 30. art. 1. *appetitus delectabilis*, qui quidem dupliri modo spectari potest: *primo*, ut est habitualis, seu constans, & perpetua animi inclinatio in ea, quæ sensum, vel imaginationem oblectant: *secundo*, ut est actualis, nempe extraordinarius animi motus, cum insolitis fluidarum, solidarumque partium motibus conjunctus, qui affectus, passio, vel perturbatio appellatur; & hoc secundo modo tantum hic concupiscentia consideratur.

34. Hæc porro dividitur in antecedentem, & consequentem. Prima definiri potest *motus appetitus sensitivi, voluntatem inclinans in objectum delectabile.* Hæc voluntatis actum præcedit, in eumque influit: ut cum quis viso pulchro objecto ad illud appetendum excitatur: altera est *motus appetitus sensitivi a voluntate excitatus*, & actum voluntatis consequitur, ab eoque pendet; ut cum ex intensa voluntate circa objectum excitatur passio in appetitu inferiore; motus enim virium superiorum, si sunt vehementes, redundat in inferiores. Vid. S. Thomas 1. 2. qu. 77. art. 6. De antecedente nobis unice sermo est.

35. Dico *primo*. „ Concupiscentia antecedens „ non causat involuntarium. Dicitur enim aliquid „ voluntarium ex eo, quod voluntas in id fertur; „ per concupiscentiam autem voluntas inclinatur „ ad volendum id, quod concupiscit, & ideo con„ cupiscentia magis facit ad hoc, quod aliquid „ sit voluntarium, quam quod sit involuntarium. ". Hactenus S. Thomas 1. 2. q. 6. art. 7.

36. Contra hanc doctrinam objici potest *primo*. Sicut metus est quædam passio, ita concupiscentia; sed metus, ut supra dictum est, voluntarium saltem minuit; ergo &c. *Secundo* Concupiscentia diminuit cognitionem, quia rationem perturbat: ergo minuit etiam voluntarium; quia voluntarium non modo inclinationem voluntatis continet, sed etiam cognitionem finis.

37. Resp. ad *primum* cum S. Thoma ad 1., hoc esse inter concupiscentiam, & timorem discrimen, *quod timor est de malo, concupiscentia autem respicit bonum*; malum autem secundum se adversatur voluntati comonum; unde magis se habet timor ad efficiendum involuntarium, quam concupiscentia.

38. Ad *secundum*. Concupiscentia minuit quidem cognitionem motivorum, quæ possunt voluntatem avertere a re delectabili ipsi proposita, magis tamen adauget cognitionem aliorum motivorum, quæ ad rem ipsam inclinant. Hinc efficitur, ut per concupiscentiam minuatur quidem indifferentia judicii, adeoque libertas, ut mox dicetur, non autem voluntarium. Vid. Sylvius in 1. q. 6. art. 7. concl. 3.

39. Dico *secundo*: *Concupiscentia antecedens facit actum minus liberum: adeoque culpam minuit.* Concupiscentia enim turbidos motus in anima excitans; eamque vehementer concutiens, non permittit rationi motiva agendi, & non agendi pacate, ut deberet, perpendere, adeoque judicii indifferentiam perturbat, in qua sita est libertas, ut ostendetur inferius; hinc etiam peccati gravitatem minuit. „ Passio, *inquit S. Thomas Qu. III. De malo art.* 11., diminuit rationem meriti, „ & rationem demeriti, quia meritum, & deme„ ritum in electione consistit ex ratione proceden„ te. Passio autem obnubilat, vel etiam ligat ju„ dicium rationis. Quanto autem judicium ratio„ nis fuerit purius, tanto electio est perspicacior „ ad merendum, vel demerendum. " (Vid. totus ille art.). Hinc peccata ex passione orta vocantur peccata infirmitatis per similitudinem corporis infirmi, cum debilitatur, vel impeditur ab executione propriæ operationis, ut explicat S. Doctor 1. 2. quæst. 77. art. 3.

40. Huic doctrinæ videtur obstare, quod concupiscentia, quæ a consuetudine oritur, peccati gravitatem non minuit, sed auget.

41. Resp., concupiscentiam, quæ ex consuetudine oritur, non esse antecedentem, sed consequentem; oritur enim ex actibus illis repetitis, qui habitum, seu consuetudinem efficiunt. Porro cum actus isti sint voluntarii, & liberi, etiam concupiscentia, quæ inde oritur, est voluntaria, & libera. Secus est de concupiscentia antecedente, de qua hic loquitur.

42. Dico *tertio*: „ Concupiscentia antecedens „ non ita minuit libertatem, ut tollat peccatum; „ vel quod mortale est, reddat veniale. *Id probat S. Thomas* 1. 2. *quæst.* 87. *art.* 8. *inquiens*: Solummodo potest contingere, quod in„ clinatio animæ in aliquid, quod contrariatur „ ultimo fini, non sit peccatum mortale, quia „ ra-

„ ratio deliberans non potest occurrere, quod contingit in subitis motibus. Cum autem ex passione aliquis procedit ad actum peccati, vel ad consensum deliberatum, hoc non fit subito, unde ratio deliberans potest huic occurrere: potest enim excludere, vel saltem impedire passionem; unde si non occurrat, est peccatum mortale: sicut videmus, quod multa homicidia, & multa adulteria per passionem committuntur ".

43. Notanda est etiam alia ejusdem S. Praeceptoris doctrina art. praeced. ubi *distinguendum est*, inquit, „ quia passio quandoque quidem est tanta, quod totaliter aufert usum rationis, sicut patet in his, qui propter amorem, vel iram insaniunt; & tunc si talis passio a principio fuerit voluntaria, imputatur actus ad peccatum, quia est voluntarius in sua causa, sicut etiam de ebrietate dictum est. Si vero causa non fuerit voluntaria, sed naturalis ... actus omnino redditur involuntarius, ac per consequens totaliter excusatur a peccato ". Vid. etiam quaest. 6. art. 7. ad 3.

44. Sed ad omnem evitandum errorem illud quoque est animadvertendum, quid propria sit consentire concupiscentiae; nam aliquando fit illud, ad quod concupiscentia instigat, quin tamen illi consentiamus. Puta cum homo a concupiscentia excitatur ad dandam eleemosinam propter inanem gloriam aucupandam. Si eleemosina detur, & non ex malo fine inanis gloriae, fit illud, ad quod concupiscentia excitabat, nec tamen illi consentitur.

45. Quaeres, an sit peccatum mortale consensus in delectationem veneream?

46. Resp., omnino rejiciendam esse illam celebris Ant. Arnaldi doctrinam, qui in quadam *Decisione supra impudicas delectationes* (Tom. XXVI. *Oper.* Arnaldi pag. 25.) delectationes morosas in materia venerea, dummodo absit desiderium actus, vult non esse nisi peccata venialia. Quam doctrinam a S. Augustino Lib. II. *Contra Julianum* cap. 10. num. 35. traditam esse putavit.

47. Veruntamen S. Thomas optimus Augustini interpres 1. 2. quaest. 74. art. 8. ubi inquirit, *utrum consensus in delectationem sit peccatum mortale*, ita resolvit: „ Aliquis de fornicatione cogitans de duobus potest delectari; uno modo de ipsa cogitatione, alio modo de ipsa fornicatione cogitata. Delectatio autem de cogitatione ipsa sequitur inclinationem affectus in cogitationem ipsam; *cogitatio autem ipsa secundum se non est peccatum mortale:* imo quandoque est veniale tantum, puta cum aliquis inutiliter cogitat de ea: *quandoque autem sine peccato omnino*, quia cum aliquis utiliter de ea cogitat ... Quod autem aliquis cogitans de fornicatione delectetur de ipso actu cogitato, hoc contingit ex hoc, quod affectio ejus inclinata est in hunc actum. Unde quod aliquis consentiat in talem delectationem, hoc nihil aliud est, quam quod ipse consentiat in hoc, quod *affectus suus sit inclinatus in fornicationem*: nullus enim delectatur, nisi in eo, quod est conforme appetitui ejus. Quod autem aliquis ex deliberatione eligat, quod affectus suus conformetur his, quae secundum se sunt peccata mortalia, est peccatum mortale ". *Unde talis consensus in delectationem peccati mortalis est peccatum mortale.*

48. Quantum vero pertinet ad S. August., decretoria videntur hujus Sanct. Doctoris verba Lib. XII. *de Trinit.* cap. 12. ab Angelico ibid. allata. *Totus homo*, inquit, *damnabitur*, *nisi haec*, *quae sine voluntate operandi*, *sed tamen cum voluntate animam talibus oblectandi*, *solius cogitationis sentiuntur esse peccata*, *per Mediatoris gratiam remittantur*.

49. Legendum consulo integrum S. Thomae articulum, ubi notandum praecipue, quod ad 2. ait: „ Consensus in peccatum, quod est veniale ex genere, est veniale peccatum; & secundum hoc potest concludi, quod consensus in delectationem, quae est de ipsa vana cogitatione fornicationis, est peccatum veniale. Sed delectatio, quae est in ipso actu fornicationis, de genere suo est peccatum mortale; sed quod ante consensum sit veniale peccatum tantum, hoc est per accidens, scilicet propter imperfectionem actus; quae quidem imperfectio tollitur per consensum deliberatum supervenientem: unde ex hoc adducitur in suam naturam, ut sit peccatum mortale ".

CAPUT IV.

An Ignorantia causet involuntarium?

50. S. Thomas 1. 2. quaest. 76. art. 2. ignorantiam ab eo a nescientia distinguit, quod haec dicit simplicem scientiae negationem circa ea, quae homo scire non tenetur; *ignorantia vero*, quam solummodo Theologi considerant, *est privatio scientiae debitae*, nempe eorum, quae homo scire tenetur.

51. Multiplex afferri solet ignorantiae divisio, sed nobis, qui brevitatem sectamur, satis erit eam considerare vel respectu objecti quod ignoratur, vel respectu actionis, seu hominis ex ignorantia operantis.

52. Ignorantia respectu objecti duplex est, alia juris, alia facti: *Prima* est, qua lex ignoratur, ut cum Jonathas, I. Reg. XIV. praeceptum patris Saulis ignorans mel comedit. Ad hanc reducitur etiam ignorantia poenae contra violatores legis comminatae. Alia est ignorantia solius facti, ut cum Jacob credens se concubere cum Rachele, Liam sibi suppositam fuisse invenit Gen. XXIX.; vel cum Judas Gen. XXXVIII. ingressus est ad Thamar, quam putabat scortum, ignorans esse nurum suam.

53. Respectu autem operis, ut observat Angelicus

cus 1. 2. quæst. 6. art. 8., ignorantia tripliciter se habere potest, nempe *concomitanter*, *consequenter*, & *antecedenter*; unde triplex distinguitur ignorantia *concomitans*, *consequens*, & *antecedens*. *Prima* est, quando quis aliquid ignorans facit, idem tamen facturus, etiamsi nulla intercederet ignorantia; ut si quis vehementer cupiens inimicum de medio tollere, ipsum insperato occideret, putans se occidere feram: & *hæc ignorantia*, inquit Angelicus, *non facit involuntarium*, *ut Philosophus dicit*, *quia non causat aliquid*, *quod sit repugnans voluntati*, *sed facit non voluntarium*, *quia non potest esse actu volitum*, *quod ignoratum est*. Hanc ignorantiam concomitantem a peccato totaliter, & omnino non excusare contendunt aliqui, nec ignobiles Theologi. Cajetanus tamen, & Medina in 2. quæst. 76. art. 3. multo probabilius docent, hanc ignorantiam neque excusare a peccato, neque accusare, quod clare etiam S. Thomas docuisse videtur, inquiens ibid. art. 4.: „ Ignorantia, quæ non est „ causa peccati, sed concomitanter se habet ad „ peccatum, nec minuit peccatum, nec auget ". Vid. Estius in II. Dist. 22. §. 13.

54. Ignorantia *antecedens* illa est, quæ omnem actum voluntatis antecedit, & propterea nullo modo est voluntaria. Hæc etiam *invincibilis* dici solet, quia adhibita diligentia vinci, & superari non potest: *& talis ignorantia*, inquit Angelicus, *causat involuntarium*, & consequenter ab omni peccato excusat.

55. Demum ignorantia *consequens* est, quæ actum voluntaria consequitur, & hæc *vincibilis* est *quia est voluntaria*, *vel directe*, *sicut cum aliquis studiose vult nescire aliqua*, *ut liberius peccet*; *vel indirecte*, *sicut cum aliquis propter laborem*, *vel propter alias occupationes negligit addiscere id*, *per quod a peccato retraheretur*. Ita S. Thomas 1. 2. quæst. 76. art. 3. Hanc secundam S. Augustinus *de gratia*, *& libero arbitrio* cap. 3. appellat eorum, *qui tamquam simpliciter nesciunt*. Ignorantia autem directe volita, dicitur *affectata*, seu, ut loquitur S. Augustinus, *eorum*, *qui scire nolunt*; & hæc non solum non minuit, sed potius auget gravitatem peccati: „ Ex „ intentione enim voluntatis ad peccandum pro„ venit, quod aliquis vult subire ignorantiæ da„ mnum, propter libertatem peccandi "; ut ait noster S. Præceptor ibid. art. 4. Ignorantia vero indirecte volita diminuit voluntarium, ac per consequens peccatum. Cum enim aliquid non cognoscitur esse peccatum, non potest dici, quod voluntas directe, & per se feratur in peccatum, sed per accidens, unde est ibi minor contemptus, adeoque minus peccatum. S. Thomas ibidem.

56. Ex his, quæ dicta sunt, apparet, duos contrarios errores esse declinandos, eorum nempe, qui omnem ignorantiam, etiam consequentem, & vincibilem (excepta tamen ignorantia affectata, & directe volita) a peccato excusare dixerunt, & aliorum, qui in oppositum scopulum incidentes neque ignorantiam invincibilem, & antecedentem a peccato eximere docent. Utrumque confutare operæ pretium est

PROPOSITIO I.

Ignorantia eorum, *quæ quis scire tenetur*, *speciale quoddam peccatum est*, *quando aliquo modo est voluntaria*, *& vincibilis*.

57. Supervacaneum videtur id probare de illa ignorantia, quam Theologi *affectatam* vocant; illorum nempe, qui dicunt Deo: *Recede a nobis*, *scientiam viarum tuarum nolumus*, Job XXI. 14.; & etiam illorum, qui juxta prædictionem Apostoli 2. ad Timoth. IV. 3. *sanam doctrinam non sustinebunt*, *sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus*, *& a veritate quidem auditum avertent*; nemo enim talem ignorantiam excusandam unquam censuit; hæc quippe nascitur ex pessima cordis corruptione, qua veritas ipsa odio habetur. Difficultas si qua est in hac materia, solum versatur circa ignorantiam crassam, quæ non *directe*, sed *indirecte* saltem voluntaria est.

58. Hanc autem ignorantiam peccatum esse Sanct. Bernardus in Tract. ad Hugonem de S. Victore (olim epist. LXXVII.) c. 4. variis sac. Scripturarum locis ita probat. „ Is forsitan, qui as„ serit, non posse peccari per ignorantiam, nun„ quam pro suis ignorantiis deprecetur, sed po„ tius Prophetam irrideat deprecantem, & dicen„ tem: *Delicta juventutis meæ*, *& ignorantias* „ *meas ne memineris*. Psal. XXIV. Forsitan & „ reprehendet Deum exigentem pro peccato igno„ rantiæ satisfactionem Levit. V. 18. sequ. ... Si „ Ignorantia nunquam peccatum est, cur dictum „ est in epist. ad Hebr. IX. 7., quia in secundo „ tabernaculo semel in anno solus Pontifex intra„ ret, non sine sanguine, quam offerret pro sui, „ & populi ignorantia? Si peccatum ignorantiæ „ nullum est, non ergo peccavit Saulus, quod „ persecutus est Ecclesiam Dei, quoniam quidem „ ignorans hoc fecit, manens in incredulitate 1. „ ad Timoth. I. 13. .... Si ax ignorantia nunquam „ peccatur, quid ergo causamur adversus occiso„ res Apostolorum, quandoquidem non solum ma„ lum esse nescierunt, interficere illos, sed insu„ per quoque id faciendo arbitrati sunt obsequium „ se præstare Deo? Sed & frustra in cruce Sal„ vator pro suis orabat crucifixoribus, quippe ne„ scientibus ipso teste, quid facerent (Lucæ „ XXXIII. 34.), & ita nequaquam peccantibus ... „ Numquid non ex his satis apparet, in quantis „ jaceat ignorantiæ tenebris, qui ignorat, pecca„ ri posse interdum per ignorantiam " ? Multa alia sunt his similia, quibus manifeste edocemur, homines sæpe peccare peccato ignorantiæ, utique vincibilis, & voluntariæ.

59.

59. Iisdem sacrarum litterarum testimoniis usi sunt etiam veteres Ecclesiæ Patres, ac præcipue Augustinus contra Pelagianos ignorantiæ patronos, qui bene observabat, non solum dari peccata ignorantiæ, sed ipsam ignorantiam, vel infirmitatem duas esse omnium nostrarum causas. Sic in Lib. I. ad Bonifacium c. 5. peccatum voluntate committi dicit, *vel ignorantia veritatis, vel delectatione iniquitatis, vel utroque malo, & cæcitatis, & infirmitatis*. Et in *Enchiridio* c. 81. „ Duabus, *inquit*, de causis peccamus, aut non videndo, quid facere debeamus, aut non faciendo, quod debere fieri, jam videmus. Quorum duorum illud ignorantiæ malum est, hoc infirmitatis “. Unde infert Deum rogandum esse, qui dicitur in Psalmo *Dominus illuminatio mea, & salus mea, ut illuminatio detrahat ignorantiam; salus infirmitatem*. Aliorum Patrum testimonia brevitatis gratia omittimus: facile enim esset plura alia ejusdem generis agglomerare ex S. Gregorio Nazianzeno Hom. I., S. Basilio *in Regula breviore*, Sanct. Gregorio Papa Lib. XXV. *Moralium* cap. 16., aliisque.

60. Prætereundus tamen non est eloquentissimus Chrysostomus, qui Hom. IV. in Matth. „ Non de his, *inquit*, tantummodo puniendi sumus, quæ sciendo peccamus, verum etiam pro illis, quæ ignorando committimus. *Nihil*, inquit Apostolus, *mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum*. Et hoc dicit ille, qui conscientiam jugiter ponderabat, quique maxima scientiæ luce refulgebat ...... Sed & Corinthiis scribens “, *Timeo*, inquit, *ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidatis a simplicitate, quæ est in Christo Jesu*. „ Pro tantis igitur peccatis pœnas daturus, securus tui sedes? miserabilis risu &c.! “

61. Demum & ipse Pelagius in Synodo Diospolitana inter alias impias Cœlestii propositiones hanc etiam num. 7. anathematizare coactus est. „ Oblivionem, & ignorantiam non subjacere peccato; quoniam non eveniunt secundum voluntatem, sed secundum necessitatem, *ut S. Augustinus narrat* de *Gestis Pelagii* cap. 18. „. Quamquam idem S. Pater *de natura, & gratia* cap. 17. bene observavit, Pelagium voluisse quidem adhibendam esse diligentiam, non autem Deum orandum ad peccata ignorantiæ vitanda, cum tamen admoneamur, a Deo petere sapientiam, „ qui dat omnibus affluenter; utique his omnibus, qui sic petunt, & tantum petunt, quomodo, & quantum res tanta petenda est “. Ex defectu enim non solum vigilantiæ, diligentiæ, & studii sed etiam debitæ ad Deum orationis sæpe contingit, ignorantiam esse vincibilem, & culpabilem.

62. Sed præstat audire Angelicum nostrum Præceptorem, qui 1. 2. qu. 76. art. 2. data opera inquirit, utrum ignorantia sit peccatum? Atque ita resolvit: „ Manifestum est, quod quicumque negligit habere, vel facere id, quod tenetur habere, vel facere, peccat peccato omissionis. Unde propter negligentiam ignorantia eorum, quæ aliquis scire tenetur, est peccatum. Non autem imputatur homini ad negligentiam, si nesciat ea, quæ scire non potest. Unde eorum ignorantia *invincibilis* dicitur, *quia studio superari non potest*. Et propter hoc talis ignorantia, cum non sit voluntaria, eo quod non est in potestate nostra eam repellere, non est peccatum &c. “

63. Brevius exponit Angelicus, quænam ignorantia sit culpabilis Lect. VIII. In Cap. I. epist. ad Rom., inquiens: „ Tunc ignorantia aliquem excusat, quando sic præcedit, & causat culpam, quod non causatur a culpa .... Si vero ignorantia causetur ex culpa, non potest subsequentem culpam ignorantia excusare; unde si quis per ebrietatem homicidium committit, non excusatur a culpa, quia peccavit, se inebriando “. Qua regula generali plures possunt casus in praxi definiri.

64. Obj. *primo*. Peccatum definitur ex S. Augustino Lib. XXII. *Contra Faustum* c. 27. *Dictum, vel factum, vel concupitum contra legem Dei*, sed ignorantia neque est factum, neque dictum, nec concupitum: ergo non potest esse peccatum.

65. Resp. cum S. Thoma in hoc art. 2. ad. 1., in illa definitione peccati intelligi debere etiam negationes oppositas, quando omissio habet rationem peccati: & ita negligentia secundum quam ignorantia est peccatum, continetur in generali illa definitione peccati, inquantum prætermittitur aliquid, quod debuit dici, vel fieri, vel concupisci ad scientiam debitam acquirendam.

66. Obj. *secundo*. Peccatum magis opponitur gratiæ, quam scientiæ; sed privatio gratiæ non est peccatum, cum sit potius peccati pœna: ergo ignorantia, quæ est privatio scientiæ, peccatum non est.

67. Resp. S. Doctor ad 2.: „ Privatio gratiæ, etsi secundum se non sit peccatum, tamen ratione negligentiæ præparandi se ad gratiam potest habere rationem peccati, sicuti & ignorantia. Et tamen quantum ad hoc est dissimile; quia homo potest aliquam scientiam acquirere per suos actus; gratia vero non acquiritur ex nostris actibus, sed ex Dei munere “. Illa ergo negligentia addiscendi, quæ nobis necessaria sunt, est culpabilis; unde etiam ignorantia inde consequens culpabilis est.

68. Dices. Ignorantia diminuit peccatum; si autem ipsa esset peccatum, potius culpa peccantis augeretur; nam transgressioni legis adderetur etiam peccatum negligentiæ: ergo &c.

69. Resp., Ignorantiam diminuere peccatum transgressionis legis, quatenus ipsum facit minus voluntarium; sed peccatum ignorantiæ tunc proprie contrahitur, quando urget præceptum addi-

scendi legem; postea manens habitu minuit voluntariam legis transgressionem.

70. Obj. *tertio*. Ignorantia non potest esse peccatum, nisi quatenus est voluntaria: ergo peccatum, non consistit in ipsa ignorantia, sed potius in actu voluntatis.

Respondet Angelicus ad 3.: „ quod sicut in peccato transgressionis peccatum non consistit in solo actu voluntatis, sed etiam in actu volito, qui est imperatus a voluntate: ita in peccato omissionis non solum actus voluntatis est peccatum, sed etiam ipsa omissio, inquantum est aliqualiter voluntaria; & hoc modo ipsa negligentia sciendi, vel etiam ipsa inconsideratio est peccatum ".

71. Obj. *quarto*. Omne peccatum tollitur per pœnitentiam; sed ignorantia non tollitur per pœnitentiam: ergo &c.

72. Resp. cum Sanct. Thoma ad 4., post pœnitentiam remanere quidem ignorantiam, prout est privatio scientiæ, quæ unico actu tolli non potest: non tamen remanere negligentiam, secundum quam ignorantia peccatum dicitur; hæc enim per efficax propositum addiscendi quæ sunt necessaria, intelligitur penitus sublata.

73. Observat insuper ibidem Sanct. Doctor ad 5., *quod sicut in aliis peccatis omissionis solo illo tempore homo actu peccat, pro quo præceptum affirmativum obligat; ita est etiam de peccato ignorantiæ*. „ Non enim continuo ignorans actu peccat, sed solum quando est tempus acquirendi scientiam, quam habere tenetur ".

74. Huc etiam pertinet doctrina ejusdem Angelici 2. 2. quæst. 54. art. 1. de negligentia, quæ est *defectus debitæ sollicitudinis*. Hanc vero negligentiam probat esse peccatum, quia *omnis defectus debiti actus habet rationem peccati*. In art. autem 3. inquirit S. Doctor, utrum negligentia possit esse peccatum mortale, & respondet, dupliciter posse contingere, quod negligentia sit peccatum mortale. „ Uno modo ex parte ejus, quod prætermittitur per negligentiam, quod quidem si sit de necessitate salutis, sive sit actus, sive circumstantia, erit peccatum mortale. Alio modo ex parte causæ. Si enim voluntas intantum sit remissa circa ea, quæ sunt Dei, ut totaliter a Dei charitate deficiat, talis negligentia est peccatum mortale: & hoc præcipue contingit, quando negligentia sequitur ex contemptu. Alioquin si negligentia consistat in prætermissione alicujus actus, vel circumstantiæ, quæ non sit de necessitate salutis, nec hoc fiat ex contemptu, sed ex aliquo defectu fervoris, qui impeditur interdum per aliquod veniale peccatum, tunc negligentia non est mortale peccatum, sed veniale ". Ex qua Angelici doctrina manifestum fit, quomodo ignorantia sit culpabilis, ratione videlicet negligentiæ adnexæ: unde aliqui contendunt, hujusmodi peccatum potius *negligentiæ*, quam *ignorantiæ*, esse dicendum.

75. Ex hactenus dictis sequitur, *errorem* magis culpabilem esse, quam vincibilem ignorantiam. Ita S. Thomae Quæst. III. *De malo* artic. 7. inquiens: „ Quando aliquis falsam sententiam fert de iis, quæ nescit, tunc proprie dicitur errare. Et quia peccatum in actu consistit, error manifeste habet rationem peccati. Non enim est absque præsumptione, quod aliquis de ignoratis sententiam ferat, & maxime in quibus periculum existit ".

PROPOSITIO II.

Ignorantia vere invincibilis, etiam juris naturalis, a peccato omnino excusat (a).

76. Prob. ratione prorsus invicta, quam duo Scholæ nostræ magistri Augustinus, & Thomas nobis suppeditant. Ignorantia invincibilis tollit voluntarium; sed ubi libera voluntas non est, nullum potest esse peccatum: ergo &c. Major constat ex definitione ignorantiæ invincibilis supra allata num. 53.; & commune est apud Theologos, & Philosophos effatum: *Nihil volitum, quin præcognitum*: ac proinde quod nullo modo ab intellectu cognosci potest, nec potest esse liberæ voluntatis objectum.

77. Minor autem prob. *primo* ex S. Augustino, qui *De vera Religione* cap. 14. Tom. I. „ Si (*peccatum*), *inquit*, tanquam febris invictum occuparet, recte injusta pœna videretur, quæ peccantem consequitur, & quæ damnatio nuncupatur. Nunc vero usque adeo peccatum voluntarium est malum, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium. Et hoc quidem ita manifestum est, ut nulla huic Doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat ". Et lib. III. *De lib. arbitrio* cap. 18. & seq. Tom. I. postquam docuit, ita peccatum a voluntate pende-

(a) Hæc propositio est contra Mart. Lutherum, Hieron. Zanchium, & Corn. Jansenium. Primus enim in Comment. ad cap. I. Genes. ita solita sua ferocia contra nos pronunciat: *Scholastici dicunt, invincibilem ignorantiam reddere excusabiles. Tanta cæcitas est in Papæ Scholis, & Ecclesiis*. Hieronim. Zanchius, qui quamvis Calvini discipulus, Lutherum tamen etiam sequi amabat, in Lib. I. *Tract. Theol.* cap. 12. thesi 1. post multa de ignorantia simul coacervata concludit, *omnem ignorantiam eorum, quæ quis scire tenetur, peccatum esse, quia cum lege, qua jubemur illa cognoscere, pugnat, sive ea cognoscere jam possis, sive non possis. Quod enim jam non possis, peccato Adæ, quod tuum est, quia omnes in eo peccaverunt, factum est. Quare falluntur Scholastici, cum talem ignorantiam, quam invincibilem vocant, ideo a peccato excusant, quia invincibilis est, ut loquuntur*.

Ex impuris hisce fontibus Jansenius suam hausit sen-

dere, ut ubi nulla est voluntas, nullum posit esse peccatum, ita concludit: „ Reminiscere superiorum, quæ a nobis tam multa de peccato, & voluntate libera dicta sunt. Sed si laboriosum est, omnia mandare memoriæ; hoc brevissimum tene: quæcumque ista causa est voluntatis, si non ei potest resisti, sine peccato ei ceditur... An tanta fallacia est, ut caveri omnino non possit? Si ita est, nulla peccata sunt; quis enim peccat in eo, quod nullo modo caveri potest"? Et cum postea sibi objecisset querelas hominum dicentium: „ Si Adam, & Eva peccaverunt, quid nos miseri fecimus ut cum ignorantiæ cæcitate, & difficultatis cruciatibus nasceremur? *Quas hominum querelas ita compescit:* Non tibi imputatur ad culpam, quod invitus ignoras, sed quod negligis quærere, quod ignoras". Quibus verbis cæcus est, qui non videat, duplicem a profundissimo Doctore distingui ignorantiam, aliam scilicet, quæ nobis *invitis* accedit, seu invincibilem, & hanc non deputari ad culpam, aliam *vincibilem*, & *culpabilem*, quæ ex nostra negligentia oritur.

78. Et quamquam hæc ita clara sunt, ut nullo indigeant glossemate, placet tamen adjungere interpretationem ejus fidelissimi Discipuli Thomæ Aquinatis Quæst. III. *De malo* art. 7. ad 7., ubi hæc ipsa Magistri sui Augustini verba sic exponit: „ Ignorantia, quæ est omnino involuntaria, non est peccatum, & hoc est, quod Augustinus dicit: *Non tibi imputatur ad culpam, si invitus ignoras.* Per hoc autem, quod addit: *Sed si scire neglexeris*, dat intelligere, quod ignorantia habet, quod sit peccatum ex negligentia præcedente, quæ nihil est aliud, quam non applicare animam ad sciendum ea, quæ quis debet scire". Nihil disertius aut expressius desiderari potest.

79. Veruntamen his acriter occurrit Jansenius, omnesque exserit nervos, ut ostendat ex doctrina sublimissima, & arcana S. Augustini; etiam ignorantiam, quæ invincibilis, & necessaria est, esse peccatum, quia illius peccati pœna est, quod voluntarie in Adamo commisimus. „ Multum erras inquit S. Doctor Julianum alloquens in Lib. I. *Oper. imperf.* cap. 105., qui vel necessitatem nullam putas esse peccandi, vel eam non intelligis illius peccati esse pœnam, quod nulla necessitate commissum est". Hanc vero necessitatem peccandi idem S. Doctor ex ignorantia repetit, subdens: „ Deinde cogitare te existimo, quid appetendum, quid vitandum sit in agenda vita, quanto labore discatur. Qui autem hoc nesciunt, ipsa boni appetendi, malique vitandi ignorantia patiuntur peccandi necessitatem. Necesse est enim, ut peccet, qui nesciendo, quid facere debeat, quod non debet, facit. De quo genere malorum Deus rogatur, ubi dicitur: Delicta juventutis & ignorantiæ meæ ne memineris. Quod genus delictorum si non imputaret Deus justus, non ea sibi dimitti posceret homo fidelis: *Et iterum* cap. 107. Necesse est, ut peccet, a quo ignoratur justitia: numquid ideo eum justitiam cognoverit, non sunt ei remittenda peccata, quæ ignorantiæ necessitate commisit?.... Non est igitur impunitatis securitas in necessitate peccandi: sed ut non obsit ista necessitas, donat ille, cui dicitur: De necessitatibus meis eripe me". Loqui autem S. Augustinum non de ignorantia vincibili, sed de invincibili, ex eo liquido patet, quod ignorantiam negligentiæ, seu vincibilem, culpabilem esse, vel ipsi Pelagiani concedebant; quamobrem frustra contra eosdem evincere conatus esset, eamdem ignorantiam esse culpabilem. Ita Jansenius.

80. Qui tamen si diligentius S. Patris doctrinam rimatus esset, haud difficulter vidisset, eum non loqui de ignorantia prorsus invincibili, quæ veram violandi præcepti necessitatem infert, sed de vincibili, quæ nonnisi moralem necessitatem peccandi, eamque voluntariam in nobis producit. Ibidem enim hanc necessitatem comparat cum ea, quæ a violenta oritur peccandi consuetudine; quæ utique necessitas tantummodo moralis, non autem vera, & absoluta est: atque ita Pelagianos urget: „ Ac per hoc, etiam secundum vos, peccandi necessitas, unde abstinere liberum non est, illius peccati pœna est, a quo abstinere liberum fuit, quando nullum pondus necessitatis urgebat. Cur ergo non creditis, tantum saltem valuisse illud primi hominis ineffabiliter grande peccatum, ut eo vitiaretur humana natura universa, quantum valet nunc in homine uno secunda natura? Sic enim a doctis appellari consuetudinem, nos commonendos putasti". Nihil igitur aliud voluit S. Pater, quam id, quod verissimum esse, unusquisque in se ipso experitur, tantas esse igno-

ran-

tentiam, quam in Lib. II. *De statu naturæ lapsæ* cap. 2. & seq. fuse explicat, & mordicus defendit. „ Generale, inquit, videtur Scholasticorum pronunciatum esse, quod *quid ex invincibili fit ignorantia, hoc ipso culpa vacat.* Quæ sane doctrina, quamvis humanæ rationi, qua nititur, valde plausibilis esse videatur, difficile tamen est eam cum Augustini doctrina conciliare, quam contra Pelagianos constanter asseruit". Quod innumeris, ut ipse solet, congestis hujus Sanctissimi Doctoris testimoniis se luculentissime demonstrasse glorietur. Post autem c. 4. sibi opponit *giganteam illam molem, & insolubilem nodum ut ipse loquitur, qui fieri possit, ut ex invincibili ignorantiæ peccatum possit proficisci?* Sed hæc dicit *rationis humanæ, plerumque vanæ, esse....... Catholicam doctrinam, non Aristotelicis argumentis, & argutiis niti, vel terreri .... hanc difficultatem non terruisse Augustinum, & antiquam Ecclesiam &c.*; ac demum concludit, *pœnalem ignorantiam nostram, in qua nati sumus, etiam invincibilem, & incovibilem, nullo modo excusare peccatum.... Hoc si lector capit, gratuletur sibi: si non capit, adhuc difficilius captu, & cauta esse cogitet originale peccatum.* Ita fidenter communem Theologorum, & Ecclesiæ Catholicæ dogma contemnit.

rantiæ tenebras ex peccato originali in nobis effusas, ut non sine magna difficultate, studio, diligentia, atque oratione possimus eas depellere; non autem quod absoluta inducatur peccandi necessitas: unde in ipso loco objecto Julianum monet, ut cogitet, *quanto labore discatur*, quid appetendum, quid vitandum sit in agenda vita. Et Lib. III. *De lib. arb.* cap. 19. postquam dixisset: „ An tanta fallacia est, ut caveri peccatum omnino non possit? Si ita est, nulla peccata sunt "; subdit postea: *Peccatur autem: caveri igitur potest*, manifeste innuens, illam *fallaciam*, quamvis magnam, non esse invincibilem. Hoc ulterius patet ex alia peccandi necessitate ibidem a S. Augustino commemorata, quæ scilicet oritur ex rebelli concupiscentia, a qua unusquisque tentatur *abstractus*, *& illectus*; ut dicitur Jac. I. 14., non autem vera necessitate adstrictus.

81. Inst. S. Doctor ideo vult, ignorantiam etiam invincibilem esse peccatum, quia illius peccati pœna est, quod in Adamo nobis voluntarium fuit. Nam in laud. Lib. III. *De lib. arb.* c. 18., postquam hanc regulam statuisset: „ Illa est peccati „ pœna justissima, ut amittat unusquisque, quo „ bene uti noluit, cum sine ulla posset difficulta„ te, si vellet. Id est autem, ut qui sciens recte „ non facit, amittat scire, quod rectum sit; *ita* „ *infert*: Approbare falsa pro veris, ut erret in„ vitus, non est natura instituti hominis; sed pœ„ na damnati ". Vult igitur S. Doctor, ignorantiam invincibilem esse peccatum, quia est pœna illius peccati, quo in Adamo nos voluntarie obstrinximus; dixerat enim paulo superius de ejusdem ignorantiæ peccatis: *Si non est ista pœna hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt:* ignorantia igitur etiam invincibilis peccatum est, quia nobis ea voluntate supervenit, qua peccatum Adami incurrimus.

82. Resp., Si ita est, ut errans Jansenius ratiocinatur, non solum culpabilis erit quæcumque ignorantia juris naturalis, sed etiam culpa non vacabunt motus concupiscentiæ involuntarii, qui rationem præveniunt; cum ista concupiscentia rebellis pœna sit peccati originalis. Idem dicendum de phrenesi, de amentia, aliisque pœnalitatibus, quarum causa fuit Adami peccatum. Idem potiore jure dicendum de infidelitate negativa, quam S. Augustinus vocat peccati pœnam (a); & quam non esse peccatum, certissimum omnibus est, proscripta contraria propositione Baji: *Infidelitas pure negativa in his, quibus Christus non est prædicatus, peccatum est*. Præterea Sanct. Augustinus ad peccatum actuale requirit voluntatem personæ, quemadmodum ad peccatum originale sufficit voluntas naturæ. Ita in Lib. LXXXIII. *Quæstionum*, quæst. 24. *Nec peccatum*, inquit, nec *recte factum imputari cuiquam juste potest, qui nihil fecerit propria voluntate. Est igitur & peccatum, & recte factum in libero voluntatis arbitrio*.

83. Hanc doctrinam manifeste explicat S. Thomas in II. *Sentent.* Dist. 30. quæst. 1. art. 3. ubi errorem Jansenii in antecessum præoccupavit dicens: „ Sicut est quoddam bonum, quod respi„ cit naturam, & quoddam bonum, quod respi„ cit personam, ita est quædam culpa naturæ, „ quædam personæ. Unde ad culpam personæ „ requiritur voluntas personæ; sicut patet in cul„ pa actuali, quæ per actum personæ committi„ tur: ad culpam vero naturæ non requiritur, ni„ si voluntas in natura illa ". Ad peccatum igitur ignorantiæ contrahendum non sufficit voluntas illa naturæ, quæ sufficit ad contrahendum peccatum originale, sed requiritur voluntas personæ, vel directa, vel indirecta; cumque hujusmodi voluntas non inveniatur in ignorantia vere invincibili, manifeste sequitur, hanc ignorantiam non esse culpabilem.

84. Quæ cum ita sint, jure meritoque a Romano Pontifice Alexandro VIII. proscripta fuit illa propositio num. 1.: „ In statu naturæ lapsæ „ ad peccatum formale, & demeritum sufficit illa „ libertas, qua voluntarium, ac liberum fuit in „ causa sua, peccato originali, & libertate Ada„ mi peccantis: *tum alia num.* 2. Tametsi detur „ ignorantia invincibilis juris naturæ, hæc in sta„ tu naturæ lapsæ, operantem ex ipsa non excu„ sat a peccato formali ".

85. Obj. *primo* ex sacris litteris. Nullam ignorantiam etiam invincibilem a peccato excusare patet ex Gen. cap. XX., ubi Deus mortem Abimelech comminatus est, eo quod Saram tulisset, ignorans eam esse uxorem Abrahæ; nec aliter hanc pœnam Deus illi condonavit, quam ex Abrahæ orationibus. Præterea Christus Dominus Lucæ XII. 48. „ Servus, *inquit*, qui cognovit voluntatem Do„ mini sui ... & non fecit secundum voluntatem „ ejus, vapulabitur multis. Qui autem non co„ gnovit, & fecit digna plagis, vapulabitur pau„ cis ". Ubi sine discrimine omnem ignorantiam puniendam esse, significatur, ac proinde omnem esse culpabilem. *Tertio* S. Paulus ad Hebr. IX. 7. dicit, summum Pontificem consuevisse semel in anno intrare in secundum tabernaculum *non sine sanguine*, quem offerebat *pro sua*, *& populi ignorantia*, nulla facta distinctione ignorantiæ vincibilis: omnis ergo ignorantia &c.

86. Resp. primæ parti objectionis, ignorantiam Abimelech non fuisse juris naturalis, sed facti: ignorantiam autem factorum posse invincibilem esse, lubens concedit ipse Jansenius. Quod si ignorantia illa non excusavit Abimelech ab omni culpa

(a) In epist. CXCIV., olim 105. ad Sixtum cap. 6., ubi ait. *Ipsa ignorantia in eis, qui intelligere noluerunt, sine dubitatione peccatum est; in eis autem, qui non potuerunt, pœna peccati.*

pa signum est, eamdem non fuisse omnino invincibilem ob aliquas circumstantias, quas Scriptura non memorat. Vid. Hugo Cardinalis in Comment. ad hunc locum.

87. Ad secundam partem facilior est responsio, nempe laud. in loco sermonem esse de servo, qui sua culpa non cognovit voluntatem Domini sui, qui propterea dignus est plagis, quamvis paucioribus, quia ignorantia etiam culpabilis excusat, non quidem omnino, sed aliqua saltem ex parte. Theodoretus allatus a S. Thoma in Catena aurea ita hunc locum explicat: „ Hic objiciunt aliqui: „ merito punitur, qui sciens voluntatem Domini, „ non persequitur. Sed cur punitur ignorans? Quia „ cum ipse scire potuisset, noluit: sed pigritans „ ipse fuit ignorantiæ suæ causa ".

88. Ad tertium S. Thomas Lect. II. in hunc locum *ignorantiam* interpretatur omne peccatum, inquiens, Pontificem obtulisse sanguinem *pro sua & populi ignorantia*, *idest pro peccatis nostris*. Proverb. XV. *Errant*, *qui operantur malum*; *omnis enim malus ignorat* &c. Quamvis, etiamsi locus ille intelligeretur proprie de peccatis ignorantiæ, nihil obesset; quia deberet referri ad illam ignorantiam, quæ vere peccatum est, nempe ignorantiam vincibilem.

89. Obj. *secundo* definitionem Concilii Diospolitani, in quo damnata fuit illa propositio: Cœlestii: *Oblivio*; *& ignorantia non subjacent peccato*, *quoniam non secundum voluntatem eveniunt*, *sed secundum necessitatem*. Ibi autem sermonem esse de ignorantia invincibili patet *primo* ex iis verbis: *quoniam non secundum voluntatem*, *sed secundum necessitatem eveniunt*; oblivio autem, & ignorantia vincibilis eveniunt secundum voluntatem. *Secundo*, quia nunquam Pelagiani eo dementiæ pervenerunt, ut a peccato excusarent oblivionem, & ignorantiam vincibilem, quæ est voluntaria.

90. Resp.; bene ponderanda esse verba illius definitionis, una cum scopo Patrum illius Synodi. Neque enim dicebat Cœlestius, *Oblivionem*, *& ignorantiam non esse peccata*, *sed non subjacere peccato*, seu non esse peccati originalis effectus, & pœnas. Ulterius, quando Cœlestius causalem addebat, *quoniam non secundum voluntatem*, *sed secundum naturæ necessitatem eveniunt*, nihil aliud volebat, quam oblivionem, & ignorantiam esse necessaria naturæ hominis consectaria, quæ etiam Adamo non peccante in nobis fuissent. Hoc igitur paradoxum Cœlestii, quo peccati originalis dogma evertebatur, a Patribus Diospolitanis proscriptum est.

91. Quod si quis omnino contendat, definitum fuisse, oblivionem, & ignorantiam, quamvis ex necessitate eveniant, peccatum vere & proprie esse, propter illam rationem, quæ a Patribus immediate subditur: *Cum David dicat*: *Delicta juventutis meæ*, *& ignorantiæ meæ ne memineris*; *& cum in Lege sacrificia pro ignorantia*, *sicut pro peccato offerantur*; quæ ratio manifeste indicat, ibi definitum fuisse, ignorantiam non solum esse primi peccati pœnam, sed esse vere, & proprie peccatum, pœnitentiæ operibus expiandum.

92. Si quis, inquam, id omnino contendat, tunc respondeo, juste Cœlestii propositionem fuisse proscriptam, quia indefinita erat, & a peccato eximebat non solum ignorantiam vere invincibilem, sed etiam absolute vincibilem, quamvis aliquo sensu, prout Pelagiani male opinabantur, dici posset, *non secundum voluntatem*, *sed secundum necessitatem evenire*. Id fuit observatum ab acutissimo S. Augustino, qui cum in Lib. *De natura*, *& gratia* cap. 17. ita de Pelagio scripsisset: „ Tractat ipse de peccatis ignorantiæ, & dicit, „ hominem pervigilare debere ne ignoret, ideoque „ esse culpandam ignorantiam; quia id homo nescit negligentia, quod adhibita diligentia sua scire debuisset, *illico de eodem Pelagio subdit*: „ Dum tamen omnia potius disputet, quam ut oret, & dicat: Da mihi intellectum, ut discam „ mandata tua "; manifeste indicans, Pelagianos non alias agnovisse in voluntate vires, quam naturales, non autem illas, quas nobis gratia Dei confert, & secundum quas S. Paulus dicebat ad Philipp. IV. 13. *Omnia possum in eo*, *qui me confortat*. Quia ergo Pelagiani inter diligentias necessarias ad verum investigandum non agnoscebant debitas ad Deum preces, hinc ignorantiam invincibilem, & necessariam eam etiam reputabant, ad quam repellendam solæ naturæ vires sine gratiæ adjutorio non sufficiebant. Ecclesia autem una cum S. Augustino illud nobis esse possibile credit, quod cum Dei adjutorio possumus. „ Deus, inquit Concil. Trident. Sess. VI. c. 11., impossibilia non „ jubet, sed jubendo monet, & facere quod possis, & petere, quod non possis, & adjuvat, ut „ possis ". Qui ergo aut desidia, aut arrogantia „ ad Dei opem confugere negligit, injuste conqueritur, sibi impossibilia a Deo præcipi, ut injuste conquerebantur Pelagiani, dicentes apud Hieronym. Lib. I. Dialog. adv. Pelag.: „ Rogo, quæ est ista „ justitia, ut in peccato teneat erroris, cujus reatum non habet conscientia? Nescio me peccasse, & ejus rei, quam nescio, pœnas luo? Et „ quid plus faciam, si sponte peccavero? Iis autem respondens Augustin. *De natura*, *& gratia* cap. 17. Admonemur, *inquiebat*, a Deo petere sapientiam, qui dat omnibus affluenter, utique his omnibus, qui sic petunt, & tantum „ petunt, quomodo, & quantum res tanta petenda „ est (a) ".

93. Dices. Laud. S. Hieronymus huic Pelagiano-

(a) Piaculum foret illud præmium omittere, quo non minus humilis, ac pius, quam doctus S. Thomas difficilem materiam de usuris exponere aggressus est Opusc. LXXIII. „ Omnis homo a natura degenerans ve-

norum querelæ compescendæ non confugit ad voluntatis inertiam, vel orandi negligentiam, sed potius ad profunditatem judiciorum Dei inquiens: „ Aune sententiæ, & dispositionis Dei causas requi-
„ ris? Respondet stultæ interrogationi tuæ Liber
„ Sapientiæ: *Altiora te ne quæsiveris*. " Et quia Pelagiani Librum Sapientiæ repudiare solebant, ita pergit: „ Ac ne forte huic volumini contradi-
„ cas, audi Apostolum evangelica clangentem tu-
„ ba: O altitudo divitiarum sapientiæ, & scientiæ
„ Dei, quam inscrutabilia sunt judicia ejus, &
„ investigabiles viæ ejus! Quis cognovit sensum
„ Domini "? Quæ doctoris maximi responsio, inquit Jansenius, esset ineptissima, si de ignorantia, cui voluntas causam, & culpam dedit, controversia verteretur: non igitur &c.

94. Resp., potuisse quidem S. Doctorem injustas Pelagianorum querelas compescere, ostendendo, ignorantiam esse culpabilem, saltem ea de causa, quod adhibitis ad Deum precibus negligerent utiliter quærere, quod ignorabant. Sed bene S. Doctor advertebat, hac responsione viam aperire aliis quæstionibus de naturæ infirmitate, de gratiæ necessitate, de orationis efficacia, aliisque similibus, quibus solvendis non parum temporis opus erat; & in quibus tandem oportebat ad profundam divinorum judiciorum abyssum devenire. Ut itaque compendio rem finiret S. Hieronymus, notissimo illo S. Pauli oraculo Pelagianorum ora obstruenda putavit. Quod tandem facere coactus est etiam S. Augustinus.

95. Obj. *tertio*. S. Augustinus ep. CXCIV. ad Sixtum c. 6. ita de ignorantia cujuscumque generis pronunciat: „ Ac per hoc inexcusabilis est o-
„ mnis peccator, vel reatu originis, vel addita-
„ mento etiam propriæ voluntatis; sive qui no-
„ vit, sive qui ignorat..... Quia & ipsa ignoran-
„ tia in eis, qui intelligere noluerunt, sine dubi-
„ tatione peccatum est: in eis autem qui non po-
„ tuerunt, pœna peccati: ergo in utrisque non est
„ justa excusatio, sed justa damnatio". Si autem sunt inexcusabiles, qui intelligere non potuerunt, manifeste liquet, ignorantiam invincibilem esse peccatum. Adhuc clarius *De gratia & lib. arb.* c. 3. „ Sed & illa ignorantia, *inquit*, quæ non est
„ eorum, qui scire nolunt, sed eorum, qui tan-
„ quam simpliciter nesciunt, neminem sic excu-
„ sat, ut sempiterno igne non ardeat, si propte-
„ rea non credidit, quia non audivit omnino,
„ quid crederet; sed fortasse ut mitius ardeat".

96. Resp., *primo* in utroque loco S. Augustinum loqui non de ignorantia juris naturæ, sed de ignorantia legis evangelicæ, quam invincibilem aliquando esse, & inculpabilem, ut in infidelibus negativis, fide certum est; nec inficiatur ipse Jansenius. Præterea bene attendenda sunt Sancti Doctoris verba; in iis enim, qui intelligere noluerunt, dicit ignorantiam *sine dubitatione peccatum esse;* in iis autem, qui non potuerunt, non dicit esse peccatum; sed *pœnam peccati*, nempe originalis; nam infidelitas negativa est quidem peccati originalis pœna, non autem verum peccatum. Concludit autem, in utrisque esse justam damnationem; nam etiam infideles negativi juste damnantur, non quidem propter infidelitatem, sed propter alia peccata, vel saltem propter peccatum originale, quod sine fide remitti non potest.

97. Obj. *quarto*. Idem Sanct. Doctor in ep. XLVII. ad Publicolam „ Si quis; *inquit*, bonum
„ putaverit esse, quod malum est, & fecerit hoc
„ putando, utique peccat; & ea sunt omnia pec-
„ cata ignorantiæ, quando quisque bene fieri pu-
„ tat, quod male fit": nulla igitur ignorantia a peccato excusat.

98. Resp., peccata, de quibus loquitur S. Augustinus in ea epistola ad Publicolam, nasci ex ignorantia vincibili, & culpabili. Quæstio a Publicola proposita non erat de ignorantia juris naturalis, sed de ignorantia facti circa escas immolatas idolis; quam ita resolvit Sanct. Doctor. „ Si
„ quis dubitat de aliqua carne, utrum immolati-
„ tia sit, & non est immolatitia, si eam cogni-
„ tionem tenuerit, quod immolatitia non sit, &
„ ea escatur, non utique peccat: quia nec est,
„ nec jam putatur immolatitia, etsi antea puta-
„ batur... Si quis autem bonum putaverit esse,
„ quod malum est, & fecerit, hoc putando, uti-
„ que peccat &c." scilicet si putaverit, omissa debita diligentia, circa hoc factum. Certe neque Jansenius, nec aliquis alius, quod sciam, negavit, dari ignorantiam invincibilem factorum, aut juris positivi: ignorantia igitur factorum culpabilis non potest esse, nisi vincibilis.

99. Obj. *quinto*. S. Pater sæpius asserit, ignorantiam, non secus ac concupiscentiam, esse omnium peccatorum causam. Sic in Lib. I. *De peccatorum meritis, & remiss.* c. ult. de concupiscentia loquens: *Fit*, inquit, *ut per ignorantiam, vel infirmitatem, non exsertis adversus eam totis viribus voluntatis, eidem ad illicita etiam nonnulla cedamus*.

110. Resp., verissime a S. Augustino statui duas com-

„ ritatem amat, & eam scire super omnia desiderat.
„ Quam si quis concupiscit vero corde, & eam quæ-
„ sierit in simplicitate cordis sui, ipsa seipsam mani-
„ festabit, & Deus, qui hoc promittit, verax est, sic-
„ ut scriptum est Sap. VI. 14. *Præoccupat eos, qui*
„ *se concupiscunt*, ut illis se prior ostendat, Ecclesia-
„ stici I. 33. *Fili, concupisces sapientiam, conserva*
„ *justitiam, & Dominus præbebit eam tibi*. Invoco er-
„ go ipsam, ne me errare permittas in periculum a-
„ nimæ meæ & in laqueum aliorum, sed illuminare
„ dignetur oculos caliginosos ipso suo lumine, sine quo
„ nemo valet ad lumen veritatis usquequaque pertin-
„ gere. Amen". Sunt tamen, qui hoc opusculum S. Thomæ abjudicant. Vid. P. Bern. de Rubeis de Scriptis S. Thomæ Dissert. XX. cap. 5.

communes, & frequentissimas nostrorum peccatorum causas, concupiscentiam, & ignorantiam; ita tamen, ut peccata, quæ inde consequuntur, nobis non imputentur, nisi accedente libero voluntatis consensu. Suam mentem clare exponit S. Doctor in Lib. III. *De libero arbitrio* cap. 19. inquiens: „ Illud, quod ignorans quisque non recte facit, & quod recte volens facere non potest, ideo dicuntur peccata, quia de peccato illo liberæ voluntatis originem ducunt: illud enim præcedens meruit, ista sequentia. Nam sicut linguam dicimus non solum membrum, quod movemus in ore, dum loquimur, sed etiam illud, quod hujus membri motum consequitur, idest formam, tenoremque verborum; secundum quem modum dicitur alia lingua græca, alia latina: sic non solum peccatum illud dicimus, quod proprie vocatur peccatum; libera enim voluntate, & ab sciente committitur; sed etiam illud, quod jam de hujus supplicio consequatur necesse est &c." Recolantur, quæ de concupiscentia dicta sunt T. IV.

101. Obj. ult. S. Thomas *Quodlibeto* VIII. art. 15. hæc habet: „ Quod agitur contra legem, semper est malum, nec excusatur per hoc, quod est secundum conscientiam. *Et* Quæst. IX. *art.* 15. Error, *inquit*, quo non creditur esse peccatum mortale, quod est peccatum mortale, conscientiam non excusat a toto, licet forte a tanto".

102. Resp. S. Thomam loqui de ignorantia vincibili, non autem de Ignorantia invincibili, quam ab omni culpa excusare, nimis manifeste docet. Vide sup. num. 75. Unde etiam in cit. *Quodlibeto* VIII. hæc addit. *Aut ex contrariis opinionibus in nullam dubitationem adducitur, & sic non committit se discrimini, nec peccat*, quando nempe ignorantia nullo modo est voluntaria.

Quæres, an detur ignorantia invincibilis juris naturæ?

103. Hæc quæstio diversa omnino est a præcedenti. Aliud est enim dicere, nullam esse ignorantiam juris naturæ invincibilem, quod non pauci, nec ignobiles Theologi docent (a): aliud asserere, hanc invincibilem ignorantiam, etiamsi detur, a peccato non excusare; quæ propositio ab Alexandro VIII. condemnata fuit. Vid. sup. num. 81. Quamobrem non inepte Contensonius Lib. VI. *Theol. Mentis, & cordis* Dissert. III. c. 1. *Quæres quinto*, vocat *importunos, & impertinentes* quosdam recentiores, qui sententiam negantem dari ignorantiam invincibilem juris naturalis *Jansenismi pueriliter insimulant*. Contendit enim, eam esse veterum Theologorum, Hugonis a S. Victore, S. Bonaventuræ, Gersonis, Adriani, aliorumque, qui longa ante Jansenium floruerunt.

104. De hac autem materia potissimum legendum consulo Angelicum nostrum Præceptorem 1. 2. quæst. 94. art. 4. ubi quærit, utrum lex naturæ sit una apud omnes? Ita autem respondet: „ Lex naturæ, quantum ad prima principia communia est eadem apud omnes, & secundum rectitudinem, & secundum notitiam. Sed quantum ad quædam propria, quæ sunt quasi conclusiones principiorum communium, est eadem apud omnes, ut in pluribus, & secundum rectitudinem & secundum notitiam. Sed ut in paucioribus potest deficere, & quantum ad rectitudinem propter aliqua particularia impedimenta .... & etiam quantum ad notitiam. Et hoc propter hoc, quod aliqui habent depravatam rationem ex passione, seu ex mala consuetudine, seu ex mala habitudine naturæ: sicut apud Germanos olim latrocinium non reputabatur iniquum, cum tamen sit expresse contra legem naturæ, ut refert Julius Cæsar Lib. VI. De bello gallico ".

105. Sed adhuc clarius rem explicat art. 6., ubi quærit, an lex naturæ possit a corde hominum aboleri? „ Respondet autem, quod ad legem naturalem pertinent primo quidem quædam præcepta communissima, quæ sunt omnibus nota: secundario autem quædam secundaria præcepta magis propria, quæ sunt quasi conclusiones propinquæ principiis. *Hac posita distinctione bene notanda ita pergit:* Quantum ergo ad illa principia communia, lex naturalis nullo modo potest a cordibus hominum deleri in universali; deletur tamen in particulari operabili, secundum quod ratio impeditur applicare commune principium ad particulare operabile, propter concupiscentiam, vel aliquam aliam passionem. Quantum vero ad alia præcepta secundaria potest lex naturalis deleri de cordibus hominum, vel propter malas persuasiones .... vel etiam propter pravas consuetudines, & habitus corruptos: sicut apud quosdam non reputabantur latrocinia peccata, vel etiam vitia contra naturam, ut etiam Apostolus dicit Rom. I. ".

106.

(a) Inter hos celebris P. Vinc. Patuzzi in sua *Ethica Christiana, sive Theologia Morali* T. I. Tract. II. cap. 7. §. 5. defendit, *absolute, & generatim loquendo nullam admitti debere ignorantiam invincibilem, & inculpatam juris naturæ, sive præceptorum ejusdem;* quam sententiam contendit, probatam fuisse etiam ab antiquis Theologis, S. Thoma, Alberto Magno, S. Bonaventura, S. Antonino, Hugone a S. Victore, Alexandro, Alensi, Guill. Parisiensi, Durando, Adriano, Gersonio, Cajetano &c. Idem docet P. Vinc. Contensonius Lib. IV. *Theol. mentis, & cordis* Dissert. III. cap. 1. & seq.; qui etiam Julio Mercoro, & Joan. Bapt. Gonet subirascitur, quod in suis adv. Probabilistas Dissert. supponant, dari posse ignorantiam invincibilem juris naturalis. Demum, ne omnes numerando recenseam, doctissimus Petrus Ballerinius in variis opusculis, quibus Probabilismum confutavit, nullam juris naturalis ignorantiam vere invincibilem, & inculpabilem dare posse, arbitratur.

106. Ex hac Angelici Præceptoris doctrina manifeste sequitur, nullam esse posse ignorantiam omnino invincibilem, & inculpatam juris naturæ, saltem quantum ad principia communissima, quæ sunt omnibus nota, & etiam quantum ad præcepta secundaria, quæ sunt quasi conclusiones propinquæ primis, & universalibus principiis; quia talis ignorantia semper oritur ex concupiscentia, vel ex aliqua alia passione, vel ex malis persuasionibus, vel ex pravis consuetudinibus, & habitibus corruptis. Unde idem Angelicus 1. 2. q. 77. art. 7. ad 2. „ Ignorantia, *inquit*, particularis, quæ totaliter excusat, est ignorantia circumstantiæ, quam quidem quis scire non potest, debita diligentia adhibita. Sed passio causat ignorantiam juris in particulari, dum impedit applicationem communis scientiæ ad particularem actum, quam quidem passionem ratio repellere potest ".

107. Hinc apparet discrimen inter præcepta juris naturalis, & juris positivi, sive divini, sive humani. Hæc enim cum pendeant a libera voluntate legislatoris divini, aut humani, non possunt a nobis cognosci, nisi extrinsecus manifestentur. Præcepta autem juris naturæ nobis ab ipso Deo insculpta sunt, neque a cordibus nostris in particulari abolentur, nisi nostra culpa, scilicet per passiones, vel pravas consuetudines &c.

108. Doctrina tamen hactenus exposita intelligi debet de iis præceptis, quæ proxime ex primariis principiis juris naturæ, & luculenter deducuntur. Fatendum est enim, quasdam nonnunquam occurrere circumstantias, ut facile non sit, certum de bonitate, vel malitia actionis ferre judicium, & de quibus vel ipsi sapientes inter se vehementer disputant. Exempli loco sit illa quæstio, quam movet Sanct. Augustinus Lib. I. *De serm. Domini in Monte*, *utrum si uxoris permissu*, *sive sterilis*, *sive quæ concubitum pati non vult*, *adhibuerit sibi alteram vir*, *non alienam*, *neque a viro sejunctam*, *possit esse sine crimine fornicationis?* Postquam autem resolvit, in novo testamento, *ubi præcepta majora sunt*, id minime licere, multoque minus hoc posse feminam, permittente marito facere, ita pergit c. 17.: *Quamquam nonnullæ causæ possunt existere*, *cur & uxor mariti consensu pro ipso marito hoc facere debere videatur* (a).

109. Multo plura, & difficilioris solutionis afferri possent exempla, quibus ostenditur, etiam doctissimos, ac solertissimos viros haud facile posse veritatem absque omni errandi formidine determinare. Porro, qui nullam prorsus juris naturalis ignorantiam invincibilem admittunt; quando hujusmodi exemplis premuntur, varias excogitarunt elabendi vias; sed hanc potissimum, ut dicant, has, quæ aliquando inter doctissimos viros excitantur, controversias, non esse de juris naturalis præceptis, sed potius de factis, in quibus factis aliquando esse posse concedunt ignorantiam invincibilem. Exemplum sit in usura, quam juri naturæ repugnare nemo ignorat, aut invincibiliter ignorare potest. Possunt tamen emergere casus, in quibus invincibiliter ignoretur, hunc, vel illum contractum esse usurarium; & in quibus graves, & docti viri innocue decipiantur; quæ tamen deceptio nullo modo pertinet ad jus ipsum naturæ, quo edocemur, unicuique tribuendum, quod suum est, & justitiam servandam; sed solum respicit ipsum factum, seu contractum, qui justus putatur, cum sit reipsa injustus. Idemque contingere dicunt in aliis casibus abstrusioribus (b).

110.

(a) Historiam autem hanc narrat memoratu dignam, „ Acyndinus (Antiochiæ) præfectus, qui etiam Consul fuit, cum quemdam libræ auri debitorem fisci exigeret, nescio unde commotus, quod plerumque in istis potestatibus periculosum est, quibus quod libet, licet, aut potius putatur licere, comminatus est jurans, & vehementer affirmans, quod si certo die, quem constituerat, memoratum aurum non exsolveret, occideretur. Itaque cum ille teneretur immani custodia, nec se posset debito illo expedire, dies metuendus imminere, & propinquare cœpit. Et forte habebat uxorem pulcherrimam, sed nullius pecuniæ, qua subveniret viro: cujus mulieris pulchritudine cum quidam dives esset accensus, & cognovisset, maritum ejus in illo discrimine constitutum, misit ad eam pollicens pro una nocte, si ei misceri vellet, se auri libram daturum. Tum illa, quæ se sciret, non habere sui corporis potestatem, sed virum suum, pertulit ad eum dicens, paratam se esse pro marito id facere, si tamen ipse conjugalis corporis dominus, cui tota illa castitas deberetur, tamquam de re sua, pro vita sua vellet id fieri. Egit ille gratias, & ut fieret, imperavit, nullo modo judicans, adulterinum esse concubitum, quod & libido nulla, & magna mariti caritas, se jubente, & volente flagitaret. Venit mulier ad villam illius divitis, fecit, quod voluit impudicus: sed illa corpus nonnisi marito dedit, non concumbere, ut solet, sed vivere cupienti. Accepit aurum. Sed ille, qui dedit, fraude subtraxit, quod dederat; & supposuit simile ligamentum cum terra. Quod ubi mulier jam domi suæ posita invenit, prosiluit in publicum eadem mariti caritate clamatura, quod fecerat, facere coacta est: interpellat Præfectum, fatetur omnia, quam fraudem passa esset, ostendit. Tum vero Præfectus primo se reum, quod suis minis ad id ventum esset, pronuntiat, tamquam in alium sententiam dicens, de Acyndini bonis auri libram fisco inferendam: illam vero mulierem dominam in eam terram, unde pro auro terram accepisset, induci. Nihil hinc in aliquam partem disputo: liceat cuique æstimare, quod velit &c. ".

(b) De hac re legi meretur P. Vinc. Patuzzi in *Ethica*, *seu Morali Christ.* Tom. I. Tract. II. cap. 7., qui sapienter monet, nullum ex hac doctrina posse a Probabilistis trahi argumentum; ubi enim adest suspicio, vel dubium, nullam ignorantiam sive juris naturalis, aut positivi, vel etiam facti, dici posse invincibilem, aut inculpabilem; tunc enim tenentur tutiorem partem sequi, aut saltem, quæ multis gradibus sit probabilior. Sed de hoc inferius suo loco.

110. Alii tamen multo probabilius, & communius non duo tantum, sed tria distinguunt genera veritatum ad jus naturæ spectantium; scilicet præter prima, & universalissima principia, ac conclusiones immediate deductas, cujusmodi sunt præcepta Decalogi, alias dicunt esse veritates longis, acutis & implexis ratiociniis deductas; atque in his ignorantiam invincibilem quandoque reperiri posse, concedunt. Cui sententiæ aperte patrocinari videtur S. Thom. 1. 2. q. 100. art. 1. inquiens: „ Sicuti omne judicium rationis speculativæ procedit a naturali cognitione primorum principiorum; ita etiam omne judicium rationis practicæ „ procedit ex quibusdam principiis naturaliter cognitis, ex quibus diversimode procedi potest ad „ judicium de diversis. Quædam enim sunt in „ humanis actibus adeo explicata, quod statim „ cum modica consideratione possunt approbari, „ vel reprobari per illa communia, & prima principia. Quædam vero sunt, ad quorum judicium „ requiritur multa consideratio diversarum circumstantiarum, quas considerare diligenter non est „ cujuslibet, sed sapientum; sicut considerare particulares conclusiones scientiarum non pertinet „ ad omnes, sed ad solos Philosophos". Concludunt itaque, hæc postrema aliquando invincibiliter, & inculpate ignorari posse (*a*).

111. Quanquam hac in re cautissimos nos esse oportet, ne facile quamcumque ignorantiam ut invincibilem, & inculpatam excusemus; non *enim*, inquit S. Thomas Quæst. III. *De malo* art. 7. *est absque præsumptione, quod aliquis de ignoratis sententiam ferat; & maxime in quibus periculum existit*; & plerumque talis ignorantia ex culpabili negligentia oritur: *ignorantia autem*, rursus inquit S. Thomas, *quæ causatur ex culpa, non potest subsequentem culpam excusare*. Improbandi propterea sunt non pauci Casuistæ, & Probabilistæ, qui invincibilis ignorantiæ confinia latissime extenderunt (*b*).

APPENDIX.

In qua exploditur inculpata veri Dei ignorantia.

112. Quamquam aliquam Divinitatem ab omnibus agnitam semper fuisse, demonstratum sit Tom. I. pag. 39. seq., certum est tamen, verum Deum ab admodum paucis olim cognitum, & adoratum fuisse; unde etiam regius Psaltes postquam dixerit Psalm. LXXV.: *Notus in Judæa Deus*, alio in loco (Psalm. CXLVII.) subdit: *Non fecit taliter omni nationi*; & Apostolus 1. Thessal. IV. 5. Gentes *Deum ignorare*, dicit; & alibi (Ephes. II. 12.) Gentiles alloquens: *eratis*, inquit, *illo tempore sine Christo .... & sine Deo* (ἄθεοι) *in hoc mundo*. Hinc quæstio nata est, an in ea infinita pene hominum multitudine, qui verum Deum ignorabant, & adhuc ignorant, aliqui fuerint, & sint, ab omni culpa in hac ignorantia immunes?

113. Prænotandum est autem, hic non agi de cognitione Dei sub ratione dumtaxat generali, & confusa communis boni, tum quia, ut recte docet Angelicus I. P. quæst. 2. art. 1. ad 1. „ hoc „ non est simpliciter cognoscere, Deum esse; sicut cognoscere venientem, non est cognoscere „ Petrum, quamvis sit Petrus veniens: multi enim perfectum hominis bonum, quod est beatitudo, existimant divitias; quidam vero voluptates; quidam autem aliquid aliud". Tum etiam, quia inutile, immo ridiculum esset quærere, an inculpate ignorari possit Deus sub ea ratione, sub qua a nemine prorsus ignoratur; ut enim S. Thomas mox laudatus observat: „ cognoscere, Deum „ esse in aliquo communi, sub quadam confusione, est nobis naturaliter insertum, inquantum scilicet Deus est hominis beatitudo; homo „ enim naturaliter desiderat beatitudinem; & quod „ naturaliter desideratur ab homine, naturaliter „ cognoscitur ab eodem".

114. Notandum ulterius, non hic agi de ea cognitione Dei perfectiore, quam actu Philosophi suis meditationibus assecuti sunt, & multo minus de ea, quam Sacræ Litteræ utriusque Testamenti nobis exhibent; sed de cognitione Dei naturali, & quæ ingenio, & diligentiæ uniuscujusque respondeat.

(*a*) Ita plures gravissimi Theologi ex Thomistica schola, quibus adstipulatur doctissimus P. Laur. Berti l. XXI. *De theol. disciplinis* cap. 10., qui etiam laudat *Sylvium*, *Lud.* Habert, Nicol. l' Herminier &c.

(*b*) Horum aberrationum specimen exhibeat ille recens auctor Dissert. adv. Petrum Ballerinium, qui, ut idem *Ballerinius refert*, in c. 1. sect. 1. non est veritus *probare*, dari ignorantiam invincibilem plurium juris naturæ præceptorum: „ quia ex mutuo usuram, „ & mutuum exigere, proprias injurias ulcisci, plures uxores habere, repudiare uxorem legitimam, „ furari ad succurrendum egenis, surripere aliquid i- „ nimiro, tyrannum occidere propria auctoritate, ad „ scortum accedere, mentiri propter salutem alterius, „ vel ob malum gravius cavendum, carnibus humanis „ vesci, metu mortis mali aliquid committere, sororem in uxorem ducere, & alia hujusmodi mala, juri naturali contraria, licet ex principiis per se notis deducantur; cum tamen non deducantur immediate, & clare, sed mediate tantum, & per discursus difficiles, & illationes multas, dubitari non potest, quin ad ea sic dedocenda opus sit magna rationis intelligentia, qua multi carent absque culpa". Sed hoc, ut dixi, speciminis loco.

deat. Ac denum hic sermonem esse de iis tantum, qui ratione uti possunt, ac debent.

115. Fuerunt autem Theologi, qui ab hominibus ratione utentibus verum Deum inculpate ignorari posse docuerunt (a). Alii id possibile quidem dixerunt brevi temporis intervallo, non autem longiore, & multo minus toto vitæ suæ decursu (b). Nostra vero, imo communior saniorum Theologorum sententia est, ab homine rationis compote, neque toto vitæ suæ decursu, neque brevi temporis spatio posse verum Deum *inculpate* ignorari.

116. Prob. autem hæc sententia primo ex Sacris Litteris, quæ Gentes verum Deum ignorantes generaliter, & sine ulla distinctione Dei ira, & punitione dignas pronunciant. Psal. 78. 6., & Jerem. X. 25. *effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt, & in regna, quæ nomen tuum non invocaverunt*. Et Paulus Apostolus 2. ad Thes. 1. 8. *In flamma ignis dantis vindictam iis, qui non noverunt Deum*. Quem utrumque locum S. Augustinus simul conjungens *de gratia, & lib. arbitr.* c. 3. ad eos etiam extendit, qui Deum *simpliciter nesciunt*, quorum proinde ignorantia videri posset inculpata, si ulla esset Dei ignoratio inculpata, inquiens: ,, Sed & illa ignorantia, quæ non est eorum, qui scire nolunt, sed eorum, qui tamquam simpliciter nesciunt, neminem sic excusat, ut sempiterno igne non ardeat, si propterea non credidit, quia non audivit omnino, quid crederet; sed fortassis ut mitius ardeat; non enim sine causa dictum est: effunde iram tuam &c. & illud, quod ait Apostolus: cum venerit in flamma ignis &c.

117. Accedit & illud Sap. 13. 1. ,, Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, & de his, quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum, qui est, neque operibus attendentes agnoverunt, quis esset artifex ... nec his debet ignosci &c. " Ubi iterum nulla facta, nec subindicata distinctione, omnes verum Deum ignorantes venia indigni pronuntiantur.

118. Prob. 2. ex S. Patrum doctrina, qui docent, adeo in cordibus nostris insculptam esse Dei notitiam, ut nemo, nisi ad naturæ voces aures obturare culpabili stupiditate velit, Deum ignorare possit. S. Justinus in *Apologia* prima (quæ tamen secunda dici deberet) *Dei*, inquit, *appellatio nomen non est, sed rei inenarrabilis naturæ omnium insita opinio*. Si autem Dei opinio omnium naturæ est insita, facile apparet a nemine posse sine maxima negligentia, & culpa ignorari.

119. Minutius Felix in *Octavio* n. 17. ,, Nobis, inquit, quibus vultus erectus, quibus suspectus in cælum datus est, sermo, & ratio, per quæ Deum agnoscimus, sentimus, imitamur, ignorare nec licet ingerentem se oculis, & sensibus nostris cælestem claritatem. *Et num.* 35. Eos autem merito torqueri, qui Deum nesciunt, ut impios, & injustos, nisi profanus nemo deliberat, cum parentem omnium, & omnium Deum non minoris sceleris sit ignorare, quam lædere ".

120. Clemens Alexandr. in *Propetrico*, seu admonitione ad Gentes: ,, Omnibus, *inquit*, simpliciter hominibus, maxime autem iis, qui versantur in doctrina, & litteris, instillatus est quidam divinus influxus; qua de causa vel inviti ,, qui-

(a) P. Ludov. Molina in Comment. ad I. P. S. Thomæ q. 2. art. 2. ait, ,, tam rudes, & incultos posse aliquos homines esse, ut maxima cum probabilitate affirmare possimus, in eis ignorantiam invincibilem Dei posse reperiri....... Porro ea ignorantia excusabuntur a peccato infidelitatis; & quod Deum non colant, nec ei debitum honorem exhibeant, non erit eis culpæ tribuendum." Hunc secutus est P. Gregorius de Valentia Tom. II. disp. 6. q. 6. puncto 1. dicens, forte posse ab aliquibus ignorari, ,, quod unicus sit Deus..... ex quo sequitur, idololatriam posse ad aliquod saltem tempus per ignorantiam invincibilem in aliquo homine rudiore excusari". Indefinité autem P. Ariaga, & sine ulla hæsitatione pronuntiat, *multos posse habere ignorantiam invincibilem Dei*, Tom. I. Disput. 2. Sect. 3. n. 17.; ubi data opera hanc quæstionem pertractat, & contrariis argumentis satisfacere conatur. Neque his contentus ita subinde colligit: *etiamsi aliquod dubium suboriatur in multis barbaris hominibus; an sit aliqua causa v. g., quæ produxit cælos, non tamen propterea excitatur species, quod illa sit legislator, vel veneratione digna; quod illa dederit præcepta, quæ ego debeam adimplere.... Unde infertur, non esse culpabiles in tali ignorantia, etiamsi fuerit vincibilis physice.* P. Dom. Navarette celebris Dominicanæ Familiæ in Sinarum regno Missionarius, postea ad Archiepiscopatum in insula S. Dominici evectus, in prima Parte suorum Operum (quæ sola lucem aspexit) Tract. VII. p. 503. refert epistolam quinque Episcoporum ad Clementem X. R. P., in qua conquerebantur, quosdam Sinenses Missionarios eo laxitatis devenisse, ut negarent, Infideles præcepta naturalia transgredientes pœnas æternas promereri, *quia ignorantia Dei, & legislatoris a tam gravi pœna excusantur*. Nonnullos alios præterea hujus sententiæ patronos. Non tamen Carammeli consenserim, qui in *Apologia contra Fagnanum* solita sua confidentia ita pronuntiat: *posse invincibiliter nesciri Deum, Theologi nobiliores affirmant*. Vid. P. Dan. Concina in *Hist. Probabilismi, & rigorismi* Tom. I. c. 5. & 3. Nec commemorari meretur J. Rousseavius, qui in suo *Emile* T. 2. p. 325. hominem in sylvis enutritum non posse cognoscere Deum, nec propterea esse punitione dignum, audacter pronunciat; quoniam in T. 3. p. 163. sui immemor contrarium asserit.

(b) Ita inter alios P. Martinonus, ob controversias habitas cum Jansenistis celebratissimus, Disp. XV. *de peccatis* sect. 23. n. 117. In thesibus etiam P. de Reux Lovanii Mense Decembri 1688., ac in pluribus aliis postea subsecutis idipsum repetitum invenies apud Arnaldum in opere: *Nouvelle Hérese dans la Morale denoncée au Pape &c.* art. 1., & dans la *seconde denontiation de la nouvelle héresie &c.* art. 2.

„ quidem fatentur, unum esse Deum ab interitu „ alienum, & ingenitum ".

121. Tertullianus in *Apologetico* cap. 17.: *Hæc est summa delicti*, ait, *nolentium recognoscere, quem ignorare non possunt* (quæ Magistri sui verba etiam S. Cyprianus usurpat in Libro *de idolorum vanitate*); *&* alibi (*de Pœnitent*. c. 5.) „ ignorantes Dominum, *ait*, nulla exceptio „ tuetur a pœna, quia Deum in aperto constitu„ tum ... ignorare non licet ".

122. Lactantius lib. 1. *Div. Instit.* cap. 5. „ Ve„ ritatis ipsius, *inquit*, tanta vis est, ut nemo „ possit esse tam cæcus, qui non videat ingeren„ tem se oculis divinam claritatem ".

123. S. Hieronymus in cap. 1. epist. ad Galatas expendens ea verba (Joann. 1.): „ erat lux „ vera, quæ illuminat omnem hominem venien„ tem in hunc mundum; ex quo, *inquit*, perspi„ cuum fit, natura, omnibus Dei inesse notitiam ". Quomodo igitur ignorari inculpate potest, quod natura ipsa nos docet?

124. S. Augustinus in Psalm. 74. *Deus*, inquit, *ubique secretus est, ubique publicus, quem nulli licet, ut est, cognoscere, & quem nemo permittitur ignorare*.

125. Demum, ne longior sim, S. Gregorius M. lib. 27. *Moralium* cap. 3. exponens illud Jobi 36. 25. „ Omnes homines vident Deum: *ait:* „ Omnis homo ex hoc ipso, quod rationalis est „ conditus, debet ex ratione intelligere eum, qui „ se condidit, Deum. *Et S. Jo. Damascenus* „ lib. 1. Orthodoxæ fidei c. 1. Nemo mortalium „ est, *inquit*, cui hoc non ab eo naturaliter sit „ insitum, ut Deum esse cognoscat (*a*) ".

126. Prob. tertio ratione theologica. Si qui invincibiliter omnino Deum ignoraret, quamvis omni scelere se pollueret, reus tamen offensæ Dei non esset; quomodo enim censeretur injuriam irrogare ei, quem sine ulla sua culpa ignorat? Atqui nemo propter ignorantiam Dei a peccato vere & proprie tali excusator. Nam Alexander VIII. (anno 1690. die 24. Augusti) apostolico fulmine celebrem illam propositionem confixit: „ Pecca„ tum philosophicum, seu morale, est actus hu„ manus disconveniens naturæ rationali, & rectæ „ rationi: theologicum vero, & mortale est trans„ gressio libera divinæ legis. Philosophicum, quan„ tumvis grave in eo, qui Deum vel ignorat, vel „ de eo actu non cogitat, est grave peccatum, sed „ non est offensa Dei, neque peccatum mortale, „ dissolvens amicitiam Dei, neque æterna pœna „ dignum ". Quæ propositio, ni fallor, ex eo potissimum proscripta videtur, quod possibilis ponatur ignorantia Dei invincibilis, ut enim docet S. Thomas 2. 2. quæst. 20. art. 3., *si posset esse conversio ad bonum commutabile sine aversione a Deo, quamvis esset inordinata, non esset peccatum mortale* (*b*).

127. Hæc ratio manifesta evincit, nullo ne brevissimo quidem tempore posse Deum invincibiliter ignorari; si enim id fieri posset, puer baptizatus, atque in sylvis cum invincibili Dei ignorantia educatus, si post aliquod grave peccatum admissum moreretur, posset ita inquinatus intrare in regnum cœlorum: quo quid dici potest absurdius? (*c*).

128. Addo, si ut Adversarii docent, vel brevissimo tempore posset Deus inculpate ignorari, manifeste consequi; posse Deum etiam toto vitæ decursu inculpate pariter ignorari. Quomodo enim, quæso, illa ignorantia, quæ prius erat sine culpa, culpabilis fieret, nisi per negligentiam culpabilem inde subsecutam? Atqui in eo, qui Deum invincibiliter ignorat, nulla negligentia *theologice* culpabilis esse potest, cum nullum in eo esse possit peccatum *theologicum:* ergo &c. (*d*).

129. Dices. Propositio illa damnata fuit, quia generalis erat, atque hunc sensum reddebat: *Omnis ignorantia Dei, sive vincibilis ea sit, sive invincibilis, ab offensa Dei excusat operantem contra rectam rationem*. Ita P. Daniel in suo Tract. gallico *de ignorantia*, latine verso a P. Herculano Vogl. §. 12.

130. Resp. hoc totum nullo plane fundamento inniti; immo inverisimile plane esse, eousque insaniæ aliquos devenisse, ut contenderent, ignorantiam Dei vincibilem non esse peccatum, aut a pec-

(*a*) Multo plura S. Patrum testimonia invenientur apud Car. Witasse Tom. I. *Tract. theol.* Quæst. II. art. 1., & apud P. Ludov. Thomassinum T. II. *Dogmatum theol.* lib. 1. c. 3. & seq.

(*b*) Huc etiam facit, quod S. Præceptor habet Lect. II. in cap. VII. epist. ad Rom., ubi explicans illud S. Pauli: *Peccatum non cognovi, nisi per legem*, inquit: *Dicendum est ergo, quod sine lege poterat quidem peccatum cognosci, secundum quod habet rationem inhonesti, idest contra rationem existens; non autem secundum quod importat offensam divinam; quia per legem manifestatur homini, quod Deo displiceant peccata humana in hoc, quod ea prohibet, & mandat puniri.*

(*c*) P. Caramuel in *Apologia contra Fagnanum* hoc inter alia paradoxa habet: *Nascitur puer, baptizatur; antequam loqui sciat, capitur a barbaris, in sylvam inducitur, & atheismum positive docetur, ad usum rationis pervenit ... Moriatur iste puer, antequam ignoret vincibiliter Deum, & aliquod committat mortale. Quo puerum D. Fagnanus mittet? Non ad infernum, quia originali illo, & actuali mortifero caret. Ad cœlum ergo*. En janua cœlorum atheis reserata.

(*d*) Putant aliqui, etiam in hypothesi impossibili invincibilis ignorantiæ Dei, peccata perpetrata veras futuras offensas Dei, & peccata formalia, ac theologica, non materialia solum, & philosophica. Vid. Arnaldi *la seconde demonstration d'une nouvelle hérésie* &c. art. 6. & 12. Non attinet, hanc opinionem ad examen revocare; quandoquidem ea etiam posita, nostra ratio suo robore non careret, saltem contra nostros Adversarios, qui aperte docent, nullum esse posse peccatum formale, & theologicum in eo, qui Deum invincibiliter ignorat.

peccato excusare; ut proinde obrutum fuisset apostolicum fulmen, fictitium errorem tanta solemnitate proscribens.

131. Obj. primo. Lactanctius lib. 2. *Divin. Instit.* c. 1. loquens de idololatria: *& tamen*, inquit, *huic impietati hominum posset venia concedi, si omnino ab ignorantia divini nominis veniret hic error:* censet ergo aliquam esse posse Dei ignorantiam venia dignam.

132. Resp., Lactantium loqui in hypothesi, quam ipse falsam, imo plane impossibilem reputat; nam e vestigio subdit: „ Quam veniam sperare possunt impietatis suæ, qui non agnoscunt cultum ejus, quem prorsus ignorari, ab homine, fas non est? *Et alibi* (in Epitome Div. Inst. cap. 1.) Quid enim tam justum ad æquitatem, tam pium ad honorem, tam necessarium ad salutem, quam Deum cognoscere ut parentem, venerari ut Dominum, ejusque legi, aut præceptis obtemperare "?

133. Obj. secundo. Deum existere, non est per se notum, saltem quantum ad nos, ut docent Thomistæ cum Angelico I. P. quæst. 2. art. 1.; neque etiam certum est, Dei ideam esse nobis ingenitam, cum id negetur a pluribus: ergo cognitio Dei solum comparari potest, aut revelatione externa vel interna, aut naturali ratiocinio; atqui utrumque hoc medium non paucis deest, aut saltem deesse potest. Prob. prima pars minoris. Sunt aliqui infideles, quibus externa Dei revelatio, qualis nobis in sacris litteris exhibetur, nunquam innotuit, aut innotescere potuit. Insuper nos ipsi cum non paucis, nec ignobilibus Theologis docuimus, istis infidelibus nulla prorsus concedi auxilia gratiæ, sine quibus nulla interna Dei revelatio fieri potest (Vid. T. VI.): ergo &c. Prob. secunda pars ejusdem minoris. Aliqui sunt populi agrestes, obtusi, & plumbei ingenii, ferarum potius, quam hominum more viventes, qui nullius prorsus ratiocinii, quo supra sensus attollantur, capaces videntur; cujusmodi esse Tartaros, Carabaitas, Drusios, Hottentotos, Canarienses &c. illi testantur, qui in eas regiones penetrarunt: ergo &c.

134. Resp. neg. min. subsumptam; ad cujus primam probat. dico, gratiam non esse necessariam ad Deum, ut auctorem naturæ cognoscendum; ut enim docet Sanct. Thomas 1. 2. quæst. 109. art. 3. ad 2., *intellectus noster naturali cognitione potest aliqua cognoscere, quæ sunt supra seipsum, ut patet in cognitione Dei* (a). Quantum ad secundam probationis partem dico, neminem adeo hebetem, & tardum esse, qui si attendere velit, non possit ex rebus creatis, quæ eum circumstant, aliquam Dei cognitionem, aut saltem suspicionem concipere; cujus beneficio adhibita postea majori diligentia poterit ad clariorem, certioremque Dei notitiam pertingere; quod si negligat, Deum propria culpa ignorabit (b).

135. Ceterum hæc difficultas nulla esse potest in sententia Adversariorum, quam bene multi etiam Thomistarum amplectuntur, scilicet Deum, *qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joann. 1. 9.) beneficia gratiæ suæ etiam Infidelibus elargiri, maxime autem dum ad usum rationis perveniunt, atque ad Deum se convertere tenentur; cui gratiæ si obtemperassent, Sanct. Thomas Lect. 3. in cap. 10. epist. ad Roman.) non dubitat affirmare, quod *Dominus eis secundum suam misericordiam providisset, mittendo eis prædicatorem fidei, sicut Petrum Cornelio* (Act. X.), *& Paulum Macedonibus* (Act. XVI.). Et alibi (Quæst. XIV. *De verit.* art. 11. ad 1.) „ Si aliquis, *ait*, in sylvis, vel inter bruta animalia nutritus ductum naturalis rationis sequeretur in appetitu boni, & fuga mali, certissime est tenendum, quod ei Deus per internam inspirationem revelaret ea, quæ sunt ad credendum necessaria, vel aliquem fidei prædicatorem ad eum dirigeret, sicut misit Petrum ad Cornelium ".

136. Dices. Sunt Infideles *negativi*, qui nempe, cum nihil de fide, & Evangelio audierint, inculpabili ignorantia laborant; oppositum enim fuit in Bajo damnatum (Proposit. LXV.): eadem ergo ratione possunt esse Athæi *negativi*, & inculpati, ii scilicet, qui nihil unquam de Deo audierunt.

137. Resp. neg. conseq. Quæ enim in Evangelio continentur, sine docente intelligi nequeunt; quamobrem Apostolus dicebat Rom. X. 14. *Quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante?* Deum vero existere, potest quilibet rationis compos, sin minus *demonstrative*, saltem *probabiliter* cognoscere, magisterio utens creaturarum. Hinc communem semper fuisse omnibus gentibus de Deo persuasionem, superius ostensum est Tom. 1.

138. Obj. tertio. Puer in sylvis, vel inter Atheos

(a) Vid. Guill. Estius in Lib. I. *Sent.* Dist. 3. §. 5. & 6., ubi fuse ostendit, posse nos sine gratia ad Dei cognitionem pervenire.

(b) Hæc est Sanct. Patrum doctrina, quorum testimonia supra attulimus, & quibus addere possumus emphaticam Arnobii locutionem, qui postquam lib. 1. *adv. Gentes* dixisset, nullum plane esse hominem, *cui non sit in enitum ..... esse regem, ac dominum cunctorum, quæcumque sunt, moderatorem*, ita subdit: *Ipsa denique discere, si animantia muta potuissent ... immo si arbores, glebæ, saxa, senso animata vitali, vocis sonitum quirent, & verborum articulos integrare, ita non duce natura, & magistra ..... & intelligerent esse Deum, & cunctorum dominum solum esse clamarent;* S. etiam Hilarius in Ps. LII. *Quis*, inquit, *mundum intuens, Deum esse non sentiat?* Et S. Thomas explicans illud Job cap. XXXVI. 25. *Omnes homines vident eum*, scilicet Deum, inquit Lect. 2.: *Nullus enim adeo in sapientia deficit, quin aliqua divinorum operum percipiat.*

theos educatus, aliquo temporis intervallo indiget, ut Deum esse ex creaturis colligat. Ulterius illi plura occurrere possunt dubia, & pravæ educationis præjudicia, quibus exuendis non unicum instans sufficiat: ergo brevi saltem tempore &c.

139. Respond. Puerum illum posse statim Deum cognoscere, sin minus perfecte, saltem imperfecte. Neque vero hic quæstio est de instanti matematico, vel etiam physico; sed de tempore morali, quando scilicet puer ad usum rationis pervenit, & quando incipit deliberare de se ipso, ut debet. Non est autem putandum, usum rationis in instanti acquiri, quemadmodum aperta fenestra lux solis tota ingreditur; sed sensim, ac pedetentim rationis usus perficitur, eo quasi dixerim modo, quo aurora solet paulatim crescere, & dies tandem clarius elucescit.

140. Inst. Fieri potest, ut tali puero illecebris, vel negotiis vitæ occupato aut nulla occurrat cogitatio de auctore hujus universi inquirendo; aut etiamsi aliqua hujus rei suspicio illi oriatur, ignoret tamen, teneri se ad creatorem suum investigandum: ergo tantisper saltem ignorare poterit Deum citra culpam.

141. Resp. ad primum neg. ant., si puer ille faciat, quod in se est; ut enim docet Angelicus 1. 2. quæst. 89. art. 6.; cum puer usum rationis habere incipit; *primum, quod tunc illi cogitandum occurrit, est deliberare de se ipso*. Quod si vitæ negotiis, vel quod pejus est, *illecebris* distractus de se ipso deliberare omittat, ipse negligentia sua efficit, ut nulla ei de auctore hujus universi inquirendo cogitatio occurrat; adeoque ejus ignorantia est culpabilis; unde subdit idem Angelicus: „ Si vero non ordinet seipsum ad debitum „ finem secundum quod in illa ætate est capax „ discretionis, peccabit mortaliter, non faciens, „ quod in se est ".

142. Sed iterum audiatur Sanct. Thomas, qui duplicem ignorantiam utramque culpabilem ita accurate distinguit 1. 2. q. 76. art. 2. „ Ignorantia est voluntaria, vel directe, sicut cum aliquis studiose vult nescire aliqua, ut liberius „ peccet; vel indirecte, sicut cum aliquis propter „ laborem, vel propter alias occupationes (*multo magis propter illecebras*) negligit addiscere id, per quod a peccato retraheretur. Talis „ enim negligentia facit, ignorantiam ipsam esse „ voluntariam, & peccatum dummodo sit eorum, „ quæ quis scire tenetur, & potest ".

143. Alterum etiam falsum est, scilicet ut ignorantia Dei sit culpabilis, necessarium esse, ut homo sciat, se teneri ad eum cognoscendum; iterum enim respondetur, hominem ex negligentia sua hoc debitum ignorare; si enim attenderet, & hoc debitum, quod naturæ insitum est, plane cognosceret. Illa itaque ignorantia non erit quidem *affectata*, ut eam vocat S. Thomas I. 2. quæst. 6. art. 8., cum scilicet aliquis ignorare vult; sed erit *crassa*, quia ex negligentia provenit (*a*).

CAPUT V.

De Voluntario Libero.

144. Maximi momenti quæstionem aggredimur, quæ non solum ad Religionem, sed ad ipsam societatem humanam pertinet, quæque nullo unquam tempore magis fuit necessaria, quam nostro, quo novos quotidie libertatis osores prodere videmus. Et primo quidem duplex distinguitur libertas, alia *voluntatis*, seu naturæ, alia *arbitrii*, seu indifferentiæ. Prima excludit solam coactionem, non autem simplicem necessitatem, ita sic Beati in cœlis amant Deum, voluntarie quidem, sed necessario, & ut non possint non amare; & nos bonum in communi volumus non coacti, sed ita necessario, ut malum sub ratione mali velle non possimus. Libertas indifferentiæ (*b*), seu arbitrii etiam a necessitate absoluta immunis est, & definiri potest cum Sancto Thoma I. P. quæst. 83. art. 4. *Vis electiva:* hoc est, ut dixerat artic. 1., „ potentia, sive facultas ad opposita, quate„ nus judicium rationis ad diversa se habet, & „ non est determinatum ad unum ". Dicitur autem *potentia*, non habitus, quia etiam sub habitu manet per liberum arbitrium potentia ad oppositum. Neque dicitur actus, quia homo manet liber, etiam si non agat (*c*).

145. Libertas arbitrii alia est *specificationis*, seu

(*a*) De hac controversia præter Theol. Schol. Tractatores, consuli possunt Arnaldus in opere: *La nouvelle hérésie dans la Morale denoncée au Pape &c.*; ubi occasione impugnandi peccatum philosophicum plura habet huc spectantia; tum P. Michael Elizalde *De forma religionis*; P. Pius Thomas Milante *Exercitation. dogmatico-moralium* T. III. in prop. secundam damnatam ab Alexandro VIII., qui etiam pag. 13. & seq. edit. Neap. in quarto an. 1740. ostendere nititur, ex mente Angelici Præceptoris admittendam esse ideam Dei ingenitam; ac P. Vinc. Patuzzi in sua *Ethica Christiana* T. II. Diss. 3. cap. 5.

(*b*) Hanc vocem sumimus in sensu apud Theologos usitato, prout excludit necessitatem absolutam, non autem in sensu grammaticali, & vulgari, prout denotat æquilibrium in utramque partem: unde libertatem indifferentiæ etiam in eis esse dicimus, qui ad aliquid agendum maxime inclinati sunt. Nec prætereundum est, numquam a S. Thoma fuisse hoc vocabulum in Summa Theolog. usurpatum. Vide dicta in Tom. II.

(*c*) Sylvius in P. S. Thomæ qu. 83. art. 3., & 4., qu. 3. explicat, in quonam sensu intelligi debeat illa definitio liberi arbitrii, quod sit *potentia, quæ positis omnibus prærequisitis ad agendum potest agere, & non agere*. Quædam enim sunt ab ipsa actione insuperabilia, saltem in sensu composito, ut ex gr. ultimum judicium rationis practicæ; determinatio item, qua voluntas seipsam innovet? & ad Thomistarum mentem præmotio physica; nam ut dicit S. Thomas P. 2. qu. 10. art. 4. ad 3. *Si Deus movet voluntatem ad aliquid*,

seu *contrarietatis*, alia *contradictionis*, seu *exercitii*. Prima est potentia ad actus specie diversos, sive contrarii illi sint, ut amor, & odium; sive tantum disparati, ut scribere, vel ambulare. Libertas autem *exercitii*, seu *contradictionis* respicit actum; & ejus omissionem, ut scribere, vel non scribere.

146. Libertatem voluntatis nemo, quod sciam, inficiatus est, sed libertas arbitrii omni fere ætate osores, & adversarios habuit. Ac *primo* quidem eam sustulerunt veteres illi Philosophi, Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles, qui Cicerone teste Lib. *de fato* cap. 17. *censebant, omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferret*. In eumdem censum veniunt vani illi Astrologi judiciarii, seu Planetarii, vel Genethliaci omnia ex inevitabili siderum influxu pendere dictitantes (a). *Secundo* inter Christianos Manichæi, qui ut duo rerum principia bonum, & malum, ita duas esse in homine animas, alteram necessitate bonam, alteram necessitate malam comminiscebantur (b). *Tertio* Wiclefus, Sæc. XIV.; & post ipsum Lutherus, & Calvinus eamdem errorem suscitarunt, quamquam Lutherus sententiam postea mutavit (c). *Quarto* plures propositiones Baji, Jansenii, & Quesnelli tamquam libertatem arbitrii evertentes a Rom. Pontificibus Pio V., Gregorio XIII., Innocent. X., Alexandro VII., & Clemente XI. merito damnatæ sunt (d).

147. Demum nostra, & Patrum nostrorum ætate multi extiterunt humanæ libertatis inimici, ut Hobbes, Spinoza, Antonius Collins, & hujus furfuris alii non pauci (e), contra quos omni omni argumentorum genere libertatem indifferentiæ vindicare aggredimur.

148. Notandum tamen prius est, nos hic eam quæ-

impossibile est huic positioni, quod voluntas ad illud non moveatur. Potest etiam eo sensu liberum definiri *potentia, qui positis omnibus* &c.; quatenus est cum præmotione physica conjungi non possit non actus, componi tamen potest potentia ad non agendum, quæ in nobis semper manet, etiam quando agimus. Vid. Massoulié Diss. *de liber.* q. I. art. 3., ubi varias libertatis definitiones accurate expendit.

(a) De veteribus Philosophis, qui liberum arbitrium negarunt, videri possunt Tertullianus Lib. II. *Cont. Marcionem*, Eusebius Lib. VI. *de præparat. Evang.*, & S. Augustinus Lib. V. *de Civ. Dei*, De variis autem fati speciebus agit inter alios Leibnitius in *Theodicea*; & ante eum S. Thomas Lib. III. *Cont. Gent.* cap. 93., ubi observat, aliquos nomine *fati* intellexisse Providentiam divinam. *Sed quia cum infidelibus nec nomina debemus habere communia, ne ex consortio nominum possit sumi erroris occasio, nomine fati non est a fidelibus libere utendum, ne videamur illis assentire, qui male de fato senserunt, omnia necessitati siderum subjicientes, unde S. Augustinus dicit in Lib. de Civ. Dei c. 1. Si quis pietatem, vel potestatem Dei nomine fati appellat, sententiam teneat, linguam corrigat*. Sed ad rem, Astrologis Priscillianus Hæreticus Sæc. IV., ut colligitur ex verbis Concilii Bracarensis Can. 5.: *Si quis animas, & corpora fatalibus stellis credit adstringi, sicut Pagani, & Priscillianus, anathema sit*. Quis ferat Petrum Bælium, qui in art. *Priscillian.* Rem. II. dicere ausus est, doctrinam in Priscillianistis damnatam, fuisse postea in S. Augustino probatam, ac veluti in Canonem erectam? *Annon justius os loquens talia fustibus tunderetur, quam rationibus refelleretur?* S. Bernardus in ep. ad Innocentium.

(*b*) Frustra Beausobrius contra Irenæi, Clementis Alexand., Epiphanii, & Augustini potissimum testimonia Manichæos ab hac labe purgare nititur *Hist. des Dogmes des Manichées* Lib. VII. c. 2.

(c) Docuerat Lutherus in detestabilis sui schismatis initio, liberum arbitrium esse *titulum sine re*. Contra eum calamum strinxit Desiderius Erasmus edito libro *de libero arbitrio* an. 1524. Lutherus anno sequenti acerrimo stylo Erasmum refutavit in opusculo, cui titulus *de servo arbitrio*. Postea tamen æstu disputationis sedato Lutherus libertatem arbitrii confessus est ad art. 4. *Confessionis August.*, immo ut Bossuetus notat in Lib. III. *Hist. des Variat. des Eglises des Protestans* cap. 19. seq. in oppositum Semipelagianorum errorem declinare visus est docens, liberum arbitrium saltem ad incipiendum bonum ex se sufficere. Hinc ejus asseclas apertius postea ad Pelagianismum deflexisse idem Bossuetus observat VI. *Avertissement aux Protestans* num. 36. Calviniani recentiores plerique a magistri sui sententia recedunt, docentes esse in homine veram arbitrii libertatem, ut inter alios plurimos fidem facit Bossuetus in sententiis Ecclesiæ reformatæ versatissimus *Præf. de l'exposition de la Foi*, & *Hist. des Variat.* Lib. VIII. cap. 54. & 51. Vid. quæ diximus Tomo VI. pag. 114.

(d) Doctissimus P. Laurentius Berti in *Syst. Aug. Vindic.* Dissert. IV. cap. 2. invictis argumentis ostendit, hæresim in Jansenio ab Ecclesia damnatam in eo potissimum sitam esse, quod talis in ejus systemate statuatur vel cœlestis, vel terrena delectationis vis, ut nulla alia libertate relicta, quam quæ opponitur coactioni, fatalis inducatur necessitas.

(e) Thomas Hobbesius sæc. elapso, ut materialismi, ita & necessitatis patronus fuit, opusc. *De libert., & necessitate*; contra quem inter alios pugnavit Doctor Harris in opere: *Reponse aux difficultés, qui forment les Athées sur l'existence, & sur les attributs de Dieu* T. II. *Collectionis* a Burneto factæ *Scriptorum, qui Religionem naturalem, & revelatam defenderunt*. Spinoza quidem nonnullis in locis libertatem tueri simulat; sed ad eam nihil aliud requiri vult, quam cognitionem motuum suorum, quæ certe etiam in homine catenis vincto inveniri potest. Et ep. 62. concedit quidem, nos quibusdam in rebus nullatenus cogi, si per hominem coactum intelligatur, qui agit invitus; non autem si intelligatur, qui quamvis non invitus, necessario tamen agit. Antonius Collins sine ulla larva apertius libertatem arbitrii impugnavit in opere, cui titulus: *Récherches philosoph. sur la liberté de l'homme*, cui plures observationes Samuel Clarcke opposuit *Recueil de diverses Pièces sur la Philosophie* &c. T. I. Helvetius in pestilenti libro *de l'Esprit* Disc. I. cap. 4. nonnullis cavillationibus libertatem tollere conatur. Thomasius etiam in *Fundamentis juris naturalis, & gentium* cap. 2. 66, & seqq. tanta confidentia asserit, nullam esse electionem voluntatis liberam, ut subdere non dubitaverit: *Qui hæc cognoscit, nec putat se libere agere ... is jam desiit desipere*. Ubi etiam Cocceium cit. Disput. II. *De dolo, & culpa* damnan-

quæstionem minime attingere, quam aliqui Catholici post Jansenium suscitarunt, præsertim in Academia Lovaniensi, an ad libertatis essentiam, prout in se ipsa sumitur, pertineat immunitas a necessitate. Nos loquimur de libertate in præsenti statu, eamque excludere nedum coactionem, sed etiam necessitatem ostendemus. *Et si quidem* (Jansenius) inquit Massoulié in Opere *D. Thomas sui interpres* T. II. Dissert. *de grat. Adami* quæst. 3. art. 6., *in ea solum metaphysica quæstione versatus fuisset, utrum scilicet ad naturam libertatis indifferentia pertineat, parum forsitan ea quæstio spectasset ad fidem.*

PROPOSITIO.

In statu naturæ lapsæ homo pollet vera libertate indifferentiæ.

149. Prob. *primo* ex sacris Litteris. Deut. XXX. 19. Moyses populo Israelitico mandata Dei proponens: *Testes invoco*, ait, *hodie cælum & terram, quod proposuerim vobis vitam, & mortem, benedictionem, & maledictionem; elige ergo vitam, ut tu vivas, & semen tuum.* Jam vero electio in libertate indifferentiæ consistit, quemadmodum docet S. Thomas 1. 2. quæst. 13. art 2., „ cum electio sit præacceptio unius respectu alterius, necesse est, quod electio sit respectu plurium, quæ eligi possunt; & ideo in his, quæ sunt penitus determinata ad unum, electio locum non habet ". Ejusdem generis est illud testimonium Divinum Eccli. XV. 14. „ Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui: adjecit mandata, & præcepta sua. Si volueris mandata servare, conservabunt te. Apposuit tibi aquam, & ignem: ad quod volueris, porrige manum tuam. Ante hominem vita, & mors, bonum & malum; quod placuerit ei, dabitur illi ". Quanquam autem hoc videri potest dictum de homine innocente, idipsum tamen etiam spectare ad statum naturæ lapsæ, patet *primo*, quia eamdem phrasim adhibuit Moyses populum Israeliticum alloquens; *secundo*, quia S. Augustinus *de grat. & lib. arbitr.* ex iisdem verbis sic colligit: *Ecce apertissime videmus expressum liberum humanæ voluntatis arbitrium.* Ejusdem generis inveniuntur in sacris litteris bene multa, quæ liberam electionem, adeoque perfectam indifferentiæ potestatem in homine esse significant.

150. Prob. *secundo* ex SS. Patribus. Et quidem infiniti propemodum occurrunt, qui Fatalistis, Manichæis, ceterisque liberi arbitrii eversoribus se valide opposuerunt, qui procul dubio non existimabant, duram, & violentam in nobis esse coactionem, quæ intimæ conscientiæ plane repugnat, sed solum simplicem voluntatis necessitatem. Sed, ut rem, quantum fieri potest, pressius agamus, tantum duo præclarissima Ecclesiæ lumina Augustinum, & Thomam afferemus, de quorum mente maxime disputare solent Adversarii (a).

151. S. Augustinus libertatem arbitrii tam contra Manichæos, qui eam evertebant, quam contra Pelagianos eam nimium dilatantes disputans, luculenter, ac constantissime vindicavit, ac prædicavit. Et primo contra Faustum Lib. II. cap. 5., se a fato abhorrere dicit, *ut liberum arbitrium voluntatis, quo vel bene, vel male vivitur, propter justum judicium Dei ab omni necessitatis vinculo vindicemus;* talem igitur vindicabat voluntatis libertatem, quæ ab omni necessitatis vinculo immunis esset, & ut infinita alia prætercam, in Lib. *de duabus animabus contra Manich.* cap. 11. ita peccatum definit: *Est voluntas retinendi, & consequendi, quod justitia vetat, & unde liberum est abstinere.*

152. Cum vero orta postea esset Pelagiana hæresis, quæ arbitrium extollens, gratiam deprimebat, ita gratiæ vindicias suscepit S. Pater, ut tamen liberum arbitrium se minime negare profiteretur. Cum enim Pelagius testimonium S. Hieronymi attulisset, dicentis Lib. II. cont. Jovinianum: „ Liberi arbitrii nos condidit Deus; nec ad virtutem, nec ad vitia necessitate trahimur, alioquin ubi necessitas, nec corona est; *ita respondet Augustinus* de Nat. & grat. c. 65.: Quis „ non agnoscat? quis non toto corde suscipiat; „ quis aliter conditam humanam neget esse naturam? *Et Lib.* de grat. Christi c. 47. Ista quæstio, *inquit*, ubi de arbitrio voluntatis, & Dei „ gratia disputatur, ita est ad discernendum difficilis, ut quando defenditur liberum arbitrium, „ negari Dei gratia videatur, quando autem asse- „ ri-

tem erroris *Philosophos, tum veteres, tum neotericos, quod hominum meritum, & demeritum æstiment ex eo, quod cum electione agant.* Præter hos negatæ libertatis accusatur Joann. Lockius in opere *De intellectu humano*; Leibnitius propter suum systema *Harmoniæ præstabilitæ*, & propter principium *rationis sufficientis*; Petrus Bælius propter ea, quæ Manichæorum causa scripsit, ut ostendit Jaquelotius in *examine Theologiæ Bælii* P. II. cap. 2., & alii; adversus quos præter innumeros alios videri possunt P. Thomas Vinc. Moniglia *Dissertazione contro i Fatalisti*, item *Dissertazione contro i Materialisti*; P. Antonius Valsecchius *Dei Fondamenti della Religione* Lib. I. cap. 6., P. Thomas Maria Cerboni in *Theol. Naturali* Lib. II. q. V. art. 6., Finetti *De Princ. Juris nat. & gent.* Lib. IV. cap. 3., *Examen du Fatalisme*, & Lucas Joseph Hooke *Relig. nat. & revel. principia* Part. II.

(a) *Hic fons est, a quo post Canonicas Scripturas Tridentinum Concilium, & sentiendi de libero arbitrio formam, & loquendi regulam accipit.* Verba sunt Petavii Lib. VI. *De Opif. ex dier.* c. 5. n. 9.; ac propterea æquum non censui disputationem de mente S. Augustini a quæst. de dogmate fidei separare. Sed recolantur, quæ Tomo IV. de utroque S. Doctore dicta sunt.

„ ritur Dei gratia, liberum arbitrium putetur au„ ferri ". In quibus verbis duo sunt animadversione digna; *primum*, ab Augustino utrumque defendi, gratiam, & liberum arbitrium. *Secundum*, fateri tamen S. Patrem, difficillimum esse utrumque conciliare. Unde patet, eos decipi, qui non aliam libertatem concedunt, quam voluntatis, seu immunitatem a coactione: tunc enim perquam facillimum esset gratiam Dei cum nostra libertate conciliare. Demum scribens ad Valentinum Ep. CCXV. al. XLVII. ita concludit: *Fides sancta Catholica neque liberum arbitrium negat, sive in vitam malam, sive in vitam bonam; neque tantum ei tribuit, ut sine gratia Dei valeat aliquid &c.*

153. Magistro suo de more S. Thomas consensit, imo clarius etiam, si fieri potest, errorem oppositum explodit, ostendens, eum nedum Fidei dogmatibus, sed vel ipsi Philosophiæ adversari, Qu. VI. de malo „ Quidam, *inquit*, posuerunt, „ quod voluntas hominis ex necessitate movetur „ ad aliquid eligendum, nec tamen ponebant, quod „ voluntas cogeretur, non enim omne necessarium „ est violentum ". Annon ista eorum est, qui liberum tollunt arbitrium, sententia? „ Hæc autem opinio, *subdit Angelicus*, est hæretica, „ tollit enim rationem meriti, vel demeriti in hu„ manis actibus, non enim videtur esse merito„ rium, vel demeritorium, quod aliquis sic ex „ necessitate agit, quod vitare non possit. Est et„ iam adnumeranda inter extraneas Philosophiæ „ opiniones, quia non solum contrariatur Fidei, „ sed subvertit omnia principia Philosophiæ mo„ ralis; si enim non sit liberum aliquid in no„ bis, sed ex necessitate movemur ad volendum, „ tollitur deliberatio, præceptum, & punitio, & „ laus, & vituperium, circa quæ moralis Philo„ sophia consistit ". Nihil in his verbis ambigui.

154. Nec vero satis est respondere cum Vincentio Lenis in *Theriaca* Lib. II. cap. 8., S. Thomam excludere solum cæcam, & brutam necessitatem sine ulla cognitione finis, cujusmodi est ex. gr. in motibus indeliberatis concupiscentiæ, & *primo primis*, rationem prævenientibus, in somniantibus, infantibus, aut amentibus. Non inquam, nam S. Doctor, dum inquit; *non videtur esse meritorium &c.*, quamcumque necessitatem excludit, sive eam, quæ caret cognitione finis, sive eam, quæ cum cognitione finis conjuncta est. Et certe posita fatali necessitate, etiam cum finis cognitione conjuncta, tollitur deliberatio, præceptum &c., & scelera quæque gravissima humanæ vitæ infortunia potius essent, quam culpæ, commiseratione digna, non pæna.

155. Prob. *tertio* ratione, quam suppeditat S. Thomas (*a*), ita demonstrans hominem non ex necessitate eligere 1. 2. quæst. 13. art. 6. „ Potest homo velle, & non velle, agere, & non „ agere; potest etiam velle hoc, aut illud, cujus „ ratio ex ipsa virtute rationis accipitur. Quid„ quid enim ratio potest apprehendere ut bonum, „ in hoc voluntas tendere potest. Potest autem ra„ tio apprehendere ut bonum, non solum hoc, „ quod est velle, aut agere, sed hoc etiam, quod „ est non velle, & non agere. Et rursum in o„ mnibus particularibus bonis potest considerare „ rationem boni alicujus, & defectum alicujus bo„ ni, quod habet rationem mali, & secundum „ hoc potest unumquodque hujusmodi bonorum „ apprehendere, ut eligibile, vel fugibile. Solum „ autem perfectum bonum quod est beatitudo, non „ potest ratio apprehendere sub ratione mali, aut „ alicujus defectus; & ideo ex necessitate beatitu„ dinem homo vult, nec potest velle non esse bea„ tus, aut esse miser. Electio autem cum non sit „ de fine, sed de his, quæ sunt ad finem, non „ est perfecti boni, quod est beatitudo, sed alio„ rum particularium bonorum: & ideo homo non „ ex necessitate, sed libere eligit ". Ita præclare S. Thomas libertatem arbitrii non solum asserit, sed solidissime tuetur, & vindicat (*b*).

156. Ex his colligitur *primo*, juste damnatam esse in Concilio Constantiensi propositionem Wicleffi n. 27.: *Omnia de necessitate absoluta eveniunt*.

157. *Secundo*, jure pariter Lutheri, & Calvini hæresim proscriptam fuisse in Concil. Trid. Sess. VI. can. 4. his verbis: „ Si quis dixerit, libe„ rum hominis arbitrium a Deo motum, & exci„ tatum nihil cooperari, assentiendo Deo excitan„ ti, atque vocanti, quo ad obtinendam justifica„ tionis gratiam se disponat, ac præparet, neque „ posse dissentire, si velit, anathema sit. *Et can.* „ 5.: Si quis liberum hominis arbitrium post A„ dæ peccatum amissum, & extinctum esse dixe„ rit, aut rem esse de solo titulo, immo titulum „ sine re, figmentum denique a Satana invectum „ in Ecclesiam, anathema sit. *Et can.* 6. Si quis „ dixerit, non esse in potestate hominis vias suas „ malas facere, sed mala opera, ita ut bona, „ Deum operari, non permissive solum, sed et„ iam proprie, & per se, adeo ut sit proprium „ opus ejus non minus proditio Judæ, quam vo„ catio Pauli, anathema sit ".

158. *Tertio*, merito fuisse a Pio V., & Gregorio XIII. has propositiones Michaelis Baji Apostolica censura confixas, 39.: *Quod voluntarie fit, etiamsi necessario fiat, libere tamen fiat:* 66.

(*a*) Qui teste Antonio Genuensi *Elem. Met.* P. ult. n. 13. *de libertate acutissime, & ceteris accuratius, & solidius disputavit*.

(*b*) A rationibus aliis temperamus brevitati studio, Sed hæ videri possunt apud Lucam Josephum Hooke *Relig. nat. & mor. Philosophiæ principia* Tom. I. Part. 2. Sect. 1. art. 1. de libertate, apud Bossuet *Traité du libre arbitre* ch. 2., *Examen du Fatalisme* Tom. III. Lib. III. Sect. 2. ch. 2., P. Thomam Mariam Cerboni *Theol. Nat.* Lib. II. q. V. art. 6., aliisque.

66. *Sola violentia repugnat libertati hominis naturali:* & 67. *Homo peccat, etiam damnabiliter in eo, quod necessario facit.*

159. Denique æquissimam esse hæreseos notam, quam Innocentius X., & Alexander VII. tertiæ Janseníi propositioni inusserunt: *Ad merendum, & demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine libertas a necessitate, sed sufficit libertas a coactione.* Quam proposit. S. Thomas antea jam damnaverat Qu. XXV. *De veritate* art. 1., inquiens: *Absque omni dubitatione hominem arbitrio liberum ponere oportet. Ad hoc enim fides adstringit, cum sine libero arbitrio non possit esse meritum, vel demeritum, justa pœna, vel præmium* (a).

160. Obj. 1. Allata quæcumque cum Scripturarum, tum SS. PP., tum etiam Conciliorum testimonia facile explicantur de libertate hominis hypothetica, non absoluta; nempe possumus utique unum, vel aliud agere, si voluerimus: sed absolute falsum est, velle nos libertate arbitrii, & indifferentiæ, cum voluntas nostra sit simplici necessitate ad hæc, & non ad alia volenda determinata. Eodem modo dici etiam posset, Beatos in cælo posse Deum non amare, si vellent non amare; & S. Thomas docet Quodl. V. qu. 2. art. 4., hanc propositionem: *Deus potest peccare, si vult,* saltem in ordine consequentiæ esse veram.

161. Resp., distortam plane esse adversariorum interpretationem; frustra enim Scripturæ, S. Patres, & Concilia nos nostræ libertati admonerent, ut malum declinare, & bonum persequi velimus, si ipsa voluntas in nostra potestate non esset: tunc enim fuga mali, & amor boni a conditione nobis impossibilis pendens, impossibilis nobis esset; quemadmodum si cæco diceremus: *invenies thesaurum,* si bene oculis usus fueris: ac surdo: pulchram intelliges fabulam, si auribus attendas. Sane S. Thomas cum opposuisset sibi Quæst. XVI. *De dæmonibus* art. 5. num. 7.: *Ista consequentia valet: possum currere, si volo: ergo possum currere; sed diabolus potest converti ad bonum, si vult, quia in ipso velle consistit conversio: ergo diabolus potest converti;* respondet: *Cum dico: possum currere, si volo, antecedens est possibile; & ideo consequens est possibile; sed cum dico: Diabolus potest reverti ad bonum, si vult: antecedens est impossibile, unde non est similis ratio.* Ex quibus patet responsio ad exempla Beatorum, & Dei. Eadem enim fere verba habet in cit. *Quodl.: Cum dicitur, si Deus vult peccare, potest peccare, antecedens est impossibile &c.*

162. Dices *primo*. Jerem. c. X. 23. inquit: *Scio Domine, quia non est hominis via ejus; nec viri est, ut ambulet, & dirigat gressus suos:* ergo non habet electionem, ac consequenter &c.

163. Resp. S. Thomam Qu. VI. *De electione* ad 1., id dupliciter intelligi posse: „ Uno modo, „ ut loquitur Propheta, quantum ad executionem „ electionis; non enim est in potestate hominis, „ ut expleat in effectu, quod mente deliberat: a„ lio modo potest intelligi quantum ad hoc, quod „ etiam interior voluntas movetur ab aliquo su„ periori principio, quod est Deus; & secundum „ hoc Apostolus dicit, quod non est volentis, sci„ licet velle, neque currentis currere, sicut pri„ mi principii, sed Dei miserentis ".

164. Obj. *secundo*. Sanct. P. Augustinus in Lib. V. *De Civ. Dei* c. „ Si necessitas nostra, *inquit*, „ illa dicenda est, quæ non est in nostra pote„ state, sed etiamsi nolimus, efficit, quod potest, „ sicut est necessitas mortis: manifestum est, vo„ luntates nostras, quibus recte, vel perperam vi„ vitur, sub tali necessitate non esse; multa e„ nim facimus, quæ si nollemus, non utique fa„ ceremus ...... Si autem illa definitur necessitas, „ secundum quam dicimus, necesse esse, ut ita „ sit aliquid, vel ita fiat, nescio cur eam timea„ mus, ne nobis libertatem auferat, voluntatis. „ Neque enim & vitam Dei, & præscientiam Dei „ sub necessitate ponimus, si dicamus necesse es„ se Deum semper vivere, & cuncta præscire; „ sicuti nec potestas ejus minuitur, cum dicitur „ mori, fallique non posse ". Ubi S. Augustinus *primo* expressis verbis solam coactionem, non autem simplicem necessitatem a nostra voluntate excludit: *secundo* talem necessitatem in nobis admittit, qualis est in vita, & præscientia Dei: quis autem neget, Deum necessitate absoluta, & proprie tali, vivere, & præscire?

165. Resp., Augustinum hic loqui de necessitate præscientiæ consequenti, & hypothetica, quæ libertatem haud tollit, non autem de necessitate absoluta, & libertatis inimica. Nam contra Ciceronem, & Stoicos (b) demonstrat præscientiam Dei libertati hominum non adversari, quia tametsi ali-

(a) Eodem brevitatis amore omittimus nonnulla argumenta, quibus aliqui ex Scripturis Sanctisque Patribus, ac potissimum ex S. Augustino probare nisi sunt, liberum arbitrium homini in prima creatione concessum, fuisse primo Adami peccato amissum, quia hæc in Tom. IV. accurate exposita, & diluta sunt.

(b) Dubitari fortasse poterit, an Stoici voluntatis libertatem omnino sustulerint, cum ibidem S. Augustinus inquiat, „ Nec illa necessitas formidanda est, quam „ formidando Stoici laboraverunt causas rerum ita di„ stinguere, ut quasdam subtraherent necessitati, quas„ dam subderent: atque in his, quas esse sub neces„ sitate noluerunt, posuerunt etiam nostras volunta„ tes, ne videlicet non essent liberæ, si subderentur „ necessitati ". Sed jam observatum est ab eruditis, Stoicos libertatis nomen dolose admisisse, non rem ipsam. Hinc Cleanthes apud Senecam Ep. 107., & apud Epictetum in *Enchiridio* cap. 59. inquiebat: *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.* Vid. etiam S. Augustinus Lib. cit. cap. 8., tum Vossius *Theol. Gentilium* Lib. II., Cudworthus in *Syst. mundi intell.* cap.

liquam necessitatem rebus prævisis affert; hæc non est necessitas absoluta, sed hypothetica. Porro si concessisset Sanct. Doctor, ex præscientia Dei sequi necessitatem absolutam, & solam excludi coactionem, nulla ipsi fuisset cum Cicerone controversia, qui certe non adeo desipiebat, ut nos a divina præscientia violenter cogi doceret.

166. Nec vero officit exemplum allatum vitæ Dei; sumit enim ibi S. Pater vitam Dei pro actionibus ipsius liberis ad extra, quæ necessariæ sunt tantum *hypothetice*, & *consequenter*, non autem *absolute*, quomodo necessariæ sunt actiones ejusdem Dei ad intra; eodemque pacto sumit præscientiam, eam nempe, quæ est rerum contingentium, quas Deus præscit, non necessitate absoluta, sed ex hypothesi, quod eas esse voluerit. Id patet, quia ibidem hoc aliud exemplum addit: „ Sic etiam enim dicimus, necesse esse, ut cum „ volumus, libero velimus arbitrio; & verum pro„ cul dubio dicimus, & non ideo ipsum liberum „ arbitrium necessitati subjicimus, quæ adimit „ libertatem “. Ubi certe necessitas tantum hypothetica designatur.

167. Dices. S. Augustinus sæpius docet, nos ex eo præcise liberos esse, quod volumus, & tam non posse actum nostrum non esse liberum, quam non esse voluntarium. Ita præcipue Lib. III. *De libero arbitrio* cap. 3., & Lib. V. *de Civ. Dei* cap. 10. „ Necesse est, *inquit*, ut quod volumus, „ libero velimus arbitrio; *item* De Nat. & Gra„ tia c. 46. Perquam absurdum est, non perti„ nere ad voluntatem nostram, quod beati esse „ volumus, quia id omnino nolle non possumus: „ *tum in* Enchiridio cap. 105. Voluntas aut vo„ luntas non est, aut libera dicenda est, qua bea„ ti esse sic volumus, ut esse miseri non solum „ nolimus, sed nequaquam prorsus velle possi„ mus “. Et alibi quamsæpissime ad sartam, tectamque servandam libertatem solum requirit, ut lubentes velimus. Unde etiam S. Thomas: *Necessitas*, inquit Quæst. XXIV. *de Verit.* art. 1. ad 20., & I. P. qu. 80. art. 1. ad 1., *naturalis inclinationis libertatis non repugnat secundum Augustinum.*

168. Resp., hæc, & alia hujus generis testimonia intelligenda esse de libertate voluntatis, quæ solam excludit coactionem, non autem de libertate arbitrii; quæ etiam a simplici absoluta necessitate immunis est. Audiatur S. Thomas loc. cit. *de veritate*: „ Sicut de primis principiis non ju„ dicamus ea examinantes, sed naturaliter iis as„ sentimur, & secundum ea alia omnia examina„ mus, ita & in appetibilibus de fine ultimo non „ judicamus judicio discussionis, vel examinatio„ nis, sed naturaliter approbamus, propter quod „ de eo non est electio, sed voluntas. Habemus „ ergo respectu ejus liberam voluntatem, cum „ necessitas naturalis inclinationis libertati non re„ pugnat secundum Augustinum *de Civ. Dei*: non „ autem liberum judicium, proprie loquendo, „ cum non cadat sub electione “. Ita Angelicus nedum suam, sed etiam Augustini mentem luculenter exponit. At vero Sanctus Augustinus præter hanc libertatem arbitrii, & indifferentiæ, in hoc etiam naturæ corruptæ statu admisit, ut ex locis supra allatis constat. Vid. n. 151.

169. Imo S. Doctor sæpius voluntatem sumit pro libero arbitrio; ut cum cit. Lib. III. *de lib. arb.* c. 3. inquit, *nos non necessitate; sed voluntate* (idest libero arbitrio) *peccare*; & rursus: „ Nihil tam in nostra potestate, quam ipsa „ voluntas est .... Voluntas nostra nec voluntas es„ set, nisi esset in nostra potestate. Porro quia „ est in potestate, libera est nobis; non enim est „ nobis liberum, quod in potestate non habemus, „ aut potest non esse, quod habemus “. Quibus verbis cum non sola coactio, sed etiam quæcumque necessitas absoluta excluditur, patet, S. Augustinum aliquando voluntatis nomine significasse liberum arbitrium.

170. Dices secundo. S. Doctor in Lib. *de duab. anim.* cap. 10. eam voluntatem, qua peccatur, ita definivit: *est animi motus, cogente nullo*; cui definitioni & illa consonat tradita a S. Prospero contra Collatorem cap. 9., ubi *liberum arbitrium*, inquit, *id est rei sibi placitæ spontaneus appetitus*; & illa S. Thomæ in II. Dist. 25. quæst. 1. art. 4. *Liberum arbitrium dicitur ex eo, quod cogi non potest*; & art. 5. *Libertas, in sui ratione negationem coactionis includit*. Quibus omnibus sola a libertate excluditur coactio, non simplex necessitas.

171. Resp. his, aliisque similibus loquendi formulis coactionem sumi minus proprie pro quacumque absoluta necessitate; unde quando Sancti Patres a libero arbitrio coactionem excludunt, hoc ipso intelliguntur excludere quamcumque absolutam necessitatem. Sane S. Augustinus Lib. I. *Retract.* cap. 15. hanc suam definitionem voluntatis ad nostros protoparentes maxime spectare, dicit: „ qui primi in paradiso fuerunt humano generi „ origo mali, nullo cogente peccando, hoc est „ libera voluntate peccando, quia & scientes con„ tra præceptum fecerunt, & ille tentator suasit, „ ut hoc fieret, non coegit “. Ubi nemo non videt, a S. Doctore coactionem sumi, pront nedum necessitati absolutæ, sed etiam ignorantiæ opponitur.

172.

3. §. 1. cum notis Laur. Moshemii, aliique recentiores, quibus præluxit Cicero *de Finibus* cap. 9., inquiens: *Qui introducunt causarum seriem sempiternam, ii mentem hominis voluntate libera spoliatam necessitate fati devinciunt*: & cap. 17. de Chrysippo loquens *Stoicorum somniorum interprete acerrimo* (ut eum alibi vocat): *Dum*, inquit, *verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet invitus.*

172. Nec diverso sensu S. Prosper *spontaneum appetitum* sumit; nempe prout est a quacumque absoluta necessitate immunis; loquitur enim ibi de eo libero arbitrio, quo Adam usus est ad peccandum, quodque vel ipsis adversariis fatentibus ab omni necessitate erat immune.

173. S. autem Thomas sumit coactionem, prout complectitur tam violentiam, quam simplicem necessitatem. Nempe docuerat ibidem art. 3., duplicem esse coactionem, alteram *sufficientem*, *quæ compulsio vocatur*, seu *violentia*, & hoc modo compelli posse dicit eas vires, quæ sunt organis affixæ, earum actibus violenter *extortis*; alteram *insufficientem*, *quæ vocatur impulsio*, seu *simplex necessitas*, ut ex. gr. intellectus *demonstrationis vi cogitur*, eodemque modo cogitur voluntas a bono in communi, quod non potest non velle. Recte igitur Angelicus docet, liberum arbitrium dici ex eo, *quod cogi non potest*, nempe neque coactione compellente, seu violentia; neque impellente, seu necessitate.

174. Eadem ratione, ni fallor, commodum erit explicare alias non dissimiles Patrum locutiones, qui coactionem aliquando minus proprie sumpserunt pro simplici necessitate (*a*), quandoque etiam latissime pro quadam necessitate morali, seu magna difficultate. Similiter etiam voluntatem aliquando sumpserunt pro sola immunitate a coactione, aliquando latius pro immunitate a necessitate, quandoque etiam potissime pro immunitate ab omni difficultate.

175. Obj. *tertio*. S. Bernardus *Ubi voluntas*, inquit Lib. *de grat. & lib. arb.* cap. 1, *ibi libertas*, *& hoc est*, *quod dici puto liberum arbitrium*: cap. autem 2. probat, voluntatem non posse sua libertate privari, *quia impossibile est*, *sibi non obedire de se ipsa*; *nemo quippe aut non vult*, *quod vult*, *aut vult*, *quod non vult*. Similia repetit quamsæpissime, quæ ostendunt solam voluntatis, non autem arbitrii libertatem fuisse a S. Bernardo admissam.

176. Resp., Mellifluum Doctorem a voluntate, quam liberum arbitrium nominat, non tantum rigidam coactionem, sed etiam absolutam quamcumque necessitatem submovere; ac proinde intelligere non voluntatem præcise, ut facultas est volendi quomodocumque, sed ut est facultas volendi cum electione, & indifferentia. Et quidem quamcumque absolutam necessitatem a S. Bernardo excludi, pluribus ejus verbis manifestum fit. Ibidem enim: „ Est vero, *inquit*, ratio data voluntati, ut instruat illam, non destruat, destrueret autem, si necessitatem ullam ei imponere, quominus libere pro arbitrio se volveret, sive in malum consentiens appetitui, aut nequam spiritui ..... sive ad bonum, gratiam sequens: Si, inquam, horum quodlibet prohibente ratione voluntas non posset, voluntas jam non esset; ubi quippe necessitas, jam non voluntas “. Tum postea subdit: *Voluntatis consensus utique voluntarius*, *non necessarius*, *non incongrue dicitur liberum arbitrium*, *ipse liber sui propter voluntatem*, *ipse judex sui propter rationem*. Et similia habet satis multa, quibus ostendit, se liberum, & voluntarium tamquam duo synonima sumere, quacumque absoluta necessitate semota.

177. His accedit, quod S. Pater ibidem cap. 7. triplicem distinguit libertatem, a necessitate, a peccato, a miseria; & duas posteriores amisisse Adam peccato suo docet, non autem primam. *Arbitrii utique libertatem*, *tam post peccatum*, *quam ante semper tenuit inconcussam*. Certe libertas arbitrii in Adamo nulla erat necessitate adstricta: pari ergo ratione ad mentem S. Abbatis Clarævallensis etiam in nobis remansit, quamvis non omnino integra & sana, ut in illo erat. Demum exclusionem cujuscumque absolutæ necessitatis ad meritum, & demeritum requiri in eodem libro luculenter docet S. Bernardus, inquiens: *Hinc est*, *quod insanis*, *vel infantibus*, *itemque dormientibus*, *nihil*, *quod faciunt*, *vel bonum*, *vel malum imputatur*: *quia nimirum*, *sicut suæ non sunt compotes rationis*, *sic nec usum retinet propriæ voluntatis*; *ac per hoc nec judicium libertatis*.

178. Dices. Idem S. Bernardus: „ Nemo putet, *inquit ibid. cap.* 10. *n.* 55., ideo dictum liberum arbitrium, quod æqua inter bonum, & malum potestate, aut facilitate versetur ..... Alioquin nec Deus, nec Angeli sancti, cum ita sint boni, ut non possint esse mali, nec prævaricatores item Angeli, cum ita sint mali, ut jam non valeant esse boni, liberi arbitrii esse dicentur ..... Cæterum nec Deus caret libero arbitrio, nec diabolus: quoniam quod ille esse non potest malus, non infirma facit necessitas, sed firma in bono voluntas, & voluntaria firmitas: quodque is non valet in bonum respirare, non aliena facit violenta oppressio, sed sua ipsius in malo obstinata voluntas, ac voluntaria obstinatio “. Putavit ergo S. Bernardus, sola immunitate a coactione liberum arbitrium servari.

179. Resp. His verbis videtur S. Bernardus solum excludere a libero arbitrio Dei, & Sanctorum eam indifferentiam, immo proclivitatem, quæ est ad malum, quam nostræ libertatis defectum esse & ad ipsius essentiam minime requiri, inferius ostendemus, non autem indifferentiam contradictionis, quæ est ad unum actum, vel alium, serva-

(*a*) Vel ipse Julianus coactionem aliquando sumere visus est pro simplici necessitate, ut cum apud Sanct. Augustinum Libro I. *Operis Imperf.* cap. 82. inquit: *Libertas arbitrii possibilitas est*, *vel admittendi*, *vel vitandi peccati*, *expers cogentis necessitatis*.

vato ordine finis; & sic Deum, ac Beati liberi dicuntur, quia quamquam velle non possunt nisi bonum, possunt tamen hoc, vel illud bonum eligere: & dæmones pariter, ac damnati, tametsi nonnisi ad malum sunt sua obstinatione determinati, possunt tamen quodcumque malum in particulari vel amplecti, vel declinare.

180. Ceterum quidquid de Dei, Beatorum, dæmonumque libertate S. Bernardus senserit, eodem in loco aliud omnino statuit de libertate nostra; ita enim prosequitur: *Nunc igitur ex eo potius liberum arbitrium dicitur, quod sive in bono, sive in malo æque liberam faciat voluntatem;* non tamen quasi homo in æquilibrio constitutus æqualem habeat ad utrumque facilitatem, ut quidam somniant: unde S. Pater concludit: *Tali jam ratione non incongrue dicetur ad bonum se, & ad malum habere æqualiter, quod utrobique videlicet par sit ei, non quidem in electione facilitas, sed in voluntate libertas.*

181. Obj. *quarto*. S. Thomas solam violentiam, & coactionem libertati repugnare docet, inquiens Quæst. III. *de potentia* art. 7. ad 14.: *Non quælibet causa excludit libertatem, sed solum causa cogens*. Clarius etiam Quæst. X. *de potentia* art. 2. ad 5., ubi inquit: „Naturalis necessitas, „ secundum quam voluntas aliquid ex necessitate „ velle dicitur, ut felicitatem, libertati voluntatis „ non repugnat, ut Augustinus docet *Lib. V.* de „ Civ. Dei; libertas enim voluntatis violentiæ, vel „ coactioni opponitur. *Ex qua doctrina infert*, & „ voluntatem libere appetere felicitatem, licet ne„ cessario appetat illam: & Deum libere amare „ se ipsum, licet necessario amet; *ac demum* li„ bere Spiritum S. procedere a Patre, non ta„ men possibiliter, sed ex necessitate ".

182. Resp. primo loco nomine *coactionis* S. Thomam intelligere etiam simplicem, & absolutam necessitatem. Id patet ex scopo, qui est conciliandi libertatem nostram cum efficaci Divina motione; unde etiam subdit: *Sic autem Deus non est causa operationis nostræ;* quia nempe Deus movendo voluntatem ita se nobis accommodat, ut judicii indifferentiam non tollat, qua remanente remanet etiam libertas.

183. Alio autem in loco de libertate solius voluntatis loquitur; non arbitrii, & indifferentiæ. Sed præter hanc libertatem, quam solam circa finem habemus, quia de eo non est electio, sed sola voluntas, S. Thomas plenam arbitrii, & indifferentiæ admittit libertatem circa media, ut patet ex locis supra citatis n. 153., aliisque multo pluribus (*a*).

184. Ob. *quinto*. Christus Dominus liber non erat libertate indifferentiæ ad mortem subeundam; cum enim natura impeccabilis esset propter unionem hypostaticam, & beatificam visionem, non poterat non adimplere præceptum Patris sibi impositum moriendi: atqui tamen morte sua sibi quidem immensam gloriam, nobis autem gratiam, & salutem promeruit: ergo ad merendum, vel demerendum &c.

185. Resp., Theologos hac difficultate pressos in varias abire sententias; nos autem cum Thomistis dicimus, Christum in morte subeunda fuisse omnino liberum, utpote qui poterat non mori, sin minus in sensu composito cum præcepto, saltem absolute, & in sensu diviso, quod ita explico: Christus ratione unionis hypostaticæ, & beatificæ visionis certe nullo modo peccare poterat, adeoque nec conjungere potuit non mortem cum præcepto Patris de morte subeunda; hæc tamen impotentia Christi libertatem minime lædebat, quia potentia peccandi defectus libertatis est, non essentia, ut declarabitur infra. Poterat autem absolute, aut non mori, aut aliud diversum mortis genus eligere; quia absolute non deerant ei alia media, quibus justitiæ Divinæ satisfaceret, & humanum genus redimeret.

186. Et sane si sola consideretur Christi voluntas, facile intelligitur potuisse eum, vel aliud genus mortis seligere, vel plane velle non mori. Si consideretur deinde præceptum Patris illi impositum de morte crucis subeunda, iterum clare patet, eam potentiam, quæ in Christo prius erat, absolute remansisse, cum hoc præceptum Patris nullam Christo mutationem attulerit; & solum ex eo præcepto consecutum est, ut ita voluntas Christi moveretur a Verbo, ut nihil aliud seligeret, quam mortem crucis. Sed hæc latius ex-

(*a*) Observo tamen, S. Thomam in *Summa Theol.* numquam dixisse, Spiritum Sanctum libere a Patre procedere. Immo id videtur improbare I. P. qu. 41. art. 2., ubi quærit, an actus rationales sint voluntarii, resolvit enim, posse aliquo sensu dici, Patrem voluntate genuisse Filium, si voluntas sumatur tantum concomitanter, non autem si sumatur per modum principii; *cujus ratio est*, inquit, *quia voluntas, & natura secundum hoc differunt in causando, quia natura determinata est ad unum, sed voluntas non est determinata ad unum .... Eorum igitur voluntas est principium, quæ possunt sic, vel aliter esse. Eorum autem, quæ non possunt nisi sic esse, principium natura est*. Quare Thomistæ aliqui dupliciter considerant voluntatem; prout est natura, & prout reduplicative est voluntas, primo modo non est immunis a necessitate, sed a coactione tantum: secundo autem modo est liberrima. Hæc responsio nonnisi verbis a nostra differt, traditurque a S. Thoma Qu. XXII. *de verit.* art. 5. ad 5. argum. *Sed contra*, ubi inquit: *Voluntas, inquantum est rationalis, ad opposita se habet: .... sed prout est natura quædam, nihil prohibet eam determinari ad unum*. Et 3. P. Qu. 18. art. 14. inquit: *Differt electio a voluntate in hoc, quod voluntas per se loquendo, est ipsius finis; electio autem eorum, quæ sunt ad finem. Et sic simpliciter voluntas est idem, quod voluntas ut natura; electio autem est idem, quod voluntas, ut ratio, & est proprius actus liberi arbitrii*. Vid. Massoulié *De motione physica* & Dissert. II. qu. 2. art. 3.

explicata fuere Tomo V. Dissertatio IV. cap. 6.

187. Dices *primo*. S. Thomas cum hoc idem argumentum sibi objecisset, ita respondet in III. Dist. XVIII. quæst. 1. art. 2. ad 5.: „ Quod si „ etiam liberum arbitrium Christi esset determi- „ natum ad unum numero, sicut ad diligendum „ Deum, quod non facere non potest: tamen ex „ hoc non amittit libertatem, aut rationem lau- „ dis, sive meriti, quia in illud non coacte, sed „ sponte tendit, & ita est actus sui dominus“; ergo censet Angelicus, ad meritum, & demeritum non aliam requiri libertatem, quam immunitatem a coactione.

188. Resp., S. Thomam hanc doctrinam non ex propria, sed ex aliena sententia tradidisse, aut saltem postea reprobasse. Cujus ratio est, quia ibidem primo difficultatem eadem ipsa, qua nos usi sumus, ratione solvit, dicens: „ Liberum ar- „ bitrium Christi non erat determinatum ad unum „ secundum numerum: sed ad unum secundum ge- „ nus, scilicet ad bonum, quia in malum non „ potest: sed tamen hoc potest facere, & non fa- „ cere, & hoc non excludit libertatem arbitrii, „ quia posse peccare nec est libertas arbitrii, nec „ pars libertatis, ut dicit Anselmus in Dial. de „ lib. arb. *cap.* 1.“. Quamquam vero postea aliam responsionem subdit, alibi tamen quotiescumque idem argumentum tractavit, semper primam illam responsionem constantissime tenuit; alterius nec mentionem quidem fecit (*a*).

189. Addunt alii, Christum etiam actionibus necessariis meruisse, merito *dignitatis*, quod ab infinitate Personæ in eas redundabat, aliam autem esse rationem meriti *infirmitatis*, cujusmodi in nobis est, quod nonnisi actionibus liberis comparari potest.

190. Dices *secundo*. Idem S. Thomas in III. Distinct. XII. q. 2. art. 1. ad 2. inquit: „ Quam- „ vis removeatur a Christo potentia peccandi, non „ tamen ponitur coactio, quæ voluntario contra- „ riatur, & laudis rationem tollit; & *ad* 3. Im- „ potentia coactionis, quæ oppouitur voluntario, „ tollit rationem meriti, & demeriti; non impo- „ tentia, quæ est ex perfectione in bonitate, vel „ malitia, quia hæc voluntarium non tollit, sed „ ponit voluntatem confirmatam ad unum: *er-* „ *go &c.*“.

191. Resp. S. Thomam nomine *coactionis* intelligere tum violentiam, tum etiam simplicem necessitatem; per impotentiam autem ex perfectione in bonitate, vel malitia, necessitatem improprie talem, seu voluntariam. Id colligo *primo*, quia alias nimis aperte S. Doctor iis adversaretur, quæ habet in Quæst. VI. *de malo* (Vid. num. 155.): *Secundo* ex scopo, qui erat ostendendi in Christum fuisse meritum, quamquam peccare non poterat. At vero tametsi nulla erat in Christo potentia peccandi, nulla tamen erat in eo necessitas operandi, sed plena libertas faciendi hoc, vel illud servato ordine finis: Quemadmodum etiam obduratis non aufertur potestas faciendi hoc, vel illud malum, licet fortasse ex propria culpa in iis potestas non esset resipiscendi. Quando ergo dixit Angelicus, solam *coactionem*, quæ voluntario opponitur, tollere rationem meriti, & laudis, idem est ac si dicat, *absolutam necessitatem* tollere rationem laudis, & meriti.

192. Obj. *sexto* ex ratione. Nihil fit sine ratione sufficiente; hoc ipso autem voluntas nostra non potest aliud eligere, quam quod reipsa eligit: si enim quod voluntas eligit, rationem habet sufficientem, illius contrarium ratione sufficiente careat, necesse est, adeoque nullo modo eligi potest; nisi dicamus, aliquid esse posse sine ratione sufficiente, quod esset fortuitum casum una cum Epicureis introducere.

193. Resp., *primo* aliqua occurrere exempla liberæ electionis, in quibus ratio sufficiens vix aut ne vix quidem locum habere potest: ex. gr. optio alicui detur unam eligendi ex duabus margaritis, quas non videt, sed perfectissime æquales esse illi pro certo dicitur; unam profecto seliget sine ulla ratione sufficiente, quam pro sua libertate; nisi fingere velimus, eum in æquilibrio mansurum sine ulla electione, uti de asino Buridani aliqui fabulati sunt (*b*).

194. Sed ulterius licet demus, electionum nostrarum semper rationem esse sufficientem, id tamen arbitrii libertatem minime lædit. Ratio enim sufficiens aliquid eligendi, vel respuendi est bonum, vel malum in eo apparens; at vero, ut supra cum S. Thoma (*c*) dictum est, in omnibus particularibus bonis potest homo etiam multa ma-

la

(*a*) Ita Quæst. XXIX. *De verit.* art. 6. ad 7., 3. P. Quæst. XVIII. art. 4. ad 3. & P. Qu. LXXII. art. 1. ad 3. generaliter statuit, *nos domini esse nostrorum actuum, secundum quod possumus hoc, vel illud eligere*; quod iterum repetit 1. 2. Quæst. 6. art. 2. ad 2., & alibi. Thomas de Lemos in *Panoplia gratiæ* Tom. II. P. I. Tract. V. cap. 22. n. 183. contendit; verba S. Thomæ ita esse explicanda, ut excludendo coactionem, censeatur excludere omnem prorsus necessitatem; & quando dicit, Christum exercuisse actum dilectionis Dei *sponte*, idem sit, ac prorsus libere, loquendo tamen de dilectione Dei, quam Christus habuit ut *viator*, quæ libera erat; quamvis dilectio, quam habuit Christus, ut *comprehensor*, non erat libera.

(*b*) Bened. Spinoza P. II. *Ethices* proposito exemplo hominis, qui eodem tempore fame, & siti æqualiter cruciaretur, positusque esset inter cibum, & potum æqualiter distantes; fidenter pronunciat, eum in tali æquilibrio constitutum, fame, & siti periturum. Multa de hac re invenies apud Petrum Bayle in *Diction.* art. *Buridan.* rem. c. Sed Sanctus Thomas missis Philosophorum argutiis simili difficultati ita respondet 1. 2. q. 13. art. 6. ad 3.: „ Nihil prohibet, si aliquando æqualia proponantur secundum unam considerationem, quin circa alterum consideretur aliqua conditio, per quam emineat, & magis flectatur voluntas in ipsum, quam in aliud“.

(*c*) Vide S. Thomam supra cit. num. 153. & etiam

la considerare; itaque in ipsius libertata positum est, vel motiva considerare, in quibus ratio sufficiens continetur objectum illud amplectendi, vel alia opposita, quæ rationem continent sufficientem id ipsum respuendi. Quod quidem quotidiano rerum usu experimur; eamdem enim rem sub diverso adspectu consideratam modo cupimus, modo adversamur.

195. Dices. Considerare in objectis diversas vel boni, vel mali rationes, non a nostra libertate pendet, sed ab impressione, quam ipsa objecta in nobis faciunt, quæque major atiam, vel minor est, prout nostrorum corporum temperies, tum etiam animi nostri habitus, aut affectus diversi sunt, unde videmus ax eodem omnino objacto, vel in diversis hominibus, val in iisdem prorsus, sed diversis temporibus diversas impressiones oriri.

196. Resp. negari certe non posse hujusmodi impressiones externorum objectorum magna quandoque vi pollare ad nostras voluntates inclinandas, ita taman ut integra semper in nobis supersit dissentiendi facultas; quia nunquam tales sunt impressiones, ut nobis repræsenteut objectum sub omnimoda ratione boni, quodque proinde nostram voluntatem ad se necessario rapiat: unde haud raro contingit, nos utut arga aliquod objectum magna inclinatione delatos, facta tamen seria quarumdam circumstantiarum consideratione, illud ipsum aversari. At varo sempar in nostra potastate est objectum a sensibus propositum diligantius omni ax parte axaminare, ut quantum in eo boni, malique sit, perpendamus.

197. Sed ut ejusmodi sophismata facilius dissolvantur, nostræ libertatis notio paucis exponenda est ex S. Thoma 1. 2. qu. 13. art. 6.: *Primo* voluntas nostra ad bonum in genere ita necessario determinata est, ut nonnisi id amplecti possit, quod ipsi sub ratione boni proponitur, & malum ut malum nullatenus valle possit. *Secundo*, nihil in hoc rerum statu ipsi proponitur sub omnimoda ratione boni, sed in omni objecto creato, utpote finito, & limitato, innumari propemodum defectus detegi possunt, nempe perfectiones omnes, quæ ipsi desunt. *Tertio*, hinc sequitur, voluntatem nulli peculiari objecto creato esse necessario addictam, quia in unoquoqua potest semper rationas considarare, & invenira, quibus objactum illi videatur malum, & adversandum, adeo ut, docente S. Thoma 2. 2. quæst. 34. art. 1. *ab aliquibus etiam Deus odio haberi possit, inquantum scilicet apprehenditur peccatorum prohibitor, & pœnarum inflictor* (a).

198. Ob. *septimo*. Actiones voluntariæ, quæ liberæ a nobis dicuntur, *suas causas habent, & eausæ illæ alias causas, & sic perpetuo usque ad causarum omnium primam, nempe divinam voluntatem:* argo necessariæ sunt.... *Nisi enim voluntas Dei necessitatem voluntati humanæ imponeret..... libertas voluntatis humanæ omnipotentiam, & omniscientiam, & libertatem Dei tolleret.* Ita Hobbesius in Leviathan. cap. 21.

199. Resp., hanc difficultatam jamdiu fuisse a S. Thoma præoccupatam, atque his paucis verbis solutam Quæst. VI. *de malo* art. undec.: „ Id „ quod primo movet voluntatem, & intallectum, „ est aliquid supra voluntatem, & intellectum, „ scilicet Deus: qui cum omnia moveat secundum „ rationam mobilium..... etiam voluntatem movet „ secundum ejus conditionam, non ut ex necessi„ tate, sed ut indeterminate se habentam ad multa: „ *& iterum ibid. ad* 3. Deus movet quidam volun„ tatam immutabiliter propter efficaciam virtutis „ movantis; quæ deficere non potast; sed propter „ naturam voluntatis motæ, quæ indifferentar se „ habat ad diversa, non inducitur nacessitas, sed „ manet libertas ".

200. Eademque prorsus ratione jam fuarat a Thoma præoccupatum aliud ajusdem Hobbesii, Collinsii, aliorumque recentiorum sophisma dicentium: Voluntas ast causa sufficiens suorum actuum; hoc ipso autem debet asse causa necassaria, quia posita causa sufficienti, necessario poni debet effectus; alias causæ aliquid deesset, & sic non esset causa sufficiens. Porro S. Thomas hanc difficultatem, iisdem fere verbis sibi oppositam, ita expedit laudata Quæst. VI. *de malo* ad 15. *Non omnis causa ex necessitate inducit effectum, etiamsi sit causa sufficiens, eo quod causa potest impediri ut quandoque effectum suum non consequatur*. Explicat postea Angelicus, quomodo possit voluntas seipsam retrahere a prosecutione alicujus boni, nempe vel ramovando ipsius considerationam, vel considerando oppositum, scilicet da-

1. 2. qu. 10. art. 2. ubi inquit: „ Illud solum bonum, „ quod est perfectum, & cui nihil deficit, est tale bo„ num, quod voluntas non potest non velle, quod est „ beatitudo. Alia vero particularia, in quantum defi„ ciunt ab aliquo bono, possunt accipi ut non bona, „ & secundum hanc considerationem possunt repudia„ ri, vel approbari a voluntate, quæ potest in idem „ ferri secundum diversas considerationes ". Quam doctrinam sæpissime S. Doctor ingeminat; præcipue Q. VI. *De malo* art. uo.; ubi acute observat, *quod objectum movens voluntatem est bonum conveniens apprehensum: unde si sit aliquod bonum, quod apprehendatur sub ratione boni, non autem sua ratione convincentis, non movebit voluntatem*. Observat rursus Angelicus, requiri, ut id, *quod apprehenditur, ut bonum, & conveniens, apprehendatur ut bonum, & conveniens in particulari, & non in universali tantum*. Ceterum de principio rationis sufficientis vid. inter alios P. Thoma Vinc. Moniglia in Dissert. *Contro i Fatalisti* P. I. Sec. 2., e *contro i Materialisti* P. I. Sez. 1. §. 2. & seq.

(a) Videri potest de hac difficultate Duguet *Lettre sur la grace générale* n. 61. & seq. ubi ex principiis S. Thomæ claram libertatis notionem exhibet. Id agnut, sed multo fusius etiam P. Antoninus Massoulié Tom. I. *De Div. motione* Dissert. II. *De lib. creata*, & P. Thomas de Lemos in *Panoplia gratiæ* T. III. Tract. II.

defectus, qui in omni bono particulari invenitur.

201. Dices (cum Helvetio *de l'Esprit* Disc. I. cap. 4.): Nobis ipsis fatentibus desiderium felicitatis est cuilibet necessario inditum, nec nulla est in eo libertas; atqui hoc desiderium est omnium nostrarum actionum principium, ex eo enim perpetuo movemur in bonum, aut verum, aut apparens: ergo &c.

202. Resp. cum S. Thoma Quæst. VI. *de malo* ad 9. (Vid. etiam 1. 2. quæst. 13. art. 6. ad 1. & 2.). *Quando ad finem non posset perveniri, nisi una via, tunc eadem ratio esset, volendi finem, & ea, quæ sunt ad finem:* & quemadmodum felicitatem necessario volumus, ita necessario etiam bonum verum, aut apparens vellemus: sed ita non est in proposito; nam multis viis ad beatitudinem perveniri potest; & ideo licet homo ex necessitate velit beatitudinem, nihil tamen eorum, quæ ad beatitudinem ducunt, ex necessitate vult.

203. Dices *secundo*. Voluntas in agendo semper sequitur judicium intellectus, quod causa est necessaria: nulla ergo pollet libertate.

204. Resp., ipsum ultimum rationis judicium nobis esse liberum, utpote quod, ut S. Thomas recte observat 1. P. Quæst. 83. art. 1., *non est ex naturali instinctu in particulari operabili, sed ex collatione quadam rationis*. Nempe in nostra potestate est objectum sub diversa facie considerare, ut ultimum judicium rationis de eo feramus, quod voluntas postea sequitur.

205. Neque verum est, quod aliqui dicunt, nostram voluntatem esse instar bilancis, cujus ea pars inclinatur, quæ majori pondere premitur, ut nempe & nos semper illud amplectamur, quod omnibus consideratis melius apparet, illudque declinemus, quod minus bonum, aut omnino malum videtur (*a*). Hæc similitudo a re nostra quam longissime abest; nam, ut sæpius dictum est, a nostra voluntate pendet, in objecto considerare plures, aut minores rationes boni, illudque prout inde appetere, vel respuere. Hinc frequentissime contingit, ut idem objectum modo prosequamur, modo aversemur, prout scilicet diversa facie nobis objicitur. Hinc detestamur peccata, quæ prius amavimus, & concupivimus, ut sensui delectabilia; postquam scilicet Divina gratia mentem illustraverit ad eorum deformitatem noscendam, & cor inflammaverit, ut magis Creatorem diligamus, quam creaturam.

206. Obj. *octavo*. Nos arbitramur libere agere, intima nostra conscientia decepti; quod mirabile videri non debet: nihil enim facilius, quam nos decipi in nostris facultatibus, ac potentiis cognoscendis: sic si intimum conscientiæ sensum consulere duntaxat velimus, facile judicabimus, nos existere, conservari, atque etiam operari a nobismetipsis, quin ullo Dei concursu, aut auxilio indigeamus, quæ tamen falsa esse nedum revelatio, sed vel ipsa recta ratio nobis suadet. Insuper si experientiam recte examinemus, nullam prorsus in nobis esse arbitrii libertatem deprehendemus. *Et primo* in nostra potestate non est intellectus, tum quia plura sunt, quæ omni adhibita diligentia, intelligere non possumus, tum quia sæpe fallimur; & nemo est, qui quamvis maxime cupiat, omnes possit declinare errores. *Secundo* in nostra potestate non est memoria, cum nec possimus recordari, nec oblivisci, quando volumus. *Tertio* nec ipsa voluntas est in nostra potestate, quandoquidem ea adeo mutabilis est, ut nemo sit, qui possit, etiamsi id omnino statuat, eamdem voluntatem immutabiliter diu conservare; alia vult puer, alia adultus, alia senex, & quotidie mutamur. Confer S. Thomam Lib. III. *contra Gentiles* cap. 155. *Quarto* multo minus in nostra potestate sunt appetitus nostri; hinc cupiditatibus abrepti multa agimus, quorum postea nos pœnitet, & quorum antea pœnituit, iterum facimus.

207. Respond. ad *primum*, nec intimo sensui omnem cæco modo esse adhibendam fidem; neque omnem esse pyrrhonico furore adimendam; sed experientiæ, & conscientiæ esse etiam rationis lumen conjungendum; quod ut fiat, cognoscemus facile, nos a nobismetipsis nec existentiam primo habuisse, nec conservari, aut operari posse, nisi Deo volente, atque opem ferente. Certe multa sunt, in quibus recta ratio sensuum testimonia merito rejicit; at vero nondum ab adversariis firmam aliquam rationem audivimus, qua possimus, & debeamus respuere testimonium conscientiæ nostræ, quo de vera libertate voluntatis certi efficimur. Vid. de hoc argum. Bossuet, *Traité du libre arbitre* cap. 2.

208. Quæ autem objiciuntur *primo*, & *secundo* loco, probant solum, omnia non esse in nostra potestate; non autem nullam nobis libertatem inesse. Non possum omnia cognoscere, possum tamen plura, si volo (*b*). In multos labi errores est naturæ corruptæ defectus; sed qui diligentia,

at-

(*a*) Cicero Lib. IV. *Academ. Quæst.* cap. 13. *Ut enim necesse est*, inquit, *lancem in libra ponderibus impositis deprimi, sic animum perspicuis cedere; nam quomodo non potest animal ullum non appetere id, quod accommodatum ad naturam appareat* &c. Hoc libere exemplo etiam utuntur Leibnitius *Essai de Theodicée* 3. P. § 324. & seq. Baylius *Réponse aux Quest. d'un Provincial.* cap. 139. aliique; sed certe minus proprie.

(*b*) S. Thomas 1. 2. q. 17. art. 6. ubi quærit, an actus rationis imperetur? observat, duos actus rationis esse distinguendos respectu objecti: „primo quidem „ut veritatem circa aliquid apprehendat, & hoc non „est in potestate nostra: hoc enim contingit per virtutem alicujus luminis, vel naturalis, vel supernaturalis, & ideo quantum ad hoc actus rationis non „est in potestate nostra, nec imperari potest. Alius „autem actus rationis est, dum iis, quæ apprehendit, assentit. Si igitur fuerint talia apprehensa,

attentione, industria utuntur, in pauciores incurrunt, quam alii. Non est in nostra potestate oblivisci, nec omnium, quorum volumus, recordari, plura sunt tamen ad memoriam excolendam media, quibus pro nostra libertate uti possumus. Vero, multa sunt, in quibus possumus nostram libertatem exercere, quamvis non omnia posita sint a Deo in nostra potestate.

209. Quæ *tertio*, & *quarto* loco objecta sunt, probant quidem, in hoc corruptæ naturæ statu magnam esse difficultatem ad constantiam servandam, tentationes vincendas, & nostrorum appetituum motus coercendos, atque adeo esse arbitrii nostri vires peccato primi hominis fractas, & admodum diminutas; nemo tamen inde inferat, liberum arbitrium extinctum prorsus esse; nam opitulante Dei gratia bene multi, & constantiam in suis propositis servant; & perduellia concupiscentiæ motibus resistunt. Et ipsi, qui tentationibus cedunt, dum postea eos mali perpetrati pœnitet, satis indicant, se libere potuisse ab eodem malo abstinere, si voluissent. Nam eorum, quæ nobis necessario eveniunt, nos nunquam pœnitet; sic homo affligitur quidem morbis, aliisque infortuniis, quæ patitur necessitate naturæ; eorum tamen non pœnitet. Pœnitentia proprie eorum tantummodo est, quæ nostra culpa contraximus, & a quibus liberum erat abstinere (*a*).

210. Ini. In somniis videmur nobis libere agere, quia volentes agimus: ergo idem fortasse nobis contingit vigilantibus, ut credamus nos libere operari, cum tamen operemur necessario. *Sic etiam*, inquit Spinoza in Schol. 2. Prop. 2. P. 3. *Ethic.*, *infans se lac libere appetere credit, puer autem iratus vindictam velle, & timidus fugam. Ebrius credit se ex libero mentis decreto ea loqui, quæ postea sobrius vellet tacuisse; sic delirans, garrula, puer, & hujus farinæ plurimi ex libero mentis decreto credunt loqui, quum tamen loquendi impetum, quem habent, continere nequeant; ita ut ipsa experientia non minus clare, quam ratio doceat, quod homines ea sola de causa liberos se esse credant, quia suarum actionum sunt conscii, & causarum, quibus determinantur, ignari.*

211. Resp., frustra nos provocari ad ea, quæ in somniantibus, in pueria, in ebriis, deliris, aliisque ratione non utentibus contingunt; si enim hoc argumenti genus suscipiatur, latius serpet, ut tandem concludamus cum Scepticis, & Pyrrhoniciis, de nulla prorsus re certos nos esse posse. Sed prudens quisque satis animadvertit immane inter hæc discrimen. Error, qui in supra enumeratis casibus contingit, facile detegitur, & nemo est, qui ignoret, nullam esse illis actionibus libertatem. Contra nullus hominum hactenus ostendere potuit, nos falli, etiam cum vigilantes, & plena ratione utentes quædam agimus pro arbitrio, & pro arbitrio ab iis cessamus.

212. Obj. *nono* (cum Collins *Recherches philos. sur la liberté*): Omnes hominum actiones, quæ ad libertatem spectare possunt, nonnisi hæ quatuor sunt, videlicet perceptio idearum, judicium de propositionibus, volitio, & actio; atqui in nulla ex his libertas indifferentiæ reperitur. Nam *primo* ideæ in nobis ab externa objectorum impressione necessario efformantur; *deinde* secundum ideas perceptas necesse est, ut judicemus, & non aliter; *tertio* prout judicamus, etiam volumus, cum voluntas sit potentia cæca, quæ a ratione dirigitur; ac *demum* ex volitione sequitur necessario operatio.

213. Resp., nihil infirmius afferri posse hoc argumento, in quo tamen Collinsius non modicam vim ad libertatem evertendam reponit. Et quidem *primo* falsum est, nos tantummodo ab externis objectis ideas rerum percipere, intellectus enim nativa sua vi ideas perceptas variis modis versat, conjungit, separat, novasque efformat: easdemque pro voluntatis arbitrio, vel considerat, vel seponit. *Secundo* falsum pariter est, nos secundum ideas impressas semper judicare; quoties enim ratio falsas rerum perceptiones corrigit, vel respuit? *Tertio* volumus prout judicamus judicio practico, non autem judicio mere speculativo; unde illud Medææ apud Ovidium.

Video meliora proboque,
Deteriora sequor.

214. Obj. *ult.* Homo nihil agit; ergo nec libertate ad agendum pollet. Prob. ant. Homo in primo suæ creationis instanti nihil agere potuit, sed tota activitas fuit a Deo Creatore; ut enim docet S. Thomas I. P. quæst. 63. art. 5., *illa operatio, quæ simul incipit cum esse rei, est ei ab agente, a quo habet esse*; ergo nec postea. Prob. cons. Quia homo nihil agere potest, nisi a Deo

„ quibus naturaliter intellectus assentiat (sicut prima
„ principia), assensus talium, vel dissensus non est
„ in potestate nostra, sed in ordine naturæ; & ideo
„ proprie loquendo naturæ imperio subjacet. Sunt au-
„ tem quædam apprehensa, quæ non adeo convincunt
„ intellectum, quin possit assentire, vel dissentire,
„ vel saltem assensum, vel dissensum suspendere pro-
„ pter aliquam causam: & in talibus assensus ipse,
„ vel dissensus in potestate nostra est, & sub impe-
„ rio cadit ".

(*a*) S. Thomas 1. 2. q. 13. art. 3. ad 1. hæc habet, Confessariis maxime notanda: *Sicut Augustinus dicit* Lib. VIII. Confess. cap. 9.: „ animus, quando perfe-
„ cte imperat sibi, ut velit, tunc jam vult. Sed quod
„ aliquando imperet, & non velit, hoc contingit ex
„ hoc, quod non perfecte imperat. Imperfectum autem
„ imperium contingit ex hoc, quod ratio ex diversis
„ partibus movetur, ad imperandum, vel non impe-
„ randum, unde fluctuat inter duo, & non perfecte
„ imperat ".

Deo perpetuo conservetur, conservatio autem est continua creatio, ut commune fert adagium: ergo quemadmodum in prima sua creatione nihil homo agere potuit, ita quoque in sua conservatione nihil agere potest. Ita cavillatur Baylius Tom. III. Oper. P. II. *Reponse aux Quæst. d' un Provincial.* cap. 141.

215. Resp. Quod dicitur, conservationem esse continuam rei creationem, non eo sensu intelligendum est, quasi singulis momentis Deus rem de novo producat; sed ut explicat S. Thomas I. P. qu. 104. art. 1. ad 4. *Conservatio rerum a Deo non est per aliquam novam actionem: sed per continuationem actionis, qua dat esse.* Deus igitur, qui primum homini simul cum esse dedit liberam potentiam agendi, eamdem conservat, & ad actum movet, ac determinat; ita ut creaturæ sint veræ causæ efficientes, secundæ tamen, & a prima omnium causa dependentes, ut sint, ut possint operari, & ut reipsa operentur. Ceterum non hic quæstio est, an homo facultate agendi polleat, quod ut certum supponitur; sed utrum in exercitio hujus facultatis liber sit, & a quacumque necessitate immunis?

216. Eodemque pertinet argumentum, quo Baylius loc. cit. cap. 140. ostendere conatur, voluntatem non esse causam effectricem suarum volitionum; quia nos, nec quid proprie sit volitio, nec quomodo fiat, perspicue cognoscimus: at vero, inquit Baylius, quælibet causa vere efficiens, & non pure instrumentalis hæc duo cognoscere debet.

217. Nimirum, ut jam dictum est, extra oleas vagatur Baylius; neque enim modo id agitur, ut probemus, voluntatem nostram esse causam effectricem suarum volitionum, quod supponitur; sed an eas libere, & sine ulla necessitate producat? Ad quod non requiritur, ut anima nostra cognoscat, quid sint volitiones, & quomodo peragantur; sed sufficit, si intima conscientia percipiat, se velle, & quidem libérrime. Sicut certum nobis est, plures alias actiones ab anima effective procedere, quamvis earum naturam, & modum, quo procedunt, non omnino compertum habeamus.

Quæres *primo*. An potentia peccandi ad libertatem pertineat?

218. Resp. negative; & quidem S. Augustinus data opera sæpius id demonstravit adversus Pelagianos. Præstat autem audire ejus discipulum S. Thomam in II. Dist. XXXI. Quæst. 1. art. 1. ad 2. „ Ad rationem liberi arbitrii non pertinet, ut „ indeterminate se habeat ad bonum vel ad ma- „ lum, quia liberum arbitrium per se in bonum „ ordinatum est, cum bonum sit objectum volun- „ tatis, nec in malum tendit, nisi propter aliquem „ defectum, quia apprehenditur, ut bonum; cum „ non sit voluntas, aut electio, nisi boni, aut „ apparentis boni; & ideo ubi perfectissimum est „ liberum arbitrium, ibi in malum tendere non „ potest, quia imperfectum esse non potest ". Hoc ipsum docet multis aliis in locis, præcipua autem I. P. quæst. 62. artic. 8. ad 5. ubi ait: *Quod liberum arbitrium diversa eligere possit, servato ordine finis, hoc pertinet ad perfectionem libertatis ejus, sed quod eligat aliquid, divertendo ab ordine finis, quod est peccare, hoc pertinet ad defectum libertatis.* Unde infert, majorem esse libertatem arbitrii in Angelis, qui peccare nequeunt, quam in hominibus peccato obnoxiis.

219. Nec obest, quod S. Litteræ, & SS. Patres libertatem explicantes dicant, tam bonum, quam malum in nostra potestate esse. Loquuntur enim de ea libertate imperfecta, quæ in nobis est, qua utique possumus etiam malum eligere, imo ad illud eligendum proniores sumus, quam ad evitandum (*a*). Ceterum iidem SS. Patres non raro mentionem faciunt libertatis a peccato, quam gratia nobis tribuit: ut cum S. Bernardus: „ Triplex, „ *inquit*, de grat. & lib. arb., est nobis proposi- „ ta libertas, a peccato, a miseria, a necessita- „ te. Hanc ultimo loco positam contulit nobis in „ conditione natura, in pristinam restauramur a „ gratia, media nobis reservatur in patria. Di- „ catur ergo prima libertas naturæ, secunda gra- „ tiæ, tertia vitæ vel gloriæ ". Quam eamdem distinctionem tradit, & explicat S. Thomas 2. 2. Qu. 183. art. 4. & alibi.

Quæres *secundo*. An indifferentia suspensionis sit de essentia libertatis?

220. Resp. Libertas contradictionis, quæ est ad actum, ejusque negationem, duplex esse potest; alia suspensionis, & otii, quando scilicet voluntas pendula hæret, nihil determinando; alia activa, quando ita ponitur actus, ut quis possit ejus oppositum ponere.

221. Indifferentia suspensionis nec essentialis est libertati, nec ejus perfectio, aut conditio. Id patet luculenter in Deo, qui liberrimus est, immo totius libertatis fons, & origo: nec tamen ulla in eo est, aut fuit, aut esse potuit suspensionis indifferentia. Ita in nobis quamquam gratia efficax suspensionem voluntatis tollit, non tamen libertatem lædit, immo eamdem perficit, quia determinatione sua potentiam contingit actui. Eo autem potentia perfectior est, quo magis est actui conjuncta. Vid. Tom. II. & Tom. VI.

222. Requiritur tamen ad libertatis essentiam indifferentia activa, qua ita unus actus eligitur, ut possit etiam absolute omitti. Neque sufficiat indifferentia mere passiva, qua scilicet voluntas hac, illac sine electione, & dominio, a prædominante de-

(*a*) Vid. Estius in Lib. II. *Sent.* Dist. 24. §. 5. Sylvius comment. in I. P. S. Thomæ q. 19. art. 10. Massoulié *D. Thomas sui interpres* &c. Tom. I. Diss. II. qu. IV. art. 1. & seq.

delectatione trahitur; quam quidem sententiam recte dicit Estius in II. *Sent.* dist. 24. §. 12. nonnisi verbis ab ea diversam esse, quæ liberum arbitrium peccato primi parentis extinctum esse docet (*a*).

Quæres *tertio*. In quo sita sit libertatis radix?

223. Respond. Certum est, ad libertatem & intellectum concurrere & voluntatem; sed in quanam ex istis duabus potentiis sita libertas sit, disputatur a Scholasticis. Durandus in utraque potentia, immo in intellectu potissimum libertatem formaliter sitam esse judicavit. Henricus de Gaudavo *Quodl.* I. Quæst. 16., & Scotus in I. *Sent.* Dist. 25. quæst. un. eam intellectui adimunt, & unice voluntati concedunt. Jo. Lockius *de Intel. hum.* Lib. I. cap. 21. §. 14., eos irridet, qui quærunt, an in voluntate sit libertas, quod perinde esse dicit, ac quærere, an somnus sit rapidus, vel virtus quadrata (*b*).

224. Rem acu tetigit S. Thomas docens, libertatem prius, & *radicaliter* esse in intellectu, *formaliter* autem in voluntate; cui sententiæ bona & melior Theologorum pars adhæret. *Radix libertatis*, inquit 1. 2. quæst. 17. art. 1. ad 2.: „ Est „ voluntas, sicut subjectum, sed sicut causa est „ ratio. Ex hoc enim voluntas libere potest ad „ diversa ferri, quia ratio potest habere diversas „ conceptiones boni, & ideo Philosophi definiunt „ liberum arbitrium, quod est liberum de ra„ tione judicium, quasi ratio sit causa liberta„ tis ".

225. Et quidem intellectum esse primam libertatis radicem, seu causam, vel ex solo veteri adagio patet: *Nihil volitum, qui præcognitum*, ex quo sequitur voluntatis motum ex cognitione objecti oriri, & ita quidem, ut voluntas nihil velle possit, quod prius a ratione non fuerit bonum judicatum; alioquin voluntas esset appetitus irrationalis.

226. Cohærenter ad hanc doctrinam Thomistæ præeunte S. Præceptore negant, peccatum esse posse in voluntate, nisi error, & deordinatio in intellectum præcesserit; unde S. Thomas 2. 2. qu. 51. art. 3. ad 2. docet, posse quidem in peccatoribus judicium esse rectum in universali, sed in particulari agibili eorum judicium semper corrumpi. Et supra quæst. 47. art. 13. docuerat, veram prudentiam, quæ recte consiliatur, judicat, præcipit, in peccatoribus esse non posse. Et quamquam nonnulli malum, quod agunt, *speculative* cognoscunt, omnes tamen peccatores semper sequuntur judicium practicum, quo ipsis hic, & nunc objectum apparet delectabile, bonum, & amplectendum.

227. *Formaliter* tamen libertas est in voluntate, in qua sola est electio, unde etiam illi tribuitur meritum, & demeritum. *Nonnisi voluntate peccatur*, inquit S. Augustinus Lib. *de duab. anim.* cap. 10.; & S. Bernardus Sermon. III. de Paschate *Quid odit*, inquit, *aut punit Deus*, *præter propriam voluntatem?* Et quidem voluntas, ut sæpissime docet S. Thomas, respectu ultimi finis nullam habet electionem; illi enim necessario adhæret, nempe bono in communi, seu felicitati, quam necessario quisque appetit. Sed media ad felicitatem consequendam, seu bona particularia, electioni voluntatis subjacent, quia ista finita sunt, ejusdemque capacitatem, quæ plane infinita est, explere nequeunt; unde fit, eam nullo peculiari bono ita satiari, ut illud respuere nequeat.

Quæres *quarto*. An posita indifferentia judicii possit voluntas libertatem amittere?

228. Resp. Thomistæ ita putant, libertatis radicem in indifferentia judicii esse sitam, ut quamdiu illa manet, nunquam possit voluntas necessario moveri; quod patet *primo* ex eo, quod voluntas non feratur in objectum, nisi quatenus et bonum repræsentatur: quotiescumque igitur judicium intellectus circa bonitatem, vel pravitatem objecti erit indifferens, hoc est, quotiescumque poterit intellectus voluntati repræsentare objectum, vel sub adspectu boni, vel sub adspectu mali, semper erit in voluntate libertas illud vel amplectendi, vel declinandi.

229. Præterea S. Thomas Quæst. XXIV. *De verit.* art. 2., & I. P. quæst. 83. art. 1. probat, non esse in brutis liberum arbitrium, quia *judicium eorum est determinatum ad unum*. Si igitur contra in homine judicium manet indeterminatum, & indifferens, ita ut possit voluntati objectum sub diversa ratione boni, aut mali repræsentare, libertas quoque illæsa manebit.

230. Ex hac doctrina Thomistæ inferunt, physi-

(*a*) Fuere ex Scholasticis, qui voluntatem dixerunt esse potentiam mere passivam, quæ actum suum reciperet ab intellectu apprehendente, & judicante. Alii contra voluntatis actum ab intellectu minime pendere docuerunt. Aliis visum est, voluntatem esse potentiam partim activam, partim passivam. Ita inter alios statuit Gregorius Ariminensis in II. Dist. 25. q. 1. Cajetanus in I. P. qu. 80. art. 2., & alibi docet, voluntatem moveri ab intellectu quoad specificationem, a se ipsa autem quoad exercitium, ac proinde priori ratione esse passivam, secunda vero activam. Thomistæ communiter docent, voluntatem respectu sui actus simpliciter activam esse, ita ut sola, ut causa secunda, se ipsam efficienter moveat. Ita S. Thomas, cum alias sæpe, tum Quæst. XXII. *De verit.* art. 11. ad 5. Videri potest Dominicus Bannez Comment. in I. P. qu. 80. art. 2.

(*b*) Contra Durandum, & Scotistas videri possunt plerique Thomistæ, ac inter alios Estius in Lib. II. *Sent.* Dist. 24. §. 3., & Sylvius in I. P. qu. 83. ad art. 3. & 4. De Lockio autem valde apposite ait P. Buffier: *après avoir lu avec attention, & plus d' une fois cettes profondes réflexions, il m' a paru, que c' est l' endroit de tout l' ouvrage, où l' auteur s' est le moin entendu lui même. Cours de Sciences, Traité des prem. verités* P. III. cap. 2.

sicam præmotionem libertati non officere, quia tametsi voluntatem efficaciter ad actum determinet, judicii tamen indifferentiam non tollit. Thomistis consentiunt etiam recentiores Augustiniani, quia quamquam physicam præmotionem non probent, fatentur tamen eam libertati nullatenus contrariam esse (a).

231. Refragatur huic doctrinæ P. Suarez Prolegom. I. de *Gratia* cap. 4., & cum eo passim Molinistæ, quorum ratio, ni fallor, hæc est præcipua, quia posita præmotione efficaci voluntas non amplius a solo intellectu dirigitur; quare etiam manente indifferentia judicii, libertatem amittit. Hinc etiam, ajunt, S. Thomas Quæst. XXII. *De veritate* art. 8. docet, *Deum posse immutare voluntatem de necessitate*, non *tamen posse eam cogere*.

232. Veruntamen hæc difficultas ex eo oritur, quod Adversarii Divinæ præmotionis efficaciam non satis accurate perpendunt. Motio enim Dei, ut centies repetit S. Thomas, naturas rerum non immutat, neque evertit, sed conservat, & perficit. Hinc cum voluntatis natura sit, ut judicium ultimum, & practicum constanter sequatur, aut voluntas non erit, aut etiam sub præmotione judicium intellectus sequetur; & ita quidem, ut quamdiu fuerit in intellectu judicii indifferentia, sit etiam in voluntate libertas. *Deus*, inquit Angelicus Quæst. VI. *de malo* art. unic. ad 3.: „ Movet quidem voluntatem immutabiliter (*notentur* „ *hæc verba*) propter efficaciam virtutis moven„ tis, quæ deficere non potest; sed propter natu„ ram voluntatis motæ, quæ indifferenter se ha„ bet ad diversa, non inducitur necessitas, sed „ manet libertas: sicut etiam in omnibus provi„ dentia Divina infallibiliter operatur, & tamen „ a causis contingentibus proveniunt effectus, in„ quantum Deus movet proportionabiliter unum„ quodque secundum suum modum ".

233. Cum autem S. Thomas docet, posse Deum voluntatem immutare de *necessitate*, non asserit id fieri posse remanente judicii indifferentia, sed ablata, ut patet exemplo, quod affert, Beatorum, quorum voluntas est utique necessitate adstricta ad amandum Deum; at vero nulla in eis reliqua est judicii indifferentia; eorum enim intellectus Deum sub omnimoda, & totali ratione boni ita cognoscit, ut nullam nec levissimam mali umbram in eo invenire possit.

234. Non abs re erit totam S. Doctoris doctrinam ex laud. art. 8. Quæst. XXII. in medium afferre, quæ nostram præmotionis physicæ sententiam mirifice confirmat. Postquam enim dixisset, Deum cum voluntatem immutat, facere, *ut præcedenti inclinationi succedat alia inclinatio*, ita pergit: „ Potest autem Deus voluntatem immuta„ re ex hoc, quod *ipse in voluntate operatur*, „ *sicut in natura*. Unde sicut omnis actio natu„ ralis est a Deo, ita omnis actio voluntatis, in„ quantum est actio, non solum est a voluntate, „ ut immediate agente; sed a Deo, ut primo a„ gente, *qui vehementius imprimit*. Unde sicut „ voluntas potest immutare actum suum in aliud „ (utique libere), *ita & multo amplius Deus*. „ Immutat autem voluntatem dupliciter, uno mo„ do movendo tantum, quando scilicet voluntatem „ movet ad aliquid volendum sine hoc, quod a„ liquam formam imprimat voluntati, sicut sine „ appositione alicujus habitus quandoque facit, ut „ homo velit hoc, quod prius non volebat; alio „ vero modo imprimendo aliquam formam in i„ psam voluntatem. Sicuti enim ex ipsa natura, „ quam Deus voluntati dedit, inclinatur voluntas „ in aliquid volendum; ita ex aliquo superaddi„ to, sicut est gratia, vel virtus, inclinatur ul„ terius ad volendum aliquid aliud, ad quod prius „ non erat determinata naturali inclinatione (en „ motionem in ordine supernaturali). Sed hæc „ quidem inclinatio superaddita quandoque est per„ fecta, quandoque imperfecta. Quando quidem „ est perfecta, facit necessariam inclinationem in „ id, ad quod determinat, sicut per naturam de „ necessitate inclinatur voluntas in appetendum fi„ nem sicut contingit in Beatis, in quibus Charitas „ perfecta inclinat sufficienter in bonum, non so„ lum quantum ad finem ultimum, sed quantum „ ad ea, quæ sunt ad finem. Aliquando vero for„ ma superaddita non est usquequaque perfecta, „ sicut est in viatoribus, & tunc ex forma super„ addita voluntas inclinatûr quidem, sed non ex „ necessitate ". Hæc quamvis prolixiora referre placuit, ut de mente S. Thomæ nulla possit superesse dubitatio.

235. Sed nemo meliore in luce hanc veritatem collocavit, quam illustriss. Meldensis Episc. Jac. Benignus Bossuetus in tractatu *de libero arbitrio* cap. 8. Tomo X. edit. Paris. 1748. ostendens, nedum in Thomistico systemate præmotionis phisicæ sartam, tectamque manere hominis libertatem, verum etiam in nullo alio systemate id æque accurate explicari posse. Dignus plane esset locus, ut integer hic apponeretur, brevitati tamen consulentes nonnisi pauca inde delibabimus. Totum fundamentum desumit ex inconcusso illo S. Thomæ principio: *Cum voluntas Divina sit efficacissima, non solum sequitur, quod fiant ea, quæ Deus vult fieri, sed etiam quod eodem modo fiant, quo Deus ea fieri vult; & hoc ipso, quod nihil voluntati Divinæ resistit, sequitur, quod non solum fiant ea, quæ Deus vult fieri, sed quod fiant contingenter, vel necessario, quæ sic fieri vult*, I. P. Quæst. 19. art. 8. in corp. & ad 3.; quia

(a) Vid. P. Laur. Berti Lib. IV. *De Theol. Discipl.* cap. 6. & in scholio ad cap. 12. Editionis ab auctore auctæ; ubi a physica præmotione, quam antea impugnaverat, non amplius se abhorrere testatur.

quia voluntas Dei non solum substantiam actus attingit, sed etiam modum ejusdem; neque enim Deus res vult tantum sub generali conceptu entis, sed etiam prout omnibus proprietatibus peculiaribus circumvestitæ sunt, ut nihil prorsus quantumvis minimum efficaciæ Divinæ voluntatis subtrahatur: unde sequitur, Deum esse causam nostræ libertatis, non solum quatenus facultas est eligendi hoc, vel illud, sed etiam quatenus actu voluntas hoc, vel illud libere eligit; & quemadmodum Deus nobis potentiam dedit, ita etiam nobis efficaciter nos movendo, dat ipsum volendi actum. Quod adeo verum est, ut nisi Deus motione sua id nobis daret, nostræ libertati exercitium non haberemus, sicut nec libertatem haberemus, nisi eam Deus nobis contulisset; quia quidquid in nobis est boni in quocumque ordine sive physico, sive morali, totum a Deo est. Ex hac doctrina infert doctissimus Bossuetus, nostram libertatem cum Divinæ voluntatis efficacia ita cohærere: sicuti effectus cum sua causa cohæret, quia Divinæ voluntatis efficacia nostræ ipsius libertatis causa est, & quia non ita facile est concipere, & explicare modum, quo effectus a sua causa prodit, hinc illa difficultas oritur humanam libertatem cum Divina motione conciliandi.

256. Immo acute observat idem profundissimus Auctor, res omnes, quo magis de ratione entis participant, eo magis efficaciæ Divinæ voluntatis subdi, quæ est causa universalis totius entis. Jam vero magis habet rationem entis voluntas in exercitio suæ libertatis, seu ut actu libere agens, quam ut tantum in potentia libere agendi, quia major est ratio entis in actu, quam in potentia: si ergo libertas ut potentia in nobis producta est a Deo, quod nemo negat, eadem ratione, immo & potiore ipsum libertatis exercitium, nempe liber voluntatis consensus a Deo produci debet, quatenus Deus sua actione nostram voluntatem efficaciter ad libere volendum movet: ut proinde aut negandum sit, nostræ libertatis exercitium esse aliquod ens, aut si hoc negari non potest, omnino confitendum sit, illud a Deo nos permovente pendere.

257. Neque vero quisquam objiciat, pergit Bossuetus, de ratione libertatis esse, ut illius exercitium, non ab alio principio, quam ab ipsa libertate proveniat. Non inquam; qui enim ita objiciunt, considerare deberent, nostram libertatem non esse causam primam, increatam, & independentem; sed secundam, & intrinseco dependentem a Deo, qui eam creavit, ut quemadmodum sine Deo creante esse non potuisset, ita sine eodem in nobis operante nunquam in actum prodiret. *Liberum arbitrium*, inquit S. Thomas I. P. qu. 83. art. 1. ad 3., *est causa sui motus, quia homo per liberum arbitrium se ipsum movet ad agendum; non tamen est de necessitate libertatis, quod sit prima causa sui id, quod liberum est ... Deus igitur est prima causa movens & naturales causas, & voluntarias*. Quamquam itaque libertatis nostræ notio quodcumque aliud principium extrinsecum excludat, non tamen excludit, aut excludere potest actionem Dei, qui sicut libertatis nostræ est auctor, ita eam, quocumque voluerit, inflectere potest, quin ejus jura vel minime lædat. Neque vero concipere debemus, Deum producere libertatis nostræ exercitium, ut aliquam rem a nobis sejunctam, sed potius Deum motione sua facere, ut faciamus: & cum Deus velit, ut libere agamus, ex hoc sequitur, ut sub ipsius motione libere agamus; quamobrem absurdum potius, & repugnans videtur, quod Deus nos efficaciter movens nostram lædat libertatem, cum contra nulla in nobis esset, nec quantum ad potentiam; nec quantum ad exercitium libertas, nisi Deus eam sua omnipotenti virtute in nobis efficeret; & sibi Deus plane contrarius foret, si nos determinando ad aliquid, nostram destrueret libertatem.

258. His, aliisque id genus ex doctrina S. Thomæ solide juxta ac perspicue expositis, ita Bossuetus concludit: „ Hæc est eorum sententia, qui „ Thomistæ appellantur; atque hoc intelligunt doctiores inter ipsos nominibus præmotionis, & prædeterminationis physicæ, quæ aliquibus adeo dura videntur, sed si bene percipiantur, optimum „ reddunt sensum; ii enim Theologi perfectam libertatis ideam in actionibus humanis omnino „ servant, & solummodo contendunt, exercitium „ libertatis in Deum tamquam causam primam „ esse refundendum, qui illud operatur, non solum quibusdam præcedentibus illicitis, sed etiam (*physice voluntatem promovendo*) in omni intimiore ejus proprietate: quod eo magis „ necessarium videtur, quo in quibusdam actionibus liberis nos nec delectationem, nec suavitatem ullam, nec demum quamcumque aliam „ rationem animadvertimus, præter nostram solam voluntatem, quæ nos ad eas impellit, quæ „ actiones Divinæ providentiæ, imo & præscientiæ penitus subtraherentur, nisi fateremur, Deum „ attingere omnem nostræ voluntatis actionem, ita „ ut a Deo ipso habeat, quidquid entitatis in ea „ reperitur". Ita celeberrimus hic Galliarum Præsul cujus doctrina omnes plane regiones, in quibus bonæ litteræ excoluntur, in admirationem pertraxit, & cujus auctoritas sola sufficere videtur ad physicam Thomistarum præmotionem tuendam (*a*).

DIS-

(*a*) En gravissimi hujus Episcopi verba: Tel est le sentiment de ceux, qu'on appelle Thomistes; voila ce que veulent dire les plus habiles d'entreux, par ces termes de premotion, & prédétermination physique, qui semblent si rudes à quelques-uns, mais qui étant entendus, ont un si bon sens. Car enfin ces Théologiens conservent dans les actions humaines l'idée toute entiere de la liberté, que nous avons donné au commencement; mais ils veulent, que l'exercice de la liberté ainsi defini, ait Dieu pour cause pre-

DISSERTATIO II.

De Moralitate Actuum Humanorum.

1. Postquam egimus de voluntate, & libertate, unde physica actus humani natura desumitur, sequitur, ut de morali ejusdem natura dicamus, qua nempe in genere moris actus dicitur bonus, vel malus, laude, vel vituperio, præmio, vel pœna dignus.

2. Nonnulli ex Scholasticis putarunt, moralitatem nihil esse aliud, quam ipsam libertatem actus; alii vero communiter fere docent, libertatem quidem ad actus moralitatem prærequiri, hanc tamen illi aliquid superaddere; quod certe per se evidens est, vel ex eo solo, quod eadem manente libertate potest moralitas actus variari, ut primum sit bonus, & postea malus.

3. Quod si ab istis quæras, ecquid tandem sit illud, quod moralitas libertati superaddit, in varias distrahuntur sententias, quas satis erit vel brevissime indicare. Quidam nonnisi meram extrinsecam denominationem id esse arbitrantur; alii vero moralitatem actus constituunt in aliqua relatione ad regulas morum; sed rursus controvertitur, utrum relatio ista sit *rationis* tantum, an vero *realis*; ac demum qui moralitatem constituunt in relatione reali ad morum regulas (quæ verior sententia est) novam instituunt controversiam, an ratio ista *prædicamentalis* sit, an *transcendentalis*. Quæstiunculæ hæ sunt, inquit Nicolaus l' Herminier, quas vel summatim pertractare animus non est, nec otium.

4. Satis ad rem nostram fuerit, una cum S. Thoma statuere, moralitatem sitam esse in ordine, & conformitate ad regulas morum. Id tradit S. Doctor, cum alias sæpe, tum 1. 2. quæst. 71. art. 6., ubi inquit: *Habet actus humanus, quod sit malus ex eo, quod caret debita commensuratione. Omnis autem commensuratio cujuscumque rei attenditur per comparationem ad aliquam regulam, a qua si divertat, incommensurata erit.*

5. Porro ut ibidem prosequitur Angelicus, *regula voluntatis humanæ est duplex, una propinqua & homogenea, scilicet ipsa humana ratio; alia vero est prima regula, scilicet lex æterna, quæ est quasi ratio Dei;* humana tamen ratio actuum nostrorum regula non est, nisi qoatenus legi Divinæ subsiat. Quando actus hisce regulis conformis est, bonus dicitur: contra est malus, si ab iis deflectat; indifferens autem, si nec lege præceptus, nec prohibitus, sed duntaxat permissus sit. Indifferentiam tertiam moralitatis speciem esse Theologi bene multi admittunt S. Thomæ auctoritate permoti, qui ita ait 1. 2. q. 92. art. 2.: *Sunt autem tres differentiæ humanorum actuum. Nam quidam actus sunt boni ex genere, qui sunt actus virtutum, & respectu horum ponitur lex actus præcipere, vel imperare... Quidam vero sunt actus mali ex genere, sicut actus vitiosi, & respectu horum lex habet prohibere. Quidam ex genere suo sunt actus indifferentes, & respectu horum lex habet permittere.*

CAPUT I.

De Principiis Moralitatis.

6. Sanctus Thomas 1. 2. q. 18. art. 2. 3. & 4. tria distinguit, ex quibus actus bonitatem, vel malitiam desumunt, quæ proinde moralitatis principia appellari solent, nempe objectum, finem, & circumstantias.

7. Et quantum quidem ad primum moralitatis principium pertinet, non hic sumimus objectum *physice*, & *materialiter*, prout præcise est aliquod ens; sed *moraliter*, quatenus hoc ens regulis morum consentaneum est, aut dissentaneum. Sic ex. gr. res aliena, prout præcise res aliena, non dicitur objectum furti, sed prout ejus ablatio Divinæ legi adversatur.

8. Porro, ut S. Thomas docet laud. quæst. 18. art. 2., prima, & essentialis, seu specifica moralitas actus humani desumitur ab objecto, quod primo Angelicus Doctor ex Script. S. confirmat. Nam Oseæ IX. dicitur: *Facti sunt abominabiles, sicut ea, quæ dilexerunt:* cui simile est illud S. Augustini Tract. II. in 1. Ep. S. Joan. num. 14.: *Talis est quisque, qualis ejus dilectio. Terram diligis? terra es; Deum diligis? quid dicam? Deus eris.* Quibus verbis ostenditur, tales nos esse, quale est nostrarum actionum objectum.

9. Id ulterius S. Thomas declarat similitudine a rebus naturalibus deprompta. „ Sicut enim, „ *inquit*, res naturalis habet speciem ex sua for„ ma, ita actio habet speciem ex objecto, sicut „ &

mière, & qu'il opere non seulement pars les attraits, qui le précedent, mais encore dans ce, qu'il a de plus intime, ce qui leur paraît d'autant plus necessaire, qu'il y a plusieurs actions libres, comme il a été remarqué, où nous ne sentons aucun plaisir, ni aucune suavité, ni enfin aucune autre raison, qui nous y porte, que notre seule volonté, ce qui ôterait ces actions à la providence, & même à la préscience divine, selon les principes, que nous avons établis, si on ne reconnaissait, que Dieu atteint, pour ainsi parler, toute action de nos volontés dans son fond, donnant immédiatement, & intimement à chacune tout ce qu'elle a d'etre. Prosequitur deinde doctissimus hic Meldensis Episcopus solita sua perspicacitate, ac profunditate præcipuas difficultates solvere, quas Thomistico systemati nonnulli objicere solent; de quibus consuli etiam potest eximium opus, cui titulus est: *D. Thomas sui interpres: De Divina motione, & libertate creata*, quod semel, & iterum Romanis typis prodiit.

„ & motus ex termino. Et ideo sicut prima bonitas rei naturalis attenditur ex sua forma, „ quæ dat speciem ei, ita & prima bonitas actus moralis attenditur ex objecto convenienti". Hinc oritur specifica diversitas, tum inter virtutes, tum inter vitia. Sic ex. gr. fides, spes, charitas virtutes theologicæ vocantur, quia earum objectum Deus est; distinguuntur a virtutibus moralibus temperantia, fortitudine, & ceteris aliis, quarum objecta diversa sunt; eademque ratione homicidium differt a furto, quod utriusque objecta diversa sint.

10. Præterea actus humanus speciem sumit a fine. Porro duplex distinguendus est finis, alius intrinsecus, qui dici solet finis operis, & ab objecto ipso minime distinguitur: sic finis eleemosynæ intrinsecus est indigentis necessitatibus subvenire; alter est extrinsecus, & operantis, ille scilicet, quem sibi operans præstituit, seu id, *cujus gratia aliquid fit*. Unde idem actus potest plures bonitatis, vel malitiæ species habere, prout ad diversos fines refertur, ex. gr. quis temperanter, & sobrie vivit eo fine, ut quod illi supcrest, possit dare pauperibus; actus iste ex objecto virtus temperantiæ, ex fine autem erit actus misericordiæ: & si ulterius intendat Evangelico præcepto obedire Luc. XI. 14., erit actus obedientiæ; & sic unus, idemque actus potest triplicem habere speciem, temperantiæ, misericordiæ, & obedientiæ.

11. Nec alia ratio est de actibus pravis; qui enim furatur, ut fornicetur, duplicem contrahit malitiæ speciem, nempe furti ex objecto, fornicationis autem ex fine. Unde pervulgatum illud Aristotelis effatum Lib. V. *Ethic.*: *Qui furatur propter adulterium, magis adulter est, quam fur*.

12. Ex his facile intelligitur, actionem etiam in se bonam, ut eleemosynam, posse a pravo fine vitiari, & corrumpi. Hinc quod dictum a Christo est Matth. VI. 22. & 23.: *Lucerna corporis tui est oculus tuus. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit*, ab Interpretibus ad finem referri solet: unde etiam S. Augustinus, *Noveris*, inquit Lib. IV. *cont. Jul.* cap. 3., *non officiis, sed finibus distinguendas esse virtutes. Officium est autem, quod faciendum est, finis autem, propter quem faciendum est*. Et paulo post ita rem exemplo illustrat: Si quidem manus abstinere ab alieno, si officium cogites, potest videri esse justitiæ, sed cum quæritur, quare fiat, & respondetur, ne plus pecuniæ litibus pereat, quomodo jam hoc factum vere poterit esse justitiæ, cum serviat avaritiæ?

13. Si actio indifferens per se sit, tota ejus bonitas, aut malitia a fine operantis dependet; si vero actio sit per se mala, nunquam poterit in ordinem redigi, etiamsi ab operante ad bonum finem dirigatur.

14. Sed præter finem, qui in actibus moralibus præcipue considerari debet, attendendæ sunt etiam ceteræ circumstantiæ; quæ una cum fine septem enumerantur a S. Thoma 1. 2. qu. 7. art. 3. ex Tullio in *Rethor.* hoc versiculo comprehensæ.

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur,
quomodo, quando.

Considerandum est enim in actibus, quis fecit, quibus auxiliis, vel instrumentis fecerit, quid fecerit, ubi fecerit, cur fecerit, quomodo fecerit, & quando fecerit (a).

15. Porro ex his circumstantiis actus aliquam speciem sumit, vel bonitatis, vel malitiæ. Id patet in exemplo pauperculæ illius viduæ Luc. XXI., quæ cum duo tantum æra minuta in Gazophylacium misisset, Christi tamen infallibili sententia laudata est, quod plus, quam omnes, miserit: *Nam omnes*, ut inquit Christus, *ex abundanti sibi miserunt in munera Dei, hæc autem ex eo, quod deest illi, omnem victum suum, quem habuit, misit*. Idemque dici debet de malitia actus, cujus exemplum nobis suppeditat sacrificium Saul, I. Regum XIII., quod in importuna temporis circumstantia oblatum Deo displicuit.

16. Species tamen, quam actus sumit ex circumstantiis, est duntaxat accidentalis, quando circumstantiæ non sunt volitæ primario, & directe, sed solum secundario, accessorie, & consecutive. Quod si aliqua circumstantia esset volita primario, directe, & per se, tunc indueret rationem objecti, & primam, ac essentialem speciem actui tribueret: puta si quis Clericum percuteret, ut Ecclesiastico ordini injuriam irrogaret.

17. Porro circumstantiarum genus est duplex: aliæ enim sunt, quæ actus speciem mutant, aliæ, quæ actus bonitatem, vel malitiam augent quidem, ita tamen, ut illum ad aliam speciem minime transferant. Inter circumstantias mutantes speciem non solum illæ numerandæ sunt, quæ actum referunt ad diversam vitii speciem; sed illæ etiam, quæ actum theologice a specie peccati ve-

(a) S. Bonaventura in IV. *Sent.* dist. 16. dub. 9. quatuordecim enumerat circumstantias, easque hisce tribus versibus comprehendit:

Aggravat ordo, locus, persona, scientia, tempus,
Ætas, conditio, numerus, mora, copia, causa,
Est modus in culpa, status altus, lucta pusilla.

Ex his autem sex respiciunt personam, ut ille docet, scilicet scientia, ordo, conditio, persona & status; tres autem crimen, seu actum, nempe numerus, mora, & modus agendi; tres etiam causam, copia, causa, & lucta pusilla; duæ autem sunt adjacentes, scilicet locus, & tempus.

venialis, ad speciem mortalis evehunt, ut furtum leve dicitur specie a furto gravi differre, quamvis enim in utroque eadem specie sit conversio ad creaturas, non tamen eadem est specie aversio a Deo. Qui enim venialiter tantum peccat, non avertitur a fine ultimo, quemadmodum avertitur, qui graviter peccat.

18. Circumstantias, quæ peccati speciem mutant, esse in confessione aperiendas, inficiatur nemo. Sed gravis oritur inter Theologos controversia, an pœnitens teneatur etiam distincte Confessario eas circumstantias explicare, quæ speciem quidem peccati non mutant, notabiliter tamen aggravant, ita ut circumstantia per se, & seorsim sumpta ad peccatum mortale sufficeret. Ut si furtum unius aurei ex. gr. materiam esse peccati mortalis dicatur, adjectio paucorum assium, circumstantia erit quidem aggravans, sed non magnopere, & notabiliter, ac propterea nullum erit eam explicandi præceptum; sed adjectio alterius aurei, aut plurium procul dubio magnopere, ac notabiliter gravitatem furti adauget: quamquam actum ad aliam speciem non transfert. De his circumstantiis notabiliter aggravantibus tota controversia est.

19. Ego vero iis vehementer assentior, qui circumstantias peccatum graviter aggravantes in confessione aperiendas esse, pronunciant. Id *primo* expresse docet Catechismus Rom. P. II. cap. V. §. 47., cujus auctoritas multis certe etiam doctis, & magni nominis Casuistis anteponenda est. Accedit S. Carolus Borromæus, qui in *Instruct. Confess. Act. Eccles. Mediol.* P. IV. *Confessarius*, inquit, *debet esse instructus, quænam sint circumstantiæ peccati mutantes speciem, quæ notabiliter aggravantes; quia tam istæ, quam illæ necessario explicandæ sunt in confessione. Secundo* id etiam satis luculenter ex eo deducitur, quod Innocentius XI. eam propositionem damnavit n. 58. *Non tenemur Confessario interroganti fateri peccati alicujus consuetudinem.* Porro consuetudo peccandi non est circumstantia speciem mutans, sed tantum magnopere aggravans. Demum, si in Sacramentorum materia eodem Innocentio XI. definiente tenemur tutiorem sententiam amplecti, non video, quomodo possit quis in praxi contrarium sequi. Agitur hic de Sacramenti pœnitentiæ integritate; tutius esse etiam circumstantias valde aggravantes explicare, nemo inficiari potest: ergo &c.

20. Sed nec illud prætereundum, quod quamquam Synodus Tridentina hanc quæstionem finire noluit, validissimam tamen pro nostra sententia rationem suppeditavit; Sess. enim XIV. Cap. V. definit, circumstantias mutantes speciem esse in confessione explicandas, quod *sine illis peccata ipsa nec a pœnitentibus integre exponantur, nec judicibus innotescant, & fieri nequeat, ut de gravitate criminum recte censere possint, & pœnam, quam oportet, pro illis pœnitentibus imponere.* At vero hæc ipsa ratio luculenter evincit, etiam circumstantias notabiliter aggravantes esse explicandas. Quomodo enim peccata Sacerdoti judici, & medico integre & plene innotescent, si pœnitenti dicere sufficiat, se graviter furto peccasse, non autem explicare teneatur, an unum aureum, vel centum, vel mille furto sustulerit? se detractorem, & homicidam fuisse, non autem addere, an uno, eodemque actu uni soli, vel pluribus famam, & vitam eripuerit? Quod multo pluribus exemplis illustrari potest.

21. Quod hac in re non paucos conturbare solet, est auctoritas S. Thomæ, quem totum in ære suo esse putant adversarii. *Quidam dicunt*, inquit in IV. Dist. XVI. Qu. 3. art. 2. solut. 5. *quod omnes circumstantiæ, quæ aliquam notabilem quantitatem peccato addunt, confiteri necessitas est, si memoriæ occurrant. Alii vero dicunt, quod non sint de necessitate confitendæ, nisi circumstantiæ, quæ ad aliud genus peccati trahunt, & hoc probabilius est.* Eamdem doctrinam iterum repetit S. Doctor Opusc. XII. ad Lectorem Bisuntinum qu. 5.

22. Uterque hic locus non levem crucem proponit S. Thomæ discipulis, quibus communiter fere saniores Theologiæ moralis patroni subscribunt, nec uno modo respondent. Sylvius in Suppl. quæst. 9. art. 2. quæst. 1. fidenter dicit cum Dominico Scoto, S. Thomam fuisse sententiam suam mutaturum in *Summa Theologica*, si ad hanc quæstionem pertractandam pervenisset. Natalis etiam Alexander Lib. II. *Theol. Dogmaticæ* cap. V. art. 6. §. 1. pariter asserere non dubitat, S. Doctorem hanc opinionem, quam junior propugnavit, ejuraturum, ac retractaturum verisimiliter fuisse, si post Synodum Trident. scripsisset. P. Daniel Concina Tom. IX. *Theol. Christ.* Lib. I. diss. 4. cap. 6. putat, S. Doctorem intelligendum esse de iis circumstantiis, quæ notabilem quidem aliquam quantitatem addunt, non eam tamen, quæ ad peccatum mortale per se sufficiat; quod colligit ex his verbis, quæ subdit: *Cujus ratio est, quod venialia non sint de necessitate confessionis; sed solum mortalia, quæ quantitatem infinitam quodammodo habent.* Ex quo postea ita P. Concina concludit: *Circumstantiæ aggravantes; quæ aliam speciem peccato non tribuunt, vel quæ tribuunt quidem, sed non peccati mortalis, non sunt de necessitate confessionis.*

Quæres, an possit idem actus esse simul bonus, & malus respectu diversorum?

23. Cum dictum sit, actionem moralem speciem sumere ab objecto, a fine, & a circumstantiis, fieri potest, ut idem actus habeat objectum bonum, & finem, ac circumstantias malas, vel contra, quo in casu quæstio oritur, an talis actus totus quantus est, malus sit, an vero partim bonus, partim malus.

24. Joann. Cassianus, Collatione XVII. cap. 17. & 18. putavit, posse aliquem malo medio uti; dummodo finem bonum intendat; unde etiam doce-

cebat, *quando grave aliquod imminet de veritatis confessione discrimen; tunc mendaciorum esse recipienda perfugia*. Quam eamdem sententiam adoptasse videtur auctor Operis imperfecti in Matth. Cap. 7. inter opera S. Joan. Chrysost. Tom. VI., ubi dicit: *Ex proposito bono etiam quod videtur malum, bonum est, quia propositum bonum malum opus excusat; malum autem opus bonum propositum non condemnat* (a).

25. Sed hæc sententia e diametro pugnat cum Apostolo Rom. III. 8. eos aperte condemnante, qui dicunt: *faciamus mala, ut eveniant bona;* unde etiam Alexander III. cap. IV.: *de usuris* dicit: *Scriptura Sacra prohibet pro alterius vita mentiri*; & præclare S. Bernardus, ut oculus mentis sit vere secundum Evangelium simplex, duo necessaria esse dicit, *caritatem in intentione, & in electione veritatem* (*ita de præcepto, & dispensat.* cap. 14.).

26. Docet tamen S. Thomas 2. 2. quæst. 110. art. 2., ex bona intentione pravitatem malæ actionis saltem imminui. „ Diminuitur, *inquit*, culpa mendacii, si ordinetur ad aliquod bonum .... „ & quanto bonum intentum est melius, tanto „ magis minuitur culpa mendacii". Neque in his rebus magna esse potest difficultas.

27. Sed illud maxime in controversiam vocatur, an actus ex objecto bonus, si ad malum finem referatur, ita totus corrumpatur, inficiaturque, ut omnino sit malus, nec ullo modo meritorius. S. Thomas 2. 2. quæst. 19. art. 7. ita paucis rem declarat. Observat, intentione malam aliquando præcedere voluntatem, quandoque autem subsequi. Quando intentio præcedit, ex. gr. si aliquis eleemosynam erogare velit propter inanem gloriam consequendam, tunc certe totus actus est malus, quia voluntas est mala: sed si intentio sit consequens, ut si quis de eleemosyna jam erogata vanam gloriam aucupetur, tunc voluntas poterit esse bona, & per intentionem subsequentem non depravatur ille actus voluntatis, qui præcessit, sed actus voluntatis, qui iteratur (b). En S. Doctoris verba: „ Voluntas non potest dici bona, „ si sit intentio mala causa volendi: qui enim „ vult dare eleemosynam propter inanem gloriam „ consequendam, vult id, quod de se est bonum „ sub ratione mali, & ideo, prout est volitum „ ab ipso, est malum: unde voluntas ejus est mala. Sed si intentio sit consequens, tunc voluntas potuit esse bona; & per intentionem sequentem non depravatur ille actus voluntatis, qui „ præcessit, sed actus voluntatis, qui iteratur".

CAPUT II.

De Malitia actuum humanorum.

28. Error Manichæorum fuit a magno Augustino olim confutatus, & explosus, quod malum natura quædam esset a malo principio producta. Augustinum autem de more secutus est fidelis ejus discipulus S. Thomas I. P. quæst. 48. art. 1., ubi concludit, nomine mali nihil aliud significari, *quam absentiam boni*. Theologi tamen iisdem scholarum Magistris præeuntibus, duo in peccato commissionis distinguunt, entitatem, & malitiam. Entitas est ipse actus physice, & in se consideratus sine ullo respectu ad regulas morum, ut comestio carnium, ablatio rei alienæ, cetera id genus. Malitia vero est deordinatio actus a regulis morum.

29. Jam autem satis implexa orta est inter Scholasticos controversia, an malitia peccati, seu ipsa deordinatio, vel deformitas a regulis morum sit aliquid positivum, an vero consistat in sola negatione debitæ rectitudinis. Primum opinati sunt Cajetanus, Curiel, Martinez, Salmanticenses, Melchior Canus, Massouliè, Joannes a S. Thoma, Gonet, & alii nonnulli. Contrarium tamen tenent alii non inferioris subsellii Thomistæ, ut Sylvius, Contensonius, Gotti, Concina quibus plurimi etiam accedunt extra scholam S. Thomæ, ut Suarez, Petavius, l'Erminier, Berti &c. Billuard utramque sententiam problematice proponit Tom. V. Diss. I. *de Pecc.* art. 5. 30. Multo utilior ad praxim, immo plane necessaria est altera quæstio, cui elapso sæculo occasionem dedit nota illa controversia de peccato philosophico tunc exorta. Nimirum quidam, nec pauci laxiores Theologi, quanquam ignorantiam vincibilem a peccato non excusare confitebantur, contendebant tamen, ad peccatum requiri semper actualem aliquam advertentiam, seu considerationem malitiæ peccati (c).

31. Notandum est autem, hic non disputari de advertentia ad actum, sed de advertentia ad malitiam actus: & insuper, advertentiam actualem, de qua hic loquimur, tunc esse, quando actus cognoscitur sive clare, sive etiam obscure malitia actionis; virtualem vero, seu interpretativam in eo esse, qui potest, & debet malitiam operis cognoscere, & advertere, sed ex negligentia sua culpabili actu non advertit; non autem virtualis advertentia illa dicenda est, ut quidam adversariorum contendunt, quando non clara cognitio malitiæ afful-

(a) P. Bernardus Montfauconius in Diatr. ad finem Tom. VI. S. Joannis Chrysostomi ostendit, hoc opus multis aliis erroribus scatere.

(b) Vid. Contensonius in *Theol. mentis & cordis* L. VI. Dissert. 2. Specul. 3., Concina *Theol. Mor.* Tom. VI. Dissert. I. cap. 10., & P. Patuzzi Tom. II. *Eth. Christ.* tract. 25. cap. 10. n. 12.

(c) *Multi Probabilistæ*, inquit P. Tyrsus Gonzales *de recto usu opinionis prolab.* Diss. 9. num. 13., *ad peccandum contra legem Dei, requirant advertentiam*

fulget, sed tantum scrupuli aliqui, vel dubia aetu suboriuntur. Hæc enim advertentia est actualis, licet non plena, nec clara.

PROPOSITIO.

Ut actus sit culpabilis, non requiritur semper actualis advertentia, seu cogitatio malitiæ actionis, sed sufficit virtualis, quando nempe homo advertere debebat, & poterat.

52. Prob. *primo* ax Sac. Litteris. Paulus certe de suorum actuum pravitate non cogitabat, quando blasphemus fuit, contumeliosus, & Ecclesiam Dei persequebatur; de se enim ipse dicit 1. ad Timoth. I. 13. *ignorans feci in incredulitate*. Immo, ut ipse testatur Actor. XXVI. 9., existimaverat, *se adversus nomen Jesu Nazareni debere multa contraria agere*. Quis autem credat, eum propterea fuisse ab omni peccato immunem? Judæi item crucifigentes Christum Jesum immanem hujus Deicidii malitiam non advertebant, unde Christus ipse Luc. XXIII. 34. dicebat: *Pater dimitte illis; non enim sciunt, quid faciunt*. Et S. Petrus eos ax ignorantia peccasse tradit Act. III. 17. *Et nunc, fratres, scio, quia per ignorantiam fecistis, sicut & principes vestri*. Ac demum celebris est prophetia Christi Domini Joan. XVI. 2. *Venit hora, ut omnis, qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo*; tantum abest, ut hi ad suorum peccatorum malitiam adverterint animum. Omnes autem istos a peccato excusare, quis audeat, quia ad suarum actionum malitiam non advertebant?

53. Prob. *secundo* ex Concilio Diospolitano, in quo, referente S. Augustino *De gestis Pelagii* Cap. 18., proscripta fuit hæc Pelagii, & Cœlestii propositio: *Oblivio, & ignorantia non subjacent peccato, quoniam non eveniunt secundum voluntatem, sed secundum necessitatem*, cum David dicat, subdit S. Doctor: *Delicta juventutis meæ ne memineris, & ignorantiæ meæ; & cum in lege sacrificia pro ignorantia, sicut pro peccato offerantur*. Hic etiam facit damnatio peccati philosophici ab Alaxandro VIII. „ Peccatum philosophicum, quantumvis grave in illo, qui vel Deum ignorat, vel de Deo actu non cogitat, est grave peccatum, sed non est offensa Dai, neque æterna pœna dignum". Utrobique anim non solum ignorantiam, sed etiam oblivionem, & ignorantiam a peccato excusare, falso docebatur.

54. Prob. *tertio* auctoritate Clari Gallicani, a quo an. 1700. inter multas alias hæc etiam propositio damnata fuit num. 112. apud Bossuet Tom. XI. „ Si peccatores consummatæ malitiæ, cum blasphemant, & flagitiis se immergunt, non habent conscientiæ stimulos, nec mali, quod agunt, notitiam, cum omnibus Theologis propugno, eos hisce actionibus non peccare"; quæ tamen propositio vera procuidubio foret, si actualis &c. Antea etiam anno 1641. a Præsulibus Gallicanis, & Theologis Academiæ Parisiensis fuerat hæc alia non dissimilis propositio proscripta: *Nunquam peccatur, nisi prævia cognitione peccati animus illustretur, ejusque vitandi desiderio exstimuletur*. Cui censuræ etiam Academia Lovaniensis calculum suum, & grave pondus adjecit (a).

55. Prob. *quarto* ex S. Thoma 1. 2. q. 74. art. 7. ad 2., ubi ait: „ Ex hoc ipso, quod ratio superior non dirigit actus humanos secundum legem Divinam, impediens actum peccati, dicitur ipsa consentire, sive cogitet da lege æterna, siva non. Cum anim cogitat da lege Dei, actu eam contemnit; cum vero non cogitat, eam negligit par modum omissionis cujusdam". Et quæst. 6. art. 3. loquens de ignorantia consequenti, quæ a toto peccato minime excusat. „ Hoc igitur modo, *inquit*, dicitur, ignorantia, sive cum aliquis actu non considerat, quod considerare potest, & debet, quæ est ignorantia malæ electionis, vel ex passiona, vel ax habitu proveniens; sive cum aliquis notitiam, quam debet habere, non curat acquirare": ubi eodem

actualem ad malitiam, vel periculum malitiæ, ac proinde existimant neminem posse peccare, agendo contra legem, quin cognoscat se peccare. Vid. P. Concina L. II. de *Consc.* Dissert. II. c. 4. §. 1., & in *Hist. Probabilismi, & Rigorismi* Dissert. I. cap. 5. §. 2., Patuzzi *Della Regola prossima* Tom. I. P. II. cap. 5., & in *Ethica Christ.* Tract. 2. cap. 9., l'Herminier *de Actibus humanis*, & Arnaldus IV. *Denonc. de l'Hérésie du peché philosophique* art. 4.

(a) *Hæc propositio falsa est*, inquiunt Theologi Parisienses, *viamque aperit, ad exquirendas excusationes in peccatis*. Theologi autem Lovanienses ann. 1657. die 4. Maji hanc assertionem n. 25. *Ut actio quæpiam sit peccaminosa, oportet, ut procedat ab homine, qui noscit, & percipit, quid boni; malive in ea sit: & antequam id videat, & animum reflectat, actio neque bona est, neque mala*, tali censura notarunt: *Est*, inquiunt, *contra communia Religionis Christianæ principia: & innumera etiam immanissima peccata excusat cum pernicie animarum*. Adi-sis P. Hyacinthum Serry in *Hist. Congregat. de Auxiliis* Lib. III. cap. 48. Et recentius, scilicet ann. 1719. Facultas Parisiensis sequentes propositiones confixit: *Nullum est peccatum mortale in voluntatis consensu, nisi cogitatio aliqua præcesserit, & consideratio expressa malitiæ moralis, vel saltem aliqua expressa dubitatio, seu scrupulus .... Peccatum personale debet esse libere volitum sine aliqua cogitatione malitiæ moralis; quia talis cogitatio est principium deliberandi circa malitiam moralem. Ad peccatum requiritur aliqua consideratio, seu advertentia etiam præsens ad malitiam moralem*. Hæc autem fuit sacræ Facultatis censura: *Hæ propositiones temerariæ sunt, scandalosæ, perniciosæ, & errorem peccati philosophici toties damnatum renovantes*. Similes Episcoporum censuræ non raro occurrunt, quibus hanc Probabilistarum laxitatem frænare curarunt.

dem plane loco ponit considerationis, actualis ac scientiæ defectum. Et infinitus plane essem, si omnia Doctoris Angelici testimonia in hanc rem colligere vellem.

36. Prob. ult. ratione. Si ad peccandum requiritur actualis malitiæ advertentia, jam nulla erunt omnino ignorantiæ peccata; qui enim ex ignorantia peccat, procul dubio ad actionis malitiam, vel offensam Dei non advertit; atqui esse aliqua peccata ignorantiæ fide Catholica certum est, nec adversarii ipsi negant, ut superius pag. 13. & seq. probatum est: ergo &c.

37. Accedit, quod impii, cum in profundum peccatorum venerint, adeo excæcantur, ut de suarum actionum turpitudine, & malitia ne cogitent quidem. Anne propterea illos a culpa immunes dicemus? Sane Apostolus Ephes. IV. 17. a peccato non excusat gentiles, qui *ambulabant in vanitate sensus sui*, *tenebris obscuratum habentes intellectum*, *alienati a vita Dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum*.

38. Demum & illud certum est, sæpe a justis peccata venialia per incogitantiam, & subreptionem admitti, a quibus profecto abstinerent, si actualis cogitatio, vel advertentia eorumdem malitiæ ipsis occurreret. Unde cum ea peccata plane non cognoscant, clamant cum Propheta: *Ab occultis meis munda me, Domine*.

39. Ne tamen vitium laxitatis declinantes in oppositum scopulum *rigorismi* incurramus, concedimus, aliquando inadvertentiam, non secus ac ignorantiam, antecedentem esse & involuntariam, quæ nempe ex nostra negligentia non procedit. Præclare pro more suo Angelicus: *Eo modo*; inquit 1. 2. qu. 6. art. 3. ad 3., *requiritur ad voluntarium actus cognitionis*, *sicut & actus voluntatis*, *ut scilicet sit in potestate alicujus considerare*, *& velle*, *& agere*, *& tunc sicut non velle*, *& non agere*, *cum tempus fuerit*, *est voluntarium*, *ita etiam non considerare*. Quemadmodum igitur ignorantia antecedens, ita & inadvertentia antecedens a peccato excusat. Non excusat autem, quando oritur vel ex negligentia, vel ex aliqua passione, aut inordinata animi affectione, aut ex perversis habitibus, & consuetudinibus voluntariis, aut ex mentis evagatione, aut demum ex quacumque alia culpabili causa. Præ oculis semper habendum est illud S. Thomæ principium: *Ignorantia quæ causatur ex culpa*, *non potest subsequentem culpam excusare*.

40. Objicit *primo* Claudius la Croix (*a*) spissam veluti nubem Scriptorum tam veterum, quam recentiorum, quos omnes pro certo habuisse dicit, ad peccatum prærequiri aliquam advertentiam ad legem Dei, & ad malitiam objecti, unde subdit: *ita docent communissime*.

41. Resp. Si duntaxat doceatur, prærequiri ad peccatum aliquam advertentiam saltem indirectam, virtualem, & interpretativam, quæ in iis omnibus reperitur, qui ex propria culpa, & negligentia non attendunt, utique concedi potest, ita docere *omnes communissime*. At vero si dicatur, prærequiri semper aliquam actualem advertentiam, quemadmodum postea se clare explicat La-Croixius, id absolute negamus. Et certum est, multos omnino invitos, & repugnantes esse ab adversario pro sua opinione citatos, cui apertissime contradicunt. Exemplum sit in S. Thoma, & Sylvio, qui inter alios suæ sententiæ patronos a La-Croixio numerantur, & tamen S. Thomæ doctrinam jam vidimus, & adhuc clarius perspiciemus. Sylvius autem, præclarus ille S. Thomæ interpres, perspicuis, conceptisque verbis statuit, inadvertentiam esse culpabilem, *cum per negligentiam*, *seu culpam acciderit*, *quod nulla ei cogitatio advenerit*, in 1. 2. qu. 76. art. 3.

42. Non equidem inficias ivero, plerosque Probabilistas ei opinioni favere, sed iis opponimus imprimis Scripturas, & Patres, a quibus cum docetur, homines ex ignorantia peccare, consequenter docetur, eos etiam sine advertentia peccare. Opponimus S. Thomam, qui sæpe, & sine ulla prorsus obscuritate hominem peccare docet, etiam cum actu non considerat legem, vel de ea non cogitat. Opponimus Ecclesiam Gallicanam, Universitates Parisinam, & Lovaniensem, atque integram catervam saniorum Scriptorum, quos recensent Salmanticenses Scholastici Tomo IV. tract. 13. disp. 5. dub. 6. §. 1., & alios non paucos, quos P. Concina Lib. II. *De conscientia* Diss. 2. cap. 4. §. 10. n. 51. longo ordine numerat.

43. Ob. *secundo*. S. Thomas 2. 2. qu. 98. art. 3. ad 2. inquit: „ Qui ex lapsu linguæ falsum „ jurat, si quidem advertat se jurare, & falsum „ esse, quod jurat, non excusatur a peccato mor„ tali, sicut nec a Dei contemptu; si autem hoc „ non advertat, non videtur habere intentionem „ jurandi, & ideo a crimine perjurii excusatur “.

44. Resp., inadvertentiam, de qua S. Thomas loquitur, spectare solum actum, seu purum factum, & supponi omnino involuntariam; loquitur enim de eo, qui *ex lapsu linguæ* falsum jurat, & non advertit se jurare, nempe quando unum verbum loco alterius ex ore prodit inconsiderate. Secus autem est dicendum de eo, qui voluntarie pejerat, nihil de offensa Dei, & de perjurii malitia cogitans: Unde S. Thomas alibi inquit (1. 2. qu. 76. art. 1. ad 3.): „ Si aliquid est secun„ dum aliquid notum, & secundum aliquid igno„ tum,

(*a*) Lib. V. *de peccatis* num. 16., cui consonat liber ann. 1683. sub nomine Ulrici Jonson evulgatus, fidenter asserens, omnes Theologos, paucis exceptis, docere, *Ad peccatum formaliter requiri notitiam malitiæ*.

„ tum, potest voluntas illud velle, & hoc modo „ ignorantia est causa peccati; sicut cum aliquis „ scit .... aliquem actum esse delectabilem, nescit „ tamen eum esse peccatum“: non est ergo necessaria ad peccandum actualis advertentia ad malitiam actus.

45. Inst. S. Doctor „ Antequam ratio, inquit „ Quæst. XV. *de Verit.* art. 4. ad 10., delectationem perpendat, vel nocumentum ipsius, non „ habet interpretativum consensum, etsi non resistat: sed quando jam perpendit ratio de delectatione insurgente, & de nocumento consequente ... nisi expresse resistat, videtur consentire“: requiritur ergo ad peccandum actualis advertentia.

46. Resp., S. D. loqui de inadvertentia omnino involuntaria, quando scilicet ratio *non habet interpretativum consensum*, non autem de inadvertentia indirecte saltem voluntaria, cum nempe voluntas *videtur consentire*. S. Thomas ibi agit de delectatione, quæ dicitur *morosa*, non a mora temporis, sed ex consensu rationis supervenientis, & recte docet, *tunc solum rationem se subjicere huic delectationi perversæ, quando in eam consentit* (ibidem in corp.), *seu quando jam perpendit ratio de delectatione insurgente, & de nocumento consequente*. Repetatur doctrina superius tradita ex S. Thoma 1. 2. q. 74. art. 7. *Hoc ipso quod ratio superior &c.* Vide sup. num. 35. S. etiam Bonaventura in II. Dist. 24. *Qui in tali delectatione*, ait, *advertens periculum, vel debens advertere, voluntarie versatur, exponit se discrimini &c.*

47. Ceterum mens Angelici Præceptoris non ex iis locis desumenda est, in quibus obiter, & per transennam hæc tractat, sed ubi data opera de ignorantia agit. Ibi autem clare, distincte, ac constanter docet, peccari, etiamsi nulla sit actualis advertentia, & consideratio malitiæ, quotiescumque id ex nostra negligentia contingit. Id patet ex locis superius adductis, & ex aliis fere triginta, quæ afferri possent.

48. Inst. *secundo*. Idem Doctor Angelicus Q. III. *De malo* art. 8., ubi data opera quærit, utrum ignorantia excuset peccatum, vel imminuat, postquam docuisset, sublata cognitione intellectus, per ignorantiam tolli voluntarium, quantum ad id, quod est ignoratum, ita subdit: „ Unde si in „ eodem actu aliquid sit ignoratum, & aliquid „ scitum, potest esse voluntarium, quantum ad „ id, quod est scitum, semper tamen est involuntarium quantum ad id quod est ignoratum: „ sive ignoretur deformitas actus (puta cum aliquis nescit fornicationem esse peccatum, voluntarie quidem facit fornicationem, sed non voluntarie facit peccatum), sive ignoretur circumstantia actus &c.“.

49. Resp., ibi S. Thomam proprie agere non de inadvertentia, sed de ignorantia, quam distinguit in voluntariam *directe*, qua aliquis *vult ignorare scientiam salutis, ne retrahatur a peccato*; & in voluntariam *indirecte*, quæ est ignorantia *negligentiæ*; & utramque culpabilem esse statuit. Quæ doctrina adaptanda est etiam inadvertentiæ ad malitiam actus; si enim hæc inadvertentia vel directe, vel indirecte sit volita, nequit a culpa excusare; a qua solummodo excusat, quando nullo modo est voluntaria.

50. Obj. *tertio*. Advertentia non est in nostra potestate, alioquin ad illam prærequireretur illa cognitio præcedens, quæ etiam non posset esse in nostra potestate, nisi per aliam præcognitionem, & sic in infinitum. Unde etiam S. Augustinus: *Nemo*, inquit *de Spir. & Litt.* cap. 34., *habet in potestate, quid ei veniat in mentem*. Si autem advertentia non est in nostra potestate, nec inadvertentia culpabilis esse potest (a).

51. Resp., hanc difficultatem, aliasque similes facile solvi doctrina S. Thomæ; vel enim homo debita diligentia usus est, vel non: si primum, inadvertentia certe non est in illius potestate, adeoque nec *virtualiter*, nec *indirecte* volita; sin autem ex aliqua culpa illius factum est, ut nulla cogitatio præcesserit; tunc quemadmodum negligentia est voluntaria, ita inadvertentia ex ea procedens est *virtualiter*, & *indirecte* voluntaria. *Tunc ignorantia*, inquit Angelicus Lect. VII. in Cap. I. Ep. ad Rom., *culpam excusat, quando sic procedit, & causat culpam, quod non causatur a culpa: sicut cum aliquis adhibita diligentia debita, dum credit percutere hostem, percutit patrem. Si vero ignorantia causetur ex culpa, non potest subsequentem culpam ignorantia excusare: unde si quis per ebrietatem homicidium committit, non excusatur a culpa, quia peccavit se inebriando; unde secundum Philosophum Politicorum II. cap. ult. meretur duplices multationes*. Culpabilis est ergo omnis inadvertentia, quæ procedit ex inordinata aliqua animi affectione, ex pravo habitu, ex voluntaria mentis evagatione, ex negligentia in rebus agendis &c.

52. Verba autem S. Augustini dicta sunt ad excludendam eam superbam potestatem sciendi omnia necessaria ad salutem solis naturæ viribus, quam adstruebant Pelagiani, non autem ad eam excludendam potestatem, quæ indiget adjuvari per gratiam, unde subdit: *sed consentire, vel dissentire propriæ voluntatis est*.

53.

(a) Eadem fere erat Pelagianorum objectio apud S. Hieronymum in Dial. I. adv. Pelag. num. 33. *Rogo, quæ est ista justitia, ut in peccato tenear erroris, cujus reatum non habet conscientia? Nescio me peccasse, & ejus rei, quam nescio, pœnas luo? Et quid plus faciam, si sponte peccavero?* Et Lib. II. *Ubi aufertur possibilitas, aufertur & vitium; nemo enim in eo condemnatur, quod facere non potest*.

53. Dices. Eodem modo est necessaria advertentia ad malitiam operis, quo est necessaria ad opus ipsum, seu ad actum; atqui actualis advertentia ad opus est omnino necessaria, ut opus sit voluntarium: ergo &c.

54. Resp. Neg. maj., Ut enim actus sit proprie humanus, debet elici cum cognitione, alias erit potius actus hominis (vid. sup. initio Tractat. n. 1.), quam actus humanus, unde actiones usu rationis carentium, neque laudi, neque vitio vertuntur. Sed etiamsi non habeatur actualis advertentia, seu consideratio malitiæ, adhuc tamen actus erit humanus, & vituperatione, ac pœna dignus, si inadvertentia sit saltem indirecte, & virtualiter voluntaria. Quamobrem S. Augustinus inquit Lib. I. *Retract.* cap. 15.: *Quis nesciens peccavit ... quia voluit, fecit, etiamsi non quia voluit, peccavit, nesciens peccatum esse, quod fecit. Ita nec tale peccatum sine voluntate esse potuit, sed voluntate facti, non voluntate peccati.*

55. Obj. ult. Certum est, inadvertentiam saltem minuere rationem voluntarii, ac consequenter gravitatem peccati: hoc autem posito sic colligitur: quo major est inadvertentia, eo levius est peccatum: ergo ubi nulla erit advertentia, ibi quoque nullum erit peccatum. Cons. prob., quia ut Dialectici ajunt, sicut se habet secundum quid ad secundum quid, ita simpliciter ad simpliciter, adeoque si diminuta advertentia diminuitur peccatum, ea penitus sublata, penitus etiam &c.

56. Resp. dist. cons. Ubi nulla omnino erit advertentia, neque actualis, neque virtualis, conc., si non sit quidem actualis advertentia, sit tamen virtualis, & interpretativa, in eo nempe, qui advertere poterat, & debebat, nego. Responsio patet ex dictis (a).

CAPUT III.

An Actus externus bonitatem, vel malitiam actus interioris augeat?

57. Externam operis executionem in agente libero semper præcedit interna ejusdem intentio. Quæstio igitur excitatur, an exterior operis executio aliquam addat actui interno essentialem moralitatis speciem, seu bonitatem, vel malitiam. Affirmant Scoti Discipuli, negant Thomistæ cum potiori Theologorum cœtu.

58. Supponitur autem, actum externum non esse, nisi meram actus interni executionem, nullamque executioni externæ fieri accidentalem moralitatis accessionem, ut contingit in Sacramentorum susceptione, in qua gratiæ collatio habetur, quæ non habetur in sola earumdem suscipiendorum voluntate; in indulgentiis lucrandis, & hujus generis aliis.

59. S. Thomas ita quæstionem resolvit 1. 2. q. 20. art. 4. „ Si loquamur de bonitate exterioris „ actus, quam habet ex bonitate finis, tunc actus „ exterior nihil addit ad bonitatem, nisi contingat ipsam voluntatem secundum se fieri meliorem in bonis, vel pejorem in malis, quod quidem videtur contingere posse tripliciter: uno modo secundum numerum, puta cum aliquis vult aliquid facere bono fine, vel malo, & tunc quidem non facit, postmodum autem vult, & facit, duplicantur actus voluntatis, & sic fit duplex bonum, vel duplex malum. Alio modo quantum ad extensionem, puta cum aliquis vult facere aliquid bono fine, vel malo, & propter aliquod impedimentum desistit, alius autem continuat motum voluntatis, quousque opus perficiat, manifestum est, quod hujusmodi voluntas est diuturnior in bono, vel malo, & secundum hoc est pejor, vel melior. *Tertio* secundum intensionem; sunt enim quidam actus exteriores, qui inquantum sunt delectabiles, vel pœnosi, nati sunt intendere voluntatem, vel remittere. Constat autem, quod quanto voluntas intensius tendit in bonum, vel malum, tanto est melior, vel pejor “.

60. „ Si autem loquamur de bonitate actus exterioris, quam habet secundum materiam, & debitas circumstantias, sic comparatur ad voluntatem, ut terminus, & finis, & hoc modo addit ad bonitatem, vel malitiam voluntatis, quia omnis inclinatio, vel motus perficitur in hoc, quod consequitur finem, vel attingit terminum. Unde non est perfecta voluntas, nisi sit talis, quæ opportunitate data operetur. Si vero possibilitas desit voluntate existente perfecta, ut operaretur, si posset, defectus perfectionis, quæ est ex actu exteriori, est simpliciter involuntarius. Involuntarium autem sicut non meretur præmium, vel pœnam in operando bonum, aut malum, ita non tollit aliquid de præmio, vel de pœna, si homo involuntarie simpliciter deficiat ad faciendum bonum, vel malum “.

61. Scotistæ subtiliter, ut solent, multa disputant, ut ostendant, actum exteriorem aliquam moralitatem per se, & ratione sui actui interiori addere, de quibus videri possunt Gonet, Contensonius, Gotti, Billuart, Collet &c. Unum est minime prætereundum, scilicet falso a nonnullis asseri,

(a) De hac quæstione præter citatos l'Herminier, Concinam, & Tyrsum Gonzales, videri potest opusculum P. Norberti Delbecque Dominicani *De advertentia ad peccatum necessaria* in 8. Leodii 1696. tum P. Natalis Alexander *Theol. Dogm. & moral.* Lib. III. Regula 75., Contensonius Lib. VI. Diss. 3. cap. 1. spec. 1. quæres 5. P. Pius Thomas Milante *Exercit. in duas proposit. damn. ab Alexandro VIII.* die 24. Augusti 1690. ac P. Vinc. Patuzzi in *Ethica Christ.* Tract. II. cap. 9. & seq. ubi plura addit in praxi diligenter observanda.

ri, fuisse in Petro Abælardo olim hanc propositionem damnatam: *Nos vero dicimus, quod sola voluntas a Deo æternaliter remuneratur, sive ad bonum, sive ad malum: nec propter opera pejor, vel melior efficitur homo, nisi forte dum operatur, in aliquo ejus voluntas augetur*. Falso inquam; nam Gregorius Ariminensis Lib. II. Dist. 42. quæst. 1. art. 1. ad 2. testatur se numquam hanc propositionem inter errores Abælardi reperisse, quamquam plurimos libros de hac materia evolverit. Reipsa inter multos Abælardi errores, quos S. Bernardus in epist. 188., & 192. recenset, iste minime reperitur.

CAPUT IV.

De Actuum indifferentia.

62. Potest actus humanus vel in specie considerari, vel in individuo, hoc est vel in se tantum, & ratione objecti, vel prout est in operante, & una simul complectitur finem, & circumstantias. Porro vel nulla est controversia, vel saltem non magni momenti, an aliqui actus sint in specie, seu secundum se, & tantummodo ex objecto indifferentes, & adiaphori. Sed gravis jamdiu orta est quæstio, an aliqui actus indifferentes esse possint, etiam in individuo considerati, scilicet prout fine, aliisque circumstantiis circumvestiti sunt. Scotus in II. Dist. 41. q. un., & Quodl. 18. art. 1. affirmativam sententiam tenet, cui etiam Vasquez in 1. 2. disp. 52., & nonnulli alii adhærent. Vid. P. Eusebius Amort *Disp. dogm. de actu morali indiffer*. Contra vero S. Thomas 1. 2. q. 18. art. 9. & in II. Dist. 40. q. ult. nullum esse actum in individuo indifferentem docet, & probat, cui non solum Thomistica Schola, sed frequentissimus etiam aliorum Theologorum chorus subscribit.

63. Notandum vero est, non hic quæstionem moveri de actuum humanorum merito, vel demerito: posse enim esse aliquem actum bonum in individuo, qui tamen nec meritorius sit, neque demeritorius, pro certo habent omnes ii, qui propugnant, non omnia infidelium, aut peccatorum opera esse peccata. Si enim aliquis istorum eleemosynam ex recto fine, debitisque in circumstantiis eroget, actus ille nec meritorius erit, quia gratia sanctificante destitutus, quæ est principium, & radix totius meriti; nec tamen demeritorius, quia non malus (a). Quæstio igitur tota est solum de bonitate, vel malitia actus.

64. Nec insuper agitur hic de actionibus quibusdam indeliberatis, cujusmodi plures ab homine sine rationis consideratione, & solius naturæ inclinatione fiunt. *Si actus*, inquit S. Doctor, *non procedit a ratione deliberativa, sed ex quadam imaginatione, sicut cum aliquis fricat barbam, vel movet manum, aut pedem, talis actus non est proprie loquendo moralis, vel humanus, cum hoc habeat actus a ratione, & sic erit indifferens, quasi extra genus moralium actuum existens.*

PROPOSITIO.

Nullus esse potest actus hominis deliberatus omnino indifferens in individuo.

65. Id probat primo S. Thomas Sacræ Scripturæ auctoritate. Nam Matth. XII. 36. ait Christus: *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii*. Quid autem sit verbum otiosum, explicat S. Gregorius Lib. VII. *Mor.* c. 25., & Hom. XVI. in *Evang.*, quod scilicet *utilitate rectitudinis, aut ratione justæ necessitatis, aut piæ utilitatis caret*. Unde ita argumentatur Angelicus: aut verbum rationem habet justæ necessitatis, vel piæ utilitatis, & tunc otiosum non est, sed bonum: aut non habet & tunc otiosum est & malum: ergo nullum esse potest verbum indifferens: & pari ratione nullus esse potest actus indifferens: immo hic multo minus, dicente S. Hieronymo in Psal. XVI. *Si de verbis otiosis redditur ratio, quanto magis de operibus* (b)?

66. Frustra vero ii sunt, qui aut dicunt, verba otiosa judicanda esse judicio discussionis, non autem condemnationis; aut negant, actiones indifferentes esse otiosas, quia referuntur, inquiunt, ad aliquam naturæ commoditatem.

67. Frustra inquam sunt; nam prima responsio cum toto contextu pugnat vers. 36. & seq. *Dico vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod lo-*

(a). S. Thomas in Dist. 5. Quæst. 1. art. 5. „ Non „ potest esse, *inquit*, aliquis actus a deliberata voluntate procedens in habentem gratiam, qui non sit „ meritorius, sed tamen in non habente gratiam potest „ esse aliquis actus deliberatus, qui nec meritorius, „ nec demeritorius est; tamen est bonus, vel malus“. Videtur quidem contrarium docere 1. 2. q. 21. art. 4. dicens, *omnem actum hominis bonum, vel malum, habere rationem meriti, vel demeriti apud Deum*. Sed, ut explicat Sylvius in hunc loc. id intelligi debet solum attenta ipsa ratione actus, non autem ratione operantis; quod etiam S. Doctor insinuat in resp. ad 2.

(b) S. Thomas in II. *Sent.* Dist. 40. Qu. 1. art. 5. „ Quidam dicunt, *inquit*, quod in dictis non potest esse aliquid indifferens, in factis autem potest: verbum enim ordinatum est ad aliquid, quia est signum „ rei; factum autem, cum non sit signum, non est „ ordinatum ad aliquid: & ideo in verbo incidit deformitas, si otiose proferatur: non autem in facto, „ si sine causa legitima fiat. Sed hæc ratio nulla est; „ quia quamvis non sit ordinatum ad aliquid, sicut „ signum ad signatum, est tamen ordinatum ad aliquid, sicut ad finem; quia omne quod a principio „ est, ad finem aliquem tendit: otium autem opponitur illi ordini, qui est ejus, quod est ad finem ipsum, & non ordini, qui est signi ad signatum“.

locuti fuerint homines, *reddent rationem de eo in die judicii*. *Ex verbis enim tuis justificaberis*, *& ex verbis tuis condemnaberis*. Quodnam autem erit aliud judicium condemnationis, si istud non est?

68. Alia autem responsio facile evanescit, si aliquantum examinetur. Quid enim intelligunt adversarii, cum naturæ commoditatem dicunt? Naturæne conservationem, aut alium finem honestum? Vel solam oblectationem, & voluptatem? Si primum, actio bona erit; ut enim inquit S. Thomas hic ad 2., hoc ipsum, quod aliquis agit ordinate ad sustentationem, vel quietem sui corporis, ad bonum virtutis ordinatur in eo, qui corpus suum ordinat ad bonum virtutis. Si vero intelligunt solam delectationem, magno certe in errore versentur, putantes voluptatem in se spectatam esse finem creaturæ rationali consentaneum. Possunt autem pluribus argumentis convinci; sed satis erit oraculum Innocentii XI., qui has duas propositiones apostolica censura confixit: *Comedere, & bibere usque ad satietatem, ob solam voluptatem non est peccatum; modo non obsit valetudini* (a); *quia licite potest appetitus naturalis suis actibus frui. Opus conjugii ob solam voluptatem exercitum, penitus caret culpa, ac defectu veniali* (b).

69. Hinc S. Thomas Lib. II. *Cont. Gent.* c. 26. probat delectationem non esse ultimum finem. *Nam delectatio*, inquit, *quæ consequitur bonas, & appetendas operationes, bona est; & appetenda: quæ autem malas, mala est, & fugienda. Habet igitur, quod sit bona, & appetenda ex alio: non est igitur ipsa ultimus finis*.

70. Prob. *secundo* ex S. Augustino dicente L. II. *de peccat. mer. & remiss.* cap. 18.: *Quamquam voluntas, mirum, si potest in medio quodam ita consistere, ut nec bona, nec mala sit. Aut enim justitiam diligimus, & bona est, & si magis diligimus, magis bona, si minus, minus bona est; aut si omnino non diligimus, non bona est. Quis vero dubitat dicere, voluntatem nullo modo justitiam diligentem, non modo esse malam, sed etiam pessimam voluntatem?* Ubi S. Augustinus non loquitur de voluntate, prout est potentia, quæ proinde vel est in statu gratiæ, & bona, vel in peccato, & mala, ut aliqui adversariorum respondet; sed loquitur de actu voluntatis, quem a Deo esse, si bonus est, S. Doctor ibi evincit contra Pelagianos; nam ita prosequitur: „ Quocirca, quoniam quod a Deo nos avertimus, nostrum est, & hæc est voluntas mala; quod vero ad Deum nos convertimus, nisi ipso excitante, atque adjuvante non possumus, & hæc est voluntas bona, quid habeamus, quod non accepimus "? Quid clarius, ut demonstret, se loqui de voluntate, ut actus est (c)?

71. Nec obest, quod S. Doctor dicat, voluntatem, quæ justitiam non diligit, esse non solum malam, *sed etiam pessimam voluntatem:* neque enim id verbum est ita presse accipiendum, quasi voluntas hoc ipso, quod non diligit justitiam, ultimum perversitatis gradum attigerit, sed latiore sensu, quatenus quodcumque malum morale aliis malis comparatum *pessimum* dici potest. Ceterum S. Augustinus alibi etiam omnem actionem nostram bonam esse, vel malam, aperte tradit. Ut cum ep. LXXXII. alias XIX. „ Cavendum est, *inquit*, ne sicut Philosophi, facta quædam hominum media dicamus inter recte factum, & peccatum, quæ neque in recte factis, neque in peccatis numerentur. *Vid. etiam Lib.* de utilitate credendi c. 12. ".

72. Probat *tertio* S. Thomas nostram proposit. hac ratione: „ Oportet, quod quilibet individualis actus habeat aliquam circumstantiam, per quam trahatur ad bonum, vel malum, ad minus ex parte intentionis finis. Cum enim rationis sit ordinare actus a ratione deliberativa procedens, si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi, & habet rationem mali. Si vero ordinetur ad debitum finem, convenit cum ordine rationis, unde habet rationem boni, necesse est autem, quod vel ordinetur, vel non ordinetur ad debitum finem; unde necesse est, omnem actum hominis a deliberativa ratione procedentem in individuo consideratum bonum esse, vel malum ".

73. Ob. Concilium Constantiense Sess. XV. anno 1414. hanc propositionem Jo. Hus proscripsit: *Divisio immediata humanorum operum est, quod sint virtuosa, vel vitiosa*. Hæc Joan. proscripta propositio cum nostra omnino convenit.

74. Resp. hanc propositionem fuisse damnatam, non

(a) *Illud sanguineis lacrymis flendum, quod solius nocumenti corporis, non animæ meminerint*, inquit Contensonius Lib. VI. *Theol. mentis, & cordis* Dissert. 1. cap. 11. spec. 3. ubi multa habet lectu dignissima.

(b) Vid. P. Pius Thomas Milante *Exerc.* IV. *Dogmatico-morali* in has propositiones. Clerus Gallicanus in comitiis ann. 1700. primæ illi propositioni hanc censuram inussit: *Hæc propositio temeraria est, scandalosa, perniciosa, erronea, & ad scholam Epicuri ablegenda*. Neque vero quis abutatur auctoritate S. Augustini, qui Serm. CLIX. *De verbis Apost.* cap. 2. postquam varias distinxit delectationes licitas, & illicitas, ita concludit: *Videtis ergo carissimi, esse in istis corporis sensibus licitas, & illicitas delectationes*. Sed S. Doctor loquitur de delectationibus licitis solum ex objecto, quæ tamen & ipsæ illicitæ erunt, nisi ad honestum finem dirigantur.

(c) P. Vasquez in 1. 2. q. 18. Disput. 5. cap. 1. inter alios multos, & graves Theologos, qui nostræ sententiæ patrocinentur, enumerat etiam S. Augustinum propter allatum testimonium, quo nihil clarius afferri posse, existimat. Sed postea cap. 6. num. 33. ejusdem S. Doctoris, & aliquorum ejus discipulorum (puta Fulgentii, Prosperi, Sanct. Thomæ &c.) sententiam sibi *non placere* affirmat.

non ad mentem S. Thomæ, ejusque discipulorum, ut quilibet sibi facile persuadebit, sed in pravo sensu Jo. Hus, qui contendebat, omnia opera a justo edita bona esse, contra autem mala esse omnia opera a peccatore facta. Id patet ex ratione, qua suum assertum confirmabat, dicens: „ Quia si homo est vitiosus, & agat quidquam, „ tunc agit vitiose; & si est virtuosus, & agat „ quidquam, tunc agit virtuose. Quia sicut vi„ tium, quod crimen dicitur, sive peccatum mor„ tale, inficit universaliter actus hominis vitiosi; „ sic virtus vivificat omnes actus hominis virtuo„ si "; quæ doctrina a vero quam longissime recedit; nam & justus venialiter peccare potest, & peccator moraliter bene agere.

75. In hoc eodem sensu, ni fallor, duæ damnatæ sunt propositiones Baji a summis Pontificibus Pio V. & Gregorio XIII. nempe 58. „ Omnis „ amor creaturæ, aut vitiosa est cupiditas, qua „ mundus diligitur, quæ a Joanne prohibetur; „ aut laudabilis illa charitas, qua per Spiritum „ sanctum in corde diffusa Deus amatur. *Et 40.* „ In omnibus suis actibus peccator servit dominan„ ti cupiditati. *Damnatæ sunt item a Clemen„ te XI. duæ sequentes propositiones Quesnelli „ num. 44.* Non sunt, nisi duo amores, unde vo„ litiones, & actiones omnes nostræ nascuntur: „ amor Dei, qui omnia agit propter Deum, quem„ que Deus remuneratur; & amor, quo nos ipsos, „ ac mundum diligimus, qui quod ad Deum re„ ferendum est, non refert, & propter hoc ipsum „ fit malus: *num. 45.* Amore Dei in corde pec„ catoris non amplius regnante, necesse est, ut „ in eo carnalis regnet cupiditas, omnesque actio„ nes ejus corrumpat ". Hæ inquam propositiones non eo sensu damnari ab Apostolica Sede meruerunt quasi esse possint actiones quædam mediæ indifferentes, sed quod necesse non sit, peccatores in omni actu suo peccare, & justos in omnibus suis operibus bene, & salutariter agere. Quemadmodum enim isti, licet in ipsis charitas regnet, possunt in peccata venialia labi, & sæpius reipsa labuntur, ita etiam peccatores in quibus regnat mundi amor, possunt opitulante Dei gratia quosdam actus virtuosos fidei, spei, orationis &c. elicere; qui boni erunt, quamquam non meritorii, saltem *de condigno*.

Ob. *secundo*. S. Hieronymus ep. CXII. alias LXXXIX. ad August. num. 16. „ Bonum est continentia *inquit*, malum est luxuria, inter u„ trumque indifferens ambulare, digerere alvi „ stercora, capitis naribus purgamenta projicere, „ sputis rheumata jacere: hoc nec bonum, nec „ malum est ". Et S. Greg. Naziamz. Orat. III. in Julianum dicit: „ Christianum Philosophiam „ medium quoddam inducere inter bonum, & „ malum, inter pœnæ meritum, & laudis.".

77. Resp. S. Hieronymum loqui de actibus indifferentibus in specie, non autem in individuo. Neque refert, quod immediate subdit: *Sive enim feceris, sive non feceris, nec justitiam habebis: nec injustitiam;* quibus in verbis magnum causæ suæ præsidium adversarii reponunt. Non inquam, id refert; ea enim intelligi debent, de indifferentia ex specie sua, non autem ex circumstantiis, & ex fine. Nimirum S. Pater comparationem instituit inter actus natura sua bonos, vel malos; cujusmodi sunt continentia, & luxuria, atque actus natura sua indifferentes; quamquam & isti ex accidenti fiunt in individuo boni, vel mali. Dici etiam potest, S. Hieronymum loqui de actibus indeliberatis, cujusmodi plerumque sunt actiones recensitæ ad naturæ levamen spectantes (a). Ceterum hujusmodi opera, cum deliberate fiunt, esse ad Deum referenda, luculenter insinuat idem S. Hieronymus in epist. ad Ctesiphontem n. 7. ubi primum Pelagii sententiam his verbis exponit: „ Audite sacrilegum Pelagium. Si, inquit, vo„ luero curvare digitum, movere manum, sede„ re, stare, ambulare, discurrere, sputa jacere... „ semper mihi auxilium Dei necessarium erit? „ *Deinde ita ejus petitioni respondet:* Audi, in„ grate, Apostolum prædicantem: sive manduca„ tis, sive bibitis, sive aliud quodcumque opus „ facitis, in gloriam Dei facite "; quibus verbis innuitur, ideo gratiam Dei ad hæc opera necessariam esse, quia ex præcepto Apostoli in Dei gloriam referenda sunt.

78. Eadem responsio adaptari debet verbis S. Gregorii Naziazeni. Vel fortasse S. Gregorius loquitur de actibus mediis inter meritum, & demeritum, quos esse posse certum est; unde subdit: „ Quemadmodum enim quisquis supplicio dignus „ non est, non hoc ipso laudem meretur; ita nec „ ille, qui laude dignus non est, confestim pœ„ nam meretur ". Vid. sup. num. 63.

79. Inst. Idem S. Hieronymus explicans illud Ezech. XX. 25. *Dedi eis præcepta non bona*, ait: „ Neque enim statim, ut quod bonum non „ est, sit malum; sicuti & Apostolus docet, bo„ num est homini non habere uxorem, vel mu„ lierem non tangere, sed propter incontinentiam „ unumquemque possidere vas suum in sanctifi„ catione, & castitate; quod si feceris, nec bo„ num, nec malum est ".

80. Resp. Quod S. Hieronymus ibi dicit, nec bonum, nec malum, non est actus indifferens, sed minus bonum comparatum ad majus. Id li-

qui-

(a) *Sylvio* visum est, hæc verba a S. Hieronymo non in propria sententia prolata fuisse, sed in sententia eorum philosophorum, qui debitum referendi opera nostra in Deum ignorantes, actus hujusmodi esse indifferentes contendebant. Natalis autem Alexander Lib. III. *de peccatis* cap. 4. Reg. 58. Hieronymi dictum explicat, ut significare voluerit, quædam esse opera, quæ nullius momenti sunt ad salutem, & quæ ut sine merito fieri, ita sine salutis æternæ periculo possunt omitti.

quido apparet iis exemplis, quibus utitur, nempe præceptorum veteris legis, quæ nec bona dicit, nec mala, hoc est, quia facta comparatione ad præcepta novæ legis, minus bona erant. Affert etiam exemplum matrimonii, quod pariter eodem sensu nec bonum dicit, nec malum; nemo tamen sibi persuaserit, Hieronymum putasse unquam, nuptias non esse bonas; quamquam virginitas, & continentia sit melior.

81. Obj. *tertio*. Nullum est præceptum referendi omnes actiones in finem honestum; cum neque in Decalogo, neque in S. Litteris reperiatur. Præterea si etiam hoc præceptum extaret, esset affirmativum, quod proinde non extenderetur ad omnes actiones.

82. Resp. ad primum, hoc præceptum contineri in sacris Litteris, tum ubi nobis interdicitur omne verbum otiosum Matth. XII. tum ubi S. Paulus I. ad Cor. X. 31. nobis ita præcipit: *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite;* quibus verbis contineri præceptum referendi omnia in Deum, saltem virtualiter, docet S. Thomas cum pluribus aliis (*a*). Atque in eodem sensu dicebat Apostolus ad Coloss. III. 17.: *Omne quodcumque facitis in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Jesu Christi facite*. Quæ verba de vero præcepto iterum S. Thomas exponit Lect. III. in hunc locum. Vid. S. Augustinus *de corrept. & grat.* cap. 5. Sed præterea est hoc præceptum juris etiam naturalis; quo astringimur, nos ipsos, & omnia opera nostra in Deum virtualiter referre, & quidem triplici titulo, nempe creationis, conservationis & redemptionis (*b*).

83. Ad secundum resp. cum S. Thoma in II. Dist. 40. qu. 1. art. 5. ad 7., præceptum illud, quia affirmativum est, non intelligi de omnibus omnino operationibus, sed tantum de operibus deliberatæ voluntatis, ad quæ præceptum hoc generaliter extenditur. Immo nec dici omnino potest, præceptum hoc esse mere affirmativum; continet enim in se præceptum negativum, ne aliquid otiose agamus, hoc est absque ullo fine; tum ne finem in rebus creatis constituamus, sed omnia virtualiter saltem referamus in Deum.

84. Inst. *primo*. Nullum est præceptum agendi semper deliberate: ergo neque est præceptum omnia referendi in finem honestum. Cons. prob. Non minus enim proprium est hominis agere deliberate, quam actiones suas in finem honestum dirigere.

85. Resp. neg. cons. In eo autem positum est discrimen, quod in hominis potestate non est semper agere deliberate; bene vero in nostra potestate est, quotiescumque deliberate agimus finem honestum nobis ipsis proponere.

86. Inst. *secundo*. Nimis durum videtur, ac plane intolerabile hoc præceptum referendi omnia opera in Deum, & nemo est adeo suæ salutis sollicitus, qui de hujus præcepti præteritione se accuset, immo se ridiculum pene faceret, qui confiteretur, barbam fricasse, lavasse manus, sputa jecisse, aut aliquid simile egisse, quin ista ad Deum referret.

87. Resp. preceptum non esse, ut omnia referantur in Deum *actualiter*, quod utique durum, immo fectu plane impossibile foret, sed *virtualiter* tantum, quod facillime præstatur ab eo, qui vitam suam in Dei gloriam ordinat. Certe qui ad perfectionem vitæ Christianæ anhelant, aut sæpius, aut ad minus semel in die, omnes actiones suas in Deum dirigere consueverunt. Quod si hujusmodi virtualis relatio prætermittatur, non video, quomodo ab aliquibus dicatur, esse inutile, aut ridiculum de hac omissione seu accusare. Si ridiculum haud foret, se accusare de verbis otiosis; quomodo ridiculum erit, se accusare de operibus otiosis? Ceterum & illud addendum est, actiones quasdam quæ naturæ commoditati inserviunt, non raro fieri sine ulla advertentia, & deliberatione; de quibus proinde nulla fit disputatio.

88. Inst. *tertio*. S. Thomas exponens illud Apost. 1. Cor. X. *Omnia in gloriam Dei facite: sufficit ergo*, inquit, *quod aliquis habitualiter referat se, & omnia sua in Deum*.

89. Resp., verbum illud *habitualiter* idem esse, ac *virtualiter*, quod apud S. Thomam non est omnino insolens, ut cum III. P. Qu. 64. art. 8. ad 3. dicit, in ministro Sacramenti sufficere intentionem *habitualem*, hoc est *virtualem*. Ceterum idem Angelicus Doctor in II. *sent.* Dist. 38. Quæst. 1. art. 1. ad 4. „ Ad hoc, *inquit*, quod „ alicujus actionis finis sit Deus, vel charitas, „ non oportet, quod agendo illam actionem aliquis „ de

(*a*) S. Thomas in II. Dist. 40. Quæst. 1. ert. ult. ad 7. hæc habet: „ Hoc, quod dicitur: Omnia in gloriem Dei facite, potest intelligi dupliciter, vel af„ firmative, vel negetive. Si negetive, sic est sensus: „ nihil contre Deum feciatis; & hoc modo præceptum „ est ... Si entem intelligetur affirmetive, hoc potest „ esse dupliciter; aut ite quod actuelis reletio in Deum „ sit conjuncta actioni nostræ cuilibet, non quidem „ in ectu, sed in virtute, secundum quod virtus pri„ mæ ordinationis menet in omnibus actionibus se„ quentibus, sicut & virtus finis ultimi menet in o„ mnibus finibus ed ipsum ordinetis: & sic adhuc præ„ ceptum est &c. ". Vid. etiam in Qu. de *Charitate* art. 11. ed 2. & 3. Longum autem esset omnes SS. Petres allegere, qui hæc Apostoli verba de vero præcepto interpreteti sunt. Sane Ecclesie Græca in suo *Euchologio* edito e Goario ita precatur: *Domine, qui per Apostolum tuum Paulum omnia in gloriam tuam nos facere præcepisti* &c.; & S. Bernerdus in Sermon. III. De obedientie: *Quidquid facimus*, inquit, *jubemur facere in gloriam Dei*.

(*b*) Non est hujus loci examinare, an hæc relatio virtualis omnium operum in Deum debeat oriri ex motivo cheritatis, saltem inchoatæ, ut schola Augustiniena cum non peucis aliis Theologis contendit. Hinc eamdem sententiam, ut Sanct. Thomæ omnino conso-

„ de Deo, vel charitate cogitet, nec iterum sufficit, quod aliquis in habitu tantum Deum, & charitatem habeat (quia sic etiam actum venialis peccati aliquis in Deum ordinaret, quod falsum est), sed oportet, quod prius fuerit cogitatio de fine, qui est charitas, vel Deus, & quod ratio actiones sequentes in hunc finem ordinaverit ".

90. Inst. *quarto*. Potest aliquis hujusmodi præceptum, aut invincibiliter ignorare, aut negare, quemadmodum faciunt adversæ sententiæ patroni: ergo saltem eo in casu, qui non refert actus suos in finem honestum, non peccabit, & actus erit indifferens.

91. Resp. Negant multi, posse hoc præceptum invincibiliter ab aliquo ignorari; nimis enim proclive est unicuique rationis compoti cognoscere, non temere, & casu agendum sibi esse, sed propter finem, eumque honestum, & rationali creaturæ convenientem. Quod si hæc ignorantia invincibilis admittatur, maxime propter auctoritatem eorum, qui adversæ sententiæ patrocinantur, tunc saltem erit actus materialiter malus, quamquam non formaliter; hoc est non imputabitur ad culpam: vel si mavis, erit aliquis actus indifferens per accidens, non autem per se, circa quod potissimum controversia versatur, ut cum definitur a Theologis aliquid esse prohibitum, & culpabile, id semper semota ignorantia invincibili intelligi debet, & solet (a).

92. Ob. *quinto*: Sunt aliqui actus ex specie sua indifferentes; ergo debent etiam esse indifferentes in individuo. Prob. Cons. Nam nulla species sine aliquo individuo esse potest. Imo species reipsa non est aliquid diversum ab individuo, sed plane unum, & idem, sola cogitatione distinctum.

93. Resp. cum S. Thoma 1. 2. quæst. 18. artic. 9. ad 1. multipliciter intelligi posse id, quod dicitur, actum esse indifferentem in specie. " Uno modo sic, quod ex sua specie debeatur ei, quod sit indifferens, & sic procedit ratio; sed tamen isto modo nullus actus ex sua natura est indifferens; non enim est aliquod objectum humani actus, quod non possit ordinari vel ad malum, vel ad bonum per finem, vel circumstantiam. Alio modo potest dici indifferens ex sua specie, quia non habet ex sua specie, quod sit bonus, vel malus, unde per aliquid aliud potest fieri bonus, vel malus. Sicut homo non habet ex sua specie, quod sit albus, aut niger; potest enim albedo, vel nigredo supervenire homini aliunde, quam a principiis speciei ". Unde patet, indifferentiam in specie etiam in individuis reperiri hoc sensu, quatenus actus quidam sunt, quia tametsi boni, vel mali ex circumstantiis vel ex fine, sunt tamen indifferentes ex objecto & specie.

94. Obj. ult. Omissio actionis bonæ, non tamen debitæ, ut ex. gr. Missæ die feriali, nec bona est, nec mala: ergo &c.

95. Resp. neg. ant. Vel enim illa omissio conjuncta est cum actione bona, vel cum actione mala. Si primum, bona erit, sin minus reduplicative ut omissio est, saltem absolute, & in se. Sin vero secundum, omissio erit mala. Res illustratur exemplo. Qui omittit audire Sacrum die profesto, vel id facit, ut tempus in aliis operibus impendat ad finem honestum directis, & tunc omissio illa erit conjuncta cum actione bona, adeoque & ipsa bona, quamquam fortasse audire Sacrum erat quid melius. Vel Sacrum omittit, ut tempus inaniter conterat, & tunc omissionem esse malam, plusquam certum est.

96. Dixi, omissionem operis boni non præcepti conjunctam cum alio opere bono, quamquam minoris perfectionis, esse bonam, quia non tenemur semper eligere id, quod perfectius est. Unde quamquam virginitas longe antecellat matrimonio, qui tamen matrimonium eligit, bene facit, teste Apostolo 1. Cor. VII. Contingere nihilominus aliquando potest, ut talis omissio sit mala, & peccatum saltem veniale, quando scilicet oritur ex aliquo defectu fervoris; talis enim negligentia est peccatum veniale, ut docet S. Thomas 2. 2. q. 54. artic. 3.

DISSERTATIO III.

De Conscientia.

1. Conscientia, si etymologiam spectes, est quasi cum alio scientia, quia ut S. Thoma. I. P. quæst. 79. art. 13. observat, importat ordinem scientiæ ad aliquid. Quod si rem ipsam consideres: „ Conscientia, *inquit Origenes in cap. II. epist. ad Rom.*, est veluti pædagogus animæ quidam sociatus, & rector, ut eam de melioribus moneat, vel de culpis castiget, & arguat. *Definiri autem solet* actus, seu dictamen, quo intellectus ex principiis generalibus synderesis judicat de bonitate, aut malitia eorum, quæ fiunt: *seu* est applicatio principiorum generalium ad actum particularem ".

2.

nam pluribus argumentis confirmat non minus pius, quam doctus Contensonius in *Theol. mentis & cordis* Lib. VIII. Diss. II. c. 2. spec. 2. Vid. etiam Nat. Alexander in *Theol. Dogmatico-morali* Lib. III. *de peccatis* cap. 4. Reg. 57. & P. Vinc. Patuzzi in *Ethica Christ.* Tractat. III. *De officiis hominum* cap. 9. num. 16.

(a) Non desunt, qui putent, actus hujusmodi materialiter malos ex ignorantia invincibili procedentes, ut ex. gr. concubitum Jacob cum Lia, posse etiam bonos formaliter esse, immo & meritorios. Hanc opinionem ut apertissime falsam nervose refutat P. Concina in *Appar. ad Theol.* Tom. II. Lib. 2. Diss. 1. cap. 5. Vid. etiam Card. Gotti *De Act. hum.* qu. 4. dub. 4. §. 2.

2. Ex his patet *primo*, conscientiam non esse potentiam, nec habitum, sed actum intellectus practici, ut ibidem S. Thomas docet: *secundo*, conscientiam a synderesi differre; hæc enim est habitus naturalis, generaliter dictans, bonum esse prosequendum, malum autem declinandum. Ita S. Thomas I. P. quæst. 79. art. 12.; conscientia vero actus est, quo practice quis judicat, hoc esse prosequendum, quia bonum, aliud vero declinandum, quia malum. Hic actus si circa præteritas actiones versetur, dicitur conscientia *consequens*; si respiciat actus futuros, dicitur conscientia *antecedens*; ac denique *concomitans*, quando actum comitatur. Hinc intelliguntur illi communes loquendi modi, scilicet conscientiam *ligare*, *testificari*, *accusare &c.*

3. Porro multiplex est conscientiæ divisio; præcipue autem partiri solet *primo* ex parte objecti in rectam, & erroneam; *secundo* ratione assensus dividitur in certam, & dubiam, in scrupulosam, & laxam, in probabilem & improbabilem, de quibus conscientiæ partitionibus distincte agendum est.

CAPUT I.

De Conscientia recta, & erronea.

4. Si quod conscientia faciendum, vel evitandum dictat, sit reipsa consentaneum æternæ legi Dei, quæ prima regula est, conscientia dicitur *recta*: sin vero dissentaneum sit, conscientia est *erronea*. Porro utraque conscientia, tam recta, quam errans obligat; certissime enim peccat, quicumque contra conscientiam agit, dicente Apostolo ad Rom. XIV. 23. *Omne quod non est ex fide* (hoc est ex conscientia (a)), *peccatum est; & quidquid, fit contra conscientiam, ædificat ad gehennam*, ut addit Innocentius III. Cap. *Litteras* de restit. spol. Lib. 11. art. 13. Unde S. Thomas *dicendum*, inquit 1. 2. quæst. 19. art. 4. *quod simpliciter omnis voluntas discordans a ratione, sive recta, sive errante, semper est mala:* & quidem de voluntate discordante a conscientia recta, res per se loquitur, nec multa oratione opus est. Graviora autem esse peccata, quæ contra conscientiam rectam fiunt, Christus Dominus clare docuit iis verbis apud Luc. XII. 47. *Servus, qui cognovit voluntatem Domini sui ... & non fecit secundum voluntatem ejus, vapulabit multis.*

5. Difficultas fortasse esse poterit de conscientia errante; sed recolendum est ex superius explicatis de Ignorantia cap. VI. Dissert. I. duobus modis conscientiam erroneam esse posse, aut *invincibiliter*, & sine culpa: aut *vincibiliter*, & cum culpa. Si conscientiæ error sit invincibilis, tum eam sequentes ab omni culpa immunes erimus, S. Thomas Quodl. 8. art. 15.

6. Si vero conscientia sit *vincibiliter* erronea, peccat homo tam sequendo, quam non sequendo ejus judicium, quod legi contrarium est. Prima pars facile patet, quia error utpote voluntarius, non excusat; secunda pars etiam certa est, quia ut S. Thomas 1. 2. quæst. 19. artic. 5. ad 2. inquit: *Quando ratio errans proponit aliquid ut præceptum Dei, tunc idem est contemnere dictamen rationis, & Dei præceptum*. Diversimode tamen, ait Angelicus Qu. XVII. *de Verit.* art. 3., *recta conscientia, & erronea ligat. Recta quidem ligat simpliciter, & per se, erronea autem secundum quid, & per accidens.*

7. Neque vero quis regerat, hominem, si ita res se habet, fatali quadam necessitate esse ad peccandum adstrictum. Ista enim necessitas non est absoluta, sed hypothetica, non fatalis, sed voluntaria, a qua potest homo se facile liberare, errore non levibus de causis, & sine ratione, sed justa, gravique consideratione deposito. Sic nemo dixerit, peccatorem, qui resipiscere non vult, dura, fatalique necessitate adstrictum esse ad præceptum de Paschali communione violandum; quia in ejus potestate est cum gratiæ Dei auxilio per pœnitentiam se ad Sacramentalem communionem disponere. Vid. S. Thomas Quæst. XVII. *de Verit.* art. 4. ad 8.

8. Quæres I. Quale, ac quantum sit peccatum agere contra conscientiam errantem?

9. Resp. peccatum tale prorsus esse, quale a conscientia errante falso existimatur; cujus hæc ratio est, quam assignat S. Thomas in II. Dist. 39. quæst. 3. art. 3. ad 3.: „ Conscientia obligat, non virtute propria, sed virtute præcepti „ Divini; non enim conscientia dictat, aliquid esse faciendum hac ratione, quia sibi videtur, „ sed hac ratione, quia a Deo præceptum est: „ unde per accidens ex virtute Divini præcepti „ obligat, inquantum dictat hoc, ut præceptum „ a Deo ". Hinc qui rem propriam surripit, putans esse alienam, non minus furti reus erit, ac si alienam surripuisset. Hinc etiam sequitur, peccare lethaliter, qui illud facit, quod ex errore putat gravem esse culpam, quamvis in se nonnisi levis culpa sit. Si tamen contra quis ex errore putaret leve esse peccatum, quod in se est grave, non continuo sequeretur, eum duntaxat venialiter peccare, sed distinctione opus est: Si ignorantia sit invincibilis, utique peccatum non erit, nisi veniale; secus autem, si ignorantia sit vincibilis.

10. Sed quid, si conscientia dictet, actum esse peccatum, non vero determinate mortale aut ve-

(a) Potest quidem hic textus intelligi de fide theologica, quemadmodum & a Sancto Augustino, & a nonnullis aliis Patribus intellectus fuit: nihil tamen impedit, quia etiam de conscientia cum S. Thoma, aliisque Patribus, atque interpretibus intelligatur.

veniale, quod illiteratis, ac rudibus hominibus non raro contingere solet?

11. Sunt, qui fidenter respondeant, hominem ita contra conscientiam operantem nonnisi venialiter peccare. Ego vero cum bona ac meliori Theologorum parte nullus dubito, quin ita egens mortaliter peccet; se se enim in periculum peccandi lethaliter conjicit: quemadmodum perjurii reum censerem, qui ignorans, en aliquid verum necne sit, illud tamen juramento affirmare, vel negare non vereretur. Ita Salmanticenses Tract. 20. cap. 4. punct. 2. n. 8. Joannes a S. Thoma in 1. 2. disp. 12. art. 2., Sylvius in 1. 2. quæst. 19. art. 5. quær. 5. Concina Lib. I. *de conscientia* cap. 2. aliique.

12. Quæres II. Quid agendum Confessario, cum pœnitentes offendit erronea conscientiæ laborantes?

13. Resp. Nemo ambigit, pœnitentes esse docendos, & instruendos, *primo*, si laborent ignorantia vincibili, quia hæc a peccato minime excusat; *secundo*, si ea ignorent, quorum cognitio necessarie est *necessitate medii*, quia eorum saluti minime prospiceretur, ad quam, posita ea ignorantia pervenire haud possunt: *tertio*, si ex admonitione emendationis fructus speretur: *quarto*, si agatur de ignorantia conjuncta cum damno alterius.

14. Controversia solum est de iis pœnitentibus, qui bona fide, & conscientia *invincibiliter* erronea aliquid sibi licere existimant; si autem admoneantur, omnino prudenter timetur, ne idem facere pergant, & ita formalis peccati se reos constituant, cum antea nonnisi materieliter peccarent. Hoc evenire potest in conjuge, cui si palam fiet aliquod impedimentum dirimens *invincibiliter* ignoratum, verendum maxime est, ne actus conjugii illicite exercere pergat, & peccet.

15. Probabilistæ satis multi, immo, ni fallor, communiter docent, nullo modo hos pœnitentes instruendos esse, quia hujusmodi instructio in eorum perniciem cederet, quam maxime Confessarius, utpote medicus, cavere debet. Huic sententiæ subscribunt aliqui etiam non Probabilistæ, ut Car. Billuard *de Actibus hum.* Diss. 5. art. 4., & Collet *de Actibus hum.* cap. 7. art. 2., qui tamen nonnullas restrictiones adhibent: *primo*, quod Confessarii silentium in damnum alterius non vergat, quod contingeret in materia restitutionis: *secundo*, quod inde bonum publicum detrimentum non capiat, cujusmodi esset Sacerdos invalide ordinatus, qui Sacramenta administraret: *tertio*, quod ignorantia non sit juris naturalis, quia etsi illius principia secundaria *invincibiliter* ignorari posse, quorumdam opinio est, hæc tamen ignorantia invincibilis diu durare non potest; satius ergo est, ut illico admonitio fiet, quamvis nulla emendationis spes effulgeat.

16. Alii autem sunt Theologi, qui multis, gravibusque momentis ostendunt, teneri semper Confessarium pœnitentes ignorantiæ invincibili laborantes instruere, etiamsi prævidere possit, eos propria malitia, vel infirmitate in peccata jam cognita delapsuros. Et recte quidem observant, pœnitentem nulla ratione absolvi posse, nisi prudenter judicetur ita dispositus, ac comparatus, ut peccatum sibi e Confessario indicatum omnino declinare velit; quo fit, ut proposita quæstio de pœnitente, quem Confessarius judicat in peccatum formale lapsurum, si invincibilis ignorantia eb eo tollatur, absurde, & contradictoria videatur, cum talis vere pœnitens dici nequeat. Casus tamen contingere poterit, ut pœnitens in sua ignorantia invincibili prudenter relinquatur, non quia prævideatur monitis Confessarii non obtemperaturus, sed propter scandala, aliaque male multo pejora, quæ inde secutura non sine gravi ratione prævidentur. Casum hujusmodi habemus in c. VI. *de Consanguinit. & affinit.*, ubi Innocentius III. respondens quæstioni sibi factæ de matrimonio propter occulta impedimenta invalido, *dissimulare poteris*, inquit, *ut remaneat in copula sic contracta, cum ex separatione, sicut asseris, gravia videas scandalum imminere* (a).

CAPUT II.

De Conscientia certa, & dubia, scrupulosa, & laxa.

17. Conscientia *certa* est, quando ratio certum, ac definitum fert de actione judicium; & secundum talem conscientiam operemur necesse est, sive illa recta sit, atque æternæ legi Dei consentanea, sive errans, & ab ea discordans, quemadmodum supra explicatum est num. 5. Triplex tamen distinguenda est certitudo, scilicet *metaphysica*, quando impossibile est rem aliter esse; *physica*, quando res ita est juxte consuetum naturæ ordinem, posset tamen, per miraculum aliter esse; & *moralis*, quando res omnium prudentum judicio ita se habet, quamvis etiam citra miraculum posset aliter esse. Hæc saltem postrema certitudo ad recte operandum requiritur: quæ etiam quandoque major, quandoque minor est; ea tamen saltem esse debet, quæ prudentem dubitationem excludat.

18. Dubia autem conscientia est, qua quis ob varias, & contrarias rationes anceps pendet, & li-

(a) Plura in hac materia suppeditabunt saniores Ethicæ Doctores, præcipue P. Vinc. Patuzzi *in Ethica Christiana* Tom. I. Tract. II. c. 5. seq., & P. Dan. Concina in *Apparatu Theol. Moral.* Lib. II. cap. 4.; apud quos inveniantur scandalosæ laxitates, in quas Theologi *quidam* Probabilistæ minus cauti prolapsi sunt, serio notandæ, non ut earum Doctoribus invidia procreetur; sed ut ab ipsis, tamquam a syrtibus, & scopulis caveamus.

liquido determinare nequit, an aliqua actio licita sit, & bona. Porro a S. Thoma Quæst. XIV. *de Veritate* art. 1. distinguitur dubium in positivum, & negativum. *Positivum* est, cum fere æqualis ponderis in utramque partem momenta occurrunt; dubium autem negativum, cum nulla considerandi occurrit assentiendi, vel dissentiendi ratio. Sed id potius rei ignorationem, quam dubitationem aliqui appellandum censent; quemadmodum interroganti cuipiam, an numerus stellarum sit par, vel impar, potius respondendum dicunt, id ignorari, quam de eo dubitari.

19. Sed subtiliores Theologi triplex adhoc distinguunt dubium, *speculativum*, *speculativo-practicum*, & *practico-practicum*. Primum est quod in intellectu versatur, nec ordinatur ad opus, ut si dubites, an sint plures Angeli ejusdem speciei. Alterum est, quod ordinatur quidem ad opus, sed illud non respicit cum omnibus suis circumstantiis, seu ut hic & nunc ponendum: v. g. dubitatur, an pingere die festo opus servile sit, & prohibitum. Tertium denique est, quod versatur circa aliquod opus omnibus suis circumstantiis vestitum, neque ut hic, & nunc ponendum; puta cum quis certus, abstinendum esse ab operibus servilibus in die festo, dubitat tamen, an in eo, in quo tunc est, necessitatis gradu sibi opus exercere liceat. Hæc observare necesse est, ut, quæ Theologi subtilius disputare solent, intelligantur.

20. Jam vero illud certum est, nemini licere ex conscientia dubia operari. Qui enim id agit, quod dubitat, sit necne peccatum, ita animo comparatus est, ut peccatum non reformidet admittere, adeoque vel nullam, vel saltem non debitam amicitiæ Dei rationem habet, quæ animi dispositio culpa non vacat. Unde S. Augustinus Lib. I. *de Bapt. cont. Donatistas* cap. 5. loquens de eo, qui baptismum a Donatistis recipere vellet, dubitans, an ab iis recipere liceret, *si incertum est*, inquit, *esse peccatum*, *quis dubitet esse peccatum?* Immo vel ipse ethnicus Cicero Lib. I. *Offic. Bene præcipiunt*, ait, *qui vetant aliquid agere*, *quod dubites*, *æquum sit*, *an iniquum*.

21. Quæres: quid ergo agendum, ubi conscientia est dubia?

22. Rep. *primo*. Omnis adhiberi debet diligentia ad rei veritatem investigandam, ita ut aliquid vel omnino certum, vel saltem ita probabile inveniatur, ut certitudo moralis habeatur, quæ ad licite operandum sufficit; neque enim, ut docet S. Thomas 2. 2. qu. 70. art. 2., semper requiritur certitudo demonstrativa, quæ plerumque in actionibus haberi nequit. *Nam opinio*, & *præsumptio vehemens pro certitudine habenda est*: ut colligit. ex cap. *Veniens* Extrav. *de Presbytero non baptizato*, & ex can. *Dixit Dominus* Caus. 52. qu. 1., & ex cap. *Afferte* Extr. *de Præsumptionibus*. *Secundo* si moralis saltem certitudo haberi nequeat, tunc vel ab actione omnino temperandum, si fieri possit; aut tutior pars est eligenda, ut habet celebris regula juris; *In dubiis tutior pars est eligenda*. *Tertio*. Quod si neutra pars sit tuta, & agendi necessitas sit, eligenda est pars, quæ minus periculosa apparet, quod S. Gregorius Lib. XXXII. *Moralium* cap. 17. explicat similitudine hominis, qui in fuga se de muro præcipitare debens, certe eligit locum, ubi minus sit periculi; tum etiam exemplo S. Pauli, qui 1. ad Cor. VII. permittit actum conjugii sola libidinis explendæ causa, quamquam culpa non vacat, unde adjunxit vers. 6.: *Hoc autem dico secundum indulgentiam*, *non secundum imperium* (a).

23. Obiter tamen notamus, id esse intelligendum, cum agitur de proprio peccato vitando, non de alieno; unde non esset mentiendum ad proximi peccatum impediendum. Neque Loth excusatur, cum filias suas stuprandas obtulit Sodomitis, ad pejus flagitium evitandum, quod impii illi homines cum Angelis hospitio receptis patrare volebant, Gen. XIX. (b). Præclare de more Sanct. Augustinus: *Noli*, inquit, *facere magnum scelus tuum*, *dum majus horrescis alienum*; *quantumlibet enim distet inter tuum*, & *alienum*, *hoc erit tuum*, *illud alienum*. Lib. *contra mendacium* Cap. 9.

24. Conscientia *scrupulosa* dicitur, quando mens levibus omnino rationibus mota putat esse peccatum, quod non est, aut esse peccatum grave, quod est tantummodo leve. Conscientia vero *lata*, vel *laxa* illa est, quæ sine gravibus rationibus ea sibi licere putat, quæ prohibita reipsa sunt, aut pro levi peccato reputat culpas in se graves, & lethales. Utraque hæc conscientia ad errantem reduci debet; & neutra potest esse regula morum:

cu-

(a) S. Thomas Lect. II in hunc Apostoli locum *Actus conjugalis*, inquit, *quandoque quidem est meritorius*, & *absque omni culpa mortali*, *vel veniali*, *puta cum ordinatur ad bonum prolis procreandæ*, & *educandæ ad cultum Dei*. *Sic enim est actus Religionis*, *vel cum sit causa reddendi debiti*; *sic enim est actus justitiæ* ..... *Quandoque vero est cum culpa veniali*; *scilicet cum quis ad actum matrimonialem ex concupiscentia excitatur*, *quæ tamen infra limites matrimonii sistit*, *ut scilicet cum sola uxore sit contentus* ..... *Primo modo actus matrimonii non requirit indulgentiam*: *secunda habet indulgentiam*, *inquantum aliquis consentiens concupiscentiæ in uxorem non sit reus peccati mortalis*. Confer Estium in Comment. ad hunc locum.

(b) Ita probabilius Natalis Alexander. Diss. VII. in vet. Test., unde etiam S. Augustinus Quæst. 42. *in Gen.* hujusmodi flagitiorum, vel quorumcumque peccatorum compensationem nullo modo dicit imitandam. Cajetanus tamen in 2. 2. qu. 78. art. 4. Loth excusare conatur. Sed vid. Dom. Soto *de just.* & *jure* Lib. VI. quæst. 1. art. 5.

cujus ratio est, quia regula morum debet vel maxime prudentiæ inniti: at vero prudentiæ certe non est, levibus ac futilibus rationum momentis angi, & conturbari, quod scrupulosi faciunt, vel contra gravia rationum, & auctoritatum momenta cupiditatibus suis habenas laxare, quod homines dissoluti, suæque salutis minime solliciti agunt. De utraque consuli potest inter alios P. Patuzzi in *Ethica Christ.* Tom. I. Tract. II. c. 11.

CAPUT III.

De Conscientia probabili.

25. Gravissimam omnium judicio controversiam, & maxime necessariam hoc capite explicare aggredimur, in qua proinde a præjudicatis opinionibus, & a partium studio summopere cavere oportet, ut solius veritatis, atque æternæ salutis amore pugnemus. Ut autem majori, qua fieri potest, perspicuitate hæc res tractetur, caput in plures paragraphos dividemus.

§. I.

Quid sit Conscientia probabilis, quid probabilior, quid tuta, & tutior?

26. Probabile olim sumebatur pro eo, quod est minus certum, ac probari meretur, quo sensu Aristoteles Lib. I. *Topicorum* cap. 1. probabile definivit, quod *videtur vel omnibus, vel plurimis, vel sapientibus; hisque vel omnibus, vel plurimis, vel maxime notis, & illustribus*. Et S. Gregorius Nazianzenus Orat. XXII. doctrinam de necessitate fidei in Jesum Christum *probabilem* appellavit. Modo autem communi Theologorum usu illud probabile dicitur, quod absolute, & undequaque certum non est, gravibus tamen innititur fundamentis, ut probari possit; unde fit, ut illi assentiamur quidem, sed non absque aliqua formidine. Probabilitas alicujus opinionis variis gradibus intendi potest, pro majori fundamentorum, quibus innititur, soliditate.

27. Duplex autem communiter distinguitur probabilitas, altera *intrinseca*, & hæc petitur ex momentis Scripturarum, Conciliorum, SS. Patrum, & rationum, quibus aliqua opinio confirmari videtur; altera *extrinseca*, quam alicui opinioni conciliant auctores, qui eidem patrocinantur. In iis tamen doctrina, & pietas potissimum spectari debent; unde non tam numerandi, quam ponderandi sunt (*a*). Si æqualia pro duabus propositionibus contradictoriis utrinque momenta appareant, propositiones dicuntur æque probabiles; sin autem alterutra gravioribus innitatur momentis, ea erit probabilior, & opposita minus probabilis. Neque id tamen adeo accurate sumendum est, ut cujuslibet etiam levissimi gradus probabilitatis ratio habeatur, sed quæ ejusdem fere momenti rationibus, atque auctoritatibus fulciuntur, moraliter æque probabilia censentur.

28. Porro si accurate loqui volumus, nulla propositio in se ipsa probabilis, vel improbabilis est; vel enim legi est consentanea, & tunc est vera, vel dissentanea, & est falsa: dicitur ergo aliqua propositio probabilis relate ad nostram conscientiam; quando scilicet ejus veritas probabilibus tantum argumentis, non certis, & ineluctabilibus, nobis innotescit: id autem ex rei ignoratione oritur; unde Tertullianus, *Varietas opinionum*, ait Lib. II. *ad Nationes* cap. 2., *venit de ignorantia veritatis*. Non itaque probabilitas est aliqua proprietas propositionis absoluta, cujusmodi est veritas, vel falsitas; sed est proprietas relativa: unde propositio absolute, & in se semper est vera, vel falsa, & solum relate ad nostram conscientiam dicitur probabilis, vel improbabilis.

29. Quamquam hæc certa sunt, quidam Theologi tamen probabilitatem distinguunt in *subjectivam*, & *absolutam*. Primam dicunt, quando aliqua propositio opinanti videtur gravibus fundamentis inniza; *absolutam* vero eam probabilitatem appellant, quæ ex aliorum judicio reperitur, qui eam sententiam probant. Alii vero *objective* aliquid probabile dicunt, quando aliqua propositio per se, & absolute considerata gravibus, tum rationum, tum auctoritatis momentis fulcitur; *subjective* autem, quando talis est, etiam considerata in quibusdam circumstantiis; contingere enim nonnunquam potest, ut id, quod absolute consideratum, minus probabile videbatur, attentis nonnullis circumstantiis appareat probabilius, vel contra.

30. Propositio *tuta* ea est, quæ favet legi; *non tuta*, vel *minus tuta*, quæ favet libertati; ut si quæratur, an liceat pingere die festo, opinio negans dicitur *tuta*, quia eam sequens certe non peccat; opinio autem affirmans dicitur *non tuta*, sed *minus tuta*, quia eam sequens in praxi periculo violandi legem se se exponit. Usus tamen obtinuit, ut opinio favens legi vocetur *tutior*, contraria

(*a*) Non erit inutile hic obiter notare, a Probabilistis reipsa passim non attendi nisi probabilitatem extrinsecam; quamquam etiam de *intrinseca* sæpius, & magnificis verbis loquantur. Audiatne P. Georgius de Rhodes Disp. II. *De actibus hum.* Quæst. 2. Sect. 2. *Ego, inquit, existimaverim esse necesse, ut aliquas* (Doctor Theologus) *habeat rationes, sed non esse necesse, ut illæ mihi probentur in se ipsis; quia viri magni auctoritas satis est magna ratio, ut judicem rationes illas esse probabiles, quibus sententiam suam confirmat*. Notum est autem aliunde, nomine viri magni apud Probabilistas non venire Sanctos Patres, aut Doctores Ecclesiæ, sed nuperos quosque Theologos Moralistas, ut Sanchez, Busembaum &c.

ria *minus tuta*, quam loquendi formulam nos etiam usurpabimus; dummodo id intelligatur *adversative*, non *comparative*; quasi sequi opinionem faventem libertati absolute tutum sit, sequi autem opinionem faventem legi solum sit *tutius*; quod falsum esse omnibus viribus ostendemus.

51. Hisce expositis quæstio oritur, qua nullam aliam in morum doctrina graviorem esse existimo; scilicet *primo*, ubi duæ occurrunt opiniones æque probabiles, quarum altera favet legi, ac proinde tuta est, vel tutior, altera libertati, & est minus tuta, an possit homo probus hanc secundam, rejecta prima, licite amplecti? *Secundo*, an possit homo probus eamdem opinionem minus tutam sine piaculo sequi, tutiore posthabita, etiamsi tutior majoribus probabilitatis gradibus fulciatur. Qui affirmant, vocantur Theologi *Probabilistæ*, *& benigni*; qui vero negant, appellantur *Probabilioristæ*, vel *Anti-probabilistæ*. Cave tamen, ne eos dicas *Rigoristas*, vel *Tutioristas*; Rigoristæ enim, & Tutioristæ proprie sunt nonnulli, qui ita a probabilistarum laxitate declinarunt, ut in oppositum *rigoris* scopulum allidérent, docentes, quotiescumque evidens rei certitudo non appareat, tutiorem partem semper esse tenendam, nec posse nos minus tutam sequi, etiam quando multis gradibus probabilior est; quam sententiam nimis rigidam postremo loco confutabimus.

§. II.

De Ortu, & progressu Probabilismi.

52. Prima Probabilismi origo fere ab omnibus repeti solet ab an. 1577. quando Bartholomæus Medina Ord. Præd. Commentaria in Primam Secundæ S. Thomæ publici juris fecit (*a*); in iis enim ad quæstionem 19. primus docuit, licere cuilibet opinionem minus probabilem, relicta probabiliore, & tutiore, amplecti (*b*). Hinc prima mali labes. Probabilismum tamen in Hispania, ubi natus est, obstetricante Medina, diu obscurus latuit: nam ante Sæc. XVII. vix ullum alibi apparet Probabilismi vestigium. Post autem non sine ingenti Moralis Christianæ detrimento ad alias etiam regiones permeavit, & brevi temporis intervallo totam fere Europam pervasit, magnam secum trahens monstruosarum laxitatum catervam, quæ a summis Ecclesiæ Pastoribus diris devoveri meruerunt (*c*). Hoc Probabilismi regnum, ut ita dicam, quod post initium Sæc. XVII. incœpit, usque ad medium circiter idem Sæculum perduravit, soletque 50. fere annis concludi.

53. Non tamen consenserim, aut P. Stephano de Champs in *Quæstione* facti, aut P. Nicolao Gezzi *De Principiis Philosophiæ Moralis* (qui P. de Champs secutum se esse professus est), aliisque nonnullis jactantibus, Probabilismum quasi per integrum sæculum fuisse ab omnibus Universitatibus Catholicis, ab omnibus Ordinum Religiosorum scholis, præcipuæ autem Thomistica, ab omnibus Theologis, & Episcopis adoptatum; unde postea inferunt: credibile haud esse, Deum tot viros doctos, & pios, immo totam plane Ecclesiam in errorem practicum delabi permisisse. Gerræ hæ sunt, putidæque fabulæ, quas P. Ghezzi in sua *Declaratione*, *& protestatione* jussu S. Indici Congregat. retractavit die 2. Martii 1754. n. 11., monens se *asserere noluisse*, *Theologos omnes*, *qui eo tempore vixerunt*, *secutos esse*, *ac docuisse probabilismum &c.*

54. Et sane vel ipsi Probabilistæ, quamquam sæpius provocati, nec unum proferre umquam potuerunt Ecclesiæ Pastorem, qui in suis Synodis, vel Instructionibus Pastoralibus Probabilismum, ut regulam in praxi tutam probaverit (*d*); contra bene multi numerantur Episcopi, qui eo ipso tempore, quo Probabilismus maxime florebat, nempe usque ad medium Sæc. XVII., in suis Synodis, & Pastoralibus Instructionibus *veriores*, *probatiores*,

(*a*) Altius Probabilismi originem repetere conatus est hominum paradoxotatos Caramuel in damnato suo *Apologemate*, nempe ab Angelis in Cælo, & Protoparentibus in Paradiso. P. Antonius Terillus Apostolos, B. Virginem, ipsumque Christum Dominum (proh nefas!) Probabilismo ospos fuisse contendit. Clemens XIII. die 26. Feb. an. 1761. uti *erroneam*, *& hæresi proximam* hanc propositionem damnavit: *Probabilismus Christo Domino summe familiaris fuit*. Rectius, ut puto, Natalis Alexander *Hist. Eccl.* Sæc. V. cap. 3. art. 8. §. ult. inter Christianos Probabilismum primo a Pelagianis usurpatum fuisse observat. Cœlestius enim in Synodo Carthagin. interrogatus, an alios præter Ruffinum haberet sui erroris patronos, fidanter respondit: *Non sufficit tibi unus Sacerdos?* Apud. S. Augustinum Lib. *De peccat. Orig.* c. 23.

(*b*) Non desunt, qui Medinam intelligendum esse dicant de Probabilismo duntaxat *objectivo*, non *subjectivo*; nempe licere viro docto opinionem sequi, quæ alia minus probabilis videtur, dummodo ipsi *subjective* attentis circumstantiis probabilior appareat; id quod aliquando, sed admodum caute licitum esse Probabilioristæ non inficiantur. Hoc si verum est; non ii deridendi erunt, qui laudatum Medinam ova tantum probabilismi posuisse dicunt, quæ alii excluserunt, aut rimulam quamdam aperuisse, per quam contra ejus mentem opinionum monstruosarum quasi torrens in Ecclesiam inundavit. Sed hæc ad alios. Vid. P. Echerd. *Script. Ord. Præd.*, & Moreri in *Dictionario* art. *Medina*.

(*c*) Qui de horrendis plurimorum laxitatibus edoceri cupit, adeat non famosos, & ab Ecclesia proscriptos bene multos libros, quibus omnis auctoritas jure meritoque adempta est; sed illustres, atque orthodoxos Theologos non paucos, ac præcipue P. Car. Nocetium, & P. Vincentium Patuzzi in Tract. *De Regula proxima actionum human.* Tom. I. P. II. cap. 6. *Nelle lettere ad un Ministro di stato sopra le morali dottrine de' moderni Casisti*, atque in *Ethica Christiana*, quæ post mortem auctoris lucem aspexit.

(*d*) Non inficias ivero, quosdam Episcopos Probabilismo regnante adhæsisse, eumque in suis scriptis, ut

res, *probabiliores*, *tutiores* sententias sequendas esse edixerunt. Longum horum catalogum magno labore collegit in *Regula Proxima* P. 3. c. 3. P. Vincentius Patuzzi, *magnum Dominicanæ familiæ lumen*, ut eum vocat vir non minus doctrina, quam pietate celebris Franciscus Cajetanus Incontri Archiep. Florentinus (*Trattato delle azioni umane* p. 13.). Hinc apparet Divinæ Providentiæ consilium, ne Ecclesia Probabilismum adoptasse videretur.

55. Sed nec defuerunt per id temporis intervallum pii, & docti Scriptores, qui Probabilismo serpenti, & crescenti pro viribus adversati sunt, inter quos plures excellunt ex Societate Jesu, ut P. Rebellus Lusitanus an. 1608., P. Comitolus Perusinus an. 1609., Card. Bellarminus in sua celebri epistola ad Episc. Theanensem nepotem suum circa an. 1615., P. Claudius Aquaviva in epist. an. 1613., & P. Mutius Viteleschi in epist. an. 1617. (*a*). His addi possunt Andreas Blancus Januensis pariter e Societ. Jesu, sub nomine Candidi Philalethis an. 1642., Esclapezius in Hispania an. 1646., ven. Jo. Palafox de Mendoza in epist. ad Innocent. X. ante an. 1659., Antonius Merenda an. 1655. & plurimi alii. Immo id nec diffitetur ipse Caramuel in *Apologemate*, inquiens: „ Magna hoc ævo imperitorum copia viris doctis „ insultat, quod invenerint opiniones benignas, „ quæ per securissimas probabilitatis semitas homines ad cœlum conducant (*b*) ".

56. Neque illud prætermittendum censeo, magnam illam Probabilistarum turbam, quæ post initium Sæc. XVII. usque ad ejusdem medietatem, erupit, justa lance pendatur, valde parum habere ponderis, fuerunt enim majorem partem Casuistæ ignobiles, quorum plurimi alios sine delectu, ut ovis ovem, sequebantur, vel nihil aliud præ oculis habere videbantur, quam ut novis, laxisque sententiis inanem sibi gloriolam captarent. Non inutile fuerit id comprobare verbis P. Antonii Terilli, qui prima inter Probabilistas subsellia occupat. „ Fuerunt, *inquit in Præf.* De Consc. „ probabili *circa an.* 1660. ex recentioribus non „ pauci, qui levissimis rationibus ducti antiquorum Theologorum in opinando severitatem ... „ palam ansi sunt scriptis suis condemnare ... Cum „ enim plus æquo famæ, vanæque de sua doctrina existimationis essent cupidi, mirum est, quo „ ardore, atque animi contentione ad scripta sua „ typis mandanda incubuerint ... Innumerabiles „ sunt, qui a 30. annis (*scilicet quando Probabilismus florebat quammaxime*) Summis casuum, rerumque moralium Tractatibus bibliothecas impleverunt ... Quid autem facerent, ut „ ad famam, quam aucupabantur, pervenirent? ... „ In opiniones laxiores oculos, animumque conjecerunt, gnari eas præ omnibus rudiori legentium vulgo mirum placitura ... Vidi ego ex „ hisce recentioribus nonnullos viros, ceteroquin „ egregios, qui cum in rebus summi momenti ad „ Dei legem, & conscientiæ obligationem pertinentibus ab unanimi omnium sententia ad intolerabilem opinandi laxitatem declinassent, aliud „ tamen, quo moverentur, non habebant, quam „ argumentum a simili ductum. Vidi, & exhorrui &c. " Dignus est, qui totus legatur prolixior ille Terilli locus, ubi eorundem Probabilistarum *audaciam* describere pergit, *qui ex laxis solutionibus ad alias laxiores iter sibi, seu rectius, & sibi ac aliis præcipitium aperuerunt*. Quomodo ergo hæc levissimorum Probabilistarum turba tanti fieri ab aliquibus potest, ut inde concludant, universam pene Ecclesiam in Probabilismum conspirasse?

§. III.

De Probabilismi decremento.

57. Post medium Sæc. XVII. cum intolerabiles plurium Probabilistarum laxitates in oculos omnium jam incurrerent, atrox bellum contra Probabilismum

privatos Theologos propugnasse, solum negatur, ab iis Probabilismum suis ovibus tamquam in praxi tutum aliqua Constitutione pastorali propositum; qua de re videri etiam potest doctissimus P. Hyacinthus Gerdil Cl. Reg. S. Pauli (nunc amplissimus S. R. E. Cardinalis) in egregia illa Oratione, quam an. 1754. *De causis Academicarum Disputationum in Theologiam Moralem inductarum* habuit, dum in regio Taurinensi Athenæo Moralis Doctrinæ munus publice aggrederetur. In notat. enim 3.: *Magnum sane*, inquit, *argumentum Christianæ institutionis numquam in Ecclesia interituræ ex eo capi potest, quod malis doctis Viris est observatum: quo tempore operandi licentia plures errores peperit, nil tamen inde contagionis promanasse in Synodorum decreta, quæ semper ad pristinæ, & incorruptæ severitatis exemplum composita cernuntur.*

(*a*) Ejus verba hæc sunt: *Nonnullarum ex Societate sententiæ in rebus præsertim ad mores spectantibus plus libera, non modo periculum est, ne ipsam evertant, sed ne Ecclesia etiam Dei universa insignia afferent detrimenta. Omni itaque studio perficiant, ut qui docent, scribantque, minime hac regula, & norma in delectu sententiarum utantur; tueri quis potest; probabile est: Doctore non caret. Verum ad eas sententias accedant, quæ tutiores, & quæ graviorum, majorisque nominis Doctorum suffragiis sunt frequentata &c.*

(*b*) Quinam sint viri *docti*, vel *imperiti* ad sensum Caramuelis, colligi potest ex iis, quæ scripsit in defensione illius doctrinæ, quæ fuit postea ab Alexandro VII. damnata an. 1665. num. 17., nempe licitum esse Religiosis, vel Clericis calumniatores occidere, quando alius modus se defendendi non suppetit. *Hanc doctrinam*, inquit Caramuel, *esse veram censemus omnes docti* (*Theol. fundament.* fund. 55. n. 6.). Ceterum de Probabilismi adversariis, qui ab ejus ortu usque ad medium Sæc. XVII. continua successione floruerunt, vid. præter jam laud. Concinam in *Hist. Prob.* T. I., Patuzzi P. III. cap. 3. §. 1., Merbesius in *Summa Christ.* P. I., & Antonius Charlas *De opinionum delectu*;

mum tamquam earumdem parentem, ubique fare exarsit, eo felici successu, ut quemadmodum rapidissimo cursu ad summum gloriæ culmen ascenderat, ita quasi præcipiti lapsu decideret. Cum vero hoc eodem fere tempore hæresis Jaoseniana prodierit, nonnullis e re visum est, ad invidiam Probabilismo conflandam, primam Probabilismi impugnationem a Jansenistis repetere, fucumque imperitis faciunt, dicentes, Sancyranum, Jansenium, Paschalem, Nicolium, aliosque ejosdem Scholæ classicum adversos Probabilismum cecinisse; immo alii audacius progressi dicere non sunt veriti: *Jansenianam hæresim esse matrem sententiæ probabilioris; vel Probabilismum ex feretro, & cineribus Jansenismi esse natum*. Terillus in præf. ad Reg. Mor. & la Croix Lib. 1. n. 293.

58. Ego vero *primum* seotio, non esse hoc Jansenistis, seu quibuslibet aliis, vitio vertendum, quod Probabilismum omni conatu exterminandum curaverint; quemadmodum, proportione servata, nemo Calvinum reprehenderit, quod Michaelem Servetum, aliosque Anti-Trinitarios exagitaverit.

59. Sed ulterius toto ostio aberrant, qui a Jansenistis belli adversus Probabilistas initium repetendum esse putant: multoque minus tolerari debent, qui Jausenianam hæresim matrem esse probabiliorismi fabulantur. Certe multo antequam Jansenismus erumperet. Probabiliorismum tutati sunt Rebellus, Comitolus, Bellarminus, Aquaviva, Vitelescli, quamplurimi Episcopi, aliique supra n. 55. commemorati, ut nihil dicam de omnibus Theologis, qui Medinam antecesserunt, & quibos de Probabilismo ne in mentem quidem venisse reor. Eorum autem, qui post exortas Jansenianas turbas Probabilismum insectati sunt, bene multi, immo potissima pars, nonnisi per summam calumniam possunt cum Jansenistis confundi. *Plurimos in Hispania Episcopos præstantissimos ab initio fere Pontificatus Alexandri VII. Probabilismum luxuriantem repressisse*, scribit doctissimus Card. de Aguirre in præf. ad *Concilia Hispaniæ*. Anne isti erunt Jansenismi suspicione infames? His addi possunt ven. Jo. Palafox, Antonius Merenda celebris Bononiæ J. C., Prosper Fagnanus sui temporis oraculum, Stephanus Gradius Bibliothecæ Vaticanæ præfectus, Antonius Marinari Carmelita, P. Michael Elizalde, & Andrea Blancus Soc. J., & sexcenti alii, quos ne levis quidem Jansenismi suspicio maculavit.

40. Nec prætermittendi sunt PP. Dominicani, qui in Comitiis generalibus Romæ ao. 1656. congregati, hortatu, jussuque Alexandri VI., de Probabilismo pro viribus explodendo statoerunt; unde statim adversus eum Jo. Martinez de Prado Lusitanus, Julius Mercorus. & Seraphynus Piccinardus Itali, Vincentios Baronius, Vinc. Contensonius, & Jo. Baptista Gonet in Gallia calamum strinxerunt. Anne isti omnes, hortante, & jubenta Alexandro VII., Probabilismi impugnatores Jansenistæ calumniose dicentur, aut cum Jansenistis junctis dextris conspirasse? (*a*).

41. Ad rem nostram mirifice facinot ea verba, quibus Conventus generalis Cleri Gallicani an. 1700. similem aliquorum calumniandi pruriginem merito compescuit: „ Neque propterea tolerare volumus importunos, ac malevolos homines, qui „ viris bonis, doctisque, & Ecclesiasticæ rei studiosis vagam, & invidiosam Jansenismi accusationem inferunt, eo quoque nomine, quod morum corruptelas acriter, insectentur; cum nos „ pro candore, & æquitate Episcopalis Ordinis nasiinem pro suspecto habituri simus, nisi eum, „ qui aut Constitutionibos Apostolicis detrahat, aut „ aliquam ex damnatis propositionibus tueatur, „ quod etiam ab Antecessoribus nostris sæpe sancitum, & regia auctoritate firmatum, & ab optimo, maximoque Pontifice Innocentio XII., „ applandente tota Ecclesia, constitutum est ". Vid. Declaratio P. Ghezzi num. ult.

42. Obiter hic observatum velim, parum æquos Dominicanis eos esse, qui post Stephanum Champs in *Quæst. facti* c. 5., & P. Danielem epist. 2. ad P. Serry, ab ipsis probatum aliquando fuisse Probabilismum ex eo inferunt, quod in Comitiis generalibus an. 1644. interposito obedientiæ præcepto coactus fuit P. Joann. Idelphonsus Baptista, ut sua Commentaria in lucem emitteret, in quibus Probabilismus defenditur. At vero, ut optime respondet P. Echard, frustra inde colligitur: „ Quæcumque in iis commentariis continentur, „ fuisse probata, & veluti doctrinam Ordinis totius adoptata: hujusmodi enim præcepta hanc „ semper conditionem involvunt, ne auctor a sententia S. Thomæ ullibi deflectat, a qua si vel „ minimum aberraverit, tum non solum non probatus, sed reprobatus omnino habeudus est ". Porro, ut subdit idem Echard, Jo. Idelph. Baptista in iis, quæ de probabilitate docet, se ab antiquis discedere, & recentioribus, præsertim S. J. ad-

(a) Idem præcepisse Alexandrum VII. P. Goswino Nikel, tunc temporis Soc. J. Generali, testis est P. Tyrsus Gonzalez in suo supplici libello an. 1702. Clementi XI. oblato n. 2. etiam P. Elizalde lib. 8. q. 6. §. 10. addita Sacramenti religione testatur, sibi a Card. Pallavicino significatum fuisse Alexandri VII. mandatum de Probabilismo impugnando. Demum quantum Alexander VII. a Probabilismo alienus esset, palam fecit suo decreto die 7. Sept. 1665., in quo inter alia hæc habentur: *Sanctissimus Dominus noster audivit, non sine magno animi sui mœrore ... summam illam luxuriantium ingeniorum licentiam in dies magis excrescere; per quam in rebus ad conscientiam pertinentibus modus opinandi irrepsit alienus omnino ab Evangelica simplicitate, sanctorumque Patrum doctrina; & quem si pro recta regula fideles in praxi sequerentur, ingens irruptura esset vitæ Christianæ corruptela*.

adhærere profitetur (a). Sed e diverticulo in viam.

43. Porro hoc ipso tempore multo acrior contra Probabilismum in Galliis exarsit pugna; nec mora, nec requies, quousque integre debellatum est, & Probabilismus a tota illa florentissima Ecclesia penitus exterminatus, & quamquam in ea pugna Jansenistæ non modicam habuerunt partem, non tamen iis solis victoria debetur, sed aliis etiam viris doctrinæ puritate præstantissimis, ut breviter ostendam.

44. Jam ab anno 1619. Universitas Parisiensis (b) damnaverat propter nimiam laxitatem opinionum opus Petri Milhard pro directione Parochorum, & Confessariorum: eademque de causa an. 1655. proscripsit *Directorium* Bertini Berthaud, & an. 1641. *Summam de peccatis, & praxim beneficiorum* Stephani Baunii. Hæc prima fuerunt quasi belli præludia. An. 1643. prodiit *Theologia moralis Jesuitarum* auctore Franc. Hallerio, ad saniora morum præcepta restituenda. Porro Hallerius Jansenismi postulari, nequit: est enim ille ipse, qui una cum Lagault, & Joisel pro damnatione quinque propositionum Jansenii Romæ plurimum desudavit. Opus Hallerii acriori stylo impugnavit Pienterellus sub nomine Abb. de Boisic, edito libro ita inscripto: *Imposturæ, ignorantiæque libri, cui titulus Theologia moralis Jesuitarum*, an. 1646. Magnæ ex hoc Pienterelli opere turbæ motæ sunt, & tandem an. 1656. famosæ prodierunt Epistolæ Provinciales Blasii Paschalis sub adscititio nomine Lud. Montaltii, quibus postea notas suas adjecit Petrus Nicolius sub larva Willelmi Vendrockii. In his epistolis monstruosiores Probabilistarum laxitates satyrico sale lepide, & eleganter perfricantur (c).

45. Porro expositione tot tantarumque corruptelarum, quas Probabilismus in doctrinam morum invexerat, commoti sunt bene multi Parisienses, quibus postea accessere Rothomagenses, Senonenses, Bellovacenses, Ambianenses, aliique animarum Pastores supra mille, & quasi facto agmine Probabilismi condemnationem urgere cœperunt (d). Celebrabantur tunc temporis Parisiis Cleri comitia, cumque plurimæ lectæ fuissent Casuistarum propositiones, tanto horrore Patres perculsi sunt, ut teste Antonio Godeau Episcopo Vencensi, qui unus erat ex Patribus congregatis, *prope abfuerint, quin aures sibi obturarent, ut Nicæni Patres, ne Arii blasphemias audirent, fecisse memorantur*. Cum tamen comitia ad finem vergerent, nec otium esset, præmisso diligenti examine, ut moris est, rem definire, ad aliquod tanto malo remedium afferendum, duntaxat decretum fuit, ut *Instructiones S. Caroli Borromæi* vernaculo idiomate evulgarentur. Ceterum Episcopi ad suas sedes remeantes fere omnes gravibus censuris laxas Probabilistarum opiniones confixerunt: quibus celebres Universitates Sorbonica, & Pictaviensis pariter suffragatæ sunt. Censuræ vid. apud Vinc. Patuzzi P. 3. c. 5.

46. Sed illuxit tandem illa expectata dies, in qua Præsules Gallicani an. 1700. iterum in Comitiis congregati supremam cladem Probabilismo in Gallia attulerunt. Nempe sapientissimus hic Episcoporum Conventus post plurimas laxas propositiones variis censuris confixas, ad rectum proba-

(a) Cl. P. Muszka *de Act. hum.* p. 409. ita scribit: *studium item Thomistarum, non obstante Janseniano tumultu, colligitur ex P. M. Barnaba Gallego de Vera: hic nempe .... ann. 1645. Confratres suos Matriti Probabilismum docuit &c.* Non eo inficias, Barnabam Gallego Probabilismum docuisse; sed maxime nobis dolet, ex eo uno, vel paucis aliis Thomistis universaliter *studium Thomistarum* in favorem Probabilismi minus recte colligi, cum bona, & melior Thomistarum pars ei semper adversata sit. Quod insuper additur, *non obstante Janseniano tumultu*, vereor, ne minus accurate dictum sit, vel quod an. 1645. nondum fortasse Jansenistarum tumultus prodierit contra probabilismum; vel quod si etiam tunc primo prodiisset, parum verisimile sit, illico, in Hispaniam pervasisse. Sed hoc secundum parum nostra interest, dummodo nec Thomisticæ Scholæ, nec Dominicanæ Familiæ paucorum errores adscribantur.

(b) Quæ Vindobonensis Universitatis mater. passim in statutis ejusdem Universitatis ann. 1389. publicatur apud Lambecium in T. II. *Comment.* c. 5. suppl. ad 1. lib. in nova eleganti doctissimi Adami Franc. Kollarii T. I. *p.* 468.

(c) Epistolæ Provinciales Romana Censura jure meritoque confixæ fuere an. 1657.; sed porro fortunam experti sunt plurimi libri, quibus contra epist. Prov. nonnulli Probabilismo labanti suppetias ferre conati sunt. *Primum* ann. 1659. damnata est *Apologia Casuistarum opposita calumniis Jansenistarum*, opus P. Pirot. *Secundo* an. 1664. proscriptum est *Apologema pro antiquissima, & universalissima doctrina de probabilitate* Jo. Caramuelis. *Tertio* proscriptæ sunt an. 1668. *Notæ in notas Willelmi Wendrocki, ad Lud. Montaltei literas, & in Disquisitiones Pauli Irenæi*; fœtus P. Honorat. Fabri sub fictitio titulo Bern. Stubrockii. *Quarto* idem P. Honoratus Fabr. aliud opus adornavit in defensione Casuistarum contra epistolas Provinc., aliudque proprio nomine novam Theologorum suffragiis communitum sub hoc titulo evulgavit: *Apologeticus doctrinæ moralis Soc. Jesu*: sed hoc pariter decreto S. Congregationis ann. 1672. prohibitum est. *Quinto* Apostolica censura ann. 1680. confixum est Amadæi Huimenii Lomarensis (seu P. Matthæi Maya) *Opusculum singularia universæ fere Theologiæ moralis complectens adv. quorumdam expostulationes contra nonnullas Jesuitarum opiniones morales. Demum* damnari pariter meruit ann. 1703. opus P. Gabrielis Danielis inscriptum: *Cleander, & Eudoxius; seu de litteris, quas vocant Provinciales, Dialogi*. Porro quilibet obediens Ecclesiæ Filius omnes has summorum Pontificum prohibitiones debita reverentia amplecti debet.

(d) *Judicium tam magni cœtus Presbyterorum, qui in urbibus regni præcipuis animas regunt & conscientias dirigunt; parvi non est faciendum*, ajebat doctissimus vir Prosper Fagnanus.

babilium usum has duas regulas a jure præscriptas statuit: „ Prima, ut in dubiis de salutis ne„ gotio; ubi æqualia utrinque se se offerunt ra„ tionum momenta, sequamur id, quod tutius est, „ sive quod est in eo casu unice tutum; neque „ id consilii, sed præcepti loco habeamus. Se„ cundo, ut circa probabiles de Christiana doctri„ na sententias sequamur id, quod Viennense œ„ cumenicum Concilium circa infusas tam parvu„ lis, quam adultis in Baptismo virtutes decrevit „ his verbis: nos hanc opinionem ... tamquam „ probabiliorem, & dictis Sanctorum, ac Docto„ rum modernorum Theologiæ magis consonam, „ & concordem ... duximus eligendam: quod Con„ cilii judicium eo magis ad regendos mores perti„ nere constat, quo magis ex ipsis fidelium sancti„ tas, ac salus dependet (*apud Bossuet Tom. XI. pag.* 165. "), Itaque causa finita fuit; & ex ea die Probabilismus e florentissima Galliarum Ecclesia exterminatus exulat (*a*).

47. Sed & in aliis orbis Catholici partibus Probabilismus a bene multis Ecclesiarum Pastoribus eliminatus est (*b*); & quamvis supremo Apostolicæ sedis judicio nondum fuerit explicite, planeque damnatus, fuit tamen, ut ita dicam, multis membris truncatus, & circumscriptus. Nam Alexander VII. 7. Sept. 1655. hanc propositionem n. 27. proscripsit: *Si liber sit alicujus junioris, & moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constet, rejectam esse a Sede Apostol. tamquam improbabilem*. Innocentius autem XI. quatuor proposit. ad Probabilismum spectantes condemnavit 2. Mart. 1679. „ Non est illicitum, in „ Sacramentis conferendis sequi opinionem pro„ babilem de valore Sacramenti, relicta tutiore, „ nisi id vetet lex, conventio, aut periculum gra„ vis damni incurrendi: hinc sententia tantum pro„ babili utendum non est in collatione Baptismi, „ Ordinis Sacerdotalis, aut Episcopalis. 2. Pro„ babiliter existimo, Judicem posse judicare ju„ xta opinionem etiam minus probabilem. 3. Ge„ neratim dum probabilitate, sive intrinseca, si„ ve extrinseca quantumvis tenui, modo a proba„ bilitatis finibus non exeatur, confisi aliquid a„ gimus, semper prudenter agimus. 4. Ab infi„ delitate excusabitur infidelis non credens, du„ ctus opinione minus probabili ". Et de Probabilismi historia hactenus, quæ enim occasione librorum P. Concinæ, & P. Vincentii Patuzzi iterum excitatæ sunt controversiæ, videri possunt breviter indicatæ a sapientissimo viro Petro Ballerinio in *Moral. Action. Regula* in Præfat. ab Eusebio autem Eraniste *Lettere Theologico-morali* fusius enarratæ.

§.

(*a*) P. Gusltus Theatinus, qui sub nomine Nicolai Pegulet Probabilismum defendit, ob *reverentiam condemnationis a Clero Gallicano latæ*: *Non audeo definire*, inquit in Tract. *de Probab.*, *opinionem nostram in praxi licere, nec enim concipere possum, Congregationem tantorum, & numero, & dignitate, & doctrina Prælatorum potuisse errare, ita ut certo verum judicaverint certo falsum*. Frustra autem sunt, qui hanc Cleri Gallicani definitionem cum illa comparant, quæ an. 1682. edita fuit in celebri controversia de quatuor propositionibus ad Ecclesiasticam potestatem spectantibus, frustra inquam sunt; hanc enim secundam Rom. Pontifices Innocentius XI., ejusque successor Alexander VIII. omnino improbarunt; decretum vero an. 1700. contra Probabilismum editum, non solum Rom. Pont. silentio tacite approbatum fuit, sed biennio post Clemens XI. votis P. Tyrsi Gonzales benigne annuens, Patribus Soc. Jesu significari curavit, *rem gratissimam Sanctitati suæ facturos Superiores Societatis, si præcipient, ut Jesuitæ abstineant a docenda, & defendenda sententia, quæ asserit licitum esse usum opinionis minus probabilis, & minus tutæ*. Vid. additio facta libello supplici P. Tyrsi Gonzales.

(*b*) Vid. P. Patuzzi in *Reg. Prox.* P. 3. cap. 7. & seq., in quibus plurium Scriptorum, Episcoporum, ipsorumque Rom. Pontificum in Probabilismo explodendo consensum exponit. Nonnulla alia Documenta recentiora addi possunt, ut epistola Pastoralis doctissimi Georgii Klimo, qui diœcesim Quinque-Ecclesiensem singulari sapientia, & prudentia diu rexit (& an. 1777. ad superos, ut sperare fas est, evolavit) edita an. 1662., in qua doctrina Hermanni Busenbaum, & omnium aliorum, *qui cum eo in sententiis vaga probabilitatis conveniunt*, interdicta; Theologiam Moralem P. Gabriel Antoine, cum notis & appendicibus P. F. Philippi de Carboneano, Clero suo proponit; nec tamen alia opera Theologica improbat, *modo talia sint, quæ non ex probabilitatis fonte, sed ex traditione SS. PP. sua sensa depromant; quale inter posteriorum temporum opera est Moralis Franc. Gennetti Episc. Vasionensis, Nat. Alexandri Theologia Moralis juxta ordinem Catechismi Rom. concinnata, P. Jac. Besombes Congregat. Doct. Christ. Continuatoris Tournely, & alia hic consona*. Celsissimus etiam Passaviensis Episcopus S. R. E. Cardinalis Leopoldus Ernestus ex Comitibus de et in Firmian, purioris doctrinæ studio nemini secundus sua Pastorali epistola an. 1764. amplissimæ suæ Diœcesis Clero saluberrimam illam inculcat admonitionem Card. Bellarmini: *Si quis velit in tuto salutem suam collocare .... is omnino debet certam veritatem inquirere, & non respicere, quid multi hoc tempore dicant, aut faciant; & si rei certitudo non possit ad liquidum apparere, debet omnino tutiorem partem sequi, & nulla ratione, nullius imperio, nulla utilitate temporali proposita, ad minus tutam partem declinare; agitur enim de summa rei, quum de salute æterna tractatur, &c.* Nec demum prætereundum est solemne decretum in generali Capitulo Mantuæ celebrato an. 1762. a PP. Seraphici Ordinis Min. S. Francisci conditum Sess. XV. *ut omnes doctrinas tutiores, & probabiliores semper doceant, & amplectantur*; cujus saluberrimi decreti exactissimam observantiam Reverendissimus P. Paschalis a Varisio Commissarius Gener. in sua gravi & pereleganti epistola an. 1763. non minus quam Reverendissimus P. Minister Generalis Jannetius de Molina in virtute sanctæ obedientiæ, & sub gravissimis pœnis omnibus imperavit.

§. IV.

Refellitur Probabilismus.

48. Cum extra controversiam sit, ad recte operandum requiri judicium, seu dictamen practicum, *saltem moraliter certum*, de honestate actionis (vid. supra num. 18.), totius quæstionis cardo in hoc uno revolvitur, an ille, qui opinionem minus tutam sequitur, alia relicta, quæ non solum tutior, sed æque, aut etiam magis probabilis est, possit sibi hujusmodi dictamen practicum *moraliter certum* de honestate actionis prudenter efformare. Probabilistæ utique vident, non posse tale dictamen moraliter certum efformari ex principiis *directis*, nempe ex fundamentis, quibus opinio minus tuta innititur, utpote quia hæc dubia sunt; contendunt tamen hanc moralem certitudinem in praxi obtineri posse ex principiis suis *reflexis*, quibus certum esse arbitrantur, licere cuilibet opinionem minus tutam amplecti, dummodo sit vere probabilis. Res illustratur exemplo. Cum inter Theologos controvertitur, an aliquis contractus sit usurarius, vel simoniacus, & contraria utrinque ejusdem ponderis afferuntur momenta, certum est, opinionem, quæ dicit contractum licite iniri posse, attentis principiis *directis*, nempe auctoritate Theologorum, & rationum momentis, esse dubiam; adeoque attentis his solis principiis *directis* facile concedunt Probabilistæ, neminem sibi posse de honestate contractus practicum dictamen efformare *moraliter* certum. At vero putant, hanc moralem certitudinem a principiis aliis *reflexis* derivari posse, hoc fere instituto ratiocinio: „ Certa argumenta sunt, quæ „ plane persuadent, posse nos in praxi opinionem „ minus tutam sequi, dummodo sit vere, solide- „ que probabilis; *seu ut aliqui loqui amant:* „ Quod est, speculative probabile, est practice „ tutum; atqui opinio docens contractum hunc „ non esse usurarium vel simoniacum, quamquam „ minus tuta, est tamen vere, solideque probabi- „ lis: ergo possum mihi judicium practicum mo- „ raliter certum efformare de hujus contractus ho- „ nestate, eumdemque licite inire ". Quænam autem sint hæc argumenta, seu principia reflexa, videbimus infra.

PROPOSITIO.

Cum duæ sunt opiniones contrariæ æque probabiles in materia morum, tenemur tutiorem sequi: multoque magis, cum opinio tutior est etiam probabilior.

41. Prob. potissimum prima pars, nam secunda ex prima perspicue fluit. Quotiescumque duæ contrariæ opiniones sunt æque probabiles, res dubia est; atqui certa regula est, in jure Canonico sæpissime repetita, ut in dubiis tutior pars eligatur: ergo &c. Utraque præmissa demonstratur, & primo loco major. Docente S. Thoma Q. XIV. *de verit.* art. 1. propositio non minus dubia dicitur, cum nulla sunt utraque ex parte momenta, quam cum æqualia sunt. Intellectus, inquit Angelicus: „ Non inclinatur magis ad unum, quam „ ad aliud, vel propter defectum moventium, sic- „ ut in illis problematibus, de quibus rationes „ non habemus, vel propter apparentem æquali- „ tatem eorum, quæ movent ad utramque par- „ tem: & ista est dubitantis dispositio, qui flu- „ ctuat inter duas partes contradictionis ". Idem etiam ratio facile persuadet: neque enim minus erunt in æquilibrio duæ oppositæ lances in libra, si nullis, quam si æqualibus, utrinque premantur ponderibus; nec certe minus dubius fuisset Salomon, ad quamnam duarum mulierum litigantium spectasset puer, si ambæ nulla, quam si æqualis momenti pro sua causa attulissent argumenta: & si placet, ut pluribus placet, primum dubium appellari potest *negativum*, alterum *positivum*.

50. Prob. autem minor primi syllogismi his præsertim locis ex jure Canonico depromptis. In cap. *Juvenis* de sponsalibus Lib. I. *Decret.* Tit. 1. c. 3. ita habetur: *Quia agitur in his, quæ dubia sunt, quod certius existimamus; tenere debemus* &c. in cap. *ad Audientiam de homic.* L. V. *Decret.* Tit. 1. cap. 12. *Cum in dubiis semitam debeamus eligere tutiorem &c.* ibidem cap. *Significasti* dum dubium ortum esset, an sacrilegus fur, quem Sacerdos una cum aliis percusserat, ex ictu a Sacerdote inflicto, vel ex aliorum vulneribus interierit, Innocentius III. ita decrevit: „ In hoc dubio tanquam homicida debet haberi „ Sacerdos, & si forte homicida non sit, a sa- „ cerdotali officio abstinere debet; cum in hoc ca- „ su cessare sit tutius, quam celebrare, pro eo „ quod in altero nullum, in reliquo vero magnum „ periculum timeatur ". Iterum eodem titulo c. *Petitio tua* declaratur, debuisse Clericum in dubio excommunicationis a sacris abstinere, *cum sit consultius in hujusmodi dubio abstinere, quam temere celebrare:* idque adeo sæpe, & frequenter repetitur, ut Card. Petra *de Sacra Pœnit. Apostol.* c. 9. ita concludere non dubitaverit: *Summorum Pontificum semper fuit, & est veluti quoddam axioma; in dubiis via est tutior eligenda; & quod certius existimamus, tenere debemus.* Idem Card. Petra, qui pluribus annis supremi Pœnitentiarii munere functus est, nobis insuper fidem facit ibid., Romanas duas Congregationes Concilii, & Pœnitentiariæ in suis casuum conscientiæ decisionibus semper viam tutiorem sequi; quod etiam testantur Prosper Fagnanus Comm. in c. *Ne innitaris*, qui complures annos Congregat. Concilii a secretis fuit, Card. de Aguirre præf. ad *Conc. Hispaniæ* n. 24. & Benedictus XIV. Tom. IV. Notif.

tif. 20. quo nullus alius fuit Romanarum Congregationum peritior (a).

51. Nec illud demum prætereundum est hanc regulam de tutiore parte in dubiis amplectenda, non fuisse a summis Pontificibus de novo invectam, vel statutam, sed potius habitam tanquam principium ipso lumine naturali notum; ita enim loquuntur: *Cum in dubiis debeamus semitam eligere tutiorem: quia in dubiis via tutior est eligenda &c.* id quod etiam a P. Vasquez Probabilista animadversum est in 1. 2. disp. 67. num. 9.

52. Hoc argumento constricti Adversarii in omne latus se vertunt, & varias quærunt evadendi vias. Primo bene multi regulam illam tunc solum obtinere dicunt, quando conscientia nedum speculative, sed etiam practice est dubia; at vero fieri posse inquiunt, ut quis speculative dubius ex principiis reflexis fiat practice moraliter certus. Vid. sup. n. 48.

53. Contra hanc evasionem ostendetur inferius, nullo modo posse ex principiis reflexis dubium speculativum tolli, & moralem certitudinem indui. Hic tantum observo, si res ita se haberet, ut adversarii fingunt, tam celebrem juris regulam nulli plane usui futuram. In eorum enim systemate, ubi opiniones contrariæ sunt æque probabiles, omne dubium practicum tollitur ex principio illo reflexo: *Quod speculative est probabile, est practice tutum:* ergo si hæc regula non obtinet nisi in dubiis practicis, nullibi obtinebit.

54. Respond. *secundo* alii, laudatam regulam coarctandam esse ad dubia facti, non juris, immo addit La-Croix Lib. I. num. 504. ad solos illos casus, qui in Decretalibus recensentur.

55. Verum isthæc responsio nedum arbitraria est, nulloque fundamento innixa, sed Pontificum menti plane repugnans. Quæstio erat olim, an *Fratres Minores teneantur sub præcepto mortalis peccati ad ea observanda, quæ in regula verbo imperativi modi negative, vel affirmative apposito inseruntur.* Hæc certe non erat quæstio facti, sed juris; Pontifex autem Clemens V. ad eam dirimendam utitur consueta regula. *Nos itaque*, inquit in sua Bulla *Exivi de Paradiso* Lib. V. *Clementin.* Tit. XI. ...... *attendentes, quod in his quæ salutem animæ respiciunt, ad vitandos graves remorsus conscientiæ, pars securior est tenenda &c.* eos propterea ad ea ipsa sub præcepto observanda adstrictos esse declarat. Generaliter itaque hæc regula adhibenda est, ne scilicet periculum violandi legem Dei incurramus, & ut graves conscientiæ remorsus evitemus, quos quomodo vitare Probabilistæ possint, viam minus tutam calcantes, ego certe non video.

56. Quod addit La-Croix, commentitium esse apparet vel ex eo solo, quod Pontifices non de novo eam regulam cuderunt, sed tamquam certum naturæ principium ad casus emergentes definiendos adhibuerunt Vid. sup. num. 51.

57. *Tertio*, Frequentius alii respondent, allatam regulam continere solum consilium, non autem præceptum, quod probant *primo*, quia Clemens V. hoc consulere tantum videtur, ne remorsus conscientiæ oriantur; *secundo*, quia S. Antoninus in Summa I. P. Tit. V. c. 10. §. 10. reg. 6. sic habet: *Eligere viam tutiorem, consilii est, non præcepti;* & iterum docet II. P. T. I. c. 11. §. 51. *non de salutis necessitate esse in dubiis tutiorem viam eligendam.*

58. Sed nihil est, quod facilius refutari possit. Hæc regula *in dubiis* &c. verum contineri præceptum, non purum consilium, primo satis indicant termini illi absoluti, & imperativi: *Via tutior est eligenda, pars securior est tenenda; semitam debemus eligere tutiorem.* *Secundo* pœnæ eam violantibus comminatæ; siquidem in c. *Illud* de Cleric. excommun. Lib. V. *Decretal.* Greg. IX. cap. V. declaratur, depositionis pœnam promeritum fuisse Episcopum, qui in dubio, an esset excommunicatus, sacris operam dare præsumpsit. Ita ne vero puniendus esset, qui solum consilium violat? In cap. *Juvenis* de sponsalibus jubetur vir, ut a secunda uxore discedat ex dubio exorto, an esset consobrina prioris. Demum S. Antoninus, cujus patrocinio gloriari solent adversarii, ubi data opera hanc regulam explanat: „ Nota, *inquit*
„ *I. P. Tit. XX.* §. 16. quod est dubium proba-
„ bile, & est dubium scrupulosum. De probabi-
„ li hic loquitur, cum scilicet rationes sunt ad
„ utramque partem quasi æquales, & peccatum
„ grave est, se exponere tali dubio, ubi est mor-
„ tale ".

59. Ad primam prob. resp. ex consequentibus apparere, non ut consilii, sed ut præcepti eam regulam *In dubiis* &c. fuisse allatam: ei enim innixus Pontifex declaravit, ea, de quibus ortum erat dubium, *esse a fratribus tamquam obligatorie observanda*, quod utique non declarasset Pontifex, si regula illa tantum consilium, non autem præceptum contineret; vel si stante dubio speculativo posset quilibet suo arbitratu ex principiis reflexis, quam mavult, sententiam amplecti.

60. Ad secundam resp. S. Antoninum in primo loco agere de levibus, & inanibus dubiis scrupulosorum, qui sæpe anguntur, rigidiorem viam sem-

per

(a) Confer Petrum Ballerinium Prol. II. in Sanct. Antoninum cap. 2. & Jo. Morinum Lib. I. de *Pænitent.* cap. 3. ubi observat, undecim prioribus Ecclesiæ sæculis SS. Patres *in eo studio se tantum exercenisse, ut Sacerdotes docerent, in casu dubio semper esse tutiorem partem eligendam.* Facile autem esset ostendere, hanc regulam etiam a Scholasticis communiter probatam fuisse, nec ullum de ea dubium excitatum ante Probabilismi tempora; cujus rei aliquod specimen exhibet P. Vinc. Patuzzi in *Ethica Christiana* Tom. I. T. 2. cap. 7. art. 11.

per sibi eligendam esse arbitrantes, etiam quando alia est omnino tuta: unde concludit: *non ergo de necessitate oportet tutiorem eligere, quando etiam alia via est tuta*; & antea dixerat: *alias oportet, multos ingredi Religionem, in qua tutius vivitur, quam in sæculo*. Sed quando agitur de veris dubiis, S. Antoninus regulam hanc esse præcepti expresse asserit vid. n. 58. In altero autem loco S. Præsul fere eumdem habet sensum; nempe cum aliqui probabilius putarent, nescio quem contractum esse licitum, ab eo abstinere recusabant, dicentes: *non de salutis necessitate* &c. at vero non obstante majori illa probabilitate S. Antoninus a contractu ut abstinerent, hortabatur, dicens: *timendum est, ne ibi sit culpa, & ideo consulo abstinendum*. In his casibus utique consilium est, non præceptum viam tutiorem eligere. Vid. Petrus Ballerini Prælect. I. in S. Antoninum §. 7.

61. Prob. *secundo* propositio nostra ex Sanct. Augustino, qui Lib. I. *De baptismo contra Donatistas* cap. 3. quæstionem, de qua agimus, totidem fere verbis proponit. Quærit nempe, an peccaret, qui baptismum a Donatistis reciperet, dubitans licite necne ipsi baptizent, cum tamen alinnde pro certo habeat, in Ecclesia Catholica licite baptismum administrari. Probabilista, ut puto, suis principiis inhærens utique concederet, non peccare, qui a Donatistis baptismum suscipit, probabiliter judicans eos licite baptizare, nec teneri hominem in Ecclesia Catholica baptismum suscipere, quamvis id tutius esset. At vero longe aliter Augustinus definit. „ Etiamsi, *inquit*, dubium haberet, non illic recte accipi, quod in „ Catholica Ecclesia recte accipi certum haberet, „ graviter peccaret in rebus ad salutem animæ „ pertinentibus vel eo solo, quod certis incerta „ præferret“. Hanc autem S. Augustini regulam nemo non videt cum illa omnino pugnare, quam Probabilistæ statuunt, dicentes, in rebus ad salutem animæ pertinentibus posse nos relicta tutiore, dubiam, & probabilem opinionem sequi.

62. Duo sunt, quæ ad eludendum tam illustre S. Augustini testimonium adversarii reponunt; *primo*, S. Patrem loqui de homine operante ex conscientia practice dubia, quod certe non licet; *secundo* agi hic de Sacramento baptismatis, ubi certum est, tutiorem partem essa sequendam.

63. Verum neutra responsio vim nostri argumenti tollit. Non *primo*, nam S. P. non docet, posse nos ex principiis reflexis dubium deponere, itaque sententiam minus tutam practice sine dubio amplecti, quod erat ipsi dicendum, si cum Probabilistis sentiret; sed non aliam in eo, ac similibus casibus ostendit viam, quam ut tutiorem sententiam sequamur. Nec *secundo*; nam ibi controversia non erat de valore baptismi, ut propterea necesse foret tutiorem partem amplecti, sed plusquam certum erat, valide a Donatistis baptismum administrari, & solum quæstio erat, an licite etiam administraretur; quæ quæstio a nostra præsenti controversia ne latum unguem differra videtur.

64. Prob. *tertio* ex S. Thoma, quem sibi adversari nonnulli inter doctiores Probabilistas sincera fatentur, ut Vasquez In 1. 2. Disp. 62. cap. 1. Azorius Tom. I. Lib. 2. cap. 16. aliique. In Quodl. IX. art. 15. hoc statuit principium: „ Omnis quæstio, in qua de peccato mortali quæ„ritur, nisi expresse veritas habeatur, periculo„se determinatur, quia error, quo non creditur „ esse peccatum mortale, quod est peccatum mor„tale, conscientiam non excusat a toto, licet „ forte a tanto“ (a). Hoc autem S. Thomæ principium a diametro opponitur systemati Probabilistarum, in quo omnis quæstio facillime, & tuto ex principiis reflexis determinatur. Prosequitur Angelicus, & inquirens, an liceat habere plures præbendas, *præcipue autem*, inquit: „ Periculosum „ est, ubi veritas ambigua est, quod in hac quæ„stione accedit. Cum enim ad Theologos perti„neat, inquantum dependet ex jure divino, vel „ ex jure naturali, & ad Juristas inquantum de„pendet ex jure positivo, inveniuntur in ea Theo„logi Theologis, & Juristæ Juristis contraria sen„tire“. Porro quando veritas ambigua est, & inveniuntur auctores auctoribus contraria sentire, facile se expediunt Probabilistæ, & fidenter statuunt, posse nos, quam malumus, partem amplecti; contra S. Thomas *id periculosum esse* definit; qui autem periculo peccandi se exponit, sine dubio peccat; quod superius idem Angelicus Doctor declaraverat, dicens Quodl. VIII. art. 13. *qui manente dubitatione plures præbendas habet, periculose committit, & sic proculdubio peccat, utpote magis amans beneficium temporale, quam propriam salutem*. Pariter Quodl. III. art. 10. postquam docuerat, in iis, *quæ non pertinent ad fidem, vel ad bonos mores., absque periculo auditores utramque opinionem sequi posse*, consequenter docet, aliter rem se habere in rebus, quæ pertinent ad fidem, vel ad bonos mores; & statuit hoc principium: *In rebus dubiis non est de facili præstandus assensus*. Item Qu. III. *de malo* art. 7. *Non est absque præsumptione*, inquit, *quod aliquis de ignoratis sententiam ferat, & maxime, in quibus periculum existit*. Nempe semper sibi constans Angelicus rem peri-

cu-

(a) Alius insignis locus est S. Thomæ Quodlibeto VIII. art. 13. ad Probabilismum explodendum; sed cum longiorem postulet explicationem, eum brevitatis causa omisimus; videri autem potest apud Contensonium *Theol. mentis & cordis* L. VII. Diss. III. cap. 2. P. Concinam Tom. II. *Appar. ad Theol.* Lib. II. Diss. IV. cap. 3. P. Billuart, aliosque.

culi plenam agnovit, dubias eas quæstiones definire, quæ ad fidem, vel mores pertinent, & nullibi eam viam indigitat, quæ postea a Probabilistis late patefacta est, dubium deponendi ex principiis reflexis.

65. Prob. *quarto* ratione. Ut quis in operando a culpa vacet, debet habere judicium, seu dictamen practicum conscientiæ saltem moraliter certum de honestate actionis; atqui ille, qui sequitur minus tutam opinionem, posthabita tutiore, quæ æque aut etiam magis probabilis sit, prudenter non potest hoc judicium, seu dictamen moraliter certum de bonitate actionis sibi efformare; ergo &c. Min. prob. Nam certe id non potest ex principiis directis, quæ dubia sunt, quod etiam Probabilistæ haud ægre concedunt. Sed neque id potest ex principiis reflexis, seu ex toto Probabilismi systemate: nam hæc principia reflexa, quæ totam sustentant Probabilismi machinam, sin minus aperte falsa (ut demonstrabimus inferius), saltem esse maxime dubia vel ipsi Probabilistæ, velint nolint, concedere debent, quod sic ostendo. Nemo, qui hanc controversiam vel a limine salutarit, inficiari potest, systema Probabilioristicum, vel omnino verum, vel saltem solide probabile esse; tum ob multa intrinseca rationum momenta; tum ob auctoritatem eorum, qui eidem patrocinantur. Duæ integræ scholæ, magnæ certe in orbe Catholico auctoritatis, Augustiniana, & Thomistica, plures Universitates, ut Parisiensis, Lovaniensis, Pictaviensis, Tolosana, Bituricensis, Coloniensis, Duaviensis, aliæque; plures Religiosi Ordines, quibus novissime accedit Franciscanorum, quos Minores Observ. vocant, Seraphicum Institutum decr. Cap. gen. an. 1761. Sess. 15. (sup. in not. ad num. 47.), Theologi bene multi ex omni cœtu, magni atque nobiles, Episcopi non pauci, denique tota florentissima Gallicana Ecclesia, quibus omnibus Probabiliorismus probatur, magna utique auctoritate pollere debent, ut proinde Probabiliorismus saltem probabilis sit, quo fit, ut si Probabiorilismus saltem probabilis est, contraria principia reflexa, quibus tota Probabilistica machina regitur, non undequaque certa sint, sed ad summum probabilia, & dubia esse possint: ergo ex iis non potest pati judicium, seu dictamen practicum moraliter certum de honestate actionis, adeoque &c. (*a*).

66. Prob. *quinto* ex novitate Probabilismi, quæ tanto periculosior est, & fugienda, quanto hic agitur de regula morum. Porro novum esse probabilisticum systema, non solum asserunt omnes Anti-Probabilistæ, sed etiam ingenue confessi sunt primi Probabilistarum Antesignani, qui nullum ante Medinam allegare potuerunt suæ sententiæ patronum; immo antiquos Theologos sibi adversari, aliqui sincere fatentur, ut Vasquez, Lessius, Sanchez, Diana, Lopez, Azorius, Pesantius, Oviedo, aliique, quamquam posteriores Probabilistæ, invidiæ declinandæ causa irrito labore conati sunt hanc novitatis labem a Probabilismo abstergere. Sed certe, ut ex dicendis inferius apparebit, apud SS. Patres, vel antiquos Theologos, nec vola, nec vestigium probabilismi apparet. *Hoc silentium Patrum*, inquit apposite P. Tyrsus Gonzalez Dissert. XIII. c. 2. §. 9. *& antiquorum Doctorum hac in parte est omni tuba vocalius ad impugnandum Probabilismi novitatem* (*b*) V. Patuzzi *Reg. prox.* P. III. cap. 2.

67. Nec illa ratio prætermittenda est, qua usi sunt Præsules Gallicani ad Probabilismum condemnandum, nempe quia eum esse initium, & fontem omnium laxitatum, & corruptelarum, quæ in doctrinam morum irrepserunt, *& doctrinæ con-*

se-

(*a*) P. Claudius La-Croix in sua *Theol. morali* Tomo I. n. 325. „Opiniones, inquit, quas aliqui negant, „alii affirmant esse certo probabiles, non sunt certo „probabiles". Cum itaque principia reflexa Probabilistarum a tot tamisque, numero, & auctoritate gravissimis Theologis negentur esse certo probabilia, immo ut aperte *falsa* improbentur, secundum hanc regulam, nec certo probabilia erunt, sed solum probabiliter probabilia, & ita multo magis inepta ad dictamen practicum moraliter certum prudenter inducendum. Porro sententiam Anti-Probabilistarum esse saltem probabilem, concedunt multi Probabilistæ cum Castropalao; ex quo manifeste sequitur, eorum principia reflexa non esse moraliter certa. Unde etiam patet, quænam sit ejus argumenti vis, quo Probabilistæ utuntur ad dictamen conscientiæ formandum: „quod „est speculative probabile, est practice tutum, atque „&c. ergo &c." Vid. supra n. 48.

(*b*) Non defuerunt inter Probabilistas, qui, cum negare non auderent Probabilismi novitatem, fidenter dixerunt, in moribus dirigendis non veterum Patrum libros; sed novos Casuistas esse evolvendos. „Quærunt casus temporum Doctores temporum, *inquit* „*Caramuel*. Bellus erit ille Criticus, si ex Augustini „doctrina dissolvere possit emergentes nodos circa si-
„maniam, irregularitatem &c., omnesque contractus „ex Gregorii Nysseni, & Nazianzeni placitis compo„nere". Similia audiuntur haud raro, sed non sine stomacho, a quibusdam iacantis, qui, quod in corde sentiunt, exterius produnt. Porro Clerus Gallicanus in Comitiis an. 1700. damnavit hanc propositionem P. Moya n. 127. „Puto, omnia esse hodie melius exa„minata, & hanc ob rem in omni materia, & præci„pue in morali libentius juniores, quam antiquiores „lego, & sequor ... Doctrina fidei a veteribus; do„ctrina morum magis a junioribus petenda; *quæ pro„positio damnata fuit*, ut scandalosa, perniciosa, er„ronea, SS. Patribus, & antiquis Doctoribus contu„meliosa: quæ spreta in moribus Christianorum com„ponendis necessaria Scripturarum, ac Traditionis au„ctoritate & interpretatione, moralem Theologiam ar„bitrariam facit, viamque parat ad humanas traditio„nes, & doctrinas Christo prohibente stabiliendas". Reipsa nedum oportere, sed facili negotio etiam posse ex sacris Litteris, Sanctis Patribus, Conciliis, & antiquis Doctoribus depromi regulas morum exemplo suo ostenderunt doctissimi Theologi morales, Nat. Alexander in sua *Theologia dogmatica morali*, Franc. Genetus Episcopus Vasionensis in sua *Theologia morali*, primum gallice edita, latine autem versa; par-

secutio, & *series temporum ostendit* (ap. Bossuet Tom. XI. Opp. pag. 166.). Utramque partem expono. Primo, Probabilismum ex vi systematis ducit in omnes laxitates & corruptelas. Nam si plures auctores non ignobiles in eamdem sententiam laxam & damnabilem conspirent (quod factu facillimum est, & sæpe contigit), ex hoc ipso sententia fit probabilis, cum extrinsece propter auctoritatem eam docentium (a), tum intrinsece propter nonnullas rationes ab auctoribus allatas; ut enim inquit Cicero in *Paradoxis* (initio) *nihil est tam incredibile*, *quod non dicendo fiat probabile*. Jam vero constituta semel alicujus sententiæ probabilitate ex vi systematis probabilistici, eam quilibet amplecti potest, etiamsi minus veram, aut omnino falsam reputet; & ita nihil erit tam absurde ab alieno excogitatum, quod in doctrinam morum introduci non possit. Contra etiamsi Probabilioristæ cuipiam aliquid laxum inc̃aute excidat, etiamsi laxa illa opinio patronos, ut fieri solet, inveniat, eadem tamen aliis saltem æque, aut etiam minus probabilis apparebit, & ita ex vi systematis Probabilioristici explodenda erit.

68. Series quoque temporum quotidiano rerum usu id ipsum comprobat; enim tam multæ propositiones laxæ, & scandalosæ, quæ ab ortu Probabilismi usque ad hæc nostra tempora, vel ab Episcopis in suis Diœcesibus, vel a Conciliis, vel a summis Pontificibus damnatæ sunt, maximam partem a solis Probabilistarum libris deromptæ fuerunt, & nonnisi paucæ a paucis Probabilioristis probatæ sunt (b).

Solvuntur objectiones ductæ ex quatuor potissimis principiis reflexis Probabilistarum.

69. Obj. *primo*. Ubi opinio favens libertati est vere probabilis, lex eam prohibens est dubia; atqui lex dubia vel nulla est, vel saltem non obligat: ergo &c. Min. prob. Lactantius *Stultissimi est hominis*, inquit Lib. III. *Divin. Instit.* cap. 27. *præceptis eorum velle parere*, *quæ utrum vera sint*, *an falsa*, *dubitatur*, & *ideo nemo paret*, *quia nemo vult ad incertum laborare*. Præterea in cap. *Cum in jure* 31. *de off.* & *potest. Jud. delegati* L. I. Decret. Tit. 29. dicitur: *Nisi de mandato certus extiteris*, *exequi non cogeris*, *quod mandatur* (c).

70. Resp. Dist. min. Non obligat lex dubia certo ex principiis directis, conc. non obligat probabiliter, vel probabilius ex principiis directis, certissime autem ex principio illo reflexo: *In dubiis tutior pars est eligenda*, nego. Nihil absurdius excogitari posse videtur hac Probabilistarum illatione. *Lex est incerta: ergo certissime est nulla*. *Dubitatur*, *an lex obliget: probabiliter*, & *fortasse probabilius obligat: ergo procul dubio non obligat*. Quanto rectius Probabilioristæ concludunt: „ Dubium est, „ an ista actio prohibetur a lege, ergo ab ea abstinendum omnino est, quia in dubiis tutiorem „ viam sequi debemus. Probabilius est, hunc con„ tractum esse usurarium, & lege vetitum: ergo „ qui illum inire præsumit, probabilius legem „ violat; adeoque peccat, quia periculo peccandi „ se imprudenter committit ".

71. Veruntamen si magis accurate loqui velimus, in hujusmodi controversiis non dubitatur, an lex existat, sed potius de ejusdem legis interpretatione, & intelligentia. Sic ex. gr. Lex, quæ prohibet usuram, certissime existit; dubitatur autem, an talis contractus sit usurarius, adeoque prohibitus? Agitur ergo, an lex intelligatur etiam comprehendere talem contractum. In hoc itaque dubio eæ regulæ adhibendæ erunt, quæ a pru-

den-

tim ab ejus fratre, partim a Durando, & Clementi XI. dicata, Joann. Pontas in suo *Dictionario casuum conscientiæ*, P. Daniel Concina in sua *Theologia Christiana Dogmatica morali*, aliique non pauci. Præcipue autem hac de re legendum consulo P. Jo. Vinc. Patuzzi in *Ethica Christiana* Lib. Prodromo *De Locis Theol. Moralis*.

(a) Caramuel *Theol. Fund.* n. 274. vel unum solum auctorem sufficere ad probabilitatem alicui propositioni conciliandam hac ratione, *quæ*, inquit, *solutione caruit hucusque*, se demonstrare confidit. *Quidquid testantur quatuor auctores*, *est probabile*; *sed ad probabilitatem non requiri quatuor auctores*, *sed unum omnino sufficere*, *quatuor testantur auctores*, *immo viginti aut plures*: *ergo opinio unius auctoris est probabilis*. Id plusquam falsum esse censeo, sed ex principiis Probabilistarum manifesto sequi videtur. Caramuel tamen in quarta suorum Opp. edit. edit. L. I. *fund.* 11. p. 154. addit: *Interim quidquid sit de ista subtilitate*, *tu illam sententiam sequere*, *quæ docet*, *quatuor auctorum opinionem esse satis probabilem*.

(b) Si quis speciem propositionum laxarum ex Probabilismo fluentium habere velit, consulat libros supra indicatos in nota (a) ad n. 32. P. Eusebius Amort T. I. *Theol.* catalogum texuit opinionum laxissimarum, quas solus P. Claudius La Croix tamquam probabiles complexus est in sua *Theologia*, quam idem P. Amort haud illepide appellat *Historiam probabilium*. P. Dominicus Viva conatus est nonnullos etiam Probabilioristas reos facere propositionum damnatarum, sed plerumque invita, ut ajunt, Minerva, quemadmodum late demonstrarunt, tum celebris Eusebius Eranistes in suis *Epistolis Theologico-Critico moralibus*, tum P. Milante in suis Exercitat. in proposit. damnatas, aliique. Vid. de hoc arg. P. Patuzzi, in *Regula proxima* P. II. c. 5.

(c) Quis fidem adjungat P. La-Croix, qui n. 297. „ Præsumendum non est, *inquit*, quod natura lapsa „ invincibiliter ignoret multas leges, ne ex sua culpa „ reportet commodum; ex adverso potius præsumen„ dum est, quod Deus permittat, ut ipsa invincibili„ ter sibi imponat plures leges, quam reipsa sint, ut „ ita suum ipsa opus aggravet; & sic legimus, quod „ ab initio Ecclesiæ plus fuerit erratum per adjectio„ nem, quam per subtractionem legum &c. ".

ss

dentibus Jurisperitis in legum interpretatione adhiberi solent, ut legislatoris mens, sin minus omnino certe, saltem verosimilius innotescat.

72. Ad *primam* prob. Lactantius ibi agit de vanis quorumdam Philosophorum præceptis, nempe Stoicorum, & Epicuræorum, quibus minime parendum esse vel ex eo solo recte colligit, quod *nihil apud eos certi est*, *nihil quod a scientia venit: sed quum omnia conjecturis agantur*, *multa etiam diversa*, *& varia proferantur*, *stultissimi est hominis &c.* hoc est stultitia non vacat, qui eorum sectis nomen dare non dubitat, quæ vel ipsis Magistris fatentibus incertæ sunt; unde omnes ad Christianam Religionem exhortatur, quæ sola certa, & firmissima est (*a*). Ita possumus & nos simili argumento colligere, ut missis Probabilistarum argutiis, quæ ipsis adversariis fatentibus saltem incertæ sunt, certam, & tutam viam ineamus.

73. Ad 2. Resp: cum Emmanuele Gonzalez T. I. eo loco agi de jurisdictione Judicis delegati, cui sane nemo obedire tenetur, nisi ostensis litteris ejus delegationis jurisdictio certa sit; hæc enim jurisdictio aliquod factum est, quod non præsumitur, nisi probetur.

74. Dices *primo*. Nulla lex obligat, nisi sufficienter promulgetur; ut enim docet S. Thomas 1. 2. qu. 90. art. 4., „ ut lex virtutem obligandi obtineat... oportet, quod applicetur hominibus, „ qui secundum eam regulari debent; talis antem „ applicatio fit per hoc, quod in eorum notitiam „ deducitur ex ipsa promulgatione; unde promulgatio est necessaria ad hoc, ut lex habeat suam „ virtutem ": sed quoties adsunt rationes probabiliter suadentes, partem minus tutam esse licitam: lex præcipiens partem tutiorem non est sufficienter promulgata: ergo &c.

75. Resp. Neg. min. & æquivocatio in argumento latet. Lex enim, quæcumque ea sit, vel naturalis, vel positiva, sufficientissime promulgata jam supponitur; solum dubium movetur, an talis actio sub lege comprehendatur? ex.gr. certissime promulgata est lex interdicens usuram; quæstio solum movetur, an talis contractus sit usurarius, adeoque prohibitus? at vero, ut S. Thomas recte observat 1. 2. q. 96. art. 6. ad 3., „ nullius hominis sapientia tanta est, ut possit omnes casus singulares excogitare... & si posset „ legislator omnes casus considerare, non oporteret, ut omnes exprimeret propter confusionem „ vitandam ". Hinc dici non potest, legem non esse in se sufficienter promulgatam, sed solum dubium esse, an aliqua actio sub lege jam promulgata contineatur; & cum probabile supponatur, vel etiam probabilius, eam contineri, etiam probabile est, vel probabilius, legem eo in casu obligare. Stante autem hac probabilitate, certissime tenemur ad legis observationem ratione alterius principii, *In dubiis &c.* Id explicatur exemplo. In dubio practico certe eodem modo lex directa, & particularis dubia est; nec tamen adversarii concludent, aut nullam esse legem, aut non obligare, aut non esse sufficienter promulgatam; sed & ipsi nobiscum fatentur, teneri hominem in hoc casu tutiorem partem sequi vi alterius principii, quo vetamur in dubio agere (*b*): pari ergo ratione &c.

76. Dices *secundo*. Non tenemur fide credere aliquod dogma, de quo dubium est, an fuerit a Deo revelatum: ergo a pari non tenemur legem servare, quando dubium est &c.

77. Resp. Neg. Cons., neque enim tutius est credere tanquam articulum fidei id, de quo dubitatur, an ad dogma fidei pertineat, nec ne; nam fidem corrumpit nedum qui aliquid detrahit, sed & qui addit; unde illud, de cujus revelatione dubitatur, credi poterit, sed non fide divina supernaturali. Quare Innocentius XI. hanc propositionem damnavit: *Assensus fidei supernaturalis*, *& utilitas ad salutem*, *stat cum notitia solum probabili revelationis*, *immo cum formidine*, *qua quis formidat*, *ne non sit locutus Deus*. Contra in dubio, an aliqua actio sit lege prohibita, ab illa abstinere omnino tutum est (*c*).

78. Dices *tertio*. Si ita res se habeat, nullum erit inter legem certam, & dubiam discrimen; ambæ enim æqualiter obligabunt.

79.

(*a*) Ceterum idem Lactantius eodem Lib. III. *Div. Inst.* cap. 5. hæc habet: „ Quoniam in disponendo vitæ statu, formandisque moribus periculo majori peccatur, majorem diligentiam necesse est adhibere, „ ut sciamus, quomodo nos oporteat vivere &c. " Adeo argumentum nimis probaret: evinceret enim, non solum nos non teneri ad legem dubiam servandam, sed plane stultum esse, qui eam servat.

(*b*) P. Gabriel Vasquez Probabilista insignis hujus argumenti imbecillitatem confessus est in 1. 2. Disp. 156. c. 2. n. 8. ubi inquit: „ Sequitur manifeste, decipi eos, qui putant eum, qui dubitat, an lex aliqua lata fuerit, & promulgata in curia, ea lege non „ teneri, eo quod ipsi non satis promulgata censeatur. „ Falluntur igitur primo in doctrina ipsa; siquidem „ in dubiis tutior pars est eligenda ... deinde in ratione decepti sunt, eo quod, ut ex dictis constat, aliud est promulgatio, aliud autem notitia legis. Et „ quamvis is, qui dubitat de lege, non haberet notitiam sufficientem legis, ut ea teneretur, tamen non „ potest dici carere sufficienti promulgatione legis, si „ revera in curia promulgata fuisset, sed notitia sufficienti illius: verum ut diximus ea dubitatio satis „ est, ut ratione ejus tutiorem partem sequi debeat „ &c. ". Immo in Disp. 65. art. 6. dixerat: „ Absque „ controversia esse debere, quoties dubitatur, utrum „ sit lex aliqua, vel non, & solum agitur de periculo peccandi, eligendam esse partem tutiorem, in qua „ peccatum esse non possit... nullum hactenus in Scholasticis Scriptoribus inveni, qui oppositum asserat ". En quo tandem recidat decantatum illud primum principium reflexum.

(*c*) Præclare Durandus a S. Portiano præf. in *Comm.* in Lib. Sent. „ Mensura fidei, *inquit*, in duobus con-

79. Resp. *primo* retorquendo argum. Si lex dubia non obligat, nullum erit inter legem dubiam, & falsam discrimen. *Secundo* Lex dubia directe & per se non obligat æqualiter, ac certe, sed indirecte, & vi alterius legis reflexæ de vitando periculo violandæ legis &c., ut sæpe jam dictum est.

80. Ob. *secundo*. Nonnulli Probabilistæ recentiores primum principium reflexum ex legis incertitudine depromptum se solo stare non posse videntes, illud suffulciuntur alio principio reflexo ex ignorantia invincibili deducto: & ita opponunt: Quamvis lex dubia sit vere lex, & in se sufficienter promulgata, non est tamen sufficienter promulgata respectu ejus, qui post adhibitam eam, quæ par est, diligentiam de legis existentia certus fieri non potuit; hic enim ignorantia invincibili laborat; atqui ignorantia invincibilis a peccato formali excusat: ergo qui sequitur opinionem minus tutam æque, aut minus Probabilem &c.

81. Resp., absurdissime fingi, eum, qui æque, aut fortasse etiam magis probabiliter existimat, actionem esse vetitam, & illicitam, legem invincibiliter ignorare. Si res ita se haberet, infidelis qui non credit ductus opinione minus probabili, esset a culpa immunis, quia certum est ignorantiam invincibilem excusare (*a*); atqui tamen definiente Innoc. XI. talis infidelis non excusatur (vide supra num. 47.): ergo luce meridiana clarius apparet, non posse ignorantia invincibili eum excusari, qui opinionem minus tutam amplectitur, æque, aut minus probabilem.

82. Porro in hoc falluntur, & fallunt adversarii, quod ita concludunt: *Certa veritas ignoratur invincibiliter, quia posita debita diligentia inveniri non potuit: ergo error invincibilis est*. Sed hæc consequentia est omnino falsa, quia quamquam certa veritas inveniri non potuit, potuit tamen, & debuit cognosci periculum erroris, & potuit, ac debuit hoc periculum declinari, sequendo tutiorem partem, quemadmodum monet regula juris: *In dubiis &c.* Hinc quamquam vitio non vertitur in hoc casu ignorare veritatem, quia hæc non potuit certo cognosci: non tamen caret culpa exponere se probabili, aut probabiliori periculo violandi legem, quod declinari poterat. Sic quamvis venator non possit omnino certo cognoscere, an quod in dumetis movetur, fera sit, aut homo, solum tamen hoc dubium sufficit, ut a trajectione abstinere debeat, propter periculum homicidii.

83. Ob. *tertio* aliud principium reflexum, quod ex possessione nostræ libertatis repetitur, hoc modo. Est communiter recepta regula juris civilis: *In pari causa possessor potior haberi debet*, quæ regula probata etiam est in jure Canon. in *Sexto*, & est regula 65. *In pari delicto, & causa potior est conditio possidentis*. Ex quo loco ita colligitur: Certum est, nos habere libertatem faciendi omne id, quod nulla lege prohibetur: jam ergo sumus in hac nostræ libertatis certa possessione; atqui hoc ipso, quod duæ contrariæ opiniones vere probabiles sint, lex dubia est: ergo homo non potest a suæ libertatis possessione deturbari; adeoque &c.

84. Resp. *primo*. Hanc regulam obtinere tantum in foro externo, ubi agitur de justitia commutativa, ut si duo litigantes de alicujus rei dominio rationes utrinque æquales allegent, ille, qui est in possessione, melioris est conditionis, quia possessio præsumptionem legitimi dominii inducit, cui, ut supponitur, non contrariantur argumenta gravia. Non autem hæc regula valet, ubi agitur de honestate actionis. Id fatetur P. Honoratus Fabri inter Probabilistas non infimi nominis, nam Dial. II. *Multi*, inquit, *iique gravissimi auctores extra materiam justitiæ, nec præsumptionis, nec possessionis rationem habendam esse censent, ut Vasquez, Azorius, Parez, Sayrus, Sala &c.* (Omnes isti sunt Probabilistæ). Reipsa in cap. *Significasti* de homicidio definitur, Sacerdotem habendum esse pro irregulari, tametsi incertum esset, an ejus ictu homo occisus interierit, nec ipsi in dubio suffragata est possessio. Similiter in cap. *Dominus* de secundis nuptiis declaratur, mulierem dubitantem de prioris mariti morte non posse petere debitum, quamvis sint in possessione matrimonii. Accedit, quod neque par est causa, cum una ex sententiis contrariis est tutior, & probabilior, altera minus tuta, minusque probabilis.

85. Resp. *secundo*. Dist. maj. Habemus libertatem faciendi omne id, quod certum est, nulla lege prohiberi *conc.*; quod dubium est, an lege prohibeatur, *nego*. Hoc principium æquivocatione laborat. Cum enim controvertitur, liceat necne contractum aliquem inire, idem est ac si controvertatur, habeam necne libertatem hunc contractum ineundi. Porro si lege non prohibetur, libertatem habeo, si autem prohibetur, libertatem non habeo; & consequenter si dubium sit, an lege prohibeatur; dubium est etiam, an libertatem contractum ineundi habeam; falsa proinde est certa illa libertatis possessio, quam adversarii jactant.

86. Inst. In *Sexto* de Regulis juris Reg. XV. dicitur: *Favores sunt ampliandi, & odia restringenda*; seu quod idem est: *In dubiis humaniora, vel benigniora præferenda sunt*. Lib. I. *Decret.* Tit. 36. cap. 11. *Quum partium jura sunt* ob-

„ sistit, videlicet ut non subtrahatur fidei, quod sub „ fide est, nec attribuatur fidei, quod sub fide non „ est: utroque enim modo a mensura fidei exceditur, „ & a continentia S. Scripturæ, quæ fidei mensuram „ exprimit, deviatur “.

(*a*) Inter Baji proposit. a Gregorio XIII. an. 1656. hæc etiam proscripta est n. 68. *Infidelitas pure negativa in his, quibus Christus non est prædicatus, peccatum est*; & ab Alexandro VIII. an. 1690. hæc alia propositio damnata fuit n. 2. „ Tametsi detur ignorantia „ invincibilis juris naturæ, hæc in statu naturæ lapsæ „ operantem ex ipsa non excusat a peccato formali “.

obscura, *reo favendum est potius*, *quam actori*, Reg. XI. *In pœnis benignior est interpretatio facienda*, Reg. XLIX. *In obscuris minimum est sequendum*, Reg. XXX., & hujus generis alia, quæ in jure canonico sæpe occurrunt.

87. Resp., Hæc omnia spectare tantum pœnas in foro externo, in quibus infligendis mitior, & benignior sententia semper sequenda est, secundum illud principium §. de pœnis, lege *Absentem: Satius est nocentem absolvere*, *quam innocentem condemnare*; quia nempe non est tutius sequi partem rigidiorem. Secus est in foro conscientiæ, in quo eadem jura clamant, *tutiorem partem esse sequendam*; neque tutiorem partem sequendo alicui injuria fit. In hanc rem afferri potest doctrina, quam habet S. Thomas 2. 2. q. 60. art. 4., ubi postquam docuisset in corp., dubia circa proximum esse interpretanda in meliorem partem, in resp. ad 3. contrarium docet, ubi agitur de malis impediendis. *Cum debemus*, inquit, *aliquibus malis*, *sive nostris*, *sive alienis adhibere remedium*, *expedit ad hoc*, *ut securius remedium adhibeatur*, *ut supponatur id*, *quod est deterius*. Non aliud certe discrimen est, nisi quia in secundo casu est tutius, dubia in deteriorem partem interpretari, non est autem tutius in primo; quod idem dicendum de reo in foro externo, & in foro conscientiæ, in quorum primo tutius est reo favere, ne innocens injuste puniatur; in foro autem conscientiæ tutius est favere legi, ut impediatur peccatum.

88. Ob. *quarto*. Qui sequitur opinionem minus tutam, æque, aut minus probabilem, prudenter agit, non peccat: ergo &c. Maj. prob. Qui motivis gravibus adhæret, operatur prudenter; sed opinio minus tuta æque, aut minus probabilis gravibus motivis innititur; alias non esset vere, & solide probabilis: ergo &c. Addo, contingere aliquando posse, opinionem minus probabilem esse veram; ut enim Aristoteles alicubi dicit, *multa falsa sunt probabiliora veris*. Et S. August. Epist. CLIII. c. 6. *Credibilia*, ait, *nonnulla esse falsa*, *sicuti incredibilia nonnulla sunt vera*.

89. Resp. Neg. maj.; ad prob. dist. min. Opinio &c. gravibus motivis innititur, quibus tamen alia æqualis ponderis, vel etiam majoris opponitur, *conc.*; aliter, *nego*. Quamquam absolute prudentis est adhærere motivis gravibus, non vacat tamen temeritate iisdem adhærere, quando contra militant motiva æqualis, aut etiam majoris momenti; neque enim primis adhærere possumus, nisi contemptis, & insuper habitis secundis; at vero contemnere motiva ejusdem, vel plane majoris ponderis temerarium omnino est. Vera itaque prudentia docet, in conflictu rationum æqualis ponderis assensum suspendere, & tutiori parti adhærere, quando autem una pars alteri longe magis præponderat, probabiliorem seligere; & qui contra operatur nullo modo prudens dici potest, nisi prudentia carnis, *quæ est inimica Deo*. Rom. VIII. 1. Et plane illudunt Probabilistarum nonnulli, contendentes, in casu duarum propositionum æque probabilium rem non esse dubiam, sed probabilem, quam ex prudentiæ regulis sequi possumus (a).

90. Ad id, quod additum est resp., id contingere aliquando posse, non tamen sæpe; debemus autem illi sententiæ adhærere, quæ, ut inquit S. Thomas 2. 2. q. 70. art. 2., *in pluribus veritatem attingit*, *etsi in paucioribus a veritate deficiat*. Illud autem Aristotelis dictum, quod sine citatione afferri solet, aut supposititium est, aut manifeste falsum. Multo sapientius S. Augustinus statuit credibilia *nonnulla* esse falsa, & contra incredibilia *nonnulla* esse vera. Sed ex quo id aliquando contingat, male colligitur, prudenter nos sententiis minus probabilibus, minusque tutis consentire, quæ sin minus semper, sæpius tamen falsæ sunt, & semper errandi periculo nos exponunt.

Solvuntur aliæ objectiones ex Scripturis, SS. PP., & ratione.

91. Obj. *quinto*. Apostolus I. Cor. X. 24. *Omne*, inquit, *quod in macello venit*, *manducate*, *nihil interrogantes propter conscientiam*, & postea subdit v. 28.: *Si quis autem dixerit*, *hoc immolatum est idolis*, *nolite manducare*, *propter illum*, *qui indicavit*, *& propter conscientiam*. Unde ita colligunt aliqui Probabilistæ: Erat lex certa de non manducandis idolothytis; erat autem incertum, an caro, quæ in macello vendebatur, esset idolis oblata, his positis duplex erat opinio; altera, quæ affirmabat, teneri fideles interrogare de carnis conditione, altera, quæ negabat: prima utique tutior erat, immo & probabilior; & tamen Apostolus non interrogandum esse de carnibus præcipit; & solum ab iis abstinendum, *si quis dixerit: hoc est immolatum idolis*: ergo &c. Hinc etiam S. Augustinus Epist. XLVII. respondens quæstioni sibi factæ a Publicola, an in famis necessitate liceat idolothytis vesci, ita respondet: „ Aut

„ cer-

(a) Egregie de more Eminentissimus Purpuratus Gerdil in laud. superius Orat. postquam in his rebus diligenti deliberatione opus esse ostendit: *Quis autem*, subdit, *ad eam deliberationem non summopere cupiat prudentiam*, *& æquitatem*, *quasi consiliarios*, *& disceptatores adhibere? Quod si prudentia præerit judicio*, *perspiciet ea sane*, *quod sit prior ratio*, *& præstabilior*. *Est enim hæc vis prudentiæ*. *Et si prudentiæ aderit æquitas in judicio*, *adstringet judicium ad eam rationem*, *quam prudentia superiorem dixerit: hoc etenim est munus æquitatis*. *Quisquis autem prudentiam*, *& æquitatem sectari voluerit*, *quid et faciendum est*, *quam ut imitari studeant*, *quod ipsa prudentia*, *& æquitas vi sua facerent*, *si adessent*; *nimirum ut diligenter investiget*, *quæ sit ratio præstabilior*, *& quam præstare cognoverit*, *assensu suo comprobet*; & quæ sequuntur lectu dignissima.

„ certum est, esse idolothytum, aut certum est, „ non esse, aut ignoratur: Si ergo certum est esse, melius christiana virtute respuitur: si autem vel non esse scitur, vel ignoratur, sine ullo conscientiæ scrupulo in usum necessitatis assumitur ". Eadamque doctrina est S. Hieronymi, aliorumque veterum Patrum; immo S. Leo M. Epist. CLIX. ad Nicetam editionis Balleriniana cap. 5. eos, qui immolatitiis cibis polluti fuerunt, pœnitentiæ satisfactione purgandos edicit, *sive hoc terror extorserit, sive james suaserit*.

92. Resp. Cum S. Thoma Lect. VI. sup. hunc loc., nullo modo fuisse prohibitum absolute & in se vesci idolothytis, sed solum ratione scandali adnexi; unde primo dicit Apostolos: *Omne quod in macello venit, manducate:* quia nempe nulla lege absolute vetitum erat, immolatitias carnes comedere; post autem subdit: *nihil interrogantes propter conscientiam:* nempe, ut explicat S. Doctor, *adstantis infirmi*, qui scandali occasionem sumit, credens id fieri, in venerationem idoli. Hæc est communis apud interpretes hujus loci explicatio; qua totum argumentum corruit. Eodemque sensu intelligenda sunt allata testimonia S. Augustini, & quæ ex Hieronymo, aliisque Patribus afferri possunt, de iis scilicet, qui cum scandalo, aut contemptu religionis Christianæ id faciebant. Ac nonnisi de his postremis expresse loquitur objectus Canon S. Leonis M. (a).

93. Ob. *sexto*. Christus Matth. XI. 30. dicit: *Jugum meum suave est, & onus meum leve*; & S. Joannes epist. I. Cap. V. 3. *Mandata ejus gravia non sunt*; hæc autem in systemate Probabilioristarum vera esse non possunt; quisque enim scrupulis, & anxietatibus perpetuo torqueri deberet, incertus, animique pendens, an sententia, quam amplectitur, sit, ac non sit reipsa probabilior.

94. Resp. Jugum Christi suave esse, onus leve, & mandata non gravia, non *absolute*, & in se, sed propter Dei gratiam, & charitatem adnexam. Nam alibi Christus *arctam* viam esse dicit, quæ ducit ad vitam, & portam cœli *angustam* esse, Matth. VII. 13. & 14., & *vi opus esse* ad regnum cœlorum rapiendum, Matth. XI. 12.; unde præclare S. Augustinus: *Quidquid durum est in præceptis, ut sit leve, charitas facit*, Serm. XCVI. al. XLVII. de *Diversis* cap. 1. Expresse etiam S. Joannes loco citato caritati unice adscribit, quod mandata Dei gravia non sint: *Hæc est enim*, ait, *charitas Dei, ut mandata ejus custodiamus, & mandata ejus gravia non sunt* (b).

95. Porro tam falsum est, systema nostrum scrupulis, & anxietatibus viam aperire, ut contra Clemens V. partem securiorem in dubiis tenendam esse præceperit *ad vitandos graves remorsus conscientiæ*. V. sup. num. 55. Et sane rem diligenter, ut opus est, perpendenti, vel sententia minus tota multis gradibus probabilior apparet, vel non: si primum, prudenter, & tuto eam amplecti poterit; si secundum, tutiori parti cautus adhæreat.

96. Hac occasione etiam facile diluitur illa aliquorum objectio. Si teneremur, inquiont, sententiam probabiliorem sequi, etiam teneremur discernere, quænam opinio sit inter alias probabilior; in debito enim faciendi includitur debitum sciendi; atqui in tanta opinionum varietate moraliter impossibile est dignoscere; quænam opinio sit probabilior: ergo &c.

97. Sane qui ita opponunt, statum quæstionis minime se tenere ostendunt; jam enim in hac controversia supponitur, unam opinionem apparere præ alia probabiliorem; & difficultatis cardo in eo præcise consistit, an liceat eam opinionem amplecti, quæ diligenti inquisitione præmissa minus tuta, minusque probabilis apparet. Adversarii dum id licere affirmant, hoc ipso pro certo habent, cognoscere nos, quænam opinio minus, & quænam magis probabilis sit.

98. Ob. *septimo*. Concilium Trident. Sess. XXIII. cap. 4. *de Reform.* prohibet, illos prima tonsura initiari, de quibus *probabilis conjectura* non sit, ut Deo fidelem cultum præstent, hoc vitæ genus eligere.

99. Resp. hic, ut multis aliis locis, *probabile* sumi pro *probabiliore*, seu quod certum quidem undequaque non est (cum hac de re omnimoda certitudo haberi nequeat), sed quod præmisso diligenti examine de initiandorum moribus, studiis, ingenio, aliisque Divinæ vocationis indiciis probabilius existimatur. Neque vero si probabilius judicetur aliquem non esse ad statum clericalem a Deo vocatum, prudens, & cautus Episcopus eumdem sacris initiandum censebit.

100. Obj. *octavo*. Varia summorum Pontificum responsa, quæ Probabilismo favere videntur. *Primo*. Alexander III. qui regnavit ab anno 1159. usque ad an. 1181., consultus, an conjuges, qui vel ex ignorantia, vel malitia proprios filios de fonte baptismali suscceperant, thoro separari deberent, duas sententias innuit altera tutiorem, & probabiliorem de conjugibus separandis, alteram minus probabilem, minusque tutam de thoro non separando, & hanc secundam alteri præfert. *Quamvis*

(a) Haud exigua est difficultas in hoc loco Apostoli explicando, ut videre est apud Estium in *Comment.*; sed hæc ad præsentem controversiam non spectat, dum dubitari nullatenus queat, licitum fuisse idolothytorum esum, quomodocumque tandem debeat Apostolicum præceptum de abstinentia ab ipsis intelligi, de quo variant Auctores.

(b) Dici etiam potest cum S. Hieronymo Dial. II. cont. Pelag. n. 5., levia esse *Evangelii mandata ad comparationem superstitionis Judaicæ, in qua varia cæremoniarum genera quærebantur, quæ juxta litteram, & Apostoli Petri sententiam nullus potuit explere &c.* Consul. S. Thomas 1. 2. qu. 108. art. 4. in corp., & ad 2.

vis generaliter sit constitutum, inquit in IV. Decret. *de cognat. Spir.* Tit. XI. Cap. 2., *ut debeant separari, quidam tamen humanius sentientes aliter statuerunt; ideoque nobis videtur, quod, sive in ignorantia, sive ex malitia id fecerint, non sunt ab invicem separandi*. *Secundo* Innocentius III., qui regnavit ab anno 1198. ad ann. 1216., excusandum censuit Episcopum Altisidorensem, qui Onoardem mulierem a viro injuste separaverat, *quia per errorem probabilem sententiam tulerat* in IV. Decret. Tit. XV. cap. 6. *Tertio*. Idem Pontifex loquens de conjuge probabiliter putante, matrimonium esse nullum: *Cum conscientia*, inquit, *pulsat animum ex credulitate probabili, & discreta, quamvis non evidenti, reddere potest, sed petere non potest debitum*. In V. Decret. tit. XXXIX. cap. 44. *Quarto* idem Pontifex a Gerardo Archidiacono Bituriensi consultus, quid facto opus esset cum mulier quædam dubitans de sui matrimonii valore, non expectata judicis sententia a marito recessisset, duas oppositas sententias recitat; quarum altera decernebat, mulierem iterum marito jungendam, antequam lis per judicem dirimeretur; altera contra prius litem esse dirimendam, quam mulier redderetur marito; post autem ipsi tertiam quamdam viam ingredi placuit, declarat tamen se propterea nullam ex recitatis sententiis damnare; *nec cuiquam*, inquit, *illarum aliquod præjudicium ex nostra responsione volumus generari*, II. Decret. tit. XIII. c. 13., *Demum* recentius habetur exemplum Urbani VIII., qui regnavit ab an. 1623. usque ad 1644., quique ut refert P. Nicolaus del Techo *Hist. Paraq.* cap. 15. in dubio exorto, utrum Guaraniæ gentis primores ad fidem adducti, primam ex multis, quas alere solent, pellicibus uxorem ducere tenerentur, ut quibusdam rigidioribus videbatur; an vero possent ex iis, quam mallent, seligere, quæ sententia benignior, & commodior erat; sapientum virorum adhibito consilio tandem pronunciaverit, nulla hac in re opus esse speciali sua dispensatione, ut quidam Missionarii postulabant, sed cum doctorum sententiæ utrinque probabiles invenirentur, Missionarios sequi posse opiniones pro conditione locorum, ac illis barbaris favorabiliores. Hoc argumento maxime triumphant Terillus *de Reg. morum* l. P. qu. 8. n. 5., Cardenas in *Christi Theol.* Dissert. II. cap. 8. art. 5., aliique Probabilistæ.

101. Resp., Rom. Pontifices sapienter, ac constanter in suis decisionibus probabiliores fuisse secutos, in dubiis autem tutiorem partem. Vid. sup. num. 50. Neque contrarium probant exempla allata. Et quidem primo Alexander III. & tutiorem, & probabiliorem sententiam secutus est, declarans, conjuges, qui proprios filios ex sacro fonte susceperint, non esse matrimonio exsolvendos; inoleverat enim hæc falsa opinio ex quadam epistola supposititia Pontificis *Deus. dedit.* (qui regnavit ab an. 614. ad 617.), in qua nescio quæ falsa decreta citabantur Julii, Innocentii, & Cœlestini de separandis hujusmodi conjugibus. Hæc lex nedum commentitia, sed etiam noxia videbatur; nonnulli enim tædio matrimonii affecti spiritualem hanc cognitionem data opera contrahebant, ut ab invicem separarentur. Alexander itaque vel cognita hujus legis falsitate, ejus nullam habendam esse rationem merito censuit, vel saltem consideratis incommodis eamdem abrogare decrevit; qua in re tutiorem, & probabiliorem partem secutus est, nempe adhærens Divinæ illi legi: *Quos Deus conjunxit, homo non separet* Matth. XIX. 6.; unde etiam hanc firmissimam suæ decisionis rationem adducit: *Si ex ignorantia id factum est, ignorantia eos excusare videtur; si ex malitia, eis sua fraus non debet patrocinari*.

102. Ad *secundum*, *error probabilis*, quem in Episcopo Altisidorensi Innocentius III. excusandum censuit, non erat error ex sententia minus probabili ortus, sed ex facto moraliter certo, in quo tamen Episcopus aliorum malitia inculpate deceptus fuit. Rem breviter expono. Fuit ad Episcopi Tribunal delata causa de valore matrimonii Odoardis: nullam ille omisit diligentiam, qua rem, & causam investigaret. Plane certus factus, Odoardem non esse amplexibus maritalibus idoneam, juste eam a viro separavit. Falsis tamen relationibus Episcopus Altisiodor. deceptus fuerat: nam mulieris impedimentum perpetuum non erat, sed tale, quod præter divinum miraculum removeri potuerit, ut reipsa remotum fuit; hac re cognita Rom. Pontifex irritam quidem Episcopi sententiam declaravit, simul tamen Episcopum excusandum censuit, quia ex errore probabili idest sine sua culpa erravit.

103. Ad *tertium*. Decretum Innocentii nobis favet, non adversariis. Eccur enim uxori dubitanti prohibetur petere debitum, nisi quia id tutius erat? Permittitur autem debitum reddere, quia illud marito petenti denegare tutius non erat; erat enim periculum injustitiæ; at vero quando utraque sententia periculosa est, eligere debemus, quod proximi juri favet, unde sapienter Innocentius concludit: *Debitum quidem reddere potest, sed postulare non debet; ne in alterutro, vel contra legem conjugii, vel contra judicium conscientiæ committat offensam*. Sanct. Thomas in 4. *Sentent.* dist. 38. in fine expositionis Litt. idem tradit.

104. Ad *quartum*. Ea verba Pontificis; *Nullam de prædictis sententiis reprobamus, nec cuiquam* &c. non evincunt, fuisse ab eo utramque sententiam approbatam, ut in praxi tutam; sed solum fuisse eas in sua probabilitate relictas, pro diversis, quæ nasci poterant, circumstantiis; ut enim ibidem Innocentius III. observat, illæ duæ sententiæ ortæ erant ex duabus Roman. Pontificum decretalibus, quarum una data fuerat a Lucio Papa in *possessorio*, altera a Clemente in *petitorio*. Ceterum quantum sapientissimus Pontifex alienus esset a minus tuta, minusque probabili opinione amplectanda, sua decisione ostendit. Decrevit enim

enim, si mulier opponens consanguinitatem probationes jam paratas haberet, esse eam quidem restituendam marito, quantum ad alia, sed non quantum ad thorum. *Quod si non habeat probationes in continenti paratas, sed dilationes expectat longiores*, decernit, *ad restitutionem plenariam Ecclesiastica censura debere compelli*; nec tamen Pontifex jubens, ut marito femina plene restituatur, permittit feminæ, ut stante dubio de consanguinitate marito commisceatur, quod Probabilista, ut puto, ex principiis reflexis non denegaret (*a*); immo illi jubet, ut excommunicationem potius humiliter ferat, quam thori consortium marito concedat: nempe ipsa semper tutiorem, & probabiliorem partem sequi tenebatur.

105. Ad *ultimum* respondeo *primo*, mirabile plane videri hoc argumentum opponi; quod si aliquid valeret, id valeret etiam, ut evinceret, posse nos opinionem minus probabilem, & minus tutam amplecti, ubi agitur de valore Sacramentorum, dubium enim, quod dicitur Urbano propositum, erat, an valida essent matrimonia a Guzanæ gentis primoribus cum prima concubina contracta; quæ si valida erant, non amplius iis licebat aliam sibi mulierem Sacramento copulare. Si itaque Urbanus definivit, licitum in hoc casu fuisse sententiam minus tutam amplecti, id definivit, quod postea ejus successor Innocentius XI. damnavit. Vid. sup. num. 47.

106. Resp. *secundo* cum Tyrso Gonzalez *De recto usu probab.* Diss. 14., nullo authentico, aut satis firmo documento Urbani VIII. responsum inniti, cum P. del Techo, qui primus illud retulit, non propria Pontificis verba, ut maxime opus erat, sed solum eorumdem sensum pro suo arbitratu afferat. Quis sane non miretur, hunc Historicum preces a Joanne de Lugo, qui postea Cardinalis fuit, Pontifici oblatas totidem verbis fideliter expressisse, in quo non tanta erat necessitas; neglexisse autem Pontificis oraculum iisdem plane verbis, quibus prolatum fuerat, litteris consignare? Nemo certe nobis indubiam fidem facere potest, non fuisse Pontificis verba tantisper immutata; vel non probe intellecta, & ad Probabilismi confirmationem, qui tunc longe lateque serpebat, accommodata. Præterea fuisse quandoque vivæ vocis oracula Pontificibus perperam afficta, nemo eruditorum ignorat. V. Concina Lib. III. de *Probab.* Diss. VIII. cap. 8. n. 12.

107. Resp. *tertio*, verba Pontificis posse etiam ad sanum sensum sine violentia pertrahi; nempe fortasse concessit Missionariis, ut sequerentur opiniones pro conditione locorum, ac hominum barbaris favorabiles, dummodo tamen essent etiam probabiliores, & moraliter certæ; non autem contra. Nam quæstio erat potius de facto, quam de jure; cum enim illi feminas ducerent, veluti ancillas, & famulas, easdemque infirmas, vel senescentes pro arbitrio dimitterent; non immerito dubitatum ab aliquibus est, an eas uxorum, vel pellicum loco haberent. Definit ergo Rom. Pontifex, nisi fallor, ut Missionarii rem diligenter inquirant, & si probabilius judicari poterant, vera illa Matrimonia non fuisse, ad fidem christianam venientibus nubendi, cui mallent, potestatem facerent, unde etiam sapienter dicit Pontifex, nulla opus esse dispensatione (*b*).

108. Dices *primo*. Pontifices non semel dispensarunt Regulares a solemni voto castitatis; atqui dubium est, an id Pontifices possint; nam S. Thomas 2. 2. q. 87. art. 11. negantem sententiam adeo certam putavit, ut non dubitaverit, quosdam Juristas, qui contrarium docebant, ignorantiæ accusare; S. autem Thomæ bona, & melior adhæret Thomistarum pars: ergo &c.

109. Resp., multa de his dispensationibus circumferri, quæ fidei omnino indubiæ non sunt; immo ut falsa a Criticis gravioribus rejiciuntur (*c*). Sed si verum est, fuisse a Pontificibus quosdam Regulares a solemni castitatis voto dispensatos, non alia profecto de causa id factum est, nisi quia Pontifices illi sententiam contrariam S. Thomæ, quæ pluribus Juristis arridet, multo probabiliorem, & moraliter certam judicarunt: non autem quasi licitum esse putaverint, sententiam minus tutam, minusque probabilem alteri tutiori, ac probabiliori præferre. Certe ipse S. Thomas 2. 2. q. 88. art. 12. ad 3. docet, quod quia Summus Pontifex gerit *plenarie* vicem Christi in tota Ecclesia, habet plenitudinem potestatis dispensandi in omnibus dispensabilibus votis, &c.

110. Dices *secundo*. In cap. *Laudabilem* Lib. IV. Decret. Tit. XV. cap. 5. iis, qui de valore matrimonii propter impotentiam dubitant, jura triennium concedunt, ad tentandam copulam; at vero in fine triennii longe probabilius est, veram adesse impotentiam; & certe tutius esset ab omni actu conjugali temperare: ergo si hoc non obstante eis

(*a*) Tamburinus Lib. I. in Decal. c. 3. §. 2. ita casum resolvit: *Si post contractum bona fide matrimonium superveniat dubium etiam in utroque conjuge, nec post diligentiam veritas haberi possit, poterit uterque semper reddere, & petere debitum.*

(*b*) Vid. Benedictus XIV. *de Synodo Diœcesana* L. XIII. cap. 21., ubi duas Pii V., & Gregorii XIII. Constitutiones de hujusmodi matrimoniis, & Congregationum Romanarum praxim exponit.

(*c*) Quæ narrantur de Constantia filia Rogerii Siciliæ Regis dispensata a Cœlestino III., ut nuberet Henrico VI. Imperat., cum prius esset Sanctimonialis, ut supposititia habentur a Baronio ad an. 1189. a Natal. Alexandro H. E. Sæc. XII. cap. 2. art. 13. & ab aliis severioris critices eruditis. Neque fidei minus indubiæ sunt similes absolutiones a votis solemnibus Religionis: sicut dicitur, Alexandrum III. permisisse Nicolao Justiniano, ut nuberet, ne tam illustris familia extingueretur; & Benedictum XI. Casimiro Regi Poloniæ, & Ramiro Regi Aragoniæ, qui omnes Monachi erant Ordinis S. Benedicti. Confer notam P. Jo. Nicolai huic art. S. Thomæ adjectam.

eis id permittitur, permittitur etiam agere secundum sententiam minus probabilem, & minus tutam.

111. Resp. Semel ac isti ex Ecclesiæ indulto id faciunt, sententiam omnino tutam sequuntur; adeoque ex hoc capite nihil contra nos erui potest. Sed neque Ecclesia, potestatem iis faciens tentandi copulam per triennium, sententiam minus probabilem, vel minus tutam sequuta est: erat enim profecto aliquod temporis intervallum determinandum ad hanc impotentiam, uti opus est, experimento comprobandam: neque tutum erit matrimonii vinculum sine certitudine impotentiæ dissolvere. Ceterum laud. capit. additur: *Si frigiditas prius probari non potest:* quamobrem si prius de vera ac perpetua impotentia constaret, nullus dubito, quin ante triennium separatio fieri deberet; per accidens autem contingit, ut ante elapsum triennium sufficiens jam factum sit hujusce rei periculum.

112. Ob. *octavo*. Bene multi sancti Patres, & antiqui Doctores nihil aliud a nobis requirunt, nisi ut illud sequamur, quod *probabile* est: ergo non exigunt, ut semper probabiliorem, vel tutiorem sententiam amplectamur.

113. Resp., nomine *probabilis* apud Sanctos Patres, & veteres scriptores plerumque, ac fere semper intelligi *probabilius*, seu quod tale est, ut prudenter probari mereatur. Insignis est hac de re S. Augustini locus Lib. III. contra Cresconium capp. 73. & 74.; cum enim dixisset S. Pater *traditionem probabilius* objici Donatistis, Cresconius inferebat ex Grammaticæ legibus suffragari. Hanc acutam Cresconii subtilitatem explodit S. Augustinus exemplis tum ex SS. Litteris, tum ex profanis Scriptoribus depromptis; ac post multa concludit, potuisse se dicere: *traditionem probabilius vobis objicimus, quamvis eam vos nobis non probabiliter objiceretis;* quibus aperte ostendit S. Doctor, illud, quod est vere probabile, esse etiam probabilius; nec aliquid dici posse vere probabile, si oppositum sit probabilius (a). Etiam Aristoteles 1. *Topic.* cap. 4. *ea esse probabilia*, dicit, *quæ videntur omnibus, aut plurimis, vel sapientioribus; & ex iis vel omnibus, vel plurimis, vel maxime notis*. Eodem sensu dicebat Tullius Lib. II. *Tuscul. quæst.: Nos sequimur probabilia;* idest quæ magis probanda videntur.

114. Hinc Probabilioristæ recte inferunt, opinionem minus probabilem in concursu probabilioris vere & absolute probabilem non remanere, quod ita intelligendum est, non quia absolute intereant ea momenta, sive intrinseca, sive extrinseca, quibus opinio probabilis innititur; sed quod ea non amplius vim habeant prudenter movendi intellectum nostrum, qui a motivis majoris momenti in alteram partem inclinatur: sicut pondus librale stateræ impositum utique eam premit, non tamen eam movere posse dicitur, si ex altera parte pondus majoris momenti obstet. Itaque si placet, dicere poterimus, sententiam minus probabilem in conflictu probabilioris remanere quidem probabilem *absolute*, & in se, vel *objective*, seu habita ratione prudenter operantis: unde illud S. Augustini dictum *De util. credendi* cap. 21. num. 25.: *Quomodo est illud, quod sequuntur, si non probatur, probabile?*

115. Dices. Si contraria motiva se elidunt, quemadmodum exemplo bilancis declaratum est, sequitur, operantem ex sententia probabiliori non moveri nisi tenui illo probabilitatis excessu, quo probabilior minus probabilem superat: sicut libra non descendit, nisi ea vi, quam excessus unius ponderis supra aliud ipsi imprimit: hoc autem posito, sequitur, posse nos ex tenui probabilitate operari, quod est ab Innocentio XI. damnatum. V. sup. n. 47.

116. Resp. Quando dicimus, posse nos sequi opinionem magis probabilem, non intelligimus eam, quæ paucis gradibus alteram in probabilitate excedat; nam in moralibus parum pro nihilio reputatur: sed quæ longe probabilior est; unde excessus ille non est tenuis, sed talis, qui hominem prudentem movere possit.

117. Dices *secundo*. S. Augustinus in controversia enata, an liceret aliquid sumere ante Eucharisticam cœnam, liberum unicuique permittit, quam mavult, sententiam sequi. *Neminem*, inquit Epist. LIV. al CXVIII., *cogimus ante Dominicam illam cœnam prandere, sed nulli etiam contradicere audemus*. Similiter S. Thomas Angelos in gratia conditos esse docens, *quæ opinio*, inquit in II. Dist. IV. qu. 1. art. 3., *mihi magis placet, absque alterius partis præjudicio*. Et non raro contingit, ita Doctores uni sententiæ adhærere, ut alteram in sua probabilitate relinquant, hoc est ut possit quilibet, quam mavult, adoptare. Quid plura? S. Augustinus Lib. I. *de baptismo* cap. 4., & alias sæpe excusat S. Cyprianum, quod sententiam de rebaptizandis hæreticis secutus fuerit, quæ certe minus probabilis erat. Ac demum S. Leo M. *In iis*, inquit in epist. CLXVII. ad Rusticum Narbonensem, *quæ vel dubia fuerint, aut obscura, id noverimus sequendum, quod nec præceptis Evangelicis contrarium, nec decretis sanctorum Patrum inveniatur adversum:* ergo &c.

118. Resp., a Sanctis Patribus, & Doctoribus in iis sententiis, quarum utraque pars vere tuta est

(a) Multa id genus alia afferri possunt, ut cum S. Leo Magnus initio epist. LXXX. ad Anatol. Sacerdotis *probabilem* fidem appellat, scilicet probatam & rectam; S. Ambrosius L. I. *de Off.* c. 30. *Non est*, inquit, *probabilis liberalitas* &c., idest quæ probari mereatur: & Gregorius Ep. in Con. VI. *probabiles*, seu probatos Patres appellabat; quo sensu etiam Vinc. Lirinensis in Commonit. I. n. 45. Patres Catholicos *Magistros probabiles* nuncupavit.

est, opinandi libertatem relinqui, non autem ubi est culpæ periculum. S. Augustinus loquitur de more, qui olim invaluerat: ut fideles feria quinta in cœna Domini ad sacram Synaxim post comestionem accederent, quod sacris Canonibus permissum erat (a). Hac de re interrogatus Augustinus respondit, servandam esse locorum consuetudinem, quia scilicet tunc temporis tutum omnino erat, tam ante, quam post cœnam in illa die sacram Eucharistiam sumere. Vid. Bened. XIV. *de Syn. Diœces.* Lib. VI. cap. 8. num. 4.

119. S. Thomas etiam loquitur de quæstione mere speculativa, in qua utramque sententiam tenere tutum erat; cum nihil esset de hac determinatum; ut enim inquit Quodl. 3. art. 10. *In iis, quæ non pertinent ad fidem, vel ad bonos mores, absque periculo auditores utramque sequi possunt.* Secus autem sentit de iis quæstionibus, quæ vel ad fidem pertinent, vel ad bonos mores; unde 1. 2. qu. 96. art. 6. ad 2. postquam docuisset, posse aliquem præter verba legis facere, *in casu, in quo manifestum est per evidentiam nocumenti legislatorem aliud intendisse*, subdit: *Si autem dubium est, debet vel secundum verba legis agere, vel superiorem consulere.* Accedit, quod etiam in rebus mere speculativis nec S. Thomas, nec ullus alius quod sciam, sententiæ minus probabili, cognitæ ut tali, unquam adhæsit; unde quod dicunt aliquando se uni parti adhærere sine præjudicio alterius, ita intelligendum est, ut liberum unicuique sit etiam alteri opinioni subscribere; dummodo debita adhibita diligentia illi probabilior appareat.

120. Quod autem de S. Cypriano affertur, nimis probat; probaret enim, excusandum esse, qui sequitur sententiam plane falsam, & a Summo Pontifice damnatam, cujusmodi erat Cypriani sententia de rebaptizandis hæreticis. S. Augustinus non omnino Cyprianum excusat, sed sanguine suam erroris maculam lavasse dicit. Excusat autem aliqua ratione, quia nondum res ista plenarii Concilii auctoritate fuerat definita. Ceterum pro certo habeo, a S. Augustino nullo modo excusatum iri Cyprianum, si sententiam suam ut minus tutam, minusque probabilem agnovisset, & nihilominus eam pertinaciter defendere voluisset; quæ Probabilistarum doctrina est.

121. Testimonium porro S. Leonis potius adversariis nocet. Si enim in rebus dubiis, vel obscuris id sequi debemus, quod nec præceptis Evangelicis, nec decretis Sanct. Patrum invenitur contrarium, profecto sententiam minus tutam sequi non possumus, quam dubitamus præceptis Evangelicis, & SS. PP. decretis contrariam esse.

122. Obj. *nono*. S. Thomas loquens de quæstione ambigua, cujusmodi ipsius ætate erat quæstio, an liceret habere plures præbendas, in qua Theologi Theologis, & Juristæ Juristis adversabantur, ita resolvit Quodl. VIII. art. 13.: *Aut ex contrariis opinionibus in nullam dubitationem inducitur, & non committit se discrimini, nec peccat*; at vero hæc ipsissima est Probabilistarum hypothesis; illi enim ex contrariis opinionibus in nullam dubitationem inducuntur: ergo &c.

123. Resp. In nullam dubitationem inducitur, si prudenter reputet sententiam, quam amplectitur, esse altera longe probabiliorem, & moraliter certam, *conc.*; si sententiam, quam amplectitur, putet esse minus tutam, & æque, vel etiam minus probabilem, *nego*. Hæc, & non alia est mens S. Thomæ, ut colligitur ex toto contextu; quia ibidem in argumento. *Sed contra* jam dixerat: „ Potest esse quod in tali casu aliquis adhibeat „ diligentiam, inquirens, an habere plures præ„ bendas sit licitum, nec inveniat aliquid, „ quod eum moveat ad hoc; quod illicitum sit: „ ergo videtur, quod sine peccato possit plures „ bendas habere “. En, quomodo aliquis potest in nullam dubitationem induci, non ex principiis reflexis Probabilistarum, sed quia diligenter expensis utriusque partis momentis *nihil invenit, quod eum moveat &c.*

124. Obj. *decimo*. S. Antoninus sæpissime hoc Confessarii præcipit, ne absolutionem Sacramentalem iis pœnitentibus denegant, qui consilio peritorum innixi judicant, non esse peccatum quod tamen Confessario peccatum esse videtur (b); quam in rem affert etiam auctoritatem Petri Palodani celebris Dominicani Sæc. XVI., & Goffridi de fontibus; atqui hoc idem est ac Probabilismum sequi, tum quia Confessarius Pœnitenti permittit sequi opinionem, quam ipse minus probabilem reputat; tum etiam quia in casu, quo Pœnitens sit Probabilista, Confessarius ob eamdem rationem debebit ipsi permittere usum opinionis probabilis in omni dubio.

125. Resp., S. Antoninus jubet Confessario, ut Pœnitentis opinioni se accommodet tunc solum, quan-

(a) *Sacramenta Altaris nonnisi a jejunis hominibus celebrentur, excepto die anniversario, quo cœna Domini celebratur.* In Can. *Sacramenta Altaris* de Consecrat. diss. 1., qui tamen Canon. (erat 41. Carthagin. in Codice Africano) fuit in Concilio Trullano revocatus his verbis can. 29.: *Carthagin. Synodi Canon dicit, ut Sacramenta altaris nonnisi a sobriis hominibus peragantur, excepto uno die in anno, in quo cœna Domini peragitur: tunc fortasse propter aliquas in iis locis occasiones Ecclesiæ utiles SS. illi Patres hac dispensatione usi sunt. Cum nihil ergo nos inducat, ut accuratam observationem relinquamus, statuimus, Apostolicas, ac paternas traditiones sequentes, non oportere in Quadragesima postrema septimana, quinta feria jejunium solvere, & totam Quadragesimam injuria afficere.*

(b) Omnia ista loca magno studio collegit Petrus Ballerinius in Prælection. præmissis luculentæ suæ editioni Opp. S. Antonini, Veronæ 1740. Præl. 1. §. 8.

quando Confessarius Pœnitentis opinionem judicat vero probabilem, Pœnitens autem eamdem reputat multo probabiliorem; secus autem esset, si vel Pœnitens vellet opinioni minus, aut æque probabili adhærere, vel Confessarius Pœnitentis opinionem vere probabilem non judicaret: in hoc enim casu nullo modo posset Confessarius Pœnitentem absolvere (*a*). Ex hac autem doctrina nihil in Probabilismi præsidium erui potest: nam Confessarius permittit Pœnitenti tantummodo, ut probabiliorem, non vero ut minus probabilem, sententiam sequatur; neque tutius esset Pœnitenti absolutionem denegare. Confer Ballerinium loc. cit. Confessarius autem Probabiliorista nunquam permittet Pœnitenti, ut systema Probabilisticum amplectatur; hoc enim systema (dictum sit bona Probabilistarum pace) nullam solidam habet intrinsecam probabilitatem; momenta enim rationum, quas Probabilistæ afferunt, adeo levia sunt, ut nullo negotio explodentur; aliqua duntaxat esse potest extrinseca probabilitas ex numero auctorum recentiorum, qui illud adoptant; quæ tamen & ipsa nutat nutantibus rationum momentis, quibus ii Auctores innixi sunt. Addo recentiorum Probabilistarum etiam bene multorum auctoritatem vel ipso judice Terillo non magnam esse (*b*).

126. Ceterum quantum alienus a Probabilistarum doctrina fuit S. Antoninus, sexcentis allatis ejus testimoniis ostendi facile posset. Nihil apud eum hac regula frequentius: *Res dubia est: ergo ab ea abstinendum*. (Vid. I. P. p. 153. 139. 474.: P. III. p. 309. 312.); & peccatum grave esse definit; in rebus dubiis se exponere periculo. V. sup. num. 58. Ulterius I. P. Tit. 3. §. 10. tanquam certum habet hoc principium: *Quum in aliqua materia morali sunt variæ, & contrariæ opiniones, ille, qui adhæret opinioni latioris viæ, videtur se exponere periculo morali*. Certum, inquam, & ratum hoc principium habet, & solum negat, illud debere scrupulosis negotium facessere; unde subdit: „ Si dubitet leviter quis per modum scrupuli, sicut dubitat, seu formidat habens opinionem de aliquo, quia ita inhæret ipsi sententiæ, quod tamen formidat de opposito: sic agendo contra tale dubium non peccatur, dum adhæret opinioni alicujus Doctoris, & habet rationes probabiles pro ipsa magis, quam pro opposita opinione “. Vid. Ballerinius Præl. I. §. 3. & 4.

127. Inst. idem S. Antoninus I. Part. tit. 5. c. 10. §. 11. „ Ex responsis, *inquit*, quæ videntur data ab Alberto M., habetur, quod frater simplex, vel quilibet homo cum salute potest sequi in consilio quamcumque opinionem voluerit, dummodo alicujus doctoris magni opinionem sequatur ”: ergo &c.

128. Resp. Neque S. Antoninum, neque Albertum M. nobis adversari; nihil enim aliud significant, quam posse hominem rudem, simplicem, & idiotam consiliis sui Parochi, vel Confessarii, vel alicujus gravis Doctoris acquiescere; quia in hoc casu sententiam adoptat, quæ illi probabilior videri debet, saltem extrinsece; cum ipse de intrinseca ejusdem probabilitate certum judicium ferre nequeat. Hinc idem S. Antoninus, cum dixisset, posse aliquem tenere unam partem alicujus opinionis, quæ habeat pro se notabiles doctores, postea subdit: *Dummodo ... bonam sibi conscientiam, & credulitatem formet de eo, quod credit tanquam de probabiliore parte*.

129. B. autem Albertus Magnus adeo Probabilismo infensus fuit, ut quibusdam visus sit (quamquam immerito) in oppositum rigorismi scopulum incidisse. Nam in Tract. *De homine* q. 7. art. 2. exponens illud principium de tutiore parte sequenda, *dicendum*, inquit, *quod duplex est securitas, idest remotius a falso, & remotius a periculo, & secundo modo intelligitur regula*. Ceterum si hoc argumentum vim obtineat, sequetur etiam vel unius Doctoris junioris auctoritatem sufficere, ut opinio censeatur probabilis, quod ab Alex. VII. damnatum est. Sup. n. 47.

130. Obj. *undecimo*. Si Probabilismus esset sententia omnino falsa, & perniciosa, ab Ecclesia, quæ columna est veritatis, minime probaretur; ut enim inquit Sanct. Augustinus Epist. LV., alias

CXIX.

(*a*) Plures, gravesque Theologi affirmare non dubitant, a culpa nullo modo excusari posse, qui Probabilismum sequuntur, aut pœnitentes ex Probabilismi regulis dirigunt. *Luce clarius est*, inquiebat illustriss. Bossuetus, *diligentissime praecavendam opinionem, quæ minori probabilitati favet, quippe quæ animas inducat in laqueum, securitate falso ostensa, non autem præstita, & inevitabilis damnationis judicio consecuto*. Card. autem de Aguirre *deprehendisse* se dicebat *ingens periculum salutis in sectando, aut consulendo aliis probabilismo*. Ac demum, pluribus aliis omissis, Cardinalis de Laurea ita absolute pronunciabat: *Censeo operantem cum probabili opinione, relicta probabiliore, periculo formali se exponere, & ignorantiæ vincibilis errore laborare*. Hanc veritatem multis argumentis manifestam, ac probabilem reddidit vir de Ethica Christiana optime meritus Vinc. Patuzzi in variis suis operibus, quibus Probabilismum invicte confutavit. Videri etiam potest libellus supplex P. Thyrsi Gonzalez Clementi XI. oblatus, in quo manifeste ostendit, *probabilismum inculpate, & bona fide teneri, & doceri* non posse, postquam hæc controversia tam luculenter a viris gravissimis discussa est, ac detectæ omnes fallaciæ, quibus eam acutissima quorumdam ingenia obvolvarant.

(*b*) Eminentiss. Card. Hyac. Gerdil in præclara illa Oratione, quam jam laudavimus, nec satis laudari potest *De causis Academicarum Disputationum in Theologiam Moralem inductarum* in notat. 12. *Sane*, inquit, *nec ratio ipsa, nec probitas sinit, ut quam quisque sententiam, tali judicio, & assensu complexus est, sibique sequendam, & contrariæ præferendam statuit, eam alios doceat contrariæ postponere*.

CXIX. c. 19. *Ecclesia ... quæ sunt contra fidem, vel bonam vitam, non approbat, nec tacet, nec facit*; atqui &c.: ergo &c.

151. Resp., Ecclesiam nunquam probasse, sed ad summum tolerare Probabilismum, quæ quidem tolerantia nullo modo adprobatio dici potest. Nam Alexander VII. hanc propositionem expresse damnavit num. 27.: *Si liber sit alicujus junioris, ac moderni, debet opinio censeri probabilis, dum non constet, rejectam esse a Sede Apostolica tamquam improbabilem*; & Clerus Gallicanus damnavit hanc aliam: *Non sunt scandalosæ, aut erroneæ opiniones, quas Ecclesia, non corrigit*, apud Nat. Alexandrum *Theologiæ Dogm.* Lib. III. cap. 4. reg. 14. Et sane nunquam Ecclesia potest consentire errori, quia est *columna, & firmamentum veritatis* 1. Tim. III. 15., potest tamen errorem in suo sinu tolerare, etiam cum a multis adoptatur, & defenditur. Immo hoc sæpe contigisse, historia nos docet. Error Semipelagianorum in Ecclesia toleratus fuit per integrum sæculum; ortus est enim Augustino adhuc vivente, & solum an. 529. in Concilio Arausicano proscriptus. Monothelitarum hæresis non fuit in Concilio generali condemnata, nisi post 60. circiter annos. ab an. 622. ad 680. Millenariorum autem fabulæ quasi per quatuor integra sæcula, etiam apud viros omnino doctos & sanctos patrocinium invenerunt. Et ut ad tempora viciniora accedamus, quot propositiones laxas, scandalosas, erroneas diu in Probabilistis toleravit Ecclesia, quas postea quando opportunum censuit, condemnavit? Neque enim credendum est, eas propositiones esse falsas, & erroneas, quia proscriptæ sunt, sed ideo potius proscriptæ sunt, quia falsæ erant, & erroneæ. Neque multum a vero, ut puto, aberraverit, qui dixerit, adhuc superesse non paucas similes propositiones justa censura dignas, quas certe Ecclesia non approbat, sed tolerat. Non tamen Ecclesia tacet; ore enim defensorum veritatis, nonnullarum Universitatum, & plurium Episcoporum, immo integræ Ecclesiæ Gallicanæ sæpius Probabilismum jam condemnavit. Addo summorum Pontificum definitiones, quibus saltem indirecte Probabilismus exploditur. Concludo verbis S. Gregorii M. Lib. XIII. epist. 81. „ Sancta Ecclesia quædam per fervorem corrigit, quædam per mansuetudinem tolerat, quædam per considerationem dissimulat, ut sæpe malum, quod aversatur, portando, dissimulando compescat ".

152. Obj. *duodecimo*. Nulla est lex obligans nos, ut semper probabiliorem sententiam sequamur; neque enim hæc lex naturalis dici potest, quam tot viri doctrina, ac pietate insignes ignorarunt; neque positiva, Divina nempe, vel humana; cum neque in Scripturis, neque in definitionibus Ecclesiæ inveniatur.

153. Resp., hanc legem esse naturalem, & in sacris Litteris, ac definitionibus Ecclesiæ sæpissime memoratam. Naturalis est, quia eam vel ipsi Ethnici naturali lumine cognoverunt. Sapientissimus enim Plato in *Phædone* inquit: „ Si haberi non possit in his rebus certitudo, illud oportet sequi, quod omnibus perpensis, probabilius videtur, & secundum hoc nostræ vitæ cursum dirigere. Ita homo sapiens facere debet. *Cicero* Lib. I. de Officiis *cap.* 9. Bene præcipiunt, *inquit*, qui vetant, quidquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum "; nec ullibi invenies in aureis ipsius libris *de officiis* quæstiones definitas, nisi secundum probabiliora, & tutiora principia. Quis vero id docuit hos Philosophos, nisi naturæ lumen?

154. Mentionem autem, & quidem frequentissimam hujus legis fieri in Sacris Litteris, ex omnibus iis locis evidenter colligitur, in quibus monemur veritatem diligere, legem servare, atque omne eam violandi periculum cautissime vitare. De Ecclesiasticis demum definitionibus supra disputatum est luculentissime.

155. Quod vero hanc legem plurimi ignoraverint viri docti, & pii, dolendum quidem est, sed minime mirandum; tristis enim experientia nos docet, in hoc naturæ corruptæ statu etiam magnos viros humani aliquid sæpissime pati. Ceterum si ipsos minime decipi potuisse fingamus, consequens erit, alios contra sentientes numero, scientia, pietate, & dignitatibus non inferiores, immo procul dubio superiores, turpiter fuisse deceptos.

156. Dices. Si ita est, errarunt ergo omnes illi Theologi numero innumerabiles, qui in postremis hisce duobus sæculis Probabilismum docuerunt; nec poterit eorum error bona fide excusari, siquidem si bona fides non excusat sequentes opinionem probabilem, multo minus excusabit eos, qui id licere docent; sunt enim magistri erroris.

157. Resp. *primo*, retorquendo argumentum. Si Probabilismus est verus; ergo errarunt ii omnes, qui contrarium systema tenuerunt, ac multo magis errarunt plurimi Episcopi, ac ipsa Ecclesia Gallicana Probabilismum condemnantes, ita enim jugum Dei Pharisæorum instar gravius reddiderunt, qui error est fidelibus maxime noxius. At vero tot, tantosque viros, qui omni conatu se Probabilismo opposuerunt, inexcusabilis erroris damnare quis audeat? Addo Theologos antiquos, Ecclesiæ Doctores, sanctosque Patres, quibus per sexdecim sæcola ignotas fuisse Probabilisticas subtilitates, mihi plusquam certum est; anne hos etiam in eadem errantium massa involvere, temeritate carebit?

158. Resp. *secundo*. *Judicia Dei abyssus multa* Ps. XXXV. 7. *Delicta quis intelligit?* Ps. XVIII. 13. Errare eos omnes, qui Probabilismum sectantur; nihil tam certum est, quam quod maxime: utrum autem bona fide excusari possint a culpa, definire certo non audeo, eoque magis, quo ab Apostolica Petri Sede nullum hactenus prodivit solemne oraculum, quo systema Probabili-

sticum universum condemnatum sit; cujus propterea judicia non prævenire, sed humiliter expectare debemus. Duo celeberrimi, doctissimique Cardinales Pallavicinus, & Aguirre, Probabilismo, cui prius mordicus adhærebant, re melius considerata, nuncium remiserunt, quod etiam factum est ab Universitate Lovaniensi, teste Opstraeto Dissert. Theol. *de praxi administ. Sacr. Pœnit.*, & a multis aliis insignis notæ Theologis. V. Patuzzi *Reg. Prox.* P. III. cap. 9. §. 5.

139. Obj. *decimotertio*. Subditus tenetur obedire Prælato, etiamsi ipsius præceptum videatur illicitum, quod S. Bernardus Lib. *De præcepto, & dispensat.* cap. 9. fuse declarat. *Insuper* licet Immaculatam B. M. V. Conceptionem inficiari, quamquam opposita sententia sit longe probabilior. *Tertio* quamvis mihi probabilius aliquis homo malus esse videatur, possum tamen eum bonum judicare, ut S. Thomas docet 2. 2. qu. 50. art. 4. ergo &c.

140. Resp. ad *primum*, subditum eo in casu, si res dubia sit, suum judicium prudenter superiori subjicere; atque adeo quod illi prius, vel æque, vel fortasse etiam minus probabiliter licitum videbatur, addito superioris mandato probabilius fit, & moraliter certum, quia superior vice Dei fungitur, & scriptum est: *Qui vos audit, me audit* Luc. X. 16. Ceterum si, quod superior mandat, nullo modo fieret subdito probabilius, peccaret subditus obediendo Prælato; tunc enim illud tenendum esset: *Obedire oportet magis Deo, quam hominibus* Act. V. 29. Non facile tamen id a subdito præsumendum est, nisi valida, & evidentia illi argumenta occurrant.

141. Ad *secundum*. Qui B. V. M. Immaculatæ Conceptioni refragantur, id faciunt ducti rationibus, quæ ipsis videntur probabiliores. Sed si quis hanc opinionem amplecti vellet, quamquam ipsi minus probabilis videretur, is certe se veritatis amatorem minime ostenderet, nullum tamen inde detrimentum haberet, quia quæstio isthæc est mere speculativa, & ad fidem, moresque non pertinet. Præclare S. Thomas Quodl. III. art. 10. *Diversæ opiniones Doctorum, si quidem non pertineant ad fidem, & bonos mores, absque periculo auditores utramque opinionem sequi possunt, tunc enim habet locum, quod dicit Apostolus* Rom. XIV. 5. *Unusquisque in suo sensu abundet. In his autem, quæ pertinent ad fidem, & bonos mores, nullus excusatur, si sequatur opinionem alicujus Magistri: in talibus enim ignorantia non excusat.*

142. Ad *tertium*. S. Thomas recte, sapienterque docet, debere nos dubia de alterius moribus in meliorem partem interpretari, quia id tutius est: si enim quis erret habens bonam opinionem de aliquo malo, nulla ei fit injuria; fit autem injuria proximo, si quis erret habens de aliquo bono homine opinionem malam; & sic etiam intelligenda est Glossa, quæ super illud Apostoli Rom. XIV. 3.: *Qui non manducat, manducantem non judicet*, inquit: *Dubia sunt in meliorem partem interpretanda*.

143. Obj. *decimoquarto*. Licitum est sequi sententiam probabiliorem, etsi minus tutam; atqui systema Probabilistarum est multo probabilius, quam Probabilioristarum; Terillus enim dicit, posse singulis Probabilioristis 40. Probabilistas opponi, & Probabilismus appellari solet opinio *communis*, *communior*, *communissima*, *ac moraliter certa:* ergo &c.

144. Resp. Neg. min., quam non probant adversariorum exaggerationes. Quidquid enim fuerit de numero Probabilistarum Terilli ætate, modo certum est, eumdem multo minorem esse, quam Probabilioristarum, eumdemque semper in dies decrescere, ut tandem spes affulgeat, Probabilismum undique exterminandum esse, quomodo ab amplissima Galliarum Ecclesia, & a pluribus Diœcesibus, Ordinibus Religiosis, Universitatibus, ac Scholis feliciter eliminatus est.

145. Obj. *ultimo*. Licitum est sequi sententiam minus tutam, tutiori posthabita, ergo etiam possumus sequi minus probabilem.

146. Dist. ant. Si sententia minus tuta sit multis gradibus probabilior, quam opposita, *conc.* tunc enim moralem certitudinem de honestate actionis habere possumus, ut mox declarabitur propos. seq., secus, *nego*.

147. Inst. Magis, & minus non differunt specie, ut habet vetus adagium: ergo si possumus sequi sententiam minus tutam, quando est magis probabilis, possumus etiam &c.

148. Resp. Non differunt specie *physica*, *conc.* *morali*, *nego*. Et si hoc argumentum valeret, sequeretur, nos posse etiam agere secundum sententiam tenuiter probabilem; quia neque ista specie differt ab alia; quod tamen ab Innocentio XI. damnatum est. Sup. num. 47.

149. Et contra Probabilistas hactenus (a). De hoc uno Probabilioristæ monendi sunt, ne (ut nonnullos facere non sine magno animi mœrore videmus) tutiorem, & probabiliorem sententiam sequendam esse verbis tantum profiteantur, factis au-

(a) Innumeri sunt, qui de hac materia studiose, & accurate scripserunt; ne tamen copia confusionem pariat, meis discipulis præcipue consulo P. Dan. Concinam Tom. II. *Apparatus ad Theol. Christ. Dogmatico-moralem*, P. Vinc. Patuzzi in Tr. *De regula humanarum operationum*, ac in *Ethica Christiana*, F. Vincent. Contensonium Lib. VI. *Theol. mentis, & cordis* Diss. III. *de novello probabilitatis commento*, Petrum Balleriniun tum in *Moralium actionum regula*, tum in *Prælect.* I. & II. præfixis primo Tomo Opp. S. Antonini, & P. Cæsarium Mariam Sguanin Ord. Serv. B. M. V. in *Anatomia Probabilismi*, cujus tertia editio nuper Romæ prodiit an. 1756. quamquam qui Concinam legerit, vix aliquid desiderandum habebit.

autem negent. Argumentum advarsariis nostris suppeditamus, imbella illud quidem in sa, & nullius momenti, sed quo tamen plariqua imperito vulgo fucum facare solent. Nempe dicunt, Probabilioristas in praxi tandam Probabilistis victas manus dare, eoque plus moveant exempla, quam varba, non facila dictu ast, quot hac arta ad benigna Probabilistarum castra pertrahantur, in quibus multo minori molestia; adeoque libentius militara homines possunt; qnam apud rigidos Probabilioristas. Imbelle, inquam, est hoc Probabilistarum talom, quod si valaret, pari modo concludi posset, falsam esse legem a Christo sno sanguine sigillatam, cum eam tot perditi, & scelerati Christiani conculcent; danda tamen est opera, ut hoc tametsi imbelle telum de manibus hostium eripiamus, quia eo nobis plurimum nocent: quid enim refert forti, an imbelli telo perira? Sentiamns igitur ut Probabilioristæ, loquamur ut Probabilioristæ, sed quod magis nostræ, aliorumque saluti proderit, secundum Probabilioristarum principia operemur. *Veritatem facientes in charitata, crescamus in illo per omnia, qui ast caput Christus*, ad Eph. IV. 15. sive ut Augustinus simili occasione dicebat *De dono Persever.* cap. ult. *Non itaque simus in disputationibus prompti, & in orationibus* (vel ut alii legunt *operationibus*) *pigri*.

§. V.

Refellitur Tutiorismus & Rigorismus.

150. Ita a Probabilismi laxitata declinara debemus, ut in oppositum arrorem non labamur, quod aliquos fecisse perhibetur, contendentes, quotiescumque cêrta varitas nobis omnino perspicue & dilucida non apparet, tutiorem partam sequendam esse; nec licere minus tutam amplecti, etiamsi hæc sit multo probabilior, quam altera. Id docuisse dicuntur Willelmus Wendrockius in not. ad epist. V. *Provinc.* Jo. Sinnichius in libro cui titulus *Saul Ex-Rex*, & Henricus a S. Ignatio in *Ethica amoris*, jure ne an injuria, alii disputent; sunt enim qui potent, præfatos auctores docuisse solum, non licere probabiliorem sententiam minus tutam amplecti, quando agitur de rebus jure naturali vetitis, non autem si agatur de rebus vetitis solum jure positivo Divino, vel humano. Ratio autam discriminis est, quia una cum multis Theologis plane Catholicis propugnant, nullam esse posse juris naturalis ignorantiam invincibilem, & inculpatam, cujusmodi asse potest in jure positivo Divino, & humano, sicuti etiam in factis. Utut vero hæc sint, mihi certum plane est, Julium Mercorum, Vinc. Baronium, Vinc. Contensonium, Prosperum Faguanum, aliosque Probabilioristas insignes immerito prorsus hujus rigoris insimulari.

151. Notandum vero est, non hic dici sententiam probabiliorem eam, quæ aliquam etiam parvum, & minimum habeat supra alteram probabilitatis excessum; in moralibus enim, ut inquit S. Thomas 1. 2. quæst. 14. art. 4. *quod parum ast, quasi nihil accipit ratio*, sed eam, quæ multis, ut ita dicam, gradibus alteri antecellit, in probabilitate, tum intrinseca ex SS. Litteris, Sanctis Patribus, aliisque Ecclesiasticis monumentis, tum etiam extrinseca ex gravibus, probatisque auctoribus deprompta. Hanc, & non aliam esse Probabilioristarum sententiam Petrus Ballerinius allatis eorumdem verbis demonstrat *in Moralium Actionum Regula* cap. 3. §. 1.

PROPOSITIO.

Licitum est sequi opinionem minus tutam, dummodo sit vere, & multis gradibus probabilior, quam opposita tutior.

152. Prob. ad licite operandum non requiritur semper *metaphysica*, vel *physica* certitudo de honestate actionis, sed quando hæc deest, sufficit alia duntaxat *moralis*: qualis supra num. 17. descripta est; atqui obi opinio minus tuta est vere, & multis gradibus probabilior, habetur hæc certitudo moralis de honestate actionis: ergo &c. Major est certa apud omnes, & docetur a D. Thoma his verbis 2. 2. qu. 70. art. 2.: *Certitudo non est similiter quærenda in omni materia, in actibus enim humanis, super quibus constituuntur judicia ... non potest haberi certitudo demonstrativa, eo quod sunt circa contingentia, & variabilia, & ideo sufficit probabilis certitudo, quæ in pluribus veritatem attingat, etsi in paucioribus a veritate deficiat.*

153. Prob. autam minor contra paucos Tutioristas; nam Probabilistæ eam facila admittunt (a). Et *primo* quidem ex regula juris Canonici in VI. *Decret.* Tit. XII. Reg. 45.: *Inspicimus in obscuris, quod est verisimilius, vel quo plerumque fieri consuevit;* quæ regula nullius usus in praxi foret, nisi ex majori varisimilitudine moralis certitudo inducaretur. *Secundo* ex verbis S. Thomæ supra allatis: *Sufficit probabilis certitudo, quæ in pluribus veritatem attingat, etsi in paucioribus*

(a) P. Suarez Lib. III. *de Legibus* cap. 13. n. 61. *Major Probabilitas*, inquit, *quædam moralis certitudo est, si excessus probabilitatis certus sit*. P. Terillus *De consc. prob.* qu. 27. sæpius asserit *majorem probabilitatem, præsertim quando est notabiliter major, esse certitudinem moralem*. Idem asserunt alii Probabilistæ apud Petrum Ballerinium *Mor. Act. reg.* cap. 3. §. 3. quamquam fortasse repugnandi studio nonnumquam videantur contendere, si non sufficit æqualis, vel minor probabilitas ad moralem certitudinem inducendam, nec sufficere majorem; sed quilibet facile videt immane discrimen.

bus a veritate deficiat; quod utique verum est in sententiis multo probabilioribus; unde etiam infert S. Doctor, sufficere testimonium duorum, vel trium testium, quia est probabile, quod magis contineat veritatem dictum multorum quam dictum unius. *Tertio* ex S. Antonino, qui I. P. tit. 3. cap. 10. in fine, postquam cum Gersone triplicem distinxit certitudinem, nempe supernaturalem, naturalem, & moralem; hanc tertiam sufficere ait ad honestatem actionis, & postea sic concludit: „ Non consurgit certitudo moralis ex evidentia demonstrationis, sed ex probabilibus conjecturis grossis, & figurabilibus magis ad unam partem, quam ad aliam se habentibus. Dicitur autem probabile, quod pluribus, & maxime sapientibus apparet verum ". *Quarto* ex ratione; quando enim una pars alteri in probabilitate longe præstat; hic major probabilitatis excessus ita contraria argumenta elidit, atque enervat, ut levia ac pæne nulla jam videantur; ex quo efficitur, ut iis plane contemptis, veluti inanibus scrupulis, probabiliori sententiæ certitudine morali adhæreamus; quod rerum usu quotidiano experimur.

154. Accedit etiam major certitudo ex principio reflexo, quod fere apud omnes certum est paucis Tutioristis exceptis, nempe eum qui debita præmissa diligentia ad exactam veritatis inquisitionem id sequitur, quod longe verisimilius apparet, veritatem pro virili sua parte consectari, adeoque legem Dei adimplere, quæ veritas est. Hinc S. Augustinus Lib. I. *contra Accademicos* cap. 3. Tom. I. *Quisquis*, inquit, *tantum*, *quantum homo potest*, *ac debet*, *dat operam inveniendæ veritati*, *is etiamsi non inveniat*, *beatus est*, *totum enim facit*, *quod ut faciat*, *ita natus est*. Caveat tamen vir prudens, ne propria concupiscentia abstractus, & illectus, aliquid probabilius judicet, quod tale reipsa non sit; quapropter in propria causa non quid uni sibi, sed quid pluribus, & doctioribus probabilius appareat, attendere debet.

155. Accedit ulterius continua Sanct. Patrum, Roman. Pontificum, Doctorum, ceterorumque Fidelium praxis, qui non semper secuti sunt, nec sequuntur, immo nec sequi facile possunt tutiorem partem, ubi contraria est multo probabilior. Pontifices enim non semel relaxasse dicuntur solemne castitatis votum, quia id se facere posse probabilius existimarunt, quamquam non relaxare certe tutius erit. S. Thomas docet, non teneri peccatores statim post culpam pœnitere, quæ sententia modo communior est, quamquam contraria, quæ S. Bonaventuræ, & Hugoni de S. Victore placuit, est proculdubio tutior, & plura alia hujusmodi exempla a S. Antonino afferuntur loco cit. & a Christiano Lupo Dissert. *de Opinione probabili*. Fideles etiam non dubitant ad sacram Eucharisticam Mensam accedere, cum probabilius judicant, se esse sine peccato mortali (id enim certo scire absque Divina revelatione nemo potest, ut definivit Concilium Trid. Sess. VI. cap. 9.). Et Confessarius demum pœnitentem, quem probabilius esse bene dispositum judicat, sine ullo scrupulo absolvit.

156. Postremo confirmatur nostra sententia oraculo Alexandri VIII., qui an. 1690. hanc propositionem condemnavit: *Non licet sequi opinionem vel inter probabiles probabilissimam* (a). Ex quo sequitur, non requiri ad honestatem actionis talem certitudinem, quæ omnem prorsus dubitationem excludat, alias neque possemus sequi opinionem probabilissimam, quia hæc etiam ab omnimoda, & perfecta certitudine deficit.

157. Neque vero audiendi sunt, qui dicunt, tunc solum posse nos opinionem probabilissimam sequi, quando favet legi, & tutior est, vel quando neutra est simpliciter tuta; ut exemplum esse potest in judice, cui ex privata scientia certo constat de innocentia hominis, qui tamen ex publice allegatis reus convincitur: ad mentem S. Thomæ reus esset damnandus; contra autem opinatur Scotus; neutra sententia est simpliciter tuta. In hoc discrimine, inquiunt, poterit judex sententiam probabilissimam sequi. Non, inquam, audiendi sunt, qui ita sensum damnatæ propositionis explicant: cum enim nemo hactenus fuerit, quod sciam, qui negaverit posse nos sententiam probabilissimam amplecti, quando aut hæc tuta sit, aut neutra sit tuta, sequeretur Pontificem fulmine suo aerem verberasse, non verum errorem confixisse, quod dici nequit.

158. Obj. *primo*. Perpetua vox est Sanct. Patrum, Pontificum, & Canonum, *tutius sequendum esse*. Vid. sup. num. 50. S. Augustinus, *Tene certum*, inquit Serm. 323., *& dimitte incertum*, & Lib. I. *de bapt. cont. Donat.* c. 3. *Graviter peccaret in rebus ad salutem animæ pertinentibus vel eo solo*, *quod certis incerta præponeret*. Hæc autem, aliaque id genus, quibus contra Probabilistas licitum non esse probavimus sequi opinionem minus tutam, æque, ac minus probabilem, evincunt etiam licitum non esse sequi opinionem minus tutam, quamquam probabiliorem, etenim opinio etiam probabilior certa omnino non est.

159. Resp. cum S. Thoma supra cit. n. 152., & Sanct. Antonino I. P. tit. 3. §. 5. opinionem probabiliorem non esse quidem certam certitudine e-

(a) Auctor istius propositionis dicitur Jo. Sinnichius, immerito autem P. Viva Tom. III. *Trutinæ* §. 16. illam doceri dicit *ab his*, *qui contendunt*, *studio Scripturarum*, *Conciliorum*, *Bullarum*, *ac Sanct. Patrum unice vacandum*, *eorumque auctoritati unice fidendum*, *neglecto studio recentiorum Scholasticorum*, *& Moralistarum*: quasi scilicet omnes ii sapientissimi probabilioristæ, qui ex laudatis purissimis fontibus morum scientiam solum hauriendam esse contendunt, cum auctoribus damnatæ illius propositionis sint confundendi.

evidentiæ, & perfecta; esse tamen certam certitudine *probabilis conjecturæ*, seu morali, qua homo prudens in suis actionibus dirigi solet. Et sane dubium, ut vidimus supra ex S. Thoma num. 49., est, quando intellectus *non inclinatur magis ad unum, quam ad aliud*; quod certe non contingit, cum una propositio est multo probabilior, & moraliter certa.

160. Addo, nonnumquam perfectam certitudinem obtineri non posse, sequi autem tutiorem partem esse nedum difficile, sed moraliter impossibile; ut cum pœnitens actum contritionis elicit, cum de eo certus omnino esse nequeat, si probabiliori parti tuto adhærere non possit, debebit illum iterum, iterumque repetere, ut nullus sit modus, aut finis. Sic etiam, si quis omnino certus non sit, rem esse suam, non alienam, alteri tradere eam debebit, quia id videtur tutius, sed rursus alter eam retinere non poterit, quia minus probabile supponitur, quod ad illum spectet, & sic in pluribus rebus, ita ut perturbatio magna vitæ consequatur, necesse sit, nisi probabilioribus opinionibus adhærere tuto possimus. Hinc patet, quantum sit nos inter, & Probabilistæ discrimen. Hi enim, ut supra ostendimus, dictamen sibi moraliter certum formare non possunt de honestate actionis, neque ex principiis directis, quia sequuntur partem, vel æque, vel minus probabilem, neque ex principiis reflexis, quæ aut omnino falsa sunt, & commentitia (ut equidem nullus dubito), aut saltem dubia, ut vel Probabilistæ fateri coguntur, cum a tot, tantisque sapientibus explodantur. Nos autem, & directam certitudinem habemus, saltem moralem ex probabiliori parte derivatam, & reflexam ex principiis, quæ omnibus pene firma & rata sunt.

161. Dices. S. Augustinus *Opinari*, inquit *De utilitate credendi* cap. 11. *numquam esse sine vitio*; & Serm. XL. Tom. V. *Ecce dat tibi securitatem procurator, quid tibi prodest, si Paterfamilias non acceptet?* Qui ergo sequitur opinionem minus tutam, cujuscumque modi ea sit, vitio non caret, nec certus est, sibi a Deo peccatum non esse imputandum.

162. Resp. ad *primum*, opinionem ab Augustino ibi sumi pro assensu temere præstito errori, non pro assensu præstito veritati probabilius apparenti. Id patet ex contextu; nam prius dixerat: „ Tria sunt alia hominum genera profecto improbanda ac detestanda. Unum est opinantium, idest eorum, qui se arbitrantur scire, quod nesciunt ". En quo sensu opinionem sumat S. Doctor. Post etiam subdit: „ Opinari duas ob res turpissimum est; quod & discere non potest, qui sibi jam se scire persuasit, si modo illud disci potest; & per se ipsa temeritas non bene affecti animi signum est ". Hoc utique sensu opinio vitio non caret, non autem quando est assensus uni parti, quæ probabilius vera apparet, licet non omnino certo.

163. Ad *secundum*. Loquitur S. Doctor de peccatore procrastinante, quem recte admonet, a nemine posse certum fieri de tempore ad pœnitendum opportuno; cum tempus sit in solius Dei potestate.

164. Dices *secundo*. Qui Apostolos persequebantur, probabilius existimabant obsequium se præstare Deo Jo. XVI. atqui nihilominus gravissime peccarunt: ergo &c.

165. Resp. Dist. Maj. Probabilius &c. sufficienti, & debita præmissa diligentia, *nego*; secus, *conc.* Si hoc argumentum valeret, nec tutius, nec certum sequi possemus, quia persecutores Apostolorum certe putabant sibi licere eos de medio tollere; immo putabant id tutius esse, nempe se obsequium præstare Deo. At vero ignorantia eorum erat culpabilis; si enim Christi verbis, & miraculis attendere voluissent, utique poterant veritatem Religionis Christianæ cognoscere.

166. Obj. *secundo*. S. Thomas Quodl. III. art. 10. *In his*, inquit, *quæ pertinent ad fidem, & bonos mores, nullus excusatur, si sequatur erroneam opinionem alicujus magistri; in talibus enim ignorantia non excusat*. Item Quodl. VIII. art. 15. *Illud, quod agitur contra legem, semper est malum, nec excusatur per hoc, quod est secundum conscientiam*. Ac demum Quodl. IX. art. 15. *Omnis quæstio, in qua de peccato mortali quæritur, nisi expresse veritas habeatur, periculose determinatur*. Ex quibus, aliisque similibus apparet, S. Thomam ad honestatem actionis exigere perfectam & totalem certitudinem, qualem utique non habet, qui sequitur opinionem minus tutam, utut probabiliorem.

167. Resp. duobus prioribus testimoniis S. Doctorem agere de iis, qui errant *vincibiliter*, quique certe non excusantur, si legem violent: qui autem sententiam sequitur longe probabiliorem, & moraliter certam, etiamsi contra legem operetur, ignorantia invincibili excusatur; fecit enim pro virili sua parte, ut veritatem cognosceret, eamque quantum potuit, consectatus est. Hanc esse S. Thomæ mentem patet ex primo loco objecto. Ita enim concludit: „ Qui ergo assentit opinioni alicujus magistri contra manifestum Scripturæ testimonium, sive contra id, quod publice tenetur secundum Ecclesiæ auctoritatem, non potest ab erroris vitio excusari ".

168. In tertio autem testimonio Angelici scopus est, nos admonere in quæstionibus de peccato mortali diligentem operam navandam esse, ut veritas expresse cognoscatur, si fieri potest; si autem id fieri non potest, ut plerumque contingere in moralibus Idem S. Thomas docet: „ tunc sufficit probabilis certitudo, quæ ut in pluribus veritatem attingat, etsi in paucioribus a veritate deficiat 2. 2. qu. 70. *art.* 21. *vel ut habet regula juris*, inspicimus in obscuris, quod est verisimilius, vel quod plerumque fieri consueverit ".

169. Obj. *tertio*. Si non licet sequi, quod aliis vi-

videtur probabile, neque licebit id sequi, quod nobis est probabilius. *Primo* enim proprium judicium judicio aliorum anteponere temeritatem sapit, & superbiam; unde Prov. III. 5. dicitur: *Ne innitaris prudentiæ tuæ*. *Secundo* id videtur omni laxitati viam aperire; sub prætextu enim probabiliorismi tuto quis poterit, quam mavult, sententiam amplecti, dummodo eam esse probabiliorem putet; & quis in scientiis adeo hospes est, ut ignoret alii unam, alii alteram, & contrariam opinionem persæpe probabiliorem esse? Accedit *tertio*, quod hunc majorem probabilitatis excessum, quem Probabilioristæ requirunt, cognoscere, & determinare longe difficillimum est.

170. Resp. ad *primum*. Certo certius est debere hominem prudenter operantem sibi ipsi judicium practicum efformare, & secundum illud operari; regula enim proxima actionum nostrarum nostra conscientia est; nec de hoc esse potest ulla neque cum Probabilistis, neque cum Tutioristis controversia. Falsum est autem, Probabilioristas proprium judicium sequi, aliorum sapientiorum judiciis posthabitis. Verus enim Probabiliorista (namque hoc nomine abutentes non moror) in formando sibi conscientiæ dictamine imprimis Sacras Litteras, Concilia, Canones, Patres consulet; deinde si animadvertat sententiam minus tutam, quæ sibi probabilior apparet, talem non apparere ceteris viris doctis, seu communem non esse, non innitetur prudentiæ suæ, si sapit, & tutiori adhærebit, quia in hoc casu non habebitur ille manifestus probabilitatis excessus, qui ad prudenter eligendam sententiam minus tutam desideratur. Abhorrebit etiam, veluti a scopulis, a sententiis novis, & non præteribit terminos a Patribus nostris constitutos.

171. Objectio *secunda* non habet locum in systemate Probabilioristarum recte usurpato. Quod autem plerique eo abutantur, nos conturbare non debet; nihil enim tam sanctum est, quod hominum vitio corrumpi non possit. Sed quoniam aliqui Probabilistæ quoque hoc eodem argumento utuntur, paucis aperio immane discrimen, quod inter nostrum, eorumque systema invenitur. Possunt utique in nostro systemate aliqui sub falso majoris probabilitatis prætextu laxitates docere; sed iste erit boni systematis malus usus; & præterea reliquis Probabilioristis nunquam licebit eas opiniones vel defendere, vel sequi. Contra in Probabilistarum castris perquam facile est, aliquam opinionem probabilem reddere; adeo ut quampaucissimæ apud eos inveniantur opiniones, utut laxæ, quæ non existimentur probabiles; hoc autem semel constituto non ex abusu, sed ex recto usu systematis licitum cuique est, pro suo arbitratu easdem sententias in praxi sequi. Addo, multo facilius esse, opiniones prorsus falsas dicere probabiles ob aliqua qualiacumque vel rationum, vel auctoritatum præsidia, quam easdem appellare probabiliores, & multo probabiliores.

172. Ad *tertium*. Vel sermo est de hominibus doctis, & his difficile non erit, celebrioribus Scriptoribus perlectis, eorumque rationibus perpensis, quod verisimilius sit, investigare, juxta monitum Benedicti XIV. in Encycl. 1. Nov. 1745. Si autem sermo sit de idiotis, isti, prout idem doctissimus Pontifex monet, *ab illis qui doctrinæ ac virtutis gloria efferuntur, consilium exposcant*; non autem quærant, ut a nimis multis fieri solet, magistros prurientes auribus, & qui loquantur placentia. Quod si utrique debita præmissa diligentia longe probabilius, cui certo adquiescant, invenire non possint, tutius sequantur.

173. Obj. *ultimo*. Quando agitur de vitando damno proximi, aut de Sacramenti valore, tutior sententia est amplectenda, & nullo modo licet amplecti minus tutam, quamquam sit multo probabilior: ergo etiam in aliis materiis &c. Consequentia probatur; si enim vel prudentiæ regulis conformius esset sequi sententiam probabiliorem, vel ignorantia invincibilis errorem inculpabilem redderet, pari jure idem dici posset, ubi agitur de vitando damno proximi, vel de Sacramentorum valore.

174. Resp. neg. cons. & discrimen est in eo, quod omnino Sacramentum non habetur, si materia, vel forma necessaria desit, nec ignorantia, etiam invincibilis, facere potest, ut Sacramentum vere perficiatur; cui aliqua pars essentialis deest; ignorantia invincibilis contra a peccato excusat, saltem formali: & si etiam contingat, per ignorantiam invincibilem legem violari, illa violatio *materialis* est, non *formalis*. Ceterum quod dicitur, in Sacramentis tutiorem partem esse sequendam, non ita intelligendum est, quasi non liceat in iis quoque sententiam probabiliorem aliquando sequi; nam ex. gr. deficiente aqua naturali, & baptismi necessitate urgente, nemo negaverit, posse etiam baptismum conferri in liquore, quem probabilius quidem, non autem omnino certo esse aquam judicamus. Et præterea nemo dubitat, posse pœnitentes absolutionem petere, & Confessarios debere illam impertiri, quando eos recte dispositos esse probabilius judicatur. Idem dicatur de damno proximi, quod non vitatur per ignorantiam invincibilem; unde major cautela adhibenda est. Quamquam judex in sententia ferenda, ubi veritas liquido non apparet, probabiliorem partem sequi omnino debet.

175. Sed & illud addendum est, quod etiam in aliis vitæ nostræ actionibus valet, ad majorem, vel minorem diligentiam nos teneri pro majori, vel minori rei, de qua agitur, gravitate. Hinc non excusaretur, qui aliquid moveri inter vepres cernens, incaute jacularetur, quamquam probabilius judicaret, id, quod movetur, esse feram, & non hominem; res enim agitur summi momenti, quando agitur de vita hominis; & alioquin nulla est jaculandi necessitas. Non semper igitur facile concesserim, licere sententiam probabiliorem sequi, quæ

quæ minus tuta sit, præcipue quando agitur de rebus ad salutem necessariis necessitate medii, aut de iis juris naturalis principiis, in quibus nulla esse potest ignorantia invincibilis. In his porro nulla cautio supervacanea est; & cum non tam frequenter occurrant, non ultra, quam par est, jugum Domini aggravatur, etiamsi tutiorem sententiam, ubi fieri potest, amplectamur.

DISSERTATIO IV.

De ultimo fine hominis.

1. Finis hoc loco non accipitur pro termino alicujus rei; quo sensu mors dicitur finis vitæ, sed pro eo bono, quod agens intendit, & quo obtento ejus motus cessat. Definiri autem potest ex Augustino Lib. XIX. *De Civ. Dei* c. 1. *illud bonum, propter quod appetenda sunt cetera, illud autem propter seipsum* (a).

2. Porro, ut Angelicus acute observat 1. 2. q. 1. art. 7. „ Quantum ad rationem ultimi finis omnes conveniunt in appetitu finis ultimi, quia omnes appetunt suam perfectionem adimpleri, quæ est ratio ultimi finis. Sed quantum ad id, in quo ista ratio invenitur, non omnes homines conveniunt in ultimo fine: nam quidam appetunt divitias, tamquam consummatum bonum; quidam vero voluptatem, quidam vero quodcumque aliud". Cum hæc ita sint, investigandum est, in quonam vera ratio ultimi finis inveniatur, quod Angelicus præstat in quæstionibus secunda, & tertia primæ suæ secundæ partis agens de beatitudine, quæ est ultimus hominum finis.

CAPUT I.

De Beatitudine hominis objectiva.

3. Beatitudo definitur a S. Augustino Lib. V. *de Civ. Dei* c. 1. *rerum optandarum cumulata plenitudo;* a Boetio L. III. *De Consolatione Philosophiæ* dicitur *status omnium bonorum aggregatione perfectus*, & a S. Thoma qu. 2. art. 8. *bonum perfectum, quod totaliter quietat appetitum*. Porro communiter duplex distingui solet beatitudo, alia *objectiva*, nempe objectum illud bonum, quod nos totaliter, & cumulate felices reddere potest; alia vero est beatitudo *formalis*, nempe hujus boni plena & perfecta possessio.

4. Inter veteres Philosophos lites olim viguerunt immortales, in quonam beatitudo *objectiva* consistat, adeo ut referente S. Augustino Lib. XIX. *de Civit. Dei* c. 1., posset numerus sectarum ad 288. perduci; non quidem quasi hæ omnes sectæ extiterint, sed quod adhibitis quibusdam differentiis esse possent. Sed modo nulla est inter Christianos dissensio: unde communiter statuitur sequens

PROPOSITIO.

Nullum bonum creatum, sed solus Deus esse potest vera hominis beatitudo objectiva.

5. Prob. prima pars. Duo bonorum creatorum genera distingui possunt; alia enim sunt extra nos, quæ nempe ad corpus pertinent, ut divitiæ, honores, voluptates; alia intra nos, ut scientiæ, & virtutes morales, quæ animum exornant; atqui in nullo ex hujusmodi bonis beatitudo objectiva reperiri potest; nam *beatitudo*, inquit Angelicus q. 5. art. 8. *cum sit perfectum & sufficiens bonum, omne malum excludit, & omne desiderium explet;* bona autem quæcumque hujus vitæ neutrum horum duorum præstare possunt: unde præclare Horatius lib. 1. Epist. 2. v. 47.

Non domus, & fundus, non æris acervus, & auri
Ægroto domini deduxit corpore febres,
Non animo curas.

Quod etiam de honoribus, voluptatibus, aliisque corporis bonis dici posse, quotidiano rerum usu edocemur.

6. Porro quamquam negari non potest, in sapientia, prudentia, fortitudine, aliisque animi virtutibus multum præsidii esse ad perturbationes declinandas, corporisque molestias minuendas; certum tamen est, id minime sufficere ad omne prorsus malum excludendum; quare Cicero Lib. II. *Tusculan. quæst.* c. 7. lepide Epicurum irridet, qui putabat, sapientem in Phalaridis Tauro sic esse dicturum: *Quam suave est hoc! quam hoc non curo!*

7. Sed neque bona hujus vitæ, quæcumque ea sint, possunt omne nostrum desiderium explere; nam ut cetera omittam, homo naturaliter desiderat perpetuam possessionem ejus boni, quod habet; bona autem præsentis vitæ transitoria sunt, adeoque &c. Præclare igitur pro more suo S. Augustinus Lib. VI. *Confessionum* cap. ultimo de iis loquens, qui felicitatem extra Deum quærunt: „ O tortuosas vias, *inquit*, væ animæ audaci, quæ speravit, si a te recessisset, se aliquid melius habituram! Versa, & reversa in tergum; & in latera, & in ventrem, & dura sunt omnia, & tu solus requies". De his omnibus dignus plane est, qui legatur Boetius *de Consolat. Philosophiæ* Lib. III.

8.

(a) De variis finis divisionibus, & effectus satis copiose agit Ludov. Habert T. 1. *Theol. de actibus humanis* cap. 6. §. 3. Videri etiam meretur pictura, & harmonia actuum humanorum, quam Contensonius habet Lib. VI. *Theol. mentis, & cordis* Diss. I. cap. 1. specul. 2. & 3. Sed digna imprimis est, quæ tota legatur quæstio prima S. Thomæ 1. 2. in qua multa habet de fine pro more suo egregie, solideque explicata.

8. Prob. secunda pars. Nam Deus est summum & infinitum bonum, quod proinde totam desideriorum nostrorum amplitudinem cumulatissime exæquare potest utpote eam infinite excedens. Quam ob rem Propheta David Psalm. XVI. dicebat: *Satiabor, cum apparuerit gloria tua;* & S. Augustinus Lib. I. *Confessionum* cap. 2.: *Fecisti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te.*

9. Et sane quatuor potissima sunt cordis humani desideria. *Primum* veritatis cognoscendæ; quod nobis cum Angelis commune est: *alterum* honorum, & dignitatum, quod est hominibus tantum proprium; *tertium* voluptatum, quod etiam brutis convenit: *postremum* immortalitatis, quod vel ipsæ res inanimatæ quodammodo ostendere videntur, dum interitui, & corruptioni pro viribus resistunt. At vero hæc quatuor hominis desideria cumulatissime Deus explebit, quando clare, & intuitive a nobis videbitur; tunc enim nodata facie, & sine ænigmate nobis veritas apparebit; tunc divinæ consortes naturæ, similesque Deo effecti, summum honoris & dignitatis culmen assequemur; tunc intrantes in gaudium Domini torrente voluptatis ipsius potabimur, & inebriabimur; tunc denique erimus de interminabili beatæ vitæ possessione securi. *Illa cognitione*, concludit magnus Augustinus *De Spiritu & litt.* cap. 33. *illa visione, illa contemplatione satiabitur bonis animæ desiderium; hoc enim ei solum sat est; ultra non habet, quod appetat, quo inhiet, quod requirat* (a).

10. Corrolarium. Hæc continuo recogitare debemus, ne a fallacibus bonorum hujus mundi blanditiis deliniti, atque corrupti, veram, æternamque beatitudinem amittamus. Væ impiis, cum nimis sero cognoscentes, frustra se in hoc mundo beatitudinem quæsivisse, exclamare cogentur: „ Ergo erravimus a via veritatis, lassati sumus in „ via iniquitatis, & perditionis, & ambulavimus „ vias difficiles, viam autem Domini ignoravimus! „ Quid nobis profuit superbia? Aut divitiarum „ jactantia quid contulit nobis "?

CAPUT II.

De Beatitudine formali.

11. Quamquam Deum esse nostram beatitudinem objectivam Christiani omnes consentiunt, non levis tamen inter Theologos est controversia, quidnam proprie sit illud, in quo formalis beatitudo consistit; qua de re variæ sunt sententiæ. Nam Hugo de S. Victore Tom. III. *De sapientia animæ Christi* beatitudinem Sanctorum nihil aliud esse putavit, quam illam ipsam actionem increatam, qua Deus beatus est, intellectui Beatorum communicatam. Ab hac sententia non admodum abludere videtur altera opinio, quæ Henrico Gandavensi tribuitur Quodl. XIII. quæst. 12., nempe beatitudinem Sanctorum esse quemdam illapsum Divinæ essentiæ in eorum animum, eo fere modo, quo ferrum dicitur ignitum, & candens, quando ignis substantia ipsum undequaque penetravit.

12. Sed paucos hæ duæ opiniones nactæ sunt sectatores, fere omnibus enim persuasum est, beatitudinem formalem sitam esse debere in aliqua operatione Beati, quæ proinde creata esse debet, ejusque propria; ut quemadmodum in hac vita homines non sunt justi per justitiam Christi, *qua ipse justus est, sed qua nos justos facit;* quod in Concilio Tridentino est definitum Sess. VI. cap. 7., ita etiam in altera vita *formaliter* Beati esse non possint per actionem Dei increatam, vel per ejus essentiam sibi veluti inhærentem, sed per propriam operationem.

13. Hoc, ut dixi, fere omnibus arridet, sed iterum quæstio oritur in quanam demum animæ operatione formalis beatitudo consistat. Thomistæ duce Angelico Præceptore 1. 2. q. 3. art. 4., eam essentialiter sitam volunt in actu intellectus, scilicet in visione essentiæ Divinæ, quam visionem consequitur amor fruitivus, tamquam ejus proprietas inseparabilis. Scotistæ contra beatitudinem formalem collocant in solo actu amoris, quo diligitur Deus propter se, ita ut visio non se habeat, nisi ut dispositio ad amorem. Demum alii Theologi utramque sententiam componunt, & beatitudinem formalem dicunt esse simul actum intellectus, & voluntatis, nempe visionem, & amorem. Nos a S. Thomæ tutissima via non recedemus.

PROPOSITIO.

Beatitudo formalis essentialiter consistit in visione, seu contemplatione Dei, adeoque ad intellectum pertinet.

14. Prob. *primo* ex Scriptura, quæ passim visionem Dei ut summum ac perfectum præmium, totamque mercedem nobis proponit. Ps. XV. *Adimplebis me lætitia cum vultu tuo.* Ps. XXXV. *In lumine tuo videbimus lumen.* 1. Joann. III. *Scimus, quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est,* I. ad Corinth. XIII. *Videmus nunc per speculum in æ-*

(a) *Da Pater augustam menti conscendere sedem:*
Da fontem lustrare boni, da, luce reperta,
In te conspicuos animi defigere visus.
Disjice terrenæ nebulas, & pondera molis,
Atque tuo splendore mica; tu namque serenum,
Tu requies tranquilla piis; te cernere finis,
Principium, vector, dux, semita, terminus idem.
Boetius Lib. III. *De consolatione Philosophiæ*. Objectiones contra hanc summam veritatem inveniri possunt apud S. Thomam laud. q. 2., & passim apud Scholasticos.

ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Matth. XVIII. *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris mei*; & alia hujus generis prope infinita; unde recte S. Ambrosius, *Scriptura Divina*, inquit Lib. II. *De Officiis* cap. 2., *vitam beatam in cognitione posuit Divinitatis*.

15. Etiam alii Sancti Patres veluti uno ore id ipsum affirmant. S. Cyrillus Alex. *Hominum felicitas*, inquit Lib. III. *Cont. Julianum*, *est habere summam contemplationem*. S. Basilius in *Institution. Monach.* cap. 19. *Contemplatio summi boni est thesaurus Angelorum*. S. Hieronymus explicans ea verba Isaiæ LXIV. 14.: *Videbitis, & gaudebit cor vestrum; Deum videre*, inquit, *vera lætitia est, Dei visio perfectum est gaudium*. Apud S. Augustinum aut nihil est frequentius, quam visionem Dei esse totam laborum nostrorum mercedem. *Ipsa est*, inquit Lib. I. *de Trin.* cap. 13., *visio facie ad faciem, qua summum præmium promittitur justis*. Demum, multis aliis prætermissis, ne longum faciam, S. Bernardus *Justus*, inquit Epist. XXVIII., *ex fide vivit, beatus ex intellectu*. Cum ergo tam Scripturæ, quam sancti Patres, quando de æterna Sanctorum felicitate loquuntur; in eo conspirent, ut eam in Dei visione reponant, manifesto sequitur &c.

16. Nec desunt etiam ad id comprobandum rationes magni momenti. Nam beatitudo in ea operatione animæ collocanda videtur, quæ ceteris omnibus præstat; at vero intellectum voluntati, aliisque animæ potentiis longe præcellere, nemo dubitat; quapropter communiter etiam theoria praxi anteponitur. Audiatur S. Augustinus; *Omnium rerum*, inquit in Libro 83. *Quæstionum* Quæst. XXXV., *præstantissimum est, quod æternum est, & propterea id habere non possumus, nisi ea re, qua præstantiores sumus, idest mente*.

17. Præterea in eo videtur constituenda formalis beatitudinis essentia, quod nos participes efficit Divinæ naturæ, ac veluti *Deiformes*; id autem est visio per intellectum; unde S. Joannes ait in prima Epist. cap. III. *Similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est*.

18. Alia etiam ratione id comprobatur; nam hæc est intellectus vis atque natura, ut intelligendo fiat similis rebus, quas intelligit, & notum est illud Philosophi effatum: *Intellectus intelligendo fit omnia*. Hinc etiam communiter pene Theologi docent, Verbi processionem vocari generationem, quia fit per intellectum; non autem posse hoc nomine appellari processionem Spiritus Sancti, quia fit per voluntatem. Vid. Tom. III. num. 56. & seq.

CAPUT III.

De Corporum resurrectione.

19. Postquam de formali animæ nostræ in altera vita beatitudine disseruimus, *transeamus ad famosissimam de resurrectione carnis, & corporis quæstionem*, ut loquitur Sanct. Hieronymus in Lib. contra Jo. Jerosolymit. n. 23.; ut scilicet illud haud exiguum gaudium consideremus, quo anima in proprio corpore resumendo perfundetur. *Fiducia Christianorum*, inquiebat Tertullianus in Lib. *De resurrectione Carnis* cap. 1., *resurrectio mortuorum*; qui etiam *De Præscript. Hæreticorum* cap. 7. observat, hoc dogma fuisse ab omnibus Gentilibus Philosophis aut ignoratum, aut impie negatum: *Ut Carnis*, inquit, *resurrectio negetur, de una omnium Philosophorum Schola sumitur*. Hinc Paulum in Areopago hoc resurrectionis mysterium annunciantem *quidam irridebant*, quibus nempe hoc non solum novum, sed plane impossibile videbatur, Actor. XVII. 32.

20. Quod quidem in iis mirandum non est, qui solas naturæ vires rationis lumine metiebantur. Mirandum potius, fuisse etiam inter Judæos, qui hoc dogma aut ignorarent, aut negarent. Tales fuisse Sadducæos, colligitur ex Matth. XXII. 23., quibus S. Epiphanius Hær. IX., & Origenes in c. XXII. Matth. adjungunt etiam Samaritanos.

21. Multo autem magis mirandum, & vehementer dolendum, inter ipsos Christianos, quibus clarissima Evangelii lux affulget, non paucos inventos esse, qui hanc certissimam veritatem præfracte negarent. S. Paulus Apostolus in secunda epist. ad Timoth. II. 17. seq. Hymenæum, & Philetum memorat, *qui a veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse jam factam, & subverterunt quorundam fidem*; videlicet, ut S. Thomas explicat Lect. III., putantes, omnia, quæ in Scripturis de resurrectione dicuntur, *esse resurrectionem animarum, quæ jam facta est*, per Christi resurrectionem, juxta illud Apostoli ad Coloss. III. 1. *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt, quærite &c.* Vid. idem Angelicus IV. Cont. Gent. cap. 79. Sed post Apostolos hæc hæresis latius dilatata est (a).

22.

(a) S. Augustinus in Lib. *De Hæresibus*; T. VIII. inter eos hæreticos, *qui non putant, resurrectionem esse futuram*, enumerat *Simonianos*, *Valentinianos*, *Cajanos*, *Cerdonianos*, ac *Severianos*. Tertullianus in Lib. *De resurrectione carnis* cap. 2. Marcionem, Apellem, Valentinum, Basilidem, & Saturninum propter negatum resurrectionis dogma appellat *novos Sadducæos*. S. Epiphanius in *Hæresibus* XL., XLII., LVI., & LXVII. Archonticos, Marcionem, Bardesanem, & Hieracem ad Hymenæi, & Phileti nugas accessisse, affirmat. Hujus erroris accusatus fuit etiam Origenes a Methodio in Tract. *De resurrectione mortuorum*, ab Epiphanio Hæresi LXIV. n. 21., tum ab Hieronymo in Lib. cont. Joan. Jerosolymitanum num. 23. Tom. II.; quorum accusationem approbat Photius in ep. I.; fuisse tamen, qui Origenem ab hoc errore purgarent, memorat S. Augustinus in Lib. *De Hæresibus* num. 43. Legi etiam meretur S. Thomas in IV. *Sentent.* Dist. XLIII. q. 1.

22. Resurrectio mortuorum a Patribus Græcis vocatur *ἀνάστασις*, a verbo *ἀνίσταμαι resurgo*, ut late ostendit Jo. Caspar Svicerus in *Thesauro Ecclesiastico e Patribus græcis*, verbo Ἀνάστασις. Dicta est tamen aliquando etiam *παλιγγενεσία regeneratio*; Matth. XIX. 28. *In regeneratione cum sederit Filius hominis &c.* tum *Adoptio*, & *Redemptio*, Roman. VIII. 23. *Adoptionem filiorum expectantes, redemptionem corporis nostri*. Quæ loca expendens S. Augustinus Lib. III. *Contra duas epistolas Pelagianorum* cap. 3. „ *Regenerationem* „ quippe, inquit, hoc loco, ambigente nullo, „ novissimam resurrectionem vocat (Dominus); „ quam Paulus quoque Apostolus & *adoptionem*, „ *&* *redemptionem* nuncupat, dicens: ...... *ado-* „ *ptionem expectantes, redemptionem corporis* „ *nostri* ".

23. Definiri autem potest ex S. Thoma IV. *Contra Gentes* c. 79. *animæ cum corpore iterata conjunctio*, facta virtute Omnipotentis Dei; cujus resurrectionis exempla habemus in iis hominibus mortuis, qui a Jesu Christo, ab Apostolis, aliisque Sanctis Thaumaturgis fuerunt ad novam vitam temporalem revocati, ac fuisse magis in ipso Jesu Christo Servatore nostro, qui propria sua virtute tertia die resurrexit a mortuis. In his tamen corpus adhuc integrum, & incorruptum supererat, ut proinde multo mirabilior futura sit generalis illa resurrectio omnium hominum in novissimo die, quorum corpora multo antea corrupta, & resoluta erant, eorumque elementa in varias ac multiplices formas conversa.

24. Duo autem nobis præstanda sunt: *primo* probandum dogma fidei inconcussum de certitudine universalis resurrectionis: *secundo* ostendendum non aliud futurum resurgentium corpus, quam illud ipsum, quod in hac vita habuerunt: fuit enim quorumdam error dicentium, aliud omnino, diversique generis esse animæ copulandum corpus, nobilius quidem, & lucidum Beatis; tetrum autem, & tenebrosum damnatis, quorum mala & tenebrosa fuerunt opera.

PROPOSITIO I.

Futura est aliquando generalis resurrectio humanæ carnis (a).

25. Prob. primo ex sacris Litteris. Et quidem in novo Testamento tam sæpe, & tam perspicue id traditur, ut prodigio simile videri debeat, potuisse Christianos inveniri, qui hoc dogma negarent. Christus ipse data opera Sadducæos negantes resurrectionem ita redarguit Matth. XXII. 29.: „ Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem „ Dei .... De resurrectione mortuorum non legistis, „ quod dictum est a Deo, dicente vobis: Ego sum „ Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob? „ Non est Deus mortuorum, sed viventium ".

26. Præterea Apostolus Paulus hoc dogma Atheniensibus in Areopago luculentissime prædicavit Act. XVII. 31. Neque ii audiendi sunt, qui Paulina verba explicant de resurrectione animæ, non corporis. Non inquam sunt audiendi, ut enim scite observat Tertullianus: *De resurr. Carnis* c. 39. „ Athenienses non aliam, quam corporalem „ resurrectionem intellexerunt a Paulo portendi ... „ non irrisuri omnino, si animæ solius restitutio- „ nem ab eo audissent ". Ulterius in Epist. 1. ad Corinth. XV. a versu 12. usque ad finem totus est, ut resurrectionis fidem adstruat, addens hoc dogma esse nostræ Religionis fundamentum: „ Si „ mortuorum, *inquit v.* 14. *&* 15., resurrectio „ non est, neque Christus resurrexit: quod si Chri- „ stus non resurrexit, inanis est prædicatio no- „ stra, inanis est & fides vestra ". Neque opus est, alia multo plura loca commemorare in re tam manifesta (*b*).

27. Difficultas aliqua esse potest fortasse de veteri Testamento, in quo resurrectionem carnis alto silentio prætermissam fuisse, nonnulli falso contendunt; falso inquam. Nam Judæis fuisse de hoc dogmate plane persuasum vel ex eo solo apparet quod contrarius error solum Sadducæis tribuitur; nec unquam legitur, Christum Dominum, aut Apostolos ceteris Judæis illum objecisse. Immo cum Christus Jo. XI. 23. & 24. dixisset Marthæ: *Resurget Frater tuus*; illa respondit; *Scio quia resurget in resurrectione in novissimo die*. Præte-

art. 1., ubi varios contra resurrectionem errores recenset. Nihil autem dico de nostrorum temporum pseudophilosophis, quos mirum non est, hoc mysterium negare, cum cetera divinæ revelationis dogmata inficientur. Ben. Spinoza in *Tractat. Theolog. politico* cap. 10. resurrectionem, ut Pharisaicum commentum explodit.

(a) Usi sumus hac voce *carnis*, potius quam *corporum*, aut *hominum*; tum quia ita habet antiquissimum Apostolorum Symbolum; immo Symbolum Aquilejense habet *hujus carnis* (apud P. Bern. de Rubeis in *Monumentis Ecclesiæ Aquilejensis* cap. 7.), tum quia, ut Catechismus Rom. advertit, id sine causa factum non est; ne forte quis audiens resurrectionem hominum putaret, animam simul cum corpore interiisse, & utrumque esse suscitandum; tum demum ad vitandum illorum errorem, qui referente Sancto Hieronymo in epist. LXXXIV. n. 5., credere se dicebant futuram resurrectionem *corporum*. „ Sed quia corpora sunt cœ- „ lestia, & terrestria, & aer iste, & aura tenuis ju- „ xta naturam suam *corpora* nominantur, *corpus* po- „ nunt, non *carnem*, ut orthodoxus *corpus* audiens, „ *carnem* putet, hæreticus *spiritum* recognoscat ". Et in Libro contra Jo. Jerosolym. n. 27. Origenistas urgebat, ut resurrectionem faterentur *carnis*, *quæ sanguine, venis, ossibus, nervisque constringitur*.

(*b*) Theophylactus expendens hæc Apostoli verba,

terra Christus ipse in relato mox testimonio Matth. XXII. nos aperte docet, fuisse resurrectionem Sanctorum in Exodo designatam iis verbis cap. III. 15. 16.: *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob*.

28. Sed ut aliquot saltem loca V. T. indigitemus, insignis est ille textus Danielis cap. XII. 2., ubi dicitur: *Multis de his, qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt; alii ad vitam, alii ad opprobrium*. Ubi per multos manifestum est intelligi omnes, sensu in sacris Litteris non insolito, ut S. Augustinus exponit Lib. XX. *de Civ. Dei* Cap. 23. inquiens: „ Non autem diversum „ putetur, quod cum ibi (Joan. V. 28.) posi„ tum est, *Omnes, qui sunt in monumentis*, „ hic non ait Propheta *Omnes*, sed *multi obdor„ mientium* in terræ aggere; ponit enim aliquan„ do Scriptura pro omnibus *multos*. Propterea, „ & Abrahæ dictum est, *Patrem multarum gen„ tium posui te*, (Gen. XVII. 5.): cui tamen „ alio loco (Gen. XXII. 18.) *In semine*, in„ quit, *tuo benedicentur omnes Gentes* " (*b*).

29. Omnium vero luculentissime fidem resurrectionis prædicavit Job c. XIX. 25. inquiens: „ Scio, „ quod Redemptor meus vivit, & in novissimo „ die de terra surrecturus sum, & rursum cir„ cumdabor pelle mea, & in carne mea videbo „ Deum meum ". Quæ verba adeo clara visa sunt S. Hieronymo ut dicere non dubitaverit Epist. LIII. ad *Paulinum* n. 8.: *Resurrectionem corporum sic prophetat, ut nullas de ea vel manifestius, vel cautius scripserit*. Vid. etiam S. Augustinus Lib. XXII. *de Civ. Dei* cap. 29., & Cyrillus Jerosol. *Catech.* XVIII.

30. Hinc Karaitæ, qui rejectis Rabbinicis traditionibus solum Scripturæ sensum litteralem retinere se profitentur, resurrectionem mortuorum credunt in art. 8. suæ professionis fidei ap. Jac. Triglandium. Vid. Chrystoph. Wolfius in *Dissert. de Karais* (*c*).

31. Præclara sunt etiam ea testimonia, quæ de futura corporum resurrectione ediderunt invicti illi Fratres Machabæi, quorum secundus (Lib. II. Machab. VII. 9.) impio Regi dicebat: „ Tu qui„ dem, scelestissime, in præsenti vita nos perdis; „ sed Rex mundi defunctos nos pro suis legibus „ in æterna vitæ resurrectione suscitabit ". Tertius similiter linguam, & manus carnifici porrigens: *E cælo*, inquit, *ista possideo, sed propter Dei leges nunc hæc ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero*. Quartus item: *Potius est*, ajebat, *ab omnibus morti datos spem expectare a Deo, iterum ab ipso resuscitandos*. Demum celebre est illud sacrificium, quod Judas *bene, & religiose de resurrectione cogitans* obtulit pro peccatis defunctorum, Libro II. Machab. cap. XII. 43. seq.

32. Neque his obest, quod S. Paulus II. Timoth. I. 10. videatur asserere, resurrectionem mortuorum esse dogma a Christo per Evangelium primo manifestatum. Id enim intelligi debet de manifestatione clariore, & magis aperta, quam in vet. Test. facta fuerit.

33. Objicies. S. Jo. Chrysostomus non uno in loco hoc resurrectionis mysterium fuisse Hebræis ignotum asserit. Hom. XXII. in epist. ad Hæb. Tom. XII. loquens de antiquis Justis, illos *nihil scivisse* dicit *de resurrectione*; & in Epist. I. ad Olympiadem n. 8. Tom. III. de Jobe, quem Moyse antiquiorem esse putavit, hæc habet: *Hic, cum & probus vir esset, & de resurrectione nihil exploratum haberet &c.* quod etiam repetit Hom. XXXIII. in Matth. Tom. VII.

34. Resp. S. Jo. Chrysostomum docuisse solummodo, fidem resurrectionis fuisse in Veteri Testamento *obscure, & in ænigmate* revelatam, in novo autem *clare manifeste, & omnino*. Luculenter se, suamque mentem explicat, S. Pater in Hom. III. inter XI. a P. Montfaucono ex MS. Bibliothecæ Vaticanæ primum, græce & latine editas, & T. XII. insertas. Ibi enim nonnulla affert argumenta, ut probet, spem resurrectionis antiquis Patriarchis fuisse datam, ut quamdam mortis consolationem; sed *obscuram*, & *in ænigmate; clare* autem, *manifeste, omnino, & in veritate per Unigenitum Dei Filium*.

35. Præter aperta utriusque fœderis testimonia Sancti Patres nonnullas attulerunt rationes ad Gentiles Philosophos, vel hæreticos convincendos; ut Athenagoras in Lib. *De resurrectione mortuorum*, Irenæus in Lib. V. *adv. hæreses*, Tertullianus *De resurrectione carnis*, Gregorius Nyssenus *De opificio hominis*, Methodius aliique, qui pro hac dogmatica veritate adv. hæreticos confirmanda strenue

Dogma, inquit, *de resurrectione veluti fundamentum est universæ fidei*. Confer Catech. Rom. de hoc art. Symboli. Lectu digna sunt etiam, quæ habet Cyrillus Jerosolym. *Catech. illum* XVIII. ubi *Radix*, inquit, *totius bonæ operationis est spes resurrectionis*. Qui plura desiderat in hanc rem, adeat præter Scholasticos Frider. Nauseam Blancampianum Episc. Viennensem, in Lib. II. & III. *De Domini N. J. C., & novissima omnium mortuorum resurrectione*, Viennæ Austriæ 1551. in quarto.

(*b*) Frustra est Grotius, contendens, id intelligendum esse de Judæis ad patrias sedes reversuris; totus enim contextus ostendit ibi de generali resurrectione carnis sermonem esse. Confer præter Augustinum laud., Hieronymum, & Theodoretum in Comment., etiam P. Nicol. August. Chignoli Ord. Præd. Exerc. XXXIX. in Danielem.

(*c*) Nunc communis ferme est apud Hebræos resurrectionis fides, ut pro hæreticis illos habeant, qui eamdem inficiantur; qua de re legi potest Manasse Ben Israel initio Libri primi *De resurrectione*; apud quem nomina eorum Rabbinorum recensentur, qui in hoc dogmate errarunt.

nue decertarunt (a); ex quibus nos brevitatis gratia paucas seligemus, quas etiam Romanus Catechismus ceteris aptiores judicavit.

36. Ac primum quidem cum anima sit essentialis, ac substantialis forma corporis, naturalem ad illud propensionem habet; unde status separationis est præter ejusdem naturam. Quod autem præter naturam est, non potest esse sempiternum: consentaneum est ergo, ut anima iterum suo corpori jungatur, quod in carnis resurrectione fiet. Vide quæ dicta sunt T. II. num. 198.

37. Deinde cum malis supplicia, præmia bonis a justissimo Deo sint præparata; ex illis vero quamplurimi, antequam debitas pœnas persolvant, & justi pene omnes nullis affecti virtutis præmiis ex hac vita decedant, credendum est, iterum animas suis corporibus esse aliquando conjungendae, ut pro male, aut recte factis totus homo ex anima & corpore compositus pœna, vel præmio afficiatur. *Caro*, inquit Tertullianus *De Resurrect. Carnis* c. 8., *dum ministra, & famula animæ deputatur, consors, & cohæres invenitur, si temporalium, cur non & æternorum?*

38. Dices. Homo pro suis bonis, vel malis meritis sufficienti præmio vel pœna afficitur in animo; etenim certum est in purgatorio pro peccatis venialibus animam puniri sine corpore: ergo idem esse posset in inferno: & ab opposito idem contingere posset Beatis in cælo.

39. Respondet S. Thomas in Supplem. quæst. 75. art. 1. ad 4., quod sicut: „ peccata venialia „ non habent simpliciter, & perfecte rationem peccati; ita pœna, quæ eis redditur in purgatorio, „ non est simpliciter retributio, sed magis purgatio quædam; quæ seorsim fit in corpore per „ mortem, & incinerationem, & in anima per „ purgatorii ignem ".

40. Accedit & alia ratio, quam S. Irenæus Lib. V. *Adv. Hæreses* cap. 6. ita proponit. Corpus nostrum in sacris litteris appellatur, & reipsa est: „ Templum Dei, *& membra nostra* membra „ Christi. Templum igitur, *inquit*, in quo Spiritus inhabitat Patris, & membra Christi non „ participare salutem, sed in perditionem redigi, „ dicere, quomodo non magna est blasphemia „ (b) "?

41. Dices contra hanc postremam rationem. Corpus nostrum perpetuo mutatur continua partium deperditione, novarumque acquisitione instar navis *Argus*, quæ idem semper nomen retinuit, quamvis centies reparata nihil amplius primæ illius navis retineret: quomodo igitur poterit hoc corpus particeps fieri præmii, vel pœnæ, cum toties mutatum fuerit, ut nihil amplius veteris corporis, quando homo moritur, supersit?

42. Respondet S. Thomas IV. *Cont. Gent.* cap. 81., in corpore hominis, quamdiu vivit, non semper esse easdem partes *secundum materiam*, secundum quam partes fluunt, & refluunt; esse tamen easdem *secundum speciem*, nam forma, & species singularum ejus continue manet per totam vitam. Unde ita concludit: „ Non requiritur ad „ hoc, quod resurgat homo idem numero, quod „ quidquid fuit materialiter in eo secundum totum tempus vitæ suæ, resumatur, sed tantum „ ex eo, quantum sufficit ad complementum debitæ quantitatis, & præcipue illud resumendum „ videtur, quod perfectius fuit sub forma, & specie humanitatis consistens ".

43. Ob. *primo*. Locus allatus ex Job c. XIX. non est intelligendus de generali carnis nostræ resurrectione, sed solum de corporis sui sanitate, quam Job ope divina restituendam sperabat. Nam *primo* id congruit sequenti hujus Patriarchæ historiæ, ubi cap. ult. integra Jobi restitutio describitur. *Secundo*, quia in aliis Scripturæ sacræ locis liberatio ob hujus vitæ ærumnis *resurrectio* appellatur, ut patet Ezech. XXXVII. 12., ubi ad prænunciandam futuram Judæorum liberationem dicit Dominus: *Aperiam tumulos vestros, & educam vos de sepulchris vestris*. *Tertio* Hebræi, quamvis ad confirmandam corporum nostrorum resurrectionem omnia collegerint veteris Testamenti loca, hunc tamen, quem nos maxime notandum credimus, nunquam allegarunt, certe non alia de causa nisi quia eum ad resurrectionem carnis minime pertinere animadverterunt. *Quarto* quia hebraicus textus non exhibet de ea verba nostri Vulgati interpretis: *In novissimo die de terra surrecturus sum*, quæ ad Jobum referuntur; sed alia, quæ referuntur ad Deum, quasi Job diceret: *Novi ego liberatorem meum vivere, & posthac fore, ut in pulvere stet*, scilicet ad liberandum me similitudine sumpta ex hominibus, qui dum vivunt,

(a) Eminent inter eos Athenagoras in Lib. *De resurrectione mortuorum*, ubi probat, Deo nec potentiam defuisse, nec voluntatem mortuos suscitandi; Tertullianus in Lib. V. *De resurrectione carnis*, & S. Irenæus Lib. V. *Adversus hæreses*.

(b) Aliæ rationes, sin minus demonstrativæ, saltem admodum probabiles, & graves ex veteribus Ecclesiæ Patribus afferuntur a S. Th. Lib. IV. *contra Gentes* c. 79., a Natali Alexandro Dissert. XXVI. in Sæc. I. *Hist. Eccl.* art. 2. Sed fatendum est, has rationes seclusso revelationis lumine non esse cogentes. Quamobrem S. Athanasius in Orat. *De Verbi Dei Incarnat.* n. 50. testatur, Gentiles *ne cogitasse quidem*, utrum *corpus post mortem denuo existere possit*. Quod si aliqua de hoc dogmate scripserunt, ea incerta erant, & vel ex antiqua traditione, vel ex conversatione cum Hebræis, aut Christianis, eruta. Facile autem postea fuit Christianis post divinæ revelationis lumen rationes admodum probabiles ad hoc dogma confirmandum invenire. Unde S. Thomas in Supplem. qu. 75. art. 2. cum probasset, resurrectionem *simpliciter loquendo* esse miraculosam, objicit sibi exempla resurrectionis ex naturalibus operibus allata a S. Gregorio Lib. XIV. *Moralium* cap. 28. & a S. Paulo 1. Corinth. XV., respondet autem, exempla ista *fidei resurrectionis persuasiva adminiculari*.

vunt, stant in pulvere, vel supra pulverem; qui vero mortui sunt, jacent sub pulvere (a).

44. Resp., manifestum esse non solum ex nostris Bibliis Vulgatis, & ex communi Sanctorum Patrum interpretatione, sed etiam ex ipso contextu, loqui Jobum, non de temporaria sui corporis restitutione, sed de suæ carnis suscitatione in novissimo die. *Primo* enim id aperte significant ea omnia, quæ præmiserat: *Quis mihi tribuat, ut scribantur sermones mei? Quis mihi det, ut exarentur in libro stylo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice?* Hæc inquam omnia significant, loqui Job de re non vulgari cujusmodi est sanitatis restitutio; sed de re maximi momenti, ut reipsa est universæ carnis resurrectio, quam propterea jure merito ad perpetuam stylo ferreo in libro, & plumbi lamina, vel celte sculpendam esse volebat. Præterea, quid sibi vult emphatica illa locutio: *Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius?* Si de corporis sanitate loqueretur, dubitare ne poterat, se eam visurum, & quidem suis oculis, & non alienis. Est vero illa repetitio omnino accommoda, si totus locus intelligatur de resurrectione in novissimo die, ut scilicet significetur, hanc ipsam carnem, quæ modo corrumpitur, & non aliam esse ab omnipotenti Deo resuscitandam, ut in ea videamus Deum, immo oculis corporeis intueamur Redemptorem nostrum Jesum Christum in carne assumpta.

45. Neque nos movere debent difficultates objectæ. Prima enim omnino levis est. Obtinuit quidem Job sanitatem corporis, sed insperato; & si etiam eam sperasset, tam certo affirmare non potuisset: *Scio, quia Redemptor meus vivit &c.*, per quæ verba indubiam nonnisi de universæ carnis resurrectione spem habere poterat.

46. Nec gravior est difficultas secunda. Quid enim prohibet, resurrectionis nomine aliquando significari liberationem a præsentibus malis, aliquando autem vere & proprie nostri corporis renovationem? Ex adjunctis autem clarum est, a Jobo fuisse hanc vocem in sensu proprio usurpatam pro vera carnis nostræ renovatione.

47. Tertiæ difficultati, quæ majoris ponderis esse videtur, respondeo, mirum non esse, carnales Judæos, in qua modo degunt cæcitate, ad verum S. Scripturæ sensum non penetrare, ut proinde non ab ipsis, sed potius a contextu, & a Sanctis Patribus illum mutuare debeamus. Sane magnus Augustinus Lib. XXII. *De civ. Dei* c. 29. ex hebraicis exemplaribus libri Job carnis resurrectionem *sine dubio* prophetatam fuisse certissime asserit. Eademque est explicatio S. Hieronymi hebraicæ linguæ peritissimi, aliorumque Patrum. Addo, Sadducæos non alios admisisse Sacræ Scripturæ libros, quam Mosaicos, aliis Prophetarum voluminibus rejectis, ut testantur Tertullianus *De Præscript. Hæreticorum* cap. 45. & S. Hieronymus in cap. XXII. Matthæi. Quod si verum est, mirabile videri non debet, ad resurrectionem carnis contra eos evincendam memorabilem illum Jobi locum allatum non fuisse (b). Accedit demum, quod, cum Jobus non solum suam sed etiam sui Redemptoris resurrectionem ibi commemoret, facile intelligitur, cur Judæi totum illum textum de resurrectione carnis intelligere nolint.

48. Quantum attinet ad textum hebraicum; etiamsi concedatur, esse ita legendum: *Et post hæc fore, ut supra pulverem stet Redemptor meus*; ac proinde hæc verba non ad Jobum referri, sed ad Deum liberatorem, nihil deperit nostræ sententiæ (c). Voluit enim Job his verbis innuere, spem suam totam esse repositam in futuro Messia, qui

prior

(a) Verba textus hebraici hæc sunt על עמך ומימ זאתהדהך easque de temporali Jobi sanitate explicantur a Jo. Clerico, & Hug. Grotio in Comment. ad hunc locum, post Eugubinum, Ochinum, Enjedinum, Mercerum, Drusium, & alios. Immo Paulus Colomesius ex pseudo-reformatorum secta in notis ad epistol. S. Clementis Rom. ad Corinthios n. 26. scribit, S. Clementem Romanum fuisse primum, qui hunc Jobi locum ad generalem carnis resurrectionem pertraxerit, quem postea alii secuti sunt. *Sed quis*, impudenter addit Colomesius, *ex primis illis Christianis, saeculo majoribus, omnium Scripturæ locorum germanam explanationem expostulet?* Scilicet nos oculatiores arimus, quam illi fuerint, qui in Scripturis intelligendis magistros habuerunt ipsos Apostolos?

Sed veram, & genuinam divi Jobi interpretationem vindicarunt inter alios Jac. Jos. Duguet T. II. *De l'explication du libre de Job*; & Joan. Franc. Pinetti in erudito opere *De principiis juris naturæ, & gentium* L. IV. c. 2. Hyac. etiam Ceruti in eleganti sua Versione libri Job ex hebræo fonte in carmine italica, in not. adjecta ad hunc locum quemdam Scriptorem memorat, nec tamen nominat, a quo dicit, fuisse Jo. Clerici, aliorumque Anglorum errorem explosum, putantium, ante captivitatem Babylonicam, nullam fuisse apud Hebræos, nedum resurrectionis corporum, sed nec alterius vitæ suspicionem.

Ex Heterodoxis nostram, & S. Patrum interpretationem tuentur Frid. Spanhemius in Hist. Jobi cap. 13., Matth. Poli in *Synopsi Criticorum Sacrorum* ad hunc locum, Ant. Calovius in *Socinianismo profligato*, Sebast. Munsterus, Sebast. Castalio, Balthassar Meisnerus, qui in Disput. Vittebergensi an. 1616. scriter, & feliciter pro resurrectione carnis ex hoc loco adstruenda pugnavit, & non pauci alii.

(b) Id negat Joan. Clericus in *Prolegom. ad Hist. Ecclesiast.* Sect. I. cap. 3. n. 9. quia nec a Christo, nec ab Apostolis hac de re accusati fuerant. Sed argumentum hoc est inficiale, & nullius ponderis, contra testimonia omnino clara Tertulliani, atque Hieronymi, immo & Flavii Josephi Lib. XIII. *Antiq. Judaic.* cap. 18.

(c) P. Car. Houbigant ita hunc locum vertit: *Nam ego scio Redemptorem meum vivere, & super pulverem esse quondam resurrecturum, atque etiam me, postquam hac tabefecerint pellem meam; Deum meum in carne esse concepturum. Etenim ego eum contemplabor; oculi mei, non alieni, videbunt eum.*

prior a mortuis surrecturus erat, ut esset exemplum, & causa resurrectionis nostræ; & qui proinde effecturus erat, ut Job in carne sua, & oculis suis videret Deum Redemptorem suum. Quod clarius expressit Apostolus Paulus I. ad Corinth. XV. 13., inquiens: *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit*, quia scilicet resurrectio Christi non solum pignus, & arrha, sed etiam causa est resurrectionis nostræ. Et nostri argumenti vis maxima in iis verbis est: *Et rursus circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt*.

49. Quod vero Jo. Clericus, Hugo Grotius, & alii ejusdem furfuris ad hujus divini testimonii vim eludendam excogitaruit, nempe ea verba: *Videbo Deum meum &c.* idem esse, ac *Experiar Deum mihi propitium*; id inquam & omni fundamento caret, & contextui minime congruit; ex antecedentibus enim, & consequentibus apparet, loqui Job. de novissimo die quando resumpta carne visurus erat, oculis quidem corporeis, humanitatem Redemptoris sui, oculis autem mentis divinitatem, unde subdit: *Quem visurus sum ego ipse, & oculi mei conspecturi sunt, & non alius:* quæ verba, ut supra notavimus, nihil significarent, si de restitutione sanitatis corporis Job locutus esset, scilicet se *& non alium* esse pristinæ valetudini restituendum.

50. Instat Clericus. Si res ita se haberet, cur amici Job ipsum in hac futuræ resurrectionis spe non confirmabant, ut eum consolarentur?

51. Resp., eos potius fuisse *Consolatores onerosos*, ut Job ipse de eis conqueritur c. XVI. 2., unde mirum non est, quod hanc resurrectionis spem non confirmarent. Fortasse etiam in eo nonnullorum errore versabantur, qui falso putabant, justos duntaxat esse resurrecturos, non autem impios, inter quos Jobum stulte numerabant.

52. Inst. *secundo*. Ipse Job c. XIV. 12. *Homo*, inquit, *cum dormierit, non resurget, donec atteratur cælum, non evigilabit, nec consurget de somno suo*. Quibus verbis similia habentur Ps. LXXVII. 39. ubi anima hominis dicitur *Spiritus vadens, & non rediens*; & Sap. XVI. 14. *Cum exierit spiritus, non revertetur, nec revocabit animam, quæ recepta est*.

53. Resp., hæc, & quæ hujus generis inveniuntur, intelligenda esse de hoc tempore, quod usque ad finem mundi fluit, quo certe tempore non amplius anima corpori copulabitur. Quocirca recte dixit Job: *Donec atteratur cælum*, scilicet, ut explicat S. Thomas in Comment. ad hunc loc., & in IV. *Sent.* Distinct. 43. qu. 1. art. 1. ad 1. donec immutetur cælum, quod erit in fine mundi.

54. Inst. *tertio*. Didymus apud Nicætam in *Catena* aperte dicit, Jobum *ignorasse, quæ pertinent ad resurrectionem*. Quod etiam asserit Chrysostomus supra num. 53. laudatus.

55. Resp., Didymum id dixisse, non tanquam communis hæc esset sententia, sed quod id sibi hæc verior appareret. Ibi enim explicabat ea verba Job cap. VII. 9. & seq. *Qui descenderit ad inferos, non ascendet, nec revertetur ultra in domum suam*; quæ ita exponit ex aliorum sententia: „ Non ut neget resurrectionem hæc dicit; „ sed ita loquitur, primum quidem ut homines „ caducos esse, ac debiles ostendat, deinde quia „ qui semel mortuus est, in hanc corruptibilem „ vitam non revertetur &c. *Post autem subdit*: „ Sed probabilis quidem est hæc interpretatio; „ verior tamen est prior illa, quod nempe ignorabat Justus (*Jobus*), quæ pertinent ad resurrectionem ". Suam itaque peculiarem opinionem proponit Didymus, quam communi aliorum sententiæ præponere, æquitas non sinit. De S. Jo. Chrysostomo dictum est supra num. 54.

56. Obj. *secundo* ea verba Psalmi I. 6. *Non resurgent impii in judicio; neque peccatores in concilio justorum*. Item Is. XLIII. 17. de impiis dicitur: *Simul obdormierunt, nec resurgent*. Et Lib. II. Machab. VIII. 14. ita quartus septem Fratrum est Tyrannum allocutus: *Tibi resurrectio ad vitam non erit*: ergo saltem universalis non erit resurrectio (*a*).

57. Respondet S. Thomas in IV. *Sentent.* Distinct. 43. qu. 1. solut. 2. ad 2., & in Comment. ad hunc Psal. Psalmistam loqui *de spirituali resurrectione, qua impii non resurgent in judicio discussionis conscientiæ* (in quo condemnabuntur): *vel de impiis, qui sunt omnino infideles, qui non resurgent, ut judicentur; jam enim judicati sunt*. Impios tamen esse resurrecturos, dubitare nos non sinunt, ea Christi verba Jo. V. 29.: *Et procedent, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ: qui vero mala egerunt, in resurrectio-*

(*a*) Teste Buxtorfio in *Synagoga Jud.* cap. 1., antiqua erat Judæorum opinio, pios tantum esse resurrecturos, impios autem in nihilum redigendos; unde illud in Berescith Rabba: *Missio pluviæ super justos, atque injustos est, sed resurrectio mortuorum solum justorum*. Hæc falsa Judæorum opinio invenitur etiam apud Maimonidem explic. 10. cap. Tract. *Sanhedrin*; tum apud R. Aben-Esra, & R. David, qui in Ps. I. aperte docent, *animas impiorum una cum corporibus interire in die mortis*. Hunc tamen errorem non fuisse inter Judæos communem, colligitur ex R. Bechai in Lib. *Kaldakemach*, ubi asserit, *absque discrimine omnes Israelitas impios resurrecturos, sed in sui ignominiam sempiternam*. Unde S. Paulus Act. XXIV. 15. fidenter dicebat: *spem habens in Deum, quam & hi ipsi expectant, resurrectionem futuram justorum, & iniquorum*.

Sociniani, qui æternitatem pœnarum credere, nolunt, facile in memoratum quorundam Judæorum errorem inclinant, impiorum animas esse in nihilum redigendas, quo posito sequitur, nec ipsorum corpora esse resuscitanda. Id patet ex iis, quæ Smalcius Socinianus contra Frantzium Lutheranum disputavit. Adi-sis Historiam Socinianismi Lib. I. c. 18.

ctionem judicii: Quibus adde descriptionem judicii finalis Matth. XXVI., in quo terribilis illa Judicis divini sententia contra impios, qui a sinistris erunt, proferetur: *Discedite a me maledicti in ignem æternum*. Unde etiam Paulus Act. XXIV. 15. suam fidem Felici Præsidi exponens, *Spem*, inquit, *habens in Deum ... resurrectionem futuram justorum, & iniquorum*.

58. Dices. Resurrectio nostra ex singulari Christi beneficio oritur, unde Apostolus 1. Corinth. XV. 21. *Per hominem* (Adamum) *mors, & per hominem* (Christum) *resurrectio mortuorum*.

59. Resp., resurrectionem justorum esse maximum beneficium, nobis ex Christi meritis a Deo concessum; resurrectionem autem impiorum esse opus Christi judicis, ut impios puniat juxta eorum mala opera. Apostolus autem loco citato loquitur de resurrectione justorum; unde Corinth. 22. inquit: *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur*. Quæ verba expendens S. Augustinus epist. CLVII. n. 14. *Utique*, ait, *resurrectionem dicit justorum, ubi est vita æterna; non resurrectionem iniquorum, ubi mors est æterna*.

60. Obj. *tertio*. S. Paulus in Ep. prima ad Cor. XV. 50. *Caro*, inquit, *& sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit:* non ergo est futura resurrectio carnis.

61. Resp. cum S. Thoma Lect. VII. in hunc loc., tripliciter posse verba Apostoli intelligi; *primo:* ut per *carnem, & sanguinem* significentur ii, qui dant operam carni, & sanguini, de quibus idem Paulus loquitur ad Gal. V. 19. & seq. *secundo* per exclusionem erroris Millenariorum, qui stolide sibi blandiebantur, post resurrectionem se habituros uxores, fluvios mellis, & lactis, aliasque carnis, & sanguinis voluptates: *tertio* per exclusionem carnis corruptibilis, & mortalis: quem postremum sensum indicat ipse Apostolus, subdens: *neque corruptio incorruptelam possidebit*, & vers. 53. *Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem*. Vid. idem S. Doctor Lib. IV. *Cont. Gent.* c. 85. & S. Augustinus Lib. II. *Contra Adversarium Legis, & Prophetarum* c. 6. T. VIII. (*a*).

62. Obj. *ultimo*. Animæ status perfectissimus est, quando corpore est sejuncta, quia in hoc statu conformior est Angelis, & ipsi Deo, atque etiam magis pura, utpote ab omni materia libera: unde illud Porphyrii apud S. August. Lib. XXII. *De civ. Dei* c. 27. *Ut beata sit anima, omne corpus fugiendum est*.

63. Resp. cum Sanct. Thoma in IV. *Sentent.* Distinct. 43. qu. 1. art. 1. ad 4., ceteris paribus perfectiorem esse statum animæ in corpore, quam extra corpus, quia est pars compositi, quamvis sine corpore sit aliquo modo Angelis, ac Deo ipsi conformior, unde etiam anima Christi, utut perfectissima, non tamen corpori iterum uniri voluit. S. autem Augustinus loco mox laud. observat, perfectiores futuras animas in resurrectione, quia talia recipient corpora, *in quibus beate, atque immortaliter vivent*.

PROPOSITIO II.

Homines in resurrectione propria corpora resument, non nova, vel aliena (*b*).

64. Id apertissime indicavit divinus Job in testimonio supra num. 29. allato, ubi dicit: *Et rursum*

(*a*) Eumdem S. Hypponensem Episcopum pœnituit eorum, quæ scripserat in Libro *De fine & Symbolo, quod tempore immutationis Angelicæ non jam caro erit, & sanguis, sed tantum corpus*, quamobrem in Lib. I. *Retract.* cap. 17. ita suam mentem exposuit: „ Quisquis eo sic accipit, ut existimet, ita corpus terrenum, quale nunc habemus, in corpus cæleste resurrectione mutari, ut nec membra ista, nec carnis sit futura substantia, procul dubio corrigendus est, commonitus de corpore Domini, qui post resurrectionem in eisdem membris, non solum conspiciendus oculis, verum etiam manibus tractandus apparuit &c. ".

(*b*) Inter multos Origenis errores hic etiam numerari solet, quod docuerit, animas non amplius propriis copulandas esse corporibus, sed aliis a Deo creatis diversæ rationis, diversitate meritorum. Certe S. Hieronymus in Lib. contra Jo. Jerosolymit. n. 25. Origeni objicit, quod in pluribus locis, & maxime in Libro *De resurrectione* quarto, & in Exposit. primi Psalmi, & in Stromatibus eos *Simplices*, & *philosarcas* appellaverit, qui dicerent, *quod eadem ossa, & sanguis, & caro, idest vultus & membra, totiusque compago corporis resurgat in novissimo die*. Verumtamen Patrum Dn. Huetius in Origenianis Lib. II. qu. 9. contendit, cum ea non supersint, quæ se de resurrectione scripsisse Origenes ipse memorat Lib. II. *De principiis* c. 10. nec ea, quibus Hammonius Hadrianopolita Origenem confutavit, non satis tutum de vera Origenis mente judicium ferri posse.

Celebrior facta est hæc controversia Sæc. VI. labente, quando nempe Eutychius Patriarcha Constantinopolitanus edito libro probare conatus est, corpora in resurrectione futura alterius generis, ac nunc sunt, nempe *subtiliora vento, & aere puriora*. Huic errori se opposuit S. Gregorius Magnus, qui tunc in Urbe regia Apostolicæ Sedis Apocrisiarius erat, & ita coram Imperat. Tiberio Eutychium refutavit, ut Imperator ejusdem Eutychii librum in flammas conjecerit. Eutychius autem, qua decebat, humilitate, docilitate veritati sibi manifestatæ victas dedit manus. Rem narrat ipse S. Gregorius Lib. XIV. *Moralium* cap. 56. & post ipsum Joannes Diaconus in vita S. Gregorii Lib. I. cap. 29. Ad hæc si advertisset Th. Burnetus non ita inconsiderate in suo pravo libro *De statu mortuorum & resurgentium* pronunciasset, hanc quæstionem *curiosam magis esse, quam necessariam. Quid enim*, inquit ille, *tua aut mea interest, sive easdem habeamus particulas, sive alias non minoris dignitatis, & virtutis &c.* Burnetum non condemnat Phil. Limborchius in Lib. VI. *Theol. Christ.* cap. 12. quamvis nostram sententiam probabiliorem reputat.

Et quidem hæc controversia etiam sequentibus tem-

sum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum. Quæ verba ita pulchre exponit S. Hieronymus contra Joann. Jerosolymitanum: „ Certe ubi pellis, & caro, ubi ossa, & „ nervi, & sanguis, & venæ; ibi carnis structu„ ra, ibi sexus proprietas. *Et in carne*, inquit, „ *mea videbo Deum*. Quando *omnis caro vide*„ *bit salutare Dei*, & Jesum Deum, tum & ego „ videbo Redemptorem, & Salvatorem, & Deum „ meum ".

65. Sed hanc veritatem discere oportet præcipue ex S. Paulo, qui in prima epist. ad Corinth. XV. non solum dogma futuræ resurrectionis nobis tradidit, sed etiam ejusdem modum, & circumstantias accurate descripsit vers. 35. & seq. inquiens: *Sed dicet aliquis: Quomodo resurgent mortui? qualive corpore venient?* Respondet autem allata similitudine grani, quod non vivificatur, nisi prius moriatur, & pergit dicens: *Sic & resurrectio mortuorum. Seminatur (corpus) in corruptione, surget* (utique idem corpus), *in incorruptione* &c., quæ omnia vera non essent, si non idem, sed aliud corpus resurgeret.

66. Ulterius in eodem loco vers. 12. & seq. futuram nostræ carnis resurrectionem probat exemplo resurrectionis Christi; & concludit: *Si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit*. At vero dubitari non potest, a Jesu Christo Domino nostro fuisse in sua resurrectione proprium corpus resumptum, nempe illud ipsissimum, quod in morte deposuerat: ergo & nos &c. Hinc etiam Roman. VIII. 11. *Qui suscitavit*, inquit, *Jesum Christum a mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra*; ut scilicet intelligamus, Christi resurrectionem non solum esse causam meritoriam resurrectionis justorum, sed etiam hanc fieri debere instar ejusdem Christi resurrectionis. Unde ad Philipp. III. 20. ita suam & nostram de resurrectione corporis spem confirmabat: *Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum, qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ*. Erit igitur idem ipsissimum nostrum corpus, quantum ad materiam, seu substantiam, diversum tamen in dotibus claritatis, aliisque gloriosi corporis propriis (a).

67. Respondet quidem Ostorodus Socinianus, hæc, & similia divinarum Scripturarum oracula esse in hoc sensu intelligenda, ut illud, quod fuit caro, sit resurrecturum, non autem ipsam carnem; sicut quando Christus Matth. XXI. 31. dicebat Principibus Sacerdotum: *Publicani, & meretrices præcedent vos in regnum Dei*, noluit certe innuere, publicanos, & meretrices futuras in regno Dei, sed eos, qui fuerunt publicani, & meretrices.

68. Sed nimis distorta est, & Scripturis repugnans hæc explicatio, qua non dicunt tantummodo, mortuos resurrecturos, sed etiam resurrectura nostra corpora, & *mortalia nostra corpora* esse a Christo *vivificanda*, & *configuranda corpori Christi glorioso*; unde etiam ipsa Christi resurrectio tamquam exemplar nostræ resurrectionis proponitur. Et quamquam hæc proprie pertineant ad resurrectionem justorum, significant tamen etiam aliorum corpora esse resurrectura, quamvis non cum iis dotibus, quæ justorum corpora exornabunt.

69. Hanc veritatem veteres Ecclesiæ Patres etiam probabant ex ipso resurrectionis nomine: ἀνάστασις enim proprie significat ejusdem rei restitutionem, non alterius creationem, aut substitutionem. Tertullianus Libro V. cont. Marcionem cap. 9. „ Si resurrectio, *inquit*, mortui est „ ejusdem restitutio; mortuum autem non aliud „ est, quam corpus, corporis erit resurrectio. „ Sic & resurrectionis vocabulum non aliam rem „ vindicat, quam quæ cecidit ". Hieronymus pariter in Libro cont. Joan. Jerosolym. num. 33. *Sed & ipsum*, inquit, *resurrectionis vocabulum significat, non aliud ruere, aliud suscitari*. Ac denique Sanct. Ambrosius in Serm. *De fide resurrectionis* num. 87. *Hæc est*, inquit, *resurrectio, sicut ipsius verbi sono exprimitur, ut quod cecidit, resurgat: quod mortuum fuerit, reviviscat*. Unde Gennadius in Lib. de *Eccl. dogmatibus* cap. 6. inter Ecclesiæ dogmata hoc etiam numerat, quod *eadem caro corruptibilis, quæ cadit, tam justorum, quam injustorum, incorruptibilis resurget*.

70. Hinc Angelicus noster S. Præceptor in IV. *Sentent*. Dist. 44. qu. 1. art. 1. recte observat post S. Gregorium magnum, errorem, quem hactenus confutavimus, veritati resurrectionis opponi. „ Non „ enim, inquit, resurrectio dici potest, nisi ani„ ma ad idem corpus redeat; quia resurrectio est „ iterata surrectio; ejusdem autem est surgere, & „ cadere; unde resurrectio magis respicit corpus, „ quod post mortem cadit, quam animam, quæ „ post mortem vivit; & ita si non est idem cor„ pus, quod anima resumit, non dicetur resurre„ ctio, sed magis novi corporis assumptio ".

71.

poribus agitata fuit, præcipue post Lutheranas turbas, nam Anabaptistæ in Colloquio Franckenthalensi art. 28 professi sunt, se quidem credere futuram resurrectionem ex mortuis, sed non in eadem carne, quam nunc habemus. Magis aperte hunc errorem docuit Socinus, quem postea ejus gregales secuti sunt, Ostorodus in *Institut.* cap. 41., Smalcius in Lib. *De Divinit. Christi* cap. 23., Vorstius in Tract. *De Deo*, & alii passim.

(a) Hoc argumento utebatur S. Hieronymus adversus Jo. Jerosolymitanum n. 28. eumque urgebat, ut ita fateretur: „ Quomodo Dominus post resurrectionem fixuras clavorum ostendit in manibus, vulnus lanceæ „ monstravit in latere .... Sic & nos post resurrectio„ nem eadem habebimus membra, quibus nunc utimur, „ easdem carnes, & sanguinem, & ossa; quorum in „ Scripturis Sanctis opera, non natura damnantur ".

71. Alia etiam efficax ratio desumitur ex fine resurrectionis, quem S. Paulus in secunda epist. ad Corinth. V. 10. esse dicit, *ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum*. Quemadmodum enim corpus in hac vita particeps fuit bonorum, vel malorum operum, ita æquum est, ut etiam in alia vita præmium, vel pœnam reportet; quod fieri utique non posset, nisi illud ipsum corpus resurgeret, quod in morte ab anima separatum fuit. Unde idem Apostolus ad Philip. III. 21. expectabat Dominum nostrum Jesum Christum, *qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ*. Recte igitur Ecclesia in Symbolo: „ Quicumque *profitetur*, quod omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, & reddituri sunt de factis propriis rationem: & qui bona egerunt, ibunt (*cum corporibus suis*) in vitam æternam; qui vero mala, in ignem æternum (a) ".

72. Obj. *primo* verba Apostoli 1. ad Corinth. XV. 42. seq. dicentis de resurrectione mortuorum: „ Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale ". Quæ omnia aperte significant, corpora resurgentium nova futura, atque a nostris toto genere diversa.

73. Respondet S. Thomas Lect. VI. in hunc locum una cum S. Gregorio, quod corpus justorum resurgentium erit *ejusdem naturæ*, *sed alterius gloriæ*. Et ante utrumque S. Augustinus *in Enchiridio* cap. 91. Tom. VI. hunc ipsum Apostoli textum ita explicat: „ Resurgent Sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate, sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate: in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit. Propter quod & *spiritualia* dicta sunt, cum procul dubio *corpora* sint futura, non *spiritus*. Sed sicut nunc corpus *animale* dicitur, quod tamen *corpus*, non *anima* est: ita tunc *spirituale corpus* erit, *corpus* tamen, non spiritus erit ". Quæ repetit S. Pater Lib. XXII. *de Civit. Dei* cap. 21. Tom. VII.

74. Inst. *primo*. Ibidem vers. 36. seq. S. Paulus resurrectionem mortuorum explicat similitudine grani, quod seminatum *non vivificatur*, *nisi prius moriatur*. „ Et quod seminas, *subdit*, non corpus, quod futurum est, seminas, sed nudum granum, puta tritici, aut alicujus ceterorum. Deus autem dat illi corpus, sicut vult: & unicuique seminum proprium corpus... sic & resurrectio mortuorum; " non ergo idem corpus resurget, sed aliud a Deo formatum.

75. Resp. similitudinem grani a S. Paulo adhibitam esse admodum aptam, ad explicandum resurrectionem mortuorum; quia sicut granum in terra sepultum, & mortuum iterum reviviscit, ita & nos post mortem iterum ad novam vitam resurrecturi sumus. Et quemadmodum granum, quod nudum seminatur, surgit circumvestitum; ita corpus nostrum resurrecturum esse dicit, non quale sepultum fuit, sed dotibus gloriosis ornatum. In hoc igitur sensu fuit similitudo grani adhibita. Vel etiam, ut explicat S. Thomas Lect. V. in hunc locum, Apostolus intendit manifestare per exempla quædam, non quod „ non sit eadem qualitas seminis, & pullulationis ... & similiter corpus humanum aliam qualitatem habebit in resurrectione, quam nunc habet. Est tamen differentia inter resurrectionem humani corporis, & pullulationem seminis; nam surget idem corpus numero, sed habebit aliam qualitatem, sicut infra dicit Apostolus, quod *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem* ... Sed in pullulatione nec est eadem qualitas, nec idem corpus numero, sed solum idem specie. Et ideo signanter Apostolus de pullulatione loquens dixit, *non corpus, quod futurum est, seminas*, dans intelligere, quod non sit idem numero. Et in hoc opus naturæ deficit ab opere Dei. Nam virtus naturæ reparat idem specie, sed non idem numero; virtus autem Dei reparare potest etiam idem numero ".

76. Inst. *secundo*. Christus Dominus Matth. XXII. 30. dicit, in resurrectione homines futuros *sicut Angelos Dei in cælo*; & Lucæ XX. 36. futuros *æquales Angelis*. Vel igitur omni prorsus corpore carebunt, vel æthereum, & cæleste habebunt, quale fuit ab aliquibus tributum Angelis.

77. Resp. sensum verborum Christi in utroque loco non illum esse, ut omnimodo statuatur inter homines resurgentes, & Angelos similitudo, & æqualitas; sed solum in ea parte, de qua Sadducæi increduli controversiam excitaverant, ad labe-

fa-

(a) Hanc rationem inter alias adducit S. Ambrosius *De fide resurrectionis* n. 88. T. IV. inquiens: „ Hæc est series, & causa justitiæ, ut quoniam corporis, animique communis est actus (quia quæ animus cogitavit, corpus effecit) utrumque eat in judicium: utrumque aut pœnæ dedatur, aut gloriæ reservetur. Nam propemodum absurdum videtur, ut cum animi legem lex carnis impugnet, & mens plerumque, quod odit, hoc faciat, quando inhabitans in homine peccatum carnis operatur, animus subdatur injuriæ, alienæ reus culpæ, caro quiete potiatur, auctor ærumnæ; & solus atteratur, qui non solus arravit; aut solus gratiam referat, qui non solus gratiæ militavit ". Sed notatu digna sunt, quæ S. Præsul subdit: *Plena ni fallor, & justa ratio; sed ego rationem a Christo non exigo. Si ratione convincor, fidem abnuo &c.* & porro pergit, hoc spei nostræ objectum ex Christi promissionibus ostendens, atque ita in fine concludens: „ Juvat hoc credere, sperare delectat ... Quod si in hoc error, quia Angelis me post mortem sociari malo, quam bestiis, libenter in hoc erro, neque unquam hac me opinione, dum vivo, fraudari patiar ".

factandam fidem resurrectionis; scilicet cujusnam futura esset fœmina, quæ septem fratribus successive nupserat; quasi scilicet in resurrectione nuptiæ futuræ sint, & prolium generatio. Illorum propterea insulsæ interrogationi ita Christus respondit: „ Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei: in resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut Angeli Dei in cælo "; qua responsione declaravit, illam mulierem nullius uxorem futuram, utpote quia in resurrectione non amplius futura sunt hominum connubia, quæ ad propagandum genus humanum fuerunt instituta.

78. Obj: *secundo* ex Sanct. Patrum auctoritate. *Primo* enim S. Cyrillus Jerosolym. in *Catechesi* XIV. *Justus*, inquit, *accipiet corpus cæleste, ut possit cum Angelis digne conversari*. *Secundo* S. Hieronymus explicans ea verba Ephes. V. 29. *Nemo unquam carnem suam odio habuit*, dicit corpora nostra esse in animas redigenda. *Tertio* S. Augustinus super Ps. LVI. in fine dicit, Deum *præbendo hominibus misericordiam communicatione resurrectionis eos Angelos facere*. Et in Libro *De fide & Symbolo* cap. 10. & seq. corpora nostra terrestria in resurrectione mutanda esse in *cælestia* dicit, ut non jam amplius caro, & sanguis futura sint. Ac demum in epist. CXLVIII. n. 16. saltem dubium se hac de re ostendit, dicens: „ De spirituali autem corpore, quod in resurrectione habebimus, quantam capiat in melius commutationem, utrum in simplicitatem spiritus cedat, ut totus homo jam spiritus sit, an, quod magis puto, sed nondum plena fiducia confirmo, ita futurum in spirituale corpus, ut propter ineffabilem quamdam felicitatem spiritale dicatur, servet tamen substantiam corporalem ... Fateor me nondum alicubi legisse, quod mihi sufficere existimarem, sive ad discendum, sive ad docendum ". Dubitante autem magno Augustino, quis audeat aliquid certo affirmare, vel negare?

79. Resp. *ad primum*, corpus Beatorum *cæleste* dici a S. Cyrillo, & ab aliis propter cælestes qualitates, & dotes gloriosas, quas in resurrectione acquiret, retenta tamen natura corporis.

80. *Ad secundum*. Quis credat, Hieronymum ita desipuisse, ut vellet, nostra corpora esse in animas convertenda, quasi tunc nostræ animæ alias animas informarent? Nihil igitur aliud voluit significare, quam nos Angelis futuros esse similes, ut non amplius corporeis organis indigeamus ad vitam conservandam.

81. *Ad tertium*. S. Augustinus omnem dubitationem postea exuit, ut constat ex locis sup. n. 73. allatis. Immo in Lib. I. *Retract.* c. 17. quæ hac de re in loco objecto *De fide, & Symbolo* minus caute docuerat, retractavit, suosque Lectores remittit ad novissimum suum Librum *De civ. Dei*, ubi dicit, se de hac re *ad persuadendum infidelibus difficili, diligenter, quantum potuit, disseruisse*. Et c. 26. corrigens ea, quæ dixerat in Quæst. XLVII. nos sperare, habituros *angelica corpora, lucidissima, atque æthurea*, iterum probat ea, quæ in Lib. XXII. *De civ. Dei* accuratius tradiderat. Ac demum L. II. cap. 3. similiter spongiam adhibet in iis, quæ scripserat *De Agone Christiano*, scilicet non futuram post resurrectionem carnem, & sanguinem, *sed cæleste corpus*.

82. Obj. *tertio* ex ratione. Resurrectio corporis ipsissimi, quod in morte fuit ab anima derelictum, est variis de causis omnino impossibilis. *Primo*, quia, ut habet vetus Philosophorum effatum, *a privatione ad habitum rediri non potest*. *Secundo*, cum hominum corpora per corruptionem resoluta sint usque ad prima elementa, & in alias substantias specie diversas sæpius transmutata, impossibile est eadem numero iterum renovari, seu reiterari. „ Cadaverum partes, inquit Burnetus, exhalantur in aerem, reciduntque in rore, & pluvia; imbibuntur a radicibus plantarum, & facessunt in gramina, frumenta, & fructus, unde redeunt in orbem ad corpora humana. Fieri potest per hunc circuitum, eamdem partem materiæ plures subiisse μετενσωματώσεις, plura habitasse corpora, quam animam Pythagoræ ". *Tertio* aliqua hominis essentialis principia in nihilum prorsus per mortem rediguntur, ut prima corporis forma, seu partium compositio, animæ potentiæ vegetativa, & sensitiva; & ipsa humanitas, quæ per separationem animæ a corpore tollitur: impossibile est ergo, ut idem numero corpus, vel homo iterum reviviscat.

83. Resp. *primo* generaliter cum Lactantio, qui Lib. VII. *Instit. Divin.* c. 23. postquam recte observavit, veteres Poetas, ac Philosophos hominum anastasim sæpius memorasse, quamvis corrupte, ut a viris revelationis lumine destitutis poterat expectari, ita eleganter concludit: „ Quod si non modo Prophetæ, sed etiam Vates, & Poetæ, & Philosophi anastasim mortuorum futuram esse consentiunt, nemo quærat a nobis, quemadmodum fieri possit: nec enim divinorum operum reddi potest ratio. Sed si a principio Deus hominem, nescio quo inenarrabili modo instituit, credamus, ab eodem veterem restitui posse, qui novum fecit ". Et S. Gregorius Papa Hom. XX. in Ezechiel. „ Da potentiæ Creatoris tui, *inquit*, quod comprehendere non vales de te ipso, & ne de carnis tuæ resurrectione desperes: perpende prudenter, quia minus est Deo reparare, quod erat, quam fecisse quod non erat. Si nos potes resurrectionis effectum ratione comprehendere, perpende, quam multa sunt, quæ non intelligis, qualiter sunt & tamen esse non dubitas (a) ". Hoc præmisso haud difficulter intelligi poterit omnium objectionum solutio.

84.

(a) Notum est illud Judæorum commentum de ossiculo quodam, ab ipsis appellato *Luz*, quod nullo mo-

84. Et ad primum resp. commune illud Philosophorum proloquium de viribus naturæ intelligendum esse, quæ utique non eo se extendunt, ut corpus vita, omnibusque vitæ proprietatibus privatum iterum easdem recuperet; non autem de omnipotenti naturæ actore, qui sicut hominem ex nihilo creavit, & vivificavit, ita potest eumdem ad pristinam vitam revocare; cujus omnipotentis suæ virtutis exempla præbuit in iis mortuis non paucis, qui fuerunt iterum ad mortalem hanc vitam restituti (a).

85. Ad secundum respondet S. Augustinus in *Enchiridio* cap. 88. facile esse divinæ omnipotentiæ omnia prima elementa invenire, quamvis in mille, & amplius diversas species transformata sint, ut iterum conjungantur ad idem ipsissimum corpus componendum (b).

86. Tertium solvit Angelicus in L. IV. *Cont. Gent.* c. 81. ostendens, nullum prorsus in corporis dissolutione ex essentialibus ipsius constitutivis redigi in nihilum. Nam forma corporis, quæ est anima rationalis, vivit immortalis, materia autem, quamquam novis formis subjiciatur, eadem tamen semper perseverat. Neque vero in sana Philosophia admittuntur in homine aliæ formæ substantiales præter animam rationalem, quæ corpori præstat etiam vim sentiendi, & vegetandi. Quod si aliqua accidentia pereant, vel partes quædam adventitiæ, hoc non officit, quia idem numero corpus resurgat. Sicut idem numero corpus hominis viventis dicitur, quamvis singulis momentis aliqua ejus accidentia pereant; vel mutentur.

87. De parte autem nutritiva, & sensitiva sic recte philosophatur S. Doctor: „ Si per has partes intelligantur ipsæ potentiæ, quæ sunt proprietates naturales animæ, vel magis compositi, „ corrupto corpore, corrumpuntur; nec tamen per „ hoc impeditur unitas resurgentis. Si vero per „ partes prædictas intelligatur ipsa substantia animæ sensitivæ, & nutritivæ, utraque earum est „ eadem cum anima rationali: non enim sunt in „ homine tres animæ, sed una tantum ".

88. „ De humanitate vero, *pergit S. Th. laud. in loco*, non est intelligendum, quod sit quædam forma consurgens ex conjunctione formæ „ ad materiam, quasi realiter sit alia ab utroque: „ quia cum per formam materia fiat hoc aliquid „ actu, illa tertia forma consequens non esset substantialis, sed accidentalis ". Id autem Angelicus uberius explicat ex certis Philosophiæ principiis, ac demum concludit: „ Unde patet, quod „ & homo redit idem numero in resurrectione, „ & humanitas eodem numero propter animæ rationalis permanentiam, & materiæ unitatem ".

89. Inst. *primo*. Notum est, & fuisse olim, & adhuc nunc esse homines anthropophagos, qui nempe carnibus vescuntur humanis: cum itaque eadem caro in pluribus hominibus fuerit; fieri non potest, ut singuli cum propria carne resurgant.

90. Respondet S. Thomas Lib. IV. *Cont. Gent.* cap. 91. quod: „ Caro comesta resurget in eo, „ in quo primo fuit anima rationali perfecta; in „ secundo vero, si non solis carnibus humanis est „ pastus, sed & aliis cibis, resurgere poterit tantum de alio, quod ei materialiter advenit, quod „ erit necessarium ad debitam quantitatem corpo-

„ ris

do dissolvi possit, sed *in resurrectione rore quodam cælesti molliendum sit, & extendendum ad instar frumenti, quod in totam se massam diffundit, vel quemadmodum granum aliquod tritici in aristam se exporrigit*. Ita refert Hoornbeckius L. IV. *contra Judæos* cap. 5. Manesses autem Ben-Israel Lib. II. *De resurrect.* c. 15. de Hadriano Imper. Rom. narrat, quæsivisse eum ex R. Jeousah filio Henina, *unde, vel quomodo restituerentur mortui, quorum membra tam longe, lateque dispersa essent, ac dissipata? Respondit illi R. Jeousah, ex ossiculo spinæ dorsi, appellato Luz, quod incorruptibile est*. Cum vero id non crederet Imperator, Rabbinum accepisse illud ossiculum, ac contudisse in mola, conjecisse in ignem &c., quin tamen destrui posset; ac de eo ossiculo intelligenda esse verba Ps. XXXIII. 21. *Custodit Dominus omnia ossa eorum; unum ex his non conteretur*. Sed locus ille significat, ita a Deo custodiri omnium Justorum ossa, ut nec unum conteratur; eo sensu quo dictum est a Christo Lucæ XXI. 18. *Capillus de capite vestro non peribit*.

(a) Hujus discriminis rationem ex Metaphysicæ principiis reddit profundissimus Philosophus S. Thomas L. IV. *Cont. Gent.* cap. 81. inquiens: „ Quod natura hoc „ facere non possit, ideo est, quia natura semper per „ formam aliquam operatur. Quod autem habet formam, jam est; unde nihil seipsum generare potest „ sed generat aliquid aliud sibi secundum speciem simile. Cum vero corruptum est, formam amisit, quæ „ poterat esse actionis principium; unde operatione naturæ, quod corruptum est, idem numero reparari „ non potest. Sed divina virtus, quæ res produxit in „ esse, sic per naturam operatur, quod absque ea effectum naturæ producere potest; unde cum virtus „ divina maneat eadem etiam rebus corruptis, potest „ corrupta in integrum reparare ".

(b) Adeo pulchra sunt S. Doctoris verba, ut ea omittere piaculum foret. *Non perit*, inquit, *Deo terrena materies, de qua mortalium creatur caro; sed in quemlibet pulverem, cineremve solvatur, in quoslibet halitus, aurasque diffugiat, in quamcumque aliarum corporum substantiam, vel in ipsa elementa vertatur; in quorumcumque animalium, etiam hominum cibum cedat, carnemque mutetur, illi animæ humanæ puncto temporis redit, quæ illam primitus, ut homo fieret, viveret, cresceret, animavit. Ipsa itaque terrena materies, quæ discedente anima fit cadaver, non ita resurrectione reparabitur, ut ea, quæ dilabuntur, & in alias, atque alias aliarum rerum species, formasque vertuntur, quamvis ad corpus redeant, unde delapsa sunt, ad easdem quoque corporis partes, ubi fuerunt, redire necesse sit: alioquin si capillis redit, quod tam crebra tonsura detraxit, si unguibus, quod toties dempsit exsectis, immoderata, & indecens cogitantibus, & ideo resurrectionem carnis non credentibus occurrit informitas*. Legatur etiam S. Thomas L. IV. *Cont. Gent.* c. 81. n. 4.

„ ris restaurandam. Si vero solis humani carnibus sit pastus, resurget in eo, quod a generantibus traxit, & quod defuerit, supplebitur omnipotentia Creatoris. Quod & si parentes ex solis humanis carnibus pasti fuerint, ut sic & eorum semen, quod est superfluum alimenti, ex carnibus alienis generatum sit, resurget quidem semen in eo, qui est natus ex semine, loco cujus carnes comestæ sunt, supplebitur aliunde. Hoc enim in resurrectione servabitur, quod si aliquid materialiter fuit in pluribus hominibus, resurget in eo, ad cujus perfectionem magis pertinebat: unde si fuit in uno, ut radicale semen, ex quo est generatus, in alio vero, sicut superveniens nutrimentum, resurget in eo, qui est generatus ex hoc, sicut ex semine: si vero in uno fuit, ut pertinens ad perfectionem individui, in alio autem ut deputatum ad perfectionem speciei; resurget in eo, ad quem pertinebat, secundum perfectionem individui: unde semen resurget in genito, & non in generante, & costa Adæ resurget in Eva, non in Adam, in quo fuit sicut in naturæ principio. Si autem secundum eumdem perfectionis modum fuit in utroque, resurget in eo, in quo primitus fuit ".

91. Inst. *secundo*. Si idem numero corpus resurget, illud consequetur absurdum, ut in altera vita futuri sint cæci, claudi, pusilli, infantes, senes, homines obesi, monstruosi, &c., quales nempe obierunt? Rursus multæ sunt in humano corpore partes nutritioni, vegetationi, & generis propagationi, unice destinatæ, quæ proinde in altera vita omnino inutiles, & supervacaneæ essent.

92. Primæ difficultati S. Augustinus in *Enchiridio* cap. 90. & seq. respondet cum distinctione. Si enim sermo sit de felicibus Beatorum corporibus, hæc *resurgent sine ullo vitio*, *sine ulla deformitate*, *sicut sine ulla corruptione*, *onere*, *difficultate*, *in quibus tanta facilitas*, *quanta felicitas erit*. Si autem loquamur de impiis: utrum isti cum vitiis, & deformitatibus suorum corporum resurrecturi sint: „ In requirendo laborare, „ quid opus est? Neque enim fatigare nos debet „ incerta eorum habitudo, vel pulchritudo, quo„ rum erit certa & sempiterna damnatio ".

93. Idem S. Pater Lib. XXII. *De Civ. Dei* cap. 15. & seq. mota quæstione de ætate, in qua homines surrecturi sunt, eam sententiam videtur amplecti: „ Ut nec ultra, nec infra juvenilem „ formam resurgant corpora mortuorum: sed in „ ætate, ac robore, usque ad quam Christum hic „ pervenisse cognovimus ". Cui tamen opinioni mordicus non adhærens subdit cap. 16.: „ Si qui „ in eo corporis modo, in quo defunctus est, re„ surrecturum unumquemque contendit, non est „ cum illo laboriosa contradictione pugnandum ".

94. S. Thomas in Libro IV. *Sentent.* Distinct. 44. quæst. 1. art. 3. ita hanc quæstionem acuto ratiocinio resolvit: „ Sicut Deus humanam natu„ ram absque defectu instituit, ita sine defectu „ reparabit. Deficit autem humana natura dupli„ citer: uno modo, quia nondum perfectionem „ ultimam est consecuta: alio modo, quia ab ul„ tima perfectione jam recessit; & primo modo „ deficit in pueris; secundo modo in senibus: & „ ideo in utriusque reducetur humana natura per „ resurrectionem ad statum ultimæ perfectionis, „ qui est in juvenili ætate, ad quam terminatur „ motus augmenti, & a qua incipit motus decre„ menti ".

95. Altera objectionis pars facile solvitur, observando, partes humani corporis organicas in resurrectione minime futuras inutiles. Quamvis enim neque nutritioni, neque vegetationi, neque aliis usibus, quibus erant in hac vita mortali deputatæ, inservire possint, inservient tamen pulchritudini, & integritati corporis humani, quod sine illis non corpus, sed truncus esset; vel sicut loquitur Tertullianus *de Resurrect.* c. 60., esset sicut navis *sine carina*, *puppe aut prora:* tota igitur restaurari debet mirabilis illa humani corporis machina, in cujus structura summa & infinita Dei sapientia, atque omnipotentia elucet (*a*). Unde etiam Christus in sua resurrectione omnes eas partes resumpsit.

96. Accedit, quod plurima membra homini in suis operationibus bonis, aut pravis inservierunt: videtur ergo conveniens, eadem membra resurgere, ut præmium, vel pœnam participent. „ Bla„ sphemamus per os, *inquit S. Cyrillus* Catech. „ *XVIII. n.* 19., per os precamur, scortamur per „ corpus, per corpus puritatem custodimus; rapi„ mus per manum, per manum eleemosynas lar„ gimur, & cetera similiter. Quando igitur ad „ omnia subservit corpus, in futuris quoque ob„ venturæ sortis est particeps ". Hinc S. Hieronymus in Apol. cont. Ruffinum Lib. II. n. 12. inter hæretica Origenis dogmata hoc etiam enumerat, quod docuerit: „ Resurrectionem nostrorum „ cor-

(*a*) Sanct. Thomas in Supplem. qu. 80. art. 1. ad 1. *Membra*, inquit, „ possunt dupliciter considerari in „ comparatione ad animam; vel secundum habitudinem „ materiæ ad formam, vel secundum habitudinem in„ strumenti ad agentem .... Si ergo membra accipian„ tur secundum primam comparationem, finis eorum „ non est operatio, sed magis perfectum esse speciei, „ quod etiam post resurrectionem requiretur. Si autem „ accipiantur secundum secundam comparationem, sic „ finis eorum est operatio. Nec tamen sequitur, quod „ quando deficit operatio, frustra sit instrumentum, „ quia instrumentum non solum servit ad exequendam „ operationem agentis, sed etiam ad ostendendam vir„ tutem ipsius: unde oportebit, ut virtus potentiarum „ animæ in instrumentis corporeis demonstretur, etsi „ nunquam in actum prodeant, ut ex hoc commende„ tur Dei sapientia ".

„ corporum sic futuram, ut eadem membra non „ habeant; quia cessantibus membrorum officiis, „ superflua membra reddantur ".

97. Inst. *tertio*. S. Paulus I. ad Corinth. VI. 13. *Esca*, inquit, *ventri*, *& venter escis*. *Deus autem & hunc*, *& has destruet*: non ergo membra hominis amplius resurgent; adeoque nec idem corpus.

98. Resp. id esse cum S. Thomas Lect. II. ita intelligendum, quod *Deus destruet*, *idest cessare faciet ventrem*, *non quidem quantum ad essentiam*, *sed quantum ad effectum*, *quem nunc habet*, quia homines in resurrectione neque comedent, neque bibent. Quamquam Christus Dominus ad veritatem suæ resurrectionis confirmandam coram Discipulis manducavit *partem piscis assi*, *& favum mellis*. Lucæ XXIV. 42. Audiamus S. Augustinum Lib. XIII. *de Civ. Dei* c. 22. ita loquentem: „ Fides Christiana de ipso Salvatore non „ dubitat, quod etiam post resurrectionem, jam „ quidem in spirituali carne, sed tamen vera, ci„ bum, ac potum cum Discipulis sumpsit. Non „ enim potestas, sed egestas edendi, ac bibendi „ talibus corporibus aufertur. Unde & spiritalia „ erunt; non quia corpora esse desistent, sed quia „ spiritu vivificante subsistent ".

99. Inst. *quarto*. Corpora nostra in perpetua mutatione sunt, ut proinde si resurgere debeant, ut homo recipiat eorum, quæ in corpore gessit, præmium, vel pœnam, necesse foret, ut tot corpora resurgerent, quot homo successu temporis habuit: „ Corpora nostra, *inquit Seneca ep. LVIII.* „ rapiuntur fluminum more: quidquid vides, cur„ rit cum tempore; nihil ex his, quæ videmus, „ manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mu„ tatus sum ".

100. Resp. non talem esse hanc corporis nostri mutationem, ut singulis momentis aliud nos habere corpus, dici possit, quædam enim partes quantum ad substantiam manent, licet sensim, ac sensim augeantur, & consolidentur in adolescentibus, & deficiant in senibus. Et quia in juvenili ætate totum suum robur, suamque perfectionem corpus habere censetur, ideo etiam in hac eadem juvenili ætate omnes homines resurrecturos esse, communiter existimatur; & tale corpus anima sibi desiderare videtur.

CAPUT IV.

Resolvuntur quædam quæstiunculæ circa carnis resurrectionis dogma.

Quæres primo, an omnes morituri sint, ut proinde omnes resurgere debeant?

101. Resp. Rationem de hac re dubitandi præbet Apostolus Paulus 1. Corinth. XV. 51., ubi juxta nostra Biblia Vulgata dicitur: *Omnes quidem resurgemus*, *sed non omnes immutabimur*. Græcus autem textus ita habet πάντες μὲν οὐ κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα: *Omnes quidem non dormiemus* (somno mortis), *omnes autem immutabimur*; quasi velit Apostolus insinuare eos, qui vivi reperientur in postrema hora, non esse morituros, sed tantum immutandos, scilicet a corpore corruptibili in incorruptibile. Id ipsum videtur S. Paulus innuere iis verbis 1. ad Thessal. IV. 16., *Nos qui vivimus*, *qui relinquimur*, *simul rapiemur cum illis in nubibus*, *obviam Christo in aera*; quasi scilicet aperte dicat, eos electos, quos Christus veniens ad judicium adhuc vivos inveniet, non esse morituros, nec resuscitandos, sed vivos esse sublevandos in aera, obviam Christo Domino. Hac posita opinione illud *litteraliter* intelligitur, quod & in Sacris Scripturis, Act. X. 42., 1. Petri IV. 5.; & 2. ad Tim. IV. 1., & in Symbolis Ecclesiæ legitur, Christum esse judicaturum *vivos*, *& mortuos*. Hæc opinio apud Patres Græcos fere communis est.

102. Illi tamen præferenda videtur contraria Latinorum sententia, omnes scilicet homines sine ulla exceptione morituros, adeoque omnes etiam resurrecturos, non omnes tamen immutandos, ut fiant conformes glorioso Christi resurgentis corpori; hæc enim felicitas erit tantummodo propria electorum. Ita senserunt Tertullianus *De resurrect. Carnis*, Ambrosius, & Cyrillus in Comment. ad laud. Apostoli locum, Augustinus Lib. XX. *de Civ. Dei* cap. 20., & in aliis suis operibus, Fulgentius in Lib. *De fide ad Petrum*, *&c.* Latinis consentiunt etiam Græcorum nonnulli, ut Didymus, qui probat, legendum esse: *Omnes quidem dormiemus*, *non omnes autem immutabimur*. Acacius etiam, qui post Eusebium fuit Cæsareæ Episcopus, Ecclesiam dicit, *magis acquiescere* illi sententiæ, *ut omnes communi morte moriamur*, *& non omnes mutemur in gloriam*: & Cyrillus mox laudatus.

103. Et quidem nihil expressius in divinis utriusque Testamenti oraculis, quam omnes homines morituros. Psalmo LXXXVIII. *Quis est homo*, interrogat David, *qui vivet*, *& non videbit mortem?* Et S. Paulus Hebr. IX. 27. sine ulla exceptione: *Statutum est*, inquit, *hominibus semel mori*; *post hoc autem judicium*. Et multa ejusdem generis sæpe occurrunt, quæ de omnibus prorsus hominibus intelligi oportere, ex eo etiam evincitur, quod mors sit pœna peccati originalis, quo omnes homines in Adam peccaverunt; unde Apostolus Roman. V. 12. „ Per unum hominem, „ *inquit*, peccatum in hunc mundum intravit, & „ per peccatum mors, & ita in omnes homines „ mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt ". Nulla itaque apparet ratio, cur aliqui justi debeant a communi aliorum lege eximi, perinde ac isti ad naturæ innocentis statum pertinerent, a qua communi lege nec Christus ipse eximi voluit.

104. Neque etiam difficile est objecta S. Pauli loca explicare. Nam in primo ex epist. 1. ad Corin-

rinth. XV., si lectio vulgati Interpretis adoptetur, nostra sententia aperte confirmatur. Eam autem lectionem non solum in Latinis, sed etiam in Græcis quibusdam codicibus inveniri, & quibusdam etiam græcis Patribus esse probatam, ut Didymo, nos certos facit S. Hieronymus in epist. CXIX. ad Minervium, & Alexandrum Monachos. S. autem Augustinus in epist. CCV. n. 14. dicit, græcos codices habere: *Omnes quidem dormiemus, non tamen omnes immutabimur*. Vid. etiam Melchior Canus Lib. II. *De locis theol.* cap. 14. ad 5.

105. Si autem aliam lectionem sequi velimus, scilicet *Non omnes dormiemus*, id explicari potest cum Estio, quod propter brevitatem temporis illa mors non debeat appellari *somnus*, sed *dormitio*, quæ in sacris litteris distinguitur a somno, juxta illud Psal. CXX. *Ecce non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel*. Quia igitur justi illi postremi brevissimo temporis intervallo a morte detinebuntur, ideo proprie dormientes Apostolus noluit appellari. Et nisi ita verba Apostoli intelligantur, illud consequetur, etiam impios, & reprobos non esse morituros, atque adeo ab illa maledictione, quam omnes homines propter Adæ peccatum promeriti sunt, liberos esse futuros, quod absurdum videtur.

106. Alterum Apostoli locum ex epist. 1. ad Thessal. IV. similiter exponitur a S. Thoma Lect. II., quod *in illo momento temporis morientur, & statim resurgent: & ideo propter modicam interpellationem reputantur viventes*. Quod etiam docet S. Augustinus Lib. XX. *De Civ. Dei* cap. 20.

107. Christus autem dicitur *judex vivorum, & mortuorum*, quia tam eos judicabit, qui longo jam tempore mortui sunt, quam eos, qui tunc adhuc vivent, illico tamen morientur, & resurgent. Quamobrem in Symbolo *Quicumque* dicitur: *Omnes homines resurgere habent cum corporibus suis &c.* Sanctus Augustinus in *Enchiridio* cap. 55. præter hanc explicationem aliam proponit, ut nomine *vivorum* intelligantur *justi*, & per mortuos *injusti; quoniam justi quoque judicabuntur*, ut dignam pro meritis accipiant mercedem; sicut mortui, seu peccatores judicabuntur, ut dignam pro suis culpis pænam recipiant (*a*).

108. Hanc quæstiunculam longius agitare, operæ pretium non est, utpote quæ ad fidem non pertinet. Unde etiam Gennadius in Lib. *De Ecclesiasticis dogmatibus*, postquam nostram sententiam ut communiorem amplexus est, ita prosequitur: „ Verum, quia sunt alii æque Catholici, & „ eruditi viri, qui credunt, anima in corpore manente, immutandos ad incorruptionem, & immortalitatem eos, qui in adventu Domini vivi „ inveniendi sunt; & hoc eis imputari pro resurrectione ex mortuis, quod mortalitatem immutatione deponant, non morte; quolibet quis a„ equiescat modo, non est hæreticus, nisi contentione hæreticus fiat ". Hinc etiam Angelicus noster Præceptor Lect. VIII. in cap. XV. epist. 1. ad Corinth. græcorum opinionem fatetur, *non esse contra fidem*, quamvis Ecclesia magis acceptet aliam sententiam, quod omnes homines moriuntur, *etiamsi sint tunc aliqui vivi;* & 1. 2. quæst. 81. art. 3. ad 1.: „ Probabilius, *inquit*, „ & convenientius teneri, quod omnes isti, qui „ in adventu Domini reperientur, morientur, & „ post modicum resurgent ". Quod alibi quoque repetit, nullibi docens, id ad catholicam fidem spectare. Si quis plura de hac quæstione desiderat, adeat Guill. Estium in Lib. IV. *Sent.* Diss. 43. §. 7.

Quæres *secundo*, quid dicendum sit de eorum sententia, qui aliquid corpusculum subtile, æthereum, & incorruptibile animæ inseparabiliter unitum esse dicunt, quod erit veluti *germen* illius corporis, quo anima in resurrectione vestietur?

109. Resp., S. Thomas I. P. quæst. 76. quorundam Platonicorum opinionem refert: „ Quod „ anima intellectiva habet corpus incorruptibile „ sibi naturaliter unitum, a quo nunquam separatur, & eo mediante unitur corpori hominis „ corruptibili. Alii vero, *subdit*, dixerunt, quod „ unitur corpori mediante luce ... ita quod anima „ vegetabilis unitur corpori mediante luce cœli „ siderei, anima vero sensibilis, mediante luce „ cœli chrystallini, anima vero intellectualis, me„ diante luce cœli empyrei (*b*) ".

(*a*) Idem S. Pater in Lib. *De octo qq. ad Dulcitium* q. 3. Tom. VI. in eam sententiam inclinat, quod non omnes homines morituri sint, adeoque quod habet regula fidei, *Venturum Dominum, judicaturum vivos, & mortuos* ita exponendum, *ut non hic intelligamus vivos justos, mortuos autem injustos .... sed vivos, quos nondum exisse, mortuos autem, quos jam exiisse de corporibus adventus ejus inveniet*. Sed hanc quæstionem tunc profundius examinare operæ pretium non duxit, & cupiebat *audire doctores;* interea tamen contentus erat Pelagianorum errorem refellere, ad quorum causam juvandam nihil pertinere dicebat, *sive omnes debita morte plectantur, sive aliquibus ab hac conditione parcatur*. Meretur legi totus ille S. Augustini locus, ut ab ipso discamus, quanta humilitate, & docilitate opus sit in docendo, ne simus *indociles Doctores*.

(*b*) Platonicorum sententiam exponit Philoponus in Procemio Commentar. in Aristot. *De Anima*, quibus se etiam consentire declarat, scilicet esse quoddam proprium animæ corpus *αὐγοειδές, ἀστρῶον, καὶ αἰθέριον luciforme, cæleste, ac æthereum*. Hujus corporis ætherei mentio etiam apud alios veteres sæpe occurrit, ut apud Proclum Comment. in *Timæum*, apud Porphyrium Lib. II. *De abstin.*, apud Hieroclem Comment. in *Aurea Pythagoræ verba*, & apud Svidam, qui in voce *αὐγοειδές* quosdam Philosophos existimare ait, *animam certo quodam vehiculo luciformi esse præditam, quod astrum astrorum, aut solis simile appelletur, æternumque sit; id vero luciforme corpus terreno hoc corpore nunc esse conclusum, & esse quosdam, qui putent, in capite illud esse*. Hoc corpore subtilissimo animam præditam fuisse, putabant, antequam crassiori & terreno huic corpori conjungeretur, eidemque conjunctam perpetuo manere, etiam post hujus corporis crassioris dissolutionem.

110.

110. Eamdem fere opinionem Origeni tribuit S. Hieronymus in Lib. adversus Jo. Jerosolymit. num. 26. his verbis: „ Singulis seminibus ratio quædam a Deo artifice est indita, quæ futuras materias in medullæ principiis tenet. Et quomodo tanta arboris magnitudo, truncus, rami, poma, folia non videntur in semine, sunt tamen in ratione seminis, quod Græci σπερματικὸν λόγον vocant; & in grano frumenti est intrinsecus, vel medulla, vel venula, quæ cum in terra fuerit dissoluta, trahit ad se vicinas materias, & in stipulam, folia, aristasque consurgit ... sic & in ratione humanorum corporum manent quædam surgendi antiqua principia, & quasi ἐντριβεῖον, idest Seminarium mortuorum, sinu terræ confovetur. Quum autem judicii dies advenerit, & in voce Archangeli, & in novissima tuba tremuerit terra, movebuntur statim semina, & in puncto horæ mortuos germinabunt, non tamen easdem carnes, nec in his formis restituent, quæ fuerunt ". Quod iterum explicat exemplo *acini vinacii*, *in quo potentia Dei*, *& occulta ratione sementis* radices, trunci, propagines tortuosæ, pampinorum umbracula, & uverum pulchritudo continentur. Vid. Huetius in *Origenianis* Lib. II. quæst. 9.

111. Etiam tempore S. Augustini fuisse aliquos opinantes, animam quodam subtilissimo, aereo, vel æthereo corpore circumdatam ex hoc corpore exire, liquet ex epist. Evodii ad S. Augustinum (inter Augustin. CLVIII.), cui S. Doctor aliis curis distentus breviter respondit epist. CLIX.: *Si breviter vis audire*, *quid mihi videatur*, *nullo modo arbitror*, *animam e corpore* (hoc crassiore) *exire cum corpore*, scilicet subtiliore.

112. Sed quidquid sit de veteribus, quorum neque uniformes, nec fortasse omnino exploratæ opiniones sunt (*a*), in recentiore Philosophia apud Heterodoxos hæc de *animo a corpore numquam libero* sententia non paucos, nec incelebres patronos nacta est, qui eamdem non solum philosophicis, sed etiam theologicis momentis confirmare omni studio conati sunt. Inter hos eminet Gottfr. Guill. Leibnitius, qui anno 1695. in *Diario eruditorum Parisiensi* suum hac de re systema exposuit, contendens, quodvis animal: „ Non tantum quoad animam suam, sed etiam quoad machinam suam organicam conservari, quamvis destructio partium crassiorum illud ad ejusmodi reduxerit parvitatem, quæ sensibus nostris tam non pateat, ac tum patuit, cum nasceretur ". Quod postea systema in *Theodicæa*, in *Causa Dei*, in *Principiis Philosophiæ*, aliisque suis operibus philosophicis latius explicavit, ac rationibus probabile reddere sategit, gloriatus *se mortem proscripsisse*, utpote quia nullum animal proprie moriatur, cum suo intimo, & indestructibili corpore numquam destituatur, quamvis crassiori hoc luteo involucro exspolietur. Si itaque hunc Philosophum audiamus: „ Ortus, atque interitus animalium non est verus, sed apparens, generatio enim nonnisi augmentatio est, & evolutio primorum corporis staminum, & mors nonnisi diminutio, & involutio ": sicut Leibnitius ipse loquitur in ep. 194. ad Sebast. Kortholtum (*b*).

113. Sed hæc opinio de germine incorruptibili, vel æthereo, atque indissolubili animæ corpore nullum habet solidum in Philosophia fundamentum, neque cum sacris Theologiæ dogmatibus cohæret. Non habet solidum in Philosophia fundamentum, nam quæ multa adducuntur experimenta de brucho, qui in chrysalidem migrat, & postea fit papilio, & de aliorum quorumdam insectorum transmutationibus in alia animalcula, quin tamen vitæ principium amittant, infirmissimum præbent argumentum; insecta enim sunt animalia omnium imperfectissima, & quæ paucissimis indigent organis ad vitam tuendam, unde etiam divisa in partes, non solum vivunt, sed amissa membra iterum acquirunt, ac proinde eorum exemplum nec potest ad alia bruta animalia trahi, ex. gr. ad canes, equos, boves &c., in quibus nullæ unquam

(*a*) De quibus agunt Stanlejus in *Hist. Philos.*, *Chald.* Sect. II. cap. 10., Jo. Clericus in *Indice ad Stanleji Hist. Philos.*, in voce *Resurrectio*, Cudworthus in *Systema mundi intellectualis* cap. 5. Sect. 3. §. 16., & Laur. Moshemius ibid. in notis; tum maxime Jac. Bruckerus in multis locis suæ *Hist. Critica Philosophiæ*.

(*b*) Hoc ipsum systema eodem anno 1695. reipubl. litterariæ communicavit Christianus Franc. Paulini; imo ab eodem illud didicisse Leibnitium, aliqui non sine ratione suspicati sunt. Quidquid sit, illud avide arripuerunt, illustrarunt, & confirmare nisi sunt multi alii Philosophi, ut Georg. Bern. Bilfingerus, Jo. Henr. Wincklerus, Pet. Sigorgnius, ac præcipue Car. Bonnetus, celebris hoc ævo rerum naturalium inquisitor, qui Leibnitiana placita de ultimis, perpetuisque corporis humani staminibus in suis operibus *Essai analytique sur l'ame*, *De la Contemplation de la nature*, *& de la Palingenesia universelle*, aliisque suis productionibus, quoad potuit, nova luce perfundere, novisque observationibus confirmare curavit. Vult nempe in nobis esse aliquod *germen*, seu corpus *spirituale*, quod nunquam ab anima separatur, quodque in resurrectione explicabitur, sicut germen illud explicatur, ex quo nascitur planta. Hinc mortem nihil aliud esse censet, quam separationem corporis hujus terrestris, & materialis, resurrectionem vero novam germinis illius incorrupti, cui anima semper unita manet, explicationem.

Hoc antiquum, & a Leibnitio renovatum systema corporis ætherei ab anima inseparabilis multos nactum est adversarios, nempe Thomam Wisium in *Introductione ad opus Cudworthi*, Laur. Moshemium in notis ad c. V. Sect. 3. §. 20. Cudworthi, Christoph. Psaffium in Diss. *De somno animarum*, Dan. Gerdesium in *Meletematis sacris*, aliosque. Ex nostris autem Bonnetum confutavit P. Salvator Maria Roselli O. P. in *Summa Philosophica* P. III. Qu. XIX. art. 3., ac post ipsum illustris hujus ævi Scriptor, & de religione optime meritus Alphonsus Muzzarelli in T. I. *del Supplemento al buon uso della Logica*.

quam similes transmutationes visæ sunt, aut videri possunt; multo igitur minus possunt hæc exempla trahi ad hominem, cujus corporis machina tot partibus organicis constans incredibili Dei sapientissimi artificio constructa est. Sed ulterius, quæ comparatio inter animam brutorum materialem, & spiritualem hominis animam; ut si illa sit alicui germini indissolubiliter unita, hæc quoque debeat suum habere corpus, sibi perpetuo copulatum? Illa generatur ex materia, hæc nonnisi a virtute Dei creatrice originem sumit; illa in suis operationibus tota pendet a corporis organis, hæc autem etiam corpore organico intereunte incorrupta manet, suasque præcipuas operationes intelligendi, & volendi exercet.

114. Præterea, si hoc argumentum, aut alia ejusdem generis quidquam valerent, id valerent etiam, ut probarent, aliquod materiale, & sensibile corpus debere semper animæ conjunctum esse; id enim insectis accidit in suis transmutationibus; neque enim illa prima stamina, vel germina unquam sola remanent, sed semper videmus insectum aliqua materiæ parte circumdatum, neque unquam fit invisibile, quemadmodum invisibile fieri animæ germen, Philosophi isti contendunt.

115. Similiter quando defensores corporis ætherei illud probare conantur ex eo, quod anima sine sensuum ope suas operationes exercere non possit, dupliciter errant; primo quod credant, spiritus corporeis organis indigere ad intelligendum, & volendum, quod falsissimum esse patet in Angelis: secundo quod, si animæ in suis functionibus peragendis sufficere posset corpusculum illud æthereum, vel indestructibile germen, cui semper unita manet, non est, cur denuo corpori alicui alteri conjungatur. Et ulterius non apparet, cur modo ad has obeundas functiones indigeat iis sensibus, quos Deus in hoc vitæ mortalis cursu nobis benigne concessit. Sed missis philosophicis rationibus, breviter ostendendum est, hoc vetus, ac denuo recusum immortalis germinis systema non posse cum catholico resurrectionis dogmate conciliari.

116. Primo enim Christus Dominus apud Jo: V. 28. seq. „ Omnes, *inquit*, qui in monumentis „ sunt, audient vocem Filii Dei. Et procedent, „ qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui „ vero mala egerunt, in resurrectionem judicii. „ *Et Apocal.* XX. 13. Dedit mare mortuos, qui „ in eo erant, & mors, & infernus dederunt mortuos suos"; Ut significetur, omnes, qui vel in profundo maris, vel in terra sepulti sunt, esse resuscitandos. Dicent ne novi isti Philosophi, qui Evangelio credere se profitentur, germina hominum, vel ætherea corpuscula, quibus animas alligatas esse comminiscuntur, recondita esse vel in mari, vel in terra, & audita voce Filii Dei prima illa stamina humani corporis esse explicanda, & evolvenda, ut nova corpora materialia, atque terrestria efforment?

117. Accedit contra istud veterum, novorumque Philosophorum commentum veneranda Sanct. Patrum auctoritas, qui, ut supra n. 69. & seq. probavimus, pro certo, atque indubitato posuerunt, idem corpus, eamdemque carnem, quam anima in morte deserit, esse in fine sæculi resumendam, non autem novam, vel alienam, quæ ex primariis nescio quibus staminibus generetur. Iidem etiam Sancti Patres loca Apostoli, quibus illi Philosophi abutuntur, nempe ex 1. Corinth. XV. 36., & seq. cum communi Orthodoxorum doctrina facile conciliant. Vid. sup. n. 72. & seq.

118. Unum tamen superest, ad quod sæpe provocant, nempe historia Divitis, & Lazari, quæ narratur Lucæ XVI. Quomodo enim, inquiunt, poterant hi duo defuncti se mutuo conspicere, se cognoscere, simul colloqui &c. nisi aliquod utrique corpus inesset? Non inerat autem corpus illud crassum, & terrenum, quod jacebat in sepulchro: ergo aliud, quod ab anima separari nullo tempore potest.

119. Sed, præterquamquod multi censent, illam narrationem non continere historiam, sed parabolam; id plus probaret, quam adversarii cupiant, nimirum animæ post mortem non adhærere corpusculum aliquod æthereum, & spirituale; seu, ut alii loquuntur, prima corporis humani stamina, sed ipsum corpus humanum ex quinque sensibus, ac membris constans, nimirum oculis, quibus Epulo dicitur vidisse Lazarum, lingua, qua ipsum alloqui potuit, auribus, quibus mutua colloquia audiebantur, digitis &c. Hæc igitur a Christo dicta fuisse credendum est, ut inde intelligeremus, quæ & qualia præmia justis, & supplicia impiis post mortem sint in altera vita reservata (*a*).

120. Addamus postremo loco etiam nonnullas rationes theologicas, quibus, si minus ἀποδεικτικὰς, saltem admodum probabiliter hoc corpusculi animæ perpetuo inhærentis commentum exploditur. *Primo* enim Philosophi isti veram hominis mortem non admittunt, sed solum apparentem, quatenus corpus proprium animæ ab ea separatum non est, sed solum invisibile redditum; quapropter solent etiam suum systema appellare *exilium mor-*

(*a*) S. Augustinus Lib. VIII. *De Genesi ad litt.* c.5. aliquibus probare contendentibus, animam esse corpoream, propter Divitis *arentem linguam*, & *stillam aquæ de Lazari digito concupitam*, ita respondet: *Illum Divitem in ardore pœnarum, & illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito. Sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferni, ille sinus Abrahæ, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerii, vix fortasse a mansuete quærentibus, a contentiose autem certantibus nunquam invenietur.* An illa narratio sit parabola, an vero historia, vel mixta ex parabola, & historia, breviter, sed tamen sufficientes declarat Guill. Estius in IV. *Sent.* Dist. ult. §. 3.

mortis, illudque credunt aptissimum esse ad exuendum naturalem mortis terrorem: nulla ergo erit illa maxima pœna peccati originalis, toties in sacris eloquiis repetita. *Secundo* nulla etiam erit vera, & propria hominis resurrectio, sed solum nova apparitio. *Tertio* Christianum resurrectionis dogma magis obscurum, & inexplicabile redditur; cur enim bono anima, quæ a proprio corpusculo nunquam sejuncta fuit, aliud corpus sibi copulabit novis donatum, & spiritualibus dotibus, cum illo non indigeat ad sua munia obeunda? Si dicant, ut etiam in corpore terreno, & sensibili præmium, vel pœnam suorum operum recipiat, tunc iterum redit quæstio, cur non illud ipsum corpus animæ restituetur, in quo bene, vel male operata est? Cur aliud novum debeat actionum alterius corporis præmium, vel pœnam consequi? Facilius in hac hypothesi aliquis sibi persuadebit, animam hoc terrestri, crassoque corpore carere, quam aliud extraneum assumere. Sed operæ pretium non est in commentitio hoc systemate refellendo diutius immoreri.

Quæres *tertio*, an omnia hominum membra resurrectura sint?

121. Resp., dubium minime esse, quin electi resurrecturi sint cum omnibus suis membris, quæ ad eorum perfectionem pertinent: recipient enim corpus *configuratum corpori claritatis Christi*, ut dicit Apostolus Philipp. III. 21.; sed Christi corpus omnibus suis membris integre constabat: ergo &c. *Talem*, inquit S. Augustinus S. CCCLXII. c. 20., *resurrectionem speramus*, *qualis in Domino nostro præcessit*.

122. Præterea Christus Dominus suis fidelibus, præcipue autem Martyribus, promisit Lucæ XXI. 18.: *Capillus de capite vestro non peribit*; quæ verba expendens S. Augustinus Serm. XXX. n. 2. ita interrogat: *Perit manus*, *ubi non perit pilus? Perit caput*, *ubi non perit capillus?* Nihil ergo deerit Sanctis in resurrectione de suis membris.

123. Hanc sane linguæ, manuum, & integram suorum membrorum restitutionem expectabant invicti illi Martyres Machabæi, de quibus supra diximus num. 31. Addi potest Oratio Raziæ c. XIV. 46., qua projiciens intestina sua super turbas inimicorum, invocabat *Dominatorem vitæ*, *ac Spiritus*, *ut hæc illi iterum redderet* (a). Bene autem S. Thomas advertit in *Supplem.* qu. 80. art. 1. ad 2., quod: „ Intestina resurgent in corpore, „ sicut & alia membra, & plene erunt non qui„ dem turpibus superfluitatibus, sed nobilibus “. De pelle deinum, carne, & ossibus aperta sunt verba Jobi XIX.; ut proinde dubitari nequeat, etiam alias omnes corporis partes esse in resurrectione restituendas.

124. Profecto ipsa anima, quæ corporis sui restitutionem desiderat, desiderat etiam ejusdem sui corporis perfectionem, & pulchritudinem, ut nihil in eo sit deficiens, & nihil redundans. Et cum hæc corporis restitutio singulare sit Dei beneficium, nobis ob Christi merita concessum, omnis ab eo imperfectio eliminanda est: *Dei enim perfecta sunt opera*, ut dicitur Deuteron. XXXII. 4.

125. Imo laud. mox S. Augustinus censet, nos fortasse visuros in Sanctis Martyribus vulnerum cicatrices, quæ pro Christi nomine pertulerunt: „ Non enim deformitas in eis, sed dignitas erit, „ & quædam, quamvis in corpore, non corporis, „ sed virtutis pulchritudo fulgebit ...... sed si hoc „ decebit in illo novo sæculo, ut indicia glorio„ sorum vulnerum in illa immortali carne cernan„ tur, ubi membra ut præciderunt, percussa, vel „ secta sunt, ibi cicatrices, sed tamen iisdem mem„ bris redditis, non perditis, apparebunt “. Eademque sententia fuit S. Ambrosii, qui cap. XIV. Lucæ tales dicit nobis monstrandos esse Martyres in cœlo, qualis Christus resurrexit, in cœlum ascendit, ibique sedet ad dexteram Patris, nempe cum signis eorum vulnerum, quæ pro nostra redemptione accepit. Vid. S. Thomas in *Supplem.* qu. 82. art. 1. ad 5.

126. Aliqua videtur esse difficultas de costa illa, quam Deus Adamo detraxit, ut inde feminam formaret; si enim hæc cum Eva resurrectura sit, deerit Adamo, a quo fuit sublata. Verumtamen dubitandum non est, illam costam pertinere ad Evam; etsi enim esset de vero corpore Adæ, non tamen ad integritatem ipsius pertinebat; sed erat ordinata ad formationem mulieris. Neque inde sequitur, eamdem costam fuisse in Adamo superfluam, ut proinde ejus corpus fuerit a Deo deforme creatum. Non erat illa costa superflua, quia ex ipsa debebat Eve formari. Neque exterior ejus forma immutata est, quia Deus replevit carnem pro ea, ut dicitur Gen. II. 21. Confer S. Thomam in *Suppl.* qu. 80. art. 4. ad 2.

127. De unguibus, & capillis ab aliquibus dubitatum est, quia ex superfluitatibus cibi generantur; & insuper nullo sunt sensu prædicti.

128. Sed bene observat Angelicus cit. quæst. 80. art. 2., quod sicut ars militaris utitur gladio ad bellum, & vagina ad gladii custodiam, & conservationem: „ Ita in partibus corporis animati quæ„ dam ordinantur ad operationes animæ exequen„ das, sicut cor, hepar, manus, & pes; quædam „ autem ad conservationem aliarum partium, sic„ ut folia sunt ad coopertorem fructuum. Ita et„ iam capilli, & ungues sunt in homine ad cu„ stodiam aliarum partium: unde sunt de secunda „ perfectione corporis humani; quamvis non de „ pri-

(a) De hoc Raziæ suicidio legantur Sanctus Thomas 2. 2. qu. 64. art. 5. ad 5., & Sanct. Augustinus epist. CCCV. ad Dulcitium, qui illud improbare non dubitant. Sunt tamen, qui ipsum exemplo Sampsonis putent excusandum, imo & laudandum.

„ prima. Et quia homo resurget in omni perfe„ ctione suæ naturæ, propter hoc oportet, ut ca„ pilli, & ungues resurgant in ipso “.

129. Objectæ autem difficultates facile diluuntur; quamvis enim capilli, & ungues generentur ex superfluitatibus, natura tamen eosdem retinet ad custodiam, & conservationem aliorum membrorum, secus ac fit in urina, sudore, semine, &c. quæ natura gignit ex superfluitatibus, & postea eadem expellit. Semine autem non indiget natura ad perfectionem individui, sed ad perfectionem speciei.

130. Quamvis autem ungues, & capilli anima sensitiva non perficiantur, perficiuntur tamen anima vegetativa, qua nutriuntur, & augentur. Et quia in homine non est nisi anima rationalis, quæ vices animæ sensitivæ, & vegetativæ præstat, sic & ungues, & capilli ab anima rationali suo modo perficiuntur.

131. Nos tamen admonet S. Augustinus Lib. XXII. *de Civ. Dei* c. 19., non omnes ungues desectos, aut capillos tonsos esse redituros ad corpus, quia tunc deforme corpus exsurgeret. Quamobrem quam acute observat: „ Quod ait Dominus Lucæ XXI. 18. „ *Capillus capitis vestri non peribit*, non de lon„ gitudine, sed de numero capillorum dictum mul„ to aptius posse intelligi. Unde & alibi (Lucæ „ XII. 7.) dicit, *capilli capitis vestri numerati* „ *sunt omnes* “.

132. Et hæc quidem omnino certa videntur de corporibus justorum, quibus absonum foret aliquam deformitatem tribuere, cum potius gloriosis dotibus, & qualitatibus sint exornanda, ut postea dicetur. Sed dubium exoritur de reprobis, utrum & ipsi cum omnibus suis partibus resurrecturi sint? Nam S. Augustinus in *Enchiridio* cap. 92., cum docuisset, nihil indecorum in corporibus electorum futurum esse, & resurrectura esse Sanctorum corpora *sine ullo vitio*, *sine ulla deformitate*, loquens de reprobis: „ Resurgent quidem, *ait*, etiam ipsi „ cum sua carne, sed ut cum diabolo, & ejus an„ gelis puniantur. Utrum sane ipsi cum vitiis, & „ deformitatibus suorum corporum resurgant, quæ„ cumque in eis vitiosa, & deformia membra ge„ starunt, in requirendo laborare, quid opus est? „ Neque enim fatigare nos debet incerta eorum „ habitudo, vel pulchritudo, quorum erit certa, „ & sempiterna damnatio “.

133. Aliqui tamen Theologi, ut Durandus, affirmare non dubitarunt, reprobis non esse ea membra restituenda, quibus in hac vita caruerunt, quia cum hæc restitutio sit quoddam beneficium gratiæ, hoc beneficio reprobi omnino indigni sunt; quin potius merentur, ut aliis damnationis pœnis, hæc etiam deformitatis, & carentiæ membrorum addatur. Richardus a S. Victore in Lib. IV. *Sent.* Dist. 44. quæst. 6. art. 1. „ In damnatis, *in„ quit*, nulla erit pulchritudo. Quod si ergo ha„ buerunt turpitudinem in hoc mundo, in eis re„ manebit, & si habuerunt pulchritudinem in hoc „ mundo, anferetur ab eis, & erunt turpissimi, „ & vilissimi, & pleni omni fœditate, & infectio„ ne “.

134. Alii vero, & quidem probabilius, distinguendum esse arbitrantur inter eam membrorum carentiam, quæ in reprobis fuit a nativitate, ut si quis manu, aut pede mutilus fuit, cæcus, vel elinguis; & in istis nulla apparet ratio, cur ea membra ad pœnam habere debeant, in quibus nullum fuit damnationis meritum. Sed si defectus illi postea supervenerint, & præcipue in iis membris, quæ de culpis participarunt, æquum omnino videtur, ut isti defectus suppleantur, & concisa membra restituantur ad pœnam, ut dives Epulo, qui magis peccaverat in lingua, magis siti excruciabatur. Nihil tamen omnino certum, atque exploratum, ac communi Theologorum sententia probatum habemus.

135. Sanct. Thomas Lib. IV. *cont. Gent.* c. 89. ita paucis rem definit: „ Oportet illa corpora a„ nimabus damnandorum proportionata esse. Ani„ mæ autem malorum naturam quidem bonam ha„ bent, utpote a Deo creatam: sed voluntatem ha„ bebunt inordinatam, & a fine proprio deficien„ tem. Corpori igitur eorum, quantum ad id, „ quod naturæ est, integra reparabuntur, quia „ videlicet in ætate perfecta resurgent, absque omni „ diminutione membrorum, & absque omni defe„ ctu, & corruptione, quem error naturæ, aut „ infirmitas introduxit. Unde Apostolus dicit 1. ad „ Corinth. XV. 52.: *Mortui resurgent incorrupti*; „ quod manifestum est de omnibus debere intelli„ gi, tam bonis, quam malis, ex his quæ præ„ cedunt, & sequuntur in littera. Quia vero ani„ ma eorum erit secundum voluntatem a Deo a„ versa, & fine proprio destituta, eorum corpora „ non erunt spiritualia, quasi spiritui omnino sub„ jecta, sed magis eorum anima per affectum e„ rit carnalis. Nec ipsa corpora erunt agilia, qua„ si sine difficultate animæ obedientia; sed ma„ gis erunt ponderosa, & gravia, & quodammo„ do animæ importabilia, sicut & ipsæ animæ per „ inobedientiam a Deo sunt aversæ, &c. “.

Quæres *quarto*, in qua ætate resurgent homines?

136. Respondet S. Thomas in *Supplem.* qu. 81. art. 1., homines resurrecturos in juvenili ætate; quod primo ostendit ex iis Apostoli verbis Ephes. IV. 13. *Donec occurramus omnes .... in perfectum virum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi*. Sed Christus resurrexit in ætate juvenili, quæ scilicet incipit circa 30. annos. Quam doctrinam Angelicus ex Sanct. Augustino mutuatus est, qui Lib. XXII. *de Civ. Dei* c. 14. in primis probat, infantes, non in ea resurrecturos esse corporis exiguitate, qua mortui sunt, sed quod eis tardius accessurum erat tempore, hoc esse Dei opere miro, atque celerrimo recepturos; deinde cap. 15. ostendit, Christum resurrexisse in ea mensura corporis, in qua est mortuus, scilicet in mensura juvenilis ætatis; atque ita prosequitur: „ Restat ergo, ut suam „ recipiat quisque mensuram, quam vel habuit in

„ ju-

„ juventute, etiamsi senex est mortuus, vel fue-
„ rat habiturus, si ante est defunctus". Allato autem Paulino testimonio Eph. IV. 13.: *Donec occurramus omnes .... in mensuram aetatis plenitudinis Christi*. „ Si hoc, subdit S. P., de re-
„ surrectione corporum dictum est; sic accipiamus
„ dictum, ut nec ultra, nec infra juvenilem for-
„ mam resurgant corpora mortuorum; sed in ejus
„ aetate, ac robore, ad quam Christum hic per-
„ venisse cognovimus. Circa 30. quippe annos de-
„ finierunt esse etiam seculi hujus doctissimi ho-
„ mines juventutem, quae cum fuerit spatio pro-
„ prio terminata, inde jam hominem in detrimen-
„ ta vergere gravioris, & senilis aetatis.

137. Idipsum postea idem Angelicus hac ratione corroborat: „ Homo resurget absque omni de-
„ fectu humanae naturae; quia sicut Deus huma-
„ nam naturam absque defectu instituit, ita sine
„ defectu reparabit; deficit autem humana natura
„ dupliciter: uno modo, quia nondum perfectio-
„ nem ultimam est consecuta: alio modo, quia
„ jam ab ultima perfectione recessit; & primo mo-
„ do deficit in pueris, secundo modo deficit in seni-
„ bus. Et ideo in utrisque reducetur humana na-
„ tura per resurrectionem ad statum ultimae per-
„ fectionis, qui est in juvenili aetate, ad quam
„ terminatur motus augmenti, & a qua incipit mo-
„ tus decrementi ".

138. Huic doctrinae videtur obstare, quod aetas senilis praefertur juvenili: *Senectus enim venerabilis est*, ut dicitur Sap. IV. 7. & Prov. XVI. 31. *Corona dignitatis senectus*. Respondet tamen S. Thomas ad 1., senectutem esse venerabilem, *non propter conditionem corporis, quod in defectu est, sed propter sapientiam animae, quae ibi esse praesumitur ex temporis antiquitate*. Quamobrem in laud. Prov. loco additur: *quae in viis justitiae reperitur*; & Ecclesiastici XXV. 8. *Corona senum multa peritia, & gloria illorum timor Dei*. Et ibid. 3. 4. *Tres species odivit anima mea .... pauperem superbum, divitem mendacem, senem fatuum, & insensatum*. Ac denique ut multa alia omittam, Ecclesiast. IV. 13. *Melior est pauper Rege sene, & stulto*.

Quaeres *quinto*, quonam tempore futura sit hominum resurrectio?

139. Resp. *in novissimo die*, quomodo prophetavit Job XIX. 25. & Matth. XXV. 31. seq. futura resurrectio praedicitur: *Cum venerit Filius hominis in majestate sua ... & congregabuntur ante eum omnes gentes* &c. In 1. Cor. XV. 52. *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba, canet enim tuba, & mortui resurgent*. Jo. item VI. 40. & 44. promittit Christus, se resuscitaturum electos suos *in novissimo die*; & II. 24. Martha, cum illi Christus praedixisset, Lazarum resurrecturum, respondit: *Scio, quia resurget in resurrectione in novissimo die*, scilicet in generali omnium hominum resurrectione. Quando autem futurus sit novissimus dies, Deus nos voluit ignorare, Matth. XXIV. 36. Marci XIII. 32. & Act. I. 7.

140. Rationem autem tamdiu dilatae resurrectionis hominum possumus cum Sancto Thoma in *Supplem.* q. 77. art. 1. in arg. *sed contra* hanc reddere ex iis verbis Apostoli Hebr. XI. 39. de veteribus justis dicentis: *Hi omnes testimonio fidei probati non acceperunt repromissionem* (idest plenam animae, & corporis beatitudinem), *Deo melius aliquid pro nobis disponente, ne sine nobis consummarentur*, idest perficerentur. Addit Glossa: *ut in communi gaudio omnium majus fieret gaudium singulorum*.

141. Hoc tamen non impedit, quin *ex speciali privilegio* aliquibus sit concessum, ut ante universalem omnium resurrectionem ad vitam gloriosam sint revocati, ut pie creditur de Beatissima Virgine Maria. Vid. eruditissimus Jo. Crysostomus Trombelli *De Mariae Sanctissimae vita* &c. Tom. IV. Dissert. XLVI., & ab eo laudatus Benedictus XIV. *De Servorum Dei beatificat.* &c. Lib. I. cap. 4.; atque etiam, si lubet, P. Jac. Hyac. Serry Exerc. LXVII. *de Christo, ejusque Virgine Matre*.

142. Quidam etiam putarunt, hoc privilegium resurrectionis, & assumptionis in caelum fuisse iis Sanctis concessum, quorum corpora surrexerunt, & qui exeuntes de monumentis *venerunt in sanctam civitatem, & apparuerunt multis*, ut dicitur Matt. XXVII. 52. seq. Ita censent Origenes in locum cit. Matth. & Eusebius Lib. IV. *Demonstr. Evangel.* cap. 12. ubi eleganter describit triumphalem Christi ascensionem ad caelos magna justorum comitante caterva.

143. Veruntamen nostro Praeceptori Sanct. Thom. Aquinat. 3. Part. q. 53. art. 3. ad 2. probabilior visa est sententia opposita, scilicet eos Sanctos resurrexisse, iterum morituros, postquam testimonium resurrectionis Christi Domini reddidernnt. In hanc autem sententiam Angelicus descendit propter rationes S. Augustini in epist. CLXIV. ad Evodium n. 9.; quae ipsi *multo efficaciores* visae sunt. Confer laud. S. Doctoris epistolam.

144. Neque vero timendum est, ne illis justis majus esset tormentum iterum mori, quam non resurgere, quo aliquos motos fuisse notat Angelicus, ut dicerent, eosdem justos fuisse ad vitam immortalem suscitatos. Non inquam id timendum est; credere enim oportet, eosdem non infirmitate aut corruptione violenta, sed placida, & tranquilla animae a corpore separatione ad pristinum statum rediisse (q).

145.

(q) S. Doctor in IV. *Sentent.* Dist. 43. qu. un. art. 3. aliam sententiam probabiliorem judicaverat, ut etiam videre est in *Supplem.* qu. 77. art. 1. ad 3. sed in *Summa Theol.* loco cit. S. Augustino adhaerens eam revocasse videtur.

145. Non defuerunt demum, qui putarent per *Sanctam civitatem*, in qua Sancti apparuerunt, intelligi cælestem Jerusalem, ad quam una cum Christo assumpti sunt. Verumtamen hæc interpretatio non cohæret verbis Sancti Matthæi, qui dicit, eos *apparuisse multis*; quod nonnisi de terrena civitate Jerusalem intelligi potest; in cælesti enim Jerusalem non apparuissent multis, sed omnibus (a).

146. Ex iisdem verbis S. Matthæi eorum paucorum opinio refellitur, qui putant, eos Sanctos non aliter apparuisse, quam in forma aliqua assumpta, sicuti in Christi transfiguratione in monte Thabor visus est Moyses, quem S. Th. 3. P. qu. 45. art. 3. ad 2. apparuisse dicit *per aliquod corpus assumptum sicut Angeli apparent*. Hæc inquam opinio refellitur ex verbis S. Matthæi dicentis vers. 52. & seq. „ Multa corpora Sanctorum, „ qui dormierant, surrexerunt, & exeuntes de mo„ numentis post resurrectionem ejus, venerunt in „ sanctam civitatem, & apparuerunt multis ". Ubi expresse dicitur *multa corpora* Sanctorum surrexisse, & apparuisse multis, ad confirmandam scilicet fidem resurrectionis Jesu Christi. Sed de his plura dabunt Interpretes sacri, & etiam P. Jac. Hyac. Serry Exercitat. LXI. *De Christo &c.* T. III. Operum edit. Venetæ 1770. in fol.

CAPUT V.

De dotibus corporis gloriosi.

147. Quatuor a Theologis una cum S. Thoma in IV. *Sentent.* Dissert. 44. q. 2. enumerantur corporis gloriosi dotes, scilicet *impassibilitas, subtilitas, agilitas, & claritas*, quæ hoc disticho comprehenduntur.

Clari, subtiles, agiles, impassibilesque,
Omnes quadruplici pollebunt dote Beati.

Breviter agendum de singulis.

Impassibilitas.

148. Hanc gloriosi corporis dotem memorat Apostolus 1. Cor. XV. 42. dicens: *Seminatur* (corpus) *in corruptione, surget in incorruptione*; quibus verbis non illam solam incorruptibilitatem significare voluit, quæ excludit corruptionem proprie dictam; hæc enim etiam corporibus damnatorum ad æternum eorumdem supplicium convenit, sed excludit etiam quamcumque passionem, quæ possit dolorem, aut molestiam corpori Beatorum afferre, & de qua loquitur S. Joannes Apoc. XXI. 4. inquiens: *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum, & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra.*

149. Eamdem vero gloriosi corporis dotem, sicuti & reliquas, repetit S. Thomas Lib. IV. *Cont. Gent.* cap. 86. ex gloria animæ elevatæ ad visionem beatificam; „ Sicuti enim anima Deo fruens „ habebit desiderium adimpletum, quantum ad o„ mnis boni adeptionem, ita etiam ejus deside„ rium impletum erit, quantum ad remotionem „ omnis mali; quia cum summo bono locum non „ habet aliquid malum. Et corpus igitur perfe„ ctum per animam proportionaliter animæ im„ mune erit ab omni malo, & quantum ad actum „ & quantum ad potentiam. Quantum ad actum „ quidem, quia nulla in eis (corporibus) erit „ corruptio, nulla deformitas, nullus defectus. „ Quantum ad potentiam vero, quia non poterunt „ aliquid pati, quod eis sit molestum; & propter „ hoc impassibilia erunt ".

150. Neque obest, quod in corpore resurgentium sit sanguis, & alii humores, ut supra n. 123. dictum est; ex quorum mixtione, & pugna alterationes, atque ægritudines in corpore procedunt. Non inquam id obest, quia, ut inquit S. Augustinus epist. CCV. ad Consentium, *Divina potentia valet de ista visibili, atque tractabili natura, quibusdam manentibus, auferre, quas voluerit, qualitates*. Sic ab igne fornacis Caldæorum abstulit Deus virtutem comburendi corpora puerorum, non autem virtutem comburendi ligna. Exemplum est S. Thomæ in *Supplem.* qu. 82. art. 1. ad 5.

151. Ista tamen impassibilitas non excludet omnem sensum a corporibus Beatorum; alias eorum vita corporalis similis esset somno. Unde Angelicus in loco mox laud. *Contra Gent.* ita prosequitur: *Quæ tamen impassibilitas non excludit ab eis passionem, quæ est de ratione sensus: utentur enim sensibus ad delectationem, secundum illa, quæ statui incorruptionis non repugnant.* Ad id autem probe intelligendum notanda est ejusdem S. Thomæ doctrina in *Supplem.* q. 82. art. 3. ubi „ Sciendum est, *inquit*, quod organa sentien„ di immutantur a rebus, quæ sunt extra ani„ mam, dupliciter. Uno modo immutatione natu„ rali, quando scilicet organum disponitur eadem „ qualitate naturali, qua disponitur res extra a„ nimam, quæ agit in ipsam: sicut cum manus „ fit calida ex tactu rei calidæ, vel odorifera ex „ tactu rei odoriferæ. Alio modo immutatione spi„ ri-

(a) S. Hieronymus in epist. XLVI. nomine Paulæ, & Eustochii ad Marcellam scripta n. 7. *ridiculam* appellat eorum sententiam, qui *Civitatem Sanctam* intellexerunt *Cælestem Jerusalem, quum*, inquit, *signum nullum esse potuerit apud homines Domini resurgentis, si corpora Sanctorum in cœlesti Jerusalem visa sunt*. Quamvis ipse postea in epist. LX. ad Heliodorum num. 3. dicat, *multa dormientium corpora surrexisse, & visa esse in cœlesti Jerusalem*. Fortasse id intelligi voluit de ipsis corporibus, quæ ad cœlum assumpta fuerunt, postquam in terra multis apparuerant.

„ rituali, quando recipitur qualitas sensibilis in „ instrumento secundum esse spirituale, idest species, sive intensio qualitatis, & non ipsa qualitas, sicut pupilla recepit speciem albedinis, „ & tamen ipsa non efficitur alba ... Prima receptio immutat naturam recipientis, quia recipitur hoc modo qualitas secundum esse suum materiale: unde ista receptio non erit in corporibus gloriosis; sed secunda, quæ per se facit „ sensum in actu, & non immutat naturam recipientis".

152. Verum corporum resurgentium impassibilitati, vel incorruptioni obstare videtur exemplum Christi Domini, qui Lucæ XXIV. 14. seq. ad veritatem suæ resurrectionis confirmandam petiit a Discipulis, an aliquid haberent ad manducandum. *At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis*. Porro si nulla futura est post resurrectionem nostri corporis corruptio, nec ulla esse poterit comedendi necessitas ad vires deperditas restaurandas.

153. Huic difficultati respondet S. Augustinus in Serm. CCXLII. qui est *De resurrectione corporum contra Gentiles n.* 2. Tom. V., quod Christus manducaverit, fuisse *potestatis*, *non egestatis*, quasi cibo ad vitam sustentandam egeret.

Subtilitas.

154. Teste S. Augustino Lib. XIII. *De Civ. Dei* cap. 20., ex iis verbis Apostoli 1. Corinth. XV. 42. *Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale*, quidam inepte concludebant, corpus Beatorum esse in spiritum convertendum; in quem errorem incidisse etiam Eutychium Patriarcham Constantinopolitanum supra num. 64. in not. observavimus. Sed Paulinam sententiam ita pulchre explicavit idem S. Pater, quia nempe corpus „ Spiritui summa, & mirabili obtemperandi facilitate subdetur ... omni molestiæ sensu, omni corruptibilitate, & tarditate detracta".

155. Hanc itaque corporis gloriosi dotem ita explicat Doctor Aquinas Lib. IV. *Cont. Gent.* cap. 86.: „ Anima Deo fruens, ipsi perfectissime adhærebit, & ejus bonitatem participabit in summo secundum modum suum. Sic igitur & corpus perfecte subdetur animæ, & ejus proprietates participabit, quantum possibile est, in perspicuitate sensuum, in ordinatione corporei appetitus, & in omnimoda perfectione naturæ; tanto enim aliquid perfectius est in natura, quanto ejus materia perfectius subditur formæ: & propter hoc dicit Apostolus: *Seminatur corpus animale, resurget corpus spirituale*. Spirituale quidem corpus resurgentis erit, non quia sit spiritus, ut quidam male intellexerunt, sive per *spiritum* intelligatur spiritualis substantia, sive aer, aut ventus, sed quia erit omnino subjectum spiritui; sicuti & nunc dicitur corpus „ animale, non quia sit animal, sed quia animalibus passionibus subjacet, & alimonia indiget".

156. Audiatur etiam S. Gregorius Magnus, qui hanc corporis gloriosi dotem diligenter examinandi magnam habuit occasionem propter controversiam ipsi cum Eutychio enatam. Sic autem ait Lib. XVI. *Moralium* cap. 29.: „ In illa resurrectionis gloria erit corpus nostrum subtile quidem per effectum spiritualis potentiæ, sed palpabile per veritatem naturæ: unde Redemptor noster dubitantibus de sua resurrectione Discipulis, palpanda ossa, carnemque præbuit, dicens Lucæ XXIV.: *Palpate, & videte, quia spiritus carnem, & ossa non habet, sicut me videtis habere*".

157. Advertit tamen S. noster Præceptor in *Supplem.* quæst. 83. art. 2., quod: „ subtilitas a corpore glorioso dimensionem non aufert ... & ideo corpus gloriosum non habebit ratione suæ subtilitatis, quod possit esse simul cum alio corpore: sed poterit simul cum alio corpore esse ex operatione virtutis divinæ. Sicut etiam corpus Petri non habuit ex aliqua proprietate sibi indita, quod ad umbram ejus sanarentur infirmi, sed hoc fiebat virtute divina ad ædificationem fidei. Ita faciet virtus divina, ut corpus gloriosum possit simul cum alio corpore esse ad perfectionem gloriæ". Atque hanc rationem ibid. ad 1, explicat Sanct. Doctor una cum Sancto Gregorio *Hom.* XXVI. in Evang., quomodo corpus Jesu Christi intraverit in cœnaculum januis clausis, ut dicitur Joann. XX., scilicet in hoc factum fuisse, non per dotem *subtilitatis*, sed virtute Divinitatis.

Agilitas.

158. Hanc tertiam corporis gloriosi dotem ita declarat Angelicus in *Supplem.* quæst. 84.: „ Corpus gloriosum erit omnino subjectum animæ glorificatæ, non solum ut nihil in eo sit, quod resistat voluntati spiritus (quia hoc fuit etiam in corpore Adæ); sed etiam ut sit in eo aliqua perfectio; effluens ab anima glorificata in corpus, per quam habile reddatur ad prædictam subjectionem: quæ quidem perfectio dos glorificati corporis dicitur. Anima autem conjungitur corpori, non solum ut forma, sed etiam ut motor, & utroque modo oportet, quod corpus gloriosum animæ glorificatæ sit summe subjectum. Unde sicut per dotem subtilitatis subjicitur ei totaliter, inquantum est forma corporis, dans esse specificum; ita per dotem agilitatis subjicitur ei, inquantum est motor, ut scilicet sit expeditum, & habile ad obediendum spiritui in omnibus motibus, & actionibus animæ".

159. S. Augustinus Lib. XIII. *De Civ. Dei* cap. 18. ad revincendos Philosophos, quibus incredibile videbatur, gravia Sanctorum corpora posse in cœlo consistere, cum naturali pondere decidere debeant, primo confugit ad omnipotentem Dei vir-

tu-

tutem, quam nec ipsi inficiari audebant. Postea utitur similitudine animæ, quæ membra corporis sui sustentet, & agiliter movet pro sua voluntate; & quæ „ ad suum corpus movendum, atque portandum agilior est, cum in bona valetudine plus „ habet molis, quam cum in peste, vel fame minimum roboris ".

160. Sed cui bono, sciscitabitur aliquis, hæc dos gloriosi corporis, cum Beati motu opus non habeant, ad ea consequenda, quæ desiderant, in Deo enim, quem possident, omnia habent?

161. Respondet S. Thomas art. 2., efferens exemplum Christi Domini, cujus corpus ad multa loca pertransiit, & tandem *supra omnes cœlos* ascendit, ut dicit, Apostolus Ephes. VI. 10.; ejusque exemplo corpora Sanctorum in cœlum ascendent propriæ agilitatis beneficio. Ulterius postquam in cœlis fuerint, verisimile est, eos aliquando moveri pro lubitu suæ voluntatis, ut hanc agilitatis dotem exercentes divinum beneficium commendent; vel etiam ut eorum visus oblectetur pulchritudine creaturarum, in quibus Dei sapientia mirabiliter relucebit. Nec tamen, subdit Angelicus per motum aliquid deperibit eorum beatitudini, quæ consistit in visione Dei, quam ubique præsentem habebunt. Ceterum S. Augustinus postremo c. Lib. XXII. *De Civ. Dei*: „ Qui *inquit*, motus illic telium corporum „ sint futuri, temere definire non audeo, quod „ excogitare non valeo. Tamen & motus, & sta„ tus, sicut ipse species, decens erit, quicumque „ erit, ubi quod non decebit, non erit. Certe u„ bi volet spiritus, ibi protinus erit & corpus; „ nec volet aliquid spiritus, quod nec spiritum „ possit decere, nec corpus ".

Claritas.

162. Hanc corporum Beatorum dotem manifeste nunciunt sacræ litteræ, ut Matth. XIII. 43., ubi Christus quæquam dixit, eos, qui faciunt iniquitates, esse mittendos in caminum, ignis; ita subdit: *Tunc justi fulgebunt, sicut sol in regno Patris eorum*. Quæ verba desumpta sunt ex Sap. III. 7., ubi dicitur: *Fulgebunt justi, & tamquam scintillæ in arundineto discurrent*. Etiam Paulus Apostolus 1. ad Corinth. XV. 41. seq., ubi de dotibus corporis gloriosi date opera egit: *Alia*, inquit, *claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum .... seminatur (corpus) in ignobilitate, surget in gloria*, seu in *claritate*; utrumque enim significat vox græca δόξα. Et ad Philipp. III. 21. formandum esse dicit corpus nostrum a Christo, *configuratum corpori claritatis suæ*. Ubi digitus intenditur ad eam claritatem corporis Christi in monte Thabor, quæ describitur Matth. XVII. 2. *Transfiguratus est ante eos; & resplenduit facies ejus sicut sol: vestimenta autem ejus facta sunt alba, sicut nix*; vel ut habet Evangelista Luc. IX. 29., *Vestitus ejus albus, & refulgens*.

163. Porro hujus claritatis causa, docente Angelico IV. *Cont. Gent.* cap. 86., non alia erit, quam gloria animæ: „ Sicut enim, *inquit*, anima „ divina visione fruens, quadam spirituali clari„ tate replebitur, ita per quamdam redundantiam „ ex anima in corpus ipsum corpus suo modo cla„ ritatis gloria induetur ". Hinc quemadmodum visio essentiæ Dei non erit in omnibus æqualis, sicut dictum est Tomo II. ita inæqualis erit corporum Beatorum claritas. Quod innuit Apostolus in verbis supraland. 1. Cor. XV.: „ Alia claritas „ solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stella„ rum; stella enim differt a stella in claritate, „ sic & resurrectio mortuorum ".

164. At vero, dicet aliquis, si tanta futura est corporum Beatorum claritas, quomodo eam sustinere poterunt oculi intuentium? Facilis est responsio, scilicet in resurrectione oculorum etiam futuram perfectionem, & talem, ut splendorem Sanctorum, atque etiam ipsius Christi, cujus corpus omnia alia in splendore lucis longe superabit, cum maxime voluptate contemplari possint. Et hæc quidem pro modulo nostro dicta sunt, illud enim præ oculis in his rebus haberi debet, quod magnus Augustinus monebat Lib. XXII. *De Civ. Dei* cap. 21.: „ Quæ sit, & quam magna spiritualis „ corporis gratia, quoniam nondum venit in ex„ perimentum, vereor, ne temerarium sit omne, „ quod de illa profertur, eloquium ".

De Aureolis Beatorum.

165. Aureola definitur a S. Thoma in IV. *Sentent.* dist. 49. quæst. 5. *gaudium, seu præmium accidentale præmio, seu gaudio essentiali superadditum, ob excellentem victoriam*; quibus postremis verbis significatur, iis solis Beatis aureolam convenire, qui propter aliquem excellentem virtutem insignes sunt, & a reliquis veluti distincti. Quemadmodum non omnibus militibus olim coronæ dabantur, sed iis solis, qui in prælio insigni facinore a ceteris distingui merebantur.

166. Porro triplex est aureola, ut docet S. Thomas in IV. *Sentent.* dist. 49. quæst. 5. art. 5. quæstiunc. 1., nempe Virginum, Martyrum, & Doctorum. Prima designatur iis Apocalypseos verbis XIV. 4. & seq. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt &c.* Altera habetur expressa in eodem libro cap. VII. 14. *Qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni &c.* Doctorum demum aureolam nobis repræsentat Daniel. XII. 5. dicens: „ Qui autem docti fue„ rint fulgebunt quasi splendor firmamenti; & qui „ ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in „ perpetuas æternitates ".

167. Et de his omnibus satis. Major danda opera est, ut hæc, quæ breviter delibevimus, in cœlis videre, ac in nobis ipsis experiri mereamur, ut dicere possimus cum regio Psalte (Ps. XLVII. 9.): *Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domi-*

mini virtutum, in civitate Dei nostri. Atque ita nos sperare jubet Apostolus in epist. 1. ad Thessal. IV. 12. & seq. inquiens: „ Nolumus autem vos „ ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut & ceteri, qui spem non habent. Si enim credimus, quod Jesus mortuus „ est, & resurrexit; ita & Deus eos, qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo. Hæc enim „ vobis dicimus in verbo Domini; quia nos, qui „ vivimus, qui residui sumus in adventu Domini, non præveniemus eos, qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de cœlo, & „ mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi. „ Deinde nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obviam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. „ Itaque consolamini invicem in verbis istis".

APPENDIX I.

De pœnarum inferni æternitate.

168. Resurrectionem mortuorum, de qua hactenus verba fecimus, illico consequetur judicium universale, in quo adorabilis noster Salvator irrevocabili sententia justos quidem ad regnum æternum vocabit, reprobos autem in ignem æternum, sine ulla spe redemptionis cruciandos mittet. *Et ibunt hi in supplicium æternum; justi autem in vitam æternam* Matth. XXV. ult. De visione beatifica, in qua essentiale electorum præmium consistit, satis dictum est in Tom. II. Diss. III.; superest modo, ut de reproborum pœnis aliqua dicamus, sin minus ea copia, & diligentia, qua ab aliquibus hæc materia pertractata fuit (a), saltem pro necessaria Instituti nostri brevitate, potissimum autem agemus de pœnarum inferni æternitate, utpote quæ omni fere tempore nec paucos, nec infimi subsellii adversarios habuit.

169. Primus, qui eam negaverit, communiter existimatur Origenes Adamantius, cujus valde multa afferuntur loca, quibus omnino inficiatur, pœnas hominum damnatorum, atque ipsorum dæmonum futuras æternas; sed *ἀποκατάστασιν restitutionem* quamdam confixit, qua omnes damnati per ignem inferni plene a suis sordibus purgati ad vitam beatam commigrabunt, *ut sit Deus omnia in omnibus*. Et quidem, ut Petr. Dan. Huetius monet, adeo multus est, & odiosus in hoc errore Origenes: „ Ut hominis sit intemperantis, nec satis tempori parcentis suo, quæcumque vesania hac „ oblita in commentariis Origenianis reperiuntur, „ Lectori recensenda objicere".

170. Patrum tamen sibi constans visus est infatigabilis hic librorum scriptor; nam aliquando hac de re dubitat, & quasi suspensus hæret; ut cum Lib. I. περὶ ἀρχῶν cap. 6. ita de expositis suis dogmatibus fatur: *Quæ quidem a nobis etiam cum magno metu, & cautela dicuntur, discutientibus magis, & pertractantibus, quam pro certo, & definito statuentibus;* & ita demum concludit: *Certius tamen qualiter se habitura sit res, scit solus Deus, & si qui ejus per Christum, & Spiritum Sanctum amici sunt*. Imo nonnullis in locis de æterna dæmonum; atque hominum damnatorum pœna adeo orthodoxo sensu loqui visus est, ut quidam doctrina, & eruditione præstantes viri eum penitus excusare tentaverint. Ita Picus Mirandulanus, Jacobus Merlinus, ac Genebrardus. Vid. Sixtus Senensis in *Bibliotheca sancta* Lib. V. adnot. 151. Frustra tamen hunc Æthiopem lavare conati sunt, eos enim conticescere jubet integra veterum Patrum cohors, præsertim vero S. Augustinus *Hæresi* XLIII. imo ipsa Synodus V. quæ, teste Nicephoro Callisti Filio, inter Origenis errores hunc etiam proscripsit: *Omnium impiorum hominum, ipsorumque etiam dæmonum tormenta finem habitura, atque impios & dæmones in priorem suum statum restitutum iri*. Nec refert, pluribus de re tam manifesta disputare; quis enim suspicetur, tot, ac tantos viros voluisse simul in hac Origeni inurenda calumnia conspirare?

171. Absurda, & damnata hæc Origenis paradoxa, vel omnino, vel saltem ex parte perdurarunt inter eos, quod S. Augustinus vocat *Misericordes* (*de Civit. Dei* XXI. cap. 17. & seq.), ubi varias eorum classes distinguit: „ Primo *enim errant*, *qui* hominum extremo judicio damnatorum miserias temporales, omnium vero, qui vel „ citius, vel tardius liberantur, æternam felicitatem putabant"; non tamen audebant, ad ipsius diaboli liberationem pervenire. *Secundo* aliqui dixerunt, malos, & infideles homines æterna pœna esse dignos, nihilominus eosdem Deum misericordem *donaturum precibus, & intercessionibus Sanctorum suorum*, non tamen hanc Dei misericordiam extendebant ad liberationem, vel nullam damnationem diaboli, atque angelorum ejus. *Tertio* quidam hanc liberationem ab æterno supplicio nonnisi iis promittebant, qui Christi baptismate abluti participes fiunt corporis ejus, *quomodolibet vixerint, in quacumque hæresi, vel impietate fuerint*. *Quarto* aliqui id solis catholicis pollicebantur, quamvis male viventibus, *& etiamsi postea in aliquam hæresim, vel etiam in Gentilium idololatriam lapsi fuerint*. *Quinto* nonnulli hoc nonnisi in Ecclesia catholica perseverantibus, quamvis in

(a) Præter Theologiæ dogmaticæ Tractatores, hoc capitale Religionis nostræ dogma copiose admodum exposuit, ac solide contra veteres, & nuperos Origenistas defendit P. Vinc. Patuzzi in Libro III. *De futuro impiorum statu*. Id etiam præstitit doctus Benedictus Congregationis S. Vannæ Ben. Sinsart in libro Parisiis evulgato 1748., cui titulus: *Défense du dogme Catholique sur l'éternité des peines, où l'on réfute les erreurs de quelques modernes &c.*

in ea male viventibus, promittebant. *Demum* fuerunt, qui impiis elemosynas facientibus, *judicium cum misericordia futurum*, *ut aut nulla damnatione plectantur*, *aut post aliquod tempus*, *sive parvum*, *sive prolixum ab illa damnatione liberentur*. Quas omnes erroneas *Misericordium* opiniones ibidem S. Doctor condemnat, quæ postea Ecclesiæ auctoritate oppressæ obsoleverunt.

172. Sed quando Novatores hanc solam finiendarum controversiarum regulam evertere ausi sunt, mirum non est, easdem iterum non paenis placuisse; neque iis tantummodo, qui vel revelatione plane rejecta, soli rationi aurem præbent, ut sunt Naturalistæ; vel eamdem revelationem rationi subjiciunt, ut perverse faciunt Sociniani; sed etiam aliquibus inter Protestantes, qui Scripturæ sacræ oracula se consectari gloriantur (*a*). Contra quos sit.

PROPOSITIO I.

Omnium damnatorum pœnas futuras æternas ex sacris utriusque Testamenti eloquiis demonstratur.

173. Ac primo satis clara habemus oracula etiam ex antiqui fœderis libris. Nam Isaias cap. LXVI. 24. de damnatis inquit: *Vermis eorum non morietur*, *ignis eorum non extinguetur*. Et antea cap. XXXIII. 14. ita peccatores, & hypocritas interrogabat: *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? Quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Quæ Prophetæ verba & ipsi Hebræi interpretes de æternitate pœnarum intelligunt. Insignis est etiam locus apud Danielem XII. 2.: „ Et multi de his, „ qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt; a- „ lii in vitam æternam, & alii in opprobrium, „ ut videant semper “; *seu in contemptum æternum* לעלאחורם ut lectio hebraica habet, quam lectionem secuti sunt etiam LXX. Senes ἐν αἰσχύνῃ αἰώνιον, tum Sanctes Pagninus, Vatablus, alii. Psalmo item XCI. 9. de peccatoribus dicitur: *Ut intereant in sæculum sæculi: tu autem Altissimus in æternum Domine*; ubi innuitur, tamdiu duraturum interitum impiorum, quamdiu durabit regnum Dei, hoc est sine fine. Unde S. Hieronymus vertit: *Ut conterantur usque in sempiternum*. Multa alia similia sæpe occurrunt; unde factum est, ut Hebræi quoque in hoc dogmate nobiscum consentiant.

174. Multo autem frequentius, & clarius id expressum est a Christo, & Apostolis, a quibus damnatorum pœna modo vocatur *ignis æternus* Matth. XVIII. 8., & XXV. 41., modo *pœnæ in interitu æternæ* 2. ad Thessal. I. 9.: modo *vincula æterna sub caligine*, Judæ 6.; & 13. *procella tenebrarum in æternum*. Et adhuc expressius Apoc. XIV. 11. de iis, qui adoraverunt bestiam, dicitur; *Et fumus tormentorum eorum ascendit in sæcula sæculorum*; & XX. 10. *Cruciabantur die ac nocte in sæcula sæculorum*. His loquendi modis, quibus certe æternitas *positive* designatur, alii accedunt, quibus Scriptores sacri eamdem æternitatem exprimunt per negationem finis, ut allatus supra textus Isaiæ: *Vermis eorum non morietur*; *& ignis eorum non extinguetur*. Marci IX. 49. vocatur *gehenna ignis inextinguibilis*; & Lucæ III. 17. *ignis inextinguibilis*. At vero quis sibi persuadeat, tot diversis, & tam sæpe repetitis loquendi formulis non perpetuam, ac fine carentem, sed diutinam solummodo pœnam designari, quemadmodum sibi blandiuntur *Misericordes*?

175. Corollarium. Ex indicatis utriusque Testamenti locis etiam refellitur miserabile illud Socinianorum commentum, pœnas impiorum æternas nihil esse aliud, quam ipsorum destructionem, quia in nihilum redigentur, ut in sempiternum non amplius existant (*b*). Quomodo enim cum absurda

hac

(*a*) Petrus Bælius ingenii sui acumine hac etiam in re vehementer abusus est, ut pœnarum æternitatem cum infinita Dei bonitate, & justitia pugnare, ex ratione ostenderet in *Respons. ad Provinc.* Tom. III. Operum c. 144.; quem secutus est Anton. Collisius in Serm. *De libertate cogitandi* Sect. II. Jo. etiam Lockius, Philosophus quidem acutus, sed Theologiæ ignarus, in suo *Christianismo rationi consono* potius integram hominis destructionem, quam ejusdem perpetuam damnationem admittere voluit. In eandem sententiam proni descenderunt quoque nonnulli ex Socinianorum grege, ut Ernestus Sonerus in Academia Altdorfina Philosophus Aristotelicus, qui *Demonstrationem contra æternitatem pœnarum* scripsit, a Leibnitio memoratam in *Tentamine Theodiceæ* P. III. §. 266., ut nihil dicam de Jo. Clerico *Parrhasian.* T. I., de Guill. Kingio in Append. ad Lib. *De origine mali*, de Jo. Tillotsono, de Henr. Moro, ac quibusdam aliis Anglis, quos laud. mox Collisius nominat.

Sed inter Lutheranos etiam perniciosissimus hic error nactus est patronos occasione pestiferi libri, cui titulus: *Evangelium æternum ἀποκαταστάσεως universalis*, quem Jana Leadea fanatica femina Societatis Philadelphicæ institutrix anno 1697. in vulgus emiserat, & cujus defensionem Jo. Guill. Petersenius susceperat in opere a se inscripto Μυστήριον ἀποκαταστάσεως πάντων tribus volum. in foglio. Illi adhæsit Jo. Mich. Langius Theologus Altdorfinus, quem multi alii, vel data opera, vel saltem obiter secuti sunt, in eamdem sententiam prolapsi; quamquam in *Confessione Augustana* art. 17. damnati sint Anabaptistæ, qui docebant, *tormenta damnorum*, *& damnatorum finem habitura*, *& Angelos apostatas in eumdem locum redituros*, *in quo creati fuerunt*.

(*b*) Ita Jo. Lockius in suo pessimo libro, quem inscribere illi placuit *Christianismum rationi consonum* cap. 1. contendens, impios quidem esse resurrecturos; cum nimis manifeste dictum sit, eos a Christo judice esse objurgandos, & condemnandos; sed post illam sententiam esse in nihilum redigendos; hoc enim putat ad justitiam divinam pertinere, ut impii beneficiis divinis ingrati in nihilum redigantur.

Veruntamen S. Thomas in Quæst. V. *De potentia* art. 4. hoc idem sibi opposuerat. Respondet autem ad 6.

hac sententia illæ sacræ loquendi formulæ conciliari poterunt: *Vermis, qui non moritur; ignis inextinguibilis; ardores sempiterni cruciari die, ac nocte*, aliæque similes, quæ vitam impiorum æternam significant eamque in perpetuis cruciatibus? exprimitur quidem illorum damnatio nominibus *mortis*, *interitus*, *perditionis*; sed his nominibus nonnisi acerbitas supplicii denotatur, quod morti equiparatur. Præclare S. Gregorius Papa explicans illud Job. XX. 18. *Luet, quæ fecit omnia, nec tamen consumetur*, inquit Lib. XV. *Moralium*: „ Quia cruciatur, & non extinguitur, „ moritur, & vivit; deficit, & subsistit; finitur „ semper, & sine fine est. Hæc solo auditu val„ de sunt terribilia, quanto magis passione “?

176. Communis tamen Origenistarum evasio est, explicandi allata divina oracula de æternitate minus proprie sumpta, prout nempe designat longissimum tempus, non autem vere, & proprie infinitum; & opera male sedula non pauca colligunt sacræ Scripturæ loca, in quibus æternitas ponitur pro tempore admodum longo, finito tamen.

177. Sed hoc effugium ipsis præclusit S. Augustinus Lib. XXI. *De Civ. Dei* cap. 23. observans, eodem modo dictum esse de reprobis: *Ibunt in supplicium æternum*, ac de justis: *Ibunt in vitam æternam*; atqui nemo hæreticorum ita desipuit, ut justis, negaret vitam vere æternam (si deliria Origenis demeris, quod perpetuis revolutionibus etiam Sancti converti debeant in bonum, & in malum): ergo pariter supplicium impiorum debet intelligi & vere, & proprie æternum. Alibi etiam invenitur hæc ipsa oppositio inter æterna justorum gaudia, & æterna impiorum supplicia. Dan. XII. 2. *Evigilabunt, alii in vitam æternam, alii in contemptum æternum*; Apoc. XX. 10. de impiis dicitur: *Cruciabuntur die, ac nocte in sæcula sæculorum*; de justis autem cap. XXII. 5. *Regnabunt in sæcula sæculorum* (a).

178. Præterea illa loca, in quibus nomen *æternitatis* usurpatur ad tempus diuturnum denotandum, talia sunt, ut ex adjunctis mens sacrorum Scriptorum luculenter appareat. Sic sæpius promissa est Hebræis possessio terræ Chanaam *usque in æternum*; sed semper ea conditione, si legem Dei fideliter observassent. Etiam lex Mosaica prædicitur duratura *in perpetuum*; sed bene animadvertit S. Th. 1. 2. qu. 103. art. 3. ad 1.: „ Quod „ lex vetus dicitur esse in æternum, secundum „ moralia quidem simpliciter, & absolute, secun„ dum cæremonialia vero, quantum ad veritatem „ per eam figuratam ". Demum promissum fuit David Regi, ejusque semini solium Israel, *usque in sempiternum*; sed Angelus nos docuit Lucæ I. 32., hanc promissionem pertinere ad Jesum Christum, qui regnaturus erat super sedem David *in domo Jacob in æternum*.

179. Observant *demum* linguæ sanctæ periti, quando *æternum* exprimitur per vocem עלם *holam*, aliquando significare tempus valde longum, non autem semper infinitum: secus vero quando adhibentur voces נצח *Netsach*, vel עד *ad*; his enim semper exprimitur vera sine fine æternitas. Verumtamen etiam sine his grammaticalibus observationibus ex contextu, ex locis parallelis, ex novo Testamento, atque ex constanti Patrum intelligentia verus, ac germanus S. Scripturæ sensus erui debet.

180. Dices. In Ep. Canonica Judæ comm. 7. legitur: *Sicut Sodoma, & Gomorrha ... factæ sunt exemplum, ignis æterni pœnas sustinentes*; ignis autem ille vere æternus non fuit.

181. Resp., id, si aliquid valeret, probare etiam pœnas damnatorum non futuras diuturnas, sed brevissimas; quemadmodum infelices illæ civitates brevissimo tempore igne consumptæ fuere. Sed illorum verborum sensus planus hic est, igneum illum, quod Sodoma, & Gomorrha, & finitimæ civitates suorum criminum pœnam in hoc mundo sustinuerunt, exemplum esse alterius ignis, nempe æterni, quo in inferno reprobi perpetuo ardere debebunt.

182. Obj. *primo*. In Psalmo CXXXIX. de damnatis dicitur: *Cadent super eos carbones, in ignem dejicies eos, in miseriis non subsistent*: vel ergo damnati a miseriis tandem destruentur, vel ab

„ Licet Deus de justitia creaturæ contra se peccanti pos„ set esse subtrahere, & eam in nihilum redigere, ta„ men convenientius justitia est, ut eam in esse reser„ vet ad pœnam .... quia ista justitia congruentius re„ spondet culpæ in duobus. In uno quidem, quia in „ culpa voluntas contra Deum agit, non autem natu„ ra, quæ ordinem sibi a Deo inditum servat; & ideo „ talis debet esse pœna, quæ voluntatem affligat, na„ turæ nocendo, qua voluntas abutitur. Si autem crea„ tura omnino in nihilum redigeretur, esset tantum „ nocumentum naturæ, & non afflictio voluntatis. In „ altero vero, quia cum in peccato duo sint, scilicet „ aversio ab incommutabili bono, & conversio ad bo„ num commutabile, conversio post se aversionem tra„ hit. Nullus enim peccans intendit a Deo averti, sed „ quæris frui temporali bono, cum quo simul Deo frui „ non potest: unde cum pœna damni aversioni culpæ „ respondeat, conversioni vero ejus pœna sensus, pro „ *actuali culpa* conveniens est, ut pœna damni non sit „ sine pœna sensus. Si autem in nihilum creatura re„ digeretur, esset quidem pœna damni æterna, sed non „ remaneret pœna sensus “. Hæc Angelicus, cujus solida philosophandi ratio nedum concordat cum certo fidei dogmate de æternis damnatorum suppliciis, sed illud etiam mirifice confirmat.

(a) Pulchra sunt ea Sancti Gregorii Magni verba Lib. XXXIV. *Moralium* cap. 16. ubi inquit: „ Sunt nunc „ etiam, qui idcirco peccatis suis ponere finem negli„ gunt, quia habere quandoque finem futura super se „ judicia suspicantur. Quibus breviter respondemus: „ Si quandoque finienda sunt supplicia reproborum, „ quandoque finienda sunt ergo & gaudia Beatorum. „ Per semetipsam namque veritas dixit: *Ibunt hi in* „ *supplicium æternum, justi autem in vitam æternam* ".

ab ipsis liberabuntur, ut in eis subsistere non debeant.

183. Resp. alium esse eorum verborum sensum, quem nobis exhibet S. Hieronymus hæbraicæ linguæ callentissimus, nempe impios nunquam esse a miseriis liberandos; ita enim vertit: *Cadent super eos carbones ignis, dejicies eos in foveas, ut non consurgant*. Car. autem Houbigant legit: *In foveam dejicies eos, nec amplius consistent*.

184. Inst. *primo*. Aliis in locis regius Psaltes futuram ab inferno liberationem manifeste innuit: Ps. XV. *Non derelinques animam meam in inferno*; & Ps. XLVIII. *Veruntamen Deus redimet animam meam de manu inferi*.

185. Resp., priorem locum fuisse a S. Petro Act. II. 31. expositum de Christi resurrectione, ut mirum proinde sit, a Socinianis trahi ad liberationem damnatorum. Alio vero in loco David exprimit suam firmam spem, se esse a divina misericordia liberandum, ut non incurreret æternum supplicium, quod suis gravissimis culpis promeritus erat.

186. Inst. *secundo*. Psalmo LXXXVI. idem S. Propheta ita Dei misericordiam magnificat: „ Numquid in æternum projiciet Deus, aut non apponet, ut complacitior sit adhuc? Aut in finem misericordiam suam abscindet a generatione in generationem? Aut obliviscetur misereri Deus? Aut continebit in ira sua misericordias suas "? Psalmo item CII. *Dominus misericors .... non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur*. His similia habet Isaias c. LVII. 16., ita Deum loquentem inducens: *Non enim in sempiternum litigabo* (vel ut habent LXX. *Ulciscar*) *neque usque ad finem irascar*.

187. Resp. cum S. Augustino in Enarrationibus super utrumque Psalmum, ibi sermonem esse de punitione Dei in hac vita, in qua suæ misericordiæ semper recordatur, quatenus per hujus vitæ flagella nos Deus invitat ad ejusdam iram salutari pœnitentia placandam. Et idem S. Pater Lib. XXI. *De civ. Dei* cap. 24. postquam iterum dixisset, illa Davidis verba ad hanc ærumnosissimam vitam pertinere, in qua Deus simul cum ira misericordiam conjungit ita subdit: „ Sed quibus placet, istam sententiam usque ad illa impiorum tormenta protendere, saltem sic intelligant, ut manente in eis ira Dei, quæ in æterno est prænuntiata supplicio, non contineat Deus in hac ira sua miserationes suas, & faciat eos, *non tanta, quanta digni sunt, pœnarum atrocitate cruciari* ... Quod quidem non ideo confirmo, quoniam non resisto ". Ceterum idem Psalmista in Ps. XLVIII. 20. de divite reprobo ita pronunciat: *Introibit usque in progenies patrum suorum, & usque in æternum non videbit lumen*, idest ut S. Augustinus exponit, *excipient eum tenebræ tormentorum*.

188. Isaias autem multo apertius loquitur de pœnis hujus vitæ, quibus Deus homines sibi caros affligit, *ut vivificet spiritum humilium, & vivificet cor contritorum*; ut ibidem immediate antea dicitur.

189. Obj. *secundo* ex N. T. S. Paulus ep. 1. ad Cor. XV. 22. & seq.: „ Sicut, *inquit*, in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur ... Oportet illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissima autem inimica destruetur mors; omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem hoc dicat: omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc & ipse Filius subjectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus ". Ex hoc autem Paulino testimonio multa Origenistæ in rem suam derivant. *Primo*, sicut omnes homines in Adam mortui sunt, ita omnes in Christo ocius, serius esse vivificandos. *Secundo*, omnium novissimam esse destruendam mortem, nempe secundam mortem, de qua loquitur S. Jo. Apoc. XX. 6. quæque nihil est aliud, quam impiorum damnatio. *Tertio*, omnia esse subjicienda Filio, ut & ipse subjiciatur Deo Patri, ut sit *Deus omnia in omnibus*, nulla amplius existente distinctione.

190. Resp., totum hunc Apostoli locum pertinere ad resurrectionem Sanctorum, quibus proponit futuram resurrectionem cum Christo, tanquam magnum solamen in multis, quibus premuntur, hujus vitæ calamitatibus; unde in Commate 19.: „ Si, *inquit*, in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, primitiæ dormientium "; quæ ad Sanctos spectare, aperte liquet: deinde commat. 23. de iis loquitur, *qui sunt Christi*, *qui in adventu ejus crediderunt*. Hoc autem posito, facile explicantur, & conciliantur omnia sequentia.

191. *Primo* igitur dicit: *Sicut in Adam omnes moriuntur*, scilicet morte spirituali, *ita & in Christo omnes vivificabuntur*; omnes inquam, qui ejusdem *Christi sunt*, nempe electi, excitabuntur ad vitam beatam, & gloriosam in cœlis una cum ipso Christo.

192. *Secundo* perperam mortem destruendam aliqui interpretantur secundam mortem, de qua loquitur S. Joannes in Apocalypsi; sensus enim planus & obvius est, mortem esse destruendam, quia Sancti resurgent ad vitam immortalem. Id ipsum tamen de reprobis dici proprie, non potest; quamvis enim & ipsi resurgent, non amplius morituri, non tamen dici possunt a morte liberati, quia ad vitam morte deteriorem transibunt: quomodo rei quando de carcere trahuntur ad supplicium, non proprie dicuntur de carcere liberati, quia de uno malo ad majus commigrant.

193. Postremum denique facilem habet explicationem cum S. Thoma in fine Lect. II. *Ut sit Deus* o-

omnia in omnibus „ quia tunc manifestabitur, „ quod quidquid boni habemus, est a Deo "; quando scilicet Christus cum tota Ecclesia, ex solis electis tunc constante, subjicietur Deo, quia nempe in eis nihil erit amplius mali, ut proinde nihil in eis sit, quod non sit a Deo, a quo est omne bonum. Unde S. Leo Papa in Serm. XIV. *De passione Domini*, vere dixit, *istius esse vitæ, sed æternæ, ut sit Deus omnia in omnibus*. Vel ut explicat S. Augustinus Lib. XXII. *De Civit. Dei* c. 30. „ Sic & illud recte intelligitur, quod ait A„ postolus, *ut sit Deus omnia in omnibus*. Ipse „ finis erit desideriorum nostrorum, qui sine fine „ videbitur, sine fastidio amabitur, sine fatiga„ tione laudabitur. Hoc munus, hic affectus, hic „ actus profecto erit omnibus, sicut ipsa vita æ„ terna, communis ". Consul. Guil. Estius in Comment. ad hunc locum Apostoli.

194. Inst. *primo*. Idem S. Paulus ad Coloss. I. 19. seq. de Christo scribit; „ In ipso complacuit, „ omnem plenitudinem inhabitare, & per eum „ reconciliare omnia in ipsum, pacificans per san„ guinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive „ quæ in cœlis sunt ". His similia sunt, quæ idem Apostolus scripsit ad Ephesios I. 10. de Deo, qui voluit *instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt:* quæ verba de Angelis bonis intelligi nequeunt, qui nec *pacificari*, nec *instaurari* per Christi passionem indigebant: restat ergo, ut de Angelis malis intelligantur, qui eatenus in cœlis esse dicuntur, quatenus ad superiorem nostræ athmosphæræ partem detrusi fuerunt; ut ad eos quoque infinitum sanguinis Christi pretium extendatur.

195. Resp. reconciliationem, vel instaurationem, de qua loquitur in utroque loco Apostolus, non esse inter Angelos, & Deum, cum *Christus non sit mortuus pro Angelis*, ut inquit Augustinus in *Enchir.* cap. 61.; sed est inter Angelos, & homines, hominum enim erant Angeli inimici propter peccatum, quo sublato per Christi sanguinem omnia reconciliata, pacata, & instaurata sunt, unitis simul Angelis, & hominibus in Christo tamquam capite. Hanc explicationem approbat S. Augustinus loco laud. addens cap. 62.: „ Instaurari „ ea, quæ in cœlis sunt, cum id, quod inde in „ Angelis lapsum est, ex hominibus redditur; in„ staurantur autem quæ in terris sunt, cum ipsi „ homines, qui prædestinati sunt ad æternam vi„ tam, a corruptionis vetustate renovantur ". Addo, inepte dici, cacodæmones, seu malignos spiritus *in cœlis esse;* quanquam enim non repugnaverim, eorum aliquos per aera volitare, minus proprie tamen iidem dicerentur *in cœlis esse*. Et ulterius maxima eorum pars jam ad inferos detrusa creditur, vel in terris vagatur; quibus propterea illa verba adaptari nequeunt.

196. Inst. *secundo*. Idem Doctor gentium ad Rom. XI. 32. *Conclusit Deus*, inquit, *omnes in infidelitate, ut omnium misereatur*. Nemo igitur erit a divina misericordia in æternum derelictus.

197. Resp. cum Sanctis Augustino, & Thoma, illos *omnes*, quorum Deus miseretur, esse *omnes electos*. „ Quid est *Omnium?* inquit Augustinus „ Lib. XXI. *De Civ. Dei* cap. 24., & eorum sci„ licet, quos ex Gentibus, & eorum quos ex Ju„ dæis prædestinavit, vocavit, justificavit, glori„ ficavit; *non omnium hominum*, sed *justorum* „ *omnium* neminem damnaturus ". S. autem Thomas sic habet: „ *Conclusit enim Deus*, idest con„ cludi promisit *omnia*, idest omne hominum ge„ nus, tam Judæos, quam Gentiles, in incredu„ litate, sicut in quadam catena erroris ... *ut o„ mnium misereatur*, idest ut in omni genere ho„ minum sua misericordia locum habeat ".

198. Inst. *tertio*. S. Petrus Act. III. 20. seq. ita Judæos est allocutus: *Ut cum venerint tempora refrigerii a conspectu Domini, & miserit eum, qui prædicatus est vobis, Jesum Christum; quem oportet quidem cœlum suscipere, usque in tempora restitutionis omnium* (græce ἀποκαταστάσεως πάντων) &c. *Si omnia* in pristinum statum restituenda sunt, ergo & damnati, atque ipsi dæmones restituentur.

199. Resp. *restitutionem omnium*, de qua loquitur S. Petrus, nihil esse aliud, quam generalem omnis carnis resurrectionem, quando nempe Christus, jam in cœlo receptus, iterum venturus est judicare vivos, & mortuos, & tunc erunt *tempora refrigerii*, in quibus electorum corpora primævæ integritati restituentur; ac propterea idem Apostolorum Princeps in commate præced. omnes ita exortabatur: *Pœnitemini igitur, & convertimini, ut deleantur peccata vestra;* ut nimirum parati invenirentur ad *tempora refrigerii*, quæ illis promittit. Hæc autem exhortatio fuisset inutilis si per *apocatastasim omnium* intelligeretur universalis liberatio omnium damnatorum.

200. Inst. *quarto*. Apoc. III. 3. & seq. „ Et au„ divi, *inquit* S. Joannes, vocem magnam de thro„ no dicentem: ecce tabernaculum Dei cum ho„ minibus, & habitabit cum eis; & ipsi populus „ ejus erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum „ Deus: & absterget Deus omnem lacrymam ab „ oculis eorum, & mors ultra non erit, neque lu„ ctus, neque clamor; neque dolor erit ultra, quia „ prima abierunt. Et dixit qui sedebat in thro„ no: ecce nova facio omnia ". Nihil expressius dici potest ad designandam universorum hominum liberationem ab omni ærumna, ut omnes tandem simus populus Dei, & ipse Deus noster.

201. Resp. illam propheticam S. Joannis visionem referri ad electos habitatores cælestis Jerusalem; unde in commate præcedenti dixerat: *Vidi sanctam civitatem Jerusalem:* & postea comm. 3. *Qui vicerit, possidebit hæc, & ero illi Deus; & ille erit mihi filius*. Prosequitur autem S. Joannes prædicens, quid futurum sit impiis: *Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris,* &

& omnibus mendacibus, *pars illorum erit in stagno ardenti igne*, *& sulphure*: *quod est mors secunda*, æternum duratura.

202. Inst. *quarto*. Marci XII. 40. de iis hypocritis, *qui devorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis* dicit Christus: *Hi accipient prolixius judicium*; idest longiorem damnationem; quod falsum esset, posita omnium damnatione æterna.

203. Resp. *prolixius* idem significare eo loco ac majus, seu majorem, & acerbiorem condemnationem, non autem longiorem, quod etiam significat vox græca περισσότερον κρίμα *abundantius judicium*.

204. Obj. *tertio*. Quanquam satis diserta, & decretoria videantur allata hactenus Scripturæ sacræ oracula ad pœnarum infernalium æternitatem comprobandam, nihil tamen impedit, quin aliquatenus emolliantur, *primo*, quia Legislatores ad terrorem incutiendum solent plerumque severissimas pœnas violatoribus comminari, quas tamen aut omnino remittere, aut saltem mitigare consueverunt: *secundo*, quia etiamsi pœnæ comminatæ possint legum prævaricatoribus juste infligi, possunt tamen etiam remitti, & condonari citra ullam injustitiæ notam; hoc enim inter pœnæ comminationem, & promissionem præmii discrimen est, quod promissor jus alteri tribuit consequendi præmium; qui autem pœnam minatur, non adimit sibi jus eamdem condonandi. Ita subtiliter cavillabatur olim Jo. Tillotsonus Anglus in quodam Sermone *de sententia Christi in extremo judicio*; cui assensus est Jo. Clericus Semi-Socinianus in nonnullis suorum operum locis.

205. Resp. blasphemare eos in Deum, qui comminationes supplicii æterni peccatoribus impœnitentibus factas mera esse terriculamenta blaterant; cum potius dicenda sint vera, & Irrevocabilia Dei decreta. Id patet ex locis supra allatis, sed potissimum ex illa terribili sententia, non solum comminata, sed ut ita dicam, jam prolata contra reprobos Matth. XXV. 41. *Discedite maledicti in ignem æternum*. Eamdem autem esse executioni mandandam, Christus ipse nos certissimos facit subdens: *Et ibunt hi in supplicium æternum*. Quid clarius, vel expressius? *Non est Deus*, *quasi homo*, *ut mentiatur*, Num. XXIII. 19. Propterea jure merito S. August. Lib. XXI. *De Civ. Dei* c. 24. eos, qui *minaciter potius*, *quam veraciter* hæc, & alia ejusdem generis de æternis pœnis dicta esse putabant, *Scriptura divina*, inquit, *planissime*, *atque plenissime redarguit*, *ac refellit*.

206. Neque vero juvat Adversarios Ninivitarum exemplum, quo abuti solent dicentes non fuisse subsecutam Ninivæ subversionem, quam Jonas nomine Dei fuerat comminatus. Non inquam id juvat: fuerat enim, ut nemo dubitat, illa comminatio alligata conditioni, *nisi resipiscerent*; & pariter nemo dubitat, fuisse amplissimam illam civitatem funditus subvertendam, si ad prædicationem Jonæ debita pœnitentiæ opera non fecisset. Ut quid enim misit Deus ad Ninivitas Jonam Prophetam, nisi ut eos ad pœnitentiam revocaret? Idipsum facit Deus cum peccatoribus: ipsis comminatur æternas pœnas, ut convertantur a viis suis pessimis; quod si pœnitentiam non agant, certo certius sciant, se comminatas pœnas daturos. Quod Deus pluribus exemplis etiam demonstratum voluit. Quis enim, ut verbis utar eloquentissimi Chrysostomi Hom. XXV. in epist. ad Rom. „ Quis sub „ Noe orbem totum inundavit, & grave illud nau„ fragium curavit, totamque generis nostri perni„ ciem? Quis postea fulmina illa, & incendia im„ misit in Sodomorum terram? Quis Ægyptum to„ tum in mare demersit? Quis sexcenta hominum „ millia in deserto consumpsit? Quis synagogam „ Abyronis combusit. Quis jussit terram os ape„ rire, & Core, Dathan, & socios absorbere? Quis „ septuaginta hominum millia uno temporis mo„ mento sub David perdidit "?

207. At vero, inquiunt, qui pœnas inferni finem habituras frustra sibi blandiuntur, annon potest Deus pro sua bonitate damnatis, atque dæmonibus ipsis tandem aliquando parcere?

208. Resp., id posse Deum *de absoluta potentia*, ut loquuntur Theologi, quia id in se, & absolute non repugnat; non posse autem *de potentia ordinaria*, quia id opponitur ordini a se constituto, nobisque in sacris Litteris manifeste revelato. Sic posset Deus *de absoluta potentia* aliquos homines a morte liberare; nemo tamen, nisi delirus, id sperabit, postquam Deus revelavit, *statutum esse hominibus semel mori*, ad Hebr. IX. 27. & Ps. LXXXVIII. *Quis est homo*, *qui vivit*, *& non videbit mortem?* Sed hæc majore in luce ponet sequens

PROPOSITIO II.

Æternitas pœnarum infernalium probatur ex constanti traditione Ecclesiæ.

209. Et primo antiquam, & perpetuam fuisse de hoc dogmate traditionem Ecclesiæ, liquet ex damnatione Origenis. Hæc primo facta est a Theophilo Alexandrino Patriarcha in Synodo habita anno 400. (quam *legitimam* appellat Huetius Lib. II. *Origenian.* sect. 2. n. 6. quanquam Theophili minime amicus) (a). Inter alios Origenis errores in ea Synodo damnatos hic recensetur in epistola Sy-

(a) Hujus Concilii epistola Synodica, quam deperditam esse putavit haud mox Huetius, inventa est in perantiquo Codice locupletissimæ Ambrosianæ Bibliothecæ, quo translatus fuit ex Monasterio Bobiensi Columbani, & a clariss. Domin. Vallarsio in primo Tomo luculentæ suæ editionis Sancti Hieronymi, una cum responsione Synodi Jerosolymitanæ publici juris facta epist. XCII. & XCIII.

Synodica, *quod Christi regnum finietur aliquando, & diabolus cunctis peccatorum sordibus liberatus, æquo honore decorabitur, & cum Christo subjicietur*. Porro Eulogius Jerosolymitanus habita suorum Episcoporum Synodo respondit Theophilo: „ se, suosque nunquam audivisse docentes, „ quod Christi regnum aliquando sit terminandum „ ..... & quod Diabolus cunctis peccatorum vitiis „ liberatus, dignitatem obtineat, quam habuit, „ antequam caderet, ita ut & ipse, & Christus sub „ unum Dei Patris redigantur imperium. Qui e„ nim ita credunt, ituri sunt in tenebras, quæ „ præparatæ sunt diabolo, & angelis ejus „. Neque solum ab Episcopis Palæstinæ, sed etiam ab aliis non paucis, immo ab ipso Anastasio Romano Pontifice damnatio Origenis acceptata, & confirmata fuit. En igitur qualis esset jam sæculo IV. labente hac de re Fidelium doctrina, & Ecclesiæ traditio.

210. Solemnior postea Origenis proscriptio facta est in Synodo V. œcumenica anno 553.; in qua fuisse peculiariter damnatum hunc errorem, quod *Omnium impiorum hominum, ipsorumque etiam dæmonum tormenta finem habitura sint: atque impios, ac dæmones in priorem suum statum sint restituendi*, testatur Nicephorus Callisti filius Lib. XVII. *Hist.* cap. 28.; immo & colligitur ex VII. Synodo Act. I. Etiam Justinianus Imperator in celebri sua epist. ad Menam postremo anathematismo ita definit: „ Si quis dicit, vel sentit, tem„ porariam esse dæmonum, vel impiorum homi„ num punitionem, finemque aliquo tempore hanc „ habituram, nimirum restitutionem futuram dæ„ monum, vel impiorum hominum, anathema „ sit “. Hoc autem Justiniani decretum fuisse a Romano Pontifice, ceterisque Patriarchis approbatum, testes sunt Liberatus Diaconus Carthaginensis in *Breviario* cap. 23., & Cassiodorus Lib. I. *Div. Institut.* cap. 1.

211. Neque minus a Patribus illius ætatis impia Origenis hæresis explosa, & condemnata fuit. S. Epiphanius in epist. ad Joann. Jerosolymit. de Origene loquens: „ Illud quoque, *ait*, quod asse„ rere nititur, doleamne, an rideam, nescio. Do„ ctor egregius audet docere, diabolum id rursus „ futurum esse, quod fuerat, & ad eamdem re„ diturum dignitatem, & conscensurum regnum cœ„ lorum. Proh nefas! Quis tam vecors, & stoli„ dus, ut hoc recipiat, quod S. Jo. Baptista, & „ Petrus, & Joannes Apostolus & Evangelista, I„ saias quoque, & Jeremias, & reliqui Prophetæ „ cohæredes sint diaboli in regno cœlorum ”.

212. S. autem Hieronymus in Cap. III. Jonæ tamquam omnino absurdam rejicit Origenistarum doctrinam, qua posita: *Quæ distantia*, inquit, *erit inter Virginem, & prostibulam? .... Idemne erit Gabriel, & diabolus? Idem Apostoli, & dæmones? Idem Prophetæ, & pseudoprophetæ? Idem Martyres, & persecutores?* Prosequitur porro Doctor maximus, eamdemque doctrinam vocat *dogma perversum, &* συμφράγμα *propugnaculum diabolicum*.

213. S. Augustinus in Lib. *De hæresibus* n. 43. inter Origenis dogmata, „ quæ Catholica Ecclesia „ omnino non recipit, *hoc etiam recenset* De pur„ gatione, & liberatione, ac rursus post longum „ tempus ad eadem mala revolutione rationalis uni„ versæ creaturæ. Quis enim catholicus, *subdit*, „ Christianus, vel doctus, vel indoctus, non ve„ hementer exhorreat eam, quam dicit purgatio„ nem malorum, id est etiam eos, qui hanc vi„ tam in flagitiis, & facinoribus, & sacrilegiis, „ atque impietatibus quamlibet maximis finierunt, „ ipsum etiam postremo diabolum, atque angelos „ ejus, quamvis post longissima tempora, purga„ tos, atque liberatos regno Dei, lucique restitui „ &c. ”? Varias postea horum, quos *Misericordes, & in perversum Misericordes* appellat, sententias distinguit in Lib. XXI. *de civ. Dei* cap. 17. & seq. Vid. sup. n. 169., omnesque ex sacris litteris invicte refellit; tum etiam ex traditione Ecclesiæ; „ neque enim, ait cap. 23., sancti, & sa„ cris veteribus, ac novis litteris eruditi munda„ tionem, & regni cœlorum beatitudinem, post „ qualiacumque, & quantacumque supplicia qui„ libuscumque, & quantiscumque Angelis invide„ runt: sed potius viderunt, divinam vacuari, vel „ infirmari non posse sententiam, quam se Domi„ nus prænuntiavit in judicio prolaturum, atque „ dicturum, *Discedite &c.*”.

214. Addamus & Fulgentium, qui in Libro *De fide ad Petrum* inter ea, quæ *firmissime tenenda* præscribit cap. 43., hoc etiam ponit, quod „ Sempiterna, atque immutabili prolata sententia, „ Iniqui omnes ibunt in combustionem æternam ... „ semper arsuri cum diabolo. *Unde merito Ec„ clesia in Symbolo* Quicumque *ita profitetur:* „ Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam; „ qui vero mala, in ignem æternum. Hæc est „ fides catholica, quam nisi quisque fideliter, fir„ miterque crediderit, salvus esse non poterit “.

215. Dion. Petavius Lib. III. *de Angelis* c. 7. contendit, de diaboli, ac dæmonum pœnis terminandis, futuraque eorum liberatione paucos ex antiquis Patribus assensos fuisse Origeni; de damnatis vero hominibus *plures;* & quosdam quidem *plenius*, *levius* alios, & quasi cunctanter (a). Objicit autem *primo* Gregorium Nyssenum, qui in *Orat. Catechetica* cap. 26. docet, Domini Jesu Christi adventum non solum homini profuisse, sed etiam

(a) Petavio consentiunt Hugo Grotius, in notis ad cap. XXV. Matthæi, Origenem quodammodo excusans, quod *similia fere apud Justinum Martyrem, Arnophilum Antiochenum, Tatianum, Theobium, Irenæum leguntur;* & Huetius, qui in *Origenianis* Lib. II. Quæst. XI. n. 25. Origeniani erroris accusat S. Augustinum Mart., Arnobium, utrumque Gregorium Naziana., & Nyssenum, & nonnullos Monachos Novæ Lauræ.

tiam illi, qui homini perniciem, atque interitum attulerat, ut nimirum & ille quasi aurum in fornace longo ardore purgari debeat. Et in Lib. *de anima, & resurrect.* explicans illa verba Apostoli 1. Corinth. XV. *Deus erat omnia in omnibus*, id tum verum futurum dicit, quando „ Vitiositate „ longis sæculorum anfractibus, & circuitionibus „ aliquando abolita, atque extincta, nihil præter „ bonum relinquetur: sed etiam dæmones concor„ diter, & consentienter dominationem Christi con„ fitebuntur ". Idipsum docet in Psalm. cap. 9. & in aliis suis operibus.

216. Resp. negari non posse, hæc, & quædam alia Origenianam hæresim sapere; negatur tamen, hæc ex purissimo, & orthodoxo Nysseni calamo excedisse, cum manifeste constet, ea fuisse adulterina manu assuta. Neque vero id sine fundamentis a nobis asseritur. Nam *primo* S. Germanus Patriarcha Constantinopolitanus hac eadem apologia demonstravit, *S. Gregorium, ejusque scripta ab Origenis errore esse immunia*, apud Photium in *Biblioth.* cod. CCXXXIII. (*a*) *Secundo* Nicephorus Callisti filius Lib. XI. *Hist. Eccl.* cap. 19. eadem ratione vindicias S. Gregorii egit, asserens Origenianos errores fuisse in ejusdem Lib. *de anima* intrusos. *Tertio*, non tantam obtinuisset hic sanctus apud veteres existimationem, si in tam putidos errores fuisset lapsus, quos Ecclesia universa execrabatur. Justinianus Augustus ejus auctoritate contra Origenem usus est; ac Synodus V. œcumenica eum inter Patres, & Doctores Ecclesiæ laudavit, quos sequi se velle professa est. Ita ne vero, si Origeniano luto, ab omnibus execrato adhæsisset?

217. Demum multo certius orthodoxæ S. Gregorii doctrinæ argumentum nobis ea suppeditant, quæ ab interpolatricibus Origenianorum manibus in ejus operibus intacta supersunt. Nam in Orat. *adv. eos, qui castigationem ægre ferunt* hæc habet: „ Misera (*anima*) tum suæ se temerita„ tis accusans, lugensque, ac plorans, ac gemens, „ in locum quemdam tristem, tanquam angulum „ abjecta permanebit, luctuque nunquam finitu„ ro, ac insolabili in æternum pœnas luens. *Et Orat. I.* de pauperibus amandis. Denique, *ait*, „ pro suis quemque meritis ornatum cerno. Illis, „ qui boni, benignique fuerint, atque optime vi„ tam egerint, summa, & perpetua quies tribui„ tur in regno cœlesti; inhumanis autem, & im„ probis supplicium ignis, idque sempiternum. „ *Et tandem Orat. V.* de beatitudinibus, Quis, „ *inquit*, extinguet flammam? Quis avertet ver„ mem nunquam morientem." ? Hæc, & similia non pauca, quæ adhuc in Operibus hujus S. Doctoris, leguntur, plane ostendunt, quam alienus ipse fuerit ab Origenianis blasphemiis (*b*).

218. Objicit *secundo* Petavius nonnulla alterius Gregorii, nempe Nazianzeni loca, quibus Origenianum dogma de damnatorum purgatione confirmari videtur. Nam Orat. XXXIX., quæ est *in Sancta Lumina* num. 19. Novatianis comminatur supplicia post mortem, sed purgatoria tantum, non æterna: „ Forte, *inquit*, illic igne baptizabuntur ul„ timo baptismo, qui laboriosior est, & longior; „ quique materiam, seu fœnum depascitur, & o„ mnis malitiæ levitatem consumit." . Ita Nazianzenus, alludens sine dubio ad illum Apostoli locum 1. ad Cor. III. 13. seq. *Uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit* &c. quem locum bene multi Interpretes de igne Purgatorii intelligunt. Rursus idem Sanctus, Orat. XL. in *Sanctum Baptisma*. num. 36. duo ignium genera distinguit, alterum Purgatorium, quod *materiæ, ac malæ affectionis consumendæ vim habet*; alterum minime Purgatorium, sed pœnale, & sempiternum, quo utrum homines perpetuo torquendi sint, sub dubio relinquit: „ Est, *inquit*, ignis non purgans, „ sed scelerum vindex, sive Sodomiticus, quem „ in omnes peccatores pluit, sulphure, & procel„ la mixtum, sive eum, qui paratus est diabolo, „ & angelis ejus, sive eum, qui ante faciem Do„ mini procedit, & inflammabit in circuitu inimi„ cos ejus. Atque his formidabilior est adhuc il„ le, qui cum insomni illo verme conjunctus est, „ nec unquam extinguitur, verum in sceleratorum „ hominum pœnam sempiternus est. Hi enim o„ mnes eam vim habent, ut perdant, nisi malit „ quispiam hoc humanius, & ut puniente dignum „ est, intelligere ". Quibus postremis verbis permittit, humanius de divina justitia sentire, ut scilicet reorum punitio non sit sempiterna, sed purgatoria.

219. Resp. cum Natali Alexandro Dissert. XXVII. in *Hist. Eccl.* sæculi III. prop. 2., primum S. Gregorii locum obscurum esse, & cum Niceta in Comment. ad illam Orat. posse explicari de igne sem-

(*a*) Verba Photii loc. cit. hæc sunt: „ Contendit (*Germanus*) Gregorium Nyssæ Episcopum, ejusque scri„ pta ab Origenis errore esse immunia. Etenim qui„ bus delirium illud placet, dæmonibus, & hominibus „ in æternam pœnam conjectis liberationem inde ex„ spectandam: illi (quod virum doctrina singularem, „ & eloquentia insignem eum agnoscerent, claramque „ sanctitatis existimationem per omnium ora decanta„ tam viderent) aggressi sunt, claris, & salutaribus „ ejus scriptis obscura, ac perniciosa Origeniani somnii „ venena admiscere, virtutique hominis, & doctrinæ „ celebri hæreticam occulte amentiam subjicere ".

(*b*) Hæc tamen satis visa non sunt Dion. Petavio ad S. Gregorium Nyssenum ab Origenismi criminatione liberandum; inquit enim laud. c. 7. n. 6.: *Verum non facile sibi hoc persuaderi sinet* (scilicet fuisse Nysseni loca ab Origenis fautoribus corrupta) *qui ad illa legenda judicium, & candorem adhibebit. Quippe tam stilus, & dicendi character, quam reliqua consequens oratio, germana & nativa illa esse demonstrat.* Ego vero, pace tanti viri, judicio Germani, Nicephori, aliorumque veterum subscribere malo, potissimum autem Photii, quem doctissimum fuisse, & in Critica præstantissimum, omnes eruditi norunt.

sempiterno, qui materiam illam etiam, nempe maculam perpetuo depascitur, utpote quia illa peccati macula in æternum perdurabit. Ut enim ipse Nazianzenus ait Orat. XV. (in nova edit. XVI.) n. 7., in altera vita: „ Pœnæ tempus erit, non „ purgationis ..... non est mortuis in inferno con„ fessio, nec morum correctio. Hic enim Deus „ vitam, & actionem, illic autem rerum gestarum „ censuram conclusit ". Et rursus num. 9. de suprema Judicis sententia loquens: *Post quam*, inquit, *non jam provocatio superest*, *non sublimior judex*, *non alia opera*, *per quæ quispiam pœnam deprecetur*. Ac demum de reprobis ait: *Hos autem simul cum aliis*, *vel potius ante alia*, *istud excruciabit*, *quod a Deo projecti sint*, *atque inustam in conscientia sempiternæ ignominiæ notam gerant*.

220. Admodum obscura sunt etiam alia postrema verba. *Nisi malit quispiam* &c.; quæ eatenus emolliri possunt, ut non referantur ad durationem pœnarum, quæ sempiterna erit respectu omnium damnatorum, sed ad intensionem earumdem pœnarum, quæ mitior erit, quam criminum enormitas meretur.

221. Objicit *tertio* Petavius ex latinis Sanct. Hieronymum, qui in calce Commentar. ad Isaiam, cum ea loca sacræ Scripturæ recitasset, quibus Origenistæ suam de liberatione damnatorum sententiam propugnare solent, se ancipitem ostendit, dicens: „ Quod nos Dei solius debemus scientiæ de„ relinquere: cujus non solum misericordiæ, sed „ & tormenta in pondere sunt, & novit quem, quo„ modo, aut quamdiu debeat judicare ". Deinde vero ita resolvit: „ Sicut diaboli, & omnium ne„ gatorum, atque impiorum, qui dixerunt in cor„ de suo: *Non est Deus*, credimus æterna tor„ menta; sic peccatorum, atque impiorum, & ta„ men Christianorum, quorum opera in igne pro„ banda sunt, atque purganda; moderatam arbi„ tramur, & mixtam clementiæ sententiam judi„ cis ". Etiam in Dial. I. adv. Pelagianos num. 28.: „ Si Origenes, *inquit*, omnes rationabiles crea„ turas dicit non esse perdendas, & diabolo tri„ buit pœnitentiam, quid ad nos, qui & diabo„ lum, & satellites ejus, omnesque impios, & „ prævaricatores dicimus perire perpetuo; & Chri„ stianos, si in peccato præventi fuerint, salvan„ dos esse post pœnas "? Hæc postrema verba videntur apertissime contraria æternitati pœnarum saltem respectu eorum, qui ex Christianis damnantur.

222. Resp. ad *primum*, priora S. Hieronymi verba non exprimere mentem ejusdem S. Doctoris, sed aliorum opiniones, quas Commentatoris officio refert, quin easdem probet. Id patet ex ipsa locutione in tertia aliorum persona: „ Porro, *inquit*, qui vo„ lunt, supplicia aliquando finiri, & licet post multa „ tempora, tamen terminum habere tormenta, his „ utuntur testimoniis &c. ... Quæ omnia replicant, „ asseverare cupientes, post cruciatus, atque tor„ menta futura refrigeria, quæ nunc abscondenda sunt ab his, quibus timor utilis est, ut dum „ supplicia, reformidant, peccare desistant ". Hactenus, ut patet, non suam, sed aliorum sententiam exponit. Non vult quidem S. Doctor eo loci aliquid certi de hac re proferre; quamobrem subdit: *Quod nos Dei solius debemus scientiæ derelinquere* &c. .... Quod ipsi insolens non est in suis commentariis; unde Ruffino similia quædam objicienti aliquando respondit: „ Se in Commentariis, „ ut se habet lex, & consuetudo commentariorum, „ multa, ex aliorum sententia, non approbando, „ sed referendo tantum dixisse ".

223. Addit equidem postea, *peccatorum*, *atque impiorum Christianorum opera in igne probanda*, *atque purganda*; sed id est de iis Christianis intelligendum, quos scelerum suorum ante mortem pœnituerit; non autem de jam damnatis, quibus locus pœnitendi non datur; ut enim inquit S. Augustinus in *Enchiridio* cap. 65., *extra Ecclesiam non remittuntur peccata*.

224. In secundo loco objecto ex *Dial. contra Pelagianos* similiter loquitur Hieronymus de Christianis, qui venialibus peccatis maculati in ignem projiciuntur, sed *salvandi tamen post pœnas*, scilicet purgatorias. Sane ibi S. Doctor *Christianos in peccato præventos* distinguit ab *impiis*, & *prævaricatoribus*; & hos dicit *perire perpetuo* una cum diabolo, & cum satellitibus ejus. Christianos vero *in peccato præventos* salvandos post pœnas; supponit ergo eos in tali peccato esse præventos, quod non sit *prævaricatio* legis: tale autem peccatum non est nisi veniale.

225. Est etiam observandam, quod eodem loco Hieronymus iniquos, & peccatores ab impiis distinguit, & „ Omnis impius, *inquit*, iniquus est, „ & peccator, nec reciprocatur, ut possimus di„ cere: omnis peccator, & iniquus etiam impius „ est. Impietas enim proprie ad eos pertinet, qui „ notitiam Dei non habent, vel cognitam transgres„ sione mutarunt. Peccatum autem, & iniquitas „ pro qualitate vitiorum post peccati, & iniquita„ tis vulnera recipit sanitatem; *unde scriptum est*: „ *multa flagella peccatoris*; *& non interitus sem„ piternus*. *Et per omnia flagella*, *& crucia„ tus emendatur Israel*: Quem enim diligit Do„ minus, corripit; flagellat autem omnem filium, „ quem recipit. *Aliud est cædere magistri*, *& „ parentis affectu*: *aliud contra adversarios cru„ deli animo desævire* ". Quibus omnibus perspicuum est, Doctorem maximum nonnisi eos ab æternis suppliciis liberos esse voluisse, qui peccatores, & iniqui sunt, non autem qui impii, scilicet qui vel sola peccata venialia admiserunt, vel si gravia, eorum tamen ante obitum pœnituit. Nam de aliis etiam Christianis, qui gravibus peccatis obstricti ex hac vita decedunt, omnino affirmat, eos sempiterno igne esse cruciandos. Lib. II. in Isaiam ad cap. V. 14. postquam ea verba *Dilatavit infernus animam suam*, *& aperuit os suum absque ullo termino*, de Judæis explicavit in

in inferno *in perpetuum puniendis*, ita subdit: „ Quidquid de populo diximus Judæorum, tropologice referri potest ad eos, qui sæculi deliciis „ occupati, nec respicientes opera Dei, captivi „ ducuntur in peccatum, & non habent scientiam „ Dei; & idcirco ... detrahentur in gehennam, ibique æternis cruciatibus deputati, potentiam, „ & superbiam miseria cernent, & humilitate mutari ". Alia satis multa hujus generis loca afferri possunt, in quibus S. Doctor suam sententiam aperuit, ab orthodoxa Ecclesiæ doctrina nullatenus dissonam.

226. Neque vero fas est dicere cum Petavio, quod *etsi alibi* Hieronymus *contraria quædam scripserit, non tamen* efficitur, in objectis locis non existimasse pœnas damnatorum esse temporarias, *nam sæpe pugnantes invicem sententias variis in locis ponere consuevit* .... Non inquam id dicere fas est; quasi vero tantus Ecclesiæ Doctor Carneadis more de sacrosanctis nostræ fidei dogmatibus disputaverit; quod piæ fidelium aures horrent audire.

227. Dices cum Jo. Garnerio in Append. I. ad I. P. Marii Mercatoris, pag. 117., S. Augustinum in *Enchiridio* c. 67. S. Hieronymo Origenismi notam impegisse, quamvis tacito ejusdem nomine; inquit enim: „ Creduntur a quibusdam etiam ii, „ qui nomen Christi non relinquunt: & ejus lavacro in Ecclesia baptizantur, nec ab ea ullo „ schismate, vel hæresi præciduntur, in quantislibet sceleribus vivant, quæ nec diluant pœnitendo, nec eleemosynis redimant; sed in iis usque ad ultimum diem pertinacissime perseverent, salvi futuri per ignem, licet pro magnitudine facinorum, flagitiorumque diuturno, non „ tamen æterno igne puniri. Sed qui hoc credunt, „ & tamen Catholici sunt, humana quadam benevolentia mihi falli videntur. Nam scriptura divina aliud consulta respondet ".

228. Resp., porum, putamque hanc esse Garnerii divinationem, aut suspicionem, cujus nullum aliud est fundamentum, quam quod putaverit, hanc falsam, & abnormem doctrinam reipsa a Hieronymo adoptatam fuisse, quod falsissimum esse mox demonstravimus. Quamquam vero S. P. Augustinus nomina eorum Catholicorum quos impugnabat, suppresserit, cum tamen illico subdat, se librum de hæc quæstione scripsisse, cujus titulus est *De fide, & bonis operibus*; ex hoc eodem libro colligi potest, de quibus adversariis S. Pater locutus sit. Jam vero in laud. Libro *De fide, & bonis operibus* non solum hunc quorumdam Catholicorum errorem confutat, sed alium multo pejorem, cujus certe Hieronymus nunquam accusatus fuit; eorum nempe, qui dicebant, admittendos esse ad lavacrum regenerationis etiam eos, qui: „ Malam, turpemque vitam facinoribus, & flagitiis evidentissimis notam mutare noluerint, „ atque in ea se perseveraturos aperta etiam professione declaraverint, *quia* retenta fide Christiana, sine qua in æternum periret, in quolibet „ scelere, immunditiaque permanserit, salvum „ eum futurum, tamquam per ignem &c.". Hæc certe non docuit Hieronymus: non igitur contra eum facit liber *De fide, & bonis operibus* ab Augustino conscriptus.

229. Obj. *quarto* Petavius verba, quæ S. Ambrosius habet in Serm. XX. in Ps. CXVIII. num. 23., ubi inquit: „ Differtur diaboli judicium, ut „ sit semper in pœnis reus, semper improbitatis „ suæ innexus catenis, conscientiæ suæ in perpetuum sustineat ipse judicium. Ideo dives ille „ in Evangelio, licet peccator, pœnalibus urgetur „ ærumnis, ut citius possit evadere. Diabolus autem „ nequaquam pervenisse ad judicium demonstratur, nequaquam adhuc pœnis esse subjectus, nisi quas ipse tantorum conscius criminum solvit „ timore perpetuo, ne aliquando securus sit ".

230. Resp. Quamquam objecta verba obscuriora aliquanto sint, tamen & ex contextu, & ex aliis locis manifestum est, loqui S. Doctorem non de pœnis inferni, quas æternas esse statuit, sed de pœnis purgatorii, quibus obnoxiæ erunt illæ Christianorum animæ, quæ ex hoc mundo exeunt levioribus peccatis coinquinatæ. Nam paulo ante ea verba Psalmi *Judica judicium meum, & libera me*, de Sanctis exponit, qui optant a suo Redemptore judicari, ut absolvantur; postea addit: „ Non vult Dominus commune Sanctis cum „ diaboli sociis consortium esse judicii; diabolus „ enim, & ministri ejus cum hominibus non flagellabuntur: separata est pœna, ubi distat & „ culpa ". In fine autem ejusdem Serm. n. 58. sic nos hortatur: „ Scientes, in æternum mansura judicia omnia justitiæ Dei, caveamus, ne „ opera nostra displiceant, & æternum incipiamus subire judicium ".

231. Dices. In objecto testimonio S. Ambrosius affert exemplum divitis, qui sepultus in inferno cruciabatur, *ut citius posset evadere*: non ergo solas purgatorii, sed etiam inferni pœnas putavit esse finiendas.

232. Resp., illum Divitem, cujus mentionem facit Ambrosius, non esse Epulonem, qui sepultus est in inferno, sed aliquem alium, ad purgatorii pœnas damnatum, ut bene monent Benedictini editores. Epulonem enim æterno igni damnatum esse, pro certo habet Ambrosius in eumdem Ps. CXVIII. Serm. III. n. 17. inquiens: „ Alius „ iste est ignis, quo exuruntur peccata non voluntaria, sed fortuita, quem paravit servulis „ suis Jesu, ut eos ab ista commoratione, quæ „ permixta est mortuis, emundet: alius ille ignis, „ quem deputavit diabolo, & angelis ejus, de quo „ dicit: *Intrate in ignem æternum*; quo *ille dives ardebat*, qui stillari sibi de Lazari digito „ poscebat humorem ". Innumera ejusdem generis præsto sunt loca Mediolanensis Antistitis ad pœnarum infernalium æternitatem dilucide confirmandam. Sed pluribus opus non est. Illud sufficiat,

ciat, quod habet Enarrat. in Ps. XXVII. n. 2. ubi nos exhortatur ad deponendum *onera graviora, quae sunt nostra peccata*, subdens: *Nam si hinc peccata gravia portaveris, illic requiem non habebis*.

233. Praeter haec objiciuntur nonnulla dicta veterum Patrum, & *primo* quidem S. Justini, qui in *Dial. cum Tryphone Judaeo*, n. 5. animas impiorum puniri dicit, *quamdiu eas esse, & puniri Deus voluerit*. *Secundo* S. Irenaeus Lib. II. cap. 64. similiter asserit, animas, non secus ac alias res, perseverare, *quoad usque eas Deus & esse, & perseverare voluerit*. Et postea ait, bonis quidem datum Deum: „ In saeculum saeculi „ longitudinem dierum; qui autem ingratus exti„ terit Factori ... ipse se privat in saeculum sae„ culi perseverantia ".

234. Responsio facilis est. Et quidem quod attinet ad S. Justinum, mirari subit, posse strenuum istum fidei defensorem in Origenismi suspicionem trahi; cum sexcentis in locis, ut aeternam Beatorum felicitatem, ita aeternum praedicet impiorum supplicium. Immo hoc ipso in loco nobis objecto: *Non tamen*, inquit, *perire dico ullas animas; vere enim in lucro id esset improbis*. Quomodo autem improbis prodesset, eorum animas perire, si Justinus existimasset, eos tandem a cruciatibus liberandos? Puniuntur certe improbi, *quamdiu eos esse, & puniri Deus voluerit*, nempe in sempiternum. Ita enim est voluntas Dei. Nam alibi saepissime id asserit, ut in eodem *Dialogo* n. 35. Judaeos hortatur, ut in Christum credant, ne *aeterno igne* ab eo damnentur; & n. 45. impios *in condemnationem ignis perpetuo cruciandos* mittendos dicit. Immo in Apol. II., quae est ad Senatum n. 9. eos data opera confutat, qui *strepitus inanes esse, ac terricula, quae de improborum cruciatibus in igne aeterno* a Christianis dicuntur.

235. Neque enim dubitare fas est de orthodoxa S. Irenaei doctrina. Cum enim doceat, animas hominum perseverare, *quoad eas Deus esse, & perseverare voluerit*, id solum vult, animas nostras, ut cetera omnia, non habere *ex seipsis aeternitatem*, quemadmodum habet Deus, qui cum nullum habuerit principium, sed a seipso semper fuerit, nulla vi, aut potentia destrui potest: anima vero, utpote a Deo creata, ita ab eodem in nihilum redigi potest: adeoque ab ejus voluntate pendet, ut in aeternum duret.

236. Cum autem postea subdit, quod homo ingratus Factori suo *ipse se privat in saeculum saeculi perseverantia*, nomine hujus perseverantiae intelligit *vitam beatam*, quam designatam esse dicit a regio Psalte his verbis: *Vitam petiit a te* (utique beatam) *& tribuisti ei longitudinem dierum in saeculum saeculi*. Ceterum reprobos aeterno supplicio afficiendos haud infrequenter statuit sanctus Lugdunensis Episcopus, ut Lib. III. cap. 35. afferens sententiam Christi judicis: „ Discedi„ te maledicti in ignem aeternum, qui paratus est „ diabolo &c. *ea dicit, significari*, quoniam non „ homini principaliter paratus est aeternus ignis, „ sed ei, qui seduxit, & offendere fecit homi„ nem ... quem quidem, *sublit*, juste percipient „ etiam hi, qui similiter ut illi, sine poenitentia, „ & sine regressu in malitiae perseverant operi„ bus ". Nihil porro disertius ad poenarum aeternitatem statuendam dici potest.

PROPOSITIO III.

Infernalis supplicii aeternitas cum recta ratione non pugnat.

237. Nihil solemnius veteribus, ac novis Origenistis, seu *pseudo misericordibus*, quam nos provocare a luculentissimis Scripturae testimoniis, atque a clara & constanti Sanctorum Patrum, & Ecclesiae traditione ad rationem humanam, cui imperceptibile videtur, divinaeque bonitati repugnans, homines utut impios, ac scelestos aeternis suppliciis condemnari, ut Deus nunquam eorum misereatur, iisque pareat. Quam in rem tota, qua possunt humanae eloquentiae vi causam suam perorant. Sed antequam singulatim eorum techuas dissolvamus, non erit inutile considerare.

238. *Primo* hanc repugnantiam non fuisse animadversam a primis Ecclesiae luminibus, maximo ingenio praeditis, & acutissimo ratiocinio utentibus, Augustino praecipue, qui hoc potissimum argumento utebatur ad peccatores terrendos: unde *De catechizandis rudibus* c. 25. *Fuge, frater*, inquiebat, *fuge illa tormenta, ubi nec tortores deficiunt, nec torti moriuntur*. Lib. autem XXI. *De Civ. Dei* c. 23. incredulos ita monebat: „ Non „ argumentari adversus Deum, sed divino potius, „ dum tempus est, debent parere praecepto, qui „ sempiterno cupiunt carere supplicio ". Dicemusne, hos Sanctos Patres istius catholici dogmatis ab universa Ecclesia crediti apertam repugnantiam non vidisse, aut subdole dissimulasse, vanisque terriculamentis imperitum vulgus decipere voluisse?

239. Sed quid? Si etiam a Judaeis, praecipue vero a duabus inter eos celeberrimis Sectis Pharisaeorum, & Essenorum, fuisse credita supplicia impiorum aeterna, testetur Josephus Lib. VIII. *Antiquit.* c. 2.? Multa in hanc rem ex libris Thalmudicis afferri possent, quae studiose collegit Julius Bartholoccius Tom. II. Biblioth. Rabbin. in Dissert. *De inferno* (a).

240. Quid? Si vel ipsis Gentilibus, & non solum

(a) Ibi autem in fine ita colligit: „ Licet ex Thal„ mudicis doctrinis nullum stabile, ac fixum dogma „ Judaicum circa ea loca, poenas, & reos in ipsis pu„ niendos haberi possit, cum nimis inconstantes, va„ rii, ac lubrici sint in propositionibus, ac dictis suis; „ attamen in substantia hoc colligitur, per eos infer-

lum vulgaribus hominibus, sed etiam doctis, & Philosophis, immo ipsi Platoni dogma æternitatis pœnarum, saltem respectu scelestissimorum hominum cognitum, & creditum fuisse, haud difficulter demonstrari possit? Notum est illud Virgilianum *Æneid* VI. 618.

> ..... *Sedet, æternumque sedebit*
> *Infelix Theseus, Phlegyasque miserrimus omnes*
> *Admonet, & magna testatur voce per umbras:*
> *Discite justitiam moniti, & non temnere Divos.*

Anne hi omnes rectæ rationis principia ignorarunt, ut eorumdem repugnantiam cum pœnarum æternitate non viderent? Sed age antequam examinemus; quænam sint hæc decantata rationis humanæ principia, quibus liceat divinam æternorum suppliciorum revelationem inficiari, aliqua nos rationum momenta proferamus, quibus sin minus ἀποδεικτικῶς, saltem probabiliter ostendamus, æternas esse debere peccatorum pœnas.

241. Primam rationem proponit S. Thomas Lib. III. *Contra Gentes* cap. 143. ductam ex discrimine notissimo inter peccatum mortale, & veniale. Primum enim hominem a Deo ultimo fine omnino avertit; alterum vero impedimentum solummodo aliquod affert, *quo retardatur, ne libere tendat in finem*: „ Si ergo, *concludit*, secun„ dum differentiam peccatorum oportet esse diffe„ rentiam pœnarum, consequens est, quod ille, „ qui mortaliter peccat, sit puniendus sic, quod „ excidat ab hominis fine: qui autem peccat ve„ nialiter, non ita quod excidat, sed ita quod re„ tardetur, aut difficultatem patiatur in adipiscen„ do finem: sic enim justitiæ servatur æqualitas, „ ut quomodo homo peccando voluntarie a fine „ se divertit, ita pœnaliter contra suam volunta„ tem in finis adeptione impediatur ".

242. Alterum argumentum S. Thomas cap. seq. ita proponit: „ Eadem justitiæ ratione pœna pec„ catis redditur, & bonis actibus præmium, præ„ mium autem virtutis est beatitudo, quæ quidem „ est æterna: ergo & pœna, qua quis a beatitu„ dine excluditur, debet esse æterna. Hinc est, „ quod dicitur Matth. XXV. 46. *Ibunt hi in suppli„ cium æternum, justi autem in vitam æternam* „ (a) ". Reliqua S. Thomæ ex ratione depromta fundamenta vid. laud. duobus cap. 143., & 144., tum in Supplem. qu. 99. art. 1., ac præcipue 1. 2. qu. 87. art. 3., ubi ostendit, quomodo peccatum mortale *quantum est de se*, *inducit reatum pœnæ æternæ*.

243. Objiciunt autem Adversarii. Idea Dei omnibus ab ipso naturæ auctore insculpta, est idea entis summe, & infinite boni, benefici patris, sapientissimi provisoris, qui nos e nihilo extraxit, conservat, & regit, atque ad beatam sui fruitionem ordinavit; at vero cum hac Dei optimi idea nullo modo dogma æternitatis pœnarum conciliari potest; quomodo enim Deus adeo bonus rationales suas creaturas sibi dilectas, quamvis peccatrices, in perpetuum derelinquet, atque æternis suppliciis infelicissimas reddere poterit? Sane nullus Pater adeo irascitur filiis suis, etiam rebellibus, ut eos omnino perdere velit.

244. Resp., veram Dei optimi maximi ideam non solum misericordiam, ac benevolentiam erga homines creaturas suas, & filios suos includere, sed etiam summam, ac infinitam justitiam, qua suæ legis violatores, suisque beneficiis ingratos punire debeat. Misericordia item infinita erga ipsos peccatores in eo relucet, quod paratus sit, ipsi veniam benigne concedere, dummodo per veram pœnitentiam ad eum redire velint. Quodsi id negligant, atque in sua impietate obstinati intereant, eos promeritis pœnis excruciandos tradat. Hæc est vera idea, quam Dei summi, summeque justi, ac boni nobis sacræ litteræ exhibent, & a qua ipsa nostra ratio, si recta sit, non abhorret. Quod si illam Dei summe boni, quam *Misericordes* sibi fingunt, ideam, sequi velimus, non solum æternitatem, sed etiam acerbitatem, & longitudinem earumdem ita diminuemus, ut divinam justitiam penitus evacuemus, & majorem peccatoribus perverse agendi ansam tribuemus; semper enim ratio nostra eam sibi finget inter offensam Dei, ejusque punitionem, quæ sibi magis arridebit, proportionem, ut tandem quæcumque pœna sibi superexcedens videatur (b).

245. Inst. *primo*. Finis, quem Deus in creatione hominum, & angelorum sibi proposuit, est eorumdem æterna felicitas; quamobrem etiam nobis indidit ejusdem consequendæ indelebile desiderium; si igitur aliqui essent homines, vel angeli, qui numquam ad eam pervenirent, frustraretur supremi Creatoris finis, & inanis in iis esset ejusdem consequendæ appetitus.

246.

„ num dari damnatorum: ibi ignem inextinguibilem, „ gelu, & alia tormenta reperiri &c. ". Atque in hac doctrina conveniunt quoque nobiscum moderni Judæi, paucis fortasse exceptis Incredulis.

(a) Hac ratione utebatur S. Gregorius Papa contra eos, qui comminationem pœnarum æternarum factam esse dicebant dumtaxat ad peccatores terrendos. *Si falsa*, inquiebat Lib. XXXIV. *Moral.*, Deus *minatus est, ut ab injustitia corrigeret, etiam falsa pollicitus est, ut ad justitiam provocaret. Quis hanc eorum vesaniam toleraret, qui conantur adstruere, verum non esse, quod veritas minata est, & dum satagant Deum perhibere misericordem, non verentur prædicare fallacem?*

(b) Pulchra est illa S. Augustini observatio Lib. XXI. *De Civ. Dei* cap. 12.: *Pœna æterna ideo dura, & injusta sensibus videtur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum sensuum deest ille sensus altissimæ, purissimæque sapientiæ, quo sentiri possit, quantum nefas in illa prima prævaricatione commissum sit.*

246. Resp. Hoc ipsum argumentum sibi proposuerat Angelicus in Lib. IV. *Sentent.* Dist. XLVI. qu. 2. art. 3. n. 3. his verbis. „ Sicut dicit Anselmus in Lib. II. *Cur Deus homo: Non est justum, ut Deus creaturam, quam fecit ad beatitudinem, omnino perire sinat:* ergo videtur, cum quælibet creatura rationalis creata fuerit ad beatitudinem, non esse justum, ut omnino perire permittatur “. Respondet autem S. Præceptor, Anselmum loqui de creatura „ secundum genus suum; non enim est conveniens divinæ bonitati, ut totum unum genus creaturæ deficiat a fine, propter quem est factum: unde nec omnes homines, nec omnes angelos damnari convenit. Sed nihil prohibet, quin aliqui ex hominibus, vel ex angelis in æternum pereant, quia divinæ voluntatis intentio impletur in aliis, qui salvantur “.

247. Inst. *secundo*. Deus non creavit tantummodo aliquos homines, vel angelos propter beatitudinem, sed plane omnes, atque omnibus ejus consequendæ innatum dedit appetitum: ergo si Dei bonitatem dedeceret, ut totum genus hominum, vel angelorum a fine deficeret, dedeceret pariter, aliquos, imo longe maximam hominum partem, ab eodem deficere.

248. Resp., id fore verum, si omnium, & singulorum hominum, & angelorum salus, & beatitudo esset ultimus divinæ bonitatis finis. Sed non est ita; *universa enim propter semetipsum operatus est Dominus, impium quoque ad diem malum, Proverb. XVI. 4.*; nempe ultimus divinæ voluntatis finis est ipsius Dei gloria, quæ tam in eis relucet, qui per ipsius misericordiam ad æternam felicitatem perveniunt, quam in iis, qui ex divinæ justitiæ legibus æterno supplicio puniuntur. Non omnes angelos, nec homines esse ab æterna beatitudine rejectos ex divina revelatione certo noscimus; & propterea dicimus, haud decuisse divinam bonitatem, ut totum hominum genus, aut angelorum a suo fine deficeret; sicut ex eadem superna revelatione certo constat, non omnes homines, vel angelos æternam consequi beatitudinem: unde consequens est divinam bonitatem haud dedecere, admodum multos a suo ultimo fine decidere.

249. Nemo autem curiosius inquirat, quare hos, vel illos, vel tantam horum multitudinem a suo fine deficere permittat; cum hæc nobis revelare Deo minime placuerit, sed omnino voluerit ad inscrutabilia ipsius judicia pertinere. Ita S. Paulus Roman. IX. 15. & seq. primo allegat verba Dei ad Moysem Exodi XXXIII. 19. *Miserebor, cujus misereor: & misecordiam præstabo, cujus miserebor;* ac postea concludit: *Ergo cujus vult, miseretur, & quem vult, indurat*. Deus quidem vult omnibus hominibus æternam felicitatem, sed voluntate tantum antecedenti, prout alibi explicatum est Tom. II. Dissert. V. cap. 2., „ ejusque voluntatis effectus est ipse ordo naturæ in finem salutis, & promoventia in finem *omnibus proposita*, tam naturalia, quam gratuita “, ut loquitur S. Thomas in Lib. I. *Sentent.* Dist. XLVI. qu. 1. art. 1. Ulterius autem progredi non licet.

250. Inst. *tertio;* Quamquam Deus nemini teneatur misericordiæ suæ dona elargiri, absurdum est tamen, & plane infandum, eum crudeliter in suas creaturas sævire. Sane nemo posset a sævitia, & crudelitatis nota Principem eximere, qui hominem mortis reum lento igne comburi juberet, quo diutius cruciaretur;. & nemo est, qui carnifici non irasceatur, si in infligenda mortis pœna segnior sit, nec quamcitissime potest, miserum patientem occidat: pari ergo, imo multo potiori ratione sævitiæ accusandus esset Deus, si infelices reprobos supplicio sempiterno puniret.

251. Resp., hoc argumentum, si aliquid roboris haberet, etiam posse contra adversarios intorqueri, qui æternitatem quidem pœnarum infernalium negant, acerbitatem tamen, & maximam longitudinem inficiari non audent; sic enim nonnisi diutissimas, atque acerbissimas pœnas significari putant frequentissimis illis Scripturarum oraculis, quibus dicitur *ignis æternus*, & *inextinguibilis*, *vermis immortalis*, supplicium protrahendum *in sæcula sæculorum*. Hæc inquam omnia nihil aliud significare dicunt, quam *acerbissimas & diutissimas pœnas*. At vero pœnæ tam diuturnæ, & tam acerbæ, si allata ab adversariis exempla valent, sævitiem, & crudelitatem proculdubio sapiunt. Sed præstat nostrum intellectum in obsequium fidei captivare, & Deum justum humiliter confiteri, etiamsi transgressores suæ æternæ legis in æternum acerbissime puniat, quemadmodum ipse suis infallibilibus oraculis nos docet.

252. Inst. *quarto*. Omnis pœna, ut justa sit, debet esse culpæ debita proportione commensurata; sed nulla culpa est æterna, quinimo sunt aliqui infelices, qui nonnisi brevi aliquo vitæ suæ intervallo legem Dei violarunt: ergo &c. Sane hanc proportionem inter pœnam, ac culpam a Deo servatum iri, ipsæ sacræ litteræ nos docent; ut cum Salvator noster dicit Matth. XVI. 27, se *redditurum unicuique secundum opera sua*. Et Apocal. XVIII. 7. de muliere fornicaria: *Quantum glorificavit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum, & luctum*.

253. Resp. cum S. Thoma 1. 2. qu. 87. art. 3. ad 1., pœnam debere peccato commensurari, quantum ad acerbitatem, non quantum ad durationem. „ Sicut enim Augustinus dicit Lib. XXI. *De Civ. Dei* cap. 11., in nullo judicio requiritur, ut pœna adæquetur culpæ, secundum durationem (a). Non enim quia adulterium, vel homicidium „ in

(a) Laud. S. Augustinus postquam ex Tullio enumerasset pœnas, quibus ex legibus puniuntur delicta, scilicet vincula, verbera, ignominiam, exilium, mortem, servitutem, luculenter demonstrat, ex legibus etiam ju-

„ in momento committitur, propter hoc momentanea pœna punitur; sed quandoque quidem perpetuo carcere, vel exilio, quandoque etiam morte: in qua non consideratur occisionis mora, sed potius, quod *in perpetuum* auferatur a societate viventium; & sic repræsentet suo modo æternitatem pœnæ inflictæ divinitus. Justum tamen est, secundum Gregorium Lib. IV. *Dial.* cap. 44., quod qui *in suo æterno peccavit contra Deum*, *in æterno Dei puniatur*. Dicitur autem aliquis *in suo æterno peccasse*, non solum secundum continuationem actus in tota hominis vita durantis, sed quia ex hoc ipso, quod finem in peccato constituit, voluntatem habet in æternum peccandi ".

254. Inst. *quinto*. Pœnæ sunt medicinæ, quædam, ad hominum correctionem, & emendationem ordinatæ, ut dicitur in II. *Ethicorum* cap. 3.; sed nulla medicina debet esse infinita: ergo &c.

255. Respondet iterum S. Thomas ad 2.: „ Quod pœna, quæ etiam secundum leges humanas infligitur, non semper est medicinalis *ei*, *qui punitur*, *sed solum aliis*: sicut cum latro suspenditur, non ut ipse emendetur, sed propter alios, ut saltem metu pœnæ peccare desistant, secundum illud Prov. XIX. 25. *Pestilente flagellato*, *stultus sapientior erit*. Sic igitur & æternæ pœnæ reproborum a Deo inflictæ sunt medicinales his, qui consideratione pœnarum abstinent a peccatis, secundum illud Psal. LIV. 6. *Dedisti metuentibus te significationem*, *ut fugiant a facie arcus*, *ut liberentur dilecti tui*. Et alio in loco, nempe in *Supplem.* qu. 99. art. 1. utitur exemplo justitiæ civilis, a qua nonnullæ pœnæ infliguntur reis ad eorum emendationem, aliæ vero non ad eorum correctionem, sed ad correctionem, & utilitatem aliorum, qui sunt in civitate; ut quando rei a civitate exterminantur: *Et ita*, concludit, *damnatio æterna impiorum est ad correctionem eorum*, *qui nunc sunt in Ecclesia* ".

256. Inst. *sexto*. Si Deus impios in æternum puniret, videretur delectari in eorum calamitatibus; hoc autem Deo clementissimo repugnat; & insuper dicitur Sap. I. 13. *Deus mortem non fecit*, *nec lætatur in perditione vivorum*, scilicet hominum: ergo &c.

257. Respondet iterum S. Thomas laud. 1. 2. qu. 87. art. 3. ad 3., *Deum non delectari in pœnis propter ipsas*, *sed delectari in ordine suæ justitiæ*, *quæ hoc requirit*. Vid. etiam Lib. III. *Contra Gent.* cap. 54.

258. Inst. *septimo*. Post extremam judicii diem, quando nullus amplius erit, qui pœnarum timore a peccatis coerceatur, æterna damnatorum supplicia erunt inutilia, *tum* ipsis damnatis, ad quorum correctionem easdem non infligi dicitur; *tum* aliis: ergo si hæ pœnæ in æternum durare dicantur, non alia de causa durabunt, nisi quia Deus in iis delectatur, quod crudele est.

259. Respondet S. Thomas in *Supplem.* qu. 99. art. 1. ad. 4., æternas impiorum pœnas esse utiles ad duo: „ *Primo* ad hoc, quod in eis divina justitia conservetur, quæ est Deo accepta propter seipsam. Unde Gregorius in IV. *Dialog.* cap. 44. *Omnipotens Deus*, inquit, *quia pius est*, *miserorum cruciatu non pascitur*; *quia autem justus est*, *ab iniquorum ultione in perpetuum non sedatur*: *secundo* ad hoc sunt utiles, ut de his electi gaudeant, cum in his Dei justitiam contemplantur, & dum se evasisse eas cognoscunt: unde Psalm. LVII. 11. *Lætabitur justus*, *cum viderit vindictam* ". Addo etiam aliam utilitatem, quæ in præsenti sæculo habetur, ut nempe majori metu homines a malo retrahantur. Si enim scirent eorum peccata pœnis inferni, acerbissimis quidem, & longissimis, finitis tamen, expianda esse, seque tandem ad æternam cum Beatis felicitatem perventuros, certe multo minus terribilia Dei judicia reformidarent.

260. Inst. *octavo*. Impossibile videtur, damnatos tantis, ac tam acerbis suppliciis punitos, non tandem agnoscere delictorum suorum gravitatem, eorumque propterea ex toto corde pœnitere; ergo Deus tunc placabitur, atque a puniendo cessabit. Si enim homo quantumcumque crudelis inimico veniam deprecanti parcere solet, dubitandumne erit, Deum natura sua clementissimum, reproborum pœnitentia, & longis supplicationibus flectendum tandem esse?

261. Resp., id contingere non posse in damnatis, qui non amplius sunt *in statu viæ*, ut Theologi loquuntur, sed *in termino*: in quo infelices illi reprobi confirmati in malo conversionis, & pœnitentiæ amplius capaces non sunt. Cujus duplicem rationem affert Angelicus Qu. XXIV. *de Verit.* art. 10; quarum prima, & potissima repetitur ex defectu divinæ gratiæ, quæ omnino necessaria est ad veram & salutarem pœnitentiam. Quod autem, inquit, Deus eamdem gratiam damnatis non largiatur, " ejus justitia deposcit; justum est enim, ut qui bene velle, cum possent, noluerunt, ad hanc miseriam deducantur, ut bene velle omnino non possint ". Prosequitur deinde S. Doctor, & longiore philosophico ratiocinio ostendit, etiam ex parte liberi arbitrii dæmonum (eademque ratio est liberi arbitrii hominum damnatorum) fieri non posse, ut eorum voluntas cooperetur ad veram pœnitentiam, & conversionem ad Deum. Ceterum Sanctorum Patrum una vox est,

stitiæ humanæ non posse pœnam commensurari culpæ, quantum ad durationem, & concludit, neminem extitisse, qui censeret, tam cito nocentium finienda esse tormenta, quam cito factum est vel homicidium, vel adulterium, vel quodlibet aliud scelus, non temporis longitudine, sed iniquitatis, & impietatis magnitudine metiendum.

est, nullum post mortem esse peccatoribus pœnitentiæ locum. S. Cyprianus in epist. ad Demetrianum postquam pœnarum æternitatem diserte docuit, ita subdit: *Erit tunc sine fructu pœnitentia, & inefficax deprecatio*. S. Anselmus *Enarrat. in Evang.* de homine damnato inquit: *Quia non potest per pœnitentiam, & bona opera, quod male gessit, emendare, propterea semper cogitur pœnas sustinere*.

262. Breviter id ipsum explicat idem Angelicus in *Compendio Theolog.* c. 175. dicens: „ Dolent „ ergo mali (*in inferno*) quia peccata commiserunt, non propter hoc, quia peccata iis displiceant, quia etiam tunc mallent peccata illa committere, si facultas daretur, quam Deum habere; sed propter hoc, quod illud, quod elegerunt, habere non possunt, & illud quod respuerunt, possent habere. Sic igitur & voluntas eorum perpetuo manebit obstinata in malo, & tamen gravissime dolebunt de culpa commissa, & de gloria amissa: & hic dolor vocatur remorsus conscientiæ, qui metaphorice in Scripturis vermis vocatur “.

263. Ulterius hoc ipsum declarat Angelicus in *Supplem.* qu. 98. art. 2. inquiens: „ Pœnitere de „ malo contingit dupliciter: uno modo *per se*, alio modo *per accidens*. *Per se* quidem de peccato pœnitet, qui peccatum inquantum est peccatum, abominatur: *per accidens* vero, qui illud odit ratione alicujus adjuncti, utpote pœnæ, vel alicujus hujusmodi. Mali igitur non pœnitebunt, *per se* loquendo de peccatis, quia voluntas malitiæ peccati in eis remanet; pœnitebunt autem *per accidens*, inquantum affligentur de pœna, quam pro peccato sustinent “.

264. Instat Bælius. Hoc ipso, quod damnati propter cæcitatem, indurationem, & derelictionem a gratia resipiscere non possunt, peccatum eis non imputabitur; ut non imputatur amentibus, quia illud vitare non possunt.

265. Resp., id verum esse de amentia, quæ omnino sit involuntaria, quæ ad peccatum imputari non potest; non autem de amentia, quæ esset homini voluntaria; tali namque amenti recte imputaretur, quod a prioribus suis culpis per pœnitentiam non resipisceret, licet durante amentia resipiscere non posset. Damnati in hanc pœnitendi impotentiam se propria voluntate, & libere conjecerunt; merito igitur pœna plectuntur æterna.

266. Inst. *ultimo*. Omnino credibile est, Sanctos Angelos custodes hominum, Beatos in cœlis Deo assistentes, ac potissimum beatissimam Virginem, nostram advocatam, & patronam, jugibus, ferventibusque precibus pro istis infelicibus oraturos: cur ergo sperandum non erit, flectendum esse tandem aliquando Deum, ut ipsis ignoscat? „ Donabit eos (*damnatos scilicet*) *Dominus* precibus Sanctorum suorum, etiam tunc tanto magis orantium pro inimicis suis, quanto sunt utique sanctiores, eorumque efficacior est oratio, & exauditione Dei dignior, jam nullum habentium omnino peccatum. Cur ergo eadem perfectissima sanctitate, & cuncta impetrare valentibus mundissimis, & misericordissimis precibus etiam pro angelis non orabunt, quibus paratus est ignis æternus, ut Deus sententiam suam mitiget, & reflectat in melius, eosque ab illo igne faciat alienos “? Ita philosophabantur nonnulli *Misericordes* apud S. Augustinum Lib. XXI. *de Civ. Dei* cap. 24.

267. Respondet autem S. Doctor: „ Hoc neminem sanæ fidei dixisse, neminem dicturum esse. Alioquin nulla causa est, cur non etiam nunc pro diabolo, & angelis ejus oret Ecclesia, quam Magister Deus pro inimicis suis jussit orare. Hæc igitur causa, qua fit, ut nunc Ecclesia non oret pro malis angelis, quos suos esse novit inimicos, eadem ipsa causa est, qua fiet, in illo tunc judicio etiam pro hominibus æterno igne cruciandis, quamvis perfecta sit sanctitate, non oret. Nunc enim propterea pro iis orat, quos in genere humano habet inimicos, quia tempus est pœnitentiæ fructuosæ, &c. “.

268. Solent etiam objici nonnulla exempla Sanctorum, qui dicuntur suis precibus liberationem quorumdam damnatorum a Deo impetrasse. Maxime olim vulgata, & ubique fere credita fuit liberatio animæ Trajani Imperatoris Ethnici, precibus S. Gregorii Magni. Alii postea memorantur similiter liberati, ut Falconilla precibus S. Theclæ; Dinocrates precibus S. Perpetuæ; tum pater S. Otiliæ Virginis, quam Thomas Argentinensis in I. Distinct. 41. refert, tamdiu flevisse, quousque Deus ipsum a pœnis inferni extraxerit. Plures quoque memorantur, qui licet jam damnati, fuerunt ad hanc vitam revocati, ut possent suarum culparum pœnitentiam agere. S. Augustinus Serm. CCCXXIII. refert, mulierem a S. Stephano impetrasse, ut ejus filius ad horam suscitarentur, ut posset baptismum suscipere. Simile miraculum factum a S. Thoma, refert S. Antoninus in *Hist.*; imo non pauca ejusdem generis narrantur a gravibus Auctoribus, ut proinde concludi possit, damnatorum pœnas non esse absolute, & omnino æternas.

269. Sed de liberatione Trajani, & quorumdam aliorum agemus in seq. Tract., ubi de necessitate fidei ad salutem sermo erit. Non autem sunt facile omnia credenda, quæ de hujusmodi miraculis circumferuntur. Si quæ tamen vera sint, tunc dicere oportebit, eas animas non fuisse finali, & irrevocabili sententia ad infernale supplicium damnatas, sed ad tempus secundum præsentem propriorum meritorum justitiam, ut habet S. Thomas in IV. *Sentent.* Distinct. XLV. qu. 2. art. 2. solut. 1. ad 1.

Quæres, an æternarum pœnarum in inferno sit aliqua mitigatio, vel remissio?

270. Resp., non unam fuisse olim de hac re sententiam. Quidam enim quasi ferias quasdam constituerunt, in quibus damnati aliquam haberent re-

requiem; unde illud Prudentii Hymno V. *Cathemerinon* vers. 125.

Sunt & spiritibus saepe nocentibus
Poenarum celebres sub stige feriae,
Illa nocte sacer qua rediit Deus
Stagnis ad superos ex Acheronticis.

Et postea

Marcent suppliciis tartara mitibus,
Exsultatque sui carceris otio
Umbrarum populus liber ab ignibus,
Nec fervent solito flumina sulphure.

271. Alii perpetuas quidem, & nunquam interruptas damnatorum poenas esse volebant, easdem tamen in acerbitate, atque intensione nonnunquam minui; cum enim Sanctus Thomas I. P. qu. 10. art. 3. ad 2. admittat, in inferno poenarum *transmutationem*, secundum illud Job. XXIV. 19. *Ad nimium calorem transibunt ab aquis nivium*, inferunt, posse easdem poenas modo mitiores esse, modo acerbiores.

272. Alii alia ratione poenas damnatorum diminuendas esse ita constituunt. Si damnati praeter peccata mortalia habeant etiam peccata venialia, vel aliquas poenas satisfactorias nondum persolutas illarum culparum, quae antea per poenitentiam deletae jam fuerant, tunc dicunt, majores futuras inferni poenas, ut etiam istis debitis correspondeant; postquam vero hujusmodi debita, quae temporaria sunt, persoluta jam fuerint, tunc has poenas cessaturas, easque solas superesse, quae peccatis mortalibus debentur, & erunt aeternae.

273. Demum quidem putarunt, orationes Sanctorum etiam damnatis prodesse, non quidem pro eorumdem liberatione, sed ad aliquod refrigerium, & levamen. Quam in rem afferunt Sancti Augustini verba in *Enchiridio* cap. 110. „Cum ergo sa„crificia, sive altaris, sive quarumcumque elee„mosynarum pro baptizatis defunctis omnibus of„feruntur &c. .... Quibus autem prosunt, aut ad „hoc prosunt; ut sit plena remissio, aut certe „ut tolerabilior fiat ipsa damnatio". Haec sententia placuit celebri Doctori Scholastico Praepositivo in *Compendio Theol.* & Glossatori Decretalium ad capitulum *cum Marthae*, Extra *de celebrat. Missarum*. Alias aliorum sententias recenset, & refellit Sanctus Thomas in IV. *Sent.* Dist. 56. qu. 2. art. 2., & omnia eorum argumenta dissolvit.

274. Veruntamen omnes istae sententiae, nedum nullo satis solido innituntur fundamento, ut penitus arbitrariae sint; sed etiam opponuntur allatis supra Sacr. Scripturarum oraculis; quibus edocemur, *vermem* damnatorum *non mori*, nec eorum *ignem extingui*, Isaiae XXXIV. 10., & Marci IX. 44. seq., damnatos *non habere requiem die, ac nocte*. Apocal. XIV. *cruciari die, ac nocte in saecula saeculorum*. Ibid. XX. 10. Sane infelix ille Epulo, Lucae XVI. 24. impetrare non potuit, ut stilla aquae refrigeraretur ejus lingua; ut inde disceremus, nullum damnatis sperandum inde levamen.

275. Addo rationem S. Thomae in IV. Dist. 45. qu. 2. art. 2. *Non potest esse, ut poena tollatur, nisi prius culpa expietur; & ideo cum culpa maneat in damnatis, eorum poena nullatenus interrumpetur*.

276. Etiam Sancti Patres idipsum communiter docuerunt. Sic Sanctus Cyprianus in epistola ad Demetrianum de poenis damnatorum loquens: *Nec erit*, inquit, *unde habere tormenta vel requiem possint aliquando, vel finem*; & Sanctus Bernardus Lib. I. *de Anima* ad Hugonem; „Procul, „*inquit*, a beata Paradisi patria exulati crucia„buntur in gehenna perpetua, nunquam lucem „visuri, nunquam refrigerium adepturi .... ubi „nec qui torquet, fatigatur, nec qui torquetur, „aliquando moritur".

277. Sancti Prudentii descriptio magis poetica videtur, quam ad Ecclesiae traditionem exacta; quare neque ad litteram recipitur ab iis mitioribus Theologis, qui aliquod quidem concedi damnatis refrigerium putant, non autem plenam poenarum intermissionem, ut vere dici possit: *Exsultat sui carceris otio umbrarum populus, liber ab ignibus*.

278. Neque vero ex quo poenae damnatorum *mutari* dicantur, sequitur, eas diminui; alias eadem ratione suspicari possemus, easdem intendi, ut acerbiores fiant. Sed mutari facile possunt, eadem tamen semper manente cruciatus acerbitate (a).

279. Quantum vero ad peccata venialia, & reliquias quasdam jam praestitae satisfactionis, probabilior videtur illorum opinio, qui dicunt, *per accidens* in damnatis etiam peccata venialia in aeternum puniri; quia omnis remissio peccati poenitentiam praesupponit, quae nulla in damnatis esse potest. Unde S. Gregorius M. in Lib. IV. *Dialog.* cap. 39. *Hoc sciendum*, inquit, *quia illic* (in futuro saeculo) *saltem de minimis* (peccatis) *nihil quisque purgationis obtinebit, nisi bonis hoc actibus in hac adhuc vita positus, ut illo obtineat, promereatur*. Idem dicendum de reliquis satisfactionibus pro culpis remissis. Si enim Deo non potest satisfacere in hac vita, qui est in affectu peccati mortalis, multo minus satisfacere poterit in inferno.

280. Postremum de orationibus Fidelium pro damnatis adversatur praxi Ecclesiae, quae nunquam pro damnatis orare consuevit, ut testantur S. Augustinus Lib. XXI. *De Civ. Dei* cap. 24. & S. Gre-

go-

(a) Thomas 1. 2. q. 67. art. 4. ad 2. probat, in damnatis esse timorem, quia in iis *erit successio poenarum; & sic remanet ibi ratio futuri, quod est objectum timoris*. Post autem subdit, hunc timorem non esse proprie dictum; *nam timor nunquam est sine aliqua spe evasionis, quae omnino in damnatis non erit*.

gorius Lib. IV. *Dialog.* c. 44. unde potius evincitur, illorum infelicium supplicia nec finem habere posse, nec levamen. Sane D. Augustinus in cap. 110. *Enchiridii* supra laudato, cum dixisset, Sacrificia altaris, & eleemosynas *pro valde bonis esse gratiarum actiones*, *pro valde malis esse propitiationes*, ita subdit: *Pro valde malis*, *etiamsi nulla sunt adiumenta mortuorum, qualescumque vivorum consolationes sunt*.

281. Petavius tamen Augustinum pro contraria sententia allegavit, quia in cap. 112. *Enchiridii* permittit, ut quidam existiment, pœnas damnatorum *certis temporis intervallis aliquatenus mitigari*. Verum hoc S. Pater aliquo modo indulget, dummodo præcipuum dogma de æternitate pœnarum, de quo magis sollicitus erat, non convellatur; nam *etiam sic intelligi potest manere in illis ira Dei*, *hoc est ipsa damnatio*. Ceterum paulo ante istam sententiam reprobaverat, dicens: „ Frustra itaque nonnulli, immo quamplurimi æternam damnatorum pœnam, & cruciatus sine intermissione perpetuos humano miserantur affectu, atque ita futurum esse non credunt; non quidem Scripturis divinis adversando, sed pro suo motu dura quæque molliendo, & in leniorem flectendo sententiam, quæ putant in eis terribilius esse dicta, quam verius ". Sed præterea multis aliis in locis disertissime docet, altaris sacrificia, eleemosynas, & orationes Fidelium *iis solum prodesse*, *qui cum viverent*, *ut hæc sibi postea prodesse possent*, *meruerunt*. Ita in loco objecto ex *Enchiridio ad Laurentium*, & multis aliis in locis.

282. Nonnullos alios veteres Patres pro hac sententia relaxationis alicujus pœnarum infernalium allegat Petavius Lib. II. *De Angelis* c. ult. n. 18. ac ita concludit: „ De hac damnatorum, saltem hominum respiratione nihil adhuc certi decretum est ab Ecclesia Catholica, ut propterea non temere, tamquam absurda sit explodenda sanctissimorum Patrum hæc opinio, quamvis a communi sensu Catholicorum hoc tempore sit aliena. Et vero maximum adversus illam præjudicium est, quod nunquam Ecclesia pro damnatis orare consuevit: quod profecto faceret, si levari saltem illorum cruciatus possent, etsi penitus terminari non possent ". Sed contra eum Vid. P. Vinc. Patuzzi L. III. *De futuro impiorum statu* cap. 12.

283. Vid. etiam Angelicus Doctor in IV. *Sent.* Dist. 45. q. 2. art. 2., ubi opinionem eorum, qui suffragia damnatis prodesse dicebant ad pœnæ æternæ allevationem, vocat „ præsumptuosam, utpote Sanctorum dictis contrariam, & nulla auctoritate fultam, & irrationabilem, tum quia damnati in inferno sunt extra vinculum charitatis, secundum quam opera vivorum continuantur defunctis; tum quia totaliter ad viæ terminum pervenerunt, recipientes ultimam pro meritis retributionem ".

284. Ceterum negari haud potest, hanc opinionem de aliqua pœnarum inferni mitigatione fuisse olim pervulgatam; inveniuntur enim Missalia non pauca, in quibus Orationes sunt pro aliquo damnatorum refrigerio. Unum refert Mabillonius ib. *Act. Sanct. Ord. S. Benedicti* Sæcul. V. Abbatiæ Gellonensis in Occitania inferiori, in quo hæc Oratio legitur: „ Omnipotens, & misericors Deus ... te humiles, trementesque deprecamur pro anima famuli tui, quam traxisti de præsenti sæculo absque pœnitentiæ spatio, ut si forsitan ob gravitatem criminum non meretur surgere ad gloriam, per hæc sacræ oblationis libamina vel tolerabilia fiant ipsa tormenta ". Non paucos similes missales libros, tum Mss., tum etiam editos norunt eruditi.

285. Verum hæc probant tantummodo, apud aliquos Fideles hanc invaluisse opinionem, secundum quam hujusmodi preces institutæ fuerunt; non tamen hunc orandi modum fuisse universalem, aut saltem in majori Ecclesiæ parte usurpatum; neque enim modo adeo rari libri liturgici existerent, in quibus similes orationes inveniantur. Multo minus inde erui potest, ab Ecclesia universa fuisse illas orationes probatas; quæ teste Sancto Augustino nunquam pro damnatis orare consuevit. Et hæc satis sint pro nostro instituto. Plura cupienti satisfacere poterit Angelicus Præceptor in loco jam citato ex Libro V. *Sententiarum*.

APPENDIX ALTERA.

De Purgatorio.

286. Postquam egimus de æternitate pœnarum inferni, locus opportunus videtur, ut etiam pertractemus de pœnis purgatorii. Ii porro, qui æternitatem supplicii infernalis inficiabantur, eo tandem devolvebantur, ut nonnisi purgatorium admitterent, locum scilicet, vel statum, in quo animæ peccatrices suarum culparum pœnas luerent, quosque omni sorde mundatæ ad æternam beatitudinem pertransirent. Atque hæc hæresis Ecclesiam diu, multumque turbavit.

287. Sed, ea fere extincta, alia multo obstinatior orta est, quæ adhuc Deo sic permittente grassatur, nempe multorum, qui solum infernum impiis impœnitentibus paratum esse dicunt, nullum vero esse volunt purgatorium ignem iis justis destinatum, qui levibus sordibus maculati, vel operibus satisfactoriis non plene expiati ex hac vita decedunt.

288. Prima hujus hæresis origo reperitur ab Aerio Sæc. IV., qui Episcopatum ambiens, spe frustratus ab Ecclesia recessit, atque Arianis, quorum factio tunc magnas acquisierat vires, se impie conjunxit. Peculiares tamen ejus errores duo erant; *primo* Episcopatum, quem obtinere non potuerat in nulla re præcellere simplici Sacerdotio: *secundo* non esse pro mortuis fidelibus eleemo-

mosynas, oblationes, aut preces faciendas. S. Augustinus in Lib. *De Hæresibus* n. LIII. hujus sectæ errorea exponit; & ante eum S. Epiphanius Hær. LXXV. qui opportune monet, novam hanc esse doctrinam, & communi Ecclesiæ traditioni oppositam. Quamvis hujus sectæ homines non tam Purgatorium negasse videntur, quam iis animabus prodesse nostra suffragia. Hujus autem erroris nulla amplius mentio habetur in Annalibus Ecclesiasticis usque ad Sæculum XII.

288. Illum etiam suscitarunt Petrobusiani, ita dicti a Petro de Bruis nefariæ sectæ auctore, qui teste Petro Abbate Cluniacensi in Ep. ad Archiepiscopos & Episcopos &c. *Sacrificia, orationes, eleemosynas, & reliqua bona pro defunctis fidelibus a vivis fidelibus facta deridebat.* Idem refert S. Bernardus de iis Hæreticis, qui se intolerabili præsumptione *Apostolicos* nuncupabant, quasi Apostolos in paupertate, aliisque virtutibus imitarentur. *Non credunt*, inquit Serm. LXVI. in Cantica, *ignem purgatorium restare post mortem, sed statim animam solutam a corpore, vel ad requiem transire, vel ad damnationem.* Waldenses quoque purgatorium negasse, testantur Reinerus, Pilichdorffius, & præcipue Claudius Serselius, qui pro eorum conversione plurimum laboravit. Etiam venerab. noster P. Moneta, qui non multo post initium Sæc. XIII. florebat, eorum errores refert, & confutat in suo Opere contra Catharos & Valdenses Lib. IV. cap. 9.

290. Hos, aliosque pestiferos Hæreticos ab Ecclesia condemnatos magistros habuerunt Lutherani, aliique Novatores, qui Sæc. XVI. Ecclesiam reformare præsumpserunt, reipsa autem crudeliter dilacerarunt, & quamvis in multis inter se dissideant, in hoc tamen imple conveniunt, ut purgatorium ignem nullatenus admittant (a). Contra quos sit

PROPOSITIO I.

Existere Purgatorium, seu locum aliquem, quo in altera vita animæ justorum non plene in hac vita purgatæ detinentur, usque ad integram divinæ justitiæ satisfactionem, probatur ex veteri Testamento.

291. Omissis autem quibusdam locis obscurioribus sufficiat decretorius ille textus Lib. II. Mach. XII. 43. & seq. de Juda, qui scilicet „ Facta collatione duodecim millia drachmas argenti misit „ Jerosolymam offerri pro peccatis mortuorum sacrificium, bene, & religiose de resurrectione cogitans (Nisi enim eos, qui ceciderant, resurrecturos speraret, superfluum videretur, & vanum „ orare pro mortuis). Et quia considerabat, quod „ hi, qui cum pietate dormitionem acceperant, „ optimam haberent repositam gratiam. Sancta ergo, & salubris est cogitatio pro defunctis exorare, ut a peccatis solvantur ". Decretorius inquam est hic sacer textus, in quo expresse declaratur, *primo* esse locum, in quo animæ cum pietate decedentes morantur, inde resurrecturæ; qui locus nullus alius esse potest, quam purgatorius; *secundo* eas animas posse nostris suffragiis levari, & liberari; ac *demum* sanctum, & salutare esse orare pro mortuis, *ut a peccatis solvantur.*

292. Quantum Adversarii tam aperto testimonio torqueantur, satis declarant multis, ac diversis modis, quibus illud eludere tentant. Dicunt itaque *primo*, Librum hunc Machabæorum non esse divinæ auctoritati, utpote quem nec Hebræi in Canonem recipiunt: & Scriptor ipse hunc sui Sermonis finem faciat: *Si quidem bene, & ut historiæ competit, hoc & ipse velim: sin autem minus digne, concedendum est mihi.* Quæ certe veniæ pe-

(a) Lutherus quidem in Disputat. Lipsiensi orthodoxe de Purgatorio sensisse dicitur. Et in art. 37. *Ego*, inquit, *& credo Purgatorium esse & consulo, suadeoque credendum.* Certe Urbanus Rhegius celebris Lutheranæ factionis Scriptor *De Formulis caute loquendi* c. 26. fidenter asserit, Lutherum suum *non putasse a Christiana pietate alienum, si pro defunctis semel, atque iterum (quare non sæpius?) ex libera devotione oravimus.* Rhegium ecri censura notavit Mich. Waltherus in *Harmonia Biblica;* sed Rhegii defensionem suscepit Mart. Sylvester Grabius in *Append. apologetica ad Rhegii libellum de formulis caute loquendi.* Communiter tamen creditur, Lutherum, ut in multis aliis Fidei dogmatibus, semper magis, ac magis ab orthodoxa Ecclesiæ doctrina recessisse, & alterius vitæ purgatione omnino sublata docuisse, hujus vitæ miseries, horrorem mortis, atque ipsam mortem satis esse ad levea jostorum maculas eluendas. Hunc Hæresiarcam non solum ejus asseclæ, paucis exceptis, in Purgatorio tollendo secuti sunt, sed etiam omnes fere aliarum Sectarum hæretici, ac præcipue Calvinus, qui Lib. II. *Instit.* c. 5. §. 6. hoc esse, inquit, *exitiale Satanæ commentum, quod Christi crucem evacuat, quod contumeliam non ferendam Dei misericordiæ irrogat, quod fidem nostram labefacit, & evertit.* Vah sacrilegæ hominis blasphemies!

De Græcis dubium est, an Purgatorium negaverint, eo quod in Concilio Florentino contra eos congregato fuerit etiam istud dogma confirmatum; cui tamen libentes subscripserunt in Decr. *Unionis* his verbis: *Tres sunt Ordines Defunctorum. Unus Sanctorum: secundus peccatorum: tertius mediorum; Christianorum videlicet, qui peccaverunt, quos peccatorum pœnituit, quique confessionem ediderunt, pœnitentiæ autem opera non expleverunt: pro quibus etiam preces, & eleemosynæ offeruntur.* Vid. Petrus Arcudius in Opusc. *De Purgatorii existentia*, & in alio *De igne Purgatorii contra Monachum Barlaamum;* tum Leo Allatius *De utriusque Ecclesiæ Occident. & Orient. perpetua in Dogmate de Purgatorio consensione;* tum Jac. Goar. in *Euchologio Græco* Annot. 3. ad *off. exequiarum*, & Mich. Le Quien Dissert. V. inter *Damascenicas*.

petitio Auctori divinitus inspirato nullatenus convenit (*a*). *Secundo* ibi dicitur non esse vanum orare pro mortuis, quia speratur eorum resurrectio; at vero in sententia Catholicorum dogma purgatorii nullatenus dependet a spe, immo etiam a fide resurrectionis corporum. *Tertio* illa conclusio: *Sancta ergo, & salubris est cogitatio* &c. videtur potius aliqua nota marginalis, quæ in textu comigrarit, quam Historiæ contextus: quamobrem in Originario textu græco particula illativa *ergo* desideratur. *Quarto*, quia illi, pro quibus sacrificium offerri voluit Judas, non videntur in Purgatorio, sed in inferno fuisse, quia sub illorum tunicis inventa sunt donaria idolorum ex templo Samniæ, quod expilaverant, contra divinum præceptum Deuter. VII.; ob quam causam eos in prælio cecidisse, creditum fuit. *Quinto* potius dicendum est, eos infelices fuisse ad infernum damnatos; voluisse tamen Judam pro iis orari, ad pium erga eos affectum ostendendum; vel etiam ut Deus placatus iram suam ad alios non extenderet. *Demum* non desunt, qui negent, singulare hoc, ut dicunt, Judæ exemplum posse pro lege, aut infallibili testimonio statui; neque enim, quæ in sacris litteris facta leguntur, omnia probari merentur, ut nos ipsi cum Sanctis Augustino, & Thoma supra diximus de facto Raziæ n. 123.

293. Sed facile est, omnes istas evasiones præcludere, & vim fortissimi hujus argumenti tueri. Atque ad *primum* dicimus, Ecclesiam latinam duos Machabæorum Libros semper ut Canonicos fuisse veneratam; quidquid sit de Canone Hebræorum, in quo prætermissi sunt. *Libros Machabæorum*, inquit S. Augustinus Lib. XVIII. *de Civ. Dei* cap. 36., *non Judæi, sed Ecclesia pro canonicis habet* (*b*). Quod facile esset ex antiqua traditione ostendere. Nec obsunt postrema illa divini Scriptoris verba; neque enim veniam a lectoribus petit, quasi aliquid in historia erraverit, sed de stylo minus ornato, & eleganti, seu, ut ipse loquitur, de sermone non *semper exacto*, prout aliquibus videri poterat. Quomodo etiam Paulus 2. ad Cor. XI. 6. *se imperitum sermone* fatetur, *sed non scientia*.

294. Ceterum prætermissa illa quæstione de divina Machabæorum voluminum auctoritate, nobis abunde sufficere potest historica illorum Librorum fides, quam negare non possunt Adversarii. Hoc enim Judæ factum probat communem sui ipsius, aliorumque Judæorum, qui pecuniam liberaliter contulerunt, fidem, animas defunctorum detineri in Purgatorio ad eluendas leviores peccatorum maculas, ibique posse vivorum suffragiis juvari; ac propterea nostros Adversarios id negantes, non solum ab Ecclesia Christi, sed etiam a veteri Synagoga condemnari.

295. Secunda evasio est pura, putaque cavillatio; resurrectio enim, de qua ibi sacer auctor loquitur, non est resurrectio corporum interfectorum, quam certe Judas tunc non sperabat, sed resurrectio animarum, idest earumdem liberatio, vel solutio a peccatis, pro qua sacrificia offerebat, ut Deus iis placatus easdem animas a Purgatorii pœnis liberaret.

296. Perperam *tertio* loco comminiscuntur, illam conclusionem: *Sancta ergo & salubris* &c. non esse genuinam sacri textus partem, sed alicujus Interpretis notationem, quæ postea furtim in textum irrepserit: perperam, inquam, cum hæc clausula in omnibus exemplaribus tam Mss., quam impressis legatur. In exemplaribus græcis aliqua parva est, non rerum, sed verborum differentia. Ita enim habent: „ Deinde considerans (*Judas*), „ iis, qui cum pietate obdormierant, optimam re- „ positam gratiam, quæ sancta, & pia considera- „ tio fuit, ideo pro mortuis expiationem fecit, ut „ a peccatis solverentur ".

297. Quarta evasio præcluditur ab ipso textu, quo insinuatur aperte, eos milites, qui ceciderant, *cum pietate dormitionem accepisse, & optimam habere repositam gratiam:* non ergo Judas putavit, eos impœnitentes obiisse, ut igne æterno damnarentur. Cum postea voluerit, sacrificia pro iis offerri, *ut a peccatis solverentur*, manifeste innui-

(*a*) Scurriliter Brentius, *Demus*, inquit, *illi veniam, quod erraverit, cum suffragia pro defunctis laudavit*. Interim hic hæreticus non inficiatur, hoc loco doctrinam de mortuorum suffragiis contineri, quod nostram causam contra alios mirifice juvat.

(*b*) Quæstionem de divina utriusque Machabæorum Libri auctoritate prætermittimus; sed præterire non possumus Ochini, & Petri Martyris impudentiam, quorum primus a nullo veterum Doctorum mentionem eorumdem librorum factam aperte mentitur. Alter vero abutitur verbis S. Augustini in Lib. I. cont. Gaudentium c. 23. dicentis: *Et hanc quidem Scripturam, quæ appellatur Machabæorum, non habent Judæi, sicut Legem, & Prophetas, & Psalmos; sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobria legatur, vel audiatur*. Quantum ad primum, fatendum est cum Nat. Alexandro in VI. Mundi ætate Dissert. VII. art. 8. olim a quibusdam Ecclesiis non fuisse eos inter Canonicos recensitos. Hoc tamen non impedit, quin Ecclesia jure merito eosdem ut canonicos, & divinos receperit, propter multorum veterum Patrum, Pontificum, ac Conciliorum auctoritatem, a quibus divini ut allegati sunt. Quantum vero ad secundum, S. Augustinus Lib. II. *De Doctr. Christ.* cap. 8. in Canone sacr. Scripturarum aperte comprehendit duos Machabæorum Libros. Quod autem alio in loco scripturam Machabæorum receptam esse ab Ecclesia dicit, *non inutiliter, si sobrie legatur, vel audiatur*, hoc referendum est ad suicidium Raziæ, quo Circumcelliones abutebantur. In iis autem refellendis totus est S. Doctor, contendens; Raziæ suicidium esse improbandum, utpote qui non *plane sapientiæ, sed insipientiæ dedit exemplum, non Christi Martyribus, sed Donati Circumcellionibus imitandum*. Explicat postea, laudes, quibus sacer Scriptor eum exornare videtur; ac propterea infert, hanc divinam Scripturam esse *sobrie* legendam.

nuitur, existimasse Heroem illum Machabæum, aut illos milites lethaliter non peccasse auferendo templi doneria, aut peccati ante mortem pœnituisse, ut proinde non essent solvendi, nisi a peccatis venialibus, aut liberandi a satisfactoriis, quas iu hac vita persolvere non potuerunt, quod expressius innititur in texto græco, ubi ponitur vox τελέως *perfecte*: scilicet rogasse Judæos, ut admissum delictum *perfecte*, *& omnino* aboleretur. Quo loco obiter animadvertimus, Novatores enormiter falli, dum volunt, mortis pœnam sufficere ad nostrorum peccatorum reliquias delendas, cum illa non suffecerit fortissimis iis militibus, qui pro religionis defensione in prælio obierant.

298. Quod *quinto* loco respondent, non solum mera est divinatio, omni fundamento destituta; sed etiam non potest cum sacro contextu conciliari, ubi dicitur, collegisse Judam duodecim millia drachmas argenti, ut offerrentur *pro peccatis mortuorum*, non pro affectu ostendendo, sed *ut a peccatis solvantur;* nempe ut Deus placatus illorum animabus parceret, quorum corpora occidi juste permiserat.

299. Postrema responsio facile refellitur ex eo, quod factum Judæ viri fortissimi fuit a toto populo laudatum, ejusque exemplo omnes *ad preces conversi rogaverunt*, *ut id*, *quod factum erat*, *delictum*, *oblivioni traderetur;* & omnes pecuniam contulerunt ad sacrificia pro defunctis offerenda: Publica hæc approbatio invicte nobis ostendit communem Judæorum persuasionem Purgatorii, & suffragiorum, quibus infelices illæ animæ juventur.

300. Dices. In Lege Mosaica nihil invenitur præscriptum de hujusmodi sacrificiis pro Defunctis, ut a peccatis solvantur: quod ergo fecit Judas, proprio arbitratu fecit, ut non possit trahi in exemplum doctrinale.

301. Resp., ea comprehendi sub lege generali de sacrificiis pro peccatis totius populi, quæque proderant non præsentibus tantummodo, sed etiam absentibus. Ab hoc populo enim non censebantur alieni, qui cum pietate dormitionem acceperant: variis tamen modis peculiariter curam pro mortuis habebant; unde illud Ecclesiastici (qui circa tempora Machabæica vixisse creditur) cap. VII. 37. *Mortuo non prohibeas gratiam*, nempe eleemosynas, preces, & sacrificia (a).

302. Obj. *primo* verba Psalmi CXXVI. *Cum dederit dilectis suis somnum*, *ecce hæreditas Domini;* nulla ergo est mora inter mortem justorum, eorumque hæreditatem in cœlo.

303. Resp., reipso immediate post mortem præsto esse hæreditatem gloriæ cælestis, quæ statim per supremi Judicis sententiam illis irrevocabiliter adjudicatur, licet non illico eis tribuatur, si aliqua obstent impedimenta: quia *nihil coinquinatum introibit in regnum cælorum;* Textus hebraicus habet יתן ה *sic dabit*. Ceterum idem S. Rex David in Ps. LXV. justos ita loquentes inducit: *Transivimus per ignem*, *& aquam*, *& eduxisti nos in refrigerium*. Quæ verba Origenes, aliique nobiles Interpretes de aqua baptismi, & igne Purgatorii intellexerunt. S. Ambrosius Serm. III. in Psal. CXVIII. *Per aquam*, inquit, *ut abluantur peccata: per ignem*, *ut exurantur*.

304. Obj. *secundo*. Ecclesiastes IX. 10. dicitur: „Quodcumque potest facere manus tua, in„stanter operare, quia nec opus, nec ratio, nec „sapientia erunt apud inferos, quo tu properes". Nullum itaque superest in altera vita pro peccatis remedium. Et clarius cap. XI. 3. *Si ceciderit lignum ad austrum*, *aut ad aquilonem*, *quocumque loco ceciderit*, *ibi erit;* quibus verbis designatur perpetuitas status alterius vitæ, omnino immutabilis, cujusmodi non est Purgatorius.

305. Resp. ad *primum*, ibi docet, quod verissimum est, atque ab omnibus Theologis traditur, post hanc vitam nullum amplius esse locum merito; unde etiam animæ justorum in Purgatorio non merentur apud Deum, sed solum patiendo divinæ justitiæ satisfecerunt: possunt a nobis, qui in via sumus, ad satisfaciendum nostris suffragiis adjuvari. S. Gregorius Papa lib. IV. *Dial.* c. 39. postquam hoc, & alia similia Scripturarum loca commemorasset, ita subdit: *Ex quibus sententiis constat*, *quia qualis hinc quisque egreditur*, *talis in judicio præsentatur*. Deinde vero considerans alium locum, ubi Salvator dicit, blasphemiam in Sanctum Spiritum neque in hoc sæculo remitti, neque in futuro, sic colligit: *In qua sententia datur intelligi*, *quasdam culpas in hoc sæculo*, *quasdam vero in futuro posse laxari*. Post autem clarius explicat, *de parvis*, *minimisque peccatis id fieri posse*.

306. Alter Ecclesiastæ locus communiter intelligitur de sententia finali præmii, vel supplicii æterni; ita ut nunquam fieri possit, ut aliquis ex Aquilone, qua in parte, teste S. Augustino ep. CXI. ad Honoratum, intelliguntur reprobi, transeat ad Austrum, ubi erunt electi. Nihil autem hinc colligi potest contra Purgatorium, in quo electi non plene purgeti aliquandiu morari debent.

307. Obj. *tertio*. Sap. III. 1. dicitur: *Justorum animæ in manu Dei sunt: & non tanget illos tormentum mortis .... & sunt in pace*. Item IV. 7. *Justus autem*, *si morte præoccupatus fuerit*, *in refrigerio erit*: quæ vera non essent, si ipsorum animæ purgatorio igne torquerentur.

308.

(a) Antiquam, & constantem Judæorum traditionem de Purgatorio demonstravit noster P. Henricus a Porta in suis *Exercitationibus contra Theodoricum Hackspanium* &c. Mediol. 1758. .... Judæos pro mortuis orare consuevisse, tradit etiam Hugo Grotius in *Annot. ad Cassandri Consult.* ad art. 20. & alibi. Sed plenius id ostendunt Joseph de Voisin in Prœmio ad *Pugionem fidei* Raym. Martini, & Bartoloccius in *Bibli. Rabbinica* P. II. Dissert. III. Vid. etiam Card. Gotti *De Vera Christi Ecclesia* Tom. II. art. 10. §. 11.

508. Resp. etiam animas justorum, quæ purgantur, esse in manu Domini, immunes a tormento mortis æternæ, & de cœlorum regno tandem aliquando consequendo securæ. Unde & esse dicuntur in requie, & refrigerio, & dormire in somno pacis, quia non amplius obnoxiæ sunt tentationibus hujus sæculi, quamvis purgatorio igne torqueantur; unde Ecclesia in Canone Missæ postmodum subdit: *Ipsis, Domine, & omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis, & pacis, ut indulgeas, deprecamur*.

509. Obj. *quarto* illa loca sæpius repetita, in quibus Deus vere pœnitentibus remissionem omnium peccatorum promittit. Ezech. XVIII. 21. „ Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, „ quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea &c. ... omnium iniquitatum ejus, quas „ operatus est, non recordabor ": nulla ergo superersunt post pœnitentiam peccata, temporali aliqua pœna luenda.

510. Resp., has Dei promissiones esse verissimas, sed esse de reatu culpæ intelligendas, non de reatu pœnæ, qui vel in hoc mundo salutaribus pœnitentiis, vel in alio mundo purgatorii igne delendus est, juxta illud: *Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem*. Matth. V. 26.

PROPOSITIO II.

Probatur, existere Purgatorium, ex novo Testamento.

511. Potissimum ex sententia Christi Domini apud Matth. XII. 32.: „ Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui „ autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro ". Ex his autem verbis ita Purgatorium eruit S. Augustinus Lib. XXI. *de Civ. Dei* c. 24.: „ Neque enim de quibusdam veraciter diceretur, „ quod non eis remittatur neque in hoc sæculo, „ neque in futuro, nisi essent, quibus, etsi non „ in isto, tamen remittetur in futuro "; nempe in Purgatorio. Similiter ratiocinatur Lib. VI. *Contra Julian.* c. 5. Et ante eum S. Ambrosius *De Elia & jejunio* c. 20.; tum postea S. Gregorius Lib. IV. *Dialog.* cap. 39., S. Fulgentius Lib. I. *De remissione peccatorum*, cap. 24.; ac demum Sanct. Bernardus, qui Serm. LXVI. *in Cantica* ita Purgatorium negantes convincit: „ Nam si non credunt, „ ignem Purgatorii restare post mortem, quærant ab eo, qui dixit, quoddam peccatum esse, quod neque in hoc sæculo, neque in futuro remittitur, cur hoc dixerit, si nulla maneat „ in futuro remissio, purgatione peccati "?

512. Hujus argumenti vim, quod ineluctabile putarunt veteres Patres, se infringere posse arbitrantur Novatores, dicentes, iis verbis apud Matthæum nihil aliud significari, quam exaggerate, & per *auxesim*, quod planius dicitur apud Marcum III. 29. *Qui autem blasphemaverit in Spiritum Sanctum, non habebit remissionem in æternum*; & apud Lucam XII. 10. *Ei autem, qui in Spiritum Sanctum blasphemaverit, non remittetur*; ubi nulla fit distinctio hujus sæculi, & futuri.

513. Verum præpostere agunt Adversarii, dum, quod est clarissime dictum apud Matthæum cum distinctione hujus sæculi, & futuri, explicandum volunt ex locis minus planis, quæ allegant ex Marco, & Luca; cum potius & critices regulæ, & sana ratio contrarium dictent. Profecto ineptum erat dicere, aliquod peccatum non remitti neque in hoc sæculo, neque in futuro, si, ut Adversarii volunt, nulla prorsus peccata in futuro sæculo delerentur. Quemadmodum ineptissimus esset, qui diceret, non nubam neque in hoc sæculo, neque in futuro; cum certum sit, in futuro sæculo homines non nupturos.

514. Reponunt tamen, nihil aliud voluisse Christum iis verbis significare, quam gravitatem blasphemiæ in Spiritum Sanctum; alias sequeretur, blasphemiam in Patrem, & Filium, quæ certe gravia sunt peccata, remitti in futuro sæculo, solamque blasphemiam in Spiritum Sanctum esse irremissibilem; quod nemo dicet.

515. Resp., verba Christi esse intelligenda de perfecta remissione tam culpæ, quam pœnæ, quam pro aliis peccatis sperare possumus, saltem in futuro sæculo per ignem purgatorii (nempe quantum ad pœnam): pro hoc autem omnino gravissimo eamdem veniam sperare non possumus.

516. Excipit Calvinus, hic sermonem esse, non de remissione pœnæ, quæ dicitur fieri in Purgatorio; sed de remissione culpæ, quæ nonnisi in hac vita fieri potest.

517. Ita Calvinus; sed non probat, Christum locutum esse duntaxat de remissione culpæ; nullatenus autem de remissione pœnæ; cum potius obvius verborum Christi sensus referatur ad utramque remissionem, culpæ scilicet, & pœnæ. Volebat enim nos docere, quanta sit hujus peccati gravitas, quod neque in hoc sæculo, neque in futuro dimittitur (a). Falsum autem est, in Purgatorio solas peccatorum pœnas remitti: remittuntur enim etiam ipsa peccata venialia.

518. Cavillantur demum Petrus Martyr, Ochinus, & alii quidam contendentes, ex quo Christus dixerit, peccatum in Spiritum Sanctum non esse remittendum neque in hoc sæculo, neque in futuro sæculo non sequi, aliqua esse peccata, quæ in

(a) Obiter notandum cum Interpretibus, iis verbis non significari, peccatum in Spiritum Sanctum esse prorsus irremissibile, ut errabant Novatiani; sed solum magnam illius remittendi difficultatem. Vid. si placet, Natalis Alexander in Sæc. IV. Dissert. XXII. adversus Novatianos, ubi multas Sanct. Patrum auctoritates affert ad hunc Evangelii locum explanandum. Vid. etiam S. Thomas 2. 2. qu. 14. art. 1.

in futuro sæculo remittantur, quia, ut Logici præcipiunt, ex negatione non sequitur affirmatio.

319. Inanis isthæc est cavillatio; quis enim in hujusmodi loquendi formulis exactissimas requirat Dialecticæ regulas? Annon sufficit sanus sensus, ut credamus, Christum non fuisse inepte locutum, cum dixit, peccatum in Spiritum Sanctum neque in hoc sæculo remitti, neque in futuro? Ineptissime autem locutus esset, si nullum prorsus esset peccatum, quod in futuro sæculo remittatur. Sic, si allegatam Dialecticorum regulam attendamus, dicendum erit; Christum non affirmasse se Regem esse, quando Pilato, eum interroganti: *Tu es rex Judæorum?* respondit: *Regnum meum non est de hoc mundo*, Jo. XVIII. 36. quia ex negatione non sequitur affirmatio.

320. Atqui id sufficiat ad probandum ex sacris litteris N. T. Purgatorium. Plurima quidem alia loca a Vener. Bellarmino, aliisque controversistis adduci solent, sed quæ multis, & non levibus difficultatibus obnoxia sunt: & ab ipsis Catholicis non admodum efficacia contra Hæreticos reputantur, utpote quia a S. Patribus diversimode explicantur; ut erudite ostendit Nat. Alexander in Diss. XLV. in sæc. IV. singulis illis testimoniis rite perpensis; qui propterea majus hujus dogmatis fundamentum in perpetua, ac constanti Ecclesiæ traditione reponit. Id innuerat etiam Magnus Augustinus in Libro *De cura pro mortuis* c. 1. Postquam enim testimonium attulisset ex Lib. II. Machabæorum, ita subdit: „ Sed, etsi nunquam in Scripturis veteribus omnino legeretur, non parva tamen est universæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret auctoritas: ubi in precibus Sacerdotis, quæ Domino Deo ad ejus altare funduntur, locum suum habet etiam commendatio mortuorum ". Quam Ecclesiæ traditionem & nos exponemus, postquam nonnullas adversariorum objectiones ex N. T. petitas diluerimus.

321. Obj. *primo*. In sacris litteris nonnisi duo receptacula commemorantur, ubi omnibus hominibus, sive bonis sive malis, retributio parata est, scilicet cœlum, & infernus; nullibi autem fit tertii receptaculi mentio. Matth. XXV. 34. sequ. *Tunc dicet Rex his, qui a dextris ejus erunt: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi... Tunc dicet his, qui a sinistris: discedite maledicti in ignem æternum &c.* Hoc argumentum maximi fit ab Heterodoxis, qui non alia volunt admittenda esse dogmata, quam quæ in sacris Litteris expresse continentur.

322. Resp. hanc objectionem, quæ Adversariorum potissima est, facile solvi, observando, Matthæi textum, aliosque similes, spectare ad ultimi judicii diem, post quam certe nonnisi duo erunt omnium receptacula, scilicet regnum æternum pro Beatis, & infernus pro damnatis. Inde autem inferri non potest, ante ultimi judicii diem non esse aliquod tertium receptaculum, nempe Purgatorium, in quo animæ justorum non omnino a sordibus mundæ detineantur, quoad divinæ justitiæ usque ad novissimum quadrantem satisfaciant. De loco Matth. XXV. dubitari non potest, quin spectet ad finale judicium.

323. Quædam alia sunt Scripturarum testimonia, quæ nonnisi duas esse vias memorant, latam unam, quæ ducit ad perditionem, arctam alteram, quæ ducit ad vitam, ut Matth. VII. 13.; vel triticum congregandum in horrea, zizania autem alliganda in fasciculos ad comburendum Matt. XIII. 30.; vel demum qui crediderint, salvandos esse; qui vero non crediderint, condemnandos, Marci XVI. 16.

324. Sed hæc etiam facile explicantur de *vita æterna* præparata justis, postquam ab omni inquinamento mundati fuerint; & de supplicio æterno, quod paratum est reprobis. Et istis quidem statim pœna rependitur: justis autem non plene purgatis, nisi postquam fuerint a sordibus leviorum culparum emundati; quia *nihil coinquinatum introibit in regnum cœlorum*. Vel dici potest, in allatis scripturarum testimoniis solum indicari, duas esse hominum classes, salvandorum & damnandorum. Ad primam autem classem etiam ii pertinent, qui in Purgatorio sunt.

325. Inst. *primo*. Apud Lucam XVI., ubi historia Epulonis, & Lazari describitur, sicut primus immediate post mortem sepultus est in inferno, ita Lazarus in sinu Abrahæ illico deportatus est. Etiam pœnitenti Latroni, Christus in cruce positus immediatam gloriæ consecutionem promisit, Lucæ XXIII. 43. *Hodie mecum eris in Paradiso*. Quod plane consonat iis Christi verbis Jo. V. 24. *Amen amen dico vobis, quia qui verbum meum audit, & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam ... & transit a morte in vitam*.

326. Resp. *primo*, ut alias diximus n. 119. incertum est, an illa narratio apud Lucam sit vera historia, an duntaxat parabola, ad significandum bonorum, malorumque finem. Porro si hæc secunda opinio adoptetur, nullum ex ea narratione contra dogma Purgatorii erui potest argumentum. Si vero contendatur, veram esse historiam, tunc dicendum est, aut Lazarum fuisse adeo sua paupertate, ulceribus, aliisque hujus vitæ miseriis plene a peccatis mundatum, ut nihil haberet Purgatorii igne expiandum: aut ibi non designari præcise tempus, quo ab Angelis in sinu Abrahæ deportatus fuit, sed quo ab Epulone visus est; quod potuit contingere, postquam Lazarus fuerat a pœnis Purgatorii, si quas pertulit, jam liberatus.

327. De pio etiam Latrone credere debemus, tanta fuisse a Christo moriente gratia roboratum, ut admiranda sua fide, ferventissima caritate, & incredibili patientia in supplicio crucis tolerando, integram consecutus fuerit suorum criminum remissionem, non solum quantum ad reatum culpæ, sed etiam quantum ad reatum pœnæ.

328. Inst. *secundo*. Etiam ceteri justi ex hac vi-

vita decedunt plene mundati, dicente S. Jo. in 1. epist. I. 7. *Sanguis Jesu Christi Filii ejus emundat nos ab omni peccato;* & Cap. III. 3. *Omnis, qui habet hanc spem in eo, sanctificat se, sicut ille sanctus est:* per fidem ergo, & spem justi, jam mundati, & sanctificati nihil habent Purgatorii igne expiandum.

329. Resp., hæc esse intelligenda de gravioribus culpis, pro quibus non purgatorius, sed infernalis ignis est destinatus; non autem de venialibus, quas etiam justi in hac vita negligunt aliquando per fidem vivam, & per caritatem perfectam plene emundare. Negligunt insuper nonnunquam opera satisfactoria plene exercere, quibus omnis reatus pœnæ tollatur.

330. Neque vero inde sequitur, sanguinem Christi pretiosissimum non esse valoris infiniti ad nos emundandos *ab omni peccato;* aut ejus satisfactionem Deo Patri oblatam non esse sufficientem. Pretium sanguinis Christi est infinitum, ejusque satisfactio superabundans; sed utrumque debet nobis applicari per Sacramenta, & pia nostra opera; alias sequeretur, etiam impiorum peccata esse deleta, ut nullus supersit ad eorum punitionem infernalis ignis. Si quid igitur defuit in justis perfectæ caritatis, debet Purgatorii igne expiari. Porro S. Paulus ad Coloss. I. 24. in suis afflictionibus dicebat: *Adimpleo ea, quæ desunt passioni Christi*, multa patiendo pro Christo. Nec tamen timebat S. Apostolus, se propterea evacuare crucem Christi, aut valorem infinitum ejusdem satisfactionis tollere; quemadmodum perperam nobis exprobrant Protestantes, dum catholicum Purgatorii dogma tuemur.

331. Inst. *tertio*. Apostolus Paulus Heb. X. 14. de Christo ait: *Una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos:* non ergo aliis oblationibus, & sacrificiis opus est ad animas defunctorum purgandas, & sanctificandas.

332. Resp. eadem semper chorda oberrare Heterodoxos, dum varia colligunt hujus generis testimonia; quæ si aliquid valerent, probarent etiam nobis opus non esse operibus bonis, & præcipue actibus virtutum theologicarum, fidei, spei, & caritatis; quandoquidem Christus *unâ oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos*. Genuinus autem horum verborum sensus ille est, quem noster Angelicus, & omnes Interpretes assignant, nempe unam Christi oblationem, utpote Dei, & hominis abunde suffecisse ad omnia delenda peccata; cum *Sacerdos legalis per hostiam unam non auferret peccata, & ideo oportebat plures alias offerre*. Virtute igitur illius hostiæ nostra auferuntur peccata; si tamen ea adhibeantur media, quæ Deus ipse ad nostram sanctificationem præscripsit.

333. Inst. *quarto*. Idem Apostolus ad Rom. VIII. 1. inquit: *Nihil ergo damnationis est his, qui sunt in Christo Jesu;* cum ergo justi sint in Christo Jesu, nihil in iis est, quo ad pœnas Purgatorii damnari mereantur.

334. Resp., Apostolum suam mentem statim aperire, cum dicit *his, qui sunt in Christo Jesu*, nempe his, in quibus per fidem, & dilectionem, & baptismi Sacramentum culpa originalis deleta est; & cum subdit: *Qui non secundum carnem ambulant;* in quibus propterea nec culpa originalis, nec actualis invenitur. Quod si aliqui venialibus culpis coinquinati sint, isti non damnabuntur quidem æterno igne inferni, debebunt tamen eas Purgatorii flammis expiare; ut *nihil coinquinatum intret in regnum cælorum*.

335. Inst. *quinto*. In Apocalypsi cap. XIV. 13. S. Joannes hæc habet: „ Beati, qui in Domino „ moriuntur: amodo jam dicit Spiritus, ut requie„ scant a laboribus suis; opera enim illorum se„ quuntur illos ": omnes igitur justi, qui in Domino moriuntur, *amodo ἀπ᾽ ἄρτι ex nunc, illico* requiescunt in æterna requie.

336. Resp. S. Joannem loqui de perfecte justis, imo de Sanctis Martyribus, qui nihil habent Purgatorii pœnis luendum. De istis loqui S. Prophetam liquet ex commate præcedenti, ubi dicit: *Hic patientia Sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei, & fidem Jesu*. Nihil tamen impedit, quin etiam id extendatur ad omnes alios; qui in Domino moriuntur, idest in fide, & caritate perfecta, ut Augustinus admonet Lib. XX. *De Civ. Dei* cap. 9. Diversa autem est ratio aliorum justorum, qui leviorum culparum maculas eluendas habent; quos S. Gregorius Nyssenus in Orat. de mortuis dicit: „ vel in præsenti vita sapientiæ studio, & preci„ bus purgatos, vel post obitum per expurgantis „ ignis fornacem expiatos ad sempiternam felici„ tatem pervenire ". Quod innuit ipse S. Jo. subdens: *Opera enim illorum sequuntur illos;* nempe ut pro illis retributionem accipiant.

PROPOSITIO III.

Antiquissima, & perpetua Ecclesiæ traditione invicte demonstratur dogma Purgatorii, & usus offerendi pro animabus ibi detentis sacrificia, eleemosynas, & orationes.

337. Quoniam nimis longum esset innumera, quæ sese offerunt, utriusque Ecclesiæ Patrum testimonia coacervare, nos præcipuis contenti erimus. Et primo quidem auctor Librorum *De ecclesiastica Hierarchia*, qui sub nomine S. Dionysii vulgati sunt, ita sui temporis consuetudinem exponit: „ Accedens venerandus Antistes precem „ sacram super mortuum peragit: precatur divi„ nam clementiam, ut cuncta dimittat per infir„ mitatem humanam admissa peccata defuncto, „ eumque in luce statuat, & regione vivorum ". Nihil disertius dici potest ad statuendum catholicum

eum dogma Purgatorii, & suffragiorum pro animabus in eodem detentis.

338. Idipsum testantur magno consensu alii Patres, ut Cyrillus Jerosolymitanus in *Catechesi mystagogica* V. n. 6. inquiens: „ Denique pro omnibus oramus, qui inter nos vita functi sunt, maximum esse credentes animarum juvamen, pro quibus offertur precatio, dum sanctum illud, & tremendum Mysterium in Altari positum est ". Ita S. Gregorius Nazianzenus Orat. X. in funere fratris sui Cæsarii; alter item Gregorius, nempe Nyssenus in *Orat. de mortuis*, Jo. Chrysostomus *Hom.* XXXII. in Matth., & multis aliis in locis; S. Epiphanius *Hæresi* LXXV., inquiens: *Quæ pro mortuis concipiuntur preces, iis utiles sunt, tametsi non omnes culpas extinguant;* & magnus Basilius, qui in cap. IX. Isaiæ ipsum quoque Purgatorii nomen usurpat dicens: „ Si per confessionem detexerimus peccatum, jam succrescens gramen auferimus, dignum plane, quod depascatur, ac deveret purgatorius ignis". Eusebius denique Lib. IV. de Vita Constantini c. 71. ejus funus describens: „ At beatus quidem Princeps, *inquit*, alto in suggestu jacens, laudibus tum celebrabatur; innumerabilis autem populus una cum Sacerdotibus Dei, non sine gemitu, ac lacrymis pro Imperatoris anima preces offerebant Deo, gratissimum pio Principi officium exhibentes".

339. Neque minus aperte hæc dogmatica veritas invenitur apud Patres Ecclesiæ latinæ, quorum perantiquus Tertullianus in Lib. de *corona militis* c. 3. *Oblationes*, inquit, *pro defunctis pro natalitiis annua die facimus*. Et c. 4. *Harum*, inquit, *& aliarum hujusmodi disciplinarum* (inter quas etiam oblationes pro defunctis memoraverat) *si legem expostules Scripturarum, nullam invenies. Traditio tibi prætendetur auctrix, consuetudo confirmatrix, fides observatrix*. Cujus similia superius ex S. Augustino recitavimus n. 319.

340. S. Cyprianus epist. LII.: „ Aliud est, *inquit*, ad veniam stare, aliud ad gloriam pervenire: aliud missum in carcerem non exire inde, donec solvat novissimum quadrantem, aliud statim virtutis, & fidei ardore mercedem accipere: aliud pro peccatis longo calore cruciatum emundari, & purgari diu igne, aliud peccata omnia passione (*in Martyrio*) purgare".

341. S. Ambrosius in Orat. funebri de obitu fratris sui Satyri: „ Tibi, *inquit*, nunc omnipotens Deus, innoxiam commendo animam: tibi hostiam meam offero: cape propitius, ac serenus fraternum munus, sacrificium Sacerdotis". Eademque fere repetit in Orat. *de obitu Valentiniani*, & in alia *de obitu Theodosii*.

342. S. Hieronymus ep. LXVI. olim XXVI. Pammachium laudat, quod animam Paulinæ demortuæ eleemosynis juvare satageret: „ Ceteri, *inquit*, Mariti super tumulos conjugum spargunt violas, rosas, lilia, floresque purpureos, & dolorem pectoris his officiis consolantur. Pammachius noster sanctam favillam, ossaque veneranda eleemosynæ balsamis rigat ... sciens scriptum: *Sicut aqua extinguit ignem, ita eleemosyna peccatum*, Eccl. III. 33."

343. S. Augustinus non minus frequenter, quam perspicue hanc veritatem docuit. Insignis est locus ille Lib. IX. *Confessionum* c. 12., ubi suæ matris Monicæ funus describit; atque inter alia memorat *preces* ad Deum fusas, *cum offerretur pro ea sacrificium pretii nostri*. Postea ita pergit: „ Inspira, Domine meus, Deus meus, inspira servis tuis, fratribus meis, ut quotquot hæc legerint, meminerint ad altare tuum Monicæ famulæ tuæ, cum Patricio quondam ejus conjuge, per quorum carnem introduxisti me in hanc vitam &c." Aliæ ejusdem generis sæpe occurrunt apud hunc S. Ecclesiæ Doctorem; qui etiam in Serm. XXXII. *De Verbis Apostoli*, postquam dixisset, pompam funebrem, agmina exequiarum, sumptuosam diligentiam sepulturæ, & monumentorum opulentam constructionem, qualiacumque esse solatia vivorum, non adjumenta mortuorum, ita pergit: „ Orationibus vero Sanctæ Ecclesiæ, & Sacrificio salutari, & eleemosynis, quæ pro eorum spiritibus erogantur, non est dubitandum, mortuos adjuvari, ut cum eis misericordius agatur a Domino, quam eorum peccata meruerunt. Hoc enim a Patribus traditum, universa observat Ecclesia", cum ceteris, quæ sequuntur lectu dignissima; ostendit enim, hæc nonnisi iis prodesse, *qui ita vixerint ante mortem, ut possint eis hæc utilia esse post mortem*. Facile esset plura ejusdem generis agglomerare; sed necessarium non est, cum hanc fuisse veterum Patrum communem sententiam, ipsi hæretici inficiari non audeant, sed potius eo audaciæ progrediantur, ut non dubitent eos erroris insimulare (a).

344.

(a) Calvini hæc fuit audacissima vox, Lib. III. Inst. c. 5. n. 10. Patres per tredecim, & amplius sæcula *in hoc aliquod humani passos esse, ideoque ad imitationem trahendum non esse, quod fecerunt*. Calvinum secutus est Jo. Dallæus *De pœnis, & satisfactionibus humanis* Lib. V. cap. 2.; tum postea Forbesius ita ex suo tripode pronuncians in *Instruct. historico-theologicis* Lib. XIII. cap. 1. *Non est tutum veteres imitari*. Jo. Franc. Buddeus in *Instit. Theol. Dogmat.* Lib. II. cap. 3. §. 50. cum negare non posset, preces pro defunctis tam apud Judæos, quam apud priscos Christianos, in usu semper fuisse, eas ex Ethnica Philosophia præsertim Platonica derivata fuisse commentus est, non aliam afferens hujus paradoxi rationem, quam quod apud ethnicos Philosophos mentio habeatur cujusdam animarum purgationis post mortem. Præclara sane probatio, cui statim quilibet acquiescere debeat! Modestior fortasse ceteris hac in parte visus est Petrus Ver-

344. His Sanct. Patrum testimoniis magnum pondus addunt veteres tam Orientales Liturgiæ, in quibus preces, & oblationes pro Defunctis sæpissime occurrunt. Neque vero audiendi sunt adversarii, qui cum Jos. Binghamo in *Originibus Eccl.* Lib. XV. cap. 5. §. 16. ad elevandam earumdem Liturgiarum auctoritatem respondent, in iis contineri preces etiam pro Sanctis, non excepta ipsa beatissima Virgine Maria.

345. Non inquam ista exceptio admittenda est. *Primo* enim ex diversitate formularum facile apparet, commemorationem Sanctorum fieri, non ad opem ipsis ferendam, sed potius ad opem ab iis implorandam, atque ad eorum gloriam celebrandam; vel etiam ut eorumdem commemoratio ad sanctas ipsorum virtutes imitandas nos excitet. Ita in Sacramentario Leoniano facta Sanctorum memoria, hæc subnectitur deprecatio: *Quorum meritis, precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tuæ muniamur auxilio*. In Liturgia S. Jo. Chrysostomi sacrificium offerri dicitur *in honorem, & memoriam super omnes benedictæ gloriosæ Reginæ nostræ Deiparæ, & semper Virginis Mariæ, cujus precibus suscipe Domine sacrificium istud*. In Liturgia S. Basilii Magni commemoratis Sanctis additur: *Quorum precibus, & intercessionibus nostrum miserere*. Et facillimum esset plura addere ex omnibus fere antiquis Liturgiis (a).

346. Inficias tamen non eo, aliquando etiam pro Sanctis fuisse in quibusdam Liturgiis oratum; cujus rei documentum suppeditat Missa S. Leonis Magni, in qua hæc olim legebantur: *Annue nobis, Domine, ut animæ famuli tui Leonis hæc prosit oblatio &c.* Et quamquam postea in Missalibus recusis hæc correcta fuerit oratio, non tamen correcta fuit *Secreta*, ubi dicitur: *Ut per hæc piæ placationis officia & illum beata retributio comitetur, & nobis gratiæ tuæ dona conciliet*.

347. Observat vero eminentissimus Card. Bona Lib. II. *Rerum liturgicarum* cap. 14. n. 4., id ortum fuisse ex antiqua Ecclesiæ disciplina, quando solis Martyribus publicus, & solemnis cultus concedi solebat: „ Reliqui autem, præsertim Episcopi, qui in pace Ecclesiæ etiam cum opinione sanctitatis decedebant, sacris defunctorum tabulis inscribi, eorumque nomina promiscue legi consueverant; ita ut nullum discrimen esset inter illos, qui postea Sancti nuncupati sunt, quales fuerunt Hilarius, Athanasius, &c. ... Cum igitur eo tempore utrorumque par causa esset, nec ulla Ecclesiæ declaratione constaret, quemquam ex illis Dei visione frui, & consequenter viventium non indigere suffragiis, pro omnibus indiscriminatim preces, & sacrificia offerebantur ". Fortasse illa pro S. Leone oratio eo tempore facta fuit, quo recens ejusdem depositio recolebatur, ac postea in ejusdem Missa retenta, quando Sanctis etiam Confessoribus Liturgiæ tributæ fuerunt. Quanquam Innoc. III. in cap. *Cum Marthæ de celebrat. Missarum* illam Secretam S. Leonis sic explicat, *ut oblatio illi prosit* ad honorem: ut magis a fidelibus glorificetur. Vid. quæ dicta sunt Tom. II. Dissert. III. n. 299. seq.

348. Dices. In Liturgiis Ecclesiæ inveniuntur preces etiam pro damnatis, quibus tamen certum est, easdem nihil prodesse. Sic Ecclesia orat in Missa Deum: „ Ut liberet animas omnium fidelium defunctorum de pœnis inferni, & de profundo lacu; ut liberet eas de ore leonis, ne absorbeat eas tartarus, ne cadant in obscurum &c. *Præterea Ecclesia orat, ut liberentur* de morte æterna in die illa tremenda, quando cœli movendi sunt, & terra, dum venerit (*Christus*) judicare sæculum per ignem ": non ergo &c.

349. Resp. *ad primum*, nomine *inferni*, *profundi lacus &c.* non proprie designari infernum ipsum, ubi nulla est redemptio; sed Purgatorium, cujus locus subterraneus esse creditur; & cujus pœnæ acerrimæ sunt, quanquam cum pœnis damnatorum non comparandæ.

350. Ad *secundum*. Ecclesia orat pro suis fidelibus, ut non inveniantur simul cum reprobis in tremenda die judicii. Quanquam vero defunctorum sors sit jam decisa, nec fieri possit, ut qui modo in Purgatorio sunt, in die judicii ex parte sinistra simul cum reprobis inveniantur, utitur tamen iisdem precandi formulis eas referendo ad illud instans, quo animæ e corpore migrarunt, quod in memoriam revocatur, quando preces ad Deum funduntur. Sic etiam Ecclesia tempore Adventus orat: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant Justum, aperiatur terra, & germinet Salvatorem*; non certe quasi id quotannis fieri debeat, sed in memoriam illius felicissimi temporis, quo id factum est. Idem etiam fieri consuevit in aliis Fidei nostræ mysteriis, quando majores solemnitates recurrunt. *Nempe sæpe ita loquimur*, inquit S. Augustinus epist. XXIII. ad Bonifacium, *ut Pascha propinquante dicamus, crastinam, vel perendinam Domini passionem, cum ille ante tam multos annos passus sit &c.*

351.

milius, vulgo Petrus Martyr, dum P. III. *Locorum communium* cap. 9. §. 52. *De Patribus*, inquit, *quid senserint hac de re, non habeo quid aliud referam, nisi majorem illorum partem in eam sententiam esse propensos, ut Purgatorium concedant. Sed apud nullum eorum memini me legisse, articulum esse fidei, ut qui secus opinatus fuerit, salutem habere non possit.*

(a) Nicol. Cabasilas in expositione Liturgiæ græcæ cap. 33. de oblationibus pro Sanctis ita loquitur: *Pro iis offert (Ecclesia) rationabilem hunc cultum, tanquam Deo gratiarum actionem, & præ ceteris omnibus pro Beata Dei Matre, ut quæ omnem sanctitatem excedat. Propterea nihil pro eis orat Sacerdos, sed potius eos orat, ut ab eis orationibus adjuvetur. Quia non ad supplicationem, sed ad gratiarum actionem, ut dictum est, facit pro ipsis donorum oblationem.*

551. Ceterum non omnes Ecclesiæ preces pro defunctis ad illud tempus referuntur, quo ex hoc sæculo transierunt. Sunt enim aliæ, quæ spectant ad præsentem eorum statum; ut cum orat ab omni delictorum vinculo absolvantur, ut Deus ipsis requiem donet, ut perducat eos ad lucem sanctam, ac ut Sanctorum felicitati conjungantur. Orat autem pro omnibus, quia de singulorum statu Ecclesia certa non est, exceptis Martyribus, & iis, quos ipsa Sanctorum albo adscribit.

552. Ex his autem, aliisque pluribus, quæ brevitatis gratia omisimus, manifeste apparet, jure meritoque contrarium Novatorum errorem fuisse ab œcumenica Tridentina Synodo condemnatum. Et *primo* quidem Sess. VI. can. 30. his verbis: „ Si quis post acceptam justificationis gratiam cuilibet peccatori pœnitenti culpam remitti, & reatum æternæ pœnæ deleri dixerit; ut nullus remaneat reatus pœnæ temporalis exsolvendæ vel in hoc sæculo, vel in futuro in Purgatorio, antequam ad regna cœlorum aditus patera possit, anathema sit. *Postea Sess. XXII. can.* 3. Si quis dixerit, Missæ sacrificium tantum esse laudis, & gratiarum actionis, aut nudam commemorationem sacrificii in Cruce peracti, non autem propitiatorium, vel soli prodesse sumenti, neque pro vivis, & defunctis, pro peccatis, pœnis, satisfactionibus, & aliis necessitatibus offerri debere, anathema sit. *Sess. demum XXV. hoc de Purgatorio decretum factum est:* Cum catholica Ecclesia, Spiritu S. edocta, ex sacris litteris, & antiqua Patrum traditione in sacris Conciliis, & novissime in hac œcumenica synodo docuerit, Purgatorium esse, animasque ibi detentas fidelium suffragiis, potissimum vero acceptabili altaris sacrificio juvari; præcepit S. Synodus Episcopis, ut sanam de Purgatorio doctrinam, a Sanctis Patribus, & sacris Conciliis traditam a Christifidelibus credi, teneri, doceri, & ubique prædicari diligenter studeant. Apud rudem vero plabem difficiliores, ac subtiliores quæstiones, quæque ad ædificationem non faciunt, & ex quibus plerumque nulla fit pietatis accessio, a popularibus concionibus secludantur. Incerta item, & quæ specie falsi laborant, evulgari, ac tractari non permittant. Ea vero quæ ad curiositatem quamdam, aut superstitionem spectant, vel turpe lucrum sapiunt, tanquam scandala, & fidelium offendicula prohibeant ". Quo sapientissimo decreto os malignantium obstructum est, ne privatos aliquorum abusus, quos Ecclesia improbat, sanæ Purgatorii doctrinæ objiciant.

553. Ob. *primo*. Sancti Patres aperte docent, nullum post hanc vitam esse pœnitentiæ, aut satisfactionis locum. *Primo* enim S. Cyprianus in Tract. I. contra Demetrianum circa finem hæc habet: *Quando isthinc excessum fuerit, nullus jam pœnitentiæ locus est, nullus satisfactionis effectus*. *Secundo* S. Ambrosius *de bono mortis* c. 2. ita scribit: *Qui enim hic non acceperit remissionem peccatorum, illic non erit, nimirum in patria Beatorum*. *Tertio* S. Jo. Chrysostomus Hom. *de Lazaro* inquit: *Cum hinc discesserimus, non est in nobis situm pœnitere, neque commissa diluere*. Addit: *Neque enim qui in præsenti vita peccata non abluerunt, postea consolationem aliquam inventuri sunt*. Denique S. Hieronymus exponens illa Apostoli verba ad Gal. VI.: „ Unusquisque onus suum portabit, *inquit:* Dum in præsenti sæculo sumus, sive orationibus, sive consiliis posse nos adjuvari. Cum autem ante tribunal Christi venerimus, non Job, non Daniel, nec Noe (*a*) rogare posse pro quopiam, sed unumquemque portare onus suum ". Ubi aperte Doctor maximus statum vitæ præsentis opponit statui vitæ futuræ, ut nullus sit amplius post mortem satisfactioni pro peccatis, aut suffragiis locus.

554. Resp., hæc testimonia Sanctorum Patrum esse intelligenda de pœnitentia, & conversione, qua homines fiunt ex malis boni, quæ certe pœnitentia locum non habet in futuro sæculo. Ita S. Cyprianus, qui paulo antea dixerat: „ Hortamur vos, dum adhuc aliquid de hoc sæculo superest, Deo satisfacere, & veræ Religionis candidam lucem de profundo tenebrosæ superstitionis emergere ".

555. S. etiam Ambrosius loquitur de remissione peccatorum mortalium; quod statim declarat, inquiens: *Non erit autem* (in patria Beatorum), *quia ad vitam æternam non poterit pervenire, quia vita æterna remissio peccatorum est*. Certissimum est autem, peccata mortalia nullo modo posse in altera vita remitti.

556. Similiter de peccatis mortalibus loquitur S. Jo. Chrysostomus; quod aperte liquet ex Epulonis exemplo, quo ibi utitur ad suæ sententiæ confirmationem. Aliter loquitur de peccatis venialibus, & maculis levioribus. Quam in rem multa afferre possemus; sed ea sufficiant, quæ habet in Hom. XLI. in ep. 1. ad Corinth., ubi commemorato illo usu, ut ille, qui adstat altari, dum veneranda peraguntur mysteria, clamet: „ Pro omnibus, qui in Christo dormierunt, *inquit:* Non sunt res nostræ scenici ludi, absit. Hæc enim fiunt ordinatione Spiritus: eis ergo opera feramus, & commemorationem eorum peragamus. Si enim Jobi filios expiabat Patris sacrificium, quid dubitas, an nobis pro eis, qui excesserunt, „ of-

(*a*) Alludit Hieronymus ad verba Ezech. XIV. 14. seq. *Si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noe, Daniel, & Job ...... Tres viri isti si fuerint in ea, vivo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt.*

„ offerentibus, eis existat aliqua consolatio? .... Et „ fieri potest, ut veniam eis omni ex parte conciliemus &c. ".

357. S. Hieronymus denique loquitur de eo tempore, quo omnes adstabimus ante tribunal Domini, ut judicemur, quo certe tempore nihil proderit intercessio Sanctorum; quod manifeste indicant ipsa objecta verba: *Cum ante tribunal Christi venerimus &c.* Videtur etiam loqui de damnatis ad ignem æternum, præsertim si locus iste aliquando obscurior conferatur cum alio clariore in Lib. IV. *Commentar.* in Ezech. cap. XIV., ubi inquit: „ Quod si Noe, Daniel, & Job pariter congregati, & in uno loco positi peccatricem terram, „ hoc est eos, qui in terra peccatrice habitant, „ non possunt iræ Dei subtrahere, quid dicendum „ est de his, qui putant, merito parentum, atque „ virtutibus, posse filios peccatores de gehennæ „ ignibus liberari "? Hac ratione objectum Hieronymi locum explicandum censuit Gratianus, Causa XIII. qu. 2. cap. *In præsenti*.

358. Ob. *secundo* aliqua S. Augustini testimonia, quibus aperte Purgatorium negare videtur, aut saltem de eo dubitare. *Primo* enim ep. CXCI. alias 80. dicit, unumquemque nostrum, qualem dies mortis invenerit, talem esse in novissimo die judicandum; & Tract. XLIX. in Joan. *Requiem*, inquit, *quæ continuo post mortem datur*, *si ea dignus est*, *tunc accipit quisque*, *cum moritur*. Item Serm. 183. : *Non hic sumus*, inquit, *sine peccato*, *sed exibimus hinc sine peccato*. Tandem Lib. II. *De peccat. meritis*, *& remiss.* c. 33. docet, peccata hic remissa non obesse post mortem; & Lib. *De Spiritu & littera* c. 28., peccata venialia hominem justum non impedire a vita æterna.

359. Præterea saltem de purgatorio dubius fuisse videtur. Nam in *Enchiridio* cap. 69. postquam verba Apostoli 1. Corinth. III. 15. *Si cujus opus arserit*, *detrimentum patietur*; *ipse autem salvus erit*, *sic tamen quasi per ignem* de tribulationibus hujus sæculi explicuisset, quibus justi purgantur, ita subdit: „ Tale aliquid etiam post „ hanc vitam fieri, *incredibile non est*, *& utrum ita sit*, *quæri potest*; & aut inveniri, aut „ latere, nonnullos fideles per ignem quemdam „ purgatorium, quanto magis, minusve bona perituria dilexerunt, tanto tardius, citiusque salvari. Et similiter Lib. XXI. *De Civ. Dei* cap. 26. eos, qui explicant de igne purgatorii illum ignem, de quo loquitur Apostolus, *se non redarguere* dicit, *quia forsitan verum est*. Fuit ergo S. Doctor de Purgatorio anceps, & dubius.

360. Resp., certe prodigii loco habendum, quod S. Augustinus putetur fuisse dubius de dogmate Purgatorii in altera vita, aut illud aperte negasse, quod tam frequenter & aperte in suis libris confessus est (Vid. supr. num. 341.). Et *primo* ubi dicit, talem futurum esse unumquemque nostrum, qualem ultima dies invenerit, solum docere vult, sententiam, quæ a summo judice tunc profertur, nunquam esse immutandam, quia tunc omne meritum cessabit, & omnes erimus in termino. *Secundo* verissime dicit Tract. XLIX. in Jo., *Requiem*, *quæ continuo datur post mortem*, unumquemque accipere, cum moritur, *si ea dignus est*; videlicet, nisi obstent aliqua impedimenta peccatorum, quæ nondum sint plene deleta. *Tertius* locus ex Serm. CLXXXIII. significat, nos cum vivimus, esse semper obnoxios peccatis, erimus postea sine peccatis, quando ex hac vita exibimus. *Quartus*, *& quintus* locus objectus solummodo indicat, peccata venialia, aut etiam mortalia, quæ hic remissa sint, hominem minime impedire, quia tandem aliquando ad vitam perveniat æternam, quando nempe purgatorio igne plene purgatus fuerit.

361. Neque vero unquam S. Doctor de purgatorio, aut de suffragiis pro animabus ibi detentis dubitavit, cum tam multis aliis in locis id indubie asseruerit; sed solum dubitavit, utrum in futuro sæculo remaneant affectus quidam vitiosi, quos purgatorius ignis abstergat, quemadmodum sunt in hac vita, & per ignem tribulationem purgantur, dum istæ tribulationes nos ab inordinato rerum temporalium amore retrahunt. Est enim opinio multorum, hujusmodi affectus veniales non tolli in hac vita, nisi per actus contrarios; quia, ut dicit S. Thomas in IV. *Sentent.* Dist. 21. qu. 1. art. 3., *culpa actualis*, *etiam venialis*, *non dimittitur sine actuali contritionis motu*; qui consequenter docet: „ quod culpa venialis in eo, qui „ cum gratia decedit, post hanc vitam dimittitur „ per ignem purgatorium, quia pœna illa aliqualiter voluntaria virtute gratiæ habebit vim expiandi culpam omnem, quæ simul cum gratia „ stare potest ". De tota hac re, quæ ad ipsum dogma purgatorii non spectat, anceps hæsit Augustinus; adeoque an de igne Purgatorii in vita futura, an vero de igne tribulationis in præsenti ea verba Apostoli 1. Corinth. III. *Si cujus opus arserit*, *detrimentum patietur*, *ipse autem salvus erit*, *sic tamen quasi per ignem* intelligenda sint; de quibus omnibus disputari, ac dubitari potest sine ullo dogmatis Purgatorii præjudicio.

362. Ceterum quis audeat suspicari, dubitasse S. Augustinum, an Purgatorium existat, cum in *Enchiridio* cap. 9. expresse dicat: „ Neque negandum est, defunctorum animas pietate suorum „ viventium relevari, cum pro illis sacrificium „ Mediatoris offertur, vel eleemosynæ in Ecclesia „ fiunt "? Et in Libro *De cura pro mortuis gerenda* cap. 4. dubium non esse asserat, sacrificia, & orationes *prodesse iis*, *qui cum in corpore vixerent*, *talia sibi post hanc vitam prodesse meruerunt?* Et innumeris aliis in locis hanc veritatem Purganti Ecclesiæ adeo utilem fidelibus suis inculcet?

363. Dices *primo*. Idem S. Pater exponens verba Psalmi XXXI. „ Beati quorum tecta sunt pec„ cata, *sic ait*: Si texit peccata, noluit adverte„ re:

„ re: si noluit advertere, noluit animadvertere: „ si noluit animadvertere, noluit punire, noluit „ agnoscere, maluit ignoscere “: iis igitur, quorum peccata per caritatem tecta sunt, nihil amplius luendum superest; adeoque &c.

364. Resp., S. Doctorem excludere ab eis, quorum peccata tecta sunt, pœnam æternam, non autem pœnas temporales, sive in hac, sive in altera vita, quas Tract. CXXIV. in Joan., & alibi aperte confitetur.

365. Dices *secundo*. S. Pater Lib. I. *De peccatorum meritis & remiss.* cap. 28. in alia vita *non esse ullum ulli medium locum*, docet. Cui consonans auctor Libri *Hypognosticon*, qui olim fuit eidem Augustino tributus, inquit Lib. V. cap. 5.; „ Primum locum fides Catholicorum divina „ auctoritate regnum credidit cælorum: secundum „ gehennam, uti omnis apostata, vel a Christi fi„ de alienus æterna supplicia experietur: tertium „ penitus ignoramus; immo nec esse in Scripturis „ sanctis invenimus “. Non itaque S. Augustinus, nec etiam ejus Discipuli, cujusmodi fuit Auctor Libri *Hypognosticon*, vel *Hypomnesticon*, tertium Purgatorii locum agnoverunt (a).

366. Resp., tam Augustinum, quam auctorem Libri *Hypognosticon* negare illum *tertium* locum, in quo Pelagiani degere infantes sine baptismo mortuos commenti sunt, & in quo beatitudine quadam naturali fruerentur, & quidem in perpetuum. Diversus omnino est Purgatorii locus, quem agnoscit, & confitetur Ecclesia Catholica.

367. Obj. *tertio* ex ratione thelogica. Communiter docetur in Ecclesia Catholica ita per baptismum remitti non solum originale, sed etiam actualia peccata, ut nihil prorsus pœnarum luendum sit, neque in hac, neque in futura vita: cur ergo eadem ratio non erit etiam pœnitentiæ, quæ est secundus Baptismus?

368. Respondent Tridentini Patres Sess. XIV. cap. 2. „ Alium esse Baptismi, & alium Pœnitentiæ „ fructum. Per Baptismum enim Christum induentes, nova prorsus in illo efficimur creatura, plenam, & integram peccatorum omnium remissionem consequentes: ad quam tamen novitatem, „ & integritatem per Sacramentum Pœnitentiæ si„ ne magnis nostris fletibus, & laboribus, divi„ na id exigente justitia, pervenire nequaquam pos„ sumus; ut merito Pœnitentia laboriosius quidam „ Baptismus dictus fuerit. *Et cap.* 8., *addunt*, „ Falsum omnino esse, & a verbo Dei alienum, „ culpam a Domino nunquam remitti, quin u„ niversa etiam pœna condonetur: perspicua enim, „ & illustria in sacris litteris exempla reperiuntur, „ quibus præter divinam traditionem hic error quam „ manifestissime revincitur. Sane & divinæ justi„ tiæ ratio exigere videtur, ut aliter ab eo in gra„ tiam recipiantur, qui ante baptismum per igno„ rantiam deliquerint: aliter vero qui semel a pec„ cati, & dæmonis servitute liberati, & accepto „ Spiritus Sancti dono scienter templum Dei vio„ lare, & Spiritum Sanctum contristare non for„ midaverint ”.

369. Inst. *primo*. Pœna est effectus culpæ: ergo remissa culpa tolli debet & pœna; & quemadmodum ubi culpa est gravior, vel levior, etiam pœna debet esse gravior, vel levior, ita ubi nulla est culpa, nulla quoque debet esse & pœna.

370. Resp., effectus alicujus causæ esse duplicis generis; quidam enim ita cum sua causa connexi sunt, ut ea remota, etiam ipsi tollantur, ut calor, & splendor ita dependet ab igne, ut eo imminuto imminuantur, & sublato penitus tollatur. Sunt tamen alii effectus, qui etiam remota causa perseverant; ut vulnus extracto gladio non cessat. Ita similiter pœna est talis culpæ effectus, ut etiam eadem culpa remissa non tollatur, nisi per actus pœnitentiæ.

371. Inst. *secundo*. Peccata venialia non possunt post hanc vitam remitti, quia non remittuntur absque pœnitentia, cui post obitum nullus amplius locus est: nullum ergo est Purgatorium, quod delendis venialibus culpis dicitur destinatum.

372. Respondet S. Thomas in IV. *Sentent.* Dist. 21. qu. 1. art. 3., „ Quod culpa venialis in eo, „ qui cum gratia decedit, post hanc vitam dimit„ titur per ignem purgatorium, quia pœna illa a„ liqualiter voluntaria virtute gratiæ habet vim ex„ piandi culpam omnem, quæ simul cum gratia „ stare potest. *Et iterum ad* 2. Post hanc vitam, „ *inquit*, non potest esse meritum respectu præ„ mii essentialis, sed respectu alicujus accidenta„ lis potest esse, quamdiu manet homo in statu „ viæ aliquo modo: & ideo in purgatorio potest „ esse actus meritorius, quantum ad remissionem „ culpæ venialis ”. Quæ quidem Angelici explicatio admodum probabilis est, quamvis Ecclesia de modo, quo culpæ veniales in Purgatorio deleantur, nihil definire voluerit; sed solum in peccatore pœnitente „ remanere reatum pœnæ tempora„ lis exsolvendæ vel in hoc sæculo, vel in futuro „ in Purgatorio; & animas ibi detentas fidelium „ suffragiis, potissimum vero acceptabili altaris sa„ crificio juvari „. Vid. sup. n. 350.

373. Obj. *ultimo*. Illi homines, quos mundi finis

(a) P. Jo. Garnerius in Dissert. VI. Append. ad 1. P. Operum Marii Mercatoris Librum *Hypognosticon* Xysto Presbytero Romano, qui S. Cœlestino in Pontificatu successit, multis argumentis tribuere conatus est; quibus tamen omnibus invicte respondit noster P. Seraphinus Piccinardus *De novitio opere, quod inscribitur Prædestinatus* &c. Patavii 1686. in 4. art. 2. §. 11. & sequ.; & una cum Patribus Maurinis editoribus Operum S. Augustini *Hypognosticon*, seu *Hypomnesticon* Mario Mercatori tribuendum esse judicat. Ceterum temere prorsus Erasmus in margine loci objecti ex Lib. V. *Hypognosticon* hanc notam apposuit: *Tertium locum ignoramus, Purgatorium*.

nis inveniet, quique aut non morientur, aut statim resurgent (Vide dicta sup. n. 101.) nullis Purgatorii pœnis erunt obnoxii: ergo nec alii; cum nulla appareat alicujus discriminis ratio.

374. Resp., quamvis de iis hominibus nihil revelatum inveniatur, neque in Scriptura, neque in Traditione, ex analogia tamen certo concludere possumus, eosdem etiam purgatum iri a piacularibus maculis, si quas habent, vel in anima sola eo brevissimo tempore, quo separata a corpore erit, gravitate pœnarum supplente earumdem diuturnitate, vel etiam per universalem conflagrationem simul cum corpore; vel etiam fortasse Sanctis intercedentibus, eorumdem pœnas esse a divina clementia condonandas.

Quæres *primo*, quænam sit, quam gravis, & quam diuturna Purgatorii pœna?

375. Resp., ex communi fere omnium sententia, esse ignem. Disputatum quidem hac de re fuit in Concilio Florentino cum Græcis, qui Purgatorium non ignem volebant, ut obscurum quemdam locum, cruciatibus, & doloribus plenum. Disputatio tamen non diu duravit, & in fine Concilii sic Græci de Purgatorio locuti sunt: *Quod quidem, sive ignis, sive obscuritas; sive turbo, sive id genus aliud sit, non putamus referre*.

376. Ecclesia nihil hac de re definire voluit, in suis tamen precibus videtur voluisse omnia comprehendere, dum orat Deum, ut det illis animabus *refrigerii sedem*, *quietis beatitudinem*, *& luminis claritatem*.

377. Quidquid vero sit de qualitate pœnarum, dubitari non potest, illas esse gravissimas; nam S. Augustinus in Psal. XXXVII. inquit: „ Quia di„ citur, *Salvus erit*, *quod per ignem*, contemni„ tur ille ignis ..... gravior tamen erit ille ignis, „ quam quidquid potest homo pati in hac vita ". Et S. Gregorius Papa in Ps. III. Pœnitentialium: *Illum*, inquit, *transitorium ignem omni tribulatione æstimo præsenti intolerabiliorem*. Et S. Thomas in IV. *Sentent.* Distinct. 12. Quæst. 1. art. 1. rationibus probat, pœnam Purgatorii *excedere omnem pœnam istius vitæ*. Quamobrem recte Ecclesia filios suos adhortatur ad opera satisfactionis in hac vita exercenda, maximoque studio commendatur indulgentiarum usus, quibus illæ pœnæ relaxantur.

378. De illarum pœnarum duratione varie opinantur Theologi. Sunt qui neminem ultra decem, aut viginti annos in Purgatorio detineri posse existiment, quia, inquiunt, clementia Dei non patitur amicos suos multo tempore a suo conspectu cohiberi. Verum si hæc ratio valeret, nimis longum videretur etiam spatium viginti, vel decem annorum. Satius est dicere id Deo soli notum esse, qui in numero, pondere, & mensura omnia disponit. Sane si Deus ex inscrutabili judiciorum suorum abysso potuit Sanctos Vet. Testamenti a suo conspectu arcere per millia annorum, usque ad Christi resurrectionem, ut communis Theologorum opinio habet, cur non poterit etiam justorum animas in Purgatorii carcere detinere quousque reddant novissimum quadrantem?

379. Sane magnus Augustinus pro Matre sua Monica, ante 30., & amplius annos mortuam Deum orabat, aliosque ut pro ea orarent, majorem in modum hortabatur. Hinc etiam Ecclesia probat anniversaria pro Defunctis instituta, quæ ab ipso Tertulliani tempore memorata inveniuntur. Quamobrem justissime ab Alexandro VII. præscripta fuit illa propositio n. 43. *Annuum legatum pro anima relictum non durat plus*, *quam per decem annos*.

Quæres *secundo*. Utrum Animæ in Purgatorio certæ sint de sua salute?

380. Resp., Lutherus quando initio sui schismatis Purgatorium admittebat art. 38. negavit, eas esse de sua salute securas; quamvis postea sententia mutata Purgatorium ipsum sustulerit. Ille articulus Lutheri fuit una cum ceteris a Leone X. reprobatus. Et quidem merito, *primo* enim cum statim post mortem subsequatur judicium, unaquæque anima debet decretoriam judicis sententiam audire, videlicet aut damnationis æternæ, aut salutis, sive immediate consequendæ, sive post debitam suarum culparum purgationem. Præterea sciunt infelices illæ animæ in Purgatorio detentæ se Deum ex toto corde diligere; spem habent regni cælestis, & Purgatorii pœnas patienter sustinent; quæ omnia conciliari non possunt cum incertitudine cœlestis Beatitudinis. His accedunt orationes Ecclesiæ, quibus in Canone Missæ dicitur eas animas *dormire in somno pacis*, *& quiescere in Christo*. Qui plura desiderat, adeat Card. Bellarminum Lib. II. *de Purgatorio* cap. 4., qui tamen hanc sententiam ad fidem pertinere non putat asserens quosdam esse „ Catholicos, qui existi„ mant, varias esse in Purgatorio pœnas, & u„ nam esse omnium maximam, incertitudinem sa„ lutis, qua dicunt, quasdam solum animas mul„ ctari ". Pro hac sententia citat Dionysium Carthusianum, Michaelem Bajum, Gersonem, & Joan. Roffensem.

BREVIS TRACTATUS

De Virtutibus Theologicis, *Fide*, *Spe*, *& Charitate*.

Virtus definiri solet ex S. Augustino Lib. II. *de lib. arb.* cap. 18. & 19. *bona qualitas mentis*, *qua recte vivitur*, *qua nullus male utitur*, *quamque Deus in nobis sine nobis operatur*. Hanc definitionem probat Angelicus (a), sed loco *qualitatis*

(a) 1. 2. quæst. 55. art. 4., ubi tamen observat iis verbis: *quamque Deus in nobis operatur*, definitionem restringi ad virtutes infusas; si autem ea verba demantur, *reliquum definitionis*, inquit, *erit commune omnibus virtutibus & acquisitis*, *& infusis*.

tis ponendum esse putat, *habitum*, *qui est genus propinquum*. Duæ autem sunt virtutis species: aliæ enim perficiunt intellectum, sive in ordine speculativo, sive in ordine practico, & *intellectuales* vocantur; aliæ perficiunt appetitum, & dicontur *morales*. Vide S. Thomas 1. 2. qu. 58. art. 3. Virtutes intellectuales sunt sapientia, intellectus, ars, & prudentia (S. Thoma 1. 2. qu. 57. art. 2. & seq.). Morales autem versantur vel circa passiones, ut fortitudo, & temperantia, vel circa operationes, ut justitia, & ceteræ, quæ eam comitari solent. Sed inter virtutes morales quatuor eminent *cardinales* dictæ, quod sint veluti cardines, *in quibus*, ut loquitur S. Thomas Quæst. V. *de Virt.* art. 1. *fundatur vita humana:* sunt autem prudentia (a), justitia, fortitudo, & temperantia.

Præter has aliæ tres virtutes sunt, fides, spes, & charitas, quæ appellantur *theologicæ*, tum quia habent Deum pro objecto, „ inquantum per eas „ recte ordinamur in Deum; tum quia a solo Deo „ nobis infunduntur; tum quia sola divina reve„ latione in Sacra Scriptura hujusmodi virtutes „ traduntur “. Ita S. Thomas 1. 2. qu. 62. art. 1. in eo vero reliquis virtutibus antecellunt, quod objectum theologicarum virtutum sit ipse Deus, qui est ultimus omnium rerum finis, prout nostræ rationis cognitionem excedit: objectum autem virtutum intellectualium, & moralium est aliquid, quod humana ratione comprehendi potest. Vid. S. Thomas loco cit. art. 2.

In hoc tractatu solum de virtutibus theologicis disputabimus, quibus Christiana Religio potissimum continetur. Ut enim inquit S. Augustinus Serm. XXVI. alias XX., domus Dei *credendo fundatur*, *sperando erigitur*, *diligendo perficitur*. Primum autem de fide agemus, tum de spe, ac postremo de charitate; quia ut S. Thomas observat 1. 2. qu. 72. art. 4., quamquam *ordine perfectionis* charitas præcedit fidem, & spem, inquantum est omnium virtutum mater, & radix, *ordine tamen generationis* fides præcedit spem, & charitatem: „ non enim potest in aliquid motus appeti„ tivus tendere, vel sperando, vel amando, nisi „ quod est apprehensum sensu, vel intellectu: per „ fidem autem apprehendit intellectus ea, quæ „ sperat, & amat “.

DISSERTATIO I.

De Fide. Vid. S. Thomas 2. 2. qu. 1. & seq.

1. Celebris est illa fidei definitio ab Apostolo tradita in epist. ad Hebr. cap. XI. *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*. His paucis S. Thomas 2. 2. qu. 4. art. 1. omnia contineri dicit, *ex quibus fides potest definiri, licet verba non ordinentur sub* forma definitionis (b) „ .... Si quis autem, *sub„ dit*, in forma definitionis hujusmodi verba re„ ducere velit, potest dicare, quod fides est ha„ bitus mentis, quo inchoatur vita æterna in no„ bis, faciens intellectum assentire non apparen„ tibus “.

2. In hac Paulina fidei definitione nonnulla occurrunt, quæ explicationem desiderant. Primo obscuritatem aliquam habet illa vox *substantia* græce ὑπόστασις quam non omnes interpretes eodem modo intelligunt. Sunt qui eam a verbo ὑφίσταμαι repetunt, quod non raro significat *persuasum habere*, seu *certo expectare*, quasi Apostolus dicat: *fides est firma persuasio, & certa expectatio rerum sperandarum*. Hanc interpretationem confirmat Grotius comment. in hunc loc. nonnullis, cum sacris, tum profanis adductis testimoniis, Vid. Jo. Augustus Ernesti *de vanitate Philosophantium in interpret. librorum sacrorum*.

3. S. Thomas aliam hujus vocis interpretationem affert in Comment., quæ textui Apostoli videtur accommodatior; ut scilicet fides dicatur „ sub„ stantia, idest facere in nobis substare res spe„ randas, quod facit duobus modis: uno modo „ quasi merendo; ex hoc enim quod captivat, & „ submittit intellectum suum his, quæ sunt fidei, „ meretur, quod aliquando parveniat ad videndum „ hoc, quod sperat; visio enim est merces fidei „ (c). Alio modo quasi per suam proprietatem „ præsentialiter facit, quod id, quod creditur fu„ turum in re, spe aliquo modo jam habeatur “: ut nempe nihilo minus certi simus de rebus per fidem creditis, ac si illa propriis oculis ut præsentia aspiceremus. Hæc secunda expositio, ut testatur Estius in Comment., est S. Jo. Chrysostomi, quem Theodoretus, aliique Græci secuti sunt.

4. Porro Apostolus, solum rerum sperandarum expressam mentionem facit, tamquam partis principalioris, non tamen alia excludit, quæ sub objecto

(a) Negotium minime facesset, quod prudentiam tum inter intellectuales, tum inter morales virtutes recensuerimus; siquidem ut scite S. Thomas observat 1. 2. quæst. 57. art. 3. ad 1., *prudentia secundum suam essentiam est intellectualis virtus; sed secundum materiam convenit cum virtutibus moralibus, est enim recta ratio agibilium, & secundum hoc virtutibus moralibus connumeratur*.

(b) Non desunt tamen, qui post Erasmum negant, voluisse Paulum hic fidem accurate describere. Vid. Nicolaus l'Herminier in hoc Tract., & Juenin Tom. VI. Dissert. IV. cap. 2.. Immo Erasmus hic fidem sumi putavit, non pro ea virtute, qua revelatis firmiter assentimur, sed pro fiducia, qua speramus: a vero tamen Apostoli sensu in hoc vehementer aberrat.

(c) Id clarius explicat Angelicus 2. 2. qu. 4. art. 1. inquiens: „ Dicimur fides esse substantia rerum spe„ randarum, quia scilicet prima inchoatio rerum spe„ randarum in nobis est per assensum fidei, quæ vir„ tute continet omnes res sperandas. In hoc enim spe„ ramus beatificari, quod videbimus aperta visione „ veritatem, cui per fidem adhæremus “.

jecto fidei comprehenduntur, ut præsentia, & præterita, quæ sperare non possumus, immo neque mala, quæ objectum timoris sunt: quamobrem ibidem subdit vers. 3. *Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent:* ulterius vers. 6. *Credere oportet accedentem ad Deum quia est;* ac denique vers. 7. *Fide Noe responso accepto de his, quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suæ.*

5. Postremo notanda sunt ea verba: *Argumentum non apparentium*, seu ut ex Græco eruitur, *convictio eorum, quæ non videntur* ἔλεγχος οὐ βλεπομένων. In hoc enim posita est laus fidei; ut propter divinam auctoritatem, ea etiam firmissime credamus, quæ supra nostram rationem sunt posita: unde Sanctus Augustinus Tract. XL. in Jo. *Fides*, inquit, *est virtus qua creduntur, quæ non videntur* (a).

6. Ceterum communiter fere Fides definiri a Theologis solet *virtus a Deo nobis infusa, qua libero, & pio voluntatis affectu iis firmiter assentimur, quæ nobis a Deo revelata sunt, propter ipsius Dei revelantis auctoritatem.* Dicitur autem *virtus a Deo nobis infusa*, quod est fidei cum omnibus aliis virtutibus theologicis commune, & genericum. Additur præterea *liber, & pius voluntatis affectus;* quod Apostolus indicat dicens Philip. II. 17. *sacrificium, & obsequium fidei vestræ;* quia in hoc potissimum nostra fides a fide dæmonum distinguitur, qui, ut S. Jacobus dicit II. 19., *credunt, & contremiscunt:* credunt, inquam, non libere intellectum Deo submittentes, sed necessaria convictione compulsi.

7. Hinc patet, quantum a vera fide ii Christiani procul sint, qui eodem modo sacris Religionis mysteriis assentiuntur, ac profanis historiis, nihil de eorum sublimitate cogitant, multoque minus eadem pio animi affectu meditantur. Si ad credendum divina auctoritate permoverentur, intelligerent profecto, res esse summi momenti, quas Deus hominibus revelare propter suam ipsorum utilitatem dignatus est. Audiatur Sanctus Augustinus Tr. XXIX. in Jo. n. 6., ubi inquit: „Quid est ergo credere in Deum? Credendo diligere, credendo amare, credendo in eum ire, & ejus membris incorporari. Ipsa est ergo fides, quam de nobis, exigit Deus; & non invenit, quod exigat, nisi donaverit, quod inveniat".

CAPUT I.

Quid proprie sit fides, & circa quid versetur?

8. Fides Christianorum non solum exigit, ut firmiter, ac sine ulla dubitatione omnia ea credamus, quæ Religio sancta nobis credenda proponit; sed etiam ut ea credamus propter supernaturale motivum divinæ revelationis. Quamobrem S. Paulus in prima epist. ad Thessalon. II. 13. eos ita collaudabat: *Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud, non ut verbum hominum, sed, sicut vere est, verbum Dei.* Atque hoc est, quod Theologi scholastici vocant, *formale* objectum fidei, ut mox dicemus.

9. Neque vero a divina revelatione, quæ continetur in sacris Litteris, vel in Traditione, separari debet, aut potest suprema auctoritas Ecclesiæ quæ divini verbi sive revelati, sive traditi, custos est, & interpres, & magistra infallibilis, & quæ non aliunde, quam ab ipso Deo suam habet definiendi, & proponendi fidei articulos potestatem, ut in I. Tom. Diss. III. copiose declaratum ac demonstratum fuit. Multifariam, multisque modis olim Deus locutus est Patribus, & Prophetis, qui internæ ejusdem Dei revelationi credere tenebantur. Novissime autem nobis locutus est in Filio suo, qui omnem doctrinam suam, tanquam sacrum, & divinum depositum reliquit Ecclesiæ, eamque audire nos jussit, quando Apostolis dixit Lucæ X. 16. *Qui vos audit, me audit.* Hinc fit, eos Hæreticos, qui aliqua nobiscum credunt fidei dogmata, non alia de causa, nisi quia fallibili ipsorum ingenio a Deo revelata videntur, veram & proprie dictam fidem non habere, quia non propter id ea credunt, propter quod ea credenda sunt. Immo cum in credendo nonnisi judicium suo innitantur, quod ipsis dictat, aliquod esse revelatum, & aliunde inficiari non possint, judicium nostrum quæcumque adhibita cautione, & diligentia esse errori obnoxium, non video, quomodo ipsi queant de aliquo dogmate certum, & indubium actum fidei elicere; semper enim dubitare debent, si prudentes sint, an in discernendo vero, & legitimo divinæ revelationis sensu fallantur; præcipue cum videant, alios, nec paucos, nec indoctos homines sibi aperte repugnare, aliumque, & oppositum iisdem

(a) Patet ex his, quantum ab Apostolo, sanctisque Patribus abludat auctor epistolarum *sur la Religion essentielle à l'homme*, dum I. P. ep. 26. fidem esse vult *perceptionem evidentem Divinitatis, ejusque attributorum:* & paulo post dicit, fidem nihil aliud essentialiter esse, quam *certitudinem fundatam in cognitione naturali attributorum supremi entis.* Et quod omnem admirationem superat, audet in eadem epistola auctoritatem S. Pauli in sui patrocinium vocare. Frustra autem hanc absurdam fidei definitionem excusare, vel purgare conatur P. V. *dans une lettre accessoire sur la Foi*, dicens se non fidei peculiaris Christianorum, sed fidei generalis, & particularia distinctionem tradere voluisse; futilis enim est, vana, contradictoria, atque inaudita hæc Fidei generalia, & particularia distinctio. Sed illa urget: nonne existentia Dei, ejusque essentialia attributa objecto fidei comprehenduntur? at hæc clara, evidentique demonstratione patescunt. Contra hoc argumentum vide, quæ diximus Tom. I. Dissert. I. n. 20.

dem sacræ Scripturæ verbis sensum tribuere.

10. Ita S. Thomas 2. 2. q. 5. art. 3. docet, in hæretico, qui aliquem articulum fidei non credit, non manere fidem *neque formatam*, *neque informem*; cujus hanc reddit rationem: „ quia species „ cujuslibet habitus dependet ex formali ratione „ objecti, qua sublata, species habitus remanere „ non potest. Formale autem objectum fidei est „ veritas prima, secundum quod manifestatur in „ Scripturis sacris, *& doctrina Ecclesiæ*, quæ „ procedit ex veritate prima. Unde quicumque non „ inhæret, *sicut infallibili*, *& divinæ regulæ*, *doctrinæ Ecclesiæ*, quæ procedit ex veritate prima in Scripturis manifestata, ille non habet habitum fidei: sed ea, quæ sunt fidei, alio modo tenet, quam per fidem .... Manifestum est „ autem, quod ille, qui inhæret doctrinæ Ecclesiæ, *tanquam infallibili regulæ*, omnibus assentit, quæ Ecclesia docet; alioquin si de his, „ quæ Ecclesia docet, quæ vult, tenet, & quæ „ non vult, non tenet, jam non inhæret Ecclesiæ doctrinæ, *sicut infallibili regulæ*, sed propriæ voluntati. Et sic manifestum est, quod „ hæreticus, qui *pertinaciter* discredit unum articulum fidei, non est paratus sequi in omnibus „ doctrinam Ecclesiæ: si enim *non pertinaciter*, „ jam non est hæreticus, sed solum errans ". Id antea docuerat S. Augustinus Lib. XVII. *contra Faustum* cap. 3. ita Manichæos urgens: „ Aperte „ dicite, vos non credere Christi Evangelio. Nam „ qui in Evangelio, quod vultis, creditis, & quod „ non vultis, non creditis, vobis potius, quam Evangelio creditis ". Sed hac de re alibi dictum est satis, nunc pauca de ipso credendi actu addamus.

11. Qui quidem *primo* pertinet ad intellectum; quia assentire veritati est actus cognitionis, & judicii ab intellectu procedens; & sana cujuslibet ratio dictat, supremæ, & infallibili Dei revelationi sine ullo dubio credere, quantumvis credendorum rationem non intelligamus; imo etiam si ea, quæ Deus nobis revelat, viderentur rationi ipsi repugnare. Sic ab Apostolo Rom. IV. 18. seq. commendatur fides Abrahæ: „ Qui contra spem in spem „ credidit, ut fieret pater multarum gentium .... „ & non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum, cum jam fere centum esset annorum, & emortuam vulvam Saræ. In „ repromissione etiam Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam Deo, „ plenissime sciens, quia quæcumque promisit „ Deus, potens est & facere. Ideo reputatum est „ illi ad justitiam ".

12. Quamvis autem hæc assentiendi firmitas sit ad fidem omnino necessaria; per hanc enim fides distinguitur ab opinione fluctuante, atque instabili, non tamen in ea sola consistit fides supernaturalis, & Christiana; sed ad eam requiritur pius voluntatis consensus, quo, ut ait Apostolus in secunda ad Corinth. X. 5. *in captivitatem redigamus intellectum in obsequium Christi*. Assensus igitur fidei est etiam voluntatis actus, atque hinc exoritur fidei meritum; quod meritum sine libero nostræ voluntatis actu esse non potest. S. Thom. 2. 2. qu. 2. art. 9.: „ Ipsum autem credere, *inquit*, est actus intellectus assentientis veritati divinæ ex imperio voluntatis a Deo motæ per gratiam, & sic subjacet libero arbitrio in ordine „ ad Deum: unde actus fieri potest esse meritorius ".

13. Hinc idem Doctor Angelicus qu. 5. art. 2. ut dubium, an in dæmonibus sit fides? accurate resolvat, ita ratiocinatur: „ Intellectus *credentis* „ assentit rei creditæ, non quia ipsam videat, vel „ secundum se, vel per resolutionem ad prima „ principia per se visa; sed propter imperium voluntatis moventis intellectum. Quod autem voluntas moveat intellectum ad assentiendum, potest contingere ex duobus: uno modo ex ordine „ voluntatis ad bonum; & sic credere est actus „ laudabilis: alio modo, quia intellectus convincitur ad hoc, quod judicet, esse credendum his, „ quæ dicuntur, licet non convincatur per evidentiam rei: sicut si aliquis Propheta prænuntiaret *in sermone Domini* aliquid futurum, & „ adhiberet signum, mortuum suscitando, ex hoc „ signo convinceretur intellectus videntis, ut cognosceret manifeste, hoc dici a Deo, qui non „ mentitur; licet illud futurum, quod prædicitur, „ in se evidens non esset. Unde per hoc ratio fidei non tolleretur ". Hac præmissa doctrina ita dubium resolvit: „ Dicendum est ergo, quod in „ fidelibus Christi laudatur fides secundum primum modum, & secundum hoc non est in dæmonibus, sed solum secundo modo: vident enim „ multa manifesta indicia, ex quibus percipiunt, „ doctrinam Ecclesiæ a Deo esse; quamvis ipsi „ res ipsas, quas Ecclesia docet non videant, puta Deum esse trinum, & unum, vel aliquid hujusmodi ".

14. His pauca addamus etiam de objecto fidei, de quo breviter agit S. Thomas quæst. 1. art. 1. & 2.; & observat *primo*, objectum cujuslibet habitus cognoscitivi duo continere, scilicet id, quod materialiter cognoscitur, quod est objectum materiale: & id, per quod cognoscitur, quod est *formalis ratio* objecti. Hoc præhabito concludit S. Doctor, objectum *formale* fidei non esse, nisi *veritatem primam;* non enim fides assentit alicui veritati, nisi quia est a Deo revelata; unde ipsi veritati divinæ fides innititur, tanquam medio. Objectum autem *materiale* fidei non solum est ipse Deus, sed etiam multa alia; quæ tamen sub assensu fidei non cadunt, nisi secundum quod habent aliquem ordinem ad Deum. Sic etiam objectum medicinæ est sanitas, quia nihil medicina considerat, nisi in ordine ad sanitatem. Plura cupientibus abunde satisfacient Scholastici.

CA-

CAPUT II.

De necessitate fidei ad salutem.

15. Vetus olim Gnosticorum error fuit, etiam sine fide supernaturali, cum sola Dei cognitione Philosophos paganos consecutos esse salutem: quamobrem Pythagoræ, Platonis, Aristotelis, aliorumque imagines adorabant. Id testantur S. Irenæus Lib. I. cap. 25. S. Epiphanius *Hæresi* XXVII., Sanct. Augustinus *de Hæresibus* num. 7. & Theodoretus *de fabulis Hæret.* Idem sensisse visus est Pelagius, qui, teste Sanct. Augustino Lib. II. *Operis imperf.* n. 118. *definivit:* „ Quod non ex fi„ de Incarnationis Christi antiqui vixerint Ju„ sti, quia videlicet nondum in carne venerat „ Christus": Hunc errorem revocavit ab orco ante duo sæcula Zvvinglius, qui *in Exposit. Fidei ad Franc. I.*, quæ post ejus mortem ab Henr. Bullingero edita fuit, videndos esse dicebat cum beatis in cœlo Herculem, Theseum, Antigonum, Numam, Aristidem, aliosque hujus generis plures; præcipue autem Senecam, quem sanctissimum vocat.

16. Dolendum est etiam nonnullos Catholicos ea tradidisse, quæ huic errori proxime accedere videntur (*a*); contra quos necessitatem fidei supernaturalis in Deum, ut auctorem gratiæ, & in Christum humani generis redemptorem, demonstrabimus.

17. Pro majore autem dicendorum luce, duplex distinguenda est necessitas, altera quæ dicitur *medii*; altera, quæ est *præcepti* tantum. Prima est quando aliquid ita ad salutem necessario requiritur, ut sine eo salus nullo prorsus modo obtineri queat; nec ulla proinde ignorantia vel impotentia excusat: talis est secundum omnes Theologos Baptismi necessitas. Illud autem dicitur solum de *præcepto*, quod si propter impotentiam, vel ignorantiam invincibilem omittatur, ab æterna salute obtinenda non impedit.

18. Etiam duplex distingui solet fides, *explicita*, & *implicita*. Prima est, quando articuli fidei clare, distincte, & in se ipsis cognoscuntur, & creduntur: *secunda* autem, quando duntaxat confuse aliquid creditur; ut qui generaliter Ecclesiæ credit, etiam implicite ea omnia credit, quæ Ecclesia definivit, omnibusque Fidelibus credenda proponit. Calvinus hanc fidem *implicitam* veluti Catholicorum commentum, ad fovendam ignorantiam acriter insectatur Lib. III. *Inst.* cap. 3. Sed aliud est sub fidei implicitæ prætextu debitam in Religionis studio diligentiam omittere, quod culpabile esse, maximeque deplorandum, Catholici omnes profitentur; aliud plenam, distinctamque omnium fidei nostræ articulorum intelligentiam consequi, quod vix sapientes, & docti; rudes autem, & illiterati ne vix quidem possunt; quod Calvinus, ut Catholicos reddat odiosos, subdole confundit. Sed ad rem.

19. Inventi sunt Theologi, qui putarent, ad salutem sufficere fidem *implicitam* Dei, ut auctor est supernaturalis, qualis fides esse potest in homine in sylvis, vel inter barbaros enutrito, qui solum lumine naturali Deum, ut primam omnium rerum causam agnoscat, in votis autem habeat, cetera quoque agnoscere, credere, & facere, quæ ad salutem pertinent (*b*). Sed iis bona, & melior Theologorum pars una cum S. Thoma 2. 2. q. 2. art. 5. refragatur.

PRO-

(*a*) Nonnulli Theologi arbitrati sunt, solam existentiæ Dei, ejusque Providentiæ fidem ad salutem esse necessariam. Ita Ambrosius Catherinus in cap. II. ep. ad Rom., Tostatus in cap. XVIII. Gen., Jac. Faber Stapulensis, Fortunius Licetus, Petrus Jarricius, Horatius Tubero, aliique, quos citat Arnaldus in libro inscripto *De la necessité de la foi en J. C.* Tom. II. in fine. (Hic liber vulgatus est a Dupinio contra opus *De la vertu des Payens de M.* de la Mothe le Veyer). Etiam celebris Didacus Payva de Andrada in suis *Explicationibus Orthodoxis de controv. Rel. Capit.* Philosophiæ Paganis, qui Deum cognoscere, & colere, quantum in se erat, conati sunt, salutem denegare, vocat immanitatem, qua deterior nulla esse potest. Longius progressus est Erasmus, cujus ea de Socrate vox erat: *Parum abest ut dicam: S. Socrates ora pro me*; de Cicerone autem, *Me certe*, inquit, *non admodum adversum habituri sunt in ferandis calculis, qui sperant apud superos illum quietam vitam agere*. Præf. in Tusc. Qu. ad Jo. Ulatenum. Probus autem, apud Lupum Ferrariens. ep. 20., Ciceroni adjungit Virgilium, ceterosque probatissimos Gentiles. Latomus denique non aliam in Abrahamo, quam in Xenophonte, & Cicerone fuisse fidem, ausus est scribere, si vera narret Vossius ex fide Phil. Melancthonis Lib. III. *Hist. Pel.* P. III. Thesi XI. Ita dilatata semel via, tam multis apertus est scelestis ingressus. Pejus vero omnibus deliravit auctor libri *De Salute Aristotelis*, qui hunc Ethnicum Philosophum cum S. Joanne Baptista pene comparare non dubitavit. Novissime autem P. Gavina in sua editione *Dissertationis anagogicæ, theologicæ, paræneticæ de Paradiso*, Panormi 1761. p. 689. eam sententiam defendere se dicit, quæ *Ethnicos*, *Mahometanos*, *Hæreticos*, *Schismaticos*, *Hebræos* *turmatim salutem assequi sempiternam docet*. Ejusdem erroris accusatus est Marmontellus in suo *Belisario* c. 10., ubi pluribus Paganis idololatris salutem æternam in cœlo concedit, contra quem videri possunt *Censura Facultatis theologicæ* Parisiensis an. 1767., & *Instructio Pastoralis* Archiepiscopi Parisiensis eod. anno 1767.

(*b*) Ita sentiunt Andreas Vega Lib. VI. *in Trid. Conc.* c. 17., & 20. quem secuti sunt Suarez, Tamburinus, Card. de Lugo, aliique. Vid. Calmet Diss. præmissa Comm. in ep. S. Pauli, *An Gentiles, quibus neque de Lege Moysis, neque de Evangelio aliquid innotuit, salutem obtinere potuerint?*

PROPOSITIO I.

Fides explicita, & supernaturalis in Deum, ut auctorem gratiæ, ad salutem necessaria fuit in omni statu.

20. Et quidem *primo* aperta, & decretoria est Apostoli sententia Hebr. XI. 6. *Sine fide impossibile est placere Deo*. Porro loqui Apostolum de fide supernaturali, quæ per revelationem habetur, constat ex præmissa fidei definitione initio capitis: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium;* quæ definitio nonnisi in fidem supernaturalem revelatione innixam cadere potest. Id etiam magis constabit ex testimoniis infra adducendis.

21. Præterea idipsum confirmator auctoritate Concilii Trid. ita Sess. VI. cap. 3. definientis: „Cum „ vero Apostolus dicit Rom. V. justificari hominem per fidem, & gratiam, ea verba in eo sensu intelligenda sunt, quem perpetuus Ecclesiæ „ Catholicæ consensus tenuit, & expressit, ut scilicet per fidem ideo justificari dicamur, quia fides est humanæ salutis initium, fundamentum, „ & radix omnis justificationis, sine qua impossibile est placere Deo, & ad filiorum ejus consortium pervenire".

22. Haud sum nescius, hæc, aliaque id genus testimonia, quæ magna copia afferre possemus, ab adversariis explicari de fide saltem in voto, quemadmodum similia Scripturarum, sanctorumque Patrum testimonia, quæ omnimodam baptismi, & pœnitentiæ necessitatem evincunt, de baptismo, & pœnitentia saltem in voto explicari solent. Ita Vega, & Ripalda apud Concinam Lib. I. *in Decal.* Dissert. I. cap. 7. n. 6.

23. Veruntamen, præterquam quod hujusmodi distinctio omni prorsus destituta est fundamento, potest etiam hac invicta ratione refelli. Nemo sine charitate actuali æternam salutem consequitur, dicente S. Joanne I. epist. III. 14. *Qui non diligit, manet in morte:* charitas autem sine fide supernaturali nulla esse potest; ut enim docet S. Thomas 2. 2. qu. 4. art. 7. *Fides est prima omnium virtutum*, ubi etiam laudat S. Augustini doctrinam Lib. IV. cont. Julian. cap. 3. quod nullæ esse possunt vere virtutes, nisi præsupposita fide. Ulterius, ut idem Angelicus Doctor observat 2. 2. qu. 2. art. 3. cum ultima beatitudo hominis in quadam supernaturali Dei visione consistat, necesse est etiam, ut media, quibus eam consequimur, sint ordinis supernaturalis, ut scilicet proportio inter finem, & media servetur: „ Ultima beatitudo hominis, *inquit S. Doctor*, consistit in quadam „ supernaturali Dei visione, ad quam homo pertingere non potest, nisi per modum addiscentis „ a Deo doctore, secundum illud Jo. VI. Omnis, „ qui audit a Patre, & didicit, venit ad me .... „ Unde ad hoc, quod homo perveniat ad perfectam visionem beatitudinis, præexigitur, quod „ credat Deo, tanquam discipulus Magistro docenti".

24. Huc etiam spectat damnatio trium propositionum facta ab Innocentio IX. 2. Martii 1679. quarum prima hæc erat: „ Nonnisi fides unius Dei „ necessaria videtur necessitate medii, non autem „ explicita remuneratoris. *Secunda:* Fides late „ dicta ex testimonio creaturarum, similive motivo, ad justificationem sufficit. *Tertia:* Absolutionis capax est homo, quantumvis laboret ignorantia mysteriorum fidei, & etiamsi per negligentiam etiam culpabilem nesciat mysterium sanctissimæ Trinitatis, & Incarnationis Domini". Quæ tres propositiones a Clero quoque Gallicano an. 1700. hac censura affectæ fuerunt: *Hæ tres propositiones in Deum remuneratorem, & in Christi mediatoris nomen contumeliosæ sunt, erroneæ, & hæreticæ.*

PROPOSITIO II.

In Lege naturæ, & in Lege Mosaica ante Christi adventum necessaria semper fuit necessitate medii ad salutem aliqua fides saltem implicita mysterii Incarnationis (a).

25. Prob. *primo*, quia Abrahamo prædictum jam fuerat, omnes nationes esse per Jesum Christum salvandas. Gen. XXII. 18. *Benedicentur in semine tuo* (nempe Christo) *omnes gentes terræ*. Ulterius Judæos non fuisse justificatos, nisi per fidem in Christum venturum, multis in locis Apostolus tradit; ad Gal. II. 26. *Non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Jesu Christi*. 1. Tim. II. 5. *Unus mediator Dei & hominum homo Christus Jesus*; & 2. Cor. X. 3. idem Apostolus loquens de Patribus vet. test. *Omnes*, inquit, *eamdem escam spiritualem manducaverunt, & omnes eumdem potum spiritualem biberunt: bibebant autem de spirituali, consequente eos petra; petra autem erat Christus*. Etiam S. Petrus Actor. IV. 12. de Christo dicebat: *Non est aliud nomen de cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*. Ac demum, ut sexcenta alia omittam, Christus ipse Joannis XVI. 6. hanc veritatem luculentissime tradit, inquiens: *Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem, nisi per me:* & cap. XVII. 3. *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum*.

26. Prob. *secundo* ex SS. Patribus, quorum omni-

(a) Id negabat post Pelagium Julianus Eclanensis apud S. Augustinum Lib. II. *Operis imperf.* cap. 188. ubi eum ita alloquitur: *Agnoscimus hæresim vestram, definivit enim Pelagius, quod non ex fide Incarnationis Christi antiqui vixerint justi, quia scilicet nondum in carne venerat Christus &c.*

mnium instar esse poterit S. Augustinus, qui Lib. I. *cont. duas epist. Pelagian.* c. 24. *Quantaelibet*, inquit, *fuisse virtutis antiquos praedices justos, non eos salvos fecit, nisi fides Mediatoris*. Et Lib. II. *de pecc. origin.* c. 24. *Sine fide Incarnationis, & mortis, & resurrectionis Christi, nec antiquos justos, ut justi essent, a peccatis potuisse mundari, & Dei gratia justificari, fides christiana non dubitat*. Et epist. CXC. alias CLVII. *Illa fides sana est*, inquit, *qua credimus, nullum hominem sive majoris, sive parvae aetatis liberari a contagio mortis, & obligatione peccati, nisi per unum Mediatorem Dei, & hominum Jesum Christum*. Magistrum autem sequuntur Discipuli, S. Prosper in Ps. CIV., S. Leo Serm. XXIX. cap. 7., S. Fulgentius *de Incarn. & gratia* cap. 25., aliique.

27. Sed nemo, ut puto, clariore in luce hanc rem collocavit, quam S. Thomas, inquiens 2. 2. quaest. 2. art. 7., „ Illud proprie, & per se pertinet ad objectum fidei, per quod homo beatitudinem consequitur: via autem veniendi ad beatitudinem est mysterium incarnationis, & passionis Christi: dicitur enim Act. IV. 12. *Non est aliud nomen &c.: ideo mysterium incarnationis Christi aliqualiter oportuit omni tempore esse creditum apud omnes, diversimode tamen secundum diversitatem temporum, & personarum* .... Aliter non praefiguraverunt Christi passionem quibusdam sacrificiis, & ante legem, & sub lege, quorum quidem sacrificiorum significatum explicite Majores cognoscebant; Minores autem sub *velamine illorum sacrificiorum, credentes, ea divinitus esse* disposita de Christo venturo, quodammodo habebant velatam cognitionem. Et ea, quae ad mysterium Christi pertinent, tanto *distinctius* cognoverunt, quanto Christo propinquiores fuerunt. Post tempus autem gratiae revelatae, tam Majores, quam Minores tenentur habere fidem *explicitam* de mysteriis Christi, praecipue quantum ad ea, quae communiter in Ecclesia *solemnizantur*, & publice pronuntiantur, sicut sunt articuli Incarnationis &c. ".

28. Idem tradit multis aliis in locis; & 1. 2. quaest. 106. art. 1. ad 3. ita absolute pronunciat: *Nullus unquam habuit gratiam Spiritus Sancti, nisi per fidem Christi explicitam, vel implicitam*. Hinc S. Augustinus omnes justos, qui ante Christum floruerunt, *Christianos* fuisse dicit, quamquam hoc nomine non appellarentur (a).

29. Obj. *primo*. Nihil aliud ex Christi testimonio ad salutem requiritur, quam mandatorum observantia. Matth. XIX. 17. *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata*; & Apostolus Rom. II. 13. *Factores*, inquit, *legis justificabuntur*; atqui haec sine aliqua supernaturali, vel explicita fide Dei, ut auctoris gratiae, vel implicita Christi Redemptoris servari possunt, dicente Paulo Apostolo Rom. II. 14. *Gentes, quae legem non habent, naturaliter ea, quae legis sunt, faciunt*: ergo &c.

30. Resp., primum, & maximum legis mandatum esse Dei dilectionem super omnia; hoc autem mandatum ab eo certe adimpleri non potest, qui Deum ut auctorem gratiae vel non cognoscit, vel non credit. Rursus non solam mandatorum observantiam, sed peccati originalis remissionem ad salutem requiri, plusquam certum est; haec autem sine fide explicita Dei, & saltem implicita Redemptoris obtineri nullo tempore potuit, dicente S. Augustino „ De natura & gratia *cap.* 44. Ea „ fides justos sanavit antiquos, quae sanat & nos, „ idest Mediatoris Dei, & hominum hominis Jesu „ Christi, fides sanguinis ejus, fides crucis ejus, „ fides mortis, & resurrectionis ejus " Ceterum Apostoli dictum: *Gentes &c.* intelligendum est de Gentilibus ad fidem jam conversis, qui legem scriptam non habentes, *naturaliter*, hoc est per naturam gratia reparatam, ea, quae legis sunt, faciebant. Quod si acrius quis contendat, Paulina haec verba de Gentibus ad fidem non conversis esse intelligenda, ut reipsa a quibusdam Sanctis Patribus explicata sunt, tunc dicimus, non esse extendenda ad omnia legis naturae praecepta, quae certe a nemine inter Gentiles adamussim observata sunt, sed ad aliqua duntaxat; & haec ipsa adimplere quidem potuerunt quantum ad substantiam solum, non autem quantum ad modum, ut scilicet Deo placere possent, & ad salutem pervenire: ut enim dicit idem Apostolus Heb. XI. 6. *sine fide impossibile est placere Deo*, Confer Tract. *de Gratia* Tom. VI. Diss. II. c. 2. num. 14. seq.

31. Dices. Fides, sine qua impossibile est placere Deo, ad mentem Apostoli non est supernaturalis, sed naturalis tantum, ut patet ex iis verbis sequentibus: *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit*; tum ex aliis Rom. I. 20. & seq., quibus declarat, veteres Philosophos fuisse *inexcusabiles, quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt &c.*; videtur enim innuere, potuisse eos ad salutem pervenire, si ea naturali Dei cognitione, quam ex creaturis hauserant, bene usi fuissent ad ipsum glorificandum.

32. Resp., Apostolum ad Hebraeos loqui, non de quacumque Dei cognitione, sed de ea, quae per fidem est supernaturaliter a Deo infusam, ut patet ex verbo *credere*, & magis etiam ex fidei definitione praemissa. *Est autem fides &c.* In epist. autem ad Rom. Gentiles Philosophos recte arguit, non quod naturalis Dei cognitio iis ad justificationem, & salutem satis fuisset, sed quod ea

(a) *Eadem igitur*, inquit Lib. III. *Contra duas epistolas Pelagianorum* cap. 4. n. 11. „ fides est, & in illis, „ qui nondum nomine, sed re ipsa fuerunt antea Christiani, & in istis, qui non solum sunt, verum etiam vocantur, & in utrisque eadem gratia per Spiritum Sanctum ".

ipsa male abusi sunt, „ mutantes gloriam incor- „ ruptibilis Dei in similitudinem imaginis corru- „ ptibilis hominis, & volucrum & quadrupedum, „ & serpentum; " hoc est, abutentes Dei cognitione, ut Idolis divinos exhiberent honores.

53. Obj. *secundo*. Apoc. VII. 9. dicitur: „ Post „ hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare „ nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & linguis stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in „ manibus eorum ". Id autem nil aliud significare videtur, quam Gentilium turbam.

54. Resp. cum Bossueto, eo loco designari Martyres, ut patet ex iis verbis: *Et Palmæ in manibus eorum*. Porro hi in variis, quas Ecclesia passa est, persecutionibus innumerabiles plane sunt; unde recte appellari possunt *turba magna*, *quam dinumerare nemo poterat*. Dicuntur etiam *ex omnibus gentibus*, *& tribubus*, *& linguis*, quia S. Joannes spiritu prophetico præviderat, ex toto mundo strenuos, & gloriosos athletas Christi Domini futuros.

55. Eodem etiam sensu explicanda sunt verba Prophetæ Malachiæ I. 11. „ Ab ortu solis usque „ ad occasum magnum est nomen meum in gen- „ tibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur „ nomini meo oblatio munda; quia magnum est „ nomen meum in gentibus, dicit Dominus exer- „ cituum ". Hæc quippe prophetice prænunciata sunt de eo tempore, quo, Evangelio per Apostolos prædicato, ubique terrarum Deo sacrificari debebat oblatio munda, nempe panis Eucharisticus, ut S. Justinus explicat in *Dialogo cum Tryph.* n. 41. Justino concordant Irenæus Lib. IV. 32., Tertullianus *adv. Judæos*, & Lib. IV. *contra Marcionem*, S. Cyprianus Lib. I. *adv. Judæos*, Eusebius Cæsariensis Lib. I. *Demonstr. Evang.*, S. Joann. Chrysost. Hom. III. *Contr. Judæos*, S. Augustinus Lib. XVIII. *De Civ. Dei* cap. 35., aliique citati a Dupino (*Defense de la censure de la Faculté de Theol. de Paris, du 18. Oct. 1700. &c.* p. 411.) quod etiam fuit a Concilio Trident. animadversum Sess. XXII. cap. 1.

56. Obj. *tertio*, & est palmare adversariorum argumentum. Plures Gentiles, testibus sanctis Patribus, & justificationem, & salutem consecuti sunt. Nam S. Dionysius, vulgo Areopagita, id expresse dicit *de Eccl. Hier.* cap. 1.; cap. autem 9. hæc habet: *Altissimi unica illa rerum omnium providentia cunctos homines ad salutem Angelorum ductibus tradidit promovendos*. *Secundo* etiam clarius idipsum perhibet S. Justinus Apol. I. n. 46. inquiens: „ Qui cum ratione vixerunt, Chri- „ stiani sunt, etiamsi Athei existimati sint, qua- „ les apud Græcos fuere Socrates, & Heraclitus, „ & eorum similes; apud barbaros eutem, Abra- „ ham, Ananias, Azarias, Misael, & Elias; " ubi Socratem, & Heraclitum, cum Abramo, Elia, aliisque justis vet. Test. confundens, manifeste innuit, illos non minus, quam istos ad salutem pervenisse (*a*). *Tertio* Clemens Alex. *Ipsa quoque Philosophia*, inquit Lib. I. *Stromatum*, *Græcos pædagogi more ducebat*, *sicut lex Hebræos ad Christum*; & de eadem philosophia addit: *Quanquam per se quoque aliquando Græcos justificabat*. *Quarto* Origenes explicans ea Apostoli verba Rom. II. 10.: *Gloria*, *& honor*, *& pax omni operanti bonum*, *Judæo primum*, *& Græco*, inquit in Comment.: *Quod, ut ego capere possum*, *de Judæis*, *& Gentilibus dicit*; *utrisque nondum credentibus*. *Quinto* S. Joannes Damascenus in Serm. *de defunctis* paullo post medium: „ So- „ lius misericordiæ gratia, *inquit*, salvatos opinor „ omnes, qui in vitæ puritate nullum non perfe- „ cerunt bonum, temperanter, sobrie, tenuiter- „ que vivendo, licet non satis exercitati fuerint, „ nec divinam, ac sinceram fidem acceperint ". Demum Tostatus, aliique recentiores Theologi eamdem sententiam amplexi sunt.

57. Resp., nihil plane absurdius fingi posse, quam Paganos omni supernaturali fide in Deum, & Messiam venturum destitutos, salutem potuisse consequi, non solum quia, ut hactenus demonstratum est, hæc sine aliqua fide in Christum obtineri nullatenus potest, sed etiam quia facile esset ex historia ostendere, eos ipsos, qui majoribus virtutum laudibus celebrari solent, fuisse pluribus vitiis, præcipue autem idololatria, & superstitione, turpiter conspurcatos. Hinc ille ipse Socrates, qui ceteris morum sanctitate præfertur, jamjam moriturus Æsculepio gallum gallinaceum sacrificari jussit, quanquam Idolorum vanitatem perspectam habebat (*b*).

58. Addo, vel ipsas eorum virtutes, ob quas aliquibus visi sunt apotheosi digni, fuisse superbiæ cœno adeo coinquinatas, ut potius vitia appellari de-

(*a*) Hoc loco quammaxime abutuntur ex Heterodoxis Casaubonus in suis *Exercit. cont. Baronium*, ex Catholicis autem Card. Sfondrati in *Nodo Prædestinat. dissoluto*, Jacobus Payva Andradius in *Explicat. Orthod.*, Abbas Senon. *Dissert.* in epist. Sancti Pauli, aliique laudati a Rich. Simonio T. III. *epist. select.* epist. 24. Vid. etiam *Lettres* de Sainiore (ejusdem Auctoris) Tom. IV. Lett. 28. & Præfat. in S. Justinum P. II. cap. 7. n. 5. Qui autem plura desiderat Justini, Clementis Alex. aliorumque testimonia, adeat P. Calmet in Dissert. *De salute Gentilium*.

(*b*) Etiam παιδεραστὴς Socrates accusatus fuit; unde illud Juvenalis Sat. 2. *Inter Socraticos notissima fossa Cynædos*. Lactantius autem Lib. III. *Divin. Institut.* cap. 20. observans, illum solitum fuisse jurare *per canem*, *& anserem*, scilicet in contumeliam Deorum (ut explicat Tertullianus in *Apolog.* cap. 14.) *O hominem scurram*, inquit, *ineptum*, *perditum*, *desperatum*, *si cavillari voluit Religionem: dementem*, *si hoc serio fecit*, *ut animal turpissimum pro Deo haberet*.

debuerint, quam virtutes; similes iis Sodomae, & Gomorrhae fructibus, qui in exteriori cortice pulchri, intus nonnisi cinerem habebant. Quamobrem apposite Julianus Pomerius nos monet Lib. VIII. *de vita contempl.* cap. 1. „ ut infidelibus nihil pro- „ fuisse credamus, etiamsi sunt aliquas per cor- „ pus virtutes operati, quod eas nec a Deo suo se „ accepisse crederent, nec ad eum, qui est finis „ omnium bonorum, referre voluerant ". Et iterum: *Et quidem dico, nihil eis profuerunt* (virtutes), *immo etiam nocuerunt*. Vid. Francisc. Collius Doctor Collegii Ambros. Mediol. in Lib. *de animabus Paganorum*. Sed accedamus ad singula.

39. Ad *primum* respondet S. Thomas 2. 2. qu. 2. art. 7. ad 3., S. Dionysium, vel quisquis sit Auctor Lib. *de Eccles. Hier.*, loqui de iis Gentilibus, quibus facta est revelatio de Christo, ut patet ex Melchisedechi exemplo, quod ibidem cap. 9. adducit, *qui nequaquam inanium Deorum, sed altissimi, verique Dei sacerdos fuit*. Addit autem, *cunctos homines ad salutem Angelorum ductibus traditos esse promovendos*; docens scilicet, omnibus omnino hominibus Angelos custodes fuisse destinatos, non quasi reipsa cuncti homines eamdem salutem assequantur, sed quod Deus auxilia ad eamdem consequendam omnibus misericorditer praeparaverit; unde etiam subdit; *Solus ferme Israel prae omnibus ad veri Dei notitiam fuit conversus*. Eodem sensu Minutius Felix in *Octavio* num. 20. postquam ostendisset, Philosophos pene omnes Dei unitatem agnovisse, concludebat, ut quivis arbitretur, aut nunc Christianos Philosophos esse, aut Philosophos jam tunc fuisse Christianos.

40. Addit S. Thomas ibidem: „ Si qui tamen „ salvati fuerunt, quibus revelatio non fuit facta, „ non fuerunt salvati absque fide Mediatoris; quia „ etsi non habuerunt fidem explicitam, habuerunt „ tamen implicitam in divina providentia, cre- „ dentes, Deum esse liberatorem hominum secun- „ dum modos sibi placitos, & secundum quod ali- „ quibus veritatem cognoscentibus Spiritus revelas- „ set, secundum illud Job XXXV. *Qui docet nos* „ *super jumenta terrae* ".

41. Atque idipsum docuerat antea S. Bernardus in Epist. LXXVII. ad Hugonem, inquiens: „ Pro- „ phetae, & qui illustriores videbantur in illo po- „ pulo (*Judaico*), non omnes omnia liquido ae- „ qualiter agnoscere valuerunt, sed alii plus, a- „ lii minus: quanto magis simpliciores quique ju- „ sti, sine detrimento salutis salvationis tempus, „ modum, & ordinem nescire potuerunt: quae ta- „ men certa spe, & fide, uti promissa fuerant, „ firmissime tenuerunt? *Et infra:* Multi ergo an- „ te Salvatoris adventum, Deum omnipotentem te- „ nentes, & diligentes suae salutis gratuitum pro- „ missorem: credentes in promissione fidelem, spe- „ rantes certissimum redemptorem, in hac fide, „ & expectatione salvati sunt, licet quando, & „ qualiter, & quo ordine salus repromissa fieret, „ ignorarent ".

42. Ad *secundum* S. Justinus eos Philosophos qui exploso polytheismo unum nobiscum Deum confitebantur, *Christianos* aliqua ratione, & improprie appellat; ut si quis nostrum Lutheranos, vel Calvinistas de Trinitatis mysterio orthodoxe sentientes, Catholicos in hac parte appellare vellet, vel Haereticos a puritate fidei discedentes *Paganos* diceret, quemadmodum Constantinus M. Arianos appellari jussit *Porphyrianos*; non quia Porphyrii in omnibus doctrinam sequerentur, sed quia Christi divinitatem, non minus quam Porphyrius, negabant. Eodem sensu Tertullianus Paganos, qui in subitis, repentinisque casibus Deum singulari numero invocabant, *naturaliter Christianos* appellavit, inquiens *Apolog.* cap. 17.: *O testimonium animae naturaliter Christianae!* Quis tamen fingat, Tertullianum eos pro Christianis naturaliter natis habuisse, cum ibidem subdat cap. 18. *Fiunt, non nascuntur Christiani?* & alibi *de testimon. animae* post initium: *Fieri, non nasci solet anima Christiana*. Hoc itaque sensu S. Martyr quosdam veteres Philosophos appellavit Christianos, scilicet ex parte tantum; unde etiam subdit, *Socratem ex parte Christum cognovisse*, hoc est, cognovisse Christi religionem in aliquibus capitibus, praecipue autem in Dei unitate, ratione, quae a Deo est, ipsi facem praeferente. Ceterum in *Apolog.* secunda n. 8. & 10. eos duntaxat perfecte Christianos esse declarat, *qui non ad partem aliquam disseminatae rationis vitam instituere, sed ad totius, idest Christi cognitionem, & contemplationem*. Illa autem commixtio Socratis, & Heracliti eum Abrahamo, Elia, aliisque Justis vet. Test., non est accipienda quantum ad omnia, ita ut illi, non secus ac isti, ad aeternae salutis portum pervenerint; sed quantum ad aliqua, praecipue autem quantum ad Dei unitatem, quam Socrates, Heraclitus, aliique saniores Philosophi, non secus ac Abraham, Elias, aliique Justi, agnoverunt. Confer Prud. Maranum in *Praef.* ad Opp. S. Justini. Nat. Alex. Dissert. VI. in Saec. II. & Arnaldum *Necessité de la foi en J. C.* p. 2. cap. 1.

43. Ad *tertium*. Clemens Alexandrinus vim justificandi Philosophiae tribuit sensu omnino improprio, quatenus recta, sanaque Philosophia homines ab idololatriae, superstitionisque praejudiciis liberans, eos quodammodo ad suscipiendas Religionis Christianae veritates disponebat, quamquam remote solum, & ut ita dicam *negative*. Se luculenter explicat Alexandrinus Philosophus ibidem dicens. „ Non comprehendit quidem Graeca Phi- „ losophia veritatis magnitudinem & est adhuc im- „ becillis ad mandata Domini exequenda, & re- „ gali doctrinae maxime viam parat, utcumque „ castigans, & mores formans prius. *Tum postea:* „ Quamquam per se quoque aliquando Graecos ju- „ stificabat Philosophia, sed non ad universam, „ ac generalem justitiam, ad quam cooperatrix, „ & adjutrix invenitur, sicut primus, & secundus „ gradus ei, qui ascendit in coenaculum, & gram- „ ma-

„ maticus ei, qui est philosophaturus ". Etiam Philosophia dicitur a Clemente *justificare*, quia, ut ipse ait Lib. I. *Strom.*, *Debilem adversus eam* (scilicet Selvatoris nostri doctrinam) *efficit sophisticam argumentationem*, *& propulsans dolosas adversus veritatem insidias*, *dicta est vineæ apta sepes*, *& vallus*. Sed alibi luculenter tradit, hanc philosophiam iis prorsus inutilem esse, qui præterea ad veram Christi fidem non perveniunt. *Iis*, inquit Lib. VI. *Stromatum*, *qui justi erant a Philosophia*, *non solum opus erat fide in Deum*, *sed etiam ut ab idolorum cultu discederent* (a).

44. Ad *quartum*. Origenes verba Apostoli de quadam gloria temporali interpretatur, quam reddendam putabat, nedum Judæis, sed etiam Infidelibus, si bene operentur; non autem loquitur de vita æterna, quam sine fide in Christum obtineri posse, aperte inficiatur dicens: „ Et vis scire, „ quia nullius est vita æterna, nisi ejus, qui cre„ dat in Christum? Audi Salvatoris ipsius vocem „ evidenter in Evangeliis designatam: Hæc est au„ tem vita æterna, ut cognoscant te solum verum „ Deum, & quem misisti Jesum Christum. O„ mnis enim, qui non agnovit Patrem solum Deum, „ & Filium ejus Jesum Christum, alienus est ab „ æternitate vitæ ".

45. Ad *quintum*. Ab emunctiorum narium criticis hujusmodi sermo S. Damasceno abjudicatur, utpote tanto Theologo prorsus indignus (Vid. infra num 68.). Ulterius tantum abest, ut ex eo possit gentilium salus ostendi, quin potius contrarium luculenter eruitur. Illius enim sermones Auctor pro certo habet; omnes, qui sine fide in Christum Servatorem vixerunt, quamvis operum probitate inclaruerint, damnatos tamen fuisse, quod nostræ sententiæ conforme omnino est. At vero putat, Christum descendentem ed inferos istis hominibus damnatis Evangelium prædicasse, eosque prius ad fidem adduxisse, deinde autem ad selutem. Quæ doctrina etiamsi admitteretur, nobis nec minimum officeret; falsa tamen, & erronea est, & a SS. Philastrio *Hær.* LXXIV., & Augustino *Hær.* LXXIX., in hæresibus numerata. Quemadmodum etiam fabulie accenseri debet similis opinio Hermæ, qui in *Pastore* Lib. III. *Similit.* 9. putavit, Apostolos post obitum descendentes ad inferos, his, qui ante obierant, prædicasse, & baptismum ministrasse, ut salvi fierent.

46. Ad *ultimum*. Non vacat recentiorum Scriptorum libros diligentius examinare; neque enim tanta est eorumdem auctoritas, ut etiamsi contrarii essent, nostram propositionem adeo validie argumentis comprobatam labefactare possent.

47. Obj. *quarto*, S. Gregorius Nazianz. *Orat.* XXII. doctrinam de necessitate fidei in Christum ad salutem, non tanquam omnine certam, sed solum *ut probabilem* tradit: „ Hic sermo, *inquiens*, „ est mihi quidem, atque omnibus Dei amore præ„ ditis vehementer probabilius, neminem videlicet „ eorum, qui ante Christi adventum numeros o„ mnes virtutis expleverunt, id citra Christi fidem „ esse consecutum ". *Secundo* S. Jo. Chrysostomus Hom. XXXVII. in Matth. de Vet. Test. loquens: „ Poterant homines, *inquit*, tunc etiam „ ipsum (*Christum*) non confessi salvari; non e„ nim Christi, qui nondum venerat, ab illis cul„ tus petebatur, sed ut idolorum cultu spreto so„ lum Deum conditorem omnium noscerent..... „ tunc enim sufficiebat, unum Deum nosse. Nunc „ autem non ita est, sed necessaria est ad salutem „ Christi cognitio; *quod uberius ibidem declarat*. „ Tertio *S. Cirillus Lib. III.* de adorat. in spiritu „ & veritate *docet*: Deum per legis anfractus Ju„ dæos ad terram promissam deduxisse, cum e„ contra novi Testamenti fideles brevi compendio, „ nimirum per fidem in Christum, deducat ".

48. Resp. ad *primum*, *Probabile* a S. Gregorio ibi sumi non pro opinione dubia, sed pro certa sententia, quo sensu non raro apud veteres hæc vox usurpata invenitur. Id petet ex ipsis verbis: *σφόδρα πιθανὸς λόγος ἐμοὶ, καὶ πᾶσι τοῖς φιλοθέοις*; idest *probabilis admodum sermo mihi*, *atque omnibus Deum amantibus*; neque enim dicere potuisset, hanc sententiam omnibus *Deum amantibus*, *seu fidelibus* probari, si dubia esset. Vid. Billius in not. in hunc locum.

49. Ad *secundum*. Verba S. Joan. Chrisostomi explicanda sunt de fide *explicita* in Salvatorem, quæ in Vet. Testamento minime necessaria erat: ceterum sine aliqua fide, saltem implicita, non putuisse homines in veteri lege salvari, sexcentis in locis tradit S. Pater; ut cum Hom. VII. in epist. ad Rom. inquit: „ Nam si neque lex naturalis „ profuit, neque lex scripta amplius quidquam „ præstitit, sed ambæ istæ leges gravaverunt eos, „ qui eis non, ut par erat, usi sunt, restat, ut „ necessaria sit salus; quæ per fidem obtinetur ". Et iterum: *Omnes peccaverunt*, *nec aliter*, *quam per fidem salvari possumus*. Adi sis Sixtum Senensem Lib. VI. *Biblioth. sanctæ* adnot. 51.

50. Ad *tertium*. S. Cyrillus nihil aliud sibi vult, quam Deum in Vet. Testamento clare non revelasse Judæis omnia Religionis nostræ mysteria, quemadmodum fecit Christus in novo, hinc recte dicit, Judæos per legis anfractus, addita tamen fide saltem *implicita*, fideles autem brevi compendio sine lege per fidem *explicitam* fuisse ad salutem perductos.

51. Obj. *quinto* ex ratione. *Primo* pugnat cum bo-

(a) Mala fide Montacutius in hoc textu particulam *solum* transposuit, legens: *iis*, *qui justi erant a Philosophia non requirebatur fides*, *sed ut solum recederent ab idololatria*, male inquam; ita enim textus græcus habet: *Τοῖς δὲ κατὰ φιλοσοφίαν δικαίοις οὐχ ἡ πίστις μόνον, ἡ εἰς τὸν Κύριον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀποστῆναι τῆς εἰδωλολατρείας*.

bonitate Dei, qui *omnes homines vult salvos fieri*, I. Tim. II. 4., exigere ab omnibus fidem supernaturalem, quæ quamplurimis, qui nihil unquam de Deo auctore gratiæ, aut de Messia audiverunt, est omnino impossibilis: ut enim ajebat Apostolus Rom. X. 14.: „ Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt; aut quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante "? Deus autem Optimus Maximus impossibilia non jubet. *Secundo* nostra sententia pugnat etiam cum ea veritate sæpius in Scripturis insinuata, *quod non est personarum acceptor Deus, sed in omni gente, qui timet Deum, & operatur justitiam, acceptus est illi*. Act. X. 34., & Rom. II. 11., & alibi. *Tertio* pugnat cum exiomate illo Theologico: *Facienti quod in se est, Deus non denegat, gratiam*.

52. Resp. ad *primum*, supposito peccato originali, nullam divinæ bonitati maculam aspergi, etiamsi omnes prorsus homines in massa perditionis desererentur: „ Nulla, *inquit Bellarminus Lib. II.* de Grat., & Lib. arb. *cap.* 4. esset in Deo iniquitas, si non solum aliquibus, sed etiam omnibus auxilium sufficiens ad salutem negaret. Hæc propositio certissima est apud eos, qui ex divinis Litteris peccatum origiuale noverunt &c. ": & ante Bellarminum S. Thomas 2. 2. quæst. 2. art. 5. ad 1.: „ Si in potestate hominis, *inquit*, aliquid esse dicatur, excluso auxilio gratiæ, sic ad multa tenetur homo, ad quæ non potest sine gratia reparante, sicut ad diligendum Deum, & proximum, & similiter ad credendum articulos fidei: sed tamen hoc potest cum auxilio gratiæ; quod quidem auxilium quibuscumque divinitus datur, misericorditer datur; quibus autem non datur, ex justitia non datur, in pœnam præcedentis, aut saltem originalis peccati, ut S. Augustinus dicit de corrept. & gratia *cap.* 5. & 6. ".

53. Id vero absurdum minime esse, liquido, apparet in exemplo tot puerorum, qui in utero matris decedunt, quin ullum suppetat medium, quo per baptismum originalis noxa in iis deleri possit. Quemadmodum enim fide certum est, omnes istos pueros sola peccati originalis labe aspersos, cujuscumque autem alterius peccati immunes, nulla posse ratione salvari, quin tamen aliquid vel minimum divinæ bonitati derogetur: ita multo minus iniquitas erit apud Deum, si alios homines, nedum originali culpa, sed aliis etiam sceleribus pollutos, in tenebris gentilitatis, & in umbra mortis relinquat, ubi salus ipsis plane impossibilis est. *Vobis ora obstruunt*, dicebat olim in simili occasione Pelagianis S. Augustinus, *& linguas premunt, qui loqui nondum valent*. Illud tamen serio attendendum est, quod sicut parvulis non imputatur ad culpam, si baptismum non recipiant, quem recipere, nequeunt, sed solum in ipsis remanet culpa originalis, quæ deleri sine baptismate nequit; ita infidelibus non imputatur ad culpam, quod non credant ea, quæ ipsis non annunciantur.

54. Audiatur S. Thomas 2. 2. qu. 10. art. 1., ubi docet, hanc infidelitatem pure *negativam* in illis, qui nihil audierunt de fide, *non habere rationem peccati, sed magis pœnæ; quia talis ignorantia divinorum ex peccato primi parentis consecuta est*. Post autem addit: „ Qui autem sic sunt infideles, damnantur quidem propter alia peccata, quæ sine fide remitti non possunt, non autem damnantur propter infidelitatis peccatum ". Sed & illud addendum, Deum pro infinita sua misericordia etiam istis Infidelibus præsto adfuturum, si ipsi divinæ lucis, quæ illuminat omnem hominem, ductum sequentes, facerent, quod in se est. Quod tamen axioma recte intelligendum est, ut mox explicabimus.

55. Ad *secundum* ita respondet S. Thomas 1. 2. quæst. 98. art. 4. ad 2.: „ Acceptio personarum habet locum in his, quæ ex debito dantur. In his vero; quæ ex gratuita voluntate conferuntur, acceptio personarum locum non habet. Non enim est personarum acceptor, qui ex liberalitate de suo dat uni, & non alteri ..... Salutaria autem beneficia Deus humano generi confert ex sua gratia: unde non est personarum acceptor, si quibusdam præ aliis conferat: unde S. Augustinus dicit *de prædest*. SS. cap. 8.: Omnes, quos Deus docet, misericordia docet; quos autem non docet, judicio non docet; hoc enim venit ex damnatione humani generis pro peccato primi parentis ".

56. Ad *tertium*. Illud axioma: *Facienti quod in se est, Deus non denegat gratiam* &c. cum S. Thoma, aliisque Catholicis Theologis, paucis exceptis, quorum doctrina nimis laxa est, de illis intelligi debet, qui faciunt, quod in se est ex viribus gratiæ, qua præveniuntur, non autem ex viribus naturæ, quæ ad opera salutaria nihil valet sine gratia. Vid. Tract. *de Gratia* Tom. VI. Diss. II. n. 115.

57. Inst. Saltem puer baptizatus, si postea in sylvis, vel inter barbaros enutritus juxta rationis dictamen vivat, etiam sine fide salutem obtinebit.

58. Resp. cum S. Thoma Quæst. XIV. *de Verit*. art. 11. ad 2. „ certissime tenendum esse, quod Deus tali homini, vel per internam inspirationem revelaret ea, quæ sunt ad credendum necessaria, vel aliquem fidei prædicatorem ad eum dirigeret, sicut misit Petrum ad Cornelium ". Cum enim puer per baptismum gratia habituali instructus sit, illi deesse non possunt auxilia ad salutem necessaria. Vid. Tom. VI. Diss. IV. num. 53. seq.

59. Colliges, hæc dicta esse de lege ordinaria Dei; sunt enim Theologi, qui aliam disputationem instituunt, an *absolute, & de potentia Dei extraordinaria* possit homo sine fide salvari; quam controversiam aliis dirimendam relinquimus.

AP-

APPENDIX

Qua ostenditur, commentitiam esse Trajani ab igne æterno liberationem S. Gregorii precibus.

60. Pervulgata olim, pluribusque credita fuit de Trajani ab inferni pœnis liberatione fabula. Res autem communiter sic exponi solet. Trajano aliquando ad bellum cum exercitu eunti vidua se se obtulit, quæ senio, dolore, ac paupertate confecta, justam de unici filii sui occisoribus vindictam postulabat. Imperator viduæ commiseratione motus, totam illam bellicam expeditionem suspendit; viduæ causam ex juridicis sanctionibus integre cognovit; nec prius se loco movit, quam viduæ plene satisfactum fuisset. Fertur itaque, S. Gregorium M. insignis hujus Trajani pietatis aliquando recordatum, ad S. Petri Basilicam tantum orasse, & flevisse, quousque de illius liberatione ab inferno ex divina revelatione certior factus fuerit. Alii rem aliter narrant, & fabulas fabulis insarciunt, ut quod incredibile per se est, multo incredibilius efficiatur.

61. Exploditur autem primo hæc fabula, quia lex est generalis, supplicium, quod reprobis in alia vita paratum est, futurum æternum, Matth. XXV. 41. 46.: neminem insuper sine baptismo, & fide posse salutem assequi, Joann. III. 5. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei;* & Marci XVI. 16. *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit: qui vero non crediderit, condemnabitur:* non est itaque verisimile contra præfatas leges Trajanum ab æternis pœnis, quibus justissime addictus erat, fuisse liberatum, & absque fide, & baptismo in cœlum evectum. Et quamquam concedatur; potuisse Deum *absolute* hujusmodi leges dispensare, quis tamen asserere audeat, reipsa eum dispensasse, cum neque ex S. Gregorio, neque ex aliis testibus, qui valeant fidem indubiam facere, id eruatur?".

62. Præterea S. Gregorius Lib. XXXIV. *Moral.* cap. 16. aperte negat, esse pro damnatis orandum. Confutans enim quorumdam opinionem, putantium, Sanctos oraturos pro damnatis: „ Quomodo, *inquit*, pro illis tunc orabunt, quando jam nullatenus possunt ad justitiæ opera ab iniquitate „ commutari? Eadem itaque causa est, cur non „ oretur tunc pro hominibus igni æterno damnatis, quæ nunc etiam causa est, ut non oretur „ pro diabolo, Angelisque ejus æterno supplicio „ deputatis: quæ nunc etiam causa est, ut non orent sancti homines pro hominibus infidelibus, „ impiissima defunctis ". Quæ cum docuerit S. Gregorius, quis verisimile putet, eum contra sua principia voluisse pro Principe Ethnico, & Ecclesiæ persecutore, avaro insuper, injusto, vino dedito, aliisque vitiis coinquinato orare? Confer Dion. Cassium in ejus vita, Spartianum in *Hadriano*, & Julianum Apostat. in *Convivio Deorum*; ac de ejus persecutione in Christianos, vide Ruinart Præf. in *Acta Martyrum* n. 31. (*a*).

63. Ultimo loco non levem in re per se incredibili suspicionem ingerit auctorum dissentio; ut enim Baronius observat ad an. 604.: „ Alii dicunt „ Trajanum ad vitam revocatum a S. Gregorio, „ & baptizatum, rursusque vita functum abiisse „ in cœlum: alii non revixisse corpus, sed clanculo animam a Gregorio baptizatam: alii, nequaquam ab inferis liberatam, sed pœnis, ut „ dicunt, allevatam: atque ita fabulas fabulis addidere, ut ridiculum etiam demum sit superadditum de Trajani cranio cum vivida adhuc „ lingua reperto, quo ipse suam miseriam deplorans, ad commiserationem S. Gregorium commoverit ". Accedit, tam præclari illius facinoris, quo ad orandum pro Trajano S. Gregorium premotum fuisse dicunt, altum esse apud veteres silentium, præcipue vero apud Plinium, qui cum in Panegyrico Trajano dicto, nihil eorum, quæ ad Trajani laudes pertinebant, omiserit, hujus tamen eximiæ erga illam viduam pietatis nullam habet mentionem.

64. Obj. *primo*. Paulus Warnefridus Diaconus Ecclesiæ Aquilejensis, & Monachus Cassinensis, cujus obitus secundum Mabillonium Lib. XXIV. *Annal.* p. 341. contigit an. 784. in *vita S. Gregorii* n. 27. hoc factum narrat. Id ipsum refert S. Jo. Damascenus, auctor Paulo coævus, cujus mors contigit ante an. 787., in *Oratione de iis, qui in fide dormierunt*, quam legitimum esse ejusdem fœtum, Philippus Solitarius, Zonaras, Glycas, Theodorus Balsamon, aliique testantur. Accedit demum auctoritas Joannis Diaconi Ecclesiæ Rom. in vita S. Gregorii, jussu Joann. VIII. adornata Lib. IV. cap. 44., quam fuisse a summis Pontificibus unanimi calculo probatam, a pluribus Ecclesiis receptam, & a populis cum ædificatione versatam, testis est Guitmundus Lib. II. *De Eucharistia* (*b*).

65.

(*a*) Addi possunt, quæ habet Lib. VII. epist. 15. ad Gregorium Presbyterum, & Theodorum Diaconum Ecclesiæ Constantinopol. ita scribens: *Agnovi, quod Dilectio vestra dixisset, Jesum Christum ad inferos descendentem omnes, qui illic confiterentur eum Deum, salvasse, atque a pœnis debitis liberasse. De qua re volo, ut Charitas vestra longe aliter sentiat. Descendens quippe ad inferos solos illos per suam gratiam liberavit, qui eum & venturum esse crediderunt, & præcepta ejus vivendo tenuerunt. Constat autem, quia post Incarnationem Domini nullus etiam ex his salvari potest, qui fidem illius tenent, & vitam fidei non habent: Confitentur se nosse Deum, factis autem negant* (ad Titum I. 16.).

(*b*) Utraque vita S. Gregorii a duobus Diaconis Paulo Warnefrido, & Joanne scripta habetur in Tom. IV. Operum S. Gregorii edit. Monachorum S. Benedicti.

65. Resp. ad *primum*. Non sufficere auctoritatem Pauli Warnefridi, ut rem credamus, quæ & incredibilis per se est, & ab auctoribus majori fide dignis prætermittitur, & cum S. Gregorii doctrina aperte pugnat: præcipue cum hujus tam insignis miraculi nullum prorsus afferat testem; & quamquam fatetur, hac de re a minus perfectæ fidei, & curiosis quædam quæri posse, aa tamen silentio præterit concludens: *Tutius videtur in hoc actu divinæ pietatis, & potestatis judiciam venerari, & a nemine discuti*.

66. Ad *secundum*, a viris eruditissimis Arcudio, Bellarmino, Leone Allatio, & P. le Quien Diss. V. inter *Damascenicas* hanc Orationem S. Joan. Damasceno abjudicari, & quidem pluribus de causis. *Primo* enim dicit, non solum animas Trajani, & Falconillæ a gehenna in cœlum migrasse, verum etiam plures alios infernalibus pœnis propter infidelitatem damnatos, fuisse a Christo descendente ad Inferos ad fidem, & pœnitentiam adductos: hoc autem & per se falsum est, & iis aperte contrarium, quæ S. Joan. Damascenus docet Lib. II. *de fide* cap. 4., videlicet: „ Illud hominibus mortem præstare, quod lapsus „ Angelis. Post lapsum anim nulla ipsis est pœ„ nitentia, uti nec hominibus post mortem". Ulterius laudat Orationem S. Athanasii *de iis, qui e vita discesserunt*, quæ nullibi extat, nec ab ullo alio memoratur; tum etiam quamdam S. Gregorii Nysseni sententiam, quæ in ejus operibus non invenitur. Accedit diversitas styli, verborum, sententiarum, ut nihil magis dissimile aliis S. Joan. Damasceni operibus inveniri possit. *Demum* prodigii fere loco est, Joannem Diaconum, qui ad stabiliendam hujusmodi fabulam obscuris & apocryphis documentis est usus, voluisse tanti Patris auctoritatem præterire: quamquam enim Joannes Diaconus græcas litteras ignoraret, scimus tamen, eum Anastasii Bibliothecarii opera usum fuisse, ut Græcorum libros cognosceret.

67. Sed si etiam certis argumentis ostendaretur, illam Orationem esse S. Jo. Damasceni, nobis religio minime forat, ab eo hac in parte modeste recedere; quemadmodum nemo prudens ei fidem adjungeret, dum in eadem Oratione ex Lausiaca Palladii historia refert, Macarium quemdam ab humano cranio in via reperto sciscitatum fuisse, an defuncti nonnihil solatii aliquando perciperent? respondisse autem cranium: *Quo tempore mortuorum causa preces offers, tum sane nonnullius solatii sensu afficimur*; erat autem cranium illud Sacerdotis ethnici, ut nonnulli opinantur apud S. Thomam in IV. *Sent.* dist. 45. qu. 2. art. 2. arg. 4. Porro hæc fabula neque in Lausiaca Palladii historia, neque in vita S. Macarii reperitur. Addit etiam, Falconillam feminam Paganam, fuisse precibus S. Theclæ; non minus quam Trajanum ab inferni pœnis extractam, cujus rei nullibi apud alios auctores vestigium extat. Ne igitur his, aliisque similibus somniis assentiri cogamur, auctori *Orationis de Fidelibus defunctis* fidem adjungere non possumus.

68. Ad *tertium*. Multa sunt, quæ, ne Joanni Diacono hac in re subscribamus, nos movent. *Primo* ille auctor est 300. circiter annis S. Gregorio posterior: hanc vero fabulam non ex probatis S. Gregorii aetis, quæ in Ecclesia Rom. asservabantur, sed ex obscuris quibusdam Anglo-Saxonis monumentis hausit. *Legitur*, inquit, *penes easdem Anglorum Ecclesias*. *Ulterius* fatetur, non fuisse suæ narrationi a Romanis adhibitam fidem, ibidem subdens: „ Sed cum de superioribus miracu„ lis Romanorum sit nemo, qui dubitet, de hoc, „ quod apud Saxones legitur; hujus precibus Tra„ jani animam ab inferni cruciatibus liberatam, „ ob id vel maxime dubitari videtur, quod tan„ tus Doctor nequaquam præsumeret pro Pagano „ prorsus orare &c." Illud vero lepidum, quod ad hanc objectionem retundendam subjungit: *Non legitur pro Trajano Gregorium exorasse, sed tantum flevisse*. *Demum* & illud plane ad mensuræ cumulum addit, quod notandum ibidem dicit, animam Trajani fuisse solummodo ab Inferni cruciatibus liberatam, non autem in Paradiso repositam, quasi medius sit inter Paradisum, & Infernum locus (*a*).

69. Obj. *secundo*. In Euchologio Græcorum c. 96. edit. Venetæ ap. Christoph. Zanettum p. 214. (Vid. etiam Bibl. Græca Fabricii Tom. V.) ita Deo supplicatur: „ Quemadmodum Trajanum per „ intentam servi tui Gregorii Dialogi intercessio„ nem flagro solvisti, exaudi etiam nos te orantes „ non pro idolorum cultore, sed pro fideli servo „ tuo &c." videtur igitur verum esse, quod auctor *Orationis pro defunctis* asserit, totum scilicet orientem esse hujus miraculi testem.

70. Resp., Euchologia in rebus historicis, cujusmodi ista est, non majore fidem facere, quam eorumdem auctores; neque enim historias, quæ in Euchologiis continentur, Ecclesia ut credendas proponit, & earum aliquæ a diligentioribus Criticis falsitatis convictæ sunt, atque Euchologia non semel emendata. Id multo facilius contingere potuit in Euchologiis Græcis: posquam enim Ecclesia Græca dolendo schismate a Latina divisa est, vix dici potest, in quantas ignorantiæ tenebras inciderit. Verisimila autem est, ut Jacobus Billius observat in hunc loc. *Orat. pseudo-Damasc.* ex memorata mox pseudo-Damasceni Oratione hanc fabulam in Græcum Euchologium irrepsisse.

71. Obj. *tertio*. Trajani liberatio habetur etiam in Revelationibus S. Birgittæ Lib. IV. c. 13. quæ in Concilio Basileensi approbatæ dicuntur: quasque Card. Turrecremata non solum probavit, sed acri„ ter

(a) Caterum de fide Joannis Diaconi videri potest Liber Apologeticus Antonii Gallonii Congregat. Oratorii apud Richardum Simonium *Lettres Choisies* Tom. III. pag. 63.

ter defendit; tum in Revelationibus S. Methildis Lib. V. cap. 6.

72. Resp., hujusmodi Revelationibus fidem non esse adhibendam, quando rem continent & per se incredibilem, & quæ etiem cum Revelatione divina, quæ certissima sine dubio est, parum cohæret; divina autem revelatio nos docet, æternam futuram impiorum demnationem (b). Addo, has revelationes inter se non congruere; nam S. Birgitta dicit, animem Trajani fuisse ex inferis in sublimen gradum evectam, Sancta vero Methildes dicit, velle Deum, ut homines leteet, quid ex sua liberalitate de Trajani anima statuerit. Vid. Baronius ad an. 604. n. 47.

73. Obj. *quarto*. Similis ab inferno liberationis habetur exemplum in *Actis S. Perpetuæ*, quorum authentiam contra Basnaginm viudicavit Card. Orsi Diss. *de Actis &c.* ibi enim refertor, Dinocretem S. Perpetuæ fratrem, qui in loco tenebricoso damnatus jacebet, fuisse ejus precibus liberatum.

74. Resp. cum S. Augustino Lib. I. *de Orig. anim.* cap. 10., & Lib. III. c. 9., Dinocratem non ex inferno, sed ex Purgatorio, ubi quorumdam levium peccatorum pœnas luebat, fuisse liberetum. Cum enim septennis obierit, probabile est, aliquo levi peccato fuisse coinquinatum. Certum est etiam, eum fuisse beptizatum, cum S. Perpetua testetur, totam familiam suam, excepto patre, Christianam Religionem coluisse.

75. Obj. *ultimo* nubem veluti Auctorum, quibus hæc Trejani liberatio omni fide digna visa est. Inter ceteros S. Thomas eam pro certa habet in IV. Dist. 45. qu. 2. art. 2. sol. 1. ad 1. quem sequuntur S. Antoninus, Vinc. Bellovacensis, Gersonius, Tostatus, Ciacconius, aliique innumeri (a).

76. Resp., Auctoribus istis opponi posse alios, sin minus numero; saltem auctoritate certe præferendis; utpote qui severioris criticæ legibus in factis ponderandis usi sunt, Baronium Tom. VIII. Ann. ad an. 604., Bellarminum Lib. II. *de Purg.* c. 8., Melchiorem Canum Lib. II. *De Locis Theol.* c. 2., Nat. Alexandrum Diss. I. in Sæc. II., Card. Orsium Tom. XX. *Hist. Eccl.* Lib. XLV. n. 68., aliosque non paucos. Quantum vero ad S. Thomam, recte observat Joan. Nicolai in not., eum hypothetice loqui, non autem absolute; videlicet supposita historiæ veritate (quam discutere ipsius instituti non erat), eam fidei dogmati de æternitate pœnarum conciliat, docens, si qui ab inferno liberati dicuntur, eos non fuisse inferno finaliter deputatos, sed secundum præsentem propriorum meritorum justitiam.

CAPUT III.

Ostenditur, in lege Evangelica esse necessariam ad salutem fidem explicitam Incarnationis D. N. J. C., & Trinitatis (c).

77. Id Christus Dominus aperte declarat Joan. III. 14. & seq. dicens: „ Sicut Móyses exaltavit „ serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium „ hominis, ut omnis, qui credit in ipsum, non „ pereet, sed habeat vitam æternam"; quibus verbis ostenditur, ita ad salutem esse necessariam fidem in Christum Dominum, quemadmodum a serpentum morsibus in deserto laceratis necesse erat aspicere serpentem æneum a Moyse erectum, ut sanarentor, Num. XXI. Præterea Christus generaliter, & sine ulla restrictione discipulis suis mandavit, Marci XVI. 15., ut euntes in mundum universum Evangelium prædicarent omni creatoræ, & immediate subdit: *Qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur:* quæ verbe S. Bernardus expendens in tract. ad Hugonem de Sancto Victore c. 2. (alias epist. 77.) observat, quod Salvator non dixerit: „ Qui vero baptizatus non fuerit, sed tantum: qui vero non crediderit, condemnabitur, „ nimirum innuens, solam interdum fidem sufficere ad salutem, & sine ipsa sufficere nihil": unde concluditur, in adultis majorem esse fidei, quam

(a) Bened. XIV. *De Canonizat. Sanctorum* Lib. II. c. 32. n. 11. *Sciendum est*, inquit, *approbationem istam* (revelationum) *nihil aliud esse, quam permissionem, ut edantur ad fidelium institutionem, & utilitatem post maturum examen; siquidem in hisce revelationibus taliter approbatis licet non debeatur, nec possit adhiberi assensus fidei catholicæ, debetur tamen assensus fidei humanæ juxta prudentiæ regelas*. Et Fr. Veronius in sua *Regula fidei Cathol.* quam probarunt & ediderunt duo doctissimi fratres Adrianus, & Petrus de Walenburch, ad calcem Tom. II. *de Controv. fidei* Coloniæ Agripp. 1670. cap. I. §. 3. inquit, *nihil esse de fide divina eorum omnium, quæ novimus ex revelationibus factis post tempora Apostolorum .... quarum myriades sont in Vitis Sanctorum, Catharinæ Senensis, Birgittæ &c.; etiamsi approbatæ forent tales visiones a quibusdam Conciliis, etiamsi universalibus, quales aliqua referuntur in secundo Niceno &c.* Vid. Eus. Amort. de Revelationibus.

(b) Lepidum est, quod Tostatus scribit super IV. Reg. Qu. 57. *De Gregorio autem dicendum, quod ipse orando pro Trajano peccavit, quia oravit pro eo, quem damnatum esse sciebat vel credebat firmiter; & ob hoc punitus est, quia tota vita ejus in languoribus fuit.* Alphonsus autem Ciacconius, quem Jac. Augustus Thuanus *rei antiquariæ peritissimum* vocavit, *Historiam edidit de anima Trajani precibus D. Gregorii Papæ ab inferis liberata*, primo quidem Romæ an. 1566. simul cum columna Trajani figuris æneis Hieronymi Mutiani illustrata, cum hoc titulo: *Historia utriusque belli Dacici a Trajano Cæsore gesti ex simulacris, quæ in ejusdem columna Romæ visuntur collecta* in fol.; post eutem iterum seorsim recusa est in quarto an. 1585.; ec tandem in linguam italicam verse a Franc. Pifferi Monacho Camaldulensi.

(c) Id negant Arminiani, Phil. Limborchius Lib. V. *Theol. Christ.* c. 9. §. 8. seq., & Episcopius *Inst. Theol.* Lib. IV. Sect. V. c. 10.

quam actualis baptismi necessitatem; cum actualis baptismi susceptio in casu impotentiæ per ardens ejusdem suscipiendi votum suppleri possit.

78. Hanc veritatem adeo certam apud omnes Catholicos reputavit S. Augustinus, ut non dubitaverit ex ea contra Monachos Adrumetinos ita argumentum efformare *de Correpț. & gratia* cap. 7., „ Si enim, ut Veritas loquitur, nemo liberatur a „ damnatione, quæ facta est per Adam, nisi per „ fidem Jesu Christi, & tamen ab hac damnatione „ non se liberabunt, qui poterunt dicere, non se „ audivisse Evangelium Christi, cum fides ex auditu sit Rom. X. 17., quanto minus se liberabunt, qui dicturi sunt, perseverantiam non accepimus? Justior enim videtur excusatio dicentium, non accepimus perseverantiam; quoniam „ potest dici: homo, in eo quod audieras, & te„ nueras, in eo perseverares, si velles: nullo autem modo dici potest: id quod non audieras, „ crederes, si velles ".

79. S. etiam Thomas 2. 2. qu. 2. art. 7. postquam docuerat, mysterium Incarnationis *implicite*, *& obumbrate* fuisse ante Messiæ adventum a minoribus creditum subdit: „ Post tempus autem gratiæ revelatæ tam majores, quam minores tenentur habere fidem explicitam de mysteriis Christi, „ præcipue quantum ad ea, quæ communiter in „ Ecclesia solemnizantur, & publice proponuntur, „ sicuti sunt articuli Incarnationis (*qui scilicet continentur in Symbolo*). Alias autem subtiles considerationes circa Incarnationis articulos tenentur „ aliqui magis, vel minus explicite credere, secundum quod convenit statui, & officio uniuscujusque ".

80. Idemque in art. seq. de Mysterio Trinitatis „ docet: quia, inquit, Mysterium Incarnationis Christi explicite credi non potest sine fide Trinitatis: „ quia in mysterio Incarnationis Christi hoc continetur, quod Filius Dei carnem assumpserit, „ quod per gratiam Spiritus Sancti mundum renovaverit, & iterum quod de Spiritu Sancto conceptus fuerit. Et ideo eodem modo, quo mysterium Incarnationis Christi ante Christum fuit „ explicite creditum a majoribus, implicite autem, & quasi obumbrate a minoribus, ita etiam & mysterium Trinitatis. Et ideo post tempus gratiæ divulgatæ, tenentur omnes ad explicite credendum mysterium Trinitatis; & omnes „ qui renascuntur in Christo, hoc adipiscuntur per „ invocationem Trinitatis &c. *Ac demum in III. Dist.* 25. *q.* 2. *art.* 2. *fol.* 2. In tertio statu, *inquit:* post adventum Christi, quia jam mysterium Redemptionis impletum est, & corporaliter, & visibiliter est prædicatum, omnes tenentur ad explicite credendum. Et si aliquis instructorem non haberet, Deus ei revelaret, nisi ex „ sua culpa remaneret ". Vid. propositio ab Innoc. XI. damnata *Absolutionis &c.* sup. n. 24.

81. Hæc Angelici doctrina confirmatur exemplo Cornelii, qui fidem quamdam Incarnationis implicitam habebat; alioquin ejus *orationes & eleemosynæ non ascendissent in memoriam in conspectu Dei*, ut ipsi Angelus dixit Act. X. 4.; & hæc fides tunc sufficiens erat, nondum manifestata Evangelii veritate; sed postea cum illi necessaria esset fides explicita, missus fuit Petrus, qui eum plene instrueret, ut bene advertit S. Thomas 2. 2. qu. 10. art. 4. ad 3.

82. Neque vero huic doctrinæ obest, quod plerisque hæc Incarnationis, & Trinitatis fides impossibilis plane sit, iis nempe omnibus, qui nihil de fide audierunt, cujusmodi etiam nunc esse populosissimas nationes certum est. Non, inquam, id obest; nam infidelitas ista, quæ negativa a Theologis appellatur, non est peccatum, dicente Christo Jo. XV. 22. *Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent;* quamobrem infideles isti negativi nullam hac de causa pœnam luent; attamen vitam æternam consequi non poterunt, defectu medii ad illam obtinendam necessarii: quemadmodum vitio non datur ægroto, quod medicinam ad salutem recuperandam invincibiliter ignoret; sine ea tamen salutem nulla ratione recuperabit. Vide, quæ supra diximus n. 54.

83. Obj. *primo*. Angeli explicite non crediderunt mysterium Incarnationis, quia, ut docet S. Dionysius cap. 7. *Cœlestis Hierarchiæ*, illud ignorarunt: ergo nec homines ad illud mysterium credendum adstringuntur.

84. Respondet Sanct. Thomas 2. 2. qu. 2. art. 7. ad 1., Angelis non latuisse *mysterium regni Dei*, ut dicit S. Augustinus Lib. V. *sup. Genesim ad litt.* cap. 19., sed quasdam rationes hujus mysterii solum postea cognovisse, Christo revelante.

85. Obj. *secundo*. Etiam Sanct. Joann. Baptista, de quo dixit Christus Matth. XI. 11., neminem eo majorem surrexisse inter natos mulierum, hoc mysterium ignorasse videtur: misit enim duos ex Discipulis suis, ut Christum interrogarent, an ipse esset, *qui venturus erat*, Matth. XI. 3.: ergo non tenebantur, etiam majores inter Judæos explicitam Incarnationis fidem habere.

86. „ Respond. cum Sanct. Thoma loc. cit. ad „ 2., quod Joannes Baptista de adventu Christi in „ carne non quæsivit, quasi hoc ignoraret; cum „ ipse hoc expresse confessus fuerit dicens: *Ego* „ *vidi, & testimonium perhibui, quia hic est* „ *Filius Dei*, ut habetur Joan. I. 34. ... Similiter „ non est credendum, quod ignoraverit, eum ad „ passionem venturum. Ipse enim dixerat Jo. I. „ 29.: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata* „ *mundi*, prænuntians ejus immolationem futu„ ram ". Quare autem miserit Discipulos ad interrogandum ipsum Christum, non una est SS. Patrum explicatio, prout notat Angelicus: sed omnium probabilior illa videtur S. Joan. Chrysostomi, non ut sibi ipsi, sed ut suis discipulis satisfaceret, quos ipse Christus postea instruere dignatus est.

87. Obj. *tertio*. Apostolus Paulus ad Hebr. XI. 6. nobis declarat, qualis fides sit necessaria ad ju-

stificationem, & salutem, inquiens: *Accedentem ad Deum oportet credere, quia est, & quia inquirentibus se remunerator est;* nulla facta mentione mysteriorum Incarnationis, & Trinitatis.

88. Resp., mentionem necessitatis fidei Incarnationis, & Trinitatis fieri in aliis Scripturæ Sacræ locis. Ideo autem in loco objecto nulla fit talis mentio, quia illa duo, scilicet Deum esse, & remuneratorem esse, oportuit credere *explicite* omni tempore; quamvis aliis temporibus necessarium fuit & alia *explicite* credere, prout hactenus exposuimus.

89. Obj. *quarto*. Illud tenemur de Deo explicite credere, quod est nostræ beatitudinis objectum; sed objectum nostræ beatitudinis est summa Dei bonitas, quæ potest cognosci, & credi etiam sine distinctione personarum: ergo &c.

90. Respondet S. Thomas art. 8. ad 3., quod „ summa bonitas Dei secundum modum, quo „ nunc intelligitur per effectus, potest intelligi abs- „ que Trinitate Personarum, sed secundum quod „ intelligitur in seipsa, prout videtur a Beatis, „ non potest intelligi sine Trinitate Personarum".

CAPUT IV.

De externa fidei professione.

91. Quemadmodum Apostolus docet Roman. X. 10., duplex est fidei actus; alter internus, *quo corde creditur ad justitiam*, alter externus, quo *ore confessio fit ad salutem*. De primo hactenus egimus, nunc pauca de altero: & quidem duo discutienda suscipimus; *primum* an liceat fidem aliquando extrinsecus aperte negare, dummodo occulte interius retineatur in corde? *Deinde* an eam saltem occultare liceat, falsam religionem simulando?

92. Quantum ad primum, vetus fuit Helcesaitarum error, qui referente Origene apud Eusebium Lib. VI. *Hist. Eccl.* cap. 38. „ indifferentem rem „ esse docebant, Christum abnegare, eumque, qui „ sapit, ore quidem tenus in ipso discrimine ne- „ gaturum esse, sed non ex animi sententia". Idem etiam docebant Priscillianistæ, ut ex S. Augustino colligitur Lib. *contra Mendacium*, quorum illud erat impium effatum:

Jura, perjura, secretum prodere noli.

Mirum est, tam perniciosum errorem potuisse sequioribus etiam temporibus patronos invenire (*a*).

93. Quantum vero ad secundum, refertur in Actis concilii Provincialis in Albania P. I. cap. 2. & 3. edit. Rom. an. 1706., fuisse quosdam Missionarios, qui imprudenti fidei dilatandæ zelo suis Neophytis in Ottomanico imperio Mahumeticam sectam sacrilega simulatione publice profiteri permittebant, dummodo Christianam Religionem intus in corde tenerent. Huc etiam spectat ritum idololatricorum in Sinensi imperio, & apud Malabaros tolerantia, de quibus nonnulla in appendice dicemus.

PROPOSITIO I.

Numquam licitum est fidem exterius ejurare, tametsi ea in corde servetur.

94. Prob. *primo* ex verbis Christi Domini Matt. X. 32. & 33.: „ Omnis ergo, qui confitebitur me „ coram hominibus, confitebor & ego eum coram „ Patre meo, qui in cœlis est. Qui autem nega- „ verit me coram hominibus, negabo & ego „ eum coram Patre meo, qui in cœlis est. *Et* „ *Lucæ IX.* 26. Qui me erubuerit, & meos ser- „ mones, hunc Filius hominis erubescet, cum ve- „ nerit in majestate sua". Accedit funestum Petri exemplum, quem graviter peccasse, cum Jesum præ timore negavit, nemo est, qui dubitet; quem tamen interius fidem retinuisse, plusquam certum est.

95. Prob. *secundo* Apostolorum, atque innumerabilium Martyrum exemplo, qui a primis Ecclesiæ incunabulis tormenta quælibet, ipsamque atrocissimam mortem subire maluerunt, quam vel minimo exteriori signo a fide deficere; unde recte S. Augustinus Lib. *cont. Mend. ad Consentium* cap. 2. de hoc ipso Priscillianistarum errore loquens: *Quæ sententia*, inquit, *sanctos Martyres exhonorat, immo vero aufert sancta omnia martyria*.

96. Prob. *tertio* ex constanti Ecclesiæ praxi, qua semper gravissimi criminis rei habiti sunt quotquot a Religione etiam exterius solum defecerunt. Hinc illi Libellatici, qui tempore persecutionis fidem exterius ejurantes libellos a Magistratibus obtinebant, quibus ejuratæ Christianæ Religionis testimonium ipsi tradebatur, duris, diuturnisque pœnitentiis subjecti fuerunt (*b*). Quorsum vero tanta

(*a*) Eum revocavit ab orco Sæc. XIV. ineunte quidam Dulcinius Novariensis vivicomburio Vercellis damnatus, de quo videri possunt auctores a Natali Alexandro citati Sæc. XIII., & XIV. cap. 3. art. 11.; & ulterius duæ historiæ a Lud. Ant. Muratorio in calcem editæ Tom. IX. *Historia Ital.* Eodem Sæc. XIV. eumdem errorem evulgasse dicitur Raymundus Lullus Tarraconensis, qui ex Judæo malus Christianus factus est, ab altero celebratiss. Raymundo Lullo diversus; Sæc. autem XVI. Greg. David, Belga, qui eo audaciæ processit, ut Apostolos, sanctosque Martyres stultitiæ accusaret, quod mortem subire, quam Christi fidem abnegare maluerint. Libertini etiam indifferentiam in Religionis negotio profitentes in idipsum consentiebant, duce Quintino, qui ex sartore caput impiæ sectæ factus, meritas luit pœnas Tornaci flammis damnatus anno 1530.

(*b*) De his Libellaticis videri possunt Baronius ad an. 253. n. 19. & seq., Nat. Alexander Diss. V. In Sæc. III. Gabriel Albaspinæus *Observ.* Lib. I. cap. 25., Carolus

ta Ecclesiæ severitas, si nulla culpa fuisset, Religionem extrinsecus solum abnegare? Videri possunt canones 1. 2. 3. 4. & 5. Ancyrani.

97. Accedit auctoritas Innocentii XI., qui propositionem illam n. 18. confixit: „ Si a potestate „ publica quis interrogetur, fidem ingenue confi„ teri, ut Deo & fidei gloriosum consulo; tacere, „ ut peccaminosum per se non damno ": & ante ipsum Paulus V. duobus Brevibus prohibuerat Anglis catholicis, ne templa hæreticorum ingrederentur, eorumque concionibus assisterent. Vid. Pallavicinus Lib. III. *Hist. Concil. Trid.* c. 3. n. 5.: ac demum Benedictus XIV. in sua Constitutione 1. Augusti 1754. vetuit Christianis in Turcarum ditione degentibus, Turcarum nomina ad tegendam Religionem Christianam imponere, injuncta pœna privationis Sacramentorum in vita, & sepulturæ Ecclesiasticæ post mortem.

98. Demum nec desunt momenta rationum: nam fidem exterius negare est mendacium in re gravi, immo omnium gravissima. Porro si juxta Poetam Ethnicum Juvenalem Sat. VIII. 81., ita quilibet comparatus esse debet, ut

> .... *Phalaris licet imperet, ut sis*
> *Falsus, & admoto directe perjuria tauro,*
> *Summum crede nefas, animum præferre pudori,*
> *Et propter vitam vivendi perdere causas;*

quanto magis, ubi de Religionis negotio agitur?

Quæ contra hanc propositionem objiciuntur, adeo levia sunt, ut nec operæ pretium videatur, in iis immorari.

PROPOSITIO II.

Numquam fas est, falsam Religionem exterius simulate exercere, ad veram, & Christianam occultandam.

99. Prob. *primo* ex celebri facto Eleazari Lib. II. Machab. cap. VI. Hic vir ætate jam grandævus, inter Judæos insignis, sacrilego Regis Antiochi edicto contra Mosaicæ legis præcepta carnes suillas comedere cogebatur: „ At ille gloriosissi„ mam mortem magis, quam odibilem vitam com„ plectens, voluntarie præibat ad supplicium .... „ Hi autem, qui adstabant, iniqua commiseratio„ ne commoti, propter antiquam viri amicitiam, „ tollentes eum secreto, rogabant afferri carnes, „ quibus vesci ei licebat, ut simularetur mandu„ casse, sicut rex imperaverat, de sacrificii car„ nibus; ut hoc facto a morte liberaretur. *Quid* „ *vero ad hæc Eleazarus?* Respondit cito dicens, „ præmitti se velle in Infernum &c. ". Nihil in rem nostram luculentius potest desiderari.

100. Neque vero aliquis sibi fingat, id fuisse indebitum heroicæ virtutis actum, non autem stricti juris obligationem: non inquam; ad id enim præstandum se fuisse divina lege adstrictum satis luculenter idem Eleazarus declaravit, subdens v. 26. *Nam etsi in præsenti tempore suppliciis hominum eripiar, sed manus Omnipotentis nec vivus, nec defunctus effugiam.*

101. Prob. *ulterius* ex SS. Patribus. S. Cyprianus *De lapsis* circa medium de hujus generis simulatoribus loquens: „ A diaboli aris revertentes, „ *inquit*, ad sanctum Domini sordidis, & infectis „ nidore manibus accedunt: mortiferos idolorum „ cibos adhuc pene ructantes, exhalantibus etiam „ nunc scelus suum faucibus, & contagia funesta „ redolentibus, Domini Corpus invadunt. *Istis au*„ *tem simulationibus verba illa Scripturæ oppo*„ *nit*, *I. Cor. X.* 20. Non potestis Calicem Domi„ ni bibere, & calicem dæmoniorum: non pote„ stis mensæ Domini participes esse, & mensæ „ dæmoniorum ".

102. S. autem Augustinus Lib. *cont. mend.* c. 6. acute observat, quod si hujusmodi simulatio liceret, potuisset Christus ovibus suis præcipere, ut lupinis amictæ pellibus ad lupos venirent. Et Lib. VI. *de Civit. Dei* c. 10. cit. a S. Thoma 2. 2. qu. 94. art. 2., postquam erudite ostendit, Senecam externe quidem idola veneratum, interne autem execratum fuisse, ita concludit: „ Colebat quod re„ prehendebat; agebat quod arguebat, quod cul„ pabat adorabat .... eo damnabilius, quo illa, „ quæ mendaciter agebat, sic ageret, ut eum po„ pulus veraciter agere existimaret ".

103. Demum S. Thomas 2. 2. q. 111. artic. 1. hanc veritatem non solum sua auctoritate, sed etiam ratione ita confirmat: „ Ad virtutem verita„ tis pertinet, ut quis talem se exhibeat exterius „ per signa exteriora, qualis est; signa autem ex„ teriora non solum sunt verba, sed etiam facta: „ sicut ergo veritati opponitur, quod aliquis per „ verba exteriora aliud significet, quam quod ha„ bet apud se, quod ad mendacium pertinet, ita „ etiam opponitur veritati, quod aliquis per ali„ qua signa factorum, vel rerum aliquid signifi„ cet contrarium ejus, quod in eo est, quod pro„ prie simulatio dicitur ".

104. Obj. *primo*, Naaman Syrus, postquam idololatriæ nuncium remiserat, ita Eliseum allocutus est, 4. Regum V. 18.: „ Hoc autem solum est, „ de quo depreceris Dominum pro servo tuo: quan„ do ingreditur Dominus meus templum Remnon, „ ut adoret, & illo innitente super manum meam, „ si adoravero in templo Remnon, adorante eo in „ eodem loco, ut ignoscat mihi Dominus servo tuo „ pro hac re ". Eliseus autem respondit illi: *vade in pace*. Quo responso manifestum est, Eliseum, sin minus exercendæ, saltem simulandæ idololatriæ veniam Naamano indulsisse.

105.

du Fresne in *Glossario*, Joan. Cabassutius in not. ad Conc. *Illiberit.* Sæc. III., Nicol. Rigaltius in not. ad Cyprian. & ex Protestantibus Josephus Binghamus *Orig. Eccl.* Lib. XVI. cap. 4.

105. Resp. locum hunc esse explicatu difficilem, & Teologorum ingenia torquere, qui propterea in varias distrahuntur sententias (a): sed quantum ad rem nostram, illud sufficere potest, quod omnes in hoc conveniunt, nec licitum unquam fuisse, nec permitti ullo modo Naamano potuisse, vel ut idololatriam simularet, vel ut superstitioso cultui operam conferret, quomodocumque postea locus ille explicetur. Vulgaris tamen, & quæ ceteris probabilior videtur, responsio est: Naamanum, ut in aliis locis, ita etiam in templo Remnon potuisse servitium mere civile suo Regi præstare, eumque ad adorandum se se inclinantem brachio sustentare, unaque cum illo se se prosternere, non ad adorandum idolum, sed unice ut Regi famularetur; quandoquidem alii etiam Patriarchæ, & Prophetæ Regibus idololatris deservire licitum esse putarunt, ut Joseph Pharaoni, Daniel autem Babyloniorum Regi. Illud proinde verbum *adorare* minus proprie ibi sumendum est, scilicet pro sola inclinatione, vel prostratione corporis.

106. Huic tamen explicationi non paucæ, nec leves objiciuntur difficultates. *Primo* scandalum spectatoribus datum, qui certe ex ipsa actionis natura credere debebant, Naamanum cum Rege, aliisque Idolum colere. *Secundo* cooperatio in Regis superstitionem. Porro Innocentius XI. hanc propositionem n. 51. damnavit: „ Famulus qui sub„ missis humeris scienter adjuvat herum suum a„ scendere per fenestras ad stuprandam virginem, „ & multoties eidem subservit deferendo scalam, „ aperiendo januam, aut quid simile cooperando, „ non peccat mortaliter, si id faciat metu nota„ bilis detrimenti; puta ne a domino male tra„ ctetur, ne torvis oculis aspiciatur, ne domo ex„ pellatur “. Id vero tam simile videtur facto Naamani, quam ovum ovo. Accedit *demum* Tertulliani auctoritas, dicentis in Lib. *de idololatria* c. 17.: „ Quid facient servi, vel liberti fideles? „ Item officiales sacrificantibus dominis, vel patro„ nis, vel præsidibus adhærentes? Sed si merum „ quis sacrificanti tradiderit, immo si verbo quo„ que aliquo sacrificio necessario adjuverit, mi„ nister habebitur idololatriæ. Hujus regulæ me„ mores etiam magistratibus, & potestatibus offi„ cium possumus reddere, secundum Patriarchas, „ & ceteros majores; qui regibus idololatris usque „ ad finem idololatriæ apparuerunt “. Si ergo Naamano licuit idololatriam simulare, licebit etiam &c.

107. Ad *primam* objectionem haud difficilis est responsio: cum etiam Naaman publice jam idololatriam ejurasset, insuper in toto vitæ suæ genere se ab Idolorum cultu alienum demonstraret, facile cuilibet constare poterat, ipsum nonnisi civili ministerio Regi inservire, non autem superstitioso cultui operam dare.

108. Difficilior est *secundus* nodus; hoc tamen afferri solet Naamanum inter & servum &c. discrimen; quod Naamani ministerium commune fuerit, ordinarium, & generale, quo servi communiter fungi solent, ut scilicet heros comitentur, iisdemque inclinantibus suppetias ferant, quamobrem Naaman, qui alioquin unius ac veri Dei Religionem palam profitebatur, nullatenus idolatriæ cooperari censebatur, nisi ad summum *materialiter*, ut ajunt. Famulus contra hero suo scalam, aut humeros subministrans, quo fenestram ascendere ad constuprandam virginem possit, non commune, & generale, quod a famulis præstari debet, & solet, obsequium præstat: sed peculiare, & insolitum, quodque unice ad peccatum est ordinatum; ac proinde peccato cooperatur formaliter. Conf. P. Milante *Exercit.* XXVIII. T. II.

109. Ad *tertium* eadem sit responsio: Tertullianus enim intelligi debet de iis servitiis, quibus formaliter idololatriæ famuli cooperantur, ut ex ipsis verbis patet; alia enim servitia exhiberi non prohibet, dicens ibidem: *Licebit adesse quibusdam, quæ nos homini, non idolo officiosos habent.*

110. Obj. 2. Exemplum Jehu Regis Israelis, qui simulavit se velle Idolo Baal victimas immolare, ut hac arte omnes illius cultores simul congregatos exterminaret. Hanc autem Jehu simulationem probavit Deus, eidem dicens, 4. Regum X. 30.: „ Quia studiose egisti, quod rectum erat, & „ pla-

(a) Commodissima videtur via, quam non ita pridem iniit eruditissimus S. Scripturæ interpres P. Calmet in Diss. ad hunc locum, contendens cum Bocharto, & paucis aliis Heterodoxis, ex hebraico fonte Naamani petitionem esse referendam ad præteritum: *Adoravi in templo Remnon; ignoscat mihi Dominus;* ut ita Naaman non licentiam pro futuro, sed veniam pro præterito petierit. Sed illud parum verisimile videtur, Naamanum de hac una idololatriæ specie, quæ certe non erat omnium maxima, veniam postulasse. Vid. *la Diss. sur la priere de Naaman* in IV. Tome *de la sainte Bible avec des notes* &c. Sec. edit. 1769., & *les Mem. de Trevoux* mens. Mart. 1713. ubi hæc sententia confutatur. Non minus commoda esset via Hugonis de S. Charo, putantis, tam Naamanum, quam Eliseum peccasse, illum simulatione idololatriæ, istum scandalosa connivenția. Huic sententiæ subscribere videtur Gregorius de Valentia 2. 2. de fide disp. 1. q. 3. puncto 2. docens, Eliseum reliquisse Naamanum in ea opinione, qua sibi persuaserat, simulationem licere, nec contrarium eum docuisse (ut alioquin debuisset). Sed nimis durum videtur, S. Prophetam criminosæ indulgentiæ damnare. P. Concina Lib. I. in *Decl.* Dissert. IX. *de Scandalo* cap. 7. censet, Naamanum timuisse, ne ut sibi antea acciderat, cogeretur Regi in sacrificiis inservire, & cum eo adorante se se prosternere, adeoque anxium, & meticulosum ab Eliseo petiisse, quid factu opus esset; Eliseum autem respondisse: *vade in pace*, hoc est tibi id nunquam futurum esse prædico. Demum non defuerunt, qui ea verba Elisei: *Vade in pace* ita interpretarentur: *Vade, & noli amplius id facere, quod manifestam idololatriam redolet, cui jam nuncium remisisti.*

„ placebat in oculis meis, & omnia, quæ erant „ in corde meo, fecisti contra domum Achab, filii tui usque ad quartam generationem sedebunt „ super thronum Israel ".

111. Resp. S. Thomas 2. 2. qu. 111. art. 1. ad 2.; „ Simulationem Jehu non est necesse excusare a „ peccato, vel mendacio, quia malus fuit, utpote ab idololatria Jeroboam non recedens; commendatur tamen, & temporaliter remuneratur a „ Deo, non pro simulatione, sed pro zelo, quo „ destruxit cultum Baal. " Id S. Thomas a S. Augustino didicit, qui Lib. *contra mendacium* c. 2. peccasse Jehu, nec a nobis imitandum, ostendit.

112. Obj. 3. Exemplum Apostolorum, qui antiquatæ jam Judaicæ legis cæremonias observarunt, utique non ex animo, sed externa tantum simulatione; quemadmodum docet S. Hieronymus in c. II. epist. ad Gal., qui pro se allegat Origenem, Didymum, Laodicenum, Alexandrum, Eusebium Emissenum, Theodorum Heracleensem, & Jo. Chrysostomum. Et quidem Erasmus in ep. ad Gal. in his rebus majorem Origeni fidem deberi dicit, quam decem Patribus orthodoxis. Id etiam colligitur ex Scripturæ verbis Gal. II. 13.: *Et simulationi ejus* (Petri) *consenserunt ceteri Judæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem*.

113. Resp. cum S. Augustino in ep., XXVIII. XL., & LXXXII., alias VIII. IX. & XIX. cum nostro Angelico, & communi SS. PP. sententia, legalia in Christi morte mortua & ipsa fuisse, non tamen mortifera illico evasisse, ut proinde ea observare minime liceret. Ea vero quamvis mortua observare Apostoli opportunum duxerunt, ut Synagogam jam *emortuam cum honore sepelirent*, quemadmodum inquit Augustinus. Illa autem legalium observantia vocata est ab Apostolo Paulo *simulatio*, non quod ficto animo fieret, ut *mendacium* dici posset, sed quod Gentiles illa observantia addocebantur, ut falso crederent, sibi quoque esse Judaicos ritus exercendos, tamquam ad salutem necessarios.

114. Porro S. Hieronymus in contraria aliquando sententia fuit, & gravem propterea cum S. Augustino controversiam habuit; sed postea senior factus & pacatior, sententiam mutasse visus est in *Dial. I. cont. Pelag.* c. 8. Quemadmodum S. August. observat in ep. CLXXX. ad Oceanum. Quantum vero ad reliquos Patres ab Hieronymo allegatos, S. Augustinus respondet ep. LXXXII. c. 3., Laodicenum, teste ipso S. Hieronymo, de Ecclesia fuisse egressum: Alexandrum veterem esse hæreticum, Origenem vero (qui primus fuit hujus sententiæ architectus), & Didymum ab eodem Hieronymo reprehensos, *& non mediocriter, nec de mediocribus quæstionibus*. Aliis autem tribus, scilicet Eusebio Emisseno, Theodoro Heracleotæ, & Joann. Chrysostomo opponit Ambrosium, opponit Cyprianum, & quod plus est, opponit S. Paulum, qui in eadem epist. ad Gal. I. 20. ita sancte profitetur: *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior:* unde concludit magnus Augustinus: *Dent veniam quilibet aliud opinantes: ego magis credo tanto Apostolo in suis, & pro suis litteris juranti, quam cuiquam doctissimo de alienis litteris disputanti*.

115. Inst. S. Paulus 1. Cor. IX. 20. seq.: Factus sum, *inquit*, Judæis tanquam Judæus, ut „ Judæos lucrarer: his qui sub lege erant, quasi „ sub legem essem .... ut eos, qui sub lege erant, „ lucrifacerem: iis qui sine lege erant, quasi sine lege essem .... ut lucrifacerem eos .... Factus „ infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem; omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem „ salvos ".

116. Resp. cum S. Augustino in epist. XL. & LXXXII., Apostolum factum esse omnia omnibus, *non mentientis astu*, sed *compatientis affectu*, seu *compassione misericordiæ*, *non simulatione fallaciæ;* quomodo qui ægrotis ministrat, fit tanquam ægrotus, non febres se habere simulans, sed alteri condolens, perinde ac si ipse ægrotaret.

117. Ob. 4. quorumdam vitæ sanctitate insignium exempla, qui ob bonum finem falsam Religionem simulare non dubitarunt. *Primo* S. Auxilius hoc a S. Marco Christi Discipulo consilium habuit: *Nullus modo Christianum esse te noverit: sed ipsorum te superstitionem sectari simula*. Ita habetur in ejus Actis a teste oculato exaratis ap. Bolland. 19. Febr. *Secundo* celebris est sæc. IV. Eusebii Vercellensis historia, qui se Arianum simulavit, ut ab illa hæresi Dionysium Mediol. revocaret. Factum narrat S. Ambrosius Serm. XV. n. 69. & calculis suis probat, immo laudibus extollit inquiens: „ Sicut enim, ait S. Paulus: factus „ sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem, ita Eusebius hæreticis se esse hæreticum mentitus est, ut de hæresi filium liberaret. „ Dixit enim se consentire perfidiæ, hoc sibi placere, quod illis; sed quod sibi filium Dionysium in subscriptione præponerent, graviter se „ moveri. Vos enim, inquit, qui dicitis Filium „ Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur „ mihi filium prætulistis? Qua illi ratione permoti, „ statim S. Dionysii chirografum deleverunt, priorem locum subscribendi B. Eusebio deferentes. „ Quos ille increpans, & irridens ait: neque ego „ vestris me sceleribus polluo, neque filium meum „ vobiscum participare permitto ". *Tertio* S. Ephrem Syrus se Hæreticorum sectam profiteri velle simulavit, ut ab iis librum, quo errores ipsorum continebantur, acciperet. *Quarto* S. Julianus Martyr ap. Bolland. die 9. Jan. se in templo simul cum aliis Idolo sacrificaturum finxit: cum autem populum simul omnem convenisse vidit, fusis ad Deum precibus templi ruinam; omniumque, qui intus erant, oppressionem impetravit. *Quinto* simile illud est sanctarum Virginum exemplum, quod in *Actis S. Basilii* legitur ex Metaphraste apud Surium die 3. Feb. Hæ enim se sacri-

crificaturas spoponderunt, si prius ducerentur ad lacum, ubi lavare se possent; quod cum factum esset, idola illuc deportata projecerunt in aquam. Alia id genus non pauca afferri possunt.

118. Resp. ad *primum*, Acta illa supria esse, ab inepto scribillatore longe post V. sæc. consarcinata, anachronismis, næniis, putidisque fabellis plena, ut Tillemontius ostendit Not. V. in *Hist. S. Marci*. Vel unicum specimen habere possumus in ea ratione plane ridicula, qua S. Marcus ad probandum, licitam esse hanc simulationem utitur: „ Si enim, *inquit*, diabolus transfigurat se in „ Angelum lucis, ut eos, qui ipsi credunt, ad se „ pertrahat .... quanto magis debemus nos transfi„ gurare &c. “ Præclara sane ratio, & ab imitando exemplo ducta!

118. Ad *cetera* resp. distinguendum esse inter mendacium, & ironicam locutionem. Primum nunquam licitum est, altera justis de causis adhiberi potest, si talis sit, ut auditores minime stupidi possint a deceptione cavere. Hoc secundo modo accipienda est Eusebii Vercellensis locutio; & potuissent Ariani ejusdem ironiam facile ex iis verbis animadvertere: *Vos enim*, inquiebat, *qui dicitis filium Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur mihi filium prætulistis?* S. autem Ambrosius (vel potius alius incertus illius sermonis auctor) bonam Eusebii intentionem, felicemque rei exitum laudare, & probare potuit, non autem simulationem, & fraudem, si ulla in hoc negotio fuit. Ceterum non omnia, quæ Sancti etiam ex bono fine fecerunt, sancta sunt; nonnunquam enim & ipsi suos passi sunt manes, & vehementiori zelo abrepti rectæ justitiæ limites transilierunt. Eademque responsio ad cetera exempla adhibenda est, si tamen vera sunt; plura enim fuisse antiquitus pia, ut dici solet, fraude conficta, ab oculatioribus criticis posteriori ævo animadversum est.

Quæritur, an liceat tempore persecutionis fugam arripere?

120. Resp. *affirmative*; id enim expresse declaravit Christus Dominus Matth. X., ubi, postquam Discipulis suis prædixisset, quæ, & quanta deberent pro suo nomine pati, subjungit vers. 23. *Cum autem persequentur vos in civitate ista, fugite in aliam*. Plura in hanc rem affert S. Athanasius in *Apologia pro fuga sua*. Aliquæ tamen esse circumstantiæ possunt, in quibus tempore persecutionis se occultare minime liceat: sic Pastor relinquere oves suas tyranni sævitiæ expositas non potest, pro quibus tenetur & animam suam dare. Sed de his, & similibus quæstionibus plura videri possunt apud Theologiæ moralis tractatores.

APPENDIX I.

De ritibus Sinensibus.

121. Antequam hanc primam de fidei virtute partem absolvam, pauca adjicere de famosis controversiis circa ritus Sinenses, & Malabaricos sæculo superiore exortis, necessarium puto, ne Auditores mei in celebri adeo quæstione hospites, & peregrini inveniantur. Sed quoniam totam harum controversiarum historiam sapientissimus Pontifex Benedictus XIV. duabus suis Constitutionibus, quarum altera incipit: *Ex quo singulari* 9. August. 1742. altera *Omnium sollicitudinum* 12. Sept. 1744. complexus est, ejusdem verbis plene utar, quo omnem invidiæ causam a me amoveam.

122. Quis primus in Sinense Imperium Religionem Christianam invexerit, nondum plane constat. Sunt, qui S. Thomam Apostolum Evangelium ibi prædicasse contendant. V. P. Mamachius Tomo II. *Orig. & Antiq. Christ.* p. 55. not. 1. Sed quidquid de S. Thoma Apostolo sit, certum est a primis sæculis fuisse Sinenses Christianam Religionem edoctos, quamquam postea, nescio quo fato, Deo permittente, hæc ita extincta fuit, ut quando Lusitani an. 1517. Ferdinando Peresio Duce ad Sinas appulerunt, ne vestigium quidem nostræ Religionis invenerint.

123. Post medium sæculum XVI. an. 1555. Gaspar a Cruce Dominicanus, ac post illum nonnulli alii ex eadem mea Familia primi omnium in florentissimo illo Regno Religionem Catholicam iterum plantare conati sunt: tum post paucos annos eodem appulit P. Martinus Rada Augustinianus, ac demum sub ejusdem sæculi exitu Matthæus Riccius S. J., multique alii ejus socii, tum Franciscani, aliorumque Institutorum alumni in eamdem regionem penetrarunt (Vid. P. Mamachius loco cit. p. 279. seq.); quorum opera Christiana Fides progressus ingentes fecit, *longe etiam majores factura, nisi coorta inter Operarios a S. Sede illuc missos dissidia cursum intercidissent*.

124.; „ Occasionem dissidiis ejusmodi dederunt, „ cæremoniæ quædam, & ritus, quibus Sinenses „ ad Confucium Philosophum, & majores suos ho„ noribus prosequendos uti consueverunt (a), cum „ nonnulli ex Missionariis contenderent, eas esse „ cæremonias, & ritus mere civiles, adeoque con„ cedendos iis, qui relicto Idolorum cultu Christia„ nam Religionem amplectebantur: contra vero a„ lii (*inter ceteros P. Jo. Bapt. Morales Domi„ canus, & P. Ant. a S. Maria Franciscanus*) „ eos.

(a) Confucio celeberrimo olim Sinensium Philosopho multa, & magnifica erecta sunt templa; in quibus bis in anno solemnia ipsi offeruntur sacrificia suis, & capræ immolatione, ac vini, candelarum, florum, thymiamatum oblatione. Sinenses templa etiam habent suis majoribus dicata, ad quæ pariter bis in anno convenire solent, solemnia sacrificia peracturi, quæ in oblationibus carnis, vini, candelarum, thuris, capitum etiam caprarum consistunt. Habent insuper mortuorum nomina quibusdam tabellis inscripta, quas earumdem animarum sedes appellant, dictoque cultu honorant.

„ eos utpote superstitionem olentes, sine gravi Religionis injuria permitti nullo modo posse assererent .... Primo itaque ad Sanctæ Sedis Tribunal causam hanc detulerunt ii, qui cæremonias illas, & ritus Sinicos superstitione imbutos suspicabantur. Super illis dubia nonnulla proposita fuerunt Congregationi de Propaganda Fide, quæ anno 1645. comprobavit responsa, ac decisiones Theologorum, qui cæremonias, & ritus eosdem superstitione revera infectos judicarunt. Proinde Innocentius X. ad præfatæ Congregationis preces omnibus, & singulis Missionariis sub pœna excommunicationis latæ sententiæ, sibi ac S. Sedi reservatæ, mandavit, ut responsa, ac decisiones prædictas omnino observarent, easque ad praxim deducerent, donec sibi, & Apostolicæ Sedi aliter visum non esset".

125. „ Verum paulo post ab aliis ejusdem missionis Operariis (*præcipue P. Martino Martinez*) alia dubia de iisdem ritibus, & cæremoniis ipsimet Congregationi de Propaganda Fida fuerunt exhibita, ex quibus cæremoniæ ipsæ, ritusque nullam in se superstitionem habere videbantur. Negotium itaque ejusmodi ab Alexandro Papa VII. S. Inquisitionis Congregationi commissum fuit, quæ prout varia, diversaque ratione fuerat sibi de iisdem cæremoniis expositum, alias quidem tanquam mere civiles, & politicas esse permittendas, alias vero minime tolerari posse judicavit. Idemque Alexander VII. Pontifex ann. 1656. hanc sententiam probavit, & confirmavit".

126. Hæc quasi opposita Decreta litl iterum instaurandæ occasionem dederunt, & varia utrinque scripta prodierunt in lucem. Ex Dominicanis PP. Navarette, & Varo, ex Jesuitis PP. Bartoli, & le Tellier præcipue inclaruerunt. Hinc tertio ad S. Sedem controversia delata est. P. Jo. Polanco Dominicanus Romam veniens plura dubia S. Inquisitionis Congregationi proposuit, illudque imprimis: „ Utrum adhuc vigeret Innocentii Papæ X. præceptum, quod sub pœna excommunicationis latæ sententiæ mandabat observantiam responsionum, ac decisionum, quæ a Congregatione de Propaganda an. 1645. ut supra dictum est, emanaverunt .... Respondit ad hæc S. Inquisitionis Congregatio an. 1669. præfatum Congregationis da Propaganda Fide decretum adhuc vigere, habita ratione rerum, quæ fuerunt in dubiis expositæ, neque illud fuisse circumscriptum a decreto S. Inquisitionis, quod an. 1656. emanavit: immo esse omnino observandum juxta quæsita, circumstantias, & omnia, quæ in antedictis dubiis continentur. Declaravit pariter, eodem modo esse observandum prædictum S. Congregationis Decretum an. 1656. juxta quæsita, circumstantias & reliqua in ipsis expressa. Hoc autem decretum Clemens Papa IX. comprobavit". Nempe quanquam illa duo decreta sibi ipsis videbantur opposita, reipsa tamen opposita non erant, quia diversis sibique contrariis facti relationibus innitebantur.

127. Porro ad contentiones, quæ semper majorem in modum angebantur, tandem tollendas, & ut constaret, quænam pars in facti expositione erraret, necessarium videbatur, aliquem in iis regionibus ocularem testem habere: opportune autem contigit, ut Carolus Maigrot Sorbonæ Doctor, & Socius, ex Congregatione Missionariorum sæcularium noviter in Gallia erecta, vir & litteris excultus, & pietate commendatus, nulli parti addictus, Vicarius Apostolicus in Provincia Fokiensi degens, adeoque rem prout erat, propriis oculis conspiciens anno 1693. celebre ediderit decretum, quo cultum Confucio, & progenitoribus adhibitum, tabellasque eis appensas, ut superstitiosas cæremonias prohibebat, cui decreto ceteri Vicarii Apostolici assensi sunt.

128. Verum, cum nec sic turbæ componi potuissent, Clemens XI. „ post accuratissimam rei discussionem, post auditas ex utraque parte rationes, quibus libere producendis unicuique locus amplissimus datus fuit, anno 1704. confirmavit, & Apostolica auctoritate comprobavit Sacræ Congregationis responsiones, quibus ritus Sinenses, utpote superstitione imbuti prohibebantur (a)": Instituerat antea idem Clemens XI. amplissimum virum Carol. Thom. de Tournon, tunc Patriarcham Antiochenum in Sinarum Regno Visitatorem Apostolicum; cui proinde in mandatis dedit, ut *exactam decreti sui observantiam omnibus, & singulis Missionariis, pœnis quoque canonicis in refractarios indictis, præciperet*.

129. „ Promulgavit quidem Patriarcha Antiochenus

(a) Hæc autem in S. Congregationis responsis continebantur. *Primo* Deum appellandum esse nomine *Tien-Chù*, hoc est *Cœli Dominum*, non autem *Tien Cœlum*: neque *Kang Ti*, quod supremum Imperatorem significat, ac propterea inhibendas esse tabellas in templis appendi solitas cum inscriptione Sinica *King-Tien*, *Cœlum colito*. *Secundo* non licere Christianis præesse, ministrare, aut interesse solemnibus sacrificiis, seu oblationibus, quæ a Sinensibus in utroque Æquinoctio cujuscumque anni Confucio, & Progenitoribus defunctis celebrantur; idemque statuitur de aliis cœremoniis, ritibus, & oblationibus, quæ in ædibus Confucii, *Miao* appellatis, in Novilunio, Plenilunio, aliisque occasionibus in honorem ejusdem Confucii fieri solent. *Tertio* prohibentur oblationes minus solemnes in templis, sive ædibus Progenitorum, aut aliam coram eorum tabellis in domibus privatis, ne quidem permissa publica, vel privata secreta protestatione, se non religioso, sed civili, ac politico tantum cultu erga defunctos illa præstare, nec ab eis quidquam petere, aut sperare. *Demum* permittendum non esse Christi fidelibus, tabellas defunctorum Progenitorum in suis privatis domibus retinere juxta illarum partium morem, hoc est cum inscriptione Sinica, qua thronus, seu sedes spiritus, vel animæ N. significetur.

„ nua decisionem Apostolicam addito decreto, quo ab universis ejus observantiam exigebat (*a*). Cum autem illam tentassent eludere, variisque inanibus rationibus effugere ii, qui Sinenses ritus tamquam politicos, ac mere civiles propugnaverant, prædictus Pontifex Clemens XI. decreto, quod per Sacræ Inquisitionis Congregationem emanavit 1710. præcepit omnimodam, & inviolabilem earumdem responsionum ab se Apostolica auctoritate confirmatarum observantiam .... At vero nec decretum hujusmodi ad difficiles animos subjiciendos valuit. Itaque Clemens idem Papa XI. quo illos tandem aliquando frænaret, Constitutionem an. 1715. evulgavit, *Ex illa die*, qua solemniter iterum confirmavit antedictas Sacræ Inquisitionis responsiones, easque exacte, & adamussim observari mandavit, præclusis omnibus iis effugiis, quibus perfectam earum observantiam contumaces homines aliquo pacto evadere potuissent ".

130. „ Per Constitutionem Apostolicam adeo solemnem; qua Clemens Papa XI. se huic controversiæ finem dedisse testatur, justum, & æquum videbatur, eos, qui S. Sedia auctoritatem sese quam maxime revereri profiterentur, humili, & obsequenti animo illius judicio semel omnino subjicere, nec ulterius quidquam cavillari. Nihilominus inobedientes, & captiosi homines exactam ejusdem Constitutionis observantiam se effugere posse putarunt ea ratione, quod illa præcepti titulum præferret, quasi vero non indissolubilis legis, sed præcepti mere Ecclesiastici vim haberet; tum etiam quod illam debilitatem existimarent ex permissionibus quibusdam, quas super iisdem Sinensibus ritibus publicavit Carolus Antonius Mediobarbus Patriarcha Alexandrinus, cum Commissarium, & Visitatorem Generalem Apostolicum in iis regionibus faceret (*b*) ".

131. „ Vix Sinarum regnum Patriarcha Alexandr. ingressus, in iis angustiis se positum intellexit, ut coactus fuerit in publicum emittere ..... permissiones octo (*c*): *sed cum tot, talibusque cautionibus, & conditionibus*, ut omnis, ad quem Pastoralis illa dirigebatur, ex tali procedendi modo haud obscure inferre deberet, quantis ille animi angustiis obsessus, & quam anceps, ac perplexus in permissionibus hujusmodi proponendis extitisset, adeo ut œconomia quadam usus fuisset ad loci, & temporis circumstantias prorsus necessaria; a qua putandum est, eum recessurum fuisse, si libertas ipsi data esset rem discutiendi cum Episcopis, aliisque doctis viris, qui nihil aliud, quam Christiani cultus puritatem & Apostolicæ Constitutionis observantiam ante oculos haberent .... Pekini Episcopus per binas suas Pastorales mandavit sub pœna suspensionis ipso facto incurrendæ, universis suæ diœcesis Missionariis, ut observarent, & observari præciperent Constitutionem (*Ex illa die*) *juxta permissiones*, *quas* ipse contendebat, ad ea potissimum referri, quæ in præcitata Constitutione fuerant solemniter interdicta ".

132. Clemens vero XII. „ tam audax Episcopi Pekinensis factum (*utpote quod etiam contra expressum ipsius Mediobarbi præceptum erat*) æquo animo ferre haud potens, muneri suo maxime interesse judicavit, binas illas epistolas damnare, ac penitus reprobare Apostolico Brevi, quod anno 1735. promulgavit, *Post autem*, quo Christianæ Religionis puritatem, quæ in iis regionibus per exactam præmemoratæ Constitutionis observanda erat, assereret, & controversiis istiusmodi finem aliquando imponeret, examini per quam diligenti totum permissionum negotium commisit; ita ut a Theologis, tum etiam a S. Rom. Ecclesiæ Cardinalibus S. Inquisitioni præpositis mature, serioque discuteretur ".

I-

(*a*) Tournonius post hujus decreti promulgationem maximis molestiis affectus est, ac demum in arcta, qua detinebatur, custodia in urbe Macao anno 1710. gloriose occubit. Qui de eximiis hujus viri meritis, ingentibusque pro fidei puritate tuenda ejusdem laboribus, & ærumnis plura scire cupit, adeat Polidorium *De vita, & rebus gestis Clementis* XI. Urbini anno 1727., & le *Memorie Storiche dell' Eminentiss. Mons. Card. di Tournon*. Vol. 8. in Venezia 1761.

(*b*) Carolus Ambrosius Mediobarbus Ticinensis Patriarcha Alexand. fuit a Clemente XI. ut Apostolicus Visitator, cum facultate *Legati de latere* ad imperium Sinarum missus anno 1719. ut Pontificiarum Constitutionum executionem urgeret; sed paulo post iterum transmisso mari re infecta in Italiam remeavit. Ejus itineris, & legationis *Diarium* extat a P. Vianio ex Ordine Servorum Beatæ Mariæ ejusdem Theologo scriptum.

(*c*) Permissiones erant istæ. I. Permittitur Christianis Sinensibus in suis privatis domibus uti Tabellis defunctorum, inscriptis solo nomine defuncti, apposita ad latus declaratione debita, & omissa quacumque superstitione in earum constructione, necnon secluso omni scandalo. II. Permittuntur omnes cæremoniæ nationis Sinicæ erga defunctos, quæ non sint aut superstitiosæ, aut suspectæ, sed civiles. III. Permittitur Confucii cultus ille, qui civilis est, & etiam ejusdem Tabellæ purgatæ, & litteris, & superstitiosa inscriptione, & adjuncta declaratione debita, sicuti permittitur ante ejus Tabellam correctam accendi candelas, uri odores, apponi comestibilia &c. IV. Permittitur pro usu, & expensis funerum offerri candelas, & odores, adjuncta in schedula debita declaratione. V. Permittuntur reverentiæ genuflexionum, & prostrationum erga tabellam correctam, aut etiam erga feretrum, aut defunctum. VI. Permittitur præparari mensas cum dulciariis, fructibus, carne, & cibis usualibus circa, aut coram feretro, ubi sit tabella correcta cum debita declaratione, & omissis superstitiosis, pro quadam honestate tantum, & pietate erga defunctos. VII. Permittitur coram Tabella correcta reverentia dicta *Koteu*, tum in anno novo Sinico; tum in aliis anni temporibus. VIII. Permittitur coram tabellis reformatis accendi candelas, uri odores cum debitis cautelis, sicuti ante tumulum, ubi pariter collocari possunt cibi, ut supra dictum est, adhibitis cautelis, ut in superioribus.

Idem tamen Clemens XII. tanti momenti opus morte præoccupatus absolvere minime potuit.

153. Illud perficiendi, gravissimamque controversiam penitus dirimendi onus post centum solidos annos (nam an. 1642. Jo. Baptista Morales e Sinis hanc caussam ad summum Pont. Urbanum VIII. detulit) Benedicto XIV. Pontifici sapientissimo Divina Providentia reservaverat, quod ille fecit edita Bull. *Ex quo singulari*, in qua tota re serie iis plane verbis, quibus nos usi sumus, fusius exposita, ita concludit: „Permissiones illas (*Caroli Mediobarbi*) & quidem singulas, coram nobis summo studio, ac diligentia examinari curavimus ...... ac tandem satis compertum habemus, ante dictas permissiones nunquam a S. Sede probatas Apostolicæ Clementis P. XI. Constitutioni repugnare, atque edversari, utpote quæ partim cæremonias, ritusque Sinenses e prædicta Constitutione proscriptos edmittent, ec veluti probatos, atque utendos concedant, partim regulis in ipsa traditis ad vitandum superstitionis periculum opponentur. Nolentes itaque, quemquem ad Constitutionem ipsam summo Christianæ Religionis damno malitiose evertendam, permissionibus ejusmodi uti, definimus, ac declaremus, præfatas permissiones ita esse habeodas, ac si nunquam extitissent, earumque praxim tamquam superstitiosam omnino damnamus, & execramur. Itaque præsentis hujus nostræ Constitutionis perpetuo valituræ vi revocamus, rescindimus, abrogamus; atque omni vigore, & effectu vacuas esse volumus omnes illas, & singulas permissiones, easque semper uti cassas, irritas, invelidas, & nullius prorsus roboris, aut vigoris habendas esse dicimus, ac pronunciamus". Atque ot de cujuslibet obedientia magis certo constaret omnes Missionerios solemni juramento, non solum ed exactam constitutionis Clementis XI. observantiam adstrictos voluit, sed etiam ut eadem jurisjurandi religione se obligarent, ne ritus & cæremonias a Carolo Mediobarbo concessas unquam ad praxim deducerent. Et hunc gravissima ille causa exitum habuit.

153. Prætermittendum eutem hoc loco non esse, puto, in ceteris bonis quæ Benedictina Constitutio *Ex quo singulari* peperit, gloriosum Petri Martyris Sancii, Episcopi Mauricastrensis, aliorumque quatuor Sociorum, nempe Serrani, qui Sencto in Episcopatu successerat, Alcoberi, Diazii, & Royi martyrium numerandum esse. Hi omnes ex Dominicanæ Familia, pro supradictæ Constitutionis observantia, fideique puritate laborantes, ab Ethnicis extremo supplicio affecti sunt. Vid. *Allocutio Sanctissimi D. N. Benedicti XIV. habita in Consist. Secr. die 16. Septemb. 1648.* Romæ typis R. C. A. edite, & postee a P. Antonio Touron notis illustrata *Virorum Illustr. Ord. S. Dominici* Tom. VI.

APPENDIX ALTERA.

De Ritibus Malabaricis.

154. Similis fere generis controversiæ in Malabaria (quæ vestissima regio in Asia est) excitatæ inter Missionarios fuerunt, quas eamdem methodum sequentes verbis Benedieti XIV. in Bulla *Omnium sollicitudinum* breviter exponemus. Jam a tempore Gregorii XV. in regnis Madurensi, Mayssurensi, & Carnatensi Indiarum Orientalium contentiones exortæ fuerant de quibusdam ritibus, quos Missionarii Jesuitæ ut mere civiles permittendos esse statuebant, alii vero præcipue PP. Cappucini, ut plane superstitiosos execrabentur. Hujus nostri sæculi initio, cum ad oram Coromandelli appulisset Carolus Thomes Maillard Tournonius, tunc Patriarcha Antiochenus, cum potestate Legati a latere in Indiis Orientalibus Commissarius, & Visitator Apostolicus, *ad trutinam vocatis nonnullis cæremoniis, quæ ab aliquibus Missionariis observabantur, vel permittebantur, ab aliis* vero tamquam Christianæ pietatis spiritui minime conformes rejiciebantur, oude discordiarum & funestissimarum disputationum semina: exploratis ea, qua par erat, diligentia, factis, & circumstaotiis, *e re Christiana esse, suique officii partes exigere judicavit, plures ejusmodi cæremonias gravi interdicto proscribere, atque damnare Decreto* edito *Pudicherii* 23. *Junii* 1704. (a); quod Tournouii decretum Clemens XI. diligenti præmisso exe-

(a) Hæc porro erant, quæ Tournonius, decrevit. I. Prohibuit, ne in baptizandis tam pueris, quam adultis omittaetur Sacramentalia, signaeter saliva, sal, & insufflatio. II. Jussit, ut baptizando nomen alicujus Sancti Martyrologio Romano descripti imponatur, interdictis nominibus Idolorum, vel falsæ Religionis pœnitentium. III. Prohibuit, ne Crucis, Sanctorum, & rerum Sacrarum nomina per translationem immutentur. IV. Ne baptismus protrahatur. V. Ne ante legitimam ætatem matrimonia fiant. VI. Ne mulieres nuptæ signum *Tally* (quod imaginem *Palleyaris sive Pillayaris* Idoli cæremoniis nuptialibus præpositi præfert) collo suspensum, deferre permittantur. VII. Prohibuit etiam usum funiculi centum, & octo filis compositi, & croco deliniti, cui dieta imago appendi solebat. VIII. Plures cæremonias nuptiales, paganam superstitionem olentes interdixit; cujusmodi erant ramus Arboris *Arescemmara*, certus ferculorum numerus, circuli super caput sponsorum, luter vasa, fractio fructus cocco ad capienda auspicia &c. IX. Nonnullas vetuit cæremonias Christianæ puellarum pietati, & verecundiæ plane contrarias. X. Missionariis districte præcepit, ut *Pareas* (hoc est infimæ conditionis homines) ægrotantes invisant, iisque in propriis domibus Sacramenta, aliaque spiritualia auxilia administrent, non autem eos cum gravissimo vitæ temporalis periculo ad Ecclesiam deferendos expectent. XI. Christiani tibicines, aliique artis musicæ periti ad Idolorum festivitates, & sacrificia accedere, nec in *Pagodis*, nec extra, cum occasione sacrificiorum, tum quarumcumque solemnitatum super-

xamine in omnibus servandum, & exequendum esse statuit 7. Jan. 1706.

135. Verum hanc providentiam, uberesque, quos inde spes erat proventuros fructus, frustratus est falsus rumor, qui paucos post annos per Indias increbuit, ipsum nempe Clementem XI. & relatum Patriarchæ (Tournonii) decretum revocasse, & nonnullas ex eis cæremoniis approbâsse, quas ille tamquam superstitiosas, minimeque ferendas proscripserat. Cui falso rumori cursum intercepturus Clemens XI., utque omnibus manifesta redderet animi sui sensa, *atque impugnatoribus decretorum a Patriarcha prædicto editorum omne penitus effugium adimeret, extrahi ex tabulariis mandavit authenticum exemplum decreti sui 7. Jan. 1706. illudque Episcopo Meliapurensi transmitti jussit 17. Sept. 1712.* Et cum unus, & alter annus elapsus esset, nec ullo argumento constaret, Episcopum Meliapurensem Apostolicas litteras accepisse, idem Clemens alias litteras ad Claudiopolitanum Episcopum transmitti curavit, præcipiens, *ut Episcopo Meliapurensi juridice redderentur; eoque debitam Pontificiis mandatis obedientiam præstare aut reluctante, aut differente, idem ipse Claudiopolitanus Episcopus Apostolicæ Sedis judicium, nulla interposita mora, executioni mandaret.* Benedictus etiam XIII. post iteratum, diutissimeque protractum totius rei examen, decreta Patr. Antioch. Tournonii confirmavit 12. Decemb. 1727.

136. „ Tantum vero abfuit, ut qui pro ritibus „ eo decreto damnatis pugnabant, huic novæ ejusdem decreti confirmationi acquiescerent, quin „ potius anno 1732. Clementi P. XII. in Benedicti locum subrogato declaraverint, se nihil de „ nova confirmatione audivisse, neque aliquid, quod „ ad ea spectaret, Episcopis, & Missionariis Indiarum fuisse legitime denunciatum; adeoque „ enixis precibus ab eo postulaverint, ut non obstante Benedicti XIII. dispositione, dignaretur, „ hanc eamdem causam denuo S. Officii Congre„ tionis examini, & cognitioni subjicere. Et quamquam aliis earum partium Missionariis causam „ finitam esse, & in rem judicatam abiisse reputantibus, seu excipientibus non deessent, qui „ postulatis haud annuendum esse crederent, iisque „ adversarentur; attamen idem Pontifex Clem. XII. „ supremum tandem acerrimis, perniciosisque dissidiis finem fieri peroptans, supradictorum preces admittendas existimavit ". Iterum igitur totius materiæ instaurata disceptatio est, àc demum 24. Augusti 1734. Tournonii decreta servanda esse, paucis concessis moderationibus, & declarationibus, statutum est (a).

137. „ Post diutinam, accuratamque factorum, „ atque rationum in utramque partem disceptationem, post tam solemne denique causæ judicium „ in magnam spem venerat Apostolica Sedes, non „ secus ac Romæ litigiis finis erat impositus, ita „ in Indiis tandem aliquando a discordiis, abusibusque cessatum iri .... At tam felicibus initiis „ conceptum gaudium statim evanuit: tristissimus „ siquidem nuncius quamcitissime Sedi Apostolicæ „ allatus est Missionarios scilicet, qui Card. Tournonii decretum impugnaverant, non obstantibus „ Clementis XII. litteris Apostolicis solemni formula ab iis acceptatis, publicatisque, damnatos tamen ritus, ac cæremonias juxta earumdem „ litterarum præscriptum minime aboleri posse „ causantes, tantum licentiæ sibi sumere, ut eos, „ easque adhuc non permittere, & retinere non „ dubitarent. Cumque de tamdiu dilatæ ab iis obedientiæ in dies fama increbresceret, præfatus „ Clemens XII., ut debitum Pontificiis mandatis „ obsequium, & observantiam vindicaret ... alteris „ in simili forma Brevis datis *die* 13. *Maji* 1739. „ Apostolicis litteris, earum regionum Episcopis, „ & Missionariis præceptum iteravit, gravioribus etiam pœnis impositis, ut nedum exactissime servarent ea, quæ in suis præmissis litteris „ mandabantur, sublata cuilibet secus interpretandi facultate, verum ad id illico se adstringerent „ so-

stitioso cultu imbutarum sonare, aut canere audeant. XII. Declaravit, Pontificiam Constit. Gregorii XV. prohibentem lavacra tempore, & modo, quibus a Gentilibus adhiberi solent, æque afficere Evangelicos Operarios, quibus propterea non licet sub quacumque alia causa, & fine, etiam ad effectum, ut existimentur *Sanias*, seu *Brachmanes*, præ ceteris dediti hujusmodi ablutionibus, illis uti. XIII. Prohibuit, ne cineres ex vaccæ stercore confecti, impiam Gentilium pœnitentiam a *Rutrem* institutam redolentes benedicantur, fontique sacro Chrismate delinitæ impingantur: neve alia quæcumque signa adhibeantur albi, vel rubri coloris, quibus Indi superstitiosissimi in fronte, vel in pectore, aut in alia quavis corporis parte utuntur. Demum lectionem librorum de falsa Religione, & de rebus obscœnis, superstitiosisque tractantium interdixit.

(a) I. Dispensatio concessa est ad decennium omittendi in collatione Baptismi salivam, & occulte utendi insufflationibus in casibus tamen particularibus, & in quibus gravis, & proportionata necessitas urgeat, & dummodo non laborent errore habendi salivam, & anhelitum tamquam materiam ineptam, vel incapacem ad inserviendum pro sacramentalibus cæremoniis in baptismo. II. Non præcipiendum, sed consulendum, tantum ut nomen alicujus Sancti Martyrologio Rom. descripti baptizandis imponatur, firma tamen remanente interdictione quoad nomina Idolorum, & falsæ Religionis Pœnitentium. III. Decretum Eminentissimi de Tournon de non immutandis nominibus Crucis, Sanctorum & rerum sacrarum, non habere locum in vocibus, & nominibus ab institutione Missionis communiter jam receptis, quæ tamen per hanc declarationem nec approbantur, nec reprobantur. IV. Formam a Tridentino Concilio pro matrimonio præscriptam servandam non esse, nisi in iis locis, ubi Concilium jam publicatum est, curandum tamen a Missionariis, ut ubique publicetur. V. Posse permitti festum pro puellis, non quidem inverecundis illis titulis, quibus consueverat, sed tantummodo sub titulo nuptiarum.

,, solemni jurejurando interposito juxta formulas
,, respective præscriptas.

138. ,, Hasce Clementis XII. litteras aliæ sub-
,, secutæ sunt earum regionum Episcopis peculia-
,, riter inscriptæ, quibus idem Pontifex, & con-
,, ceptum animo intimum dolorem ob nondum si-
,, bi delatam certam, exoptatamque notitiam de
,, præstita Apostolicis mandatis debita observantia,
,, gravibus verbis patefecit, & eorumdem Episco-
,, porum zelum, ac Religionem excitare curavit, ut
,, ipsi exemplo, ac diligentia sua præeuntes, ce-
,, terorum obedientiam sollicite promoverent. Ne-
,, que vero his, quamvis adeo enucleate præscri-
,, ptis, plane contentus idem Clemens P. XII. Su-
,, periores quoque Generales Missionarium in O-
,, rientalibus Indiis degentium, eorum præsertim, qui
,, ut Apostolicæ Sedi relatum erat, detrectabant
,, adhuc obsequentis animi erga ejusdem Sedis man-
,, data certa argumenta exhibere, adstrinxit, eos-
,, que sub pœnis suspensionis a divinis, privatio-
,, nis vocis activæ, & passivæ, aliisque graviori-
,, bus arbitrio suo reservatis, Apostolicæ etiam Se-
,, dis indignationis, formali præcepto, eoque ju-
,, ridice indicto adegit ad transmittenda suis respe-
,, ctive Religiosis exempla Apostolicarum littera-
,, rum a se tunc editarum, atque ad earum pu-
,, blicationem, & exactam, integram, inviolabi-
,, lemque observantiam pro viribus præcipiendam,
,, ea lege addita: ut si aliquis esset Missionarius,
,, qui mandatis reluctaretur, aut contra facere au-
,, deret, solemni statim præcepto per Superiorem
,, Generalem cogeretur relictis missionibus e pro-
,, vincia decedere, atque in Europam reverti. Et
,, ne in re adeo gravi intentatum aliquod reme-
,, dium relinqueretur, terminum annorum trium
,, constituit, intra quem Superiores Generales præ-
,, dicti tenerentur certis, authenticisque documen-
,, tis Sedi Apostolicæ plenam, atque integram de-
,, cretorum, litterarumque observantiam indubitate
,, probare &c."

139. His mediis adacti, maxime autem Dei gratia operante, obtemperarunt tandem omnes Episcopi, & Missionarii, & juramento interposito exactam, integram, inviolabilemque decretorum observantiam promiserunt. Tria duntaxat a Benedicto XIV., Clementis successore, postularunt, *primo*, ut in posterum tot juramentorum, censurarumque onere sublevarentur, quibus velut inextricabilibus laqueis suas conscientias vinciri conquerebantur. *Secundo*, ut dispensatio alias a Clemente XII. concessa super salivæ, atque insufflationis usu in Baptismi administratione prorogaretur. *Tertio*, ut saluti Parearum, seu ignobilium hominum (nobiles appellari solent *Bracmanes*) provideretur, non adigendo sacros Operarios ad ingrediendum in eorum domos, sed alia ratione: *atque ea potissimum, quam ipsi primo induxerunt .... obtentu verbalis cujusdam declarationis, quam ipsis suus Missionum Procurator significaverat*.

140. Ad *primum* sapientissimus Pontifex *negative* respondit: immo & juramentum, & censuras omnes iterum confirmavit, inquiens: ,, Animadver-
,, tentes, impositam jurisjurandi legem esse velut sa-
,, luberrimum antidotum, extinguendo gliscentium
,, litium, discordiarumque veneno, aptissimumque
,, ad cohibendam licentiam, libertatemque opinan-
,, di, interpretandi, agendi denique pro libito in
,, re tam gravi, & periculosa frænum existere,
,, Censuras quoque a prædicto Clemente XII. præ-
,, decessore nostro in enunciatis litteris incipienti-
,, bus *Concredita nobis* constitutas ad solos dun-
,, taxat pertinere Apostolicæ legis, præceptorum-
,, que violatores, easdemque in hujusmodi tantum
,, refractarios, quorum animos neque Ecclesiasti-
,, cæ mansuetudinis officia, neque paternæ admo-
,, nitionis charitas vincere, aut inflectere nullo
,, modo possent, justissimam pœnam esse, & fore
,, reputantes, non solum inopportunum censuimus,
,, jusjurandum aliqua in parte remittere, aut mo-
,, derari censuras, quod primo fuit ab illis pro-
,, positum: verum etiam .... de plenitudine pote-
,, statis a Deo nobis concreditæ, illud, illasque
,, probamus, confirmamus, & innovamus &c."

141. Ad *secundum* primo conquestus est, Missionarios nondum satis curasse a Neophytorum animis eam aversionem eradicare, quam erga salivam, & anhelitum sine ulla causa habent: deinde ægre tandem ad hanc dispensationem ad aliud decennium prorogandam consensit, oneratis tamen Missionariorum conscientiis, ut ea nonnisi gravi urgente necessitate uterentur: Volumus autem, *inquit*
,, *sanctissimus Pontifex*, atque omnibus & sin-
,, gulis prædictorum regnorum Episcopis, & Mis-
,, sionariis, in virtute S. obedientiæ præcipimus,
,, ut & communibus studiis, atque consiliis, &
,, singuli pro virili parte intra præfinitum decen-
,, nii tempus omnibus viribus, nervisque conten-
,, dant, ut quemadmodum fuerat eisdem a S. me-
,, moriæ prædecessore nostro imperatum, non in-
,, termissis laboribus assidue curent, ut ex illa-
,, rum gentium animis errorum tenebræ, malesa-
,, næque opiniones, quibus obcæcantur, & miser-
,, rime detinentur, penitus discussæ, ac radicitus
,, evulsæ eliminentur. Ut vero indultum, proro-
,, gatumque a nobis tempus sanctissimis Romanæ
,, Ecclesiæ cæremoniis prædictis, quæ tamdiu a
,, Sede Apostolica commendatæ, atque inculcatæ
,, fuerunt, facilius apud nationes illas insinuandis
,, vere conducat, utque ulterior hujusmodi rituum
,, prætermissio (quam tamen extra veros necessi-
,, tatis casus ut supra nullatenus concessam, aut
,, licitam esse, iterum declaramus), alendis po-
,, pulorum erroribus, atque difficultatibus, augen-
,, dis, confirmandisque ansam non præbeat, uni-
,, versis gentium illarum Episcopis, & Missiona-
,, riis prædictis notum esse volumus, hoc exacto
,, decennio nullis aut precibus, aut rationibus, quæ
,, porrigi, proferrique unquam possent, aliam de-
,, nuo prorogationem concessum iri".

142. Ad *tertium*, observavit primo nullum il-

lius

lius verbalis declarationis Clementis XII. exemplum, aut vestigium reperiri potuisse, nihilque de ea ab ullo unquam auditum fuisse: post autem oblationem a Missionariis factam acceptavit, qua pollicebantur, se sufficientem Operariorum numerum delegaturos, qui *Parearum* conversioni, & saluti *præcipue* incumberent; ita tamen ut Brachmanes edocerentur, in Christiana Religione non esse distinctionem in divinis inter servos, & nobiles &c.; ut enim Apostolus dicit Gal. 28., *non est Judæus, neque Græcus; non est servus, neque liber .... omnes enim vos unum estis in Christo Jesu*. De hoc Parearum puncto Vid. P. Concina in Append. ad Dissert. II. Lib. III. in *Decal.* post cap. 2. nov. edit. contra gallicam epist. Hoc autem nisi eos fecisse intra quinquennium certis argumentis constiterit, minatus est, refractariis expunctis, se alios Missionarios ad eam Domini vineam excolendam missurum, immo ipso facto ab omni missionis jure eos excidisse declaravit.

143. Conqueritur demum idem Benedictus XIV. se ingenti cum dolore accepisse, *ex Missionariis esse, qui nulla habita interdicti a Card. Tournonio lati, amplissimeque a Clemente XII. confirmati, ratione*, superstitiosos illos ritus adhuc vigere permittant; propterea necessarium duxit, supradicta decreta in omnibus, & per omnia *innovare, & confirmare*, atque illud in pari argumento a S. Augustino sapienter dictum commemorat, nullum scilicet esse meliorem Infideles convertendi modum, quam si profanos suos superstitiosos ritus abigere cogantur. *Si quæritis, unde vincantur Pagani, unde illuminentur; si quæritis, unde ad vitam vocentur, deserite solemnitates eorum, deserite nugas ipsorum*.

144. Porro cum (ut haetenus ex Bullis Benedicti colligere quisque potest) ex pluries repetitis decretis Card. Tournonii, Clementis XI., Benedicti XIII., Clementis XII., ac postremo Benedicti XIV., Malabaricos non minus, quam Sinenses ritus tamquam superstitiosos, & idololatricos damnatos esse constet, non est necesse eos data opera, longaque instituta disputatione confutare; quod ab aliis satis multis factum est (a), sed concludere possumus cum S. Augustino Serm. CXXI. *De Verbis Domini* alias II. in fine: *Responsa Roma venerunt: causa finita est, utinam aliquando & error finiatur*.

(a) Ex his patet, ea, quæ fides docet, non esse sterili, iter consideranda, & credenda, sed nobis omnino applicanda. Qua autem ratione id fieri debeat, egregia explicatur in parvo libello ex gallico in italicum idioma translato, cui titulus: *Trattato della Confidenza Cristiana* ec. Venezia 1751.

DISSERTATIO II.

DE SPE.

Vid. S. Thomas 2. 2. *qu.* 17., *in III. Dist.* 27. *qu.* 2. *&* de Virt. *Qu. IV.*

Tractatum de fide rectissimo ordine excipit Dissertatio de spe; quæ enim fides summa, & incomprehensibilia bona credenda proponit, eadem nobis spes ut aliquando consequenda præscribit, ut observat S. Thomas 2. 2. qu. 17. art. 7. *Dicit fides*, inquit S. Bernardus Serm. X. in Ps. *Qui habitat*, *parata sunt magna, & inexcogitabilia bona a Deo fidelibus suis: dicit spes: mihi illa servantur* (a). Hanc autem dissertationem in quatuor capita dividemus, in quorum primo quæremus, quid sit spes, quid ejus objectum, characteres, & fundamentum, ac quæ ejus divisiones: in secundo pseudomysticorum doctrinas confutabimus: in tertio ostendemus, spem sine charitate perfecta, seu gratia habituali esse posse: in postremo autem nonnullas quæstiones breviter perstringemus.

CAPUT I.

Quid sit spes, quid ejus objectum, characteres, & fundamentum, ac quæ ejus partitiones?

1. Nomen spei, si latiore sensu sumatur, significat cujuscumque rei exspectationem, sive bona illa sit, sive mala. Hinc illud de civibus Bethuliensibus dictum Judith XIII. 15. *Sperabant jam, eam* (Judith) *non esse venturam;* idest exspectabant, seu timebant: immo nec desunt profanorum auctorum exempla, ut cum Dido apud Virgilium Lib. IV. *Æneid.* ajebat.

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero.

Spes tamen sumpta pro virtute theologica, *nonnisi bonarum rerum est*, ut S. Augustinus docet *in Enchiridio* cap. 8., *nec nisi futurorum, & ad eum pertinentium, qui earum spem gerere perhibetur*. Definiri autem potest *Virtus a Deo infusa, qua ab infinita ipsius misericordia bona nobis præparata exspectamus:* qua in definitione tria concluduntur, scilicet objectum nostræ spei, characteres, & fundamentum.

2. *Circa objectum spei*, inquit S. Thomas 1. 2. quæst. 40. art. 1., *quatuor conditiones attenduntur*. „ Primo quidem quod sit bonum: non enim proprie loquendo est spes nisi de bono, & „ per

„ per hoc differt spes a timore, qui est de malo. „ Secundo, ut sit futurum; non enim spes est de „ præsenti jam habito; & per hoc differt spes „ a gaudio, quod est de bono præsenti. Tertio „ requiritur, quod sit aliquid arduum cum diffi- „ cultate adipiscibile; non enim aliquis dicitur a- „ liquid sperare minimum, quod statim est in sua „ potestate ut habeat; & per hoc differt spes a de- „ siderio, vel cupiditate, quæ est de bono futu- „ ro absolute; unde pertinet ad concupiscibile, „ spes autem ad irascibile (a). Quarto, quod il- „ lud arduum sit possibile adipisci; non enim a- „ liquis sperat id, quod omnino adipisci non po- „ test; & secundum hoc differt spes a desperatio- „ ne ". Subdit autem, spem differre a desiderio, „ *sicut differunt passiones irascibilis a passioni- „ bus concupiscibilis: & propter hoc præsuppo- nit desiderium; sicut & omnes passiones irasci- bilis præsupponunt passiones concupiscibilis*. Et hæc quidem profunde a S. Thoma de spe in genere.

3. Sed si spes consideretur ut virtus theologica est, objectum ipsius primarium est ipse Deus, seu illius beata fruitio in vita æterna: *Non enim*, inquit Angelicus Doctor 2. 2. qu. 17. art. 2., *minus aliquid a Deo sperandum est, quam sit ipse; cum non sit minor ejus bonitas, per quam bona creaturæ communicat, quam ejus essentia*. Media autem ad illam consequendam necessaria sunt objectum secundarium. *Spes*, inquit idem S. Thomas 2. 2. quæst. 17. art. 2. ad 2.: „ Princi- „ paliter respicit beatitudinem æternam; alia ve- „ ro, quæ petuntur a Deo respicit secundario in „ ordine ad beatitudinem æternam; sicut & fides „ principaliter quidem respicit Deum, & secun- „ dario respicit ea, quæ ad Deum ordinantur ".

4. Characteres autem spei sunt potissimum desiderium, & fiducia; & desiderium quidem; neque enim potest aliquis ea sperare, quæ nullo modo amat, nec concupiscit; quamobrem Christus dicebat Matth. V. 6. *Beati, qui esuriunt, & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur:* quæ verba ita commentatur S. Augustinus in Psalmum LXIV. num. 8.: *Ut inde satieris, cum perveneris, hoc te oportet esaurire, & sitire, cum peregrinaris*. Fiducia vero, qua obtenturos nos ea bona, quæ cupimus, certo confidamus; certo inquam, non certitudine fidei, quemadmodum aliqui inter Protestantes somniant, sed certitudine spei, quæ divinæ misericordiæ innititur. (Vide, quæ dicta sunt Tom. II. pag. 355.). Hæc tamen fiducia non excludit salutarem illum timorem, qui nobis in Sacris Litteris sæpissime inculcatur, juxta illud Philipp. II. 12. *Cum metu, & tremore vestram salutem operamini*. Quod etiam exemplo suo nos docuit idem Apostolus 1. Corinth. XI 27. inquiens: *ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar* (b).

5. Porro S. Thomas observat, timorem servilem ea ratione diminui, qua spes, & caritas augentur: non ita vero timorem filialem, hic enim eo magis augetur, quo augentur spes, & caritas: „ Ti- „ mor pœnæ, *inquit Angelicus* 2. 2. *quæst*. 19. „ *art*. 10. *ad* 2., est, qui diminuitur crescente spe; „ sed ea crescente crescit timor filialis, quia quan- „ to aliquis certius expectat alicujus boni conse- „ cutionem per auxilium alterius, tanto magis ve- „ retur eum offendere, vel ab eo separari ".

6. Fundamenta denique spei nostræ sunt Dei omnipotentia, & misericordia, unde David in Ps. XIII. *Ego autem*, dicebat Domino, *in misericordia tua speravi*. Sunt item infinita Salvatoris nostri Jesu Christi merita Sanctorum quoque, qui sunt in cælis, ac inprimis Mariæ Virginis, ac Genitricis Dei intercessio, aliaque hujus generis; præcipue autem gratia Dei efficax, ex qua omnia nostra bona merita sobolescunt. Audiatur S. Thomas 2. 2. quæst. 17. art. 4. " Spes, *inquit*, duo „ respicit, scilicet bonum, quod obtinere inten- „ dit, & auxilium, per quod illud bonum obti- „ netur. Bonum autem, quod aliquis sperat obti- „ nendum, habet rationem causæ finalis: auxi- „ lium autem, per quod aliquis sperat illud bo- „ num obtinere, habet rationem causæ efficientis. „ *Et iterum:* Spes respicit beatitudinem æternam, „ sicut finem ultimum, divinum autem auxilium, „ sicut primam causam inducentem ad beatitudi- „ nem ". Post autem loquens de auxiliis hominum, vel Sanctorum in cœlo, vel viventium in terris, docet posse nos de iis sperare: „ Sicut de „ agente secundario, & instrumentali, per quod „ aliquis adjuvatur ad quæcumque bona conse- „ quenda, in beatitudinem ordinata. Et hoc mo- „ do, *concludit*, ad Sanctos convertimur, & ab „ hominibus etiam aliqua petimus ".

7. Frustra vero aliqui objiciunt, cum gratia per se, & ab intrinseco efficax non omnibus detur, ac proinde non omnibus promissa sit, non posse in Thomistica schola hanc ab omnibus ut fundamentum spei haberi. Frustra inquam; nam hæc ob-

(a) S. Thomas in III. *Sentent*. Distinct. 26. quæst. 1. art. 2. „ Difficile, inquit, vel arduum addit quam- „ dam specialem rationem bonitati, scilicet pretiosi- „ tatem ex hoc ipso, quod non de facili habetur, sic- „ ut dicitur: *Omne rarum carum*. " Hinc Deus æternam beatitudinem, quæ spei nostræ objectum est, arduam esse voluit, & difficilem, quam nonnisi laboribus, afflictionibus, & maxima patientia consequi possumus. Hinc Beati in patria corporum suorum resurrectionem expectantes, proprie eamdem sperare dici non possent, sed potius desiderare, cum non sit aliquod bonum arduum, quod laboribus, & conatibus acquiri debeat.

(b) Quæ verba ita pulchre commentatur Augustinus apud S. Thomam in hunc locum Apostoli Pauli: *Suo timore nos terruit Apostolus. Quid enim faciet agnus, ubi aries tremit? Quid faciet infirmus, ubi timet fortior?*

objectio in omni scholarum catholicarum systemate locum habet: certum est enim, gratiam efficacem quomodocumque explicetur, non omnibus usque ad vitæ finem dari, sed iis solis, quos Deo gratuita sua bonitate efficaciter ita juvare placuit, ut finaliter perseverent in bono. Imo si hæc ratio valeret, nec ipsam vitam æternam sperare liceret, quam Deus nonnisi iis misericorditer concedit, quos ab æterno secondum propositum suæ volontatis elegit. Quemadmodum igitur omnibus vita æterna speranda est, quia unusquisque sperare debet, se in numero electorum esse, quibus certo vita æterna promissa est: ita omnes confidere debent, sibi etiam efficacem Dei gratiam, atque ipsam finalem perseverantiam non defuturam, quæ ad illam consequendam est necessaria. *Fidentes*, inquit Concilium Tridentinum Sess. VI. cap. 6. (non credentes), *sibi Deum propter Christum propitium fore;* & cap. 6. *Tanta est Dei erga homines bonitas, ut nostra velit esse merita, quæ sunt ipsius dona*, per gratiam nempe efficacem, quæ operatur in nobis velle, & perficere. Ut enim S. Gregorius papa ajebat Hom. VIII. super Ezech., *Quidquid in Sanctorum virtutibus agitur, ejus est gratia, qui merita largitur*. Quaotiobrem cum dicitur, etiam merita nostra esse spei fundamentum, semper ea debemus, non tamquam virium nostrarom effectus, sed prout revera sunt, tamquam divinæ gratiæ dona (*a*).

8. Et sane spes nostra non in nobis sita esse debet, neque in bono non gratiæ, qui tantummodo a nobis sit, vel a determinatione nostri liberi arbitrii uniee dependeat, sed tota spes oostra inniti debet virtute ejusdem gratiæ, quæ potens est perversitatem nostræ voluntatis corrigere, infirmitatem sanare, ac naturali nostra inconstantia, levitateque superata, nos in bono perseverantes facere. *Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus*, inquit Jeremias cap. XVII. 7.; & Ecclesia io suis orationibos testatur, debere nos *in sola spe gratiæ cœlestis* inniti; ut proinde eos errare oporteat, qui spem suam partim in Deo, partim io homine reponunt, id quod dicere videntor, qui gratiam non ex seipsa efficacem, sed versatilem, & ab hominum voluntate pendulam esse docent. Sed id obiter (*b*).

9. Porro fundamenta spei nostræ sunt ab ejusdem motivis distinguenda. Motiva autem multa esse possunt, & *primo* quidem gratiæ a Deo nobis misericorditer hactenus concessæ, quæ aliarum majorum quasi pignus esse possunt; unde etiam Apostolus dicebat Philipp. I. 6. *Confidens hoc ipsum, quia qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Jesu Christi*. Profunde tamen S. Thomas obvervat 2. 2. quæst. 18. art. 4. ad 2., hoc motivum principale non esse. „ Spes, *inquit*, non „ innititur principaliter gratiæ jam habitæ, sed „ divinæ omnipotentiæ, & misericordiæ, per quam „ etiam qui gratiam non habet, eam consequi po„ test, ut sic ad vitam æternam perveniat. De „ omnipotentia autem Dei, & misericordia ejus „ certus est quicumque fidem habet ". Etiam præceptum sperandi, nobis a Deo datum, maximum motivum nostræ spei esse debet; non enim Deus præciperet, ut speremus in eum, nec toties nobis hujusmodi præceptum inculcaret, nisi veram, sinceramque nostræ salutis voluntatem haberet. Vid. *Trattato della confidenza cristiana* cap. 15. & seq.

10. Innumera autem sunt loca, in quibus præcipitur nobis sperare in Deo. Psalmo LXI. 9. *Sperate in eo omnis congregatio populi;* & sæpissime id in aliis Psalmis repetitur. XII. Oseæ 6. *Spera in Domino tuo semper*. Et 2. Petri II. 9. *Sperate in eam, quæ vobis offertur, gratiam*. Vid. S. Thomas 2. 2. q. 23. art. 1.

11. Spes autem dividitur *primo* in *habitualem*, & *actualem*, quarum prior est habitus in homine permanens, altera consistit in actibus transeuntibus. *Secundo* spes habitualis alia est *infusa*, cujusmodi est ea, quam parvuli in baptismate recipiunt; alia *acquisita*, quæ in fidelibus adultis ex sæpius iteratis actibus Dei ope formatur. *Tertio* utraque spes tam *habitualis*, quam *actualis* subdividitur in *vivam*, & *formatam*, quæ nempe a gratia sanctificante animata est, & in solis justis invenitur: & in *mortuam*, atque *informem*, quæ caritate destituta est, & etiam in peccatoribus inveniri potest, ut infra ostendemus c. 3.

CAPUT II.

Ostenditur actus spei bonos esse, & commendandos.

12. Aliqui olim Pseudo-Mystici fuerunt, qui falsa devotionis, & sanctitatis larva decepti, in eo perfectionis apicem constituebant, ut omnem spem cœlestis præmii abjicerent, soliusque caritatis puræ, ut ipsi dicebant, motivo operarentur (*c*). Non se-

(*a*) Pulchra sunt verba S. Bernardi super Ps. XC. explicantis illum versic. *Quoniam tu es, Domine, spes mea*. „ Bona omnia, inquit, non modo propter Deum „ consist fieri, sed per eum; *Deus enim est, qui operatur in nobis velle, & perficere pro bona voluntate*. Ipse ergo auctoe, ipse remunerator operis, ipse „ remuneratio tota ..... Quidquid igitur agendum sit, „ quidquid declinandum, quidquid tolerandum, quidquid optandum, *Tu es Domine, spes mea*"; cum iis, quæ Mellifluus Doctor eximia sua eloquentia, & animi devotione addit.

(*b*) Observat tamen Doctor Angelicus 2. 2. qu. 17. art. 4., hanc doctrinam minime obesse, quin etiam *ad Sanctos convertamur*, quorum orationibus adjuvari possumus ad ea bona consequenda, quæ sunt in beatitudinam ordinata.

(*c*) Aicardus, vel Ekardus, insignis alioquin ex Prædicatoria Familia Theologus, sæc. XIV. in hunc erro-

semel hic error fuit in scenam a Quietistis revocatus, potissimum autem sæculo elapso a Michaele Molinos, qui omnium Pseudo-Mysticorum fæces collegit. Sed quantum ad rem nostram pertinet, duo erant præcipui illius errores: *primo* desiderium felicitatis nostræ, atque æternæ mercedis expectationem puritati, & perfectioni divini amoris officere: *secundo*, animum propterea perfectionis cupidum, tum ad æterna supplicia, tum ad beatam felicitatem indifferentem esse oportere (*a*). Et quamquam Molinosium ab Apostolica Sede damnatum boni omnes execrabantur, quidam tamen spiritualis vitæ desiderio capti, non satis ab ejus doctrina recedere visi sunt, etsi ab impurissimis ejus moribus longe abessent (*b*). Contra quos eit

PRO-

rem incante lapsus est, cujus hanc propositionem Joannes XXII. an. 1329. proscripsit: *Qui non intendunt res, nec honores, nec utilitatem, nec devotionem interiorem, nec sanctitatem, nec præmium, nec regnum cælorum, sed omnibus iis renunciaverunt etiam quod suum est, in illis hominibus honoratur Deus*. Ekardus tamen non expectata Pontificis sententia hunc errorem simul cum nonnullis aliis jam antea revocaverat. Confer Jacobus Echard. Tom. I. *Scriptor Ord. Præd.* Referente autem Nicolao Eymerico P. II. *Directorii Inquisitorum* qu. 11. n. 8., etiam tempore Innocentii VI. quidam in Catalonia, & Aragonia *ausi sunt dogmatizare, quod omnia de genere bonorum, quæ fienda sunt, fienda sunt Dei puro amore, & non ex alia causa, & spe mercedis æternæ*. Denique celebris Raymundus Lullus ejusdem erroris ab eodem Eymerico loc. cit. qu. 9. *n.* 5. accusatur: Lulli tamen apologiam ediderunt Wadinghus in *Annal. Ord. S. Francisci* ad an. 1315. n. 10. seq., & Joan. Bapt. Sollerius in *Actis Sanct.* ad diem 30. Junii. Sed contra eos videri possunt Nat. Alexander sæc. XIII. & XIV. cap. 3. art. 20., Echardus in *Script. Ord. Præd.* Tom. I., ubi de Nicol. Eymerico, & Antoninus Bremond Tom. II. *Bullarii Dominic.* in notis ad Const. XXXIX. Gregorii XI. Addi potest, hunc errorem de abjicienda spe æternæ retributionis esse multo antiquiorem; illum nempe disseminavit Antigonus, qui simul cum Sadok 300. circiter annis post captivitatem Babylonicam Sadducæorum Sectæ originem dedit. Ita refert Basnagius in Hist. Judæorum.

(*a*) Hic natione Hispanus Romæ domicilium fuerat, ibique exteriori quadam sanctitatis imagine plures in sui admirationem, & sequelam traxit. Nonnullos spirituales, & asceticos edidit libros, quibus doctiores, & oculatiores non parum commoti sunt. Nata inde occasio de ejus vita, & moribus attentius perquirendi, repertum est demum, Molinosium pestilentem esse hypocritam, qui sub fictæ pietatis cortice salacissimum abscondebat Epicurum. Octo supra sexaginta ejus propositiones ab Innocentio XI. proscriptæ sunt, ipse autem post errores suos palam ejuratos, & decem annos cum veræ pœnitentiæ indiciis in carcere exactos anno 1695. a vivis excessit. Molinosium refutarunt inter alios P. Dominicus Ricci Ord. Præd. edito libro in quarto, cui titulus: *Homo interior, juxta Angelici doctrinam*, necnon *SS. PP. expositus ad explodendos errores Mich. de Molinos* Neap. 1709., & Card. de Laurea. *De oratione Christiana contra Quietistas, & errores nuper invectos Mich. Molinosii*.

(*b*) In his numeratur Franc. Malavallus Massiliensis, qui tamen audita censura contra suum librum *Pratique facile pour élever l'ame à la contemplation*, ab Apostolica Sede an. 1688. lata, palinodiam humilem cecinit. Sed postea pseudo-mystica hæc doctrina majores in Gallia turbas excitavit, quas aliquanto fusius exponere non erit inutile. Illustris quædam Matrona de Guyon pietati majorem in modum dedita, malis avibus in P. la Combe incidit, quem Molinosii discipulum Romæ fuisse, fama erat. Quæ ab hoc Directore pseudo-mystica principia hauserat, aliis quoque insinuare sategit, edito libro: *Moyen court & facile pour faire l'oraison*; cumque hoc primo ingenii sui partu non paucos præcipue sequioris sexus asseclas invenisset, plura alia similia opuscula in lucem prodire curavit; & quod vix credibile est, in sui admirationem traxit celeberrimum etiam Fenelonium, qui postea Archiepiscopus Cameracensis fuit. Tentavit postea Guyonia Bossueti, qui ut Galliæ oraculum merito habebatur, longe gravissimam sibi auctoritatem conciliare; sed oculatissimus Præsul feminæ, alioquin piæ, illusiones aperte improbare cœpit. Instituto postea ex Regis mandato diligentiore totius negotii examine, in secretis quibusdam Congregationibus, quibus Noaillius, Bossuetus, Præpositus S. Sulpitii, atque ipse Fenelonius intererant, res definita est, & corpus, ut vocant, doctrinæ constitutum, 34. articulis germana Theologiæ mysticæ principia comprehendens, quibus & Guyonia subscripsit. Harlæus etiam Archiepiscopus Parisiensis Instructione Pastorali novæ Mystagogiæ aberrationes proscripsit. Porro res videbatur omnino composita; sed cum postea Bossuetus Literas quasdam Pastorales *De statibus orationis* edidisset, Fenelonius contra eas librum, cui titulus *l'Explication des maximes des Saints*, publici juris fecit. Hic liber quasi classicum magni & diuturni belli fuit inter insignia duo Gallicanæ lumina Bossuetum, & Fenelonium: cumque contentiones quotidie acerbiores fierent, Apostolicæ Sedis judicium imploratum est. Innocentius XII. re quamdiligentissime perpensa 12. Martii 1699. decretorium oraculum fudit, quo Fenelonii liber damnatus est, quia *ex ejus lectione, & usu fideles sensim in errores ab Ecclesia Catholica jam damnatos induci possent*; & insuper tres supra viginti propositiones ex eodem libro extractæ, ut *temerariæ, scandalosæ, male sonantes, piarum aurium offensivæ, in praxi perniciosæ, atque etiam erroneæ* proscriptæ sunt. Fasces humillime submisit Fenelonius, & coram frequenti multitudine Pontificiam Bullam ex suggestu in Ecclesia legit 9. April. 1699., suumque librum ac errores in eo contentos *simpliciter, & absolute* damnavit; isque fuit diuturnæ & implexæ controversiæ finis. Porro ut Bossuetus observat in *Avertissement sur les écrits* etc. Tom. VI, ad quatuor veluti fastigia Fenelonii errores revocabantur. *Primo* licitum esse de salute æterna desperare, vel saltem ejusdem salutis sacrificium Deo offerre. *Secundo* possibilem esse statum amoris, in quo nullum sit propriæ salutis desiderium: immo hunc solum statum perfectum esse, & purum. *Tertio* esse aliquem statum, in quo anima nonnisi instinctu ducitur, exclusis omnibus actibus propriæ industriæ, petitionibus, gratiarum actionibus etc. *Quarto* esse aliquem contemplationis statum, a quo omnia Dei attributa cum absoluta, tum relativa, Personæ item Divinæ, atque ipse Christus excluduntur, solaque divina Essentia in se consideretur. Quæ omnia ex Molinosii, & Quietistarum doctrina dimanare compertum fuit. Videri de hac controversia possunt Relatio facta ad modum Diarii a Phileppeau, ipse Bossuetus Tom. VI., & *La Vie de M. de Fénélon* per M. de Ramsay.

PROPOSITIO.

Actus Spei Christianæ plane boni sunt, & commendandi, cum in omnibus fidelibus, tum etiam in justis quantumvis perfecta charitate instructis. S. Thomas in Lib. IV. Sent. Dist. 29. q. 1. art. 4.

13. Prima hujus propositionis pars satis aperte fuit in Concilio Trid. definita, ubi declaratur Sess. VI. c. 11., eos orthodoxæ fidei adversari: „ Qui „ statuunt in omnibus operibus justos peccare, si „ in illis suam ipsorum socordiam excitando, & „ sese ad currendum in stadio cohortando cum „ hoc, ut in primis glorificetur Deus, mercedem „ quoque intuentur æternam: cum scriptum sit „ Ps. CXVIII. *Inclinavi cor meum ad faciendas* „ *justificationes tuas propter retributionem:* & „ de Moyse dicat Apostolus Heb. XI. 27., *quod* „ *respiciebat in remunerationem* ". Et can. 31. ita eadem Trid. Synodus statuit: *Si quis dixerit justificatum peccare, dum intuitu æternæ mercedis operatur, anathema sit*.

14. Sed præter indicata a Patribus Tridentinis, multa alia sunt in sacris paginis, quæ nos ad bene operandum æternæ mercedis intuitu invitant. Psalmi pleni sunt desideriis, & ferventibus precibus possidendi regnum Dei. Ps. XXVI. *Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitæ meæ*. Quæ verba expendens S. Augustinus Tract. III. in Joan. „ Quidam, inquit, suspirans amator in Psalmis di- „ cit: *unam petii a Domino, hanc requiram*... „ Quid est hoc, quod requirit? *ut inhabitem*, in- „ quit, *in domo Domini per omnes dies vitæ* „ *meæ* .... *ut contempler*, inquit, *delectationem* „ *Domini* .... Talia nobis præmia promissa sunt, „ fratres mei; tale aliquid amate, tali regno su- „ spirate, & talem patriam desiderate. S. Paulus „ ita Colossenses laudabat c. I. 4. ": *Audientes fidem vestram in Christo Jesu, & dilectionem, quam habetis in Sanctos omnes, propter spem, quæ reposita est vobis in cœlis:* Et iterum ita eos exhortabatur c. III. 23. *Quodcumque facitis, ex animo operamini .... scientes, quod a Domino accipietis retributionem hæreditatis*. Et magna plane sacr. Litterarum pars exscribenda nobis esset, si omnia loca huc spectantia coacervare vellemus. Nihil etiam in Traditione sanctorum Patrum, nihil in Ecclesiæ precibus frequentius occurrit, ut proinde supervacaneum videatur in rem tam manifesta diutius immorari.

15. Prob. secunda pars. Christus Apostolos alloquens, quos certe ad supremum perfectionis apicem tendere, & pervenire volebat, ipsis æternæ beatitudinis præmium semper ob oculos ponit. Lucæ X. 20. *In hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subjiciuntur: gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cœlis*. Præterea idem Christus Dominus Matth. V. 10. iis, qui persecutionem patiuntur propter justitiam, promittit regnum cœlorum; ii autem certe perfecti erant: & ulterius ibidem Apostolos ad omnia mala propter ipsum toleranda intuitu mercedis ita accendit: *Gaudete, & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis*.

16. Hisce, aliisque sexcentis similibus testimoniis addi possunt etiam illustria eorum exempla, qui prima perfectionis, & sanctitatis veluti subsellia occuparunt. Certe de Moyse ita scribit Apostolus Hebr. XI. 26.: *Majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum improperium Christi; aspiciebat enim in remunerationem*. David autem nihil frequentius in suis Psalmis repetit, quam Dei mandata se observare *propter retributionem* Psal. XV. 5. XXVI. 14. LXXII. 25. CXVIII. &c. S. Paulus Philipp. I. 23.: *Cupio dissolvi*, inquiebat, *& esse cum Christo*; & quamvis hoc suum justum & sanctum desiderium postponeret ejusdem Christi gloriæ, quæ ex longiori mora in terris augeri debebat, non tamen propterea hoc ipsum desiderium tamquam malum, vel inutile abjiciebat. Non pauca hujus generis alia, brevitatis amore prætermittimus, cum hæc sufficiant.

17. Prætermittimus etiam ea plurima, quæ ex sinceris Martyrum Actis in hanc rem excerpi possent. Spes enim futuræ gloriæ in cœlis ad toleranda immanissima supplicia eos maximopere confortabat. *Oculis cordis respiciebant ad ea bona, quæ tolerantibus reservantur*; ut dicitur in celebri epistola Ecclesiæ Smyrnensis (apud Cotelerium Tom. II. *Patrum Apostolic.*). Unde etiam Ecclesia in officio Martyrum canit: *Tradiderunt corpora sua propter Deum ad supplicia, ut hæredes fierent in domo Domini*.

18. Hinc jure meritoque Innocentius XI. hanc inter alias propositiones in Molinosio damnavit Constit. *Cœlestis Pastor* anno 1685.: *Non debet anima cogitare, nec de præmio, nec de Paradiso, nec de Inferno, nec de morte, nec de æternitate*, n. 7., & alteram n. 12. *Qui suum liberum arbitrium Deo donavit, de nulla re debet curam habere, nec de Inferno, nec de Paradiso, nec debet desiderium habere propriæ sanctitatis, nec propriæ salutis, cujus spem expurgare debet:* aliaque id genus imaginariæ, ac ridiculæ sanctitatis portenta, quibus hypocrita ille docebat, eum, qui Divinæ voluntatis conformis est, nec aliquid a Deo petere oportere, nec pro acceptis beneficiis gratias agere, neque indulgentiam quærere ad pœnam propriis peccatis debitam imminuendam.

19. Etiam Innocentius XII. tres & viginti Fenelonii, novorumque Pseudo-mysticorum propositiones proscripsit, quarum prima hæc erat: „ Datur habitualis status amoris Dei, qui est caritas „ pura, & sine ulla admixtione motivi proprii in- „ teresse. Neque timor pœnarum, neque deside- „ rium remunerationum habent amplius in eo par- „ tem. Non amatur amplius Deus propter meri- „ tum, neque propter felicitatem in amando inve-

„ nien-

„ niendam. *Secunda vero:* In statu vitæ contem„ plativæ, sive unitivæ amittitur omne motivum „ interessatum amoris". Nonnullæ aliæ his similes erant, quibus mirabilis quidam, & antea inauditus hominis perfecti status describebatur, quem illusi illi mystici, *profundissimam resignationem*, *derelictionem*, *annihilationem*, *mortem*, *destructionem propriæ voluntatis*, *ac viam amoris perfecti* nuncupabant (a).

20. Ob. 1. Christus Dominus Matth. XVI. 24. ita discipulis suis præcepit: *Si quis vult post me venire*, *abneget semetipsum;* & rursus Lucæ XIV. 26. *Si quis venit ad me*, *& non odit patrem suum*, *& matrem*, *& uxorem .... adhuc autem & animam suam non potest meus esse discipulus:* atqui abnegare se ipsum, & animam suam nihil est aliud, quam omni salutis suæ spei renunciare: ergo &c.

21. Resp. neg. min. Et quidem quam absurda sit hæc Pseudo-mysticorum interpretatio, liquet ex verbis Christi Matth. XIX. 29., ubi tantum abest, ut in abnegatione sui ipsius includatur æternæ beatitudinis abnegatio, aut cujuscumque spei abjectio, ut potius vitæ æternæ retributio, tamquam hujus abnegationis præmium proponatur. *Omnis*, inquit Christus, *qui reliquerit domum*, *vel fratres*, *aut sorores*, *aut patrem*, *aut matrem*, *aut uxorem*, *aut filios*, *aut agros propter nomen meum*, *centuplum accipiet & vitam æternam possidebit*. Sola itaque abnegatio passionum nostrarum hic præcipitur; ne scilicet illæ a premendis Jesu Christi vestigiis nos retrahant. Merito igitur Innocentius XII. præposteram illius Evangelici præcepti intelligentiam in septima Fenelonii propositione damnavit, quæ erat his verbis expressa: „ Derelictio „ non est nisi abnegatio, seu sui ipsius renuncia„ tio, quam Jesus Christus a nobis in Evangelio „ requirit, postquam externa omnia reliquerimus. „ Ista nostri Ipsorum abnegatio non est, nisi quoad „ interesse proprium &c. ".

22. Ob. *secundo*. Moyses Exodi XXXII. 31. seq. quodam charitatis œstro Dominum ita pro Hebræis orabat: *aut dimitte eis hanc noxam*, *aut si non facis*, *dele me de libro tuo*, *quem scripsisti;* hoc est de libro vitæ æternæ. Apostolus etiam Paulus multo majori charitate propriæ salutis jacturam pati paratus erat, ut aliis esset emolumento, inquiens Rom. IX. 3. *Optabam ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis:* licet ergo potiore jure ita amare Deum, ut omnis salutis spes procul abjiciatur; imo hic erit gradus perfectionis Christianæ omnium sublimior.

23. Resp. ad *primum*, duas esse, & diversas illius loci interpretationes a Sanctis Patribus traditas, quarum tamen neutra Pseudo-mysticis favet. *Primo* Deus multi per librum vitæ non æternam, sed temporalem vitam intelligunt, ita ut Moyses nihil aliud petierit, quam aut veniam populo peccatori, aut mortem sibi, ordinata scilicet charitate, qua paratus erat pro spirituali populi sui utilitate temporalis suæ vitæ jacturam pati; quemadmodum etiam Num. XI. 15. dicebat Deo: *sin aliter tibi videtur*, *obsecro*, *ut interficias me*. Ita hunc locum interpretantur Origenes in epist. ad Rom., S. Hieronymus in epist. 121. al 151. ad Algasiam qu. 9., & S. Gregorius M. Lib. X. in Job cap. 6. num. 9.

24. Huic tamen expositioni, ne quid dissimulemus, obstare videtur Dei responsio ibid. v. 33. *Qui peccaverit mihi*, *delebo eum de libro meo*. Sed nihil impedit, quin eodem sensu locutus sit Dominus; videlicet de morte temporali, qua reipsa populum idololatram punivit; quamvis etiam mortem spiritualem, & æternam sua idololatria promeritus fuerit. Verum si hæc expositio non plene satisfaciat,

25. Altera est, quæ traditur a S. Augustino qu. CXLVII. in *Exod.* ut scilicet per librum Dei intelligatur vita æterna; sed S. Doctor dictum Moysi exponit de hypothesi impossibili, quod scilicet servus Dei familiari quadam securitate dixerit; aut dimitte hanc noxam, aut me de libro æternæ prædestinationis dele, videlicet si fieri id potest. *Securus autem hoc dixit*, *ut quia Deus Moysen non deleret de libro suo*, *populo peccatum illud remitteret:* & alibi (Serm. LXXXVIII. *de verbis Domini*) *Securus hoc dixit*, *attendens justitiam*, *& misericordiam Dei; ut quia justus est*, *non perderet justum; quia misericors est*, *ignosceret peccatoribus*.

26. Verba autem Apostoli aliquanto difficiliorem habent explicationem, & diverso modo ab Interpretibus exponuntur (Vid. Estius in hunc loc.). Omnium probabilior illa videtur, quam Nat. Alexander vestigia secutus S. Joan. Chrysostomi, Theodoreti, Theophylacti, Œcumenii, Photii, & S. Thomæ tradit (Diss. XIV. in sæc. XIII. & XIV.), scilicet S. Paulum locutum esse in hypothesi impossibili, & explicare voluisse desiderium conditionatum, non absolutum: *Optarem esse anathema pro fratribus meis*, *si modo id fieri posset*, *& mihi liceret*. Aliam etiam valde probabilem difficilis hujus loci explicationem suppeditat S. Thomas 2. 2. qu. 27. art. 8. ad. 1., ut scilicet voluerit

(a) De his propositionibus præter jam laud. Jac. Benignum Bossuet, videri etiam possunt Antonin. Massoulié *De Amore Dei*, & in Tract. *de vera Oratione*, Bern. de Rubeis *Diss. Theol. de Carit.* cap. 39., Nat. Alexander Diss. XV. in Sæc. XIII. & XIV., & Duguet *Explication du Mystere de la Passion*, ec. P. I. c. 7. §. 7. Obiter tamen notandum est, præcipuum harum propositionum vitium esse, quod ponatur aliquis status *habitualis*, a quo excludatur exercitium spei, atque timoris; neque enim negatur, posse aliquando justos prorumpere in actus puros amoris Dei, non excludendo actus spei, atque timoris, sed illos *explicite* non exprimendo.

rit Apostolus privari visione divina ad tempus per vitæ suæ prolungationem, ut ita fratrum suorum saluti prodesset, juxta illud ejusdem Apostoli Philipp. I. 23.: *Coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi & esse cum Christo, multo magis melius: permanere autem in carne necessarium propter vos* (a). S. Hieronymus autem epist. 121. al. 151. ad Algasiam qu. 9., post S. Gregorium Nazianzenum Orat. I., anathematis nomine mortem corporis, non æternam damnationem intelligendam esse putavit; ut nempe Apostolus optaverit *perire in carne, ut alii salverentur spiritu: suum sanguinem fundere, ut multorum animæ salvarentur*.

27. Dices. Apostolus Paulus 2. Cor. XIII. 5.: *Charitas*, inquit, *non quærit, quæ sua sunt;* qui ergo volunt esse in charitate perfecti, nullam debent sibi ipsis mercedem quærere.

28. Resp., Apostolum loqui de iis, qui quærebant, quæ sua sunt, privatis suis commodis studentes, eaque communi religionis bono præferentes, de quibus etiam conqueritur ad Philipp. II. 21. inquiens: *Omnes, quæ sua sunt, quærunt, non quæ Jesu Christi*. Perfecti igitur in charitate omnibus aliis privatis commodis pro Dei amore libenter renunciant, sed non possessioni, & fruitioni ipsius summi boni, quod super omnia diligunt, & cui propterea intime uniri per ipsam charitatem anhelant.

29. Ex his patet, quid respondendum sit ad similes emphaticas loquendi formulas, quæ ex S. Francisco Salesio, S. Theresia, aliisque nonnullis referri solent; videlicet intelligendæ sunt *conditionate*, & quidem de conditione impossibili, ut si quis diceret: „ Si per impossibile cum mea salutis dispendio possit aliorum salus, & divina gloria conjungi, paratus essem æternam subire damnationem ": excludendo tamen odium Dei. Confer Bossuetum in opere: *Mystici in tuto*.

30. Obj. *tertio*. Clemens Alexandrinus Lib. IV. *Stromatum* num. 22. „ Si quis ergo, *inquit*, per positionem ei, qui est cognitione præditus, proposuerit, utrum malit Dei cognitionem, an salutem æternam: sint autem ea separata, cum sint omnino eadem: nihil penitus dubitans eligerit Dei cognitionem, propter se, judicans esse expetendam eam, quæ fidem transcendit per charitatem ad cognitionem ". Et postea circa finem pluribus declarat, hominem perfectum neque timore pœnarum, nec propter *aliquod utile lucrum*, vel *delectationem aliquam* operari. Lib. autem VII. num. 11. de iis loquens qui rectam rationem sequuntur, quosque *Gnosticos*, seu *sapientes* vocat: „ Propter suam in Deum charitatem, *inquit*, lubentes parent vocationi nullum alium sibi scopum proponentes nisi ut Deo placeant, non autem propter præmia laborum ". Multaque alia similia habet, quibus ostendit, hominem sapientem, seu perfectum, ad omnia, sive bona, sive mala indifferentem esse oportere, Deumque unice propter seipsum amare.

31. Respond. Clemens Alexandrinus duplicem charitatis actum distinguit, alterum primarium, qui fertur in Deum, ut est in se summe bonus; alterum secundarium, qui respicit Deum ut est felicitas, & beatitudo nostra. Contendit autem, hominem sapientem, ac perfectum amaturum esse Deum, etiamsi actus ille præcipuus, & primarius posset ab altero separari, quam tamen hypothesim ille impossibilem reputat, ut patet ex iis verbis: *sint autem ea separata, cum sint omnino eadem;* quod a nostris Pseudo-mysticis quamlongissime distat, qui eum statum perfectionis sibi fingunt, quo Deus ita pure ametur, ut nulla prorsus ejus fruendi spes admisceatur, imo expresse debeat excludi.

32. Nonnunquam etiam Alexandrinus Philosophus ea, quorum spem a perfectis Christianis procul ablegat, non illa esse vult, quæ in beatifica Dei visione consistunt, sed bona temporalia, & ab ipso Deo distincta, cujusmodi illa erant, quæ Judæi carnales in veteri lege a Deo expectabant. Id patet maxime in testimonio ex Lib. VII. *Stromatum* nobis objecto, ubi postquam dixerat, Justos Dei vocationi lubentes parere, *nullum alium scopum sibi proponentes, nisi ut Deo placeant;* non autem *propter præmia laborum*, ita subdit: „ Nam alii quidem propter gloriæ cupiditatem, alii vero quod vitent aliud gravius supplicium, alii vero propter quasdam lætitias, & voluptates post mortem futuras patiuntur ". Ceterum Christianos utut in sublimi perfectionis apice constitutos spe æternæ remunerationis, quæ est ipse Deus, ad operandum impelli, toties in suis *Stromatum* libris Clemens Alexandrinus docuit, ut plane mirabile videatur, novæ Mystagogiæ patronos, aliquod in ea causæ suæ præsidium quærere potuisse. Speciminis loco ea esse possunt, quæ habet Clemens Lib. VII. num. 7. ubi suum *Gnosticum*, idest *Sapientem* vult, *ut nihil requirat ex iis, quæ ad vitam pertinent*, cum illi persuasum esse debeat, *Deum, qui omnia novit, quod est utile, suppeditare bonis etiam non petentibus*. Non vult tamen, ut omnem futurorum spem abjiciat; unde subdit: „ Gaudet quidem de bonis præsentibus, lætatur autem propter ea, quæ sunt promissa, tanquam jam præsentia. *Et Lib. II.* Unum, *inquit*, oportet expetere, per quem facta „ sunt

(a) Integer textus Angelici sic habet: „ Vel potest dici, sicut dicit Chrysostomus in Lib. I. *De Compunctione* cap. 8., & Hom. XVI. in epist. ad Rom., quod per hoc non ostenditur, quod Apostolus plus diligeret proximum, quam Deum; sed quod plus diligeret Deum, quam seipsum. Volebat enim ad *tempus* privari fruitione divina, quod pertinet ad dilectionem sui, ad hoc quod honor Dei procuraretur in proximis, quod pertinet ad dilectionem Dei ". Vide etiam in Lect. I. ad cap. 9. epist. ad Romanos.

„ sunt omnia, & qui eis, qui digni sunt, pro- „ missa tribuit". Vid. Bossuet *Tradition des noveaux mystiques* Tom. III. *Oeuvr. posth.* Massoulié *de l'amour de Dieu* P. II. cap. 15. & Bern. de Rubeis *de Carit.* cap. 45.

53. Inst. Idem Clemens Alexandrinus tres distinguit Justorum status, scilicet alium servorum, qui timent, alium mercenariorum, qui sperant, tertium filiorum, qui duntaxat amant. Clementem secuti sunt S. Gregorius Nazianz., S. Basilius, & Cassianus.

54. Resp. statum Filiorum non excludere spem illius mercedis, quæ est ipse Deus, sed mercedis alterius cujuscumque, quæ sit a Deo diversa. Et ne ullum sit erroris periculum, præmittendum duco, necesse plane esse in omnibus hisce tribus statibus charitatem dominari, sine qua nemo justus esse potest; & quidem eam charitatem, quæ ut ait Apostolus I. Corinth. XIII. 5. *non quærit, quæ sua sunt;* alias non erunt tres status *Justorum*. Sed primus status imperfectior est, quia charitas sustentatur a timore æterni supplicii. Secundus est nobilior primo, sed non perfectus, quia charitas sustentatur a spe mercedis, sed non illius mercedis *tantum*, quæ Deus est. Tertius demum status est perfectus, quia charitas sustentatur per seipsam, quatenus Deus diligitur propter seipsum. Hæc autem Dei dilectio non excludit desiderium, & spem ipsum possidendi, tamquam summum, & ineffabile bonum. Hæc est S. Thomæ doctrina, qui 2. 2. qu. 24. art. 9. tres pariter distinguit charitatis gradus, scilicet incipientis, proficientis, & perfectæ. In hoc autem primum perfectæ charitatis gradum reposuit, *ut homo ad hoc principaliter intendat. ut Deo inhæreat, & eo fruatur; & hoc*, subdit, *pertinet ad perfectos, qui cupiunt dissolvi, & esse cum Christo*, Philipp. I. 23. (*a*).

55. Ob. *quarto* S. Bernardus *De diligendo Deo* c. 7. *Non sine præmio*, inquit, *diligitur Deus, etsi absque præmii intuitu diligendus sit:* igitur in justis, qui Deum perfecto amore diligunt, nulla debet esse præmii spes.

56. Resp. cum S. Thoma in III. Dist. 29. qu. 1. art. 4. ad 2. (ubi tamen mendose Sanct. Augustinus loco S. Bernardi citatur): *Sine intuitu præmii serviendum est, ita quod præmium non ponatur finis ejus, quod amatur, & cui servitur, sed quod ponatur finis ipsius servitii, vel amoris*, seu, quod in idem recidit, ut non quæratur præmium extra ipsum Deum; ita enim laudato loco S. Bernardus subdit: *Verus amor seipso contentus est. Habet præmium, sed id, quod amatur ... Amor ipse meritum, ipse præmium est sibi.*

57. Inst. *primo*. S. Bern. Serm. LXXXIII. „ Amant filii, *inquit*, sed de hæreditate cogitant ... „ suspectus est mihi amor, cui aliud quid adipiscendi spes suffragari videtur ... Impurus est, qui „ & aliud cupit: purus amor mercenarius non „ est": ergo ab amore puro omnis spes secludenda est.

58. Resp. S. Bernardum loqui in hypothesi, quod hæreditas sit aliquid ab ipso Deo distinctum, quemadmodum hæreditas, quam filii a parentibus expectant, est aliquid ab ipsis parentibus diversum. Mentem suam perspicue S. Doctor eodem in loco declarat, utens exemplo filiorum, qui de hæreditate paterna cogitant, *quam dum verentur quoquo modo amittere, ipsum, a quo expectatur hæreditas, plus reverentur, minus amant.* Ulterius ibidem sic prosequitur: *Purus amor de spe vires non sumit, nec tamen diffidentiæ damna sentit.*

59. Inst. *secundo*. Idem S. Pater *De diligendo Deo* cap. 12. num. 34. *Est*, inquit, qui confite- „ tur Domino, quoniam potens est, & est, qui „ confitetur, quoniam sibi bonus est: & item qui „ confitetur, quoniam simpliciter bonus est. Pri- „ mus servus est, & timet sibi: secundus merce- „ narius est, & cupit sibi: tertius filius est, & „ defert patri, itaque & qui timet, & qui cupit, „ uterque pro se agunt: sola, quæ in filio est „ charitas, non quærit quæ sua sunt. *Et iterum:* „ Facit (*opus Dei*) & mercenarius; sed quia non „ gratis, propria trahi cupiditate convincitur. Por- „ ro ubi proprietas, sibi singularitas; ubi autem „ singularitas, ibi angulus; ubi vero angulus, ibi „ sine dubio sordes, sive rubigo".

40. Resp. ibi pariter a S. Bernardo sumi mercedem a Deo distinctam, cujus certe amor imperfectus est. Id patet ex verbis sequentibus n. 5. *Servus*, inquit, *& mercenarius habent legem, non a Domino, sed quam ipsi fecerunt, ille Deum non amando, iste plus aliud amando;* mercedem scilicet, quæ non sit ipse Deus. Talis erat carnalium Judæorum Dei amor.

41. Ob. *quinto*. Quotiescumque homo propter spem præmii operatur, ita animo affectus est, ut nisi præmium illud sibi paratum speraret, bene non operaretur; ergo nec bonum in se, nec Deum, sed instar sordidi mercenarii unice mercedem amat, quod a Christo vituperatur Jo. X. 12. & seq.

42. Resp., id verum esse, quotiescumque homo ad bene operandum mercede, & præmio temporali movetur; non autem quando objectum spei est ipse Deus. Cujus ratio est, quia non possumus Deum sperare, nisi aliquo charitatis, vel habitualis, vel saltem actualis affectu in eum feramur: nemo enim sperat, quod non desiderat, nec aliquid desiderari potest, quod non amatur. Audia-
tur

(*a*) Quam doctrinam Angelicus etiam facto comprobavit, tunc scilicet quando Christus Dominus post ipsius scripta laudata iis verbis: *Bene scripsisti de me, Thoma*, eum interrogavit: *Quam ergo mercedem accipies?* Respondit autem S. Thomas: *Non aliam nisi te, Domine*. Videatur P. Touron in *Vita S. Thomæ* Lib. III. cap. 2.

tur S. Thomas, qui huic ipsi difficultati respondens in III. Dist. 26. qu. 2. art. 1. ad 5.: *Facere aliquid*, inquit, *propter aliquod commodum temporale*, *facit actum mercenarium*, *non autem facere propter remunerationem æternam*. Et alibi Dist. 39. qu. 1. art. 4. ad 1. explicans locum ex Cap. X. S. Joannis objectum, *Mercenarius*, inquit, *ibi dicitur*, *qui opus spirituale propter mercedem temporalem exercet*. Hujusmodi autem non sunt justi, qui Deum super omnia diligentes, ipsi uniri desiderant, & sperant; & quo major est in eis Dei dilectio, eo majus, & ardentius esse debet desiderium ipsum possidendi, eoque fruendi.

43. Inst. *primo*. Amor, quo quis Deum amat ut sibi beneficum, est amor cupiditatis, seu concupiscentiæ, qui sine dubio imperfectus, & vitiosus est: ergo ipsius amoris actus vitiosi sunt, adeoque &c.

44. Resp. (cum Illustriss. Bossueto Tom. VI. pag. 282. edit. Paris 1743.), tres esse distinguendos amores Dei. *Primus* est amor *amicitiæ*, nempe ipsa charitas, qua Deus propter seipsum unice amatur; alter est amor *concupiscentiæ*, quo Deus amatur ut bonus nobis. Sed iste subdividitur in amorem *concupiscentiæ* innocentem, castum, & sanctum, quo nihil aliud desideratur, nisi Dei possessio; & in amorem *puræ concupiscentiæ* inordinatum, & vitiosum, quo Deus non diligitur, nisi propter nostram utilitatem: quemadmodum cetera creata bona unice nostri commodi causa diligimus. Primus amor charitatis est amor justificans; secundus est amor spei, bonus, & sanctus, qui ad Deum ut summum bonum, ac propterea nobis benevolum tendit: tertius est amor *concupiscentiæ* vitiosæ, utpote qui mercedem respicit, ut ultimum finem. Ut ergo amor concupiscentiæ castus, innocens, & sanctus sit, necesse est, ut plus diligamus Deum, quam Dei fruitionem, & hanc Dei fruitionem, quæ beatitudo, & felicitas nostra est, in Deum ipsum referamus, saltem implicite; non autem Deum ad nostram felicitatem: „ Sicut ergo, *inquit S. Thomas Opusc. LXI. cap.* „ 5. minus bonum ad majus bonum; sic beatitu- „ do creata in anima per influentiam beatitudinis „ increati, & summi boni, ad ipsum summum „ bonum, quod influit, est referenda. In infini- „ tum ergo major debet esse motus, quo appeto „ Deum, & summum bonum, quam ille, quo „ appeto vitam æternam creatam, & fruitionem „ meam: nam & istud appeto propter illud ut fi- „ nem, quo quiesco, illud ut finem, in quo quie- „ sco “.

45. Et quoniam hac in re versatur cardo difficultatis, non erit inutile hanc nostram doctrinam auctoritate corroborare gravissimi Theologi, & fidelis S. Thomæ Discipuli Guill. Estii. Hic in Comment. ad Lib. I. *Sent.* Dist. 1. §. 3. quæstioni, *an mercedis intuitu Deo servire liceat?* respondet, non licere, si nomine mercedis intelligatur aliquid præter, aut extra Deum; licere autem homini, imo ipsum *debere* Deo servire intuitu mercedis, quæ est ipse Deus nobis per charitatem intime unitus. Hanc autem doctrinam probat auctoritate Scripturarum, & Sanctor. Patrum in quibus *mercedis*, & *retributionis* æternæ mentio frequentissime occurrit; ejusque consequendæ spes summopere commendatur.

46. Addit insuper hanc theologicam rationem: „ Inordinatum est, media non referri in proprium, „ & legitimum finem: finis autem servitutis no- „ stræ, quam Deo exhibemus in hac vita, est vi- „ ta æterna, qua in futuro sæculo perfecte Deo „ conjungemur; erit ergo inordinata nostra servi- „ tus, si non in illum finem a nobis referatur: „ qui quidem finis, quoniam ex servitute expe- „ ctatur *retributionis*, seu *mercedis* rationem ha- „ bet: id quod plenius probandum est, ubi de „ meritis operum agitur. Item, sicut sine fide, „ ita sine spe impossibile est Deo placere: spes „ autem Christiana facit in nobis, ut *intuitu re-* „ *tributionis* futuræ Deum colamus; est enim spes „ expectatio futurorum bonorum ex Dei gratia, „ & bonis operibus. Imo spes hoc includit, ut „ illa bona expectentur sub ratione *mercedis*, quia „ Deus sic ordinavit; & hoc credere debemus per „ fidem; ergo & per spem expectare “.

47. Sed ad omne erroris periculum removendum, illud caute advertendum est, ne Dei possessionem, & fruitionem ad nostrum tantummodo commodum referamus, ita ut nostra felicitas sit ultimus spei nostræ finis; iste enim esset amor concupiscentiæ inordinatus, & malus; nec Deum diligeremus *super omnia*, sed nos ipsos diligeremus *supra Deum*, utpote qui non nos ad Deum, sed Deum ad nos ipsos, nostramque felicitatem præpostere ordinaremus. Id declarat Doctor Angelicus 2. 2. q. 19. art. 6. inquiens: „ *Amor sui* tripliciter se potest habere ad charitatem. Uno enim mo- „ do contrariatur charitati, secundum quod aliquis „ *in amore proprii boni finem constituit*. Alio „ vero modo in charitate includitur, secundum quod „ *homo se propter Deum*, & *in Deo diligit*. „ Tertio modo a charitate quidem distinguitur, sed „ charitati non contrariatur: puta cum aliquis dili- „ git seipsum, secundum rationem proprii boni, „ ita tamen, *quod in hoc proprio bono non con-* „ *stituat finem* “. Sancti ergo ex perfecta charitate diligentes Deum, non renunciant illi beatissimæ ejusdem Dei possessioni, quæ erit eorumdem charitatis retributio, & *merces magna nimis*, lutezim tamen diligentes Deum *super omnia*, etiam suam ipsorum mercedem, & felicitatem ad Dei gloriam, tamquam ad summum, & ultimum finem dirigunt; *cum hoc in primis*, *ut glorificetur Deus*; quemadmodum Patres Tridentini loquuntur supra laudati num. 13. Unde etiam Apoc. XIX. 6. Sanctorum illa vox est: „ *Dicentium*: alleluja; „ quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipo- „ tens. Gaudeamus, & exultemus, & demus glo- „ riam ei “.

48.

48. Inst. *secundo*. Charitas perfecta excludit timorem pœnæ, dicente S. Joanne 1. epist. IV. 18.: „ Timor non est in charitate, sed perfecta charitas „ foras mittit timorem, quoniam timor pœnam ha- „ bet; qui autem timet, non est perfectus in cha- „ ritate “: ergo etiam excludit spem mercedis.

49. Resp. cum S. Thom. in III. Dist. 29. qu. 1. art. 4. ad. 5. neg. cons. in hoc esse discrimen: „ Quod bonum, de quo est spes, magis est con- „ sonum amori, quam malum, de quo est timor; „ & ideo quamvis perfecta charitas foras mittat ti- „ morem pœnæ, non tamen oportet, quod foras „ mittat intuitum mercedis “.

50. Ob. ultimo. Communis fere Scholasticorum vox est, objectum formale, & specificativum charitatis esse Deum, ut bonum in se *sine ullo ad nos respectu*; unde etiam Sanctus Thomas 2. 2. quæst. 17. art. 8: „ Perfectus amor est, *inquit*, „ quo aliquis secundum se amatur ... hic autem a- „ mor pertinet ad charitatem, quæ inhæret Deo se- „ cundum seipsum. *Et quæst.* 23. *art.* 6. Fides, „ *inquit*, & spes attingunt Deum secundum quod „ ex ipso provenit nobis, vel cognitio veri, vel „ adeptio boni; sed charitas attingit ipsum Deum, „ ut in ipsa sistat, non ut. ex eo aliquid nobis „ proveniat “.

51. Respond. cum Bossueto, has, & similes sive Scholasticorum, sive etiam Mysticorum phrases posse ita explicari, ut non Deus debeat ad nos referri, quasi nos simus ultimos hujus amorie finis, & terminus; contra enim charitas ordinata exigit, ut nos ipsos ad Deum referamus, ut mox explicatum est. Sive hac, sive quacumque alia ratione Scholasticorum, Mysticorumque phrases explicentur, non admodum refert, dummodo ratum, fixumque maneat, non posse nos Deum actu amare cum totali, & omnimoda præcisione illios bonitatis divinæ, quæ nos respicit. Dum enim Deum, ut summe bonum, concipimus, non excluduntur, immo implicite omnino includuntur attributa bonitatis, misericordiæ, & beneficentiæ erga homines, quorum attributorum consideratio magnam in nobis spem excitare debet, & solet.

52. Ceterum Sanctus Thomas sexcentis in locis proprium charitatis actum explicans, numquam eum a spe sejungit: „ Charitas, *inquit* 1. 2. *quæst.* 65. „ *art.* 5. *ad* 1., non est qualiscumque amor Dei, „ sed amor Dei, quo diligitur ut beatitudinis ob- „ jectum, ad quod ordinamur per fidem, & speni “. Et 2. 2. quæst. 23. artic. 2. charitatem ita ex Sancto Augustino Lib. II. *de doctrina Christiana* cap. 10. definit: *Charitatem voco motum animi, ad fruendum Deo propter ipsum*. Quando autem Angelicus Doctor dicit 2. 2. quæst. 17. art. 8., amorem spei esse *imperfectum*, id est intelligendum, non *absolute*, quasi actus spei aliquam imperfectionem secum afferat, sed *comparative* ad actum primarium charitatis, quo Deum secundum seipsum amamus. Vel etiam dici potest, S. Thomam loqui de spe informi, quæ peccatores introducit *ad charitatem*, non autem de spe *formata* per charitatem, qualis est in justis, & de qua ibidem S. Thomas explicat illud dictum Sancti Ambrosii Lib. VIII. in Lucam: *Ex fide est charitas, ex charitate spes*.

53. Inst. Si charitae, æque ac spes fertur in Deum ut nobis bonum, hæ duæ virtutes, earumque objecta confundeutur, quod a sana Theologia abhorret.

54. Resp. cum S. Thoma 2. 2. quæst. 21. art. 6. ad 3.; „ Idem bonum est objectum charitatis, & „ spei; sed charitas importat unionem ad illud bo- „ num, spes autem distantiam quamdam ab eo. „ Et inde est, quod charitas non respicit illud bo- „ num, ut arduum, sicut spes. Quod enim uni- „ tum est, non habet rationem ardui “.

55. Quod si quis omnino contendat, hujusmodi actus hominum justorum, quos hactenus descripsimus, & quos bonos, laudabiles, ac commendandos esse probavimus, non tam spei esse tribuendos, quam charitati, qua Deum *super omnia* diligimus, & nostram etiam beatitudinem, æternamque mercedem ad ipsum referimus; si quis inquam hoc pugnaciter contendat, nec otium nec animum est, finem disputationis hac de re longius protendere. Ego vero censeo, esse actus spei, sed *charitate informatæ*. Sunt actus spei, quia tendunt in bonum distans, & arduum, eoque consecuto cessabunt: sunt actus spei *charitate informatæ*, quia sine charitate non tenderent in Deum super omnia dilectum, nec ad ipsum, ut ultimum nostrum finem, dirigerentur (a).

Quæres, an licitum sit a Deo sperare, non solum vitam æternam, sed etiam alia bona, sive spiritualia, sive etiam temporalia a Deo distincta?

56. Resp. Cum supra non semel dictum sit, ideo actus spei in Justis nullam redolere imperfectionem, quia objectum ipsius spei non est aliquid a Deo distinctum, sed ipse Deus, qui testatur se futurum *mercedem nostram magnam nimis*, dubium suboriri potest, an alia bona a Deo distincta sperare fas sit, quin aliquid imperfectionis in hujusmodi actibus involvatur.

57. Certe si aliquis serviat Deo propter bona temporalia, ita ut ad illorum consecutionem, tamquam ad finem ultimum referantur illa pietatis opera, quibus Deo servit, dubium non est, quin hoc contra illum ordinem sit, quo tenemur, finem

(a) Confer varia Bossueti opera Tom. VI. & VII. & Nicolaum *Traité de l'Oraison*, ejusdemque Nicolii *Refutation des principales erreurs des Quietistes* 1695., quod opus a Bossueto sollicitatus ultimo suæ vitæ anno elucubravit; *Les Dialogues sur le Quietisme faits par M. Jean. de la Bruyere, & achevés par M. Dupin* in 12. 1699. & P. Eusebii Amort *Ideam divini amoris*; præter Massoulié, Bern. de Rubeis, & Nat. Alexandrum jam citatos.

nem nostrarum operationum præstantiorem respicere, quam sint media, quæ propter ipsum suscipiuntur: jam vero bona animi, vel corporis quantumvis præstantia, longe inferiora sunt iis Religionis actibus, quibus Deo servimus; adeoque &c. Sin vero non de fine primario, sed secundario sermo sit, qui ulterius ad primarium referatur, dubium non est, posse nos Deum licite colere, etiam propter bona temporalia ab ipso Deo distincta, in ipsum tamen Deum relata. Sic Abraham Gen. XV. confidenter Deo dicebat: *Domine, quid dabis mihi? Ego vadam absque liberis*, &c. Jacob pariter Gen. XXVIII. *Si fuerit Dominus mecum, erit mihi Dominus in Deum*. Hinc etiam primo, & maximo præcepto diligendi Deum adjuncta fuit promissio vitæ, & felicitatis temporalis.

CAPUT III.

Ostenditur, spem etiam sine charitate perfecta, seu justificante haberi posse.

58. Certum est, charitatem esse omnium virtutum animam, & formam, sine qua nulla vera, & perfecta virtus esse potest. Vid. S. Thomas 2. 2. qu. 23. art. 8., & 1. 2. qu. 65. art. 4. Sed aliqui fuisse dicuntur, qui ita charitatem ad christianam spem necessario requiri putaverint, ut in homine peccatore nulle prorsus spes esse possit, non solum viva, & formata (de quo nemo ambigit), sed neque informis, & mortua.

59. Verumtamen contrarium satis aperte statutum videtur a Patribus Concilii Tridentini, dum Sess. VI. c. 6. ita de peccatoribus definierunt: „ Disponuntur autem ad ipsam justitiam, dum excitati a divina gratia, & adjuti.... a divinæ justitiæ timore, quo utiliter concutiuntur, ad considerandam Dei misericordiam se convertendo, in spem eriguntur, fidentes Deum sibi propter Christum propitium fore, illumque tamquam omnis justitiæ fontem diligere incipiunt &c. *& can. 3. ejusdem Sess.* Si quis dixerit, sine præveniente Spiritus Sancti inspiratione, atque ejus adjutorio hominem credere, sperare, diligere, aut pœnitere posse, ut ei justificationis gratia conferatur, anathema sit ". Præcedit igitur spes ipsam peccatoris justificationem; adeoque etiam gratiam habitualem, seu charitatem habitualem; quamvis hæc spes informis, sine gratia Dei actuali haberi nequeat, a qua peccatores *excitantur*, & *adjuvantur*.

60. Prob. *secundo* ex S. Prospero, qui hanc generalem S. Augustini sententiam affert *In Sent. ex S. Augustino delibat.*, n. 7.: „ Dilectio Dei, & proximi propria, & specialis virtus est piorum, atque sanctorum, cum ceteræ virtutes, & bonis, & malis possint esse comunes ": igitur & spes potest esse in malis charitate destitutis. Et S. Thomas 1. 2. qu. 6. art. 4.: „ Actus spei, inquit, est expectare futuram beatitudinem a Deo: qui quidem actus perfectus est, si fiat ex meritis, quæ quis habet, quod non potest esse sine charitate. Si autem hoc expectat ex meritis, quæ nondum habet, sed proponit in futurum acquirere, erit actus imperfectus, & hoc potest esse sine charitate. Et ideo fides, & spes possunt esse sine charitate; sed sine charitate; proprie loquendo virtutes non sunt ".

61. Sed & manifesta ratio hoc ipsum suadet. Quamquam enim sine charitate felicitatem æternam consequi nemo potest, potest tamen peccator, divina ope se justitiam, & charitatem adepturum sperare; quemadmodum licet captivus sine pecunia redemptionem obtinere nequeat, suam tamen libertatem sperare potest, si amicos habeat, a quibus pecuniam necessariam obtineat. Hinc est etiam quod de nullo peccatore, quamdiu in hac mortalitate degit, desperandum est: *potens est enim Deus de lapidibus suscitare filios Abrahæ*, Lucæ III. 8.

62. Merito igitur a Clemente XI. hæc inter alias Quesnelli propositio damnata est n. 57. *Totum deest peccatori, quando ei deest spes: & non est spes in Deum, ubi non est amor Dei*. Et antea Alexander VIII. an. 1690. hanc aliem n. 13. proscripserat: „ Quisquis enim æternæ mercedis intuitu Deo famulatur, charitate si caruerit, vitio non caret, quoties intuitu licet beatitudinis operatur ". Quæ utraque propositio in eo sensu, ni fallor, censuram meruit, quod nullam aliam spem, nisi formatam, & vivam, cujusmodi certe in peccatoribus non est, adstruere videremus.

63. Obj. *primo* ex sacris paginis. Prov. XXIV. 20. dicitur: *Non habent futurorum spem mali*. Similia leguntur Sap. V. 15. *Spes impii, tanquam lanugo est, quæ a vento tollitur:* & cap. XVI. ult. *Ingrati spes, tamquam hybernalis glacies tabescet, & disperiet, tamquam aquæ supervacua*, & Ecclesiastici XXXIV. 1. *Vana spes, & mendacium viro insensato*. Etiam Apostolus Paulus Rom. V. 3. & seq. „ Tribulatio, *inquit*, patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit, quia charitas Dei diffuse est in cordibus nostris. &c. "; quibus verbis S. Paulus spem nedum patientia, & probatione, sed etiam charitate posteriorem esse supponit. Concinit S. Joannes, qui I. Ep. III. 3. *Omnis*, inquit, *qui habet hanc spem, in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est:* & ibidem 21. *Carissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum*. Denique nihil frequentius reperitur in sacra Scriptura, potissimum autem in Psalmis, quam *beatos esse qui sperant, & confidunt in Domino*; nemo autem sine charitate beatus esse potest.

64. R. duplicem esse distinguendam spem, sicuti & charitatem, aliam perfectam, suisque numeris absolutam, aliam imperfectam, & inchoatam. Spes perfecta nonnisi cum charitate habitua-li,

li, & perfecta esse potest; & de ea loquitur S. Petrus I. Epist. I. 3. cum dicit de Jesu Christo: *secundum misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam*. Spes autem imperfecta, informis, & mortua, cujusmodi est spes peccatoris, potest esse sine charitate perfecta, & habituali, quamquam nec ista sine omni in Deum amore esse potest; quod enim non desiderat, homo non sperat; nec desiderat, quod nullo modo amat. Hinc S. Thomas 2. 2. qu. 17. art. 8. ad 2. „ Spes, *inquit*, & omnis motus appetitivus ex amore provenit aliquo, quo scilicet aliquis amat bonum expectatum. Sed non omnis spes provenit a charitate, qua scilicet aliquis sperat bonum a Deo, ut amico"; nempe charitate perfecta, & habituali. Et S. Bonaventura in III. Dist. 26. qu. 3. art. 2. *Nullus*, inquit, *sperat*, *nisi quod amat*. Et ante utrumque S. Augustinus in *Enchir.* cap. 8. *Spes sine amore esse non potest .... nec amor sine spe est, nec sine amore spes, nec utrumque sine fide*. Aliquando etiam S. Litteræ loquuntur de peccatoribus quibusdam, in quibus non est spes, sed præsumptio, *quæ importat quamdam immoderationem spei* (a).

65. Obj. *secundo* ex SS. Patribus. S. Ambrosius Lib. VIII. in Lucam „ Ex fide est charitas, *inquit*, ex charitate spes. *S. Augustinus Lib. I.* de Doctrina Christ. *cap.* 37. Si credit, *inquit*, & diligit... efficit, ut etiam speret, se ad id, quod diligit, esse venturum: *& c.* 40. Ille enim se ad id, quod credit, & diligit, perventurum esse desperat, cui malæ conscientiæ scrupulus inest. *Et in* Enchiridio c. 117. Qui non amat, *inquit*, inaniter credit, inaniter sperat". Hinc etiam Magister *Sententiarum* in III. Dist. 26. docet, spem nostram esse charitate posteriorem.

66. Resp., hæc etiam, & si quæ sunt alia id genus Sanctorum Patrum testimonia, de spe perfecta, viva, & formata intelligenda esse, quæ utique sine charitate esse non potest. Ita Sanct. Thomae 2. 2. qu. 17. art. 8. ad 3. Magistri Sententiarum mentem exponit: „ Magister, *inquit* loquitur de spe formata, quam naturaliter præcedit charitas, & merita ex charitate causata. *Et* 1. 2. *qu.* 65. *art.* 4. *ad* 3. verba S. Augustini: Spes sine amore esse non potest, *ita explicat*: Augustinus ibi loquitur de spe, secundum quod aliquis expectat futuram beatitudinem per merita, quæ jam habet, quod non est sine charitate". Possunt etiam hæc testimonia intelligi de spe meritoria, quæ sine charitate perfecta esse non potest. Confer Estium in III. Dist. 26. §. 2. & P. Berti Lib. XXIII. de *Theol. discipl.* c. 11. n. 4.

CAPUT IV.

Nonnullæ quæstiones de spe breviter perstringuntur.

Quæres *primo*, quænam sit spei certitudo?

67. Resp. Sæpenumero tum in sacris Litteris, tum apud SS. Patres spes nostra in Deo adeo firma describitur, ut plane ad certitudinem pervenire videatur. Rom. V. 5. „ Spes non confundit: 2. *Tim. I.* 12. Scio cui credidi, & certus sum, quia potens est depositum meum servare; *& ad Hebr. VI.* 18. Ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam. *Cohærenter hujusmodi sæpe repetitis Sacrorum codicum phrasibus S. Augustinus Præfat. in Psal. CXXIII. dicebat:* Spes nostra tam certa est, quasi jam res perfecta sit. Neque etiam timemus, promittente veritate. Veritas nec falli potest, nec fallere: bonum est, ut hæreamus illi: illa nos liberat, sed si manserimus in verbo ejus".

68. Hinc putarunt quidam inter Protestantes, debere unumquemque ita de sua salute sperare, ut plane omnis formido, & timor excluderetur; ad quem errorem explodendum Sacra Tridentina Synodus Sess. VI. cap. 12. & 13. ita decrevit: „ Nemo, quamdiu in hac mortalitate vivitur, de arcano divinæ prædestinationis mysterio usque adeo præsumere debet, ut certo statuat, se omnino esse in numero prædestinatorum, quasi verum esset, quod justificatus aut amplius peccare non possit, aut si peccaverit, certam sibi resipiscentiam promittere debeat; nam nisi ex speciali revelatione sciri non potest, quos Deus sibi elegerit. Similiter de perseverantiæ munere ... nemo sibi certi aliquid absoluta certitudine polliceatur, tametsi in Dei auxilio firmissimam spem collocare, & reponere omnes debent. Deus enim, nisi ipsi illius gratiæ defuerint, sic-

„ ut

(a) Id explicat Angelicus Præceptor 2. 2. q. 21. art. 2., inquiens: „ Spei objectum est bonum arduum possibile: possibile autem est aliquid homini dupliciter: uno modo per propriam virtutem; alio modo nonnisi per virtutem divinam. Circa utramque autem spem *per immoderantiam* potest esse præsumptio. Nam circa spem, per quam aliquis de propria virtute confidit, attenditur præsumptio ex hoc, quod aliquis tendit in aliquod bonum, ut sibi possibile, quod suam facultatem excedit, secundum quod dicitur Judith VI. 15. *Præsumentes de se humiliat*; & talis præsumptio opponitur, virtuti magnanimitatis, quæ medium tenet in hujusmodi spe. Circa spem autem, per quam aliquis inhæret divinæ potentiæ, potest *per immoderantiam* esse præsumptio in hoc, quod aliquis tendit, in aliquod bonum, ut possibile per virtutem, & misericordiam divinam, quod possibile non est: sicut cum aliquis sperat, se veniam obtinere sine pœnitentia, vel gloriam sine meritis. Hæc autem præsumptio est proprie species peccati in Spiritum Sanctum; quia scilicet per hujusmodi præsumptionem tollitur, vel contemnitur adjutorium Spiritus Sancti, per quod homo revocatur a peccato".

„ ut cœpit opus bonum, ita perficiet, operans „ velle, & perficere. *Hinc etiam contrarium a-* „ *liquorum errorem anathemati subjecit can.* 15. „ Si quis dixerit hominem renatum, & justifica- „ tum teneri ex fide ad credendum, se certo esse „ in numero prædestinatorum, anathema sit. *Et* „ *can.* 16.; Si quis magnum illud usque in finem „ perseverantiæ donum se certo habiturum abso- „ luta, & infallibili certitudine dixerit, nisi spe- „ ciali revelatione didicerit, anathema sit ".

69. Certitudo itaque spei supponit *primo*, fide certum esse, quod si homo in bonis operibus perseveraverit usque in finem, salutem certissime consequetur, juxta illud Matth. XXIV. 13. *Qui perseveraverit usque in finem, salvus erit*. Et cum Deus & omnipotens sit, ut a nemine impediri possit, & summe verax, ac fidelis in verbis suis, ut mentiri nequeat, certi sumus certitudine fidei, adimpleta conditione perseverantiæ usque in finem, vitam æternam nos consecuturos. Hinc nostræ salutis certitudo non est absoluta, sed conditionata. Absoluta autem certitudo spei innititur Dei misericordiæ, qui vult omnes homines salvos facere; sed non tanta est, ut omnem excludat timorem, quem non minus frequenter nobis sacræ Literæ, & Sancti Patres inculcant. Philipp. II. 12. „ Cum „ metu, & tremore vestram salutem operamini, „ 1. *Cor. X.* Qui se existimat stare, videat, ne „ cadat; & 2. *Cor. XI.* 3. Timete, ne sicut ser- „ pens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpan- „ tur sensus vestri &c. ". Hic ipse Apostolus corpus suum castigabat, atque in servitutem redigebat, ne forte cum aliis prædicaret, ipse reprobus efficeretur 1. Cor. IX. 27. Et ut Chrysostomus commentatur in cap. II. epist. ad Philipp. neque David securus erat; unde Dominum orabat: *Ne projicias me a facie tua, & Spiritum Sanctum tuum ne auferas a me*. *Ps. L.*

70. Hinc recte Conc. Trid. Patres laud. Sess. VI. c. 13. ita prosequuntur: „ Veruntamen qui se e- „ xistimant stare, videant, ne cadant, & cum ti- „ more, ac tremore salutem suam operentur in „ laboribus, in vigiliis, in eleemosynis, in ora- „ tionibus, in oblationibus, in jejuniis, & casti- „ tate; formidare enim debent scientes, quod in „ spem gloriæ, & nondum in gloriam renati sunt „ de pugna, quæ superest, cum carne, cum mun- „ do, cum diabolo: in qua victores esse non pos- „ sunt, nisi cum Dei gratia Apostolo obtemperent „ dicenti; Debitores sumus non carni, ut secun- „ dum carnem vivamus; si enim secundum car- „ nem vixeritis, non moriemini; si autem spiritu „ facta carnis mortificaveritis, vivetis ".

71. Eademque est S. Patrum doctrina, licet aliquando videantur certitudinem omnimodam nostræ spei attribuere. Aliorum mentem exprimit magnus Doctor Augustinus multis in locis; præcipue autem *De dono persev.* cap. 8. ubi inquit: „ Deus melius esse judicavit miscere quosdam non „ perseverantes certo numero Sanctorum suorum; „ ut quibus non expedit in hujus vitæ tentatione „ securitas, non possint esse securi: multos enim „ a perniciosa elatione reprimit, quod ait Aposto- „ lus: Qui videtur stare, videat, ne cadat. *Et* „ *Lib. XI. De Civ. Dei* c. 12. *de justis ita loqui-* „ *tur:* Qui licet de suæ perseverantiæ præmio cer- „ ti sint, de ipsa tamen perseverantia reperiuntur „ incerti. Quis enim hominum se in actione, pro- „ fectuque justitiæ perseveraturum usque in finem „ sciat, nisi aliqua revelatione ab illo fiat certus, „ qui hac de re justo, latentique judicio non o- „ mnes instruit, sed neminem fallit "? Et in Ps. CXXIII. ita certitudinem spei cum incertitudine nostræ perseverantiæ conjungit: „ Spes nostra tam „ certa est, quasi res jam perfecta sit: neque e- „ nim timemus, promittente Veritate. Veritas e- „ nim nec falli, nec fallere potest. Bonum est, „ ut hæreamus illi: ille nos liberat: *sed si man-* „ *serimus in verbis ejus* ".

Quæres *secundo*, an in Beatis, vel damnatis spes remaneat?

72. Resp. *neg.* Et quidem de Beatis res est manifesta, cum Deum jam possideant; ut enim inquit Apostolus Rom. VIII. 24. *Spem autem, quæ videtur, non est spes: nam quod videt quis, quid sperat?* Et S. Augustinus *in Enchiridio* c. 8. *Spes*, inquit, *nonnisi bonarum rerum est, nec nisi futurarum*.

73. Hoc ipsum probat Angelicus 2. 2. qu. 18. art. 3. hac metaphyca ratione: „ Subtracto eo, „ quod dat speciem rei, resolvitur species, & res „ non potest eadem remanere; sicut remota forma „ corporis naturalis non remanet idem secundum „ speciem. Spes autem recipit speciem a suo ob- „ jecto principali, sicut & ceteræ virtutes: *Obje-* „ *ctum autem principale ejus est beatitudo æter-* „ *na, secundum quod est possibilis haberi ex au-* „ *xilio divino*. Quia ergo bonum arduum possibi- „ le non cadit sub ratione spei, nisi secundum quod „ est futurum: ideo cum beatitudo jam non sit „ futura, sed præsens, non potest ibi esse virtus „ spei. Et ideo spes sicut & fides, evacuatur in „ patria, & neutrum eorum in Beatis esse potest ".

74. In art. autem 3. probat S. Doctor, spem in damnatis esse non posse, primo quia spes causat gaudium, dicente Apostolo ad Roman. XII. 12.: *Spe gaudentes:* damnati autem non sunt in gaudio, sed in dolore, & luctu. Præterea, „ cum per- „ petuitas damnationis pertineat ad pœnam damna- „ torum, non vere haberet rationem pœnæ, nisi „ voluntati repugnaret; quod esse non posset, si „ perpetuitatem suæ damnationis ignorarent. Et „ ideo ad conditionem miseriæ damnatorum perti- „ net, ut ipsi sciant, quod nullo modo possunt „ damnationem evadere, & ad beatitudinem per- „ venire. Unde dicitur Job XV. 22. *Non credit*, „ *quod reverti possit de tenebris ad lucem*. Un- „ de patet, quod non possunt apprehendere bea- „ titudinem, ut bonum possibile, sicut nec Beati, „ ut bonum futurum. Et ideo neque in Beatis, „ ne-

„ neque in damnatis est spes. Sed in viatoribus, „ sive sint in vità ista, sive in purgatorio potest „ esse spes, quia utrobique apprehendunt beatitu„ dinem, ut futurum possibile".

Quæres *tertio*; an actus spei præcipiatur omnibus adultis, sitque necessarius?

75. Resp. *affirmative*, & quidem frequentissime hoc spei præceptum in Scripturis occurrit, ut Psalmo IV. *Sperate in Domino*: & I. epist. S. Petri I. 13. *Sperate in eam, quæ offertur vobis, gratiam*. Necessarios autem esse actus spei ad justificationem consequendam, liquet ex verbis Concilii Tridentini Sess. VI. c. 6.

Quæres *quarto*. Quandonam hos actus spei eliciendi præceptum specialiter obliget?

76. Resp., damnatam ab Alexandro VII. eam „quorumdam Casuistarum propositionem fuisse: „Homo nullo unquam vitæ suæ tempore tenetur e„ licere actum fidei, & spei, & charitatis ex vi „ præceptorum divinorum ad eas virtutes perti„ nentium". Ex communi autem Theologorum doctrina hoc præceptum obliget, cum primum rationis lumen homo attingit, sicuti etiam in mortis articulo. Tenetur insuper quilibet fidelis actus spei, non minus ac charitatis, & fidei sæpius iterare, potissimum vere cum tentationes contrariæ urgent, & quando ad Sacramentum pœnitentiæ accedit, ut gratiam amissam recuperet. Sed de his fusius Moralistæ. Vid. Concina *Theol. Christ.* L. I. in *Decal.* Diss. III.

DISSERTATIO III.

De Charitate Virtute Theologica.

Sanctus Thomas 2. 2. qu. 23. art. 6. probat, Charitatem esse omnium virtutum excellentissimam *primo* ex Apostolo scribente in prima ad Corint. XIII. 13. *Nunc autem manent fides, spes, charitas: tria hæc: major autem eorum est charitas*. Deinde hac solida, & evidenti ratione id ipsum demonstrat: „ Cum bonum in humanis a„ ctibus attendatur, secundum quod regulantur „ debita regula, necesse est, quod virtus humana, „ quæ est principium bonorum actuum, consistat „ in attingendo humanorum actuum regulam. Est „ autem duplex regula humanorum actuum, sci„ licet ratio humana, & Deus; sed Deus est pri„ ma regula, a qua etiam humana ratio regulan„ da est. Et ideo virtutes theologicæ, quæ consi„ stunt in attingendo illam regulam primam, eo „ quod earum objectum est Deus, excellentiores „ sunt virtutibus moralibus, vel intellectualibus, „ quæ consistunt in attingendo rationem humanam. „ Propter quod oportet, quod etiam inter ipsas „ virtutes theologicas illa sit potior, quæ magis „ Deum attingit. Semper autem id, quod est per „ se, majus est eo, quod est per aliud. Fides au„ tem, & spes attingunt quidem Deum, secundum „ quod ex ipso provenit nobis vel cognitio veri, „ vel adeptio boni; sed charitas attingit ipsum Deum, „ ut in ipso sistat, non ut ex eo aliquid nobis „ proveniat; & ideo charitas est excellentior fide, „ & spe; & per consequens omnibus aliis virtuti„ bus, sicut etiam prudentia, quæ attingit ratio„ nem secundum se, est excellentior, quam aliæ „ virtutes morales, quæ attingunt rationem, se„ cundum quod ex ea medium constituitur in o„ perationibus, vel passionibus humanis": Et art. 8. ad 2. charitatem comparat fundamento, & radici, *inquantum ex ea sustentantur, & nutriuntur omnes aliæ virtutes*; & ad 3. charitatem dicit esse *matrem* aliarum virtutum; *quia ex appetitu finis ultimi concipit actus aliarum virtutum, imperando ipsos*.

Nimis autem longum esset, omnia ex Sanctis Patribus huc afferre, quibus hæc virtus supra ceteras alias extollitur. S. Hieronymus in cap. V. ep. ad Gal. *primatum* charitati tribuit, quia *sine illa virtutes ceteræ non reputantur esse virtutes*. S. Augustinus Conc. I. in Psalm. CIII. nihil inveniri dicit in divinis libris charitate *eminentius*; & Lib. XV. *de Trinit.* cap. 18. *Nullum est*, inquit, *isto dono excellentius. Solum est, quod dividit inter filios regni æterni, & filios perditionis æternæ*. His breviter indicatis ad ipsam virtutem exponendam accedamus.

CAPUT I.

Explicantur Charitatis notio, objectum, & divisio.

1. Charitas, quæ græce ἀγάπη *amor*, aut φιλία *dilectio* dicitur, est virtutum omnium suprema, ut mox cum S. Thoma explicatum est. Unde Apostolus eam etiam peculiariter commendavit, dicens Coloss. III. 14.: *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis*.

2. Quantum ad nomen S. Augustinus Lib. XIV. *de Civ. Dei* c. 7. quosdam refellit, qui putarunt, *dilectionem*, seu charitatem accipiendam esse in bono, *amorem* in malo, ostendens, in sacris litteris *usitatius* quidem esse nomen *caritatis*, seu *dilectionis*, sed etiam *amorem* quandoque usurpari; ut cum S. Petrus Joan. XXI. 15. seq. semel, iterum, ac tertio respondit Christo: *Tu scis, quia amo te*. Angelicus autem Doctor 1. 2. q. 26. art. 3. „ Quatuor, inquit, nomina inveniuntur ad idem „ quodammodo pertinentia; scilicet *amor*, *dilectio*, „ *charitas*, *amicitia*. Differunt autem in hoc, quod „ *amicitia* secundum Philosophum est quasi habi„ tus; *amor* autem, & *dilectio* significantur per „ modum actus, vel passionis: *charitas* autem u„ troque modo accipi potest. Differenter tamen si„ gnificantur actus per ista tria. Nam *amor* com„ munis inter ea est; omnis enim *dilectio*, vel „cha-

„ *charitas* est *amor*, sed non e contra. Addit enim *dilectio* supra *amorem* electionem praecedentem, ut ipsum nomen sonat; unde *dilectio* non est in *concupiscibili*, sed in voluntate tantum, & est in sola rationali natura. *Charitas* autem addit supra *amorem* perfectionem quamdam amoris, inquantum id, quod amatur, magni pretii aestimatur, ut ipsum nomen designat". Et haec quantum ad nomen.

3. Quantum autem ad rem ipsam, seu ad ipsam charitatis essentiam, quatenus virtus est, non naturalis, & acquisita, sed supernaturalis, & a Deo infusa, multae inveniuntur apud Sanctos Patres, & apud Theologos ejusdem definitiones; sed omnium accuratissima illa videtur, quam noster S. Praeceptor tradidit 2. 2. qu. 23. art. 1., quod sit *Amicitia quaedam hominis ad Deum*, juxta illud Jo. XV. 15. *Jam non dicam vos servos ... sed amicos*. Sic Abraham appellatus est *amicus Dei*, Judith VIII. 22., Isaiae XLI. 8., & Jacobi II. 3., & de omnibus justis charitate perfectis dicit David Ps. CXXXVIII. 17.: *Nimis honorati sunt amici tui, Deus*.

4. Qualis autem sit, & in quo proprie consistat haec hominis amicitia ad Deum, sic explicat Angelicus loco laud. inquiens: „ Non quilibet amor habet rationem amicitiae, sed amor, *qui est cum benevolentia;* quando scilicet sic amamus aliquem, ut *ei bonum velimus*. Si autem rebus amatis non bonum velimus, *sed ipsum earum bonum nobis velimus*, sicut cum dicimus amare vinum, aut equum, aut aliquid hujusmodi, non est amor amicitiae, sed cujusdam concupiscentiae. Ridiculum enim est dicere, quod aliquis habet amicitiam ad vinum, vel ad equum".

5. „ Sed nec benevolentia (pergit Angelicus) sufficit ad rationem amicitiae, sed requiritur quaedam *mutua amatio*, quia *amicus est amico amicus*. Talis autem mutua benevolentia fundatur super aliqua communicatione ".

6. Unde tandem concludit: „ Cum ergo sit aliqua communicatio hominis ad Deum, secundum quod nobis suam beatitudinem communicat, super hanc communicationem oportet aliquam amicitiam fundari: de qua quidem communicatione dicitur 1. ad Corinth. I. 9. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii ejus*. Amor autem super hanc communicationem fundatus, est charitas; unde manifestum est, quod *charitas amicitia quaedam est hominis ad Deum*". Haec fusius explicare cum Angelico non piguit; nullo enim modo potest melius natura charitatis intelligi.

7. Celebris est etiam definitio charitatis, quam tradidit S. Augustinus Lib. III. *De doctr. Christ.* cap. 10. inquiens: *Charitatem voco animi motum ad fruendum Deo propter ipsum, & se, atque proximo propter Deum*. Quid autem significet illa vox *frui*, explicat idem S. Doctor in eodem opere Lib. I. cap. 5. his verbis: *Frui est amore alicui rei inhaerere, propter seipsam;* unde S. Thomas 2. 2. q. 27. art. 3. recte infert, ex charitate *Deum diligendum esse propter seipsum*. Et 1. 2. qu. 11. art. 3., & 4. jam probaverat, etiam ex S. Augustino, *fruitionem* proprie non esse, nisi ultimi finis, qui appetitur, non propter alium ulteriorem finem, sed propter seipsum. Quod S. Doctor frequentissime repetit, ut proinde communis evaserit Scholasticorum loquela; scilicet charitatem esse *dilectionem Dei super omnia*, seu propter ipsum Deum.

8. Sed redeamus ad primam definitionem. S. Thomas 1. 2. qu. 26. art. 4. amorem *amicitiae* ita distinguit ab amore concupiscentiae. „ Sicut Philosophus dicit (in II. *Rhetor.* c. 4.) amare est velle alicui bonum: sic ergo motus amoris in duo tendit; scilicet in bonum, quod quis vult alicui, vel sibi, vel alii; & in illud, cui vult bonum. Ad illud ergo bonum, quod quis vult alteri, habetur amor *concupiscentiae;* ad illud autem, cui aliquis vult bonum, habetur amor *amicitiae*. Haec autem divisio est secundum prius, & posterius. Nam id, quod amatur amore *amicitiae*, *simpliciter*, & *per se* amatur; quod autem amatur amore *concupiscentiae*, non *simpliciter*, & *secundum* se amatur, sed *amatur alteri*. Sicut enim ens *per se* simpliciter est, quod habet esse; ens autem *secundum quid*, quod est in alio; ita bonum, quod convertitur cum ente, *simpliciter* quidem est, quod ipsum habet bonitatem; quod autem est bonum alterius, est bonum *secundum quid:* & per consequens amor, quo amatur aliquid, *ut ei sit bonum*, est amor *simpliciter:* amor autem, quo amatur aliquid, ut sit bonum alterius, est amor *secundum quid*.

9. Ita profunde, & accurate S. Thomas ex principiis sanae Philosophiae; qui subinde ad 3. cum sibi objecisset, triplicem esse amicitiam, nempe *utilem*, *delectabilem*, & *honestam*, ita respondet. „ In amicitia *utili*, & *delectabili*, vult quidem aliquis aliquod bonum amico; & quantum ad hoc salvatur ibi ratio amicitiae. Sed quia illud bonum refert ulterius ad suam delectationem, & utilitatem, inde est quod amicitia *utilis*, & *delectabilis*, *in quantum trahitur ad amorem concupiscentiae*, *deficit a ratione verae amicitiae*". Ita veri nominis amicitiam describit Doctor Aquinas, unde pronum est intelligere, charitatem, quae est *amicitia hominis ad Deum*, non esse amorem *concupiscentiae*, quo amatur Deus, ut bonus nobis, sed amorem *amicitiae*, & *benevolentiae*, quo amatur Deus propter seipsum, seu ut bonus *in se*, & *simpliciter*.

10. Explicata notione Charitatis, nunc explicandum superest ejusdem charitatis objectum; quod communiter duplex statuitur, aliud *materiale*, circa quod virtus charitatis versatur; aliud *formale*, nem-

nempe ratio, sub qua charitas suum objectum respicit. Objectum *materiale* est iterum duplex: aliud *primarium*, & adæquatum, quod non est aliud, quam ipse Deus; aliud *secundarium*, scilicet nos ipsi, & alii homines, quos propter Deum diligere tenemur.

11. Objectum formale charitatis est infinita bonitas, per se ipsam amabilis. „Charitate, inquit S. Thomas 2. 2. qu. 23. art. 5. ad 2., *diligitur Deus propter seipsum;* unde *una sola ratio diligendi* attenditur principaliter a charitate, scilicet divina bonitas, quæ est substantia, secundum illud Psal. CV. *Confitemini Domino, quoniam bonus*. Aliæ autem rationes ad diligendum inducentes, vel debitum dilectionis facientes, sunt secundariæ, & consequentes ex prima". Et qu. 87. art. 9. Finis noster Deus est in quem noster affectus tendit dupliciter; ono quidem modo, prout volumus gloriam Dei, alio modo secundum quod volumus frui gloria Dei: quorum primum pertinet *ad dilectionem qua Deum in seipso diligimus;* secundum vero pertinet ad dilectionem qua diligimus nos in Deo.

12. Hac de causa amor charitatis vocari solet amor *benevolentiæ*, & *complacentiæ* quatenus Deo volumus *bonum*, & *de bono*, quod in se habet, gaudemus. Unde qui amant vere Deum, desiderant, ut ab omnibus aliis ametur, & glorificetur; & maxime dolent, quando eum offendi nostris culpis vident (*a*). Alius vero est amor Dei, quatenus est nobis beneficus, scilicet *concupiscentiæ*, ut n. 8. explicatum est.

13. Hic vero actus dilectionis Dei, prout nobis beneficus est per dona gratiæ, & gloriæ, ab aliquibus vocatur objectum charitatis *secundarium*, & in primario saltem virtute, & implicite contentum; neque enim Deus ens esset perfectissimum, nisi esset etiam summe beneficus: quo fit, ut Deum eo magis amamus, quo inter ejus infinitas perfectiones hanc etiam detegimus, benevolentiam scilicet, & effusissimam erga nos clementiam, & voluntatem. Verumtamen S. Thomas 2. 2. qu. 17. art. 8. id refert ad spem charitate formatam: *Adveniente charitate*, inquit, *spes perfectior redditur, quia de amicis maxime speramus*. Et in resp. ad 2. *Non omnis spes*, inquit, *provenit a charitate, sed solum motus spei formatæ, quo scilicet aliquis sperat bonum a Deo, ut amico*. Vid. sup. Dissert. II. n. 15.

14. Ex objectorum diversitate petitur etiam distinctio charitatis a duabus aliis virtutibus theologicis: a fide quidem, quæ Deum respicit sub ratione primæ veritatis, a spe autem, quia ad Deum ordinatur pariter, ut bonum in se, sed ut distans & ardunm; ut enim inquit Sanctus Thomas 2. 2. qu. 23. art. 6. ad 3., „Idem bonum est objectum charitatis, & spei; sed charitas importat unionem ad illud bonum: spes autem distantiam quamdam ab eo; & inde est, quod charitas non respicit illud bonum, ut arduum, sicut spes. Quod enim jam unitum est, non habet rationem ardui; & ex hoc apparet, quod charitas est perfectior spe. *Idem S. Doctor* 2. 2. *qu.* 17. *art.* 6. *spem a charitate distingui observat*, quia Charitas facit hominem inhærere Deo propter seipsum, mentem hominis uniens Deo per affectum amoris. Spes autem, & fides faciunt hominem inhærere Deo, sicut cuidam principio, ex quo aliqua nobis proveniunt. De Deo autem provenit nobis & cognitio veritatis, & adeptio perfectæ bonitatis. Fides ergo facit hominem Deo inhærere, inquantum est nobis principium co-

(*a*) Præclarum habetur Cardin. Cajetani Commentarium in 2. 2. quæst. 23. artic. 1. ubi inquit: „Cum audis, charitate *nos Deo bonum velle propter seipsum*, intellige, quod duplicia sunt Dei bona: quædam in ipso, quædam ad ipsum. Bona, quæ sunt in ipso, scilicet sua vita, sapientia, potentia, bonitas, justitia, misericordia, & hujusmodi, quæ nihil aliud sunt, quam ipsemet Deus, ex charitate Deo volumus, quia complacet nobis, Deum esse, sicuti est... Bona autem, quæ ad Deum sunt, ut honor, regnum, & obedientia, & breviter, ut omnia in gloriam suam fiant, ex charitate sic Deo volumus, quod hæc non solum complacent, quod sint, sed desideremus, ut sint, & augeantur. Procuramus, quantum possumus, quod sint, gaudemus, cum sunt, tristamur, cum desunt, timemus, ne desint &c. ..." Atque ita prosequitur amorem benevolentiæ describere.

Nuperrime autem illustris nostrorum temporum Scriptor, multis editis operibus clarus Joan. Vinc. Bolgeni in Diss. italica *Della Carità o Amor di Dio*, Romæ 1788. in 8., demonstrare conatus est, hunc amorem *benevolentiæ*, seu *amicitiæ* nonnisi a Scholasticis invectum, esse fictitium, & chimericum, nullumque in Sacris Litteris, Sanctorumque Patrum doctrina inveniri illius amoris vestigium, solumque amorem concupiscentiæ commendari, quo Deum amamus, ut *summum bonum nostrum, nostramque æternam felicitatem;* hunc amorem concupiscentiæ esse veram, ac perfectam charitatem theologicam, quæ nos etiam ante Pœnitentiæ Sacramentum justificat. Hæc Bolgeni sententia nova multis visa est, & omnino falsa, non solum communi Scholasticorum consensui opposita (quod haud ægre concedere videtur ipse Bolgenius); sed etiam Verbo Dei tradito, & scripto, ac sanæ Theologiæ principiis omnino opposita. Illam oppugnavit semel, & iterum alter celebris Religionis, & Ecclesiæ defensor Comes Alph. Muzzarelli, cui Bolgenius libellum opposuit cum hoc titulo: *Rischiaramenti in Confermazione, e difesa della Dissertazione sopra la Carità, o Amor di Dio*, Fuligni 1790. in 8. Sed novus, isque acerrimus supervenit Bolgenio adversarius Joachimus Cortez Hispanus, qui in *Anti-Bolgeniana* Dissertatione *De amore Dei* edita Forolivii 1790.; antiquam, & vulgatissimam Scholarum distinctionem amoris *benevolentiæ*, & *concupiscentiæ* restituit, atque omnis generis theologicis argumentis ita communivit, ut non amplius convelli, aut solide impugnari posse videatur. Dignum profecto opusculum, quod a Theologiæ studiosis integrum evolvatur.

„ cognoscendi veritatem: credimus enim, ea vera „ esse, quæ nobis a Deo dicuntur. Spes autem „ facit Deo inhærere, prout est in nobis princi- „ pium perfectæ bonitatis, inquantum scilicet per „ spem divino auxilio innitimur ad beatitudinem „ obtinendam (*a*) ".

15. Neque omittenda est ejusdem Angelici nostri Præceptoris doctrina 2. 2., quæst. 27. art. 3., ubi duplicem distinguit amorem Dei, *perfectum*, *& imperfectum*. „ Perfectus quidem amor est, in- „ quit, quo aliquid secundum se amatur; ut pu- „ ta cum aliquis secundum se vult alicui bonum, „ *sicut homo amat amicum*. Imperfectus amor „ est, quo quis amat aliud, non secundum ipsum, „ sed ut illud bonum sibi ipsi proveniat; sicut „ homo amat rem, quam concupiscit. Primus a- „ mor pertinet ad charitatem, quæ inhæret Deo „ secundum seipsum; sed spes pertinet ad secun- „ dum amorem: quia ille, qui sperat, aliquid si- „ bi obtinere intendit". Quæ Angelici doctrina intelligenda est de spe, quæ in via generationis prior est charitate, & quæ ad ipsam charitatem introducit, *inquantum aliquis sperans remunerari a Deo, accenditur ad amandum Deum, & servandum præcepta ejus*, ut ipse S. Doctor ibidem tradit. Vide, quæ diximus Dissert. II. cap. 3. de spe informi num. 64.

16. Charitas alia est *habitualis*, alia *actualis*. Prima dicitur habitus a Deo infusus, quo homo promptus efficitur ad diligendum Deum, & proximum; seu ut Angelicus loquitur 2. 2. qu. 23. art. 2., *est forma superaddita potentiæ naturali, inclinans ipsam ad charitatis actum, & faciens eam prompte, & delectabiliter operari*. Charitas autem actualis definiri potest cum S. Augustino Lib. III. *de doctrina Christ.* c. 20. *Motus animi ad fruendum Deo propter seipsum, & se, atque proximo propter Deum*. Habitualis charitas nonnisi in justis est; charitas autem actualis potest auxilio gratiæ Dei etiam in peccatoribus esse; neque enim quicumque amor Dei a peccatis liberat; unde S. Thomas 1. 2. qu. 113. art. 10. „ Est, *in- „ quit*, communis, & consuetus cursus justifica- „ tionis, ut Deo movente interius animam homo „ convertatur ad Deum, primo quidem conversio- „ ne imperfecta, ut postmodum ad perfectam de- „ veniat, quia charitas inchoata meretur augeri, „ ut aucta mereatur perfici, sicut Augustinus di- „ cit Tract. V. in epist. S. Jo. ". Sed hæc ubi de alicujus amoris ad justificationem necessitate agitur, uberius expendi solent.

17. Charitatem habitualem nihil aliud esse, quam ipsam Spiritus Sancti divinam personam in Sanctis habitantem, docuisse perhibetur Petrus Lombardus (Vide quæ diximus Tom. VI. P. II. cap. 1.), quia in sacris litteris Spiritus Sanctus vocatur *Charitas*: 1. Joan. IV. 16. *Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet*. Sed charitatem a persona Spiritus Sancti manifeste distinguit Apostolus dicens Rom. V. 5. *Charitas Dei, quæ diffusa est per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis*; ubi *primo* exprimitur *Charitas*; tamquam aliquid creatum, & in cordibus nostris diffusum; *secundo* ipsa divina Spiritus Sancti persona increata, quæ recte dicitur *Charitas*, quia a Patre, Filioque procedit per mutuum amorem. Et dicitur *tertio* ipse Spiritus Sanctus nobis datus, idest missus ad nostram sanctificationem. *Spiritum Sanctum*, inquit Angelicus Lect. I. in hunc Apostoli locum, *qui est amor Patris, & Filii, dari nobis, est nos adduci ad participationem amoris, qui est Spiritus Sanctus*.

18. Charitas actualis dividitur in amorem *affectivum*, *& effectivum*. Primus est, qui in corde, & voluntate remanet, nec in exteriores actus prorumpit: amor autem *effectivus* est idem interior animi affectus; qui ad exteriores etiam actus progreditur. Primus esse potest sine secundo, sed non secundus sine primo. Rursus hic amor sive *affectivus*, sive *effectivus* dividitur in amorem *appretiativum*, *& intensivum*: amor *appretiativus* est, cum Deum omnibus creaturis præferimus: *intensivus*, quo Deum majore, intensiore, teneriore, quam ullam aliam rem dilectionis conatu prosequimur. De amore Dei affectivo, seu de internis charitatis actibus controversia exorta est, an a Deo præcepti sint? pro qua dirimenda sit.

CAPUT II.

Demonstratur, esse peculiare aliquod charitatis præceptum ab aliis distinctum, quo tenemur, Deum interno charitatis affectu diligere.

19. Quamquam esse aliquod charitatis præceptum nemo hactenus inficias iverit, inventi sunt tamen aliqui recentiores docentes, divino hoc mandato formalem, explicitumque amoris actum non præcipi, sed duntaxat integram præceptorum divinæ legis observantiam; & „ tantam proinde bo- „ nitatem Dei esse, *dixerunt*, ut non tam præ- „ cipiat amorem sui, quam odium vetet, sive for- „ male, & actuale, quod non humanum, sed dia- „ bolicum est; sive materiale, quod in mandato- „ rum transgressione positum est (*b*) ".

20. At vero nihil in Sacris Literis occurrit frequen-

(*a*) Quam doctrinam repetit ibidem ad 3. his verbis. *Spes facit tendere in Deum, sicut in quoddam adjutorium efficax, ad subveniendum: sed charitas proprie facit tendere in Deum, uniendo affectum hominis Deo, ut scilicet homo non sibi vivat, sed Deo*.

(*b*) P. Antonius Sirmondus in Opere *Defense de la vertu* Tract. II. Sect. I. cap. 2. hanc erroneam doctrinam tradidit, eamdemque postea acrius defendit in opella, cui titulus: *Responsio ad libellum famosum*. Nonnullos alios ejusdem erroris patronos commemorat P. Concina in *Theologia Christiana* Lib. I. in *Decal.* Diss. IV. cap. 2., item in Epist. V. ad Nocetium §. 18. Vi-

quentius, quam interioris charitatis, amorisque formalis, & expliciti præceptum. Deut. VI. 5. *Audi Israel: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua*. Matth. XXII. 36. seq. Legis doctori interroganti: *Magister quod est mandatum magnum in lege?* respondit Jesus: „ Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum, & primum mandatum ". Tantaque est hujus præcepti adimplendi necessitas, ut S. Paulus ita suam primam epist. ad Corinth. concludere non dubitaverit cap. ult. 22.: *Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema*. S. autem Joannes 1. epist. III. 14. *Qui non diligit*, inquit, *manet in morte*. Hæc omnia, & alia multa, quæ brevitatis gratia omittimus, quid aliud indicant, nisi verum præceptum affirmativum eliciendi actus amoris, distinctum ab aliis præceptis? in quibus tamen adimplendis etiam charitas intervenire debat; ita ut nullum præceptum sine charitate, *meritorie*, & prout oportet, adimpleri possit; præceptum autem charitatis per se distinctum adimpleri a nobis debeat, etiam quando illud solum adimplendi occasio occurrit.

21. Non me latet subtile Sirmondi effugium, amoris divini præceptum toties in sacris paginis inculcatum, de amore affectivo, sed de effectivo tantum intelligendum esse, ut scilicet *non diligamus verbo, neque lingua, sed opere, & veritate* 1. Ep. Joannis III. 18.: *Hæc est enim charitas Dei, ut mandata ejus custodiamus*, ib. Ver. 3.

22. Sed facile hoc effugium præcluditur; neque enim horum, & similium textuum ille sensus est, ut externa mandatorum observantia sine ulla interna animi dilectione, & charitate sufficiat: talis enim observantia ab omni interno affectu sejuncta, esset illa Judaica observantia mandatorum, de qua conquerebatur Deus ora Prophetæ Isaiæ XXIX. 13., & Marci VII. 6. dicens: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me:* sed quod internæ charitatis affectibus etiam exterior legis adimpletio adjungenda sit, juxta illud S. Gregorii Magni Hom. XXX. In Evang. *Probatio ergo dilectionis exhibitio est operis*; quod antea etiam Theodoretus observaverat, dicens Orat. *de charitate: Evidens nostri erga Deum amoris indicium est legum ejus divinarum observatio:* unde & Christus ipse apud Joan. XIV. 23. *Si quis diligit me*, inquit, *sermonem meum servabit .... Qui non diligit me, sermones meos non servat*. Amor itaque *effectivus* non ille est, qui caret affectu; sed qui in affectu non sistit, transiens in effectum. Potest igitur esse amor *affectivus* tantum, quando occasio operandi deest, non autem potest esse amor *effectivus* tantum, intimo cordis affectu carens.

23. Scripturis concinunt Sancti Patres, qui nedum *effectivi*, sed etiam *affectivi* amoris necessitatem sæpius inculcant. S. Augustinus Lib. I. *de moribus Ecclesiæ* cap. 11.: „ Summum bonum, *inquit*, quod etiam optimum dicitur, non modo diligendum esse nemo ambigit, sed ita diligendum, ut nihil amplius diligere debeamus ". Et Lib. VIII. *De Civ. Dei* cap. 8. sententiam Platonis laudat asserentis, *hoc esse philosophari, amare Deum*. S. Bernardus Serm. XX. in *Cant.* explicans illa verba: „ Diliges Dominum Deum tuum &c. Mihi videtur, *inquit*, amor quidam cordis ad zelum pertinere affectionis, animæ vero amor ad industriam, seu judicium rationis, virtutis autem dilectio ad animi posse referri constantiam, vel vigorem. Dilige ergo Dominum Deum tuum toto, & pleno cordis affectu: dilige tota rationis vigilantia, & circumspectione: dilige & tota virtute, ut nec mori pro ejus amore pertimescas, quoniam fortis est ut mors dilectio ".

24. Sed nemo clarius hanc veritatem, quam S. Thomas exposuit, in quo tamen potissimum suæ causæ præsidium adversarii reponunt. Nam 1. 2. qu. 100. art. 10. „ Actus charitatis, *inquit*, dupliciter considerari potest: uno modo secundum quod est quidam actus per se, & hoc modo cadit sub præcepto legis, quod de hoc specialiter datur; scilicet: Diliges Dominum Deum tuum &c. "; & 2. 2. quæst. 44. art. 1. præceptum charitatis *per se* obligare docet, alia autem per accidens, ratione charitatis, quæ est finis legis: „ Est autem, *inquit*, aliquid debitum dupliciter: uno modo per se, alio modo propter aliud. Per se quidem debitum est in unoquoque negotio id, quod est finis, quia habet rationem per se boni. Propter aliud autem est debitum id, quod ordinatur ad finem, sicut medico per se debitum est, ut sanet, propter aliud autem ut medicinam det ad sanandum. Finis autem spiritualis vitæ est, ut homo uniatur Deo, quod fit per charitatem, & ad hoc ordinantur, sicut ad finem, omnia, quæ pertinent ad spiritualem vitam: unde Apostolus dixit I. *Tim. I.* 5.: Finis præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta ..... In quolibet autem genere, id quod est per se, potius est eo, quod est propter aliud: & ideo maximum præceptum est de charitate, ut dicitur Matth. „ XXII.

deri etiam potest Arnaldi *Dénonciation de l' hérésie impie contre le Commandement d' aimer Dieu*, 1689., ejusdemque Epistola a M. Hodart. Franc. Fitz-James Episcopus Suession. in sua *Instructione Pastor.* an. 1760. Tom. VII. pag. 43. edit. in 12. hunc ipsum errorem ex doctrina Harduini consequi ostendit. Non defuerunt, qui Dominicanos duos Serram, & Bannezium, ut præcepti charitatis eversores accusarant; sed utrumque apologiam ediderunt P. Concina loco citato n. 5., & alibi, ac P. Vincentius Patuzzi sub nomine Eusebii Eranistæ *Osservazioni sopra varj punti d' Istoria Letteraria* Tom. II. Lettera 13.

„ XXII. *Item* 2. 2. *ad* 1. Præcepta dantur de a-
„ ctibus virtutum; & ideo oportuit esse plura præ-
„ cepta charitatis"; scilicet dilectionis Dei, & dilectionis proximi, ut in corpore articuli explicaverat. Idemque repetit aliis in locis, manifesta distinguens præceptum caritatis ab aliis præceptis, & actum hujus virtutis ab actibus aliarum virtutum.

25. Huc etiam specat damnatio plurium propositionum facta a Summis Pontificibus Alexandro VII., Innocentio XI. & Alexandro VIII. Primus anno 1663. hanc propositionem n. 1. proscripsit: „ Homo nullo unquam suæ vitæ tempore tenetur elicere actum fidei, spei, & charitatis ex vi præceptorum divinorum ad eas virtutes pertinentium. *Innocentius autem XI. an.* 1679. *has alias tres*: *num.* 5. An peccet mortaliter, qui actum dilectionis Dei semel tantum in vita eliceret, condemnare non audemus: *num.* 6. Probabile est, ne singulis quidem rigorose quinquenniis per se obligare præceptum charitatis erga Deum; & *n.* 7. Tunc solum obligat, quando tenemur justificari, & non habemus aliam viam, qua justificari possimus. *Demum Alexander VIII. an* 1690. *hanc propositionem hæreseos censura notavit*: Bonitas objectiva consistit in convenientia objecti cum natura rationali; formalis vero in conformitate actus cum regula morum. Ad hoc sufficit, ut actus moralis tendat in finem ultimum interpretative. Hinc homo non tenetur amare, neque in principio, neque in decursu vitæ suæ moralis". Præterhas Clerus Gallicanus duas alias acri censura perstrinxit anno 1700. (apud Bossuet Tom. XI. pag. 144.), quarum altera hæc erat: „ Præceptum amoris Dei per se tantum obligat in articulo mortis. *Altera autem*: Præceptum affirmativum amoris Dei, & proximi non est speciale, sed generale, cui per aliorum præceptorum adimpletionem satisfit": Hæc propositio fuerat jam damnata a S. Facultate Parisiensi anno 1665.

26. Ob. *primo*. Apostolus 1. Corinth. XIII. 4.: „ Charitas, *inquit*, patiens est, benigna est: charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit, quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati; omnia suffert, omnia credit, omnia sustinet"; at vero hæc sunt vitæ Christianæ præcepta: non itaque charitatis præceptum est ab aliis distinctum. Accedit S. Augustinus, qui *De perfectione justitiæ* cap. 5. „ Generalis, inquit, prohibitio est: *Non concupisces*; & generalis jussio: „ *Diliges*".

27. Resp., Apostolum eo loco varios, eosque insignes charitatis characteres recensere; ut quisque noscere possit, an excellentissimam hanc virtutem habeat. *Hæc enim est charitas Dei*, ut S. Joannes inquit 1. Epist. V. 3., *ut mandata ejus custodiamus*; non quasi ad justificationem, & salutem externa mandatorum custodia sine interno charitatis actu sufficiat; sed quia qui veram, perfectamque Dei charitatem habet, etiam mandata ejus custodit; *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*, Joan. XIV. 23.

28. Verba autem S. Augustini explicat S. Thomas 2. 2. quæst. 23. art. 4. ad 3. inquiens: „ Præceptum de diligendo dicitur esse jussio generalis, quia ad hoc reducuntur omnia alia præcepta, sicut ad finem, secundum illud 1. Tim. I. 5. Finis præcepti charitas est". Duo ergo in hoc præcepto distinguenda sunt, & peculiare debitum quod *per se* obligat, ut inquit S. Thomas 2. 2. qu. 44. art. 1. (sup. num. 24.), & generalis extensio istius præcepti ad alia omnia, quatenus alia ad hoc tanquam ad finem reducuntur.

29. Obj. *secundo*. S. Bernardus Serm. L. in Cantica: „ est charitas in actu, *inquit*, est & in affectu. Et de illa quidem, quæ operis est, puto datam esse legem hominibus, mandatumque formatum. Nam in affectu quis ita habeat, ut mandatur? ergo illa mandatur ad meritum, ista in præmium datur". Nihil apertius desiderari posse videtur.

30. Resp., charitatem *in actu* ad mentem S. Bernardi esse observantiam mandatorum non disjunctam a dilectione interna, seu esse illam charitatem cum *effectu* conjunctam, quæ in justis viatoribus reperitur; charitatem autem in *affectu* a Sancto Bernardo illum ardentem, & suavissimum affectum intelligi, qui æternam nostram felicitatem constituet in cælis. Ipse Sanctus Pater sui interpres est, dum dicit: „ Illa (*charitas in affectu*), in præmium datur, cujus initium quidem, profectumque vitam quoque præsentem experiri divina posse gratia, non negamus: sed plane consummationem defendimus futuræ felicitatis. Quomodo ergo jubenda fuit, quæ implenda nullo modo erat."? Ceterum illius actualis charitatis, quæ pro statu præsentis vitæ possibilis est, præceptum se minime excludere S. Bernardus ibidem declarat, subdens: *Non hoc dico, ut sine affectione simus, & corde arido solas moveamus manus ad opera*. Post autem triplicem distinguens affectionem, *quam caro gignit, quam ratio regit, & quam condit sapientia*, ita concludit: „ Igitur per secundam opera fiunt, & in ipsa charitas sedet, non illa affectualis, quæ sale sapientiæ condita pinguescens magnam menti importat multitudinem dulcedinis Domini; sed quædam potius actualis, quæ etsi nondum dulci illo amore suaviter reficit, amore tamen amoris ipsius vehementer accendit.". Cæcus plane est, qui non videat, in his locis per *charitatem in affectu*, quam præceptam esse negat, a S. Bernardo illam intelligi, quæ nos beatos efficiet in patria.

31. Obj. *tertio*. S. Thomas 2. 2. quæst. 44. art. 4. ad 2. Deum dupliciter ex toto corde diligi posse, docet: „ Uno quidem modo in actu, id est,

„ ut

„ ut totum cor hominis semper actualiter in Deum „ feratur; & ista est perfectio patriæ. Alio modo „ ut habitualiter totum cor hominis in Deum feratur, ita scilicet, quod nihil contra Dei dilectionem cor hominis recipiat, & hæc est perfectio viæ; cui non contrariatur peccatum veniale, quia non tollit habitum charitatis, cum „ non tendat in oppositum objectum, sed solum „ impedit charitatis usum ". Censet igitur Angelicus, ad perfectionem charitatis in via nihil aliud pertinere, nisi ut nihil contra Dei dilectionem habitualem cor hominis recipiat, seu ut mandata serventur.

32. Resp., S. Thomam a perfectione charitatis viæ non excludere omnes actus internos, & explicitos affectionis Dei, sed solum actus perpetuos, & nunquam interruptos, qui utique ad perfectionem patriæ spectant. Sibi enim duntaxat proposuerat Angelicus Doctor discrimen afferre inter modum, quo Beati in patria Deum amant, nempe actibus continuis, & numquam interruptis; & modum, qui justis viatoribus convenit, quorum cor *habitualiter*, & *virtualiter* in Deum semper ferri debet, ita ut nihil unquam contra Dei dilectionem agant, & insuper omnia opera sua bona, *virtualiter* saltem, in Deum dirigant; non est autem necesse, aut possibile, ut semper actu feratur in Deum per charitatis ardores; quamvis & possibile, & necessarium, sit ut id aliquando, & sæpius fiat.

33. Inst. S. Doctor ibid. ad 3.: „ Perfectio charitatis, *inquit*, ad quam ordinantur consilia, „ est media inter duas perfectiones prædictas, ut „ scilicet homo, quantum possibile est, se abstrahat „ a rebus temporalibus, etiam licitis, quæ occupando animam impediunt actualem motum cordis in Deum ": totum ergo charitatis præceptum in eo situm est, ut ea removeantur, quæ nos a Deo avertere possunt, quod fit servando præcepta, & consilia divina.

34. Resp., hæc, dicta esse, non per exclusionem actualis interioris erga Deum affectus, qui statis quibusdam temporibus excitandus est; sed suppositis charitatis actibus sæpius repetitis, significatur, perfectionem charitatis positam esse in abstinentia a rebus temporalibus, etiam licitis, quæ nimium occupantes animum impediunt actualem motum cordis in Deum; quæ postrema S. Doctoris verba satis luculenter exprimunt, in justis esse oportere actualem motum cordis in Deum, quamquam frequentius, vel rarius pro diverso charitatis fervore.

35. Inst. *secundo*. Idem S. Doctor ibid. art. 6. ad 2.: „ Sicut miles, *inquit*, qui legitime pugnat, „ licet non vincat, non culpatur, nec pœnam meretur, ita etiam qui in via hoc præceptum non „ implet, nihil contra divinam dilectionem agens, „ non peccat mortaliter; *& art.* 1. *ad* 3. Omnia „ præcepta Decalogi, *inquit*; ordinantur ad dilectionem Dei, & proximi, & ideo præcepta charitatis non fuerunt connumeranda inter præcepta Decalogi, sed in omnibus includantur ".

36. Resp., S. Thomam in priori loco loqui de iis justis, qui quamvis per internos, externosque amoris actus præceptum charitatis aliquo modo adimpleant, non adimplent tamen perfecte, quia in venialia peccata sæpe incidunt, quibus homo ab ordine ad finem non recedit, etsi ad finem ipsum præcipientis non pertingit. Non autem loquitur Angelicus de iis justis, qui interiorem charitatis actum numquam eliciunt: nulli enim esse possunt hujus generis justi.

37. In alio autem loco non ille sensus est Sancti Doctoris, ut nullum sit præceptum diligendi Deum a ceteris distinctum; nam contrarium in toto articulo demonstraverat; sed quod necesse non erat, hoc præceptum distincte ab aliis poni, quandoquidem alia, saltem quantum ad modum, servari non possunt, nisi elicitis sæpius charitatis actibus, unde virtualis omnium operum in Deum relatio consurgit; quod idem Angelicus in resp. ad 1. clarius docuerat, dicens: „ Sicut supra dictum „ est (1. 2. qu. 100. art. 10.) cum de præceptis „ ageretur, modus dilectionis non cadit sub illis „ præceptis, quæ dantur de aliis actibus virtutum, puta sub hoc præcepto: " *Honora patrem tuum, & matrem tuam*, non cadit, quod hoc ex charitate fiat; *cadit tamen actus dilectionis sub præceptis specialibus*. Vid. etiam, quæ infra dicturi sumus cap. 4.

38. Obj. *quarto*. Joan. Gerson in *Opusculo tripartito*, ab octo plane Galliæ Conciliis probato: „ Primum præceptum est, *inquit*, Diliges Dominum Deum tuum &c., hoc est non voles scienter rem quamcumque amare, plus quam Deum, „ quo Dei amorem perdas. Hoc autem præceptum „ convenienter ab homine servatur, & non aliter, si legem Dei, & alia præcepta operibus „ impleat. Qui enim mortaliter peccat, præceptum hoc infringit, quia voluntatem suam divinæ voluntati oppositum præcipienti anteponit ".

39. Resp., Gersonem non esse intelligendum *in sensu exclusivo*, quasi ad præceptum charitatis, ut par est, adimplendum sola externa mandatorum observantia sufficit; sed *in sensu positivo*, nempe ad veram Dei charitatem pertinere, ut Deus omnibus quibuscumque rebus præponatur, & omnia ejus præcepta exacte serventur; quod qui non præstat, veram, & perfectam Dei charitatem non habet.

40. Obj. *ultimo*. Commune est Theologorum effatum: *Non dari præceptum de fine*; sed charitas est omnium virtutum finis, ut centies repetit S. Thomas, secundum illud Apostoli I. Tim. I. 5. *Finis præcepti est charitas*: ergo &c.

41. Resp., illud Theologicum effatum esse intelligendum de fine ultimo, qui est Dei possessio, & fruitio in patria, cujusmodi certe nullum est præceptum: at vero charitas est quidem finis respectu aliarum virtutum, quæ omnes ordinantur ad ipsam: est tamen & ipsa medium ad justificationem, atque æternam salutem consequendam. De hac

hac quaest. videri possunt Nat. Alexander *Theologia dogm. & Mor.* Lib. IV. art. 10., Concina Lib. I. in *Decal.* Diss. IV. c. 5., & Nicolius in Diss. Theol. *de praecepto amandi Deum*.

CAPUT III.

Resolvuntur breviter nonnullae quaestiones de charitate.

Quaeres primo: *Quibusnam temporibus actus charitatis exercendus sit?*

42. Resp. charitatis praeceptum & negativum esse, & affirmativum: ut praeceptum negativum est, prohibet quamcumque Dei offensam, idque omni prorsus tempore: prout autem praeceptum est affirmativum, jubetque, ut in actus amoris Dei erumpamus, non obligat nisi certis quibusdam temporibus: in iis autem determinandis non una est, nec concors Theologorum sententia. Missis laxissimis, & erroneis quibusdam opinionibus, quae Apostolica censura configi meruerunt, (Vid. supra n. 25.)

43. *Primo* dicimus cum S. Thoma, cui praeter Thomistas bene multi alii suffragantur (Vid. Concina Lib. I. in *Decal.* Diss. IV. c. 7. n. 6.), hominem statim ac rationis usum attingit, debere per actum dilectionis se ad Deum convertere, eique suae vitae rationalis primitias offerre. „ Cum usum „ rationis, *inquit Angelicus* 1. 2. *qu.* 89. *art.* 6., „ habere inceperit .... primum, quod tunc homi„ ni cogitandum occurrit, est deliberare de sei„ pso. Et si quidem seipsum ordinaverit ad de„ bitum finem, per gratiam consequetur remissio„ nem originalis peccati. Si vero non ordinet sei„ psum ad debitum finem secundum quod in illa „ aetate est capax discretionis, peccabit mortaliter „ non faciens, quod in se est. *Et adhuc clarius* „ *in resp. ad* 3. Primum quod occurrit homini di„ scretionem habenti, est, quod de ipso (*nempe* „ *Deo*) cogitet, ad quem alia ordinet sicut fi„ nem; finis enim est prior in intentione; & ideo „ hoc est tempus, pro quo obligatur ex Dei prae„ cepto affirmativo, quo Dominus dicit: Conver„ timini ad me, & ego convertar ad vos ". Et sane si aliquo tempore Deum diligere tenemur (quod superius probavimus) quodnam opportunius eo esse potest, quo homo rationis compos factus, de se ipso deliberare debet, & se ad aliquem finem ordinare (*a*)?

44. Et tamen observandum, instans illud, quo puer ad usum rationis pervenit, non esse metaphysicum, & indivisibile, sed morale, & pluribus physicis instantibus constans, & insuper non idem exigi ab omnibus, sed habita ratione uniuscujusque capacitati; unde Angelicus in corpore articuli: „ Si vero (*inquit*) non ordinet seipsum ab „ debitum finem, secundum quod in illa aetate „ est capax discretionis, peccat mortaliter, non fa„ ciens quod in se est ".

45. *Secundo*. Ceterum pariter mihi est, teneri unumquemque ad actum amoris eliciendum in extremo vitae articulo; tunc enim tenetur quam tutissime potest suae saluti consulere; ut autem alicubi ait S. Augustinus, *poenitentiam certam non facit, nisi odium peccati, & amor Dei*.

46. *Tertio*. Saepius in vita, immo & in anno elicere tenemur actus charitatis, quemadmodum multi doctissimi Theologi censent, ut ita continuitas moralis, seu dilectio virtualis toties in sacris Litteris inculcata servetur. Sane id exigere videtur Apostolus, quando Ephes. VI. 15. nos adhortatur, ut *veritatem facientes in charitate crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus;* tum Princeps Apostolorum Petrus in 2. epist. cap. III. 18. jubens, nos *crescere in gratia, & in cognitione Domini nostri;* Apoc. XXII. 12. *Qui justus est, justificetur adhuc*. Hoc autem charitatis, & justitiae augmentum sine saepius iteratis dilectionis actibus obtineri nequit (*b*).

47. Imo nec ipsa charitatis habitualis diutina conservatio haberi poterit, nisi frequenter ad Dei gratiam implorandam intensioris divini amoris affectibus nos excitemus. Quod ipsa experientia nos docet; tepor enim, & negligentia nos ad venialia, ac demum ad lethalia peccata disponit; qui autem *manent in dilectione Dei*, majori horrore prosequuntur peccata, potissimum gravia, atque ab illis facilius abstinent. Addo, nonnumquam occurrere difficiliora Dei praecepta, quae vix homo observabit, qui saepius de ultimo fine non cogitat, in eumque sua opera non dirigit; intentio enim finis nos movet ad executionem mediorum; & quando haec sunt admodum ardua, vel in se, vel propter occurrentes tentationes, magno opus est finis amore, ad ea exequenda; hic autem vehemens,

(*a*) Hinc admonentur parentes, & quotquot puerorum educationi praesunt, quanta sollicitudine debeant ipsis in tenera adhuc aetate existentibus cognitionem, atque amorem summae, & infinitae bonitatis Dei instillare; ut cognitio haec, & amor sensim ac sensim cum aetate in illis crescant; ac tandem possint illucescentis rationis primordia suo Creatori, & ultimo fini consecrare. Hoc certe curare solent pii, ac religiosi parentes, de quorum filiis beae sperare licet, quod hoc praeceptum sancte adimpleverint. Non ita facile autem id de aliis praesumendum est, qui sine pietate, sine bonis exemplis, & omnino incuriose, & illiberaliter educantur; quorum propterea hujus praecepti omissio, etiam incuriae, ac culpae parentum imputari oportebit.

(*b*) Scotus Doctor subtilis in III. *Sent.* Dist. 27. §. 18. vult teneri fideles ad explicitum charitatis actum singulis diebus Dominicis, atque id esse insinuatum in illo praecepto Exodi XX. 8. *Sanctifica Sabbatum:* & huc etiam spectare praeceptum Ecclesiae audiendi Missam die Dominico. Quamquam vero non simul concordes Theologi sint in temporibus determinandis, quibus praeceptum affirmativum dilectionis Dei urgeat, omnes tamen in eo consentiunt, quod sine culpa gravi actus fidei, spei, & charitatis diu differri nequeant.

meus amor finis ex frequenter repetitis actibus charitatis oritur.

48. Demum aliquando *per accidens* hujus praecepti obligatio occurrit; ut dum quis gravi tentatione ad odium Dei sollicitatur, vel etiam ad aliud malum; ita ut sine actu amoris Dei aut vix, aut nullatenus eam superare queat; dum quis gravi peccato obstrictus recipere, vel administrare debet Sacramenta, & nullum aliud praesto est ad justificationem medium, aliisque similibus circumstantiis. Rem claudo verbis doctissimi Bossueti *in Decret. de morali disciplina* P. II. §. 2.: „Nemo „ Christianus quaeret, quando, & in quibus circumstantiis actum amoris elicere teneatur. Hoc „ enim ipsa unctio, ipse amor docet, nec se otiosum esse sinit. Hoc quaerant, qui non amant; „ nam qui Spiritu Dei aguntur; qui vere filii Dei „ sunt, & Christum imitati, credunt in his, quae „ Patris sunt, se esse oportere, magis profecto „ quaerunt, amorem ultro interrumpendo, quonam tum peccent, quam quomodo, & quando interrumpendo non peccent".

Quaeres *secundo*. Cujus generis sit amor a Deo nobis praeceptus?

49. Resp. certe non esse amorem mere naturalem, cujusmodi ex consideratione hujus universi etiam in Ethnico Philosopho esse potest: sed supernaturalem, qui gratia inspiratur; quidquid aliqui laxiores Theologi minus considerate contra hanc communem sententiam docuerint: est enim charitas nobis praecepta virtus theologalis, divina, & supernaturalis.

50. Certum est quoque, hunc amorem Dei debere esse super omnia *appretiative*, quamquam non omnino inter Theologos constat, an haec Dei appretiatio super omnia ab ipsa charitatis specie desumi debeat, an vero ex intensionis, & fervoris gradu mensurari. Illud apud omnes constat, talem esse debere amoris Divini vim, ut Deus pluris, quam cetera omnia aestimetur, adeoque ceteris omnibus praeferatur, unde Christus Dominus Matt. X. 37. *Qui amat*, inquit *patrem, aut matrem plusquam me, non est me dignus*. Putant tamen aliqui, hanc Dei appretiationem super omnia sine majoris etiam intensionis gradu esse non posse; & Petrus de Soto, insignis Dominicanae familiae Theologus in Tract. *de Institut. Sacerdotum P. I. de Sacramento Poenitentiae* Lect. XV. haec scribere non dubitavit: „Distinctio illa appretiationis ab intensione „ nova est, nihil aliud habens, quam nomina, „ nisi quod interim illa persuasione ingeneretur „ hominibus securitas quaedam & tepiditas, quod „ valde timendum".

51. Ibidem autem idem non minus pius, quam doctus Theologus tres exponit hac de re sententias. *Prima* est eorum; qui requirunt *summum dolorem*, hoc est *summo conatu*, & totis viribus productum; atque ita difficilem Dei dilectionem super omnia reddunt, ut plane in hujus vitae infirmitate impossibilis videatur, in quo sine aliquo peccato, & aliquibus inordinatis concupiscentiae motibus vel ipsi perfectiores justi esse non possunt. Quamobrem S. Augustinus in Lib. *De perfectione justitiae* c. 8. n. 19. expendens illud maximum praeceptum *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* &c. bene advertit, illud si de maximo intensionis gradu intelligatur, non ad hanc vitam, sed ad futuram in coelis referri oportere, *ut sciamus*, inquit, *quo tendendum sit, ubi scilicet impleri possit*.

52. Hac igitur rejecta opinione Petrus aliam exponit eidem oppositam, quae docet illam charitatem sufficere, qua magis amemus Deum, quam creaturas *appretiative:* atque hanc opinionem esse dicit, non solum parum utilem poenitentibus, sed etiam valde periculosam, qui sacrae litterae, & Sancti Patres nobis perpetuo inculcant, nedum ut Deum ceteris rebus praeferamus, sed etiam ut eum super omnia *diligamus*. Porro S. Augustinus Lib. *de Moribus Ecclesiae Catholicae* c. 11. illa verba Apostoli Pauli ad Rom. VIII. 38. & seq. *Quis nos separabit a charitate Dei* &c. ostendit pertinere ad *fortitudinem*, qua Deum diligere oportet, atque ita subdit. *Summum bonum non modo diligendum esse, nemo ambigat, sed ita diligendum, ut nihil amplius diligamus;* quibus verbis certe intensionem dilectionis designari, apparet.

53. Id etiam ostendit eximius ille Theologus verbis, & exemplis sacrae Scripturae, quibus in poenitentibus vehementia quaedam doloris exprimitur. David in Ps. XXXVII. 9. *Rugiebam a gemitu cordis mei*. Psalmo item XLI. 4. *Fuerunt mihi lacrymae meae panes die, ac nocte;* & alia non pauca his similia, quae *intensionem* magnam poenitentiam significant.

54. His, aliisque plurimis argumentis laudatus Petrus a Soto luculenter evincit, non sufficere solam appretiationem Dei super omnia, sed requiri etiam intensionem amoris, quae omnes alios amores superet; ut quidquid boni creati se nobis obtulerit, minus ametur, quam Deus; & quidquid mali occurrerit, minus timeatur, quam offensa Dei. Hinc etiam intelligitur illud, quod S. Paulus Philippensibus inculcabat cap. I. 9. *Et hoc oro, ut charitas vestra magis abundet*.

55. Alii Theologi ut hanc doctrinam clarius exponant, duplicem appretiationem distinguunt, aliam solius intellectus, & rationis, aliam voluntatis. Prior in judicio consistit, quo judicamus, Deum utpote summum bonum, esse omnibus bonis creatis praeferendum; & haec appretiatio est etiam in peccatoribus, utut excaecatis, & obduratis. Alia est appretiatio voluntatis, qua ferimur in Deum, ut nostrum ultimum finem, summum, & ineffabile bonum, cunctisque creaturis infinite amabiliorem. Et haec appretiatio non est sine aliqua intensione amoris, quae intensio crescere semper potest, ut charitas inchoata augeatur, & aucta perficiatur.

56. Est etiam distinguenda quaedam sensualitas, &

& teneritudo amoris, qua erga creaturas amatas aliquando ferimur, & quæ in extrema signa suspiriorum, singultuum, lacrymarum, & similia effunditur: imo varia pro varietate temperamenti, aut circumstantiarum esse solet: est inquam hæc sensualitas distinguenda ab intensione amoris appretiativi existentis in voluntate; quæ intensio potest esse major, licet in parte inferiore sensibilitas sit minor. Vid. P. Bern. de Rubeis in *Dissert. Theol. de Charitate* cap. 14. & seq., ubi sententia Petri de Soto illustrat; & defendit, tum P. Dan. Concina in *Theol. Christ. Dogmatico-Morali* Lib. I. in Decalogum Dissert. IV. cap. 6.

Quæres *tertio*, an recte dividatur charitas in *incipientem*, *proficientem*, & *perfectam*; & quomodo illa divisio sit intelligenda?

57. Resp. S. Thomas 2. 2. qu. 24. art. 9. hanc distinctionem *primo* confirmat auctoritate S. Augustini, qui Tract. V. in epist. Canon. S. Joannis. *Charitas*, inquit, *cum fuerit nata*, *nutritur*, quod pertinet ad incipientes; *cum fuerit nutrita*, *roboratur*; quod pertinet ad proficientes, *cum fuerit roborata*, *perficitur*; quod pertinet ad perfectos.

58. Deinde bene observat: „ Quod spirituale augmentum charitatis considerari potest, quantum ad aliquid simile corporali hominis augmento: quod quidem quamvis in plurimas partes distingui possint, habet tamen aliquas determinatas distinctiones, secundum determinatas actiones, vel studia, ad quæ homo perducitur per augmentum, sicut infantilis ætas dicitur, antequam habeat usum rationis, postea autem distinguitur alius status hominis, quando incipit loqui, & ratione uti: iterum tertius status ejus est pubertas, cum jam incipit posse generare, & sic deinde quousque perveniat ad perfectum. Ita etiam diversi gradus charitatis distinguuntur, secundum diversa studia, ad quæ homo perducitur per charitatis augmentum ".

59. „ Nam *primo* quidem incumbit homini studium principale, ad recedendum a peccato, & resistendum concupiscentiis ejus, quæ in contrarium charitatis movent; & hoc pertinet ad incipientes, in quibus charitas est nutrienda, vel fovenda, ne corrumpatur. Secundum autem studium succedit, ut homo principaliter intendat ad hoc, quod in bono proficiat; & hoc studium pertinet ad proficientes, qui ad hoc principaliter intendunt, ut in eis charitas per augmentum roboretur. Tertium autem studium est, ut homo ad hoc principaliter intendat, ut Deo inhæreat: & eo fruatur; & hoc pertinet ad perfectos, qui *cupiunt dissolvi*, *& esse cum Christo*, Philipp. I. 53. ". Quælibet tamen charitas, etiam quæ *incipiens* dicitur, est charitas sanctificans, quæ ut infra probat. art. 12. non potest cum peccato mortali consistere, unde proprie loquendo: non est hæc divisio charitatis secundum diversas species, sed potius secundum diversa ejusdem charitatis munia, seu ut loquitur Angelicus, secundum diversa studia; quorum primum est recedere a peccato, quod contrariatur charitati.

60. Cum autem charitas dicitur *perfecta*, non excluditur, quin & ipsa augeri semper possit, quamdiu in hac vita sumus. Hinc Spiritus S. in multis divinarum Scripturarum locis nos adhortatur ut semper ad majorem charitatis, ac justitiæ perfectionem euitamur. Ecclesiastici XVIII. 22. *Ne verearis usque ad mortem justificari*. Clarius autem, & frequentius in novo Testamento. Sic Apostolus Paulus Ephesiis scribebat cap. IV. 15. *Veritatem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, qui est Christus Jesus*. Et ad Philipp. I. 9. *Hoc oro, ut charitas vestra magis, ac magis abundet*. Et epist. prima ad Thessal. III. 12. *Vos autem Dominus multiplicet, & abundare faciat charitatem vestram in invicem*.

61. Quibus, aliisque similibus testimoniis non solum refellitur stultus Joviniani error, quem S. Hieronymus in Lib. II. contra ipsum acriter confutavit. Justum nempe non debere laborare, ut crescat in perfectione, *sed ne perdat*, *quod accepit*: verum etiam condemnatur hæresis Novatorum, qui volebant, nos justificari per Christi justitiam fide apprehensam, nobisque a Deo imputatam; cum vero Christi justitia eadem semper sit, sequebatur, nostram justitiam crescere non posse. Putidum hunc errorem, ac Christianæ pietati contrarium proscripserunt Patres Tridentini Sess. VI. can. 24. ita definientes: „ Si quis dixerit, justitiam acceptam non conservari, atque etiam non augeri per bona opera; sed opera ipsa fructus solummodo, & signa esse justificationis adeptæ, non autem ipsius augendæ causam, anathema sit ".

62. Sed etiam in ejusdem Sess. VI. c. 10., quod inscribitur: *De acceptæ justificationis incremento*; ita loquuntur: „ Sic ergo justificati, & amici Dei, ac domestici facti euntes de virtute in virtutem renovantur, ut Apostolus inquit de die in diem, hoc est mortificando membra carnis suæ, exhibendo ea arma justitiæ in sanctificationem, per observationem mandatorum Dei, & Ecclesiæ in ipsa justitia per Christi gratiam accepta, cooperante fide bonis operibus crescunt, atque magis justificantur .... Hoc vero justitiæ incrementum petit Sancta Ecclesia dum orat: *Da nobis Domine fidei*, *spei*, *& charitatis augmentum* ".

63. Facile esset ad hujus doctrinæ confirmationem integrum Sanctorum Patrum chorum advocare, qui sæpissime Fideles adhortantur, ut per opera pietatis in charitate crescant. Sed unus sufficiat magnus Augustinus, qui hanc veritatem dogmatice proponit ep. CLXVII. alias XXIX. ad Hieronymum inquiens: „ Virtus est charitas, qua id, quod diligendum est, diligitur. Hæc in aliis major, in aliis minor, in aliis nulla est. Plenissima vero, quæ non possit augeri, quamdiu hic homo vivit, est in nemine ".

64.

64. Coherenter ad hanc sacrarum Scripturarum, sanctorumque Patrum doctrinam noster Angelicus Præceptor 2. 2. q. 24. (ubi multa exponit de charitatis augmento) art. 7. probat, charitatem in via posse semper magis augeri usque in infinitum: tum quia ipsa charitas secundum rationem propriæ speciei terminum augmenti non habet; est enim participatio quædam infinitæ charitatis, quæ est Spiritus sanctus: tum etiam quia Deus, qui nobis caritatem infundit, est infinitæ virtutis: tum denique quia charitate crescente, crescit semper habilitas ad ulterius augmentum.

65. Quomodo autem, & qua proportione charitas augeatur in nobis, haud facile est explicatu, neque una est Theologorum scholasticorum opinio. Ac *primo* quidem causa hujus augmenti efficiens proculdubio non est nisi Deus, qui ipsam charitatem habitualem primo infundit. ,, Uniuscujusque ,, rei quantitas inquit S. Thomas 2. 2. quæst. 24. ,, art. 5., dependet a propria causa rei, quia u- ,, niversalior causa effectum majorem producit. ,, Charitas autem cum superexcedat proportionem ,, naturæ humanæ, non dependet ex aliqua natu- ,, rali virtute, sed ex *sola* gratia Spiritus sancti ,, eam infundentis. Et ideo quantitas charitatis non ,, dependet ex conditione naturæ, vel ex capaci- ,, tate naturalis virtutis, sed solum ex voluntate ,, Spiritus sancti, distribuentis sua dona, prout ,, vult. Unde & Apostolus dicit ad Ephes. IV. 7. ,, *Unicuique nostrum data est gratia secundum* ,, *mensuram donationis Christi* ".

66. Cum autem sibi objecisset verba, quæ leguntur apud Matt. XXV. 15. *Dedit unicuique secundum propriam virtutem*, ita respondet ad 1.: ,, illa virtus, secundum quam sua dona Deus dat ,, unicuique, est dispositio, vel præparatio præ- ,, cedens, sive conatus gratiam accipientis. Sed ,, hanc etiam dispositionem, vel conatum præve- ,, nit Spiritus sanctus, *movens mentem hominis*, ,, vel plus, vel minus, secundum suam volunta- ,, tem. Unde & Apostolus dicit ad Coless. I. 12. ,, *Qui dignos nos fecit in partem sortis sancto-* ,, *rum in lumine* ".

67. Ubi tamen caute observandum est, aliquando hoc charitatis habitualis augmentum ita a Deo produci, ut nullatenus ab hominis voluntate dependeat; ut si puero baptizato administrentur Sacramenta Confirmationis, & Eucharistiæ, augmentum gratiæ Sacramentalis nullatenus a pueri voluntate pendet. Sed in adultis alia est ratio; ad charitatis enim habitualis augmentum etiam hominis voluntas gratia actuali adjuta concurrit, *& per modum dispositionis*, *& per modum meriti*, ut loquitur S. Thomas. Per modum quidem dispositionis, quia, ut inquit 2. 2. q. 24. art. 6. *quilibet actus charitatis disponit ad charitatis augmentum, inquantum ex uno actu charitatis homo redditur promptior iterum ad agendum secundum charitatem*. Per modum *meriti*; quia opera bona facta in charitate sunt meritoria. Idem tamen S. Doctor loco mox laud. ad 2. bene notat, ,, quod quilibet ,, actus charitatis meretur vitam æternam, non qui- ,, dem statim exhibendam, sed suo tempore. Si- ,, militer etiam quilibet actus charitatis meretur cha- ,, ritatis augmentum. Non tamen statim augetur; ,, sed quando aliquis conatur ad hujusmodi au- ,, gmentum ".

68. Hic autem multæ exoriuntur quæstiones scholasticæ, quas enucleare operæ pretium non videtur; quas etiam prudenter omiserunt Tridentini Patres, hoc unum contenti definire, quod impie a Novatoribus negabatur, scilicet justos semper magis, ac magis justificari, & justitiam in ipsis augeri per bona opera, quæ non sunt solummodo fructus, & signa justificationis adeptæ, sed etiam ipsius augendæ causa. Vid. sup. n. 60. Et can. 32. anathemati subjicitur, qui negaverit justum bonis operibus, quæ per gratiam fiunt, *vere mereri augmentum gratiæ* (a).

69. Quærit postea idem Angelicus art. 8. utrum charitas in hac vita possit esse perfecta? Certe plurima sunt divina eloquia, quibus *perfecta* charitas commemoratur. In prima ep. S. Jo. c. II. 5. ,, Qui servat verbum ejus, vere in hoc Dei cha- ,, ritas perfecta est: *c. IV.* 12. Si diligamus invi- ,, cem, Deus in nobis manet, & charitas ejus in ,, nobis perfecta est, *& vers.* 15. In hoc perfecta ,, est charitas Dei nobiscum, ut fiduciam habea- ,, mus in die judicii; *& rursus:* Timor non est ,, in charitate; sed perfecta charitas foras mittit ti- ,, morem ".

70. Jam vero S. Thomas *primo* advertit, non posse hanc perfectam charitatem intelligi ex parte objecti diligibilis, nempe Dei; cum enim bonitas divina sit infinite diligibilis, nulla creatura potest eam perfecte, seu infinite diligere. Sed ex parte diligentis tunc est charitas perfecta, quando diligit tantum, quantum potest. ,, Quod quidem subdit ,, S. Doctor, contingit tripliciter. Uno modo sic, ,, quod totum cor hominis *actualiter* semper fe- ,, ratur in Deum: & hæc est perfectio charitatis pa- ,, triæ, *quæ non est possibilis in hac vita*, in ,, qua impossibile est, propter humanæ vitæ in- ,, firmitatem semper actu cogitare de Deo, & mo- ,, ve-

(a) Bene observat Franc. Sylvius in Comment. ad 2. 2. S. Thomæ q. 24. art. 6. Concilium Trident. nihil definivisse de augmento Charitatis, quantum ad ea, quæ inter Scriptores Catholicos dubie disputantur. Cujusmodi sunt, an per singulos actus etiam remissos de facto augeatur Charitas: an augeatur secundum totam latitudinem operis meritorii; an augeatur effective, an meritorie. Mens enim Concilii fuit, destruere errorem hæreticorum, dicentium, *nec justos crescere in sanctitate*, *nec justorum opera vere mereri augmentum gratiæ*. Si quis in harum quæstionum vastissimo campo expatiari cupit, adeat doctissimos Theologos Salmanticenses in Tract. XIX. *De Charitate*.

„ veri dilectione ad ipsum. Alio modo ut homo „ studium suum deputet ad vacandum Deo, & rebus divinis, prætermissis aliis, nisi quantum „ necessitas præsentis vitæ requirit: & ista est perfectio charitatis, quæ est possibilis in via, non „ tamen est communis omnibus habentibus charitatem. Tertio modo ita quod habitualiter aliquis totum cor suum ponat in Deo; ita scilicet, quod nihil cogitet, vel velit, quod divinæ „ dilectioni sit contrarium: & hæc perfectio est „ communis omnibus charitatem habentibus". En qualis charitatis perfectio haberi in hac mortali vita possit.

71. Ex hactenus dictis refellitur error Beguardorum, qui S. Antonino referente in *Chronico* P. III. Tit. XXI. cap. 3. §. 2. dicebant, *hominem in vita præsenti tantum, & talem perfectionis gradum posse acquirere; quod reddatur penitus impeccabilis, & amplius in gratia proficere non valeat*. Horum hæresis fuit in Concilio Viennensi in Gallia sub Clem. V. condemnata.

Quæres *quarto*, an sicut charitas augeri in justis potest, ita possit etiam diminui?

72. Respondet S. Thomas *negative*, cujus hæc est solidissima ratio. Non potest charitas diminui, nisi vel per cessationem ab actu charitatis, vel per aliquem actum charitati contrarium: neutro autem modo diminui potest: ergo &c. Priorem minoris partem ita S. Doctor demonstrat .... „ Per cessationem ab actu diminuuntur virtutes ex actibus „ acquisitæ, & quandoque etiam corrumpuntur (ut „ dictum est 1. 2. qu. 53. art. 3.) .... Sed hoc ideo est, quia conservatio uniuscujusque rei dependet ex sua causa: causa autem virtutis acquisitæ est actus humanus: unde cessantibus humanis actibus, virtus acquisita diminuitur, & tandem totaliter corrumpitur. Sed hoc in charitate „ locum non habet, quia charitas non causatur ab „ humanis actibus, sed solum a Deo (ut supra „ dictum est art. 2.) . Unde relinquitur, quod etiam cessante actu, propter hoc nec diminuitur, „ nec corrumpitur, *si desit peccatum in ipsa cessatione:*" ut non deesset, si actus cessaret in iis temporibus, & circumstantiis, quibus (supra n. 42. & seq.) homo tenetur sub gravi actus internos charitatis elicere.

73. Hoc constituto ita suum ratiocinium Angelicus prosequitur: „ Relinquitur ergo, quod diminutio charitatis non possit causari, nisi vel a „ Deo, vel ab aliquo peccato. A Deo quidem non „ causatur aliquis defectus in nobis, nisi per modum pœnæ secundum quod subtrahit gratiam in „ pœnam peccati: unde nec ei competit diminuere charitatem, nisi per modum pœnæ: pœna autem debetur peccato: unde relinquitur, quod si „ charitas diminuatur, causa diminutionis ejus sit „ peccatum, vel *effective*, vel *meritorie*. Neutro „ autem modo peccatum mortale diminuit charitatem, sed totaliter corrumpit; quia omne peccatum mortale contrariatur charitati (quod Sanctus Thomas postea ostendit art. 12.), & etiam „ meritorie, quia cum peccando mortaliter aliquis „ contra charitatem agit, dignum est, ut Deus ei „ subtrahat charitatem ".

74. Et hoc totum per se evidens est. Dubium superesse potest de peccato veniali, an per hoc charitas diminuatur. Sed hoc etiam dubium diluit Angelicus ita pergens: „ Similiter etiam nec per peccatum veniale charitas diminui potest, neque „ *effective*, neque *meritorie*. Effective quidem „ non, quia ad ipsam charitatem non attingit; „ charitas enim est circa finem ultimum; veniale autem peccatum est quædam inordinatio „ circa ea, quæ sunt ad finem: non autem diminuitur amor finis ex hoc, quod aliquis inordinationem aliquam committit circa ea, quæ sunt „ ad finem ... sicut in speculativis scientiis falsæ „ opiniones circa ea, quæ deducuntur ex principiis, non diminuunt certitudinem principiorum. Similiter etiam veniale peccatum non meretur diminutionem charitatis (habitualis): cum „ enim aliquis delinquit in minori, non meretur „ detrimentum pati in majori. Deus enim non „ plus se avertit ab homine, quam homo avertat „ se a Deo. Unde qui inordinate se habet circa „ ea, quæ sunt ad finem, non meretur detrimentum pati in charitate, per quam ordinatur ad „ ultimum finem ".

75. Observat demum diligentissimus Aquinas, toto hoc ratiocinio solum concludi, charitatem non posse per peccatum veniale diminui *directe:* unde subdit: potest tamen *indirecte dici diminutio charitatis dispositio ad corruptionem ipsius, quæ fit vel per peccata venialia, vel etiam per cessationem ab exercitio operum charitatis* (a). Hanc eamdem doctrinam tradit Angelicus in Quæst. VII. *De malo* art. 2. ubi multa sibi opponit, & diluit: eidemque omnes ferre Theologi subscribunt.

76. Eidem tamen obstare videntur nonnulla Scripturæ sanctæ loca, ut illud Eccles. XIX. 1. *Qui spernit modica, paulatim decidet;* & Apoc. II. 4. Ephes. Episc. corripitur, quod *charitatem suam primam reliquerit:* unde etiam subditur. *Memor esto itaque, unde excideris, & age pœnitentiam &c.*

77. Priora Ecclesiastici verba facile explicantur ex doctrina Angelici mox exposita n. 75. quod peccata venialia *indirecte* disponant ad mortalia, quibus

(a) Inter innumera exempla pravæ hujus dispositionis, quæ ad amittendam Charitatem inducitur ex cessatione operum Charitatis, illud afferre placet, quod habet magnus Gregorius Gordianæ sororis suæ Hom. XXXVIII. in Evang.; quæ cœpit a calore amoris intimi per quotidiana decrementa tepescere; quo factum est, ut tandem oblita Dominici timoris, oblita pudoris, oblita reverentiæ, oblita consecrationis, conductorem agrorum suorum maritum duceret.

bus charitas non diminuitur, sed prorsus extinguitur.

78. Aliud autem testimonium ex Apocalypsi refertur ad ferventes charitatis actus, quibus justi habitum charitatis conservare, & augere satagunt; & a quibus si cessent, non diminuitur quidem ipse charitatis habitus, qui est infusus a Deo, non per actus acquisitus; diminuitur tamen fervor charitatis, unde recte monebatur Episcopus Ephesinus, ut pœnitentiam ageret suæ negligentiæ, & priora opera charitatis faceret.

79. Præterea objicit sibi S. Thomas verba S. Augustini, qui Lib. X. *Conf.* c. 29. Deum alloquens, *Minus*, inquit, *te amat, qui tecum aliquid amat*. Et Lib. *Octogintatrium Quæstionum* qu. 36. *nutrimentum*, inquit, *charitatis est diminutio cupiditatis*. Et Lib. VIII. *De Trinit.* c. 7. *Omnis amor*, inquit, *vel est cupiditatis, vel charitatis:* quanto igitur magis crescit amor cupiditatis per peccata venialia, eo magis diminuitur charitatis amor.

80. Respondet S. Thomas ad 2. „ quod duplex „ est cupiditas: una quidem, qua finis in creatu„ ris constituitur; & hæc *mortificat totaliter charitatem*, cum sit venenum ipsius, ut Augusti„ nus dicit ibidem. Et hoc facit, quod Deus mi„ nus ametur; scilicet quam debet amari ex cha„ ritate; non quidem charitatem diminuendo, sed „ eam totaliter tollendo. Et sic intelligendum est, „ quod dicitur: *Minus te amat, qui tecum ali„ quid amat;* subditur enim. *Quod non pro„ pter te amat.* Quod non contingit in peccato „ veniali, sed tantum in mortali. Quod enim a„ matur in peccato veniali, propter Deum amatur „ habitu, etsi non actu. Est autem alia cupiditas „ venialis peccati, quæ semper diminuitur per cha„ ritatem. Sed tamen talis cupiditas charitatem di„ minuere non potest ratione jam dicta ". Qua S. Thomæ doctrina explicantur etiam illa verba S. Augustini Lib. VIII. *De Trinit.*, scilicet de ea *cupiditate*, quæ non constituit finem in creaturis, adeoque charitatem minuere non potest.

81. Illud autem S. Augustini dictum, quod *nutrimentum charitatis sit diminutio cupiditatis*, sic explicatur a S. Thoma Qu. VII. *De malo* art. 2. ad 5. „ quod diminutio cupiditatis dicitur esse *nu„ trimentum*, sive *conservatio* charitatis; non au„ tem *augmentum;* quia scilicet diminutio cupidi„ tatis diminuit venialia, quæ disponunt ad amis„ sionem charitatis ".

82. Obstare etiam videtur, quod S. Bernardus habet in Serm. II. *De purificatione Beatæ Mariæ* n. 3., quod *non progredi in via Dei est retrocedere;* cum ergo justi peccando venialiter non progrediantur in via Dei, retrocedunt utique per charitatis imminutionem.

83. Illud vero sic explicat Angelicus in laud. Qu. VII. *De malo* art. 2. n. 11., homines retrocedere in via Dei, non per diminutionem charitatis, sed per hoc, quod retardantur a proficiendo, vel etiam per hoc, quod disponuntur ad casum.

84. Sed dicet aliquis, annon peccatum veniale est vera transgressio Legis, & vera offensa Dei, licet non gravis, & mortalis? Quomodo ergo per ipsum charitas non diminuitur?

85. Respondet S. Thomas, peccatum veniale esse inordinationem, seu transgressionem Legis non *simpliciter*, sed *secundum quid*, nec proinde habere proprie dictam rationem offensæ Dei, cum non importet aversionem ab ipso Deo.

CAPUT IV.

De præcepto charitatis, quo adstringimur omnia opera nostra deliberata in Deum referre.

86. Cum tota nostra sancta Religio a præcepto pendeat dilectionis Dei, quod primum, & maximum est, necessario consequi videtur, omnia nostra opera esse ad Deum ultimum nostrum finem referenda; ita ut primum nostræ rationis instans & cetera omnia usque ad ultimum in Dei amore impendantur, & unice in Deo vivamus: ut enim inquit noster Sanct. Præceptor 2. 2. quæst. 23. art. 2. ad 2., *charitas est formaliter vita animæ, sicut & anima corporis;* & ante eum Sanctus Augustinus Serm. V. *de Verbis Domini*, *Sicut*, inquit, *anima est vita corporis, sic animæ est Deus*. Et Sanctus Bernardus in Lib. *de diligendo Deo*. „ Clamat, *inquit*, intus innata, & non i„ gnota rationi justitia, diligendum esse illum, „ cujus nos totos esse, & cui totum debere, non „ ignoramus ". Imo Apostolus Paulus ita Corinthios exortabatur in secunda ad ipsos epist. cap. V. 14. seq. „ Charitas Christi urget nos .... ut & qui „ vivunt, jam non sibi vivant, sed ei, qui pro „ ipsis mortuus est, & resurrexit ". Item ad Galat. II. 20. de se ipso dicebat: *Vivo ego, jam non ego; vivit vero in me Christus*. Scholastici tamen generalibus hujusmodi verbis minime contenti, diligentius expendere voluerunt, quid ex præcepto in iis sit, quid autem ex solo consilio? quæ ut recte intelligantur, nonnulla sunt prænotanda.

87. *Primo*, triplicem distingui oportere relationem nostrorum operum in Deum, nempe *actualem*, *virtualem*, & *habitualem*. Actualis est quæ procedit ex actu charitatis expresso; ut cum quis pauperi indigenti eleemosynam erogat ex reflexo, expressoque actu dilectionis Dei, & proximi; vel cum quis actum charitatis eliciens, se, suaque omnia in Deum ordinat. Ita autem referre *actualiter* in Deum omnia, & singula nostra opera est perfectio Beatorum in Patria, non autem obligatio Fidelium in via. „ Omnia, *inquit Angelicus Quæst. I.* de „ Charitate *inter Disputatas art.* 11. *ad* 2. actu „ referre in Deum non est possibile in hac vita, „ sicut non est possibile, quod semper de Deo co„ gitemus; hoc enim pertinet ad perfectionem pa„ triæ ".

88. Relatio *habitualis* operum nostrorum in Deum, proprie loquendo, non est nisi potestas amandi Deum, at-

atque in eum omnia referendi, quæ inest omnibus justis habitu charitatis instructis; unde mox laudatus Angelicus ad 3. inquit: *Habitualiter refert in Deum, & qui nihil agit nec aliquid actualiter intendit, ut dormiens*.

89. Demum relatio *virtualis* ea dicitur, quæ in nobis manet, postquam elicito actu charitatis omnia opera nostra ad Deum, ut ultimum nostrum finem ordinavimus; hæc enim ordinatio *moraliter*, & *virtualiter* perseverare censetur, nisi per actus contrarios, scilicet culpabiles retractetur, vel per cessationem fuerit nimis diu intermissa; certum est enim, ut superius est dictum num. 42. homines teneri ad sæpius actus dilectionis Dei renovandos: & quanquam difficile est, singula momenta determinare, in quibus habitus charitatis debeat in actus ejusdem charitatis explicitos erumpere, ambigi tamen non potest, nimis diuturnam ab hujusmodi actibus cessationem peccatum esse. Quamobrem recta docent Theologi virtualem relationem operum nostrorum in Deum tolli, vel per peccatum mortale, vel per nimis longam cessationem ab actu, quia & ipsa cessatio peccatum est omissionis (*a*).

90. Non erit inutile id verbis S. Thomæ uberius explicare, qui loco mox citato ad 2. postquam dixisset, actualem relationem omnium operum nostrorum non esse in hac vita possibilem, ita pergit: „ Sed quod omnia *virtute* referantur in Deum, *hoc pertinet ad perfectionem charitatis, ad quam omnes tenentur*. Ad cujus evidentiam considerandum est, quod sicut in causis efficientibus virtus primæ causæ manet in omnibus causis sequentibus, ita etiam intentio principalis finis virtute manat in omnibus finibus secundariis: unde quicumque actu intendit aliquem finem secundarium, virtute intendit finem principalem. Sicut Medicus, dum colligit herbas, actu intendit conficere potionem, nihil fortassis de sanitate cogitans, *virtualiter* tamen intendit sanitatem, propter quam potionem dat. *Sic igitur cum aliquis seipsum ordinat in Deum, sicut in finem, in omnibus, quæ propter seipsum facit, manet virtute intentio ultimi finis*, qui Deus est “.

91. Notandum *secundo*, hanc relationem *virtualem* sic explicatam fuisse nonnunquam a veteribus Theologis appellatam *habitualem*, sensu minus proprio, ut ab actuali distingueretur. Sic S. Bonaventura in II. *Sent.* Dist. 28. „ Ad hoc inquit, quod aliqua actio sit meritoria, non oportet, quod quis eam referat *actualiter* in Deum, sed sufficit relatio *habitualis*. Habitualem autem relationem eam voco, non quia habeat quis charitatem, per quam sit habilis ad referendum; sed quia in primordio operationis illius vel alterius, ad quam illa consequenter se habet, intentionem habet ad Deum directam. Unde si aliquis intendit dare propter Deum centum marcas, & incipit dare, & cogitat de Deo in prima marca, & in aliis non cogitat, nihilominus omnes dationes illæ sunt & meritoriæ, & fructuosæ. Si autem opus alterius generis inciperet, oportet, quia intentio renovetur ad hoc, ut opus sit meritorium “. Ex quibus verbis liquet, ad mentem Seraphici Doctoris, *virtualem* relationem durare non posse, nisi sæpius renovetur.

92. Etiam S. Thomas aliquando terminum *habitualiter* usurpavit pro *virtualiter*; ut in I. *Sent.* Dist. I. quæst. 3. art. un. in fine inquiens: „ Non quod quamlibet operationem oporteat semper *actualiter* referre in Deum, sed sufficit ut *habitualiter* (idest *virtualiter*) in Deo constituat finem suæ voluntatis “. Item 1. 2. qu. 88. art. 1. ad 2. *sufficit, ut habitualiter referat se, & omnia sua in Deum*. Et 3. P. qu. 64. art. 8. ad 3. dicit ad perfectionem Sacramenti in Ministro sufficere intentionem *habitualem*.

93. Notandum *tertio*, a subtilioribus Scholasticis aliam distingui relationem *virtualem*, quam vocant *implicitam*, vel *interpretativam*, quando nempe quis facit opus natura sua ordinatum ad finem ultimum, *implicite* censetur illud ipsum opus ad finem ultimum referre, quamvis neque actu, neque explicite virtualiter illud ad ultimum finem ipse referat; de qua relationa virtuali implicita postea dicemus.

94. Demum ea recolenda sunt, quæ superius numer. 92. docuimus de præcepto referendi omnia nostra opera deliberata in finem honestum; ita ut in Deum nostrum ultimum finem *saltem referibilia* sint; cui doctrinæ unanimi calculo omnes ii Theologi subscribunt, qui cum sanctissimo Præceptore nostro pro certo habent, nullum esse actum humanum deliberatum in *individuo* indifferentem, sed non omnes isti Theologi postea consentiunt, hæc opera nostra deliberata in ipsum Deum ultimum nostrum finem ex charitate, vel actu, vel saltem virtualiter *explicite* referri oportere; putant enim bene multi, potissimum ex Angelica S. Thomæ schola, solam rationem virtualem *implicitam* sufficere, qua de re nonnulla addemus inferius. Interea sit

PRO-

(*a*) Attentis frequentibus tentationibus dæmonum, continuisque ictibus nostræ perduellis concupiscentiæ bene judicant Theologi, non posse diu hanc virtutem ex actu Charitatis elicitam perdurare, nisi crebris actibus foveatur, & renovetur. Ad illam autem fovendam, & renovandam quamplurimum inserviet devota, & attenta recitatio illorum verborum Orationis Dominicalis: *Sanctificetur nomen tuum*, ut nempe Deus ab omnibus, & ubique glorificetur. Frequens etiam doxologia *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui Sancto* ad hoc instituta videtur. Denique plurimi divinorum Psalmorum versiculi ad hoc ipsum tendunt.

PROPOSITIO I.

Tenetur homo ex præcepto Charitatis omnia opera sua in Deum referre, non quidem relatione semper actuali, sed saltem virtuali.

95. Ideo sæpe, & luculenter traditur in sacris Litteris, ut mirum videatur, posse vel negari, vel in dubium revocari. Potissima earundem Scripturarum oracula asseremus cum sanctissimi nostri Præceptoris explicationibus: *Primo* Salvator noster J. C. Matth. XXII. 36. seq. Legis Doctori interroganti: „ Magister, quod est mandatum magnum in Lege? *illico respondit:* Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua: hoc est maximum, & primum mandatum ". In hoc autem primo, & maximo mandato, quod sæpius in sacris eloquiis repetitum, & majorem in modum inculcatum invenimus, verum contineri præceptum referendi omnia opera nostra, saltem virtualiter, in Deum; ita S. Thomas evincit 1. 2. qu. 100. art. 10. ad 2.: „ Sub præcepto charitatis continetur, ut diligatur Deus ex toto corde; ad quod pertinet, *ut omnia referantur in Deum*; & ideo præceptum charitatis implere homo non potest, nisi etiam omnia referantur in Deum. Sic ergo qui honorat parentes, tenetur ex charitate honorare, non ex vi hujus præcepti, quod est *Honora parentes*, sed ex vi hujus præcepti: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo*. Et majora emphasi S. Augustinus Lib. I. *de doctrina Christ.* cap. 22. Tom. III. ita hoc divinum præceptum explicat, *ut omnes cogitationes tuas*, & *omnem vitam*, & *omnem intellectum* in illum conferas, a quo habes ea ipsa, quæ confers. Cum autem ait, *toto corde, tota anima, tota mente*, nullam vitæ nostræ partem reliquit, quæ vacare debeat, & quasi locum dare, ut alia re velit frui, sed quidquid diligendum venerit in animum, illuc rapiatur, quo totus dilectionis impetus currit ".

96. Ulterius præceptum virtualis relationis operum nostrorum in Deum ostenditur ex iis Apostoli verbis 1. ad Cor. X. 31.: *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite*; tum cap. XVI. 14. *Omnia vestra in charitate fiant*. Hæc enim verba continere verum præceptum referendi opera nostra in Deum ex charitate, aperte docent non pauci Sancti Patres. S. Augustinus *De correptione, & gratia* cap. 3. *Præcipit*, inquit, *Apostolus dicens: omnia vestra cum charitate fiant*. S. Basilius in *Regula fusiore* interrogat 5. „ Christianus, inquit, si actiones suas omnes, sive majores, sive minores ad Dei voluntatem direxerit, is sine controversia & egregie opus illud perficit, & simul assiduam illius in animo sibi memoriam conservat; a quo id *jussus* est facere .... item Pauli præcepto illi satisfaciet: *sive manducatis, sive bibitis &c.* ". Similia habent S. Ambrosius in Lucam Lib. II. n. 84., & S. Hieronymus in ep. ad Ctesiphontem, ubi Pelagium alloquens. Audi, inquit, ingrate, imo sacrilege: *sive manducatis, sive bibitis &c.* ": Et pluribus aliis omissis, S. Bernardus Serm. III. *De obedientia: Quidquid facimus*, inquit, *jubemur facere in gloriam Dei*.

97. Tota denique Ecclesia græca in *Euchologio* (apud Goar. pagina 306. edit. Venetæ an. 1730.) ita in prima capillorum detonsione precatur: *Domine, qui per Apostolum tuum Paulum, tuæ vas electionis, omnia in laudem tuam fieri præcepisti &c.*

98. Sed præstat audire nostrum S. Præceptorem, qui ex Sanctorum Patrum doctrina hæc duo Pauli loca sic explicavit. Primum Lect. VII. inquiens: „ Persuadet intentionem *debitam* ibi: „ *Omnia in gloriam Dei &c.* .... ergo sive manducatis, sive bibitis, quæ sunt opera necessitatis, vel aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite, & cum invocatione Creatoris, ea *intentione*, ut Deus laudetur, & glorificetur ". Alia autem Apostoli verba: *Omnia vestra in Charitate fiant* ita exponit: *Idest omnia debent referri ad finem charitatis, scilicet ut fiant propter Deum, & proximum*. Ita etiam loquitur in Quæst. I. *De charitate art.* 11. ad 2., ubi postquam relationem virtualem ab actuali distinxit, de prima interpretatur dictum Apostoli: *Sive manducatis &c. omnia in gloriam Dei facite*.

99. Multo autem clarius hunc S. Pauli textum *Omnia in gloriam Dei facite* explicat S. Doctor in Lib. II. *Sent.* Dist. 40. qu. 1. art. 5. ad 7. inquiens: „ Hoc potest intelligi dupliciter, vel affirmative, vel negative. Si negative, sic est sensus: *nihil contra Deum faciatis*; & hoc modo *præceptum* est: & sic præceptum hoc præteritur, vel per peccatum mortale, quod contra Deum fit, vel per peccatum veniale, quod præter præceptum, & præter Deum fit. Si autem intelligatur *affirmative*, hoc potest esse dupliciter, aut ita quod *actualis* relatio in Deum sit conjuncta actioni nostræ cuilibet, non quidem in actu, sed *in virtute*, secundum quod virtus primæ ordinationis manet in omnibus actionibus sequentibus, sicut & virtus finis ultimi manet in omnibus finibus ad ipsum ordinatis; & *sic adhuc præceptum est* ".

100. *Tertio*, præceptum referendi in Deum omnia opera nostra deliberata etiam deducitur ex iis verbis Jesu Christi Lucæ XVIII. 1. *Oportet semper orare, & non deficere*; quibus consonant hæc alia Apostoli Pauli ad Thess. V. 17. „ Sine intermissione orate; in omnibus gratias agite: hæc est enim voluntas Dei in Christo Jesu in omnibus vobis ". Quæ duo sacra testimonia affert, & exponit S. Thomas 2. 2. qu. 83. artic. 14. ubi ostendit orationem debere esse diuturnam. „ De oratione, inquit, dupliciter loqui possumus: uno

„ mo-

„ modo secundum se ipsam; alio modo secundum „ causam suam. Causa autem orationis est desiderium charitatis, ex quo procedere debet oratio, „ quod quidem in nobis debet esse continuum, vel „ *actu*, vel *virtute*: manet enim virtus hujus desiderii in omnibus, quæ ex charitate facimus. „ *Omnia autem debemus in gloriam Dei facere*; ut dicitur 1. ad Cor. X. Et secundum hoc „ oratio debet esse continua. Unde Augustinus dicit ad Probam ep. CXXX. alias CXXI. c. 9.: „ *In ipsa fide, spe, & charitate continuato desiderio semper oramus* ".

101. *Denique* hoc ipsum præceptum manifeste nobis declarat idem Paulus Apostolus ad Coloss. III. 17. inquiens: „ Omne quodcumque facitis in „ verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini „ Jesu Christi facite, gratias agentes Deo, & Patri per ipsum. *Quæ verba expendens S. Thomas in Lect. III.* Quidam dicunt, *inquit*, quod „ hoc est consilium, sed hoc non est verum. Sed „ dicendum est, quod non est necessarium, quod „ omnia in Deum referantur actu, sed habitu; „ *vel etiam, ut alibi sæpius docuerat*, virtualiter ".

102. Et hæc quidem certissima esse debent. Veruntamen aliæ exortæ sunt inter Theologos quæstiones: duæ autem sunt præcipuæ. *Prima*, an hoc præceptum referendi omnia opera nostra in Deum saltem virtualiter sit distinctum ab ipso primo, & maximo mandato Deum diligendi super omnia, ut proinde illi satisfieri possit, ac debeat etiam actibus charitatis imperfectis, quibus diligitur quidem Deus, sed non super omnia? *Secunda*, an hujus relationis omissio semper culpabilis sit; ita ut qui opera facit ex objecto, aliisque circumstantiis bona, sed eadem in Deum charitate saltem imperfecta non refert, semper peccet? Ut nostram opinionem exponamus sit

PROPOSITIO II.

Præceptum relationis virtualis omnium operum nostrorum in Deo non est distinctum a primo, & maximo mandato dilectionis Dei super omnia.

103. Prob. *primo* ex verbis S. Augustini supra recitatis n. 94. ex Lib. I. *De doctr. Chr.* ubi divinum præceptum dilectionis Dei ita exponit, ut *omnes nostras cogitationes, omnemque vitam nostram in Deum conferamus, a quo illa ipsa habemus, quæ conferimus*; & hoc præcipi vult, cum jubemur Deum diligere *toto corde, tota anima, tota mente*. S. Isidorus Hispalensis Lib. I. *Differentiarum* Differ. XXXII. „ Dum dicit, inquit, *Diliges Deum ex toto corde tuo*, omnes cogitationes in Deum referendas *præcipit*: dum „ vero dicit, *ex tota anima*, omnes affectiones „ animæ in Deum referri jussit: dum vero adjecit, *ex tota mente*, indicat, & omnem rationem humanam ... in divinis esse occupandam ".

104. Prob. *secundo* ex S. Thoma, qui ubicumque agit de præcepto referendi omnia opera nostra in Deum, illud semper repetit ex maximo illo mandato diligendi Deum super omnia, & semper loquitur de præcepto charitatis *justificantis*, quæ Justorum est propria, qua nempe diligitur Deus, ut summum, & perfectissimum bonum, super omnia. Id facile apparebit relegenti textus Angelici n. 94., & seq. a nobis adductos, quibus varia scripturæ sacræ loca ad hoc pertinentia exponit; præcipue illud ex 1. 2. q. 100. art. 10. ad 2. ubi inquit: *Et ideo præceptum charitatis implere homo non potest, nisi etiam omnia referantur in Deum:* relatio igitur omnium operum in Deum non est a præcepto charitatis distincta.

105. Ulterius idem S. Thomas 2. 2. qu. 184. art. 3. ad 2.: „ Est autem, *inquit*, infimus divinæ „ dilectionis gradus, ut nihil supra eum, aut contra eum, aut æqualiter ei diligatur: a quo gradu perfectionis qui deficit, nullo modo implet „ præceptum ", scilicet charitatis; ac proinde etiam relationis virtualis omnium operum in Deum.

106. *Tertio* in II. Distinct. 40. quæst. 1. artic. 5. ad 6.: „ Si quæratur, *inquit*, quando oporteat „ actum referre in finem ultimum, hoc nihil aliud est, quam quærere, quando oporteat, habitum charitatis exire in actum; quia quandocumque habitus charitatis in actum exit, fit ordinatio totius hominis in finem ultimum, & per „ consequens omnium eorum, quæ in ipsum (*hominem*) ordinantur ". Decretorius videtur hic „ locus; cum apertissime Angelicus non aliud agnoscat præceptum referendi omnia nostra opera in Deum, quam illud, quo *oportet habitum charitatis exire in actum*.

107. Nec minus decretoria sunt ejusdem Angelici Doctoris verba Quæst. *De charitate* art. 11. ad 3., ubi inquit: „ Virtualiter referre omnia in Deum „ cadit sub præcepto charitatis (*utique perfectæ, & „ justificantis*), cum hoc nihil aliud sit, quam „ habere Deum ultimum finem ". Quemadmodum igitur tenemur identidem actus charitatis perfectæ elicere; ita etiam tenemur identidem omnia opera nostra in Deum ultimum finem *actu* referre. Et similiter quemadmodum actus dilectionis Dei super omnia remanet in nobis *virtute*, quousque retractetur, aut cesset; ita relatio omnium nostrorum operum in Deo remanet virtute; ut non sit necesse eam renovare, nisi cum necesse est renovare actus charitatis.

108. Hæc firmissima est, & luculentissima doctrina S. Thomæ; cui tamen aliqui contradicunt, contendentes, præceptum relationis virtualis omnium operum in Deum latius patere, quam præceptum dilectionis Dei *super omnia*, & propterea *primo*, teneri homines ad referenda omnia opera sua in Deum, etiam quando præceptum *affirmativum* dilectionis Dei minime urget: *secundo*, præceptum relationis operum in Deum, quamvis dicatur *af-*

fir-

firmativum, includere tamen etiam præceptum *negativum*, & huic æquivalere: *Nihil deliberate agatis, quod in Deum charitate dilectum actu, vel virtute non referatur: tertio*, hanc Dei dilectionem non oportere semper esse *perfectam*, & *super omnia*, cujusmodi est charitas justificans; sed satis esse etiam actus charitatis secundarios, qui ad justificationem minime sufficiunt: *demum* hoc præceptum relationis virtualis non obligare sub mortali peccato, sed sub veniali tantum.

109. Non erit abs re hanc quorumdam Theologorum doctrinam verbis exponere Franc. Sylvii in 1. 2. qu. 100. art. 10.; ubi primo ex illo celebri S. Pauli textu 1. ad Cor. X. 31.: " Sive manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, " omnia in Dei gloriam facite, *evincit*, nos ex " præcepto obligari omnes nostras actiones, quas " ex deliberata voluntate facimus, ad Deum, Dei-" que gloriam ordinare, non quidem actu, sed " virtute ".

110. Post autem ita pergit: " Neque vero his " obstat, quod S. Doctor tradit, præceptum dile-" ctionis Dei esse *affirmativum*, & non obligare " ad semper, posseque idcirco contingere, quod " aliquis implens præceptum de honoratione pa-" rentum, non tunc transgrediatur præceptum de " non omissione modi charitatis. Hæc enim omnia " verissima sunt: sed quod dicit de præcepto di-" lectionis Dei, non pariter affirmat de præcepto " referendi actiones nostras in Deum, idque me-" rito, quia præceptum istud *diliges Dominum*, " *Deum tuum* non continet *universitatem*, quam " hoc exprimit, *Omnia in gloriam Dei facite:* " & propterea præceptum dilectionis eum sit af-" firmativum, & sine *universalitate*, non pro sem-" per obligat. Alterum vero etsi sit affirmativum, " quia tamen continet *universitatem* actionum, o-" bligat pro omni tempore, quo deliberate actio-" nes alias facimus; alioquin non omnia essent in " gloriam Dei referenda, non illa scilicet, quæ " fierent eo tempore, pro quo præceptum non o-" bligaret ".

111. " Nec refert, eum (S. Thomam) dice-" re, quod ad præceptum dilectionis Dei ex toto " corde pertinet, ut omnia referantur in Deum: " quamvis enim ita sit, inquantum istud præce-" ptum dilectionis impleri non potest ab aliquo, " nisi etiam omnia sua in Deum referat; non ta-" men e converso dicit, aut significat, quod nul-" lo modo possit quispiam omnia sua referre in " Deum, nisi etiam impleat præceptum dilectio-" nis. Nam omnia sua virtualiter in Deum refer-" re, varie intelligi potest. Uno modo ut signifi-" cet facere propter Deum simpliciter *super omnia* " *dilectum*, vel ordinare in gloriam Dei simplici-" ter, & absolute *super omnia dilecti*, & sic re-" cte dici potest, non posse quempiam sua omnia " in Deum, nisi etiam impleat præceptum dile-" ctionis; consequenterque concedi, quod juxta " hunc modum sententia Apostoli non contineat " præceptum, sed exhortationem, & consilium. " Alio modo referre in Deum est facere propter " Deum, non quidem *dilectum super omnia*, sed " tamen fide cognitum, & aliquo modo honoran-" dum, seu propter ejus reverentiam; ita ut quam-" vis ille, qui operatur, de Deo non cogitet, *vir-* " *tute* tamen, & *implicite* operetur propter ipsum; " adeo ut si rogaretur, quare hoc faciat, finali-" ter, aut quasi finaliter, ex animo responsurus " esset, quia Deus jubet, vel consulit, quia Deo " gratum est, quia fidei Christianæ est consenta-" neum, quia sic in Religione Christiana doce-" mur, quia hoc decet Christianum, vel quid " simile ".

112. " Sic propter Deum operantur, qui licet " Deum non diligant, sicut oportet, sed in ho-" micidiis, adulteriis, ebrietatibus, aut aliis fla-" gitiis versentur, aliqualiter tamen ei bene affi-" ciuntur, & recusant pejerare, Fidem, aut Chri-" stum abnegare, Sacramenta conculcare, Ima-" gines contemnere, & alia hujusmodi, eo quod " actualiter, aut virtualiter judicent, talia facere " esse gravia peccata, esse contra Christum, con-" tra Fidem, aut Religionem. Sicut & illi, qui " Missam audiunt, jejunant, eleemosynas largiun-" tur, Imagines honorant, quia Ecclesia sic ju-" bet, quia Christianos sic operari decet. Et juxta " hunc modum intelligenda videtur sententia, quæ " asserit, esse præceptum Christianis, omnia fa-" cere saltem virtualiter in gloriam Dei, seu pro-" pter Deum. Neque præceptum sic intellectum " est homini in hac vita impossibile; imo nec " tam difficile, ut propter ejus difficultatem illud " sit negandum; cum & absque charitate possit im-" pleri, & peccatores, etiamsi graves, illud adim-" pleant, seu adimplere possint, quando opera fa-" ciunt moraliter bona ".

113. Hæc eximii Theologi doctrina non excluditur quidem perspicua, & sæpius repetita Angelici Doctoris sententia de præcepto referendi omnia opera nostra in Deum *super omnia dilectum*; quod præceptum adimpletur, quotiescumque actus dilectionis Dei supra omnia elicitur; tunc enim fit ordinatio totius hominis in finem ultimum. Sed ulterius asseritur aliud præceptum distinctum, aut saltem latius patens referendi virtualiter totum id, quod facimus, in gloriam Dei, etiam quando non urget obligatio eliciendi explicitum charitatis actum; & hoc præceptum adimpleri aliquando posse per actus dilectionis Dei non *super omnia:* adeoque non justificatis; quam dilectionem Dei aliqui Theologi vocant *charitatem imperfectam;* & quæ etiam in peccatoribus esse potest.

114. Verumtamen, præterquam quod nulla apud sanctissimum nostrum Magistrum mentio invenitur hujus præcepti, referendi omnia nostra opera in Deum, distincti a præcepto charitatis, nimis expressa, ac sæpius repetita sunt ejusdem testimonia superius relata num. 104., quibus præceptum virtualis relationis operum nostrorum in Deum sem-

per repetit ex præcepto dilectionis Dei *super omnia*, quod implere non possumus, nisi etiam opera nostra in Deum ordinemus.

115. Ulterius S. Doctor aliter omnino explicat præceptum negativum, quod continetur in iis verbis: *Omnia in gloriam Dei facite*, inquit enim in II. *Sentent.* Dist. 40. qu. 1. art. 5. ad 7.: „ Si „ negative accipiatur, sic est sensus: nihil contra „ Deum facietis .... & sic præceptum hoc præte- „ ritur, vel per peccatum mortale, quod contra „ Deum fit, vel per peccatum veniale, quod præ- „ ter præceptum, & præter Deum fit ": ubi nihil habet de illa *universalitate*, quam Sylvius adnexam esse dicit præcepto referendi omnia in glòriam Dei; propter quam *universalitatem* putat præceptum illud obligare pro omni tempore, quo deliberate agimus. Docet ergo Angelicus, huic Apostoli præcepto satisfieri per actum dilectionis Dei super omnia, cujus virtus remanet, quousque per actum contrarium non retractetur; vel non eliciatur novum charitatis actus, urgente præcepto.

116. Præterea nimis clara sunt verba superius n. 95. recitata ex 1. 2. qu. 110. art. 10. ad 2., ubi hæc addit: „ Et cum ista sint duo præcepta affir- „ mativa (*scilicet diligendi Deum*, & *honoran-* „ *di parentes*), non obligantia ad semper, pos- „ sunt pro diversis temporibus obligare; & ita po- „ test contingere, quod aliquis implens præceptum „ de honoratione parentum, non tunc transgredia- „ tur præceptum de omissione modi charitatis "; nempe relationis hujus operis in Deum, quia præceptum hujus relationis, seu, quod idem est, dilectionis Dei, non obligat pro semper, sed solum quibusdam certis temporibus. Unde etiam in II. Dist. 40. q. 1. a. 5. ad 6.: „ Quod si quæratur, „ *inquit*, quando oporteat actum referre in ulti- „ mum finem, hoc nihil aliud est, quam quære- „ re, quando oporteat, habitum charitatis exire „ in actum ".

117. Idemque Angelicus suis principiis constanter inhærens in II. Dist. 41. qu. 1. art. 2., cum docuisset, non oportere, omnes Infidelium actus esse malos, sibi objicit n. 4.: „ Illud proprie di- „ citur malum, quod caret aliqua perfectione, ob „ quam natum est, & debet habere; sed omnis „ actus humanus natus est in ultimum finem bea- „ titudinis referri: ergo actus Infidelium, cum in „ ultimum finem non referatur, in quem Fides „ dirigit, videtur, quod omnis actus Infidelium „ sit malus. *Huic autem objectioni ita respon-* „ *det:* Non obligamur ad hoc, quod quilibet a- „ ctus dirigatur in finem illum, in quem non po- „ test nisi Fides dirigere; *quia præcepta affirma-* „ *tiva* non *obligant ad semper*, quamvis semper „ obligent: & ideo non oportet, ut actus Infide- „ lium, qui in finem illum non est ordinatus, „ *semper sit peccatum: sed solum pro tempore* „ *illo, in quo tenetur actum suum in finem ul-* „ *timum referre* ". Quemadmodum autem in infideli, ita etiam in peccatore fideli ex allata S. Thomæ Aquinatis doctrina non oportet, actum in finem ultimum non ordinatum esse peccatum, nisi eo tempore, in quo ex præcepto affirmativo teneetur actum suum in finem ultimum referre. Et adhuc clarius 1. 1. qu. 100. art. 10. ita de peccatore patrem suum honorante loquitur: „ Qui ho- „ norat patrem, licet non habeat charitatem, non „ efficitur transgressor hujus præcepti, etsi sit „ transgressor præcepti, quod est de actu charita- „ tis, propter quam transgressionem meretur pœ- „ nam ".

118. Hinc etiam patet, longe a mente S. Thomæ aberrare, qui huic præcepto referendi omnia in Deum *virtualiter* satisfieri posse putant per actus charitatis imperfectos, quales vidimus a Sylvio describi num. 112.; qui inde concludit, etiam peccatores posse hoc præceptum adimplere. Nam Doctor Angelicus semper talem exigit relationem virtualem, quæ oriatur ex actu charitatis perfectæ; & quæ non unum, vel alterum opus, sed omnia opera nostra comprehendat. Ulterius S. Thomas non agnoscit in homine peccatore potentiam observandi hoc præceptum relationis operum in Deum; nisi quia opitulante Dei gratia potest se ad Deum convertere, & ad perfectam charitatem pervenire. *Non est impossibile*, inquit 1. 2. qu. 100. art. 10., *hoc præceptum observare*, *quod est de actu charitatis*, *quia homo potest se disponere ad charitatem habendam*, & *quando habuerit eam*, *potest ea uti*.

119. Mirum profecto est, sanctissimum, & diligentissimum nostrum Ducem, & Magistrum, cum tam sæpe agat de præcepto relationis virtualis in Deum, illud semper repetiisse ex alio præcepto, quo tenemur certis quibusdam temporibus actum dilectionis Dei *super omnia* elicere, nulla umquam facta mentione alterius præcepti relationis operum in Deum, cui satisfieri possit sine dilectione Dei *super omnia*, sed ex actis charitatis imperfectæ, quæ non sit dilectio Dei *super omnia*. Mirum insuper videri debet, non alia Infidelibus opera ad peccatum imputare, quam quæ fiunt eo tempore, & quo ipsi tenentur actus suos in Deum, ut finem ultimum, actu referre. Ac demum mirabile est, eum docere, non alia de causa posse peccatorem, & debere actus suos bonos in Deum virtualiter referre, nisi quia potest se disponere ad charitatem habendam, & quando eam habuerit, potest ea uti ad opera sua bona in Deum referenda: non autem docere, hominem peccatorem posse præcepto relationis operum in Deum satisfacere per actus charitatis, quos imperfectos vocant, quales etiam peccator actuali Dei gratia adjutus elicere potest, & aliquando etiam elicit, nempe exercendo aliquos virtutis, & pietatis actus propter Deum: qui actus imperfecti quidem sunt, & non meritorii, utpote gratia habituali destituti, non sunt tamen mali.

120. Obj. *primo*, S. Doctor in III. *Sent.* Dist. 36. art. 6. ad 5.: „ Modus, *inquit*, charitatis plus „ im-

„ importat, quam relationem operis in finem debitum, importat enim, quod actus ex habitu „ charitatis procedat, qua multi carentes, actus „ suos in Deum referunt": ergo admittit etiam relationem aliquam virtualem, quæ non procedat ex præcepto, & actu charitatis.

121. Resp., neg. cons.; nihil enim aliud innuit S. Doctor, nisi præceptum referendi opera nostra in finem debitum, de quo late disseruimus num. 82. Cum autem subdit, *multos carentes charitate referre actus suos in Deum*, intelligendus est de relatione *interpretativa*, *& implicita*, qua etiam peccatores, & infideles referentes opera sua bona in finem honestum, eadem censentur referre etiam in Deum primum honestatis fontem.

122. Obj. *secundo*. Idem S. Doctor in I. *Sent.* Dist. I. qu. 3. art. 2. hujus virtualis relationis mentionem facit, dicens: „ Nullo peccato utendum est, „ quia peccatum non est a Deo: pœna autem a „ Deo est, & ideo pœna utendum est, *& ordinanda ad finem*, secundum quod promovet meritum hominis, ducens eum in considerationem „ suæ infirmitatis, secundum quod purgat peccata". Quibus postremis verbis ostendit Angelicus, se non loqui tantum de fine proximo, qui non promovet ad meritum, nec purgat peccata, sed de fine ultimo, nempe Deo. Deinde clarius mentem suam aperit in resp. ad 2. inquiens: *Creaturæ, quantum est in se, non impediunt nos a consequenda beatitudine: sed ex parte nostra, inquantum eis abutimur, in eis sistendo, sicut in fine:* non possumus ergo sistere in fine creato, cujusmodi est bonitas, vel honestas operis. Demum ad 3.: „ Secundum Theologum, *inquit*, nullus actus procedens a voluntate deliberate est „ indifferens; quia si refertur in Deum, supposita gratia meritorius est: si autem non est referibilis, peccatum est: si vero est referibilis, & „ non referatur, vanus est. Otiosum autem inter „ peccata apud Theologum computatur". Itaque S. Thomas ad actus bonitatem exigit, non solum ut sit referibilis in Deum, sed etiam ut referatur.

123. Resp., scopum Angelici Præceptoris in hoc articulo non alium esse, quam ostendere, hominem debere creaturis *uti*, non *frui;* ille enim *fruitur* creaturis, qui finem in iis constituit; *utitur* autem, qui earumdem usum dirigit ad finem ultimum, nempe Deum (*a*); ex qua doctrina recte infert, omnia nostra esse in Deum ordinanda, quod ille facit, qui eliciendo debitis temporibus charitatis actum, se, & sua omnia in Deum ordinat. Ad hanc autem ordinationem non est necessaria virtualis alia relatio *explicita*. Unde ibidem Angelicus subdit, *Non quod quamlibet operationem oporteat semper actualiter referre in Deum: sed sufficit, ut habitualiter in Deo constituant finem suæ voluntatis.* Quod utique præstant justi, adimplentes præceptum dilectionis Dei super omnia.

124. Hanc, & non aliam esse nostri S. Præceptoris mentem, etiam manifestius eruitur ex responsione ad quartam objectionem. Sibi enim objecerat, inde sequi, nullum esse peccatum veniale: „ Quia si refertur in ultimum finem, non est „ aliquod peccatum: si autem constituatur aliquis „ finis alius ultimus, non relatus ad finem ultimum, est peccatum mortale. *Huic autem difficultati sic respondet:* Quamvis ille, qui peccat venialiter, non referat actu in Deum suum „ operationem; nihilominus tamen Deum habitualiter pro fine habet; unde non ponit creaturam „ finem ultimum, cum diligat eam citra Deum: „ sed ex hoc peccat, quia excedit in dilectione: „ sicut ille, qui nimis immoratur viæ, non tamen exit ex via". Hac S. Thomæ doctrina possunt non solum objecta testimonia sed alia ejusdem generis, quæ sæpe occurrunt, explicari de relatione virtuali vel *explicita*, vel *implicita*. Explicita quidem illa est, quæ resultat ex actu charitatis; & ad eam tenemur, quotiescumque opus est, ut habitus charitatis prodeat in actum. Implicita vero est in iis operibus, quæ ex objecto, ex fine proximo, aliisque circumstantiis bona fiunt temporibus illis, in quibus præceptum charitatis *affirmativum* non obligat.

125. Obj. *tertio*. S. Doctor in IV. *Sentent.* Distinct. 31. quæst. 2. art. 2. ad 1., matrimonii usum licitum non esse docet, nisi intentio naturæ, quæ ad prolem suscipiendam dirigitur, „ Referatur actu, vel habitu ad intentionem prolis, prout „ est bonum Sacramenti; alias staretur in creatura, quod sine peccato esse non potest. Et ideo quando natura tantum movet ad actum ma„ trimonii, non excusatur a peccato omnino, nisi „ inquantum motus naturæ ordinatur actu, vel „ habitu ulterius ad prolem, secundum quod est „ bonum Sacramenti".

126. Resp., ex hac doctrina, quæ verissima est, manifeste sequi, actum matrimonii, ut licitus sit, semper referendum esse ad bonum matrimonii, ut est Sacramentum, seu ad prolem procreandam in Dei honorem; non tamen sequi, hanc relationem semper esse debere *virtualiter explicitam*, ut *virtualis implicita* minime sufficiat. Imo eam sufficere, indicat ipse S. Doctor, cum dicit motum naturæ ordinatum esse *actu*, vel *habitu* ad intentionem prolis, secundum quod est bonum Sacramenti. Et in corpore articuli dixerat: *Quando*

(*a*) S. Augustinus Lib. I. *De Doctrina Christiana* cap. 3. *Frui*, inquit, *est amore alicui rei inhærere propter seipsam. Uti autem, quod in usum venerit, ad id, quod amas, obtinendum referre;* post autem ostendit, solo Deo *fruendum* esse, quia solus est ultimus noster finis, ceteris autem rebus solummodo *utendum*, quia debent omnia bona creata ad summum increatum, & incommutabile bonum referri. Lib. autem X. *De Trin.* cap. 19. *Non est*, inquit: *alia vita hominum vitiosa; atque culpabilis, quam male utens, & male fruens.*

do conjuges conveniunt causa prolis procreandæ, vel ut sibi invicem debitum reddant, quod ad fidem (matrimonialem) *pertinet, totaliter excusantur a peccato;* ubi nulla fit mentio relationis hujus actus in Deum: non quasi hæc excludatur, sed quia *implicite* subintelligitur in iis conjugibus, qui solum propter bona matrimonii, non autem propter alios fines simul conveniunt. Unde etiam sic concludit: *Et ideo duobus solis modis conjuges absque omni peccato conveniunt; scilicet causa procreandæ proli, & debiti reddendi: alias autem semper est ibi peccatum, ad minus veniale.*

127. Obj. *quarto*. Idem Angelicus Qu. XXII. *De Veritate* art. 2. „ Sicut, *inquit*, in demonstrativis scientiis non recte sumitur conclusio, nisi „ per resolutionem in prima principia: ita appetitus creaturæ rationalis non est rectus, nisi per „ appetitum explicitum ipsius Dei actu, vel habitu ".

128. Resp., hæc verba Angelici ita esse intelligenda, ut creatura rationalis possit, & debeat aliquando *explicite* Deum appetere, secus ac aliæ creaturæ irrationales, quæ non appetunt Deum, nisi *implicite*. „ Unde, *inquit*, sola rationalis creatura potest secundarios fines in ipsum Deum per „ quamdam viam resolutionis inducere, & sic ipsum Deum explicite appetere ". Id præstat egregie, qui perfectæ charitatis actum eliciens, se, suaque omnia in Deum ordinat. Virtus autem hujus actus manet etiam in sequentibus operationibus, manente habitu charitatis. Si autem habitus charitatis cesset per peccatum tunc relatio illa virtualis retractatur; nec amplius reviviscit, nisi novo charitatis actu elicito. Neque obest, quod S. Thomas dicit, appetitum creaturæ rationalis non esse *rectum*, nisi per appetitum *explicitum* ipsius Dei actu, vel habitu. Id enim significat solum, hunc appetitum Dei debere esse *explicitum*, quando actus charitatis ex præcepto elicitur; non autem semper, etiam quando actus caritatis solum virtualiter manet.

129. Obj. *quinto*. S. Thomas 1. 2. qu. 19. art. 10.: „ Non est, *inquit*, recta voluntas alicujus „ hominis volendi aliquod bonum particulare, nisi referat illud in bonum commune, sicut in „ finem .... Ex fine autem sumitur quasi formalis ratio volendi illud, quod ad finem ordinatur. „ Unde ad hoc, quod aliquis recta voluntate velit aliquod particulare bonum, oportet, quod „ illud particulare bonum sit volitum materialiter, „ bonum autem commune divinum sit volitum formaliter ".

130. Resp., hæc etiam explicari facile posse de intentione virtuali *implicite*, quatenus homo referens bonum suum particulare in bonum commune, hoc ipso illud bonum particulare refert *implicite* in Deum; quia bonum commune est *bonum divinum*, seu ipse Deus. Et sic evincit S. Doctor, quod sibi probandum proposuerat, scilicet teneri hominem conformare suam voluntatem voluntati divinæ *in volito formaliter: tenetur enim velle bonum divinum, & commune;* non autem in volito *materiali*, quia ut ibidem dicit ad 1.*; volitum divinum, secundum rationem communem „ quale sit, scire possumus ... sed in particulari nescimus, quid Deus velit.*

151. Obj. *sexto*. Ibidem qu. 21. art. 4. ad 4. „ Totum, *inquit*, quod homo est, & quod potest, & habet, ordinandum est ad Deum; & „ id eo omnis actus hominis bonus, vel malus habet rationem meriti, vel demeriti apud Deum, „ quantum est ex ipsa ratione actus ".

132. Resp., id esse intelligendum de ordinatione, quam homo tenetur facere in actu charitatis, secundum quam sola nostra opera habent rationem *meriti* apud Deum, quæ ordinatio si urgente præcepto intermittatur, eadem opera nostra mala sunt, & habent rationem *demeriti*.

133. Atque ita facile explicantur quædam Sancti Thomæ testimonia, quæ adversarii hinc, & inde studiose excerpunt, ut ex Sanct. Doctore evincant, etiam extra tempus, quo adimplendum est præceptum affirmativum charitatis, quo omnia opera nostra referuntur in Deum, esse aliquod aliud præceptum, quo tenemur virtualiter eadem opera nostra in Deum ordinare; & hoc præceptum non esse solum affirmativum, sed negativo æquivalens; ut scilicet nullum opus deliberatum exercere liceat sine peccato saltem veniali, nisi virtualiter explicite referatur in Deum, sio minus ex charitate perfecta, saltem ex charitate imperfecta. Porro loca a nobis allata supra n. 104. & perspicua per se sunt, & ea ipsa, in quibus Sanctus Docor hanc materiam data opera pertractavit; ut proinde ex illis debeamus ajusdem S. Doctoris mentem eruere, & alia minus clara explicare, quæ obiter ab ipso dicta occurrunt.

Quæres *primo*, quid dicendum sit de illa non paucorum, nec ignobilium Theologorum sententia, qui volunt, teneri homines omnia, & singula opera deliberata *actu explicito*, aut formali, aut virtuali in Deum referre ex charitate, sin minus perfecta, & justificante, saltem inchoata, & generali; ita ut hujus relationis omissio sit peccatum, saltem veniale?

134. Resp., optandam certe esse, omnibusque, quantum fieri potest, inculcandam hanc virtualem expressam omnium, & singulorum operum nostrorum relationem in Deum; communiter tamen Theologos scholasticos docere consuevisse, eam minime esse præceptam, & necessariam; satisque maxime charitatis mandato fieri, si sæpius ejusdem actus eliciantur, quorum virtute remanente opera sequentia moraliter bona in Deum ordinantur, & cum S. Thoma scholarum Principe, & Duce: „ Sufficit, *inquiebant*, quod aliquando actualiter omnes illi fines (*proximi scilicet, honesti, & moraliter boni*) in finem ultimum dirigantur: „ sicut fit, quando aliquis cogitat se totum ad Dei „ di-

„ dilectionem dirigere; tunc enim quidquid ad seipsum (*homo*) ordinat, in Deum ordinatum erit ". Ita in Lib. II. *Sent.* dist. 40. quæst. 1. artic. 5. ad 6.

135. Huic communi fere Scholasticorum sententiæ primus, ut dicitur, se opposuit Gregorius Ariminensis in II. Dist. 26. qu. 1. art. 1. (*a*). Post autem multi, & egregii, præsertim ex sacra Augustinianorum Familia Scriptores (quorum nomina eruditissimus P. Laur. Berti in *Augustiniano systemate vindicato* Dissert. III. cap. 1. §. 2., quoad potuit, accuratissime recensuit) præceptum virtualis, & explicitæ relationis omnium operum nostrorum in Deum aliqua charitate dilectum propugnarunt, innixi potissimum gravissimæ S. Augustini auctoritati, quem totum in ære suo esse arbitrantur. Fere etiam tota Universitas Lovaniensis eamdem doctrinam adoptavit; imo gloriatur, ipsam an. 1677. ab Apostolica Sede diligenter fuisse examinatam, nec tamen reprobatam (*b*). Multos alios ejusdem sententiæ patronos addit laud. cl. Berti, inter quos etiam Dominicanos duos recenset, Vinc. Contensonium, & Nat. Alexandrum; quibus nuperrime accessit etiam Vinc. Patuzzi in *Ethica Christiana* Tom. II. Tract. III. c. 9. §. 4.

136. Opportunum autem ducimus hanc doctrinam distincte exponere, prout eam laud. mox P. Berti exposuit in cit. *Vindiciis systematis Augustiniani* §. 6. Primum hujus sententiæ fundamentum ipse desumit ex notissimis S. Augustini verbis Lib. IV. *contra Julianum* cap. 3. n. 21.: „ Noveris, non officiis, sed finibus, a vitiis discernendas esse virtutes. Officium est autem, quod faciendum est: finis vero, propter quod faciendum est. Cum itaque facit homo aliquid, ubi peccare non videtur, si non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare convincitur ". Quod S. Pater exemplis illustrat, tum illius, qui ab alieno abstinet, non amore justitiæ, sed ne majorem pecuniæ summam perdere cogatur; tum illius, qui pauperi indigenti subvenit, non propter Deum, sed propter inanem gloriam; uterque enim bonum opus ex officio præstat, sed non ex fine.

137. *Secundo*. Non solum peccat homo opera sua referens in finem pravum; cujusmodi est avaritia, vel inanis gloria, de quo nemo dubitat; sed peccat etiam peccato omissionis, quando ea negligit referre in finem ultimum scilicet Deum, dicente Augustino in eodem loco: „ Absit autem, „ ut virtutes veræ cuiquam serviant, nisi illi, vel „ propter illum, cui dicimus, *Deus virtutum con-* „ *verte nos*. Proinde virtutes, quæ carnalibus de- „ lectationibus, vel quibusdam commodis, & e- „ molumentis corporalibus serviunt, veræ prorsus „ esse non possunt. Quæ autem nulli rei servire „ volunt, nec ipsæ veræ sunt. Veræ quippe vir- „ tutes Deo serviunt in hominibus, a quo donan- „ tur hominibus, Deo serviunt in Angelis, a quo „ donantur & Angelis. Quidquid autem boni fit „ ab homine, & non propter hoc fit, propter quod „ fieri debere vera sapientia præcipit, etsi officio „ vi-

(*a*) Legenti autem hanc eximium Scholæ Augustinianæ Magistrum non ita liquido apparet, eumdem sententiæ *virtualis relationis explicitæ* omnium operum in Deum patrocinari. Postquam enim plurima S. Augustini testimonia attulisset ad hanc rem pertinentia sic concludit; *Ex his patet, quod quidquid homo agat ultimate propter aliud, quam propter Deum, peccat; ac per hoc ejus actus non est inculpabilis*. Quæ verba haud difficulter possunt cum ea opinione Scholasticorum conciliari, qui dicunt, sufficere relationem virtualem implicitam, quando nempe opus refertur ad finem proximum bonum, & honestum, qui ex natura sua tendit in Deum.

(*b*) Inter alios Universitatis Lovaniensis articulos, qui sub Alexandro VII. severo examini subjecti fuere, tres erant ad hanc materiam spectantes. Primus, *quod tametsi aliqui Scholastici accipiant charitatem pro sola Dei dilectione, quæ est nostra cum eo per peccatorum remissionem amicitia, tamen S. Augustinus, & alii Patres eam sumere soleant pro quavis supremi boni casta propter se dilectione*. Secundus, *quod omne opus, ut plene bonum sit, & ne venialiter quidem in eo delinquatur, debeat ex tali charitate procedere, ac per ipsam referri in Dominum Deum*. Tertius; *istam tamen relationem non debere fieri per charitatem perfectam, sed sufficere, eam fieri per imperfectam; nec opus esse relatione ex charitate actuali, sive ex charitate, super quam fiat actualis reflexio ... sed sufficere, quod opera nostra per charitatem virtualem in Deum referantur*. Porro vir amplissimus Laur. Braneatus de Laurea, qui tunc Supremæ Congregationis S. Officii Consultor erat, postea vero ad Eminentissimum S. R. E. Cardinalium Collegium merito evectus, ejusdem S. Congregationis jussu Deputatis Academiæ Lovaniensis significasse dicitur, secundum expositum articulum non futurum a censura immunem, *si ad opera moralia ita requiratur relatio in Deum per charitatem virtualem, ut hac relatione prætermissa, nullum opus nostrum sit moraliter bonum: at vero si admittantur opera moraliter bona, etiam in Deum non relata, haud censurandum fore*. Cum autem Deputati nomine Facultatis declarassent, se admittere una cum S. Augustino *opera officio bona*, etiamsi in Deum ex virtuali charitate non sint relata, Lovanienses articuli nulla fuere censura notati. Quamobrem celebris illa Universitas doctrinam suam constanter defendit. Hujus facti historiam refert Petrus Lambertus Ledrou Augustinianus in *Confut. Discussionis Theologicæ* P. D. Augustini Michel.

Cum vero noster P. Car. Renatus Billuart in suo *Cursu Theologiæ* eamdem doctrinam confutasset, protinus in ejus defensionem varia scripta prodierunt ab ejusdem Universitatis Doctoribus, Daelman, Hagens, & P. Mangis Augustiniano. Sibi non defuit P. Billuart, & duplici Dissert. suum Systema defendit. Etiam celeberrimus P. Daniel Concina in sua *Theolog. Christ. Dogmatico-Morali* Lib. I. in Decalogum Dissert. IV. cap. 12. & seq. veterem Theologorum sententiam strenue propugnat; eidemque subscribit P. Bern. De Rubeis in Dissert. Theol. *De Charitate*.

„ videatur bonum, ipso non recto fine peccatum „ est".

158. *Tertio*. Non itaque ad mentem Sancti Augustini admitti possunt virtutes, vel actiones *steriles*, *& infructuosæ*, quæ scilicet in seipsis bonæ undequaque sint, sed, quia gratia & charitate carent, ad æternam vitam adipiscendam non valeant. Similes virtutes admittebant Pelagiani ex solo libero arbitrio hominis proficiscentes; bonas illas quidem, sed inutiles ad regnum æternum, quod nonnisi gratia habituali sanctificatis destinatum est. Has autem virtutes & operationes steriles explodebat summus gratiæ vindex Augustinus, dicens cit. Lib. IV. cap. 8.: „ Fieri non potest, ut „ steriliter boni simus: sed boni non sumus, quid- „ quid steriliter sumus. Arbor enim bona bonos „ fructus facit .... Nullo modo igitur homines sunt „ steriliter boni: sed qui boni non sunt, possunt „ esse alii minus, alii magis mali".

159. *Quarto* ex his, & similibus Sancti Augustini verbis clariss. Berti post Eminentissim. Card. Henr. Norisium (in *Vindiciis August*. cap. 3. §. 4.) infert, nequaquam Sanctum Augustinum cum Juliano disputasse, an virtutes sine charitate ad salutem æternam prosint? sed an hujusmodi virtutes sine fide, & charitate steriles, atque infructuosæ, dici possent *veræ virtutes*, & non potius vitia similia virtutibus? Hoc secundum asserebat S. Augustinus, contendens, in Fabriciis, Regolis, Fabiis, Scipionibus, Camillis, aliisque Romanæ Reipublicæ celebratissimis heroibus, quos licet alienos a fide Pelagiani dicebant *abundasse virtutibus*, non fuisse veram justitiam, quia *justus ex fide vivit*.

140. Ex his autem ita concludit laudatus cl. Berti: „ Illarum virtutum, quæ Deo non serviunt, „ ideoque non sunt bonæ spectato fine ultimo, ad „ quem sunt referendæ, quædam sunt ad finem „ pravum directæ, quæ nempe serviunt gloriæ „ hominum, cupiditati, & voluptatibus carnis, „ *& hæc sunt vitia proprie dicta*, nempe ope- „ ra, perversa intentione, & iniquo animo pa- „ trata; & hæ virtutes sunt, quas Augustinus ap- „ pellat *cupiditatis, & voluptatis ancillas*: aliæ, „ quæ in sua productione malæ non sunt, nec a „ pravo fine derivantur, ad objectum quoque ho- „ nestum tendunt; cujusmodi sunt exhibere hono- „ rem parentibus, pauperibus eleemosynas lar- „ giri; & hæc, *nisi in Deum virtualiter referantur*, vitia ab Augustino dicuntur, non *positive*, „ quasi a cupiditate corrumpantur; sed *negative*, „ atque ut ipse Augustinus loquitur, *non recto* „ *fine*: cujus recti finis omissio non inficit *intrinsecus* officium, & opus, sed accusat duntaxat „ operantem, qui *non bene* bonum opus exercet, „ idest non operatur utendo creaturis, easque pro- „ pter Deum diligendo". Atque hoc est Augustinianæ scholæ systema de præcepto relationis virtualis omnium operum nostrorum in Deum, aliqua, saltem imperfecta, charitate dilectum.

141. Porro Thomistæ nequeunt omnibus cujus doctrinæ capitibus subscribere, nisi verba Sancti Augustini eo modo intelligantur, quo ea intellexit S. Thomas, fidissimus ejusdem S. Doctoris discipulus, & interpres. Hic autem nostræ scholæ Magister 2. 2. qu. 23. art. 7. „ Virtus, inquit, ordi- „ natur ad bonum; bonum autem principaliter est „ finis; nam ea, quæ sunt ad finem, non dicun- „ tur bona, nisi in ordine ad finem. Sicut ergo „ *duplex est finis, unus ultimus, & alius proximus*, ita etiam est *duplex bonum*, unum qui- „ dem *ultimum, & universale*, & aliud *proximum, & particulare*. Ultimum quidem, & „ principale bonum hominis est Dei fruitio, se- „ cundum illud Psalmi LXXII. 27. *Mihi adhære-* „ *re Deo bonum est*: & ad hoc ordinatur homo „ per charitatem. Bonum autem *secundarium*, „ & quasi *particulare hominis*, potest esse du- „ plex: unum quidem, quod est vere bonum, ut- „ pote *ordinabile*; *quantum est in se*, ad prin- „ cipale bonum, quod est ultimus finis; aliud au- „ tem est bonum apparens, & non verum, quia „ abducit a finali bono. Sic ergo patet, quod vir- „ tus vera *simpliciter* est illa, quæ ordinat ad prin- „ cipale bonum hominis; sicut etiam Philosophus „ in VII. *Physic*. dicit, quod *virtus est disposi-* „ *tio perfecti ad optimum*".

142. Ex hac autem doctrina ita colligit Angelicus: „ *Et sic nulla vera virtus potest esse sine* „ *charitate*. Sed si accipiatur virtus, secundum „ quod est in ordine ad aliquem finem particula- „ rem, sic potest aliqua virtus dici sine charita- „ te, inquantum ordinatur ad aliquod particulare „ bonum. Sed si illud particulare bonum non sit „ verum bonum, sed apparens, virtus etiam, quæ „ est in ordine ad hoc bonum, non erit vera vir- „ tus, sed falsa similitudo virtutis; sicut non est „ vera virtus avarorum prudentia, qua excogitant „ diversa genera lucrorum, & avarorum justitia, „ qua gravium damnorum metu contemnunt alie- „ na, & avarorum temperantia, qua luxuriæ, quæ „ sumptuosa est, cohibent appetitum, & avarorum „ fortitudo, qua, ut ait Horatius (Lib. I. ep. I.), „ *per mare pauperiem fugiunt, per saxa, per* „ *ignes*; ut Augustinus dicit in Lib. V. contra Ju- „ lianum cap. 3. Si vero illud bonum particulare „ sit *verum bonum*, puta conservatio civitatis, vel „ aliquid hujusmodi, erit, quidem *vera virtus*, „ sed *imperfecta*, *nisi referatur ad finale, &* „ *perfectum bonum*, & secundum hoc *simpliciter* „ vera virtus sine charitate esse non potest".

143. Post autem sibi objicit ea ipsa, quæ S. Augustino Pelagiani Lib. IV. contra Julianum cap. 3. objiciebant, scilicet eos, qui non habent charitatem, facere aliquos actus bonos, ut eum nudum vestiunt, famelicum pascunt, & similia operantur. Respondet autem: „ quod actus alicujus „ charitate carentis potest esse duplex. Unus qui- „ dem

dem secundum hoc, quod charitate caret, utpote cum facit aliquid in ordine ad id, per quod caret charitate; & talis actus semper est malus, sicut Augustinus dicit in IV. *contra Julianum* cap. 3., quod actus infidelis, *inquantum est infidelis*, semper est peccatum, etiamsi nudum operiat, vel quidquid aliud hujusmodi faciat, *ordinans ad finem suæ infidelitatis*. Alius autem potest esse actus charitate carentis, non secundum id, quod charitatem caret, sed secundum quod habet aliquod aliud donum Dei, vel fidem, vel spem vel etiam naturæ bonum, quod non totum per peccatum tollitur. Et secundum hoc sine charitate potest quidem esse aliquis actus bonus ex suo genere, non tamen perfecte bonus, quia deest debita ordinatio ad ultimum finem (a)".

144. Ubi tamen advertendum est, nomine virtutis *imperfectæ* non intelligi peccatum, nisi fortasse habituale, quod in iis reperitur, qui charitate carent; nam minus clara est ejusdem S. Doctoris sententia, quam etiam superius attulimus ex Lib. II. *Sentent.* Dist. 41. qu. 1. art. 2. ad 4., ubi sibi opponit simile argumentum ad probandum, omnia infidelium opera esse peccata, his verbis: „ Illud proprie dicitur malum, quod caret aliqua perfectione, quam natum est, & debet habere; sed omnis actus humanus natus est in ultimum finem beatitudinis referri, nisi sit per se malus; & debet in ipsum referri; cum ergo actus infidelium in ultimum finem non referatur, in quem fides dirigit, videtur, quod *omnis actus infidelium sit malus*": Hæc porro ipsissima est difficultas, quæ nobis objicitur.

145. Eam vero sic diluit Angelicus; „ Non obligamur ad hoc, quod quilibet actus dirigatur in finem illum, in quem non potest nisi fides dirigere; quia præcepta affirmativa non obligant ad semper; quamvis semper obligent; & ideo non oportet, ut actus infidelium, qui in finem illum non est ordinatus, *semper* sit peccatum; sed *solum tempore illo*, *in quo tenetur actum suum in finem ultimum referre*".

146. Ulterius idem noster S. Præceptor 2. 2. q. 10. art. 4. hanc eamdem materiam ex instituto expendit, quærens, *utrum omnis actio infidelis sit peccatum?* Respondet autem *negative*; quia licet infideles gratia careant, *remanet tamen in eis bonum naturæ*; ex quo infert, posse eos bona opera, ad quæ sufficit bonum naturæ, *aliqualiter* operari; *unde non oportet*, *quod in omni suo opere peccent*. Et cum sibi objecisset, quod fides dirigit intentionem, nullum autem bonum esse posse sine intentione directa, respondet ad 2.: „ quod fides dirigit intentionem respectu finis ultimi supernaturalis; sed lumen etiam naturalis rationis potest dirigere intentionem respectu alicujus boni connaturalis". Quamobrem opera infidelium, quæ non diriguntur ad finem supernaturalem, imperfecta quidem sunt, inutilia, infructuosa, non tamen proprie sunt peccata, nisi eo tempore, quo urget præceptum affirmativum eliciendi actum dilectionis Dei super omnia.

147. His addo aliam nostri S. Præceptoris doctrinam diligenter notandam; scilicet mandatum relationis virtualis operum in Deum posse violari *mortaliter*, aut *venialiter:* mortaliter quidem, quando charitas habitualis lethali culpa extinguitur: venialiter autem; quando admittitur peccatum veniale, quod in Deum referri nequit. Clara sunt S. Doctoris verba in II. Dist. 40. qu. 1. art. 5. ad 7. „ Præceptum hoc præteritur, vel per peccatum mortale, quod contra Deum fit; vel per peccatum veniale, quod præter Deum fit". In quo loco certe opportunissimo nihil addit S. Thomas de illo peccato veniali, quo Adversarii nostri dicunt operantem deliberate infici, cum opera sua ex objecto bona in Deum aliqua charitate, saltem imperfecta dilectum, referre prætermittit. Nec ullibi S. Thomas hujus præcepti sub solo peccato veniali obligantis mentionem facit.

148. Neque vero ab hac doctrina alienus fuit Magister S. Thomæ magnus Augustinus; nam & ipse agnovit infidelibus quædam bona opera, quæ appellat *laudabilia*, & *dona Dei:* quo nomine certe appellari non possunt peccata. Nam *primo* in Lib. *de Spiritu*, *& littera* cap. 27. loquens de impiis Deum verum non colentibus: „ Quædam, *inquit*, facta vel legimus, vel novimus, vel audimus, quæ secundum justitiæ regulam non solum vituperare non possumus, verum etiam merito, recteque laudamus; quamquam si discutiantur, quo fine fiant, vix inveniatur, quæ justitiæ debitam laudem, defensionemve mereantur". Quæ exceptio caute fuit a Doctore apposita, quia in infidelibus quamsæpissime etiam bona opera pravo fine corrumpuntur. At cum addit particulam *vix*, manifeste indicat, talia bona opera aliquando, licet rarissime, reperiri. Quod iterum indicat S. Doctor hanc addens hujus rei rationem: „ quia non usque adeo in anima humana imago Dei terrenorum affectuum labe detri-

„ ta

(a) Card. Cajetanus in Comment. ad hunc locum: „ Cave, inquit, ne fallaris ex eo, quod dicitur, scilicet *sine Charitate deest debita ordinatio ad finem ultimum*. Si namque debita ordinatio deficit, actus non solum est imperfectus, sed malus: privatio siquidem boni debiti malum constituit. Cave inquam quoniam non est sermo de ordinatione debita actus, ut sit bonus *moraliter*; sed ad hoc, quod sit bonus *simpliciter*, id est ad vitam æternam. Et propterea hujusmodi privatio non constituit actum malum *moraliter*, sed non bonum *simpliciter*, *& pro tempore*, *quo obligat præceptum Charitatis*, constituit etiam *malum*".

„ ta est, ut nulla in ea velut lineamenta extrema „ remanserint".

149. Præterea in epist. CXLIV., alias CXXX. ad Cirteoses loquens de Polemone, quem Xenocrates de fruge temperantiæ disputando, non solum ebriosum, verum etiam tunc ebrium, ad mores alios convertit, inquit: „ Quamquam ille non fuerit Deo acquisitus, sed tantum a dominatu luxuriæ liberatus, tamen ne id ipsum quidem, quod melius in eo factum est, humano operi tribuendum est, sed divino. *Subdit autem hujus rei invictam rationem*, *quia si bona corporis* non sunt nisi ex Deo creatore, & perfectore naturæ, quanto magis animi bona donare nullus alius potest? *Similiter etiam in Libro* De patientia *cap.* 26. *patientiam schismatici hominis*, *qui ne* Christum neget, patitur tribulationes, augustias, famem, nuditatem, persecutionem, pericula, carceres, vincula, tormenta, gladium, vel flammas, vel bestias, vel ipsam crucem, timore gehennarum, *non dubitat appellare* donum Dei: *ita tamen ut intelligamus*, alia esse Dei dona filiorum illius Jerusalem, quæ sursum est, libera mater nostra". Agnoscit igitur Augustinus, etiam in infidelibus aliqua opera *bona laudabilia*, & *Dei dona*; ea nempe, quæ pravo fine inquinata non sunt, licet non sint ex charitate in Deum ordinata; quæque proinde possunt cum S. Thoma vocari opera bona *imperfecta*, non tamen *mala*.

150. Dices. Si S. Augustinus admisisset hujusmodi infidelium opera *imperfecta*, non tamen *mala*, admisisset una cum Juliano Pelagiano opera bona, sed *sterilia*, *&* *infructuosa*; at vero ab iis admittendis alienissimus fuit S. Doctor, ut liquet ex iis, quæ ex Lib. IV. *cont. Julianum* cap. 3. supra retulimus n. 138.

151. Resp., utique S. Augustinum omnino explosisse illas virtutes, & operationes, bonas quidem, sed *steriles*, & *infructuosas*, quas Julianus comminiscebatur; explosisse inquam juxta perversam hæretici hominis intelligentiam; non autem absolute, & ad sensum nostrum. Videlicet cum Pelagiani neque peccatum originale agnoscerent, neque gratiæ actualis necessitatem ad bene operandum; admitterent tamen necessitatem fidei, charitatis, & gratiæ habitualis ad æternam beatitudinem in cœlo consequendam: hinc vi impii sui; & male consarcinati systematis eo adigebantur, ut confiterentur, aliquos esse homines charitate, & gratia habituali destitutos, non tamen impios; quorum propterea virtutes *veræ* essent, non tamen ad vitam æternam fructuosæ, sed *steriles*; unde etiam homines *steriliter* *bonos* appellabant. *Ego*, inquit Julianus apud Augustinum loco laud. n. 33. *steriliter bonos dixi homines*, *qui non propter Deum faciendo bona*, *quæ faciunt*, *non ab eo vitam consequuntur æternam*. Hinc merito suspicabatur Augustinus, hos Pelagianos tertium quemdam adstruere in altera vita locum hujusmodi hominibus steriliter bonis destinatum. „ An forte, *inquiebat n.* 26. & istis .... Fabriciis videlicet, & Regulis, & Fabiis, & Scipionibus, & Camillis, ceterisque talibus, sicut infantibus, qui sine baptismate moriuntur, provisuri estis aliquem locum inter damnationem, regnumque cœlorum, ut non sint in miseria, sed in beatitudine sempiterna"? Illas ergo virtutes explodebat Augustinus, quas Julianus quidem *steriles* esse dicebat ad regnum cœlorum consequendum, sed quæ tamen valebant ad æternam damnationem vitandam; immo ad beatitudinem nescio quam obtinendam.

152. In eo etiam turpissime aberrabat Julianus, quod istas virtutes *steriles* quidem esse volebat, *veras* tamen appellabat, & in suo genere *perfectas*, quamobrem contendebat præmio aliquo, licet *exili*, esse remunerandas. S. Augustinus autem contra eum cum Ecclesia Catholica negabat, illas virtutes esse *veras*; hoc enim nomine nonnisi illæ virtutes appellari possunt, quæ a fide per charitatem operante procedunt. *Prudenter*, inquit nu. 19. *fortiter*, *temperanter*, *&* *juste*, *ac per hoc omnibus veris virtutibus recte*, *sapienterque vivit qui fideliter vivit*. Et propterea Julianum sæpe redarguit, quod sine fide *veras virtutes prædicaret*. Et rursus nu. 25. *Non potes*, illi dicit, *probare*, *quod vis*, *etiam infideles veras posse habere virtutes*. Quod sæpius illi objicit. Ab eo autem nos quamlongissime distamus, dum in infidelibus virtutes, & operationes bonas agnoscimus, non tamen *veras*, sed *imperfectas*; licet nulla peccati labe coinquinatas.

153. Demum & in hoc procul a vero ibat Julianus cum suis asseclis, quod contenderat, has veras virtutes fuisse apud infideles crebras, & frequentissimas: „ Acerbissimi, *inquit Augustinus n.* 16., gratiæ hujus inimici exempla nobis opponitis impiorum, quos dicitis alienos a fide abundare virtutibus, in quibus sine adjutorio gratiæ solum est naturæ bonum, licet superstitionibus mancipatum, qui solis libertatis ingenitæ viribus, & misericordes crebro, & modesti, & casti inveniuntur, & sobrii". Contra vero Augustinus admittebat quidem aliqua in infidelibus, sed paucissima bona opera, quæ non essent pravo aliquo fine coinquinata; potissimum autem vitio superbiæ, cui tamquam idolo præcipuo omnia alia vitia immolabant; unde illud Virgilii de Bruto: *Vicit amor patriæ*, *laudumque immensa cupido*. Vid. S. Augustinus Lib. V. *de Civ. Dei* cap. 12.

154. Ceterum in alio sensu a Pelagianis omnino diverso, Augustinum opera quædam sterilia ad vitam æternam in peccatoribus, & infidelibus admisisse, clarissime patet ex iis, quæ scripsit *de Spiritu*, *&* *littera* cap. 28. „ Sicut enim, *inquit*, non impediunt a vita æterna justum quædam peccata venialia, sine quibus hæc vita non ducitur: sic ad salutem æternam nihil prosunt impio aliqua bona opera, sine quibus difficillime

„ vi-

„ vita cujuslibet pessimi hominis invenitur ". Ergo opera bona sterilia, quæ impio nihil prosunt ad vitam æternam. Non tamen homines *steriliter boni* esse possunt; aut enim justi sunt fide, & charitate instructi, aut impii ea destituti, ac peccato coinquinati. Unde S. Doctor n. 22. ita concludit: *Nullo modo igitur homines sunt steriliter boni; sed qui boni non sunt possunt esse alii minus, alii magis mali*.

155. Objicies. S. Augustinus in laud. Lib. IV. contra Julianum c. 3. sæpe repetit, homines *peccare*, non solum quando actiones suas referunt ad fines pravos, sed etiam ex hoc tantummodo, quod easdem ad Deum ultimum nostrum finem non referant: „ Noveris, *inquit n.* 21. *Julianum alloquens*, non officiis, sed finibus a vitiis discernendas esse virtutes .... Cum itaque facit homo aliquid, ubi peccare non videtur, si non propter hoc facit, propter quod facere debet, peccare convincitur. *Et rursus:* Quidquid autem boni fiat ab homine, & non propter hoc fiat, propter quod fieri debere vera sapientia præcipit, etsi ex officio videatur bonum, ipso non recto fine peccatum est ".

156. Resp. *primo*, S. Doctorem sæpius repetere, homines impios peccare etiam quando opera faciunt ex officio bona, quia sæpissime ea referunt ad finem pravum; saltem ad inanem gloriam; quamobrem eodem loco subjicit: „ Possunt ergo aliqua bona fieri, *non bene facientibus*, a quibus fiunt. Bonum est enim, ut subveniatur homini periclitanti, præsertim innocenti. Sed ille qui hoc facit, *si amando gloriam hominum magis, quam Dei*, facit, non bene bonum facit; quia *non bonus* facit, quod non bona voluntate facit. Absit enim, ut sit, vel dicatur voluntas bona, quæ in aliis, vel in seipsa, non in Domino gloriatur ". Et cohærenter huic doctrinæ n. 30. Juliano quærenti, *si Gentilis nudum operuit, numquid, quia non est ex fide, peccatum est?* respondet: „ Prorsus in quantum non est ex fide, peccatum est; non quia per se ipsum factum, quod est nudum operire, peccatum est: *sed de tali opere non in Domino gloriari, solus impius* negat esse peccatum ". Vult ergo magnus Ecclesiæ Doctor, ideo bona infidelium opera esse peccata, quia illa non in Dei gloriam, sed in gloriam suam propriam perverse referuntur. Ac demum, ut plura alia omittam, ita n. 32. colligit, infideles etiam in bonis operibus peccare, quia ea, non fideli, sed *infideli, hoc est stulta, & noxia, faciunt voluntate* (a).

157. Præterea, alia etiam de causa vere S. Pater contra Julianum asserebat, opera infidelium esse peccata, non ex eo præcise, quia ad Deum ultimum finem non referebantur; sed ex eo, quod infideles in fine proximo, licet honesto, sistentes, creaturis non *utebantur*, sed *fruebantur*, in iisdem ultimum finem reponentes. Quamobrem prolixum illud cap. tertium concludit, observans, „ quod amor mundi, quo quisque amicus est hujus mundi, non est a Deo, amorque fruendi quibuscumque creaturis, sine amore Creatoris, non est a Deo: amor autem Dei, quo pervenitur ad Deum, non est nisi a Deo Patre per Jesum Christum, cum Spiritu Sancto. Per hunc amorem Creatoris bene quisque utitur etiam creaturis, sine hoc amore Creatoris nullis quisquam bene utitur creaturis (b) ".

158. Denique & illud addendum est, quod li-

(a) Cum S. Augustinus dicat, *solum impium suæ sententiæ adversari*, si nostra sententia ea ipsa esset, quam S. Doctor ibi refutat, sequeretur nos quoque *impios* esse appellandos, quo probroso nomine nemo certe adversariorum nos infamare audebit.

(b) Admodum pulchra est ea pictura virtutum infidelium, quam ex Cicerone refert S. Augustinus Lib. V. *De Civ. Dei* cap. 20. „ Solent Philosophi, qui finem boni humani in ipsa virtute constituunt, ad ingerendum pudorem quibusdam Philosophis, qui virtutes quidem probant, sed eas voluptatis corporalis fine metiuntur, & illam per seipsam putant appetendam, istas propter ipsam, tabulam quamdam verbis pingere, ubi voluptas in sella regali, quasi delicata quædam regina considat; eique virtutes famulæ subjiciantur, observantes ejus nutum, ut faciant, quod illa imperaverit; quæ prudentiæ jubeat, ut vigilanter inquirat, quomodo voluptas regnet, & salva sit: justitiæ jubeat, ut præstet beneficia, quæ potest, ad comparandas amicitias, corporalibus commodis necessarias: nulli faciat injuriam, ne offensis legibus, vivere secure non possit: fortitudini jubeat, ut si dolor corporis acciderit, qui non compellat in mortem, teneat dominam suam, idest voluptatem, fortiter in animi cogitatione, ut per pristinarum deliciarum suarum recordationem mitiget præsentis doloris aculeos: temperantiæ jubeat, ut tantum capiat alimentorum, & si quæ delectant, ne per immoderationem noxiam aliquid valetudinem turbet, & voluptas, quam etiam in corporis sanitate Epicurei maximam ponunt, graviter offendatur. Ita virtutes cum tota suæ gloriæ dignitate, tamquam imperiosæ cuidam, & inhonestæ mulierculæ servient voluptati ". Postquam vero dixit, nihil hac pictura ignominiosius, & deformius esse posse, bene observat, indecoram pariter esse picturam, ubi virtutes humanæ gloriæ serviant. „ Licet enim ista gloria delicata mulier non sit, inflata tamen est, & multum inanitatis habet: unde non ei digne servit soliditas quædam, firmitasque virtutum, ut nihil prævideat prudentia, nihil distribuat justitia, nihil toleret fortitudo, nihil temperantia moderetur, nisi unde placeatur hominibus, & ventosæ gloriæ serviatur. Nec illi se ab ista fœditate defenderint, qui cum aliena spernant judicia, velut gloriæ contemptores, sibi sapientes videntur, & sibi placent. Nam eorum virtus, si tamen ulla est, alio modo quodam humanæ subditur laudi ". Tales erant, judice S. Augustino, Ethnicorum virtutes, seu potius falsa virtutum simulacra, & vera vitia.

cet infideles non referentes opera sua bona ad Deum ultimum finem, *actualiter* non peccant, nisi dum urget affirmativum præceptum eliciendi actum dilectionis Dei, sunt tamen propter illam antecedentem omissionem in peccato *habituali*; quia illa omissio habitualiter in eis durat. Propterea jure, meritoque S. Augustinus eosdem appellabat *arbores malas*; eorumque voluntates dicebat esse *malas*. Admittebat tamen alibi (*de Spiritu, & littera* cap. 27.), ab impiis posse aliqua bona fieri, licet iisdem non profutura ad vitam æternam, quemadmodum justi sæpe incidunt in peccata venialia, quibus a vita æterna non impediuntur (Vid. sup. n. 154.); unde evanescit status ille medius, in quo Julianus homines *steriliter bonos* absurde proponebat.

159. Atque hæc est doctrina nostri Angelici Præceptoris, qui ut vidimus supra num. 103., non distinguit præceptum virtualis relationis operum in Deum a præcepto affirmativo charitatis, quod obligat quidem semper, sed non ad semper; unde etiam in II. Dist. 40. quæst. 1. art. 5. ad 6.: „ Non „ oportet, *inquit*, quod intentio actualis ordinans „ in finem ultimum sit semper conjuncta cuili„ bet actioni, quæ dirigitur in aliquem finem pro„ ximum: sed sufficit, quod aliquando omnes il„ li fines in finem ultimum referantur: sicut fit, „ quando aliquis cogitat se totum ad Dei dilectio„ nem dirigere; tunc enim quidquid ad seipsum „ ordinat, in Deum ordinatum erit: Et si quæ„ ratur, quando oporteat actum referre in finem „ ultimum, hoc nihil aliud est, quam quærere, „ quando oporteat habitum charitatis exire in a„ ctum, quia quandocumque habitus charitatis in „ actum exit, fit ordinatio totius hominis in finem „ ultimum; & per consequens omnium eorum, „ quæ in ipsum ordinatur, ut bona sibi ". De infidelibus autem expresse dicit Dist. 41. quæst. 1. art. 2. ad 4.: „ Non oportet, quod actus infidelium, „ qui in finem illum non est ordinatus, semper „ sit peccatum, sed solum pro tempore illo, quo „ tenetur actum suum in finem ultimum referre ": scilicet quando tenetur actum dilectionis Dei super omnia elicere.

160. Et adhuc apertius in II. Dist. 41. qu. 1. art. 2. ad 2.: „ *Fides*, inquit, dirigit intentionem „ in finem ultimum: sed ratio naturalis, vel pru„ dentia, potest dirigere in aliquem finem proxi„ mum. Et quia ille finis proximus est *ordina„ bilis in finem ultimum*, *etiamsi actu non or„ dinetur*, ideo in infidelibus, quorum actus per „ vim rationis in talem finem diriguntur, possunt „ aliqui actus esse boni, sed deficientes a perfe„ cta bonitate, *secundum quam actus est meri„ torius* ".

161. Plura huc spectanctia brevitatis studio omittimus; sed omittere non possumus difficultatem, quæ in oculos statim incurrit, quomodo transgressio hujus præcepti, seu omissio virtualis relationis operum in Deum, sit tantummodo peccatum veniale? S. Thomam supra num. 147. docentem audivimus, præceptum dilectionis Dei *super omnia præteriri, vel per peccatum mortale quod contra Deum fit, vel per peccatum veniale, quod præter præceptum, & præter Deum fit*; non tamen eo loco, qui opportunissimus videbatur, nec alibi, mentionem facit alicujus peccati *solum venialis*, quod incurritur omittendo relationem explicitam operum nostrorum in Deum. Immo contra sæpius docet, peccatum veniale *non contrariari præcepto charitatis, quia non tollit habitum charitatis, cum non tendat in oppositum objectum, sed solum impedit charitatis usum*. Ita 2. 2. qu. 44. art. 2. ad 2.

162. Præterea hæc obligatio referendi omnia opera in Deum actu virtuali explicito, si ulla esset, repeteretur ex ipso præcepto dilectionis Dei super omnia: aut saltem ex præcepto naturali constituendi in Deo ultimum finem nostrum; utrumque autem præceptum debet obligare sub gravi; ipsiusque transgressio non posset appellari levis, nisi fortasse ratione materiæ levis. Levis autem materia non esset, si quis longam operationum seriem in Deum referre omitteret.

163. Sed quoniam adversarii nostri volunt, omissionem hujus relationis esse gravem, & lethalem culpam, non videtur opere pretium cum iisdem longiorem, & graviorem concertationem habere; & rursus cum opera infidelium sæpe sint ambitione, superbia, amore sui, aliisque vitiis coinquinata, ut teste S. Augustino *De spir. & lit.* cap. 27., *si discutiantur quo fine fiant, vix inveniantur, quæ justitiæ debitam laudem, defensionemve mereantur*, supervacaneum reor, diutius disputare ut evincamus, non omnia eorum opera esse peccata. Erimus itaque iis paucis contenti, quæ ex S. Præceptore nostro solius veritatis amore non autem vitilitigandi studio hactenus delibavimus.

Quæres *secundo*, an exposita hactenus doctrina de præcepto relationis virtualis explicitæ omnium nostrorum operum in Deum conveniat cum pluribus damnatis ab Apostolica Sede, Baji Quesnelli, aliorumque propositionibus?

164. Resp. *negative*; cujus ineluctabile argumentum est, quod illa doctrina ubique in orbe Catholico impune docetur, & palam defenditur. Quis autem dicere audeat, vel suspicari, Pastores omnes, ipsosque summos vigilantissimos Romanos Pontifices, ita in utramque aurem dormitare, ut errores tam sæpe, & tam severe proscriptos publice doceri, ac propugnari permitterent? Hoc solum argumentum ad nostram responsionem luculentissime confirmandam plane sufficit, ut aliis opus non sit. Præstat tamen ob oculos Auditorum *primo* damnatas propositiones proponere; *deinde* varias recensere, quas Augustinianæ scholæ Theologi ineunt vias, ut suam sententiam omnino esse a propositionibus alienam, ostendant.

165.

165. *Primo* autem notanda venit propositio Joan. Hus in Concilio Constantiensi Sess. XV. damnata :
,, Divisio immediata operum est, quod sint vel
,, virtuosa, vel vitiosa. Quia si homo est vitiosus,
,, & agat quidquam, tunc agit vitiose. Et si est
,, virtuosus, & agat quidquam: tunc agit virtuose.
,, Quia sicut vitium, quod crimen dicitur, sive
,, peccatum mortale, iuficit universaliter actus ho-
,, minis vitiosi, sio virtus vivificat omnes actus ho-
,, minis virtuosi ". Hic primus fons videtur multarum propositionum, quæ postea Apostolicam censuram meruerunt. Contrarium docet magnus Doctor Augustinus in Lib. *De spiritu, & littera* c. 27. inquiens: ,, Sicut enim non impediunt a vita
,, æterna justum quædam peccata venialia, sine
,, quibus hæc vita non ducitur, sic ad salutem
,, æternam nihil prosunt impio aliqua bona ope-
,, ra, sine quibus difficillime vita cujuslibet pes-
,, simi hominis invenjuntur ".

166. *Secundo*. Lutharus, & Calvinus eumdem errorem e cineribus infelicis Joan. Hus suscitarunt. Primus quidem in cap. IV. epist. ad Galat., docens, *Opera extra fidem facta, ut maxime in speciem sancta videantur, sub peccato, & maledicto esse*. Calvinus autem Lib. III. *Institut.* cap. 14. *Omnes*, inquit, *Fabricios, Scipiones, & Catones, in illis præclaris suis facinoribus hoc peccasse, quod cum fidei luce carerent, non ad eum finem ipsa retulerunt, ad quem referre debuerunt*. Id ipsum asseruit de peccatoribus, subdens: *Quid ergo facient peccatores a Deo alienati, nisi illius judicio execrabile?*

167. *Tertio*. Eamdem falsam doctrinam secutus est Mich. Bajus, cujus plurimæ propositiones fuerunt a summis Pontificibus Pio V., Gregorio XIII., & Urbano VIII. condemnatæ; ut XXVI.: ,, Omnia
,, opera infidelium sunt peccata, & Philosophorum
,, virtutes sunt vitia (a). *XXXV*. Omne, quod agit
,, peccator, vel servus peccati, peccatum est.
,, *XXXVIII*. Omnis amor creaturæ rationalis, aut
,, vitiosa est cupiditas, qua mundus diligitur, quæ
,, a Joanne prohibetur; aut laudabilis illa charitas,
,, qua per Spiritum Sanctum in corde diffusa Deus
,, amatur. *XL*. In omnibus suis actibus peccator
,, servit dominanti cupiditati. *LXI*. Celebris illa
,, Doctorum distinctio, divinæ legis mandata bi-
,, fariam impleri: altero modo quantum ad præ-
,, ceptorum operum substantiam tantum: altero,
,, quantum ad certum quemdam modum, videli-
,, cet secundum quam valeant operantem perduce-
,, re ad regnum æternum, hoc est ad modum me-
,, ritorium, commentitia est, & explodenda. *LXII*.
,, Illa quoque distinctio, qua opus dicitur bifa-
,, riam bonum; vel quia ex objecto, & omnibus
,, circumstantiis rectum est, & bonum, quod mo-
,, raliter bonum appellari consuevit: vel quia est
,, meritorium regni æterni, quod fit a vivo Chri-
,, sti membro per spiritum charitatis, rejicienda pu-
,, tatur. *LXIII*. Similiter illa distinctio duplicis
,, justitiæ: alterius, quæ sit per Spiritum charita-
,, tis inhabitantem: alterius, quæ sit inspiratione
,, quidem Spiritus Sancti, sed nondum cor inha-
,, bitantis, & in eo charitatem diffundentis, qua
,, divinæ legis justificatio impleatur, odiosissi-
,, ma, & pertinacissima rejicitur. *LXVI*. Deni-
,, que & illa distinctio duplicis vivificationis: al-
,, terius, qua vivificatur peccator, dum ei pœni-
,, tentia, & vitæ novæ propositum, & inchoatio
,, per Dei gratiam inspiratur: alterius, qua vivi-
,, ficatur, qui vere justificatur, & palmes vivus
,, in vite Christo efficitur, commentitia est, & Scri-
,, pturis minime congruens". Omnes istæ propositiones eo spectabant, ut omne illud, quod a charitate justificante non procedit, peccatum sit.

168. Sed aliæ erant pariter erroneæ, & juste proscriptæ, quia docebant, charitatem *perfectam* esse in homine posse sine peccatorum remissione. Hujusmodi erat XXXI. *Charitas perfecta, & sincera, quæ est ex corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta, tam in catechumenis, quam in pœnitentibus, potest esse sine remissione peccatorum*. XXXII. *Charitas illa, quæ est plenitudo legis, non est semper conjuncta cum remissione peccatorum*. XXXIII. *Catechumenus juste, recte, & sancte vivit, & mandata Dei observat, ac legem implet per charitatem, ante obtentam remissionem peccatorum, quæ in Baptismi lavacro demum percipitur*. LXX. *Homo existens in peccato mortali, sive in reatu æternæ damnationis, potest habere veram charitatem; & charitas etiam perfecta potest consistere cum reatu æternæ damnationis*. LXXI. *Per contritionem etiam cum charitate perfecta, & cum voto suscipiendi Sacramentum conjunctam, non remittitur crimen extra casum necessitatis, aut martyrii, sine actuali susceptione Sacramenti*.

169. *Quarto*. Istis reprobatis erroribus infectæ sunt quædam aliæ propositiones ab Alexandro VIII. damnatæ 7. Septembris anno 1690. Num. VII.
,, Omnis humana actio deliberata est Dei dilectio,
,, vel mundi. Si Dei, charitas Patris est; si mun-
,, di, concupiscentia carnis; hoc est mala est:
,, *VIII*. Necesse est, infidelem in omni opere pec-
,, care. *XI*. Omne, quod non est ex fide Chri-
,, stiana supernaturali, quæ per dilectionem ope-
,, ra-

(a) Baji propositio in Bulla condemnata ita sonabat: *Ad Pelagianismum rejicienda est illa sententia: Omnia opera Infidelium sunt peccata, & philosophorum virtutes sunt vitia*. Sed manifestum est, ibi deesse particulam negativam, non enim ignorare potuit Bajus, Pelagianos potius collaudasse opera infidelium, eorumque virtutes ut veras prædicasse.

ratur, peccatum est. *XV.* Attritio, quæ gehennæ, & pœnarum metu concipitur, sine dilectione benevolentiæ Dei propter se, non est bonus motus, ac supernaturalis ".

170. *Quinto.* Sequuntur propositiones Paschasii Quesnelli, a Clemente XI. in celebri Constit., *Unigenitus* anno 1713. justissime proscriptæ; nempe XLIV. „ Non sunt, nisi duo amores, unde volitiones, & actiones omnes nostræ nascuntur: amor Dei, qui omnia agit propter Deum, quemque Deus remuneratur; & amor, quo nos ipsos, & mundum diligimus; qui quod ad Deum referendum est, non refert, & propter hoc fit malus. *XLV.* Amore Dei in corde peccatorum non amplius regnante, necesse est, ut in eo regnet cupiditas, omnesque actiones ejus corrumpat. *XLVI.* Cupiditas, aut charitas usum sensum bonum, vel malum faciunt. *XLVII.* Obedientia legis profluere debet ex fonte, & hic fons est charitas. Quando Dei amor est principium illius interius, & Dei gloria ejus finis, tunc purum est, quod apparet exterius, alloquin non est nisi hypocrisis, & falsa justitia. *XLVIII.* Quid aliud esse possumus, nisi tenebræ, nisi aberratio, & nisi peccatum sine fidei lumine, sine Christo, sine charitate? *XLIX.* Ut nullum peccatum est sine amore nostri, ite nullum est opus bonum sine amore Dei ".

171. Si autem quæratur, quomodo damnatis hisce, & similibus propositionibus ii Theologi distent, qui docent, homines non referentes in Deum aliqua ratione dilectum omni opera sua deliberata, peccare peccato omissionis, id operose declarat præstantissimus P. Laur. Berti in *Augustiniano Systemate vindicato* Dissert. III. cap. 1. §. 6., ubi n. 11. ita loquitur: „ Apparet ex dictis maximum discrimen inter eos, qui defæcatissimam Augustini doctrinam defendunt, & inter Bajum, & Quesnellum, aliosque qui ajunt, infidelem in quolibet opere peccare; impium servire in omnibus operibus dominanti cupiditati; & quidquid fit sine fidei lumine, & sine charitate, esse præsumptionem, esse vanitatem, esse peccatum. Dogmatistæ enim isti merito ab Apostolica Sede damnati, statuentes duo tantum actionum humanarum principia, *charitatem habitualem*, & cupiditatem item *habitualem*, & nullam gratiam agnoscentes ante fidem perfectam, & Spiritum Sanctum inhabitantem, coacti sunt asserere, quidquid in infidelibus adinvenitur, esse inquinamentum, atque peccatum, & quidquid est in homine dominanti cupiditati subjecto, esse iniquitatem, & opus a noxio mundi amore corruptum ".

172. „ Duplici itaque ex capite (prosequitur doctissimus Augustiniani systematis vindex) nos a Bajano dogmate discrepamus: quod nempe ad opus moraliter bonum non requirimus *charitatem habitualem*, neque *fidem perfectam:* & quod plura etiam sine fide imperfecta, & sine gratia actuali in infidelibus opera fateamur, quæ licet non sint *intrinsecus* peccata, neque a noxia cupiditate oriantur, quia tamen non fiunt propter Deum, *non bene fiunt:* quamquam hoc postremum perraro, & fere nunquam contingat, ut in praxi sine gratia fiat aliquod opus honestum, & bonum ratione officii, & finis proximi, atque in tali opere non sit humanæ gloriæ, & cupiditatis rubigo &c."

173. „ Ceterum ex eo, quod bonum honestum in Deum ultimum finem non referatur neque eliciatur, aut imperetur a charitate, minime requitur, ut commentus est Bajus, *intrinsecus* vitiatum esse, & originem suam ducere ab amore mundi, sive a noxia cupiditate; sed tantum, quod destitutum sit recto ordine relationis; solus enim debitæ relationis defectus in operantem, non in opus redundat (a) ".

174. Quomodo autem ex defectu debitæ relationis in Deum opus bonum, & honestum *intrinsecus* non depravetur, sed solum operans peccet, peccato omissionis, non uno modo explicant illius sententiæ patroni. Sunt enim *primo*, qui dicunt præceptum relationis esse distinctum, & disparatum ab aliis præceptis, quo fit, ut alia præcepta *quantum ad substantiam* observari possint, etiamsi illa observantia non referatur in Deum. Sic si quis tenentur eadem die audire sacrum, & jejunare, unum autem faciat, & aliud omittat, non peccat audiendo sacrum, peccat vero proculdubio omittendo jejunium. Hoc tamen exemplum non omnino ad rem esse videtur; sunt enim illa duo præcepta adeo distincta, ut unum non includatur in alio. Præceptum vero relationis operum in Deum, si reipsa est, est etiam omnibus operibus bonis ita conjunctum, ut nullum possit esse opus bonum sine dicta relatione.

175. *Secundo.* Alii hoc ponunt inter finem pravum, & inter defectum relationis in fiem ultimum discrimen; quod primum inficiat ipsum opus quia finis ille pravus movens operantem influit in opus; at omissio debitæ relationis, utpote quæ operantem

(a) Obiter observo, ex doctrina S. Thomæ manifeste erui, si actus destituatur debita ordinatione ad finem, non solum operantem peccare, sed actum ipsum fieri *malum*. *Cum etiam*, inquit 1. 2. q. 18. art. 9. *rationis sit ordinare, actus a ratione deliberativa procedens si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi, & habet rationem mali: si vero ordinetur ad debitum finem, convenit cum ordine rationis, unde habet rationem boni.* Hoc ineluctabili argumento invicte probat Angelicus, nullum esse *actum* indifferentem in individuo. Eodem autem argumento probaretur, *actum* in Deum ultimum finem ex charitate non relatum esse *malum*, si hæc relatio necessaria foret.

tem non movet, in opus non influit, illudque proinde vitiare *intrinsecus* non potest. Verumtamen, etiam in hac sententia manet illa principalis difficultas, quomodo opus carens *debita* circumstantia, nempe necessaria relatione ad Deum, non debeat appellari *malum*. Sane si actus non sit a ratione ad debitum finem proximum ordinatus, a S. Thoma appellatur *malus* 1. 2. quæst. 18. artic. 9. (Vide not. super.): pari ergo jure si actus careat debita ordinatione in Deum, habebit *rationem mali*.

176. *Tertio*. „ Nonnulli putarunt, rationem habere duplicem respectum, unum ad bona temporalia, alterum ad sempiterna; sive ut inquiunt, rationem aliam *inferiorem esse*, aliam *superiorem;* ac virtutes, quæ in ultimum finem non referuntur, quoniam versantur circa temporalia, quæ ex genere suo bona sunt, modo a pravo fine non vitientur, esse officia bona, atque honesta *secundum rationem:* at si ratio superior attendatur, a qua præscribitur modus operandi propter finem ultimum, tametsi officia illarum virtutum versentur circa objectum honestum, tamen non *bene* fiunt, quia non fiunt propter Deum, qui ut est primum principium virtutum omnium, ita debet esse finis ultimus earumdem. Omissio autem relationis in Deum, cum non sit objectum illorum officiorum, nec sit eorumdem finis, ideoque nec intendatur ab operante, nec operantem moveat, & Incitet ad agendum, non vitiat *intrinsecus* opus, quod ab objecto, atque a fine habet, ut bonum sit, aut perversum ". Nescio autem, an hæc explicatio æque solida sit, ac subtilis est, atque acuta. Sed illud ex hac opinionum diversitate consequi videtur, non parum Theologos illos laborare, ut suam sententiam, sin minus a damnatione, a suspicione liberent, alicujus affinitatis cum damnatis propositionibus, præsertim cum illa ab Alexandro VIII. proscripta: *Necesse est, Infidelem in omni opere suo peccare*. Ubi non fit mentio operis, quod *intrinsecus* vitiatur, sed operantis, qui peccare dicitur. Sed de his legendos consulo Card. Henr. Norisium in *Vindiciis Augustinianis*, & P. Laur. Berti in sæpius laud. elaboratissimo opere *Systematis Augustiniani Vindicati*, ubi multa eruditione quidquid ab aliis scriptum fuerat, una simul collegit.

CAPUT V.

De præcepto Charitatis erga proximum.

177. Ante omnia ob oculos ponendæ sunt quædam propositiones ab Innocentio XI. anno 1679. in hac materia damnatæ: n. 10. *Non tenemur proximum diligere actu interno, & formali:* n. 11. *Præcepto proximum diligendi satisfacere possumus per solos actus externos:* in quibus propositionibus diris devota est laxissima quorundam Casuistarum doctrina, qui huic præcepto dilectionis proximi solis exterioribus charitatis actibus fieri satis contendebant. At vero, ut docet S. Thomas 2. 2. q. 26. art. 7. (in argum. *sed contra*), *interior charitatis affectus debet respondere exteriori affectui;* & antea q. 25. art. 9. *Effectus, & signa charitatis ex interiori dilectione procedunt*. Quandoquam vero hoc præceptum affirmativum interioris dilectionis proximi obliget, non ita facile est determinare; sed eadem fere ratio est, ac præcepti amoris Dei, præcipue quia docente S. Thoma 2. 2. qu. 25. art. 9., *idem specie actus est, quo diligitur Deus, & quo diligitur proximus*. Vid. P. Dan. Concina Lib. I. *in Decal.* Diss. V. cap. 2. seq.

178. Idem Innocentius P. XI. has quatuor sequentes propositiones proscripsit: n. 12. „ Vix in sæcularibus invenies, etiam in regibus, superfluum statui: & ita vix aliquis tenetur ad eleemosynam, quando tenetur ex superfluo statui; n. 13. Si cum debita moderatione facias, potes absque peccato mortali de vita alicujus tristari, & de illius morte naturali gaudere, illam inefficaci affectu petere, & desiderare; non quidem ex displicentia, sed ob aliquod temporale emolumentum; *n.* 14. Licitum est, absoluto desiderio cupere mortem patris, non quidem ut malum patris, sed ut bonum cupientis, quia nimirum ei obventura est pinguis hæreditas; *n.* 15. Licitum est filio, gaudere de parricidio parentis a se in ebrietate perpetrato, propter ingentes divitias inde ex hæreditate consecutas ". Quibus similis est illa in comitiis Cleri Gallicani an. 1700. proscripta: *Licet matri optare mortem filiarum, quas dotare non potest*. Harum propositionum monstruosa deformitas tanta est, ut pluribus confutari non indigeant.

179. Etsi vero proximum in genere diligere jubemur, est tamen ordo in charitate servandus; ut enim docet S. Thomas 2. 2. quæst. 26. artic. 4. homo magis tenetur se ipsum diligere, quam proximum, quod Christus ipse innuisse videtur iis verbis Levit. X., & Matth. XXII. „ Diliges proximum tuum, sicut teipsum: Ex quo videtur, *inquit Angelicus*, quod dilectio hominis ad se ipsum est sicut exemplar dilectionis, quæ habetur ad alterum: sed exemplar potius est, quam exemplatum: ergo homo ex charitate magis debet diligere se ipsum quam proximum ".

180. Quantum vero ad alios, ita generaliter S. Augustinus Lib. I. *De doct. Christ.* cap. 28. n. 29.: „ Omnes homines æque diligendi sunt, sed cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est, qui locorum, & temporum, vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur ". Sed qui

de

de his rebus plura desiderat, adeat sanioris Ethicæ Theologos (a).

181. Has meas omnes Prælectiones verbis S. Augustini concludo ep. CXLIII. olim VII. ad Marcellinum n. 2.: „ Fateor me ex eorum numero esse conari, qui proficiendo scribunt, & scribendo proficiunt. Unde si aliquid vel incautius, vel indoctius a me positum est, quod non solum ab aliis, qui videre id possunt, merito reprehendatur, verum etiam a meipso, quia & ego saltem postea videre debeo, si proficio: nec mirandum est, nec dolendum, sed potius ignoscendum, atque gratulandum; non quia erratum est, sed quia improbatum. Nam nimis perverse se ipsum amat, qui & alios vult errare, ut error suus lateat. Quanto enim melius, & utilius, ut ubi ipse erravit, alii non errent, quorum admonitu errore careat? *Addo & alia ejusdem S. Doctoris Lib. II.* De Trinit. *cap.* 9. Parati corrigi, si fraterne, ac recte reprehendimur; parati etiam, si ab inimico, vera tamen dicente, mordemur. *Ac demum hæc pauca:* Sic Doctor sum, ut indocilis non sim ". Idem Sanctus Augustinus Serm. CCXLIV.

(a) Addi possunt Lud. Ant. Muratorii egregius liber *della Carità Cristiana, in quanto esse è amore del prossimo*, Nicolii *Instructions theologiques, & morale sur le Decalogue*, & Anonymi cujusdam *Abrégé de la Loi nouvelle, & suite de l'Abrégé*, &c. &c.

FINIS TOMI SEPTIMI.